

Dissertatio ad Doctoratum

Rosner Zsolt

2021

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar

Vallásosság a máriagyúdi kegyhelyen

Emberi igények és lelkipásztori válaszok
a népi vallásosság, a Mária-tisztelet
és a sensus fidei tükrében

Dissertatio ad Doctoratum

Készítette: Rosner Zsolt
Témavezető: dr. Fejérdy András
dr. Kovács Zoltán

Budapest, 2021

Tartalomjegyzék

Bibliográfia	1
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	1
PUBLIKÁLT FORRÁSOK	3
<i>Atlas marianusok és XIX. századi gyűjteményes munkák</i>	4
<i>Énektárak és szertartáskönyvek</i>	5
SZÓTÁRAK, LEXIKONOK, SEGÉDKÖNYVEK	6
<i>Topográfiai művek</i>	7
TANÍTÓHIVATALI MEGNYILATKOZÁSOK	8
MONOGRÁFIÁK	10
TANULMÁNYOK	16
CIKKEK	17
Bevezetés	31
1. A NÉPI VALLÁSOSSÁG MÁRIAGYÚDÖN	31
2. A BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA TISZTELETE MÁRIAGYÚDÖN	32
3. SENSUS FIDEI A MÁRIAGYŰDI KEGYHELYEN	32
4. A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSE	33
1. Kutatástörténet	34
2. Forrás-bemutató	38
2.1. FELTÉTELEZETT FORRÁSOK	39
2.2. XVIII-XIX. SZÁZADI FORRÁSOK	41
2.2.1. <i>Egyházmegyei, udvari kamarai, helytartótanácsi és magyar kamarai források</i>	41
2.2.2. <i>A siklói plébánia iratai</i>	45
2.2.3. <i>Az 1757-es kézirat tanúkihallgatási jegyzőkönyv</i>	46
2.2.4. <i>Az 1757-es kézirat latin kegyhelytörténet és mirákulumos könyv</i>	47
2.2.5. <i>Az 1771-es kézirat német kegyhelytörténet és mirákulumos könyv</i>	48
2.2.6. <i>Az 1778-as kézirat latin kegyhelytörténet és mirákulumos könyv</i>	49
2.2.7. <i>A máriagyüdi kéziratok szerzősége</i>	50
2.2.8. <i>Adományok és fogadalmi ajándékok jegyzékei. Konvertiták és aposztaták</i>	51
2.2.9. <i>Kézirat predikációs gyűjtemények</i>	52
2.2.10. <i>Kézirat praerator</i>	52
2.2.11. <i>Alapítványi iratok és intenciós könyvek</i>	53
2.2.12. <i>Felosztási és birtokügyi iratok</i>	53
2.3. A XX-XXI. SZÁZAD FORRÁSAI	56
2.3.1. <i>Historia domus</i>	56
2.3.2. <i>Könyvtárkatalogusok</i>	56
2.3.3. <i>Hálatáblák, falfirkák</i>	57
2.3.4. <i>Vendégkönyvek</i>	58
2.3.5. <i>Misézők könyve</i>	58
2.3.6. <i>Bálint Sándor-hagyaték</i>	58
2.4. XVIII-XXI. SZÁZADI NYOMTATOTT FORRÁSOK	59
2.4.1. <i>Atlas marianus</i>	59
2.4.2. <i>Kegyhelyismertető és áhítatirodalmi kiadványok</i>	60
2.4.3. <i>Történeti, néprajzi, turisztikai ihletésű munkák</i>	61
2.5. ÖSSZEFOGLALÁS	62

3. A kulcsfogalmak és értelmezési horizontjuk	63
3.1. A JELENKOR VALLÁSOSSÁGÁT MEGHATÁROZÓ ALAPFOGALMAK	63
3.1.1. <i>Szekularizáció</i>	63
3.1.2. <i>Individualizmus</i>	65
3.1.3. <i>Globalizáció</i>	67
3.1.4. <i>Posztmodern</i>	68
3.2. NÉPI VALLÁSOSSÁG	70
3.2.1. <i>Tudományági megközelítések</i>	70
3.2.2. <i>Népi vallásosság: ma a mindennapok vallásossága</i>	72
3.2.3. <i>Népi vallásosság és a hivatalos vallás</i>	72
3.2.4. <i>Tanítóhivatali megnyilatkozások és a belőlük fakadó gyakorlat</i>	75
3.2.5. <i>Népi vallásosság és keresztény inkulturáció</i>	78
3.2.6. <i>Excursus: pogányság, mágia, babona, mágikus gondolkodás</i>	79
3.2.7. <i>Kontinuitás és diszkontinuitás a mindennapok vallásosságában</i>	82
3.2.8. <i>Szinkretizmus és „multikulti”</i>	86
3.2.9. <i>Profánná vált vallásosság</i>	86
3.3. A MÁRIA-TISZTELET	90
3.3.1. <i>Mária a Szentírásban</i>	90
3.3.2. <i>Excursus: Mária a jánosi korpuszban</i>	91
3.3.3. <i>A teológia kijelentései Máriáról</i>	92
3.3.3.1. <i>Mária-Éva párhuzam</i>	92
3.3.3.2. <i>Mária istenanyaságának dogmája</i>	93
3.3.3.3. <i>Szűzi szülés: Mária örök szüzességének dogmája</i>	93
3.3.3.4. <i>A szeplőtelen fogantatás dogmája</i>	94
3.3.3.5. <i>Mária mennybevételének dogmája</i>	95
3.3.3.6. <i>Mária és az egyház</i>	96
3.3.3.7. <i>Mária Krisztusnak a megváltásban társa</i>	97
3.3.3.8. <i>Az újkor Mária-tisztelete</i>	98
3.3.3.9. <i>A II. Vatikáni Zsinat és az azt követő pápai megnyilatkozások</i>	100
3.3.3.10. <i>A zsinat utáni mariológia</i>	104
3.3.4. <i>A Mária-tisztelet fejlődése</i>	106
3.3.4.1. <i>A Mária-tisztelet kezdetei</i>	107
3.3.4.2. <i>A középkor Mária-tisztelete</i>	108
3.3.4.3. <i>Az újkor Mária-tisztelete</i>	110
3.3.4.4. <i>A felvilágosodás hozta új hangsúlyok a Mária-tiszteletben</i>	112
3.3.4.5. <i>Modern Mária-tisztelet</i>	114
3.3.5. <i>A kegyhelyeken használt imaformák, vallásos jelenségek</i>	114
3.3.5.1. <i>Üdvözlégy</i>	114
3.3.5.2. <i>Magnificat</i>	115
3.3.5.3. <i>Oltalmad alá futunk</i>	115
3.3.5.4. <i>Rózsafüzér</i>	116
3.3.5.5. <i>Úrangyala</i>	117
3.3.5.6. <i>Himnuszok, szekvenciák</i>	117
3.3.5.7. <i>Felajánló imádságok Máriához</i>	119
3.3.5.8. <i>Mária-kegyhelyek zarándoklatai</i>	119
3.3.5.9. <i>Körmenetek, az Oltáriszentség tisztelete</i>	120
3.3.5.10. <i>Mária-jelenések, látomások</i>	121
3.3.5.11. <i>Keresztút</i>	124
3.3.5.12. <i>Litániák</i>	124
3.4. SENSUS FIDEI – A HÍVŐ HITÉRZÉK	125
3.4.1. <i>Fogalomtörténet</i>	126
3.4.2. <i>Sensus fidei-értelmezés a II. Vatikáni Zsinaton és a zsinat után</i>	130
3.5. ÖSSZEFOGLALÁS	140

4. A máriagyúdi kegyhely története	141
4.1. ELŐZMÉNYEK.....	141
4.2. A KEGYHELY LÉTREJÖTTE.....	144
4.3. A KEGYHELY AZ EGYHÁZI KÖZIGAZGATÁSBAN.....	145
4.4. A KEGYTEMPLOM.....	152
4.4.1. A kegyeszobor.....	154
4.5. ÖSSZEFOGLALÁS.....	160
5. A máriagyúdi kegyhely élete	161
5.1. A BÚCSÚJÁRÁSHOZ KÖTHETŐ JELENSÉGEK MÁRIAGYÚDÖN.....	161
5.1.1. A máriagyúdi búcsújárás.....	161
5.1.2. Vélelmezett Mária-jelenések, eredetlegenda és mirákulumok.....	167
5.1.2.1. Vélelmezett Mária-jelenések, látomások.....	167
5.1.2.2. Az eredetlegenda.....	169
5.1.2.3. A mirákulumok.....	171
5.1.3. A kegyhely vonzáskörzete.....	173
5.1.4. Résztvevő társadalmi rétegek.....	174
5.1.5. A papság kegyessége és „kegyetlensége”.....	175
5.1.6. A búcsú.....	182
5.1.7. A böjt.....	185
5.1.8. A szentgyónás.....	186
5.1.9. Szentmise, szentségkitétel, szentáldozás.....	189
5.1.10. A prédikáció.....	195
5.1.11. A zenei szolgálat.....	199
5.1.12. Az áhítatok.....	202
5.1.13. Szentelmények, áldások, exorcizmusok.....	208
5.1.14. A kegyeszoborhoz kötődő szokások.....	212
5.1.15. Kegytárgyak: votivadományok és búcsúfiák.....	214
5.1.16. Szűz Mária megnevezései a gyűdi hagyományban.....	219
5.1.17. Népi imádságok és énekek.....	221
5.1.18. A szentkút és a gyűdi forrás.....	225
5.1.19. Kegyhely és falu.....	226
5.2. A SZŰZ MÁRIÁHOZ FORDULÁS MÁRIAGYÚDÖN.....	230
5.2.1. Kéréssel vagy fogadalomból?.....	230
5.2.2. A kegyhelyen tapasztalt emberi igények motivációi.....	231
5.2.2.1. Alapvető szükségletek.....	234
5.2.2.2. Egészség.....	235
5.2.2.3. Biztonság, egzisztencia, moralitás.....	238
5.2.2.4. Elsődleges kapcsolatok (házasság, család, gyermekek, barátság, gyász).....	239
5.2.2.5. Munkahelyi/ társadalmi elismertség, hazaszeretet.....	240
5.2.2.6. Kognitív képességek fejlesztése.....	242
5.2.2.7. Kultúra, rend, szépség.....	243
5.2.2.8. Önzetlen isten- és emberszeretet.....	244
5.3. ÖSSZEFOGLALÁS.....	247

6. Szintézis	248
6.1. A KEGYHELY PASZTORÁCIÓS TERVE	248
6.1.1. <i>Kegyhely és plébánia</i>	249
6.1.2. <i>Zarándokok, látogatók – meghívás és motiváció</i>	250
6.1.2.1. A meghívás elemei	250
6.1.2.2. A motiváció megfogalmazása	252
6.1.2.3. Motivációink a kegyhelyre érkezés előtt	253
6.1.2.4. Motivációink a kegyhelyen töltött idő alatt	254
6.1.2.5. A kegyhely programjainak tér-idő dinamikája	256
6.1.3. <i>A zarándokút</i>	260
6.1.4. <i>A kegyhelyre érkezés típusai</i>	261
6.1.4.1. Vallási turizmus	261
6.1.4.2. Osztálykirándulások vallási turizmusa	263
6.1.4.3. Egynapos csoportos gyalogos/buszos zarándoklatok	263
6.1.4.4. Egyéni gyalogos zarándoklatok	264
6.1.4.5. Csoportos, többnapos gyalogos/buszos zarándoklatok	264
6.1.4.6. A tömeges, egynapos, gyalogos zarándoklat	266
6.1.5. <i>Spiritualitás a kegyhelyen</i>	269
6.1.5.1. A virrasztás	270
6.1.5.2. A szentgyónás	270
6.1.5.3. A búcsú	271
6.1.5.4. A szentmise	272
6.1.5.5. A prédikáció	273
6.1.5.6. A zenei szolgálat	273
6.1.5.7. Egyéni és közösségi áhítatok	273
6.1.6. <i>Gyűdi hagyományok</i>	276
6.1.6.1. Kegyhely és falu	276
6.1.6.2. A szoborkerülés	278
6.1.6.3. Gyertyázás	278
6.1.6.4. Szentmisemondatás	278
6.1.6.5. Gyógyulás	279
6.1.6.6. Vendégekönyvek, hálatáblák	280
6.1.6.7. A szentvíz	280
6.1.6.8. Kegytárgyak a szentírás szavaival	281
6.1.7. <i>Máriás életstílus</i>	282
Befejezés	284
Kitekintés	287
Fazit	289
Melléklet 1.	I
Melléklet 2.	IV
Melléklet 3.	V
Melléklet 4.	IX
Melléklet 5.	IX
Melléklet 6.	XIII
Melléklet 7.	XIV
Melléklet 8.	XV
Melléklet 9.	XVI

Bibliográfia

Levéltári források

- ASV = Archivio Segreto Vaticano, Citta del Vaticano
 - Cam. Ap., Collect. Camera Apostolica, Collectoriæ
 - Vol. 183.
- AT-OeStA/FHKA = Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv
 - AHK HFU Alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn (1275-1762)
 - VUG Vermischte Ungarische Gegenstände
 - Akten
 - HS Handschriften
- AT-OeStA/KA = Österreichisches Kriegsarchiv
 - KPS Karten- und Plansammlung
 - KS H III c Kartensammlung/ Kriegskarten H/ Kriege der Neuzeit/
Türkenkriege
- AT-OeStA/HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv
 - SB Auersperg Sonderbestände: Nachlässe, Familien- und Herrschaftsarchive/
Familienarchiv Auersperg
- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár
 - C 72 Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum ecclesiasticum œconomicum (1783-1848)
 - Fasc. 13, 35, 48, 86, 252. Helytartótanácsi iratok a gyüdi székház felosztásáról és vagyonának igazgatásáról
 - C 103 Helytartótanácsi Levéltár, Számvevőség, Alapítványi ügyosztály, Inventarien (1782–1799)
 - ferences kolostorok, Gyüd – *Inventarium. Der zu Gyüd aufgehobenen Franziskaner Residenz Nr. 68. 1792.*
 - E 151.a. Magyar Kamara archívuma, Acta ecclesiastica ordinum et monialium
 - Fasc. 49. *Franciscanis residentia de Gyüd*
 - E 156 Magyar Kamara archívuma, Urbaria et conscriptiones
- MNL BaML = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára
 - XI.605. a. 1. Gazdasági Szervek. Pécsváradi Közalapítványi kerület főtiszti iratok, 1793-1795
 - XI.605. b. Gazdasági Szervek. Pécsváradi Közalapítványi kerület kamarai adminisztráció iratai, 1788-1793

- XI.605. 1. Gazdasági Szervek. Pécsváradi Közalapítványi kerület vajszlói uradalom iratai 1788-1793
- XV. 63. Gyűjtemények. Németh Béla jegyzetei (1890–1904)
- MFL = Magyar Ferences Levéltár
 - VI.13 (Siklós)**
 - VI.17 (Máriagyúd)*
 - XI. Personalia, Zadravec István
 - ZADRAVECZ, I., *Máriagyúd* [feliratú, kéziratós füzet]
 - XII.4. Kaizer-gyűjtemény
 - KAIZER, N., *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*
- PEL = Pécsi Egyházmegyei Levéltár
 - PEL.I.1.a.1. Püspöki Levéltár. Püspöki Hivatal. Egyházkormányzati iratanyag
 - PEL.I.1.c.2./46. Püspöki Levéltár. Püspöki Hivatal. Kötetek. KLIMO, Gy., Protoc. Exped. 1751-79/ Protocollum litterarum missilium [III.], 1764-1774.
 - PEL.I.1.c.116./118. Püspöki Levéltár. Püspöki Hivatal. Kötetek. Canonica visitatio 1783/1810
 - PEL.I.1.g.1. Püspöki Levéltár. Püspöki Hivatal. Körlevelek
 - PEL.III. Plébániai levéltárak. 4 Babarc/ 75 Magyarszék/ 115 Siklós
- Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti gyűjtemények Osztálya, Kézirattár**
- Máriagyúdi Plébánia irattára
 - A kegytemplomban kihelyezett vendégek könyvek
- Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjtemény, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény***
- Móra Ferenc Múzeum, Szeged
 - Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték***
- Szegedi Tudományegyetem, Klebelsberg Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Tára
 - Bálint Sándor ponyvagyűjteménye
 - 18d [...] *Alapos Ének csodatévő képnek eredetéről. Dani Júlia turi lakos,* Pécs
 - 219 *Mária énekek,* Siklós

*: A kegyhelytörténet szempontjából legfontosabb kéziratokat és összefüggéseiket lásd **Melléklet 1.**

** : A használt kéziratokat a Forrás-bemutató fejezetben sorolom fel egyenként.

***: A gyűjteményekben fellelhető, Máriagyúdhöz kapcsolódó nyomtatványokat a Forrás-bemutató fejezetben mutatom be, tematikus felsorolásukat lásd **Melléklet 3.**

Publikált források

Az 1949. évi tabula, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?*” ferencesek a feloszlatás idején (F.H.OFM Series D 4) (KÁLMÁN, P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 333-337. – Ferences schematizmusok lásd még a <http://archivum.ferencesek.hu> és a <https://mandadb.hu> adatbázisában.

Anjoukori okmánytár (Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis II. {1322–1332}) (szerk. NAGY, I.), Budapest 1881, lásd https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_anjou_02/?pg=0&layout=s (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

AIGL, P., *Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis a prima eiusdem origine usque finem anni 1838*, Quinque-Ecclesiis 1838, lásd <https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06011201> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

ANONYMUS, *Gesta Hungarorum*, Magyar Helikon, Budapest 1977, lásd <http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm> (a kutatás ideje: 2021.02.24.)

AUGUSTINUS, A., *Quaestiones in Leviticum*, in *Quaestionum in Heptateuchum libri septem. Retractationes III.* (PL 34), lásd https://www.augustinus.it/latino/questioni_ettateuco/quest_ettateuco_3.htm (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

BRÜSZTLE, J., *Recensio universi cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis II.*, Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, Quinque-Ecclesiis 1876, lásd <https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03093002/index.html> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

BRÜSZTLE, J., *Recensio universi cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis IV.*, Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, Quinque-Ecclesiis 1880, lásd mint fentebb.

Bullae Bonifacii IX. P. M. Pars altera 1396–1404. (Monumenta Vaticana I.4), METEM, Budapest 2000².

Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis II. (szerk. FEJÉR, Gy.), Buda 1829.

GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1733* (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis IX.) (szerk. Gözsy, Z.–Varga, Sz.–Vértesi, L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2012.

GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753–1757*, (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis XIV.) (szerk. Gözsy, Z.–Varga, Sz.–Vértesi, L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2016.

GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)* (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis V.) (szerk. Gözsy, Z.–Varga, Sz.–Vértesi, L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2009.

KOLLER, J., *Historia episcopatus quinque ecclesiarum I-VII.*, Posonium 1782 – 1812.

MÁLYUSZ, E., *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410). Első rész (1400–1406)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 4), Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.

MERÉNYI, F., *Domsics Mátyás egyházlátogatása (canonica visitatio) Baranyában 1729-ben*, Dunántúl, Pécs 1939.

Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II. (szerk. KNAUZ, F.), Strigonii 1882, lásd <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k991195k> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis III. (szerk. FRAKNÓI, V.–LUKCSICS, J.), Budapest 1896-1907.

Rationes Collectorum Pontificorum in Hungaria (Monumenta Vaticana I.1), METEM, Budapest 2000².

SÍPOS, I., *A pécssegyházmegyei határozmányok és rendeletek tára*, Dunántúl, Pécs 1912.

SZABÓ, D., *A dömösi prépostság adománylevele (1138/1329.)*, in *Magyar Nyelv* 32 (1936), 57-60, 131-135, 203-206.

WADDING, L.–CERRETO, S. M.–PANDŽIĆ, B., *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum I-XXXII.*, Ad Claras Aquas/Florentiæ/Romæ 1931-1964³, lásd http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=01%20Enchiridion/15%20Irodalmi%20t%20E1j%E9koztat%F3&behiv=almappa/Wadding.Anales.htm#ed_tert (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

ATLAS MARIANUSOK ÉS XIX. SZÁZADI GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK

BALOGH, Á. F., *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum historico-pragmatice adumbravit I-II.*, Érseki Nyomda, Eger 1872.

[ESTERHÁZY] ESTERÁS, P., *Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett Eredeti*, [Egyetemi ny.], [Nagyszombat] 1696, lásd https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_1496-RM_I_2r_0028-a/?pg=0&layout=s (a kutatás ideje: 2021.02.24.)

ESTERHÁZY, P., *Litaniæ ad Beatam Virginem Mariam, per totius mundi miraculosas imagines divisæ, ac per regna, et provincias, ac loca distinctæ*, Leopold Voigt, Viennæ 1697.

JORDÁNSZKY, E., *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten Jungfrau Mutter Gottes Maria, welche im Königreiche Ungarn... öffentlich verehrt werden*, Pozsony 1836 (Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár 60251).

NEDECZKY, L., *Fontes gratiarum Marianarum novi et veteres, seu historica relatio, de imaginibus miraculosis per Hungariam..., dum in... Societ[atis] Jesu Academia Claudiopolitana theses ex universa philosophia publice propugnaret... Josephus Balo... philosophiæ baccalaureus, typis Acad., Claudiop[oli] 1739*.

SZENTIVÁNYI, M., *Dissertatio Paralipomenonica Rerum Memorabilium Hungariæ. Ex Parte Prima Decadis Tertiae, Curiosiorum & Selectiorum, Variarum Scientiarum Miscellaneorum R. P. Martini Szentivany Societatis Jesu Sacerdotis*, Hörmann, Tyrnaviæ 1699, lásd http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10351181_00001.html (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

ÉNEKTÁRAK ÉS SZERTARTÁSKÖNYVEK

Cantus Catholici: Régi és Új Deak, és Magyar Ajitatos Egyhazi Enekek es Litaniak, [Lőcse] 1651, lásd <https://mek.oszk.hu/13600/13640/13640.pdf> (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

DITFURTH, W. F., *Fränkische Volkslieder I.*, Breitkopf und Härtel, Leipzig 1855, lásd <https://books.google.hu/books?id=UN1WAAAACAAJ> (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

HOLZAPFEL, O., *Liedverzeichnis, CD-ROM-Update*, 2019, lásd http://www.volksmusik-archiv.de/vma/files/holzapfel/05_lieder_1_bis_z.pdf (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

Mária-misék gyűjteménye, SZIT, Budapest 2007.

SANNIG, B., *Rituale ecclesiasticum continens varias Absolutiones, Benedictiones, Conjunctiones, Exorcismos, Ritus, ac alias Cæremonias Ecclesiasticas*, Coloniae 1733⁶.

Rituale Fuldense. Jussu & autoritate reverendissimi ac celsissimi principis et domini d. Henrici Dei gratia episcopi & abbatis Fuldensis, S.R.I. principis ... editum anno salutis nostræ MDCCLXV, Fulda 1765, lásd <https://fuldig.hs-fulda.de/viewer/resolver?urn=urn:nbn:de:hebis:66:fuldig-6388913> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

Rituale Romano-Colocense seu Formula Agendorum in administratione sacramentorum et caeteris ecclesiae publicis functionibus rite obeundis observanda, ac in usum Colocensis et comprovincialium diæcesium accommodata, Regia Universitas Pestiensis, Budæ 1798 (Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár a.II.33).

Rituale Romano-Pragense Jussu & Autoritate Rev. ac Cels. D.D. Ferdinandi e Com. de Kühnburg... Pro Sacramentorum administratione, & caeteris Ecclesiæ functionibus rite, ac uniformiter obeundis, noviter recusum, Matthias Höger, Vetro Pragæ 1731, lásd <https://books.google.hu/books?id=onyowwEACAAJ> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

Rituale Romanum Pauli Quinti Pontificis Maximi jussu editum; modo vero a ... Benedicto XIV. feliciter regnante auctum et castigatum, Remondini, Venetiis 1757 (Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár AAi.I.29).

Szótárak, lexikonok, segédkönyvek

A magyar nyelv értelmező szótára I-VII. (szerk. BÁRCZI, G. –ORSZÁGH, L.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1958-1962, lásd <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/> (a kutatás ideje: 2021.02.24.)

ATKINSON, R. L.–ATKINSON, R. C.–SMITH, E. E., *Pszichológia* (Osiris Tankönyvek), Budapest 1999².

BÁCSKAI, V.–BENDA, K.–MISKOLCZY, A., *Magyarország története V/1-2. 1790-1848* (szerk. Mérei, Gy.–Vörös, K.), Budapest 1983.

BARTAL, A., *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis regni Hungariæ*, Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest 1983².

BECKER-HUBERTI, M., *Lexikon der Bräuche und Feste. 3000 Stichwörter mit Infos, Tipps und Hintergründen*, Freiburg-Basel-Wien 2001.

BÓNA, I.–BARTHA, A.–GÁBORI, M., *Magyarország története IV/1-2. 1686-1790* (szerk. Heckenast, G.), Budapest 1989.

DEMANDT, K. E., *Laterculus Notarum. Lateinisch-deutsche Interpretationshilfen für spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Archivalien* (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 7), Archivschule Marburg, Marburg 2014⁹.

DÜLFER, K. E., *Gebräuchliche Abkürzungen des 16.-20. Jahrhunderts* (Veröffentlichungen der Archivschule Marburg 1), Archivschule Marburg, Marburg 1981^{5. átdolg.}.

FELHŐ, I., *A helytartótanácsi levéltár* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 3), Budapest 1961.

KEMPELEN, B., *Magyar nemes családok*, Budapest 1911, lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

Magyar Katolikus Lexikon (szerk. DIÓS, I.), SZIT, Budapest 1993-2010.

Magyarország Bibliographiája 1712–1860 V/VII. (Pótlások). Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez, in *Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*, OSZK, Budapest 1989, lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Petrik-magyar-konyveszet-17121920-2/> (a kutatás ideje: 2021. 02. 17.)

Magyar Néprajzi Lexikon I-V. (szerk. ORTUTAY, GY.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1977–1982, lásd <http://vmek.niif.hu/02100/02115/html> (A kutatás ideje: 2021.02.12.)

NAGY, I., *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal (I–XII és pótkötet)*, Pest 1857–1868, lásd <http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

OTTE, H., *Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters I.*, Leipzig 1883⁵, lásd <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/otte1883bd1> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

SOÓS, I., *Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására*, in *Fons* VII (2000/1), 81-89.

SZEGEDI, L., *Magyar szobrászok adattára*, Budapest 2000.

TAKÁCS, Gy., *A joggyakorlat latin kifejezéseinek fogalomtára és magyarázata*, GTE Műszaki Szolgáltató Iroda, Budapest 1989.

Vallásos ponyvanyomtatványok Bálint Sándor hagyatékában (szerk. SZABÓ, N. M.–ZOMBORI, I.), Szeged 2010.

TOPOGRÁFIAI MŰVEK

Baranya megye földrajzi nevei II. (Baranya monográfia sorozat) (szerk. PESTI, J.), Pécs 1982.

BÓDAI, F., *Baranya Vármegye' Topographiai és Históriai Leírása*, in *Tudományos Gyűjtemény* IV (1820) (szerk. Thaisz, A.), Trattner János Tamás, Pest, 31-69.

CSÁNKI, D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II.*, MTA, Budapest 1894, lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/> (a kutatás ideje: 2021.02.13.)

GYÖRFFY, Gy., *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I–IV.* (szerk. Szigeti, M.), Budapest 1963–1998.

HAAS, M., *Baranya földirati, statistikai és történelmi tekintetben*, Pécs 1845, lásd <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/haas-mihaly-baranya-foldirati-statistikai-es-torteneti-tekitetben-pecs-1845-1392> (a kutatás ideje: 2021. 01. 25.)

Korai magyar helynévszótár I. 1000–1350 (A Magyar Névarchívum Kiadványai 10) (szerk. HOFFMANN, I.), Debrecen 2005.

LELKES, Gy., *Magyar Helységnevezés-azonosító szótár*, Argumentum, Budapest 2011.

PAPANÉK, Gy., *Geographica descriptio comitatus Baranyensis, et liberæ regiæque urbis Quinque-Ecclesiensis*, Engel József, Pécs 1785.

PESTI, J., *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai*, [2000], lásd http://arkadia.pte.hu/fajlok/helynevek_pestine (a kutatás ideje: 2021.02.24.)

Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején: a pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve I. (szerk. ORTVAY, T.), Budapest 1891, lásd <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/pub/ortvay-tivadar-magyarorszag-egyhazi-foldleirasa-a-xiv-sz-elejen-s-n-bp-1891-1892-1-3504> (a kutatás ideje: 2021. 01. 25.)

Tanítóhivatali megnyilatkozások

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai (Szent István kézikönyvek 2), SZIT, Budapest 2000.

A Katolikus Egyház Katekizmusa (Szent István kézikönyvek 6), SZIT, Budapest 2002.

Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai (szerk. FILA, B.– JUG, L.), Örökmécs, Kisterenye-Budapest 1997.

FERENC, *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás, in AAS 105 (2013), 1020-1137, magyarul: *Evangelii gaudium* (Pápai megnyilatkozások 49) (szerk. Diós, I.) SZIT, Budapest 2014, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=451> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *A capuai helyi zsinat 1600. évfordulóján* beszéd, in AAS 85 (1993), 662-670, lásd http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1992/may/documents/hf_jp-ii_spe_19920524_concilio-capua.html (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Christifideles Laici* apostoli buzdítás, in AAS 81 (1989), 393-521, magyarul: *Christifideles Laici. A világi hívőknek az Egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről*, SZIT, Budapest 1990, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=90> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Familiaris Consortio* apostoli buzdítás, in AAS 74 (1982), 81-191, magyarul: *Familiaris Consortio. A keresztény család feladatairól a mai világban*, SZIT, Budapest 1981, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=202> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Mulieris dignitatem* apostoli levél, in AAS 80 (1988), 1653-1729, magyarul: *Mulieris dignitatem A nő méltóságáról és hivatásáról*, SZIT, Budapest 1989, lásd <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=91> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Redemptoris Custos* apostoli buzdítás, in AAS 82 (1990), 5-32, magyarul: *Redemptoris Custos. Szent József, valamint Krisztus és az Egyház életében kifejtett tevékenysége*, SZIT, Budapest 1990, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=89> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Redemptoris Mater* enciklika, in AAS 79 (1987), 361-433, magyarul: *Redemptoris Mater. Boldogságos Szűz Mária a zarándok Egyház életében*, SZIT, Budapest 1987, lásd <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=94> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Regina Cæli* beszéd (1984.02.12), lásd https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1984/documents/hf_jp-ii_ang_19840212.html (a kutatás ideje: 2021.03.30.)

JÁNOS PÁL, II., *Rosarium Virginis Mariæ* apostoli levél, in AAS 95 (2003), 5-36, magyarul: *Rosarium Virginis Mariæ II. János Pál pápa A Boldogságos Szűz Rózsafüzére kezdetű apostoli levele* (Pápai megnyilatkozások 57) (szerk. Diós, I.) SZIT, Budapest 2020, lásd

https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/apost_letters/2002/documents/hf_jp-ii_apl_20021016_rosarium-virginis-mariae.html (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

PÁL, VI., *Evangelii nuntiandi* apostoli buzdítás, in AAS 68 (1976), 5-76, magyarul: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, SZIT, Budapest 1986, 511-546, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=121> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

PÁL, VI., *Marialis cultus* apostoli buzdítás, in AAS 66 (1974), 113-168, magyarul: *Marialis cultus. A helyes Mária-tiszteletről* (Új Ember kiadványok), Magyar Kurir, Budapest 2018.

PÁL, VI., *Signum magnum* apostoli buzdítás, in AAS 59 (1967), 465-475, lásd http://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_exhortations/documents/hf_p-vi_exh_19670513_signum-magnum.html (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

PIUSZ, XII., *Munificentissimus Deus* apostoli konstitúció, in AAS 42 (1950), 753-773, lásd [http://www.kathpedia.com/index.php/Munificentissimus_Deus_\(Wortlaut\)](http://www.kathpedia.com/index.php/Munificentissimus_Deus_(Wortlaut)) (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Donum Veritatis* instrukció, in AAS 82 (1990), 1550-1570, lásd http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_ge.html (a kutatás ideje: 2021. 02. 08.)

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Il messaggio di Fatima* dokumentum, in *CivCat 151* (2000) 3, 165-179, magyarul: *A fatimai "titok" teológiai kommentárja, Diós István fordítása a Fatima üzenete c. cikk (L'Osservatore Romano 2000.06.26-27.) alapján*, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=150#N8> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Mysterium Ecclesiae* nyilatkozat, in AAS 65 (1973), 396-408, lásd [http://www.kathpedia.com/index.php?title=Mysterium_ecclesiae_\(Wortlaut\)](http://www.kathpedia.com/index.php?title=Mysterium_ecclesiae_(Wortlaut)) (a kutatás ideje: 2021. 02. 08.)

ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma* (Római dokumentumok 31) (szerk. Németh, L.), SZIT, Budapest 2005, lásd <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=441> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, in *Athanasiana* 43 (2016), 7-61, lásd http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20140610_sensus-fidei_hu.html (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A teológia ma: távlatok, alapelvek és kritériumok* (Római dokumentumok 38) (szerk. Németh, L.), SZIT, Budapest 2013, lásd http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_doc_20111129_teologia-oggi_hu.html (a kutatás ideje: 2021.01.30.)

Monográfiák

ÁNGYÁN, A., *A honfoglaló pogány magyarok megtérítése a keresztény hitre és a gyűdi kegyhely eredete*, Dunántúl, Pécs [1928].

ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forratagában*, Mária-Gyűdi Szentferencrendi Zárda, [Gyűd] 1930.

ÁNGYÁN, A., *Gyűd vidéke és a siklósi vár eredete történelmi megvilágításban. A honfoglalást megelőző korszaktól a XVII-ik századig*, Simontornya 1933.

ANTOS, H., *Die Volksfrömmigkeit nach der 2. Türkenlagerung in Wien unter Einbeziehung der historischen Voraussetzungen an Hand der in einem "Wienerischen Andachtsbüchl" aus dem Jahre 1703, angekündigten kirchlichen Feiern zur Anrufung und Ehre Gottes und der Heilige*, Wien 1994.

ANZENBACHER, A., *Bevezetés a filozófiába*, Herder, Budapest 1994.

BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, SZIT, Budapest 1994.

BÁLINT, S., *Sacra Hungaria*, Ős-Kép Kiadó, Budapest 2009.

BARNA, G., *Búcsújárók. Kölcsönhatások a magyar és más európai vallási kultúrákban* (Kisebbségkutatás Könyvek), Lucidus Kiadó, Budapest 2001.

BARNA, G., *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv. Mezey-énekek* (Devotio Hungarorum 13), JATE Néprajzi Tanszék, Szeged 2009.

BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau zwischen barocker Tradition, Aufklärung und Restauration* (Münchener Theologische Studien; I. Historische Abteilung 19), Eos, St. Ottilien 1975.

BENDEL, R., *Der Seelsorger im Dienst der Volkserziehung: Seelsorge im Bistum Breslau im Zeichen der Aufklärung* (Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 27), Böhlau, Köln 1996.

BUCHNER, F. X., *Volk und Kult. Studien zur deutschen Volkskultur* (Forschungen zur Volkskunde 27), L. Schwann, Düsseldorf 1936.

BURGHARDT, D., *Institution Glaubenssinn. Die Bedeutung des sensus fidei im kirchlichen Verfassungsrecht und für die Interpretation kanonischer Gesetze*, Bonifatius, Paderborn 2002.

CONGAR, Y. M-J., *Az Egyház élő hagyománya. Tanulmány a hagyomány teológiai fogalmáról* (Sensus fidei fidelium 6), L'Harmattan, Budapest 2015.

CONGAR, Y. M-J., *Die Lehre von der Kirche. Von Augustinus bis zum Abendländischen Schisma* (Handbuch der Dogmengeschichte. Ekklesiologie III/3), Herder, Freiburg im Breisgau 1971.

DAVIE, G., *A vallás szociológiája* (Napjaink Teológiája Sorozat 15), Bencés Kiadó, Pannonhalma 2010.

DEBRECENYI, K. I.–TÓTH, M., *Életesemények a pásztori lélektan és a filozófia tükrében* (Mentálhigiénés Kultúra V), Semmelweis Egyetem TF, Budapest 2014.

DELUMEAU, J., *Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts I-II.* (Kulturen und Ideen), Reinbeck, Hamburg 1985.

DOBRIK, I., *Papp László festőművész* (Officina Musei 16), Herman Ottó Múzeum, Miskolc 2007.

ELIADE, M., *A szent és a profán* (Mérleg), Európa, Budapest 1996².

ENDREI, W.–ZOLNAY, L., *Társasjátékok és szórakozás a régi Európában*, Corvina, Budapest 1986.

ERDŐ, P., *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben* (Egyház és jog. Kiadványok a kánonjog és az egyházakkal kapcsolatos jog köréből 2), SZIT, Budapest [é.n.].

ERŐS, K., *Búcsúk és búcsúlevelek a késő középkori Magyarországon. Doktori értekezés. Kézirat gyanánt* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar), Budapest 2019, lásd https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/eros_katalin_phd_bucsuk_bucsulevelek.pdf (a kutatás ideje: 2021. 01. 25.)

FEDELES, T., *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs Története Alapítvány, Pécs 2005.

FRAUHAMMER, K., *Írásba foglalt vágyak és imák. Magyar kegyhelyek vendégkönyveinek elemzése* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 32), Néprajzi Tanszék, Szeged 2012.

FREITAG, W., *Volks- und Elitenfrömmigkeit in der Frühen Neuzeit. Marienwallfahrten in Fürstbistum Münster* (Veröffentlichungen des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volksforschung des Landschaftsverbandes Westfalen-Lippe 29), Ferdinand Schöningh, Paderborn 1991.

GÁLL, Zs., *A zarándok Egyház és az új evangelizáció. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar), Budapest 2018.

GATTERMANN, C., *Die Baranya in den Jahren 1686 bis 1713 (Kontinuität und Wandel in einem ungarischen Komitat nach dem Abzug der Türken)*, Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2005, lásd http://webdoc.sub.gwdg.de/univerlag/2005/gattermann_baranya.pdf (a kutatás ideje: 2021.02.24.)

GOVAERT, L., *Kardinal Newmans Mariologie und sein persönlicher Werdegang*, Pustet, Salzburg 1975.

GRABNER, E., *Mater Gratiarum. Marianische Kultbilder in der Volksfrömmigkeit des Ostalpenraumes*, Böhlau, Wien-Köln-Weimar 2002.

HABIG-BAPPERT, I., *Eucharistie im Spätbarock: Eine kirchliche Bild-Allegorese im deutschsprachigen Raum* (Forschungen zur Volkskunde 49), Regensberg, Münster 1983.

HARTMANN, P. C., *Kulturgeschichte des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1806: Verfassung, Religion, Kultur* (Studien zu Politik und Verwaltung 72), Böhlau, Wien 2001.

HERSCHE, P., *Italien im Barock-Zeitalter (1600-1750). Eine Sozial- und Kulturgeschichte*, Böhlau, Wien-Köln-Weimar 1999.

HETÉNY, J., *Nagyboldogasszony virrasztása, a Karancs-hegyi búcsú. Egy terepkutatás jegyzetei 1951-1952* (Devotio Hungarorum 7), Néprajzi Tanszék, Szeged 2000.

HSIA, P. R., *Gegenreformation. Die Welt der katholischen Erneuerung 1540-1770* (Europäische Geschichte {Fischer-Taschenbuch} 60130), Fischer, Frankfurt am Main 1998.

JAKSA, H., *Aprónyomtatványok feldolgozási problémái. Diplomadolgozat. Kézirat gyanánt*, Szeged 2000 (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar), lásd <http://diploma.bibl.u-szeged.hu/35432/> (a kutatás ideje: 2021. 01. 25.)

KARÁCSONYI, J., *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Akadémia, Budapest 1923.

KERESZTÉLY, R., *Bevezetés az Egyház teológiájába*, Christianus – O.M.C., Bécs-Budapest 1998.

KEVEHÁZI, L., „*A kereszt igéjét hirdetni kezdtem*” *Sztáray Mihály élete és szolgálata*, Luther Kiadó, Budapest 2005, lásd <http://mek.oszk.hu/05600/05669/05669.pdf> (a kutatás ideje: 2021. 02. 28.)

KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyűdi Szűz Mária. Az orvoslás piaca az újkori Dél-Dunántúlon* (Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 11), Balassi, Budapest 2020.

KONKOLY, L., „*Ne hagyj el Gyüdnek Csillaga*”: *A Máriagyűdi Kegyhely búcsúi és a zarándoklatok motivációi. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék), Pécs 2008 (Máriagyűdi Plébánia irattára).

KONKOLY, L., *A máriagyűdi kegyhely búcsújárásának története, különös tekintettel 1921-50 között. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkortörténeti Tanszék), Pécs 2008 (Máriagyűdi Plébánia irattára).

KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zarándoklat* (Kommunikációkutatás), Typotex, Budapest 2014.

KOVÁCS, G., *Vég nélkül. Szentavatás régen és ma*, SZIT, Budapest 2014.

KOVÁCS, J., *Visitatio canonica a Gyulai Plébánián (1715-1993). Doktori disszertáció. Kézirat gyanánt* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Kánonjogi Posztgraduális Intézet), Budapest 2009.

KOVÁCS, Z., *A Magyarok Nagyasszonya mint „Eucharisztikus asszony”*, SZIT, Budapest 2019.

KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”. Teológiatörténeti, szisztematikus és gyakorlati áttekintés a mariológia tanulmányozásához*, SZIT, Budapest 2016.

KRISS, R., *Die Schwäbische Türkei: Beiträge zu ihrer Volkskunde, Zauber und Segen, Sagen und Wallerbrauch* (Forschungen zur Volkskunde 30), L.Schwann, Düsseldorf 1937.

LEE, P-B., *Konsens – Wahrheitsort des christlichen Glaubens. Diplomamunka. Kézirat gyanánt*, Innsbruck 1985 (OeNB Magazin Heldenplatz, Signatur: 1249971-C).

LEEUWEN VAN, A. Th., *Kereszténység a világtörténelemben. Üdvösség és szekularizáció*, SZIT, Budapest 2010.

LEUNINGER, E., *Die Entwicklung der Gemeindeleitung: von den biblischen Ursprüngen bis zum Ausgang des Mittelalters mit Perspektiven für heute*, Eos, St. Ottilien 1996.

LOVÁSZ, I., *Szagrális kommunikáció*, Európai Folklór Intézet, Budapest 2002.

LUKÁCS, L., *A Vatikán és Magyarország 1846-1878. A bécsi apostoli nunciusok jelentései és levelezése Magyarországról*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1981.

MÁLYUSZ, E., *Magyarország története a felvilágosodás korában* (Millenniumi magyar történelem. Historikusok), Osiris, Budapest 2002.

MÁTÉ-TÓTH, A., *Vallásnézet: a kelet-közép-európai átmenet vallástudományi értelmezése*, Korunk–Komp-Press, Kolozsvár 2014.

MEDICK, H., *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900: Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 126), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1996.

MILEUSZNICS, SZ., *Stiljanovics Szent István, a Harcos és Szent*, Stiljanovics Szent István Lelkiségi Központ–Budva, Novi Sad 2005.

MOHAY, T., *„Istennek kincses tárháza”, P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csíksomlyói kegyszobráról*, Csíksomlyói Ferences Kolostor–SZIT, Csíksomlyó–Budapest 2015.

MOLNÁR, A. J., *Az úton lévő ember. Zarándoklás és turistaság mint az evangelizáció lehetősége. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Esztergomi Hittudományi Főiskola), Esztergom 2018.

MONTFORTI B. GRIGNION, L., *Szűz Mária titka*, Korda, Budapest 1926, lásd http://www.ppek.hu/konyvek/Monforti_Grignon_Lajos_Szuz_Maria_titka_1.pdf (a kutatás ideje: 2020. 03. 28.)

MUCKENHAUPT, E., *A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a I. (1498-1710). Katalógus*, Csíkszereda 2009, lásd <https://mek.oszk.hu/13800/13833/13833.pdf>, (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften. Abhandlungen zu Fragen der Zeit und der Glaubenslehre* (Ausgewählte Werke von John Henry Kardinal Newman IV), Matthias Grünewald, Mainz 1959.

OSVÁTH, P., *Az életciklus-krízisek jelentősége: pszichopatológia és öngyilkos magatartás*, in *Neuropsychopharmacologia Hungarica* 14 (2012/4), 266-272, lásd http://epa.oszk.hu/02400/02454/00048/pdf/EPA02454_neurohun_2012_266-272.pdf (a kutatás ideje: 2020.09.20.)

PÁSZTOR, L., *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, METEM, Budapest 2000².

PATSCH, F., *Globalizáció, vallásteológia, kölcsönösség. A filozófiai hermeneutika mai útjai* (Isten és tudomány), Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2014.

PAULOVITS, S., *Magyarország kegyhelyei és azok csodái*, Budapest 1930.

PÁVAI, A., *A kálnoki csodatevő Mária-szobor kegykáporna és szentkút története. 1553–1903*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1903.

PHAYER, F. M., *Religion und das Gewöhnliche Volk in Bayern in der Zeit von 1750-1850* (Miscellanea Bavarica Monacensia: Dissertationen zur Bayerischen Landes- und Münchner Stadtgeschichte 21), Stadtarchiv München, München 1970.

PÓKA, Á., *A máriagyüdi kegyhely története. Kézirat gyanánt*, Budapest 2015 (Máriagyüdi Plébánia irattára).

RAHNER, K., *A hit alapjai. Bevezetés a kereszténység fogalmába*, SZIT, Budapest 1983.

RAHNER, K., *Maria. Mutter des Herrn. Theologische Betrachtungen*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1962⁴.

REPANIĆ-BRAUN, M.–KORHECZ PAPP, Zs., *Paulus Antonius Senser művészete. P. A. Senser festéstechnikája. Monográfia-katalógus*, Városi Múzeum, Szabadka 2020.

[ROSNER, Zs.], *Máriagyüdi mirákulumos könyv. Évszázadok csodái a máriagyüdi kegyhelyen*, Máriagyüd 2017.

SCHEFFCZYK, L.–ZIEGENHAUS, A., *Mária az üdvtörténetben. Mariológia* (Szent István kézikönyvek 8), SZIT, Budapest 2004.

SCHEFFCZYK, L., *Maria. Mutter und Gefährtin Christi*, Sankt Ulrich, Augsburg 2003.

SCHREIBER, C., *Aufklärung und Frömmigkeit. Die katholische Predigt im deutschen Aufklärungszeitalter und ihre Stellung zur Frömmigkeit und zur Liturgie. Mit Berücksichtigung von Johann Michael Sailer* (Abhandlungen der Bayerischen Benediktiner-Akademie 4), Neuer Filser, München 1940.

SERRA, A. M., *Maria a Cana e presso la croce. Saggio di mariologia giovannea (Gv 2,1–12 e Gv 19,25–27)* (Serie Pastorale e di studio 2), Centro di Cultura Mariana „Madre della Chiesa”, Roma 1991³.

SIGAL, P. A., *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*, Gondolat, Budapest 1989.

SZABÓ, Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez*, Budapest 1921, lásd http://archivum.ferencesek.hu/letoltes/irodalom/Szabo_Ferencrendiek.pdf (a kutatás ideje: 2021. 02. 09).

SZÉKELY, K., *Utazás hittel. A vallási turizmus jelensége*, Szülőföld, Gencsapáti 2018.

SZILÁRDFY, Z., *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. (17-18. század)* (Devotio Hungarorum 2), Néprajzi Tanszék, Szeged 1995.

TAMÁS, R., *Das Schicksal des Reiches. Zur Theologie der medial strukturierten Welt*, VDM Verlag Dr. Müller, Saarbrücken 2008.

TARJÁNYI, B., *Csodák*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 1998^{2. átdolg.}.

TOWER, V., *Illekkódex papok és szerzetesek számára*, Korda, Budapest 1939².

TROSSBACH, W., *Bauern (1648-1806)* (Encyklopädie Deutscher Geschichte 19), R. Oldenbourg, München 1993.

TÜSKÉS, G., *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.

TÜSKÉS, G.–KNAPP, E., *Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században*, Osiris, Budapest 2001.

VÁLÓCZY, J., *A megosztott Logosz. Posztmodern gondolkodás és a kereszténység újrafogalmazásának kísérletei a teológiában*, SZIT, Budapest 2013.

VANYÓ, T. A., *A Bécsi Pápai Követség Levéltárának iratai Magyarországról, 1611-1786* (Magyarország újkori történetének forrásai 7), Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.

VEIT, L. A.–LENHART, L., *Kirche und Volksfrömmigkeit im Zeitalter des Barock*, Herder, Freiburg 1956.

VONDERAU, D., *Die Geschichte der Seelsorge im Bistum Fulda zwischen Säkularisation (1803) und Preussenkonkordat (1929)* (Fuldaer Studien: Schriftenreihe der Theologischen Fakultät 10), Josef Knecht, Frankfurt am Main 2001.

WEBER, M., *Wirtschaft und Gesellschaft* (Grundriss der Sozialökonomik 3. Abteilung), Paul Siebeck, Tübingen 1922, lásd https://archive.org/stream/wirtschaftundges00webeuoft/wirtschaftundges00webeuoft_djvu.txt (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

WEB, P., *Einmütig: gemeinsam entscheiden in Gemeinde und Kirche*, Haus Thaur, Wien 1998.

WIND, R., *Dem Rad in die Speichen fallen. Die Lebensgeschichte des Dietrich Bonhæffer*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2005.

WÖRTER, B., *Marienfrömmigkeit als Voraussetzung für Mariologie. Kézirat gyanánt*, Innsbruck 1991 (OeNB Magazin Heldenplatz, Signatur: 1344746-C).

Tanulmányok

ALSZEGHY, Z., *A gyónás* (Teológiai Kiskönyvtár III/7), Róma 1978.

BAGYINSZKI, Á., *Mit mond a hagyomány saját magáról?*, in *Az Egyház élő hagyománya. Tanulmány a hagyomány teológiai fogalmáról* (Sensus fidei fidelium 6) (szerk. Várnai, J.–Bagyinszki, Á.), L'Harmattan, Budapest 2015, 207-245.

BORSA, I.–TÓTH, I. Gy., *Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a török hódoltság katolikusairól, 1651–1658*, in *Levéltári Közlemények* vol. 60 (1989/1), 83–142, lásd https://library.hungaricana.hu/hu/viewLeveltariKozlemenyek_60/?pg=101&layout=s (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, in *Handbuch der Marienkunde 1* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1996², 526-566.

COURTH, F., *Wallfahrten zu Maria*, in *Handbuch der Marienkunde 2* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1997², 9-30.

DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, in *Handbuch der Marienkunde 1* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1996², 99-266.

ERDÉLYI, Zs., *Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései*, in *Boldogasszony ága. Tanulmányok a népi vallásosság köréből* (szerk. Erdélyi, Zs.), SZIT, Budapest 1991, 51-142.

GALAMBOS, F., *Winkler Mihály a "közjó" előmozdítója a XVIII. században*, in *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve* 1989, 485-526.

GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, in *Handbuch der Marienkunde 2* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1997², 321-448.

JEDIN, H., *Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung*, in *Katholische Reform und Gegenreformation* (Handbuch der Kirchengeschichte IV) (szerk. Jedin, H.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 1967, 561-604.

LEHMANN, M., *Der Donauschwabe und sein religiöses Leben*, in *Der Donauschwabe und sein geistiges Profil* (szerk. Lehmann, M.), Gerhardswerk, Sankt Michaelswerk, Wien 1969, 205-237.

MOLNÁR, A., *Jezsuiták a hódolt Pécssett (1612–1686)*, in *Pécs a hódoltság korában. Tanulmányok* (Pécsi Mozaik 2) (szerk. Szakály, F.–Vonyó, J.), Pécs Története Alapítvány, Pécs 2012, 208–309.

MOLNÁR, A., *Pietro Massarecchi antivari érsek és szendrői apostoli adminisztrátor egyházlátogatási jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1633)*, in *Fons: forráskutatás és történeti segéd tudományok* vol. 2 (1995/2), 175-219, lásd http://epa.oszk.hu/03300/03304/00005/pdf/EPA03304_fons_1995_02_175-219.pdf (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

SCHILLING, H., *Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit des Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur* (1999), in *Ausgewählte Abhandlungen zur europäischen Reformations- und Konfessionsgeschichte* (Historische Forschungen 75) (szerk. Schorn-Schütte, L.–Mörke, O.), Duncker & Humblot, Berlin 2002, 646-699.

SCHREIBER, G., *Der Barock und das Tridentinum*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken, I.* (szerk. Schreiber, G.), Herder, Freiburg 1951, 381-425.

SCHREIBER, G., *Deutsche Mirakelbücher. Zu ihrem Werden und zu ihrem Inhalt*, in *Deutsche Mirakelbücher. Zur Quellenkunde und Sinnggebung* (szerk. Schreiber, G.), L.Schwann, Düsseldorf 1938, 9-76.

SIPTÁR, D., *A felszabadító háborúk után meglepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon*, in *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700-1740)* (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis VII) (szerk. Gözsy, Z.–Varga, Sz.–Vértesi, L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2009, 155-196.

SÜMEGI, J., *Búcsújárás és zarándoklat*, in *A Pécsi Egyházmegye története, I. A középkor évszázadai (1009-1543)* (szerk. Fedeles, T.–Sarbak, G.–Sümege, J.), Fény Kft., Pécs 2009, 487-546.

TÓTH, I. Gy., *A magyar művelődés a kora újkorban*, in *Magyar művelődéstörténet* (Osiris tankönyvek) (szerk. Kósa L.), Osiris, Budapest 1998, 136–203.

Cikkek

ANDRÁSFALVY, B., *Leányvásárok a Délkelet-Dunántúlon. A rokonság és a vallási-táji hovatarozás térbeli hálózata*, in *A nemzet antropológiája. Hofer Tamás köszöntése* (szerk. A. Gergely, A.), Új Mandátum Kiadó, Budapest 2002², lásd <http://karpatmedence.net/tarsadalomneprajz/tersegi-kapcsolatok/724-leanyvasarok-a-delkelet-dunantulon> (a kutatás ideje: 2021.01.25.)

ARIÈS, P., *Zur Geschichte popularer Religiosität*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie popularer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 204-212.

BAHLCKE, J., *Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofsstühlen in der frühen Neuzeit. Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite*, in *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für Kunde Ungarns und verwandte Gebiete* vol. 23 (1997), 81-103.

BÁLINT, S., *Adatok a magyar búcsújárás néprajzához*, in *Ethnographia* L (1939/3-4), 193-200, lásd https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Ethnografia_1939_050/?pg=211 (a kutatás ideje: 2020. 04. 02.)

BARNA, G., *A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról*, in „Mária megsegített” *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I.* (Devotio Hungarorum 9/1) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2002, 9-25.

BARNA, G., *Gnadenorte der "tränenden Marienbilder" in Ungarn. Mittel der Ideologie der katholischen Restauration und der kirchlichen Union*, in *Acta Ethnographica Hungarica* vol. 45 (2000), 137-150.

BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 102-114.

BÄUMER, R., *Die pastorale Bedeutung der Wallfahrt im Zeitalter der Katholischen Reform*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642-1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade, R.–Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 173-188.

BEITL, K., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich. Versuch einer Annäherung*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 63-73.

BISCHOF, H., *Wallfahrt im Leben einer Pfarrgemeinde. Wiederbelebung einer alten Tradition*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642-1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade, R.–Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 158-163.

BLESSING, W. K., *Reform, Restauration, Rezession. Kirchenreligion und Volksreligiosität zwischen Aufklärung und Industrialisierung*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1986, 97-122.

BOCKHORN, O., *Volksfrömmigkeit – Sekten – Neue Religionen. Empirische Ansätze zur Erforschung "neuer Frömmigkeit" in Österreich*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 351-365.

BOROS GYÉVI, I., *A máriagyűdi rendház feloszlatása*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a feloszlatás idején* (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán, P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 97-105.

BOROS GYÉVI, I., *Mozaikkockák az '50-es évekből*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a felosztás idején* (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán, P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 106-116.

BOURS, J., *Es gibt heilige Orte*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642-1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade, R.–Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 139-144.

BOWMAN, M., *The People's Princess: Vernacular Religion and politics in the Mourning for Diana*, in *Politics and folk religion* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 6) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 35-50.

COLISH, M. L., *Die Bedeutung der Väter für das Kirchenverständnis des Petrus Lombardus*, in *Väter der Kirche; ekklesiales Denken von den Anfängen bis in die Neuzeit; Festgabe für Hermann Josef Sieben SJ zum 70. Geburtstag* (szerk. Arnold, J.), Schöningh, Paderborn 2004, 669-686, lásd <https://books.google.hu/books?id=OsLznA0by90C&pg> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

DÁM, I., *A nyolcszáz éves Máriagyűd*, in *Magyar Barát* 1948 (Pünkösd), 15-20.

DARLAPP, A., art. *Magie I. Religionwissenschaftlich I. Zur theologischen Problematik des Begriffes der Magie*, in *Lexikon für Theologie und Kirche VI* (szerk. Rahner, K.–Höfer, J.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 1274-1276.

DAXELMÜLLER, C., *Mária és Diana hercegnő – tradíció és szekuláris vallásosság*, in *Mariazell és Magyarország: 650 év vallási kapcsolatai: A „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum” nemzetközi konferencia előadásai. Esztergom, 2002. május 6-9. és Mariazell, 2002. június 3-6.* (Strigonium Antiquum 6) (szerk. Brunner, W.), Prímási Levéltár, Esztergom-Graz 2003, 205–214.

DAXELMÜLLER, C., *Volksfrömmigkeit ohne Frömmigkeit. Neue Annäherungsversuche an einen alten Begriff*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 21-48.

DE LA LASTRA, C., *"Spanien ist katholisch!"*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 240-248.

DOHMS, P., *Die Geschichte der Wallfahrt nach Kevelaer*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642-1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade, R.–Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 226-274.

DOMMANN, F., art. *Volksfrömmigkeit*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 850-851.

DÖRING, A., *Aspekte der (Volks-)Frömmigkeit nach dem II. Vatikanum*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 145-158.

DÖRRER, A., art. *Mirakel*, in *Lexikon für Theologie und Kirche VII* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1962², 435-436.

DÜCKER, B., art. *Ritual*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008⁴. átdolg., 629-631.

DÜLMEN, R., *Volksfrömmigkeit und konfessionelles Christentum im 16. und 17. Jahrhundert*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Beck, Göttingen 1986, 14-30.

EBERTZ, M. N.–SCHULTHEIS, F., *Einleitung: Populare Religiosität*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 11-52.

EBERTZ, M. N., *Maria in Massenreligiosität. Zum Wandel des populären Katholizismus in Deutschland*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 65-84.

EMMINGHAUS, J. H., art. *Votive, Votivbilder*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 896.

ESTEVEZ, A. J., *Populare Religion in Portugal*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 252-262.

FÁY, Z., *Egy kevésbé ismert forráscsoport a ferencesek hódoltságkori történetéhez: szalvatoriánus tabulák a XVII. századból*, in *A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára I.* (szerk. Óze, S.–Medgyesy-Schmikli, N.), METEM, Piliscsaba – Budapest 2005, 193-200.

FISCHER, I., *Geist Gottes und sensus fidei im Gottesvolk*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quæstiones Disputatæ 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 107-120.

FORSTER, K., art. *Idiomenkommunikation (Communicatio idiomaticum)*, in *Lexikon für Theologie und Kirche V.* (szerk. Höfer, J.– Rahner K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1960², 607-609.

FRAUHAMMER, K., *A megmagyarázható és a megmagyarázhatatlan kettőssége. Csodanarratívák Máriapócsan*, in *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 8* (szerk. Pilipkó, E.), Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém 2013, 92–103, lásd https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Nepivall_8/ (a kutatás ideje: 2021.02.24.).

FRAUHAMMER, K., *Egy öltöztetett Mária-szobor titkai*, in *Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében 9* (szerk. Gyöngyössy, O., Limbacher, G.), Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém 2014, 82-96, lásd http://real.mtak.hu/20011/1/oltoztetett_maria_szobor.pdf (a kutatás ideje: 2021.02.24.)

FÜRSTENBERG, F., *Protestantische Volksfrömmigkeit im Strukturwandel Deutschlands*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern (Religion – Wissen – Kultur 2)* (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 53-64.

GÁBOR, O., *Leletmentő ásatás Szenttrinitás bencés kolostor területén*, in *Régészeti kutatások Magyarországon 2001* (szerk. Kisfaludi, J.), Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2003, 238, lásd <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/download/55452/file/97372411-1fd5-490f-90da-22fd85edf238?type=pdf> (a kutatás ideje: 2021. 01. 23.)

GALLINI, C., *Photographische Riten: Populare Religion im modernen Italien*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern (Religion – Wissen – Kultur 2)* (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 226-236.

GAVILÁ, J. J. B., *Mai folyamatok a zarándoklatok megújulásában*, in *Sapietiana 8* (2015/1), 55-68, lásd <http://real.mtak.hu/61276/> (a kutatás ideje: 2021.03.02.)

GELMI, J., *Brixen und seine religiöse Ausstrahlung*, in *Der Schlern. Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde 75* (2001), 407-437.

GERWING, M., *Sensus fidei und consensus fidelium. Bemerkungen zum Glaubenssinn der Gläubigen in der Theologie des Mittelalters*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission (Quaestiones Disputatae 281)* (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 190-212.

GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, in *Zeitschrift für katholische Theologie 110* (1988), 163-179.

GIURIATI, P., *Loreto, Denver és a Katolikus Egyház főbb hagyományos kegyhelyei*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 76-86.

GLOMB, S., art. *Identität, persönliche*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008^{4. átdolg.}, 306-307.

GOLUB, X., *A grábóci szerb orthodox monostortemplom kántorpadjai*, in *Magyar Egyházzene XXII* (2015), 301-316.

GÖPFERT, M., *Polgári vallás és közéleti vallásosság. Utalások az USA-ban folyó vitákra*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 95-117.

GÖRFÖL, T., *Erőszak, emlékezet, értelem: A kereszténység a harmadik évezred elején*, in *Vallás–médiá–nyilvánosság: új társadalomtudományi perspektívák* (Conditio humana 1) (szerk. Lázár Kovács, Á.), Gondolat, Budapest 2017, 49-62.

GÖZSY, Z., *A katolikus egyház normakommunikációs és mediatori szerepe*, in *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18. századi Magyarországon* (szerk. Bárh, D.), Budapest 2013, 53-85.

GÖZSY, Z., *Az egyháztörténet 18-19. századi forrásai a dunántúli megyei levéltárakban*, in *A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai* (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis II) (szerk. Varga, Sz.– Vértesi L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2006, 121-134.

GRABMANN, M., *Das Konzil von Trient als Fortschrittsprinzip der katholischen Dogmatik*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken, I.* (szerk. Schreiber, G.), Herder, Freiburg 1951, 33-53.

GRANITZER, A., *Der Sachsenburger Kalvarienberg*, in *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten* 181 (1991), 267-277.

GRIESER, H., *Hören auf das Gottesvolk? Bemerkungen aus kirchenhistorischer Perspektive zu einer Herausforderung seit frühchristlicher Zeit*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quaestiones Disputatae 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 150-189.

GUSSONE, N., art. *Krönung von Marienbildern*, in *Marienlexikon* 3 (szerk. Bäumer, R.– Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1991, 683-684.

HETÉNY, J., *Népi Mária-tiszteletünk teológus szemmel*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), SZIT, Szeged 2001, 28-40.

HORATSCHKE, A., art. *Identität, kollektive*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008^{4. átdolg.}, 306.

IANCU, L., „*Hétköznapi csodák*”, *megkísértések és összefüggéseik*, in *Ethnographia* 127 (2016/4), 606-623.

ISAMBERT, F–A., *Empirische Vielfalt und ideologische Geschlossenheit: Populare Religiosität in Frankreich*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 192-203.

JUNGMANN, J. A., art. *Viaticum*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.– Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 762.

JUNGMANN, J. A., art. *Vierzigstündiges Gebet*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.– Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 783.

KÁLMÁN, P., *A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences provincia XX. századi története*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a felosztás idején*, (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán, P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 13-30.

KENNEY, W., *Auf der Suche nach Sinn. Symbole in der schwedischen Volksfrömmigkeit*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 144-150.

KERŠEVAN, M., *Das slowenische Weihnachtsfest. Zur Volksfrömmigkeit in Jugoslawien*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 177-186.

KNAPP, É.–TÜSKÉS, G., *"Öltöztetve vagyon vörös bársonyba..." Feldízített katakomba szent ereklyék Magyarországon*, in *Devóció és dekoráció. 18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon* (Studia Agriensia 7) (szerk. Lengyel, L.), Dobó István Vármúzeum, Eger 1987, 25-44.

KNAPP, É., *A barokk kori nyomtatott mirákulumos könyvek jellemzői II.*, in *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* vol. 9 (1999), 93-129.

KNAPP, M., *Der "Ort" des Glaubenssinnes. Melchior Cano und das 2. Vatikanische Konzil*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quæstiones Disputatæ 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 213-232.

KOKOSALAKIS, N., *Populare, offizielle und Zivilreligion. Zur Soziologie des orthodoxen Christentums in Griechenland*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 265-276.

KORFF, G., *Kulturkampf und Volksfrömmigkeit*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1986, 137-151.

LAIS, H., art. *Erscheinungen*, in *Marienlexikon 2* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1989, 395-398.

LANTOSNÉ IMRE, M., *Ikonográfiai program és szakrális tájformálás (Závod a 18.-19. században)*, in *Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve* vol. 25 (2003), 197-216.

LANTOSNÉ IMRE, M., *Öltöztetős Mária szobrok Magyarországon*, in *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon* (szerk. Lövik, S.–Horváth, P.), MTA Filozófiai Intézet, Budapest 1990, 49-62.

LANTOSNÉ IMRE, M., *Szűz Mária kultusz és ikonográfia a Pécsi Egyházmegyében*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 259-278.

LANTOSNÉ IMRE, M., *Überlieferungen und interethnische Züge der Volksreligiosität in der Diözese Pécs (Fünfkirchen)*, in *Acta Ethnographica Hungarica* 39 (1994), 295-316.

LAURET, B., *Teológiai viták a francia népi vallásosságról*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 156-175.

LEINWEBER, J., art. *Fulda*, in *Marienlexikon 2* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), Eos, St. Ottilien 1989, 562-564.

LEMMER, M., art. *Mirakel*, in *Marienlexikon 4* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1992, 460-464.

LENGYEL, Á., *Szűz Mária alakja a vallásos ponyvairadalomban*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 136-151.

LONDI, B. M., *Modern afrikai népvallások Közép-Afrikában*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 145-155.

LUCCHESI-PALLI, E., art. *Kreuzweg*, in *Lexikon für Theologie und Kirche VI* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 627-629.

LUTZ, R., *Naturverbundenheit, Körperthematisierung, Remythologisierung. Fragmente einer "neuen" Volksfrömmigkeit*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 301-316.

MÁTÉ-TÓTH, A., *Kontingencia és sebezhetőség: Régióértelmezés Hans Joasszal és azon túl*, in *Vallás–média–nyilvánosság: új társadalomtudományi perspektívák* (Conditio humana 1) (szerk. Lázár Kovács, Á.), Gondolat, Budapest 2017, 85-100.

MAYER, R., art. *Populärkultur*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008^{4. átdolg.}, 581-582.

MENARDI, H., *Die Heiligen Gräber in Tirol*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 159-166.

MENDLIK, Á., *Mária-Gyűd*, in *Magyar Sion 1865*, 670-671.

MICHAEL, J. P., art. *Liturgische Bewegung*, in *Lexikon für Theologie und Kirche VI* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 1097-1100.

MODEHN, Ch., *Isten Choluteca, Sao Felix, Solentiname községben és még sok más helyen. Példák egy megújult népi katolicizmusra*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 19-29.

MOHAY, R., *A turbéki kegytemplom lehetséges jövője*, in *Szűz Mária segítségével. A turbéki Mária-kegyhely története* (szerk. Varga, Sz.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2016, 79-85.

MOHR, R.–HÄRING, B.–SCHAUERTE, H., art. *Aberglaube*, in *Lexikon für Theologie und Kirche I* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1957², 37-41.

MÖRTH, I., *Zwischen "Aberglauben" und "Ideologie". Aspekte von Alltagsreligiosität am Beispiel Österreich*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 88-98.

NIKITSCH, H., *Schreiben und Glauben. Anliegenbücher als Beispiel moderner Volksreligiosität*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 191-202.

ÓDOR, I., *A „hivatali elit” Baranya vármegyében 1711–1813*, in *Levéltári Szemle* 45 (1995/2), 28-34.

ÓDOR, I., *Baranya nemesi társadalma a francia háborúk korában*, in *Baranyai Helytörténetírás, A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 1985-1986*, 133-168.

P. SZILCZ, D., *A kollektív metamorfózis: Szekularizációs aspektusok és a privát hit?*, in *Vallás–média–nyilvánosság: új társadalomtudományi perspektívák* (Conditio humana 1) (szerk. Lázár Kovács, Á.), Gondolat, Budapest 2017, 63-84.

PETZOLDT, L., *Magie und Religion*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 331-350.

PIEPKE, J., *Evangelisierung der Volksfrömmigkeit. Pastorale Ansätze zur Versöhnung von Volk und Kirche*, in *Verkündigung und Volksfrömmigkeit. Internationale Missionsstudententagung 1984* (Ordensnachrichten 23) (szerk. Gregotsch, L.), Superiorenkonferenz der männlichen Ordensgemeinschaften Österreichs, Wien 1984, 279-293.

PIEPKE, J., *Kirchliche Verkündigung und Volksfrömmigkeit. Anthropologische und theologische Aspekte eines Schismas zwischen Volk und Kirche*, in *Verkündigung und Volksfrömmigkeit. Internationale Missionsstudententagung 1984* (Ordensnachrichten 23) (szerk. Gregotsch, L.), Superiorenkonferenz der männlichen Ordensgemeinschaften Österreichs, Wien 1984, 255-265.

PIWOWARSKI, W., *Die patriotische Massenreligiosität*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 153-162.

PONISCH, G., „*Vessel-Rituality*” – *Cselekmény és élmény a jelenkori zarándoklaton*, in *Mariazell és Magyarország: 650 év vallási kapcsolatai: A „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum” nemzetközi konferencia előadásai. Esztergom, 2002. május 6-9. és Mariazell, 2002. június 3-6.* (Strigonium Antiquum 6) (szerk. Brunner, W.), Prímási Levéltár, Esztergom-Graz 2003, 197–204.

PÖRNBACHER, H.–PÖTZL, W., art. *Mirakelbücher*, in *Marienlexikon* 4 (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1992, 464-465.

PUSKÁS, A., *A világi krisztushívők hivatása és küldetése*, in *Vigilia* 75 (2010/6), 406-415.

RAHNER, K., *Bevezető gondolatok a teológia és a népi vallásosság kapcsolatáról*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 9-18.

RAJCZY, P., *Adalék Scitovszky János pécsi püspök munkásságához*, in *Előadások Pécs történetéből 98', 99', 2000 című konferenciák válogatott előadásai* (Tanulmányok Pécs történetéből 10-11-12) (szerk. Varga, L.–Vonyó, J.), Pécs 2001, 243-250.

RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich. Zur Revision eines Ansatzes*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 75-90.

RATZINGER, J., art. *Kirche. III. Systematisch*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* VI (szerk. Rahner, K.–Höfer, J.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 173-183.

RAYMAN, J., *Máriagyűdi emlékérmek és kegyérmek*, in *Pécsi Dénár. A baranyai éremgyűjtők híradója* 11 (2013) melléklet, lásd http://pecsidenar.hu/11_melleklet.php (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

RECKINGER, F., art. *Wunder*, in *Marienlexikon* 6 (szerk. Bäumer, R.– Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1994, 766-768.

REINHARD, W., *Sozialdisziplinierung – Konfessionalisierung – Modernisierung. Ein historiographisches Diskurs*, in *Die frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft. Forschungstendenzen und Forschungserträge* (szerk. Boškovska Leimburger, N.) Ferdinand Schöningh, Paderborn 1997, 39-54.

RÉVAI, S., *Fogadalmi szobrocskák Máriagyűdön*, in *Néprajzi Értesítő* VI (1905/4), 300-301.

ROSNER, Zs., *A katolikus zarándok-hagyomány*, in *Vigilia* 83 (2018/7), 501-509.

ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor. Lelkigondozás a máriagyűdi kegyhelyen a 18-19. században*, in „*A hazának hű öre és oszlopa*”. *Szepesy Ignác pécsi püspök emlékezete* (szerk. Méreg, M.– Molnár, D.– Schmelczér-Pohánka, É.), PTE, Pécs 2019, 179-194.

SCHÄFER, P., *Frömmigkeit in der Aufklärung*, in *Aufsätze zur Aufklärung*, Universität Passau, Passau 1999, 43-67.

SCHATZ, K., art. *Inkulturation*, in *Lexikon der Kirchengeschichte. LThK kompakt* (szerk. Steimer, B.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2001, 631-634.

SCHAUERTE, H., art. *Votiv- und Weihgaben*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.– Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 897-898.

SCHEFFCZYK, L., art. *Sensus fidelium*, in *Marienlexikon* 6 (szerk. Bäumer, R.– Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1994, 132-133.

SCHENDA, R., *Alphabetisierung und Literarisierungsprozesse in Westeuropa im 18. und 19. Jahrhundert*, in *Sozialer und kultureller Wandel in der ländlichen Welt des 18. Jahrhunderts* (Wolfenbütteler Forschungen 19) (szerk. Hinrichs, E.– Wiegmann, G.), Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel 1982, 1-20.

SCHIEDER, W., *Einleitung*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1986, 7-13.

SCHMITT, J-C., *Macht der Toten, Macht der Menschen. Gespenstererscheinungen im hohen Mittelalter*, in *Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-antropologische Studien* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 91) (szerk. Lüdtke, A.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1991, 143-167.

SCHNEIDER, I., *Belohntes Vertrauen? Überelegungen zur Struktur und Intention gegenwärtiger Gebetserhörungen*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 203-218.

SCHNEIDER, V., *Feljegyzések P. Uzdóczy Zdravec István püspök börtönfogság utáni életéről (1947-1965)*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a feloszlítás idején* (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán, P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 31-68.

SCHOCKENHOFF, E., *Der Glaubenssinn des Volkes Gottes als ethisches Erkenntniskriterium? Zur Nicht-Rezeption der kirchlichen Sexualmoral durch die Gläubigen*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quæstiones Disputatæ 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 305-330.

SCHRAM, F., *A máriabesnyői búcsújáró hely*, in *Studia Comitatus. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból* vol. 3 (1975), 277-300 lásd https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_PEST_Studia_03/?pg=278&layout=s (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

SCHROTT, A., *Die Reform des Trienter Konzils im Spiegel der nachfolgenden Andachtsliteratur*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken, I.* (szerk. Schreiber, G.), Herder, Freiburg 1951, 349-357.

SECKLER, M., art. *Glaubenssinn*, in *Lexikon für Theologie und Kirche IV* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1960², 945-948.

SINKÓ, K., *Devóció és populáris művészet. Híradás Szilárdfy Zoltán új könyvéről és két kiállításról Pannonhalmán és Egerben*, in *Ethnographia* 97 (1986), 143-148.

SOÓS, Á., *A pécsi kolostor szerzeteseinek elhurcolása és civil életem*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a feloszlítás idején* (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán, P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 121-130.

SÖDING, T., *Der Sinn für Gott im Kirchenvolk. Eine Einführung in das Dokument der Internationalen Theologischen Kommission*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quæstiones Disputatæ 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 77-103.

STEKOVICS, R., *A máriagyűdi zarándoklatok*, in *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről II.* (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák 8) (szerk. Medgyesy-Schmikli, N.–Ötvös, I.–Óze, S.), Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány, Budapest 2013, 741-754.

STÖHR, J., art. *Eucharistie und Maria*, in *Marienlexikon 2* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1989, 406-409.

SULYOK, J.–MÁRTONNÉ MÁTHÉ, K., *A vallási turizmus helyzete Magyarországon*, in *Turizmus bulletin* XVI (2014/1), 11-20, lásd <https://docplayer.hu/18529760-A-vallasi-turizmus-helyzete-magyarorszagon.html> (a kutatás ideje: 2021.01.25.)

[SÜMEGI, J.], *600 éves a bátai Szent Vér kegyhely*, Római Katolikus Plébánia, Bata 2015.

SZENTKIRÁLYI, I., *A máriagyűdi zárda történetéből*, in *Pécs-Baranyai Múzeumi Értesítő* 1913 IV. F., 166-167.

SZIKSZAI, M., *A kolozsvári könnyező Szűz képének mirákulumai – a hitelesség problematikája*, in *A művészet antropológiája. Egyetemi jegyzet* (Néprajzi egyetemi jegyzetek 5), Kriza János Néprajzi Társaság – Babeş Bolyai Tudomány Egyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár 2009, 121-129.

SZITA, L., *A török alóli felszabadulástól az 1848-1849-es szabadságharc bukásáig*, in *Város a Tenkes alján – Siklós évszázadai*, (szerk. Vonyó, J.), Siklós Város Önkormányzata, 2000, lásd http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Siklos/pages/Siklos_evszazadai/011_Szita_Laszlo.htm (a kutatás ideje: 2021.02.25.)

SZITA, L., *Németh Béla emlékezete (1840-1904)*, in *Baranya. Történelmi és honismereti évfolyosó* 3 (1990/2), 161-167.

TEUFEL, E., *Ende der Aufklärung?*, in *Stimmen der Zeit* 206 (1988/12), 795-804.

TOPITSCH, E., *Volks Glaube und Hochreligion*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 11-20.

TÓTH, Zs., *Jelentés a pécsi székesegyház nyugati oldala előtt, a Cella Trichora I.-től északra végzett megelőző (hitelesítő) régészeti feltárásról (2013.10.30. – 2013.12.11.) és a Cella Trichora I. védőépületének bontása során végzett régészeti felügyeletről (2014.01.08. - 2014.03.19.)*, in *Archaeologia - Altum Castrum Online* 2015, 2-31.

TÓTH, S. L., *Querfurti Brúnó és a fekete magyarok*, in *Belvedere Meridionale* XXIV (2012/4), 41-55.

TOWLER, R., *Konventionale und alltägliche Religion in Großbritannien*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 134-140.

VAJKAI, A., *Népi orvoslás a dunántúli búcsújáró helyeken*, in *Magyarságtudomány* I (1942), 116-139, lásd http://real-j.mtak.hu/10243/1/MTA_MagyarsagTudomany_1942.pdf (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

VALLE, E., *Pszichológia és népi vallásosság. Gondolatok a braziliai lelkipásztori munkáról*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 63-80.

VANDERHOFF, F., *Szociális helyzet, ökumenikus élet és népvallás Latin-Amerikában*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 47-62.

VARGA, SZ., *Szemponatok a szlavóniai ferencesek kora újkori történetének vizsgálatához*, in *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről I.* (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák 8) (szerk. Medgyesy-Schmikli, N.– Ötvös, I.– Óze, S.), Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány, Budapest 2013, 237-252.

VORGRIMLER, H., art. *Ewige Anbetung*, in *Lexikon für Theologie und Kirche III* (szerk. Höfer, J.– Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1959², 1263-1265.

VRIJHOF, P. H.–BOURITIUS, G. F., *Zwischen Vergangenheit und Zukunft: Volksfrömmigkeit in den Niederlanden*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.– Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 118-130.

WELKER, K., art. *Volksfrömmigkeit*, in *Marienlexikon 6* (szerk. Bäumer, R.– Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1994, 663-665.

WERNER, G., *Gewissensfreiheit und Lehrautorität – Spannungsfelder des *senus fidei fidelis*? Ein begriffstheoretische Diskussion*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quæstiones Disputatæ 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 258-284.

WIEGELMANN, G., *Der Wandel von Speisen- und Tischkultur im 18. Jahrhundert*, in *Sozialer und kultureller Wandel in der ländlichen Welt des 18. Jahrhunderts* (Wolfenbütteler Forschungen 19) (szerk. Hinrichs, E.– Wiegelmann, G.), Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel 1982, 149-162.

WIEMEYER, J., *Soziallehre der Kirche – als Ausdruck des Glaubenssinns des Gottesvolkes*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission* (Quæstiones Disputatæ 281) (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg-Basel-Wien 2016, 331-349.

ZACH, K., *Die Visitation des Bischofs von Belgrad, Marin Ibrišimović*, in *Türkisch-Ungarn (1649)*, in *Ungarn-Jahrbuch* vol. 8 (1977), 1-31, lásd http://epa.oszk.hu/01500/01536/00008/pdf/UJ_1977_010-031.pdf (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

Bevezetés

A máriagyúdi kegyhelynek a barokktól napjainkig gyűlő, írott forrásaiban történeti adatok, információk, valamint élethelyzetek, a kegyhely életének egyes eseményei kerülnek szemünk elé. Ezek azok a jelenségek, amelyek jelen vizsgálódás tárgyát képezik. Bemutatják a kegyhely életének szereplőit, bepillantást engedve cselekvésükbe, helyenként gondolkodásukba. Vizsgálatunk célja, hogy megértsük, miként találkozik a kegyhelyen megmutatkozó egzisztenciális emberi igény a transzcendenssel. Ehhez három fogalmat hívunk segítségül, melyek: a népi vallásosság,¹ a Mária-tisztelet és a hívő hitérvék, a *sensus fidei*². A népi vallásosság abban segít, hogy a források kritikai elemzésével előhívható legyen a bennük rögzített jelenség résztvevőinek és leírójának személyes hite. A Mária-tisztelet panorámája segít azonosítani a vizsgált jelenségek során használt imaformákat, cselekvéssorokat és a hozzájuk társított vallási elképzeléseket. A *sensus fidei* kritériumrendszere pedig irányt szab a vizsgált jelenségek (gesztusok, imaformák) strukturálásának és az ortodox vallási tartalomhoz kapcsolásának.

A dolgozat tehát a kutatástörténet és a forrásbemutató után és e három fogalom tárgyalását követően a kegyhelytörténet adta keretek között áttekinti a Máriagyúdon tapasztalt vallási jelenségeket és az ezekben megbúvó emberi igényeket, hogy az alább vázolt célok elérésével egy átfogó, teológiaiilag megalapozott kegyhelypasztorációs terv irányait jelölhesse ki.

1. A népi vallásosság Máriagyúdon

A Szent Lászlóról illetve 1900-tól Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences rendtartomány szerzeteseinek, majd a Pécsi Egyházmegye papságának gondozásában lévő dél-dunántúli Mária-kegyhely a Siklós melletti Máriagyúdon 1689 óta egy többetnikumú és többfelekezeti régió vallási központja. A kegyhely papsága és a kegyhelyet kiszolgáló világiak a kezdetektől intenzív szimbiózisban éltek a kegyhelyre látogatókkal, alakították azok vallási

¹ Az ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma* (Római dokumentumok 31) (szerk. Németh, L.) SZIT, Budapest 2005, 6–10. pontja elkülöníti a jámborsági gyakorlat, áhítatgyakorlat, népi jámborság és népi vallásosság kifejezést, melyek közül a népi vallásosság bír a legtagabb jelentéssel. Dolgozatomban a társtudományok magyar szakirodalmában elterjedt népi vallásosság kifejezést használok a fogalom teljes spektrumára értve, éppen azért, hogy minél több előforduló jelenséget vizsgálhassak együtt; akkor is, ha ezek döntő része szűkebb értelemben népi jámborságnak nevezhető.

² Minden egyes hívő személyes hitérvékét a „*sensus fidei fidelis*”, a hívek összességének hitérvékét a „*sensus fidei fidelium*” vagy „*sensus ecclesiae*” jelöli. Ez ugyanannak a képességnek az egyéni és közösségi élet dimenziójában megmutatkozó két vetülete. A kegyhely jelenségei kapcsán épp e két vetület összetartozását, és kölcsönös meglétét látjuk majd a hiteles keresztény megnyilvánulás kritériumának, ezért a dolgozatban összefoglalóan használok a „*sensus fidei/hívő hitérvék*” kifejezést, amely az egyház közös hitének gyakorlásában megtapasztalható. Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, in *Athanasiana* 43 (2016), 7–61, 66. pont

önképét, maguk is idomulva a kegyhelyen kifejezett vallási igényekhez. Ez az egy-egy búcsú alkalmával közösen megtett lelki út, melyből a kegyhely papságán, munkatársaikon kívül kivette a részét a megyéspüspök, a provinciális, a rendtartomány és az egyházmegye papjai, más ferences rendtartományok tagjai, a kegyúr, a kegyhelyre látogató előkelők, a hivatalnokok, az egyszerű városi polgárok és falusiak egyaránt, rendkívül színes szociokulturális textúrával rendelkezett. Ez a tarka társadalmi közeg több száz év óta különféle vallásos élményeket él át a kegyhelyen. Erről tanúskodnak a kegyhely legkülönbözőbb műfajú feljegyzései imameghallgatásokról, szükséghelyzetekről, kérésekről, a kegyhely vonzásában megélt vallásos tapasztalatokról. Ezeknek a vallási megnyilvánulásoknak a teológia, vallásszociológia, valamint a vallási néprajz által feltárt összefüggéseit felhasználva keressük az érintettek (források leírói, címzettjei, szereplői) hitélményét, és az abban megnyilatkozó emberi igényeiket.

2. A Boldogságos Szűz Mária tisztelete Máriagyűdön

Olthatatlan vágy lakik bennünk, hogy közvetlen kapcsolatba kerüljünk a Végtelennel, a Titokzattal, a Szenttel. A *homo religiosus* előzetes tudása alapján közvetlenül akarja megragadni azt, akit műveiből az emberi ész természetes világánál felismert (vö. DH³ 3026). A Boldogságos Szűz Mária személye az az őseredeti, egzisztenciális minta, amely a történeti forrásokban megmutatkozó, több évszázados hitélmény számára minden korban elevenen, gyakorlatiasan megközelíthetővé teszi a Szentháromság Egy Istent a Megtestesült Ige kinyilatkoztatásában. A Máriagyűdön tapasztalt vallásos jelenségekben a Szenthez való kötődés a Boldogságos Szűz alakjával fonódik természetszerűleg össze. Az egyház különleges tisztelettel ugyanakkor gyermeki bizalommal szemléli Máriát, akinek jelenléte Isten közelségének élményét nyújtja a hívő embernek.

3. Sensus fidei a máriagyűdi kegyhelyen

A kegyhely zarándoktömegébe megérkező keresztény ember kiszakad a mindennapok lüktetéséből, és belép a szent tér és idő kegyelmi hömpölygésébe, hogy átélje az üdvösség perspektíváját, a Jézus Krisztus megváltó tettének egész egzisztenciát megújító, megrendítő erejét. A kegyhelyre zarándoklás megerősíti a hívőt identitásában és a világhoz való viszonyában.⁴ A személyiségét mozgató indítékok, az általa megélt határhelyzetek a kegyhelyen töltött idő élményeinek fényében identifikálódnak a keresztény léttapasztalattal, így

³ A tanítóhivatali megnyilatkozásokat a DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchliche Lehrentscheidungen*, Herder 1991³⁷ (DH), magyarul: *Az Egyházi Tanítóhivatali megnyilatkozásai* (szerk. Fila, B.– Jug, L.), Örökmécs, Kisterenye-Budapest 1997 alapján idézem.

⁴ Vö. ELIADE, M. *A szent és a profán* (Mérleg), Európa, Budapest 1996², 16.

nemcsak megoldási mintákhoz jut a hívő, hanem az egyéni döntések felelősségét is megoszthatja Krisztussal és az egyház közösségével. A „*sentire cum Ecclesia*” olyan képességeket szabadít fel az krisztushívőben, melyek az azonosulás folyamatában egy őt hordozó közösséggel, tágabb családdal ajándékozzák meg, őt magát pedig a *sensus fidei*, a hívő hitérzék megnyilvánulásának tanújává teszik.

Mindazonáltal Máriagyúdon az is megtapasztalható, hogy nem vallásos kifejezéskeincsel rendelkezők is részt vesznek a kegyhely Mária-tiszteletében, akik Mária alakjához nem az egyházi normák, szokások szerint fordulnak.⁵ Korunk vallásosságában a több évszázados európai racionalizálási tendenciák után hatalmas éhség van a világ újbóli „elvarázslására”,⁶ és ebben a vallási piac teljes palettája részt vesz. A máriagyúdi kegyhelyen felbukkannak interneten keresztül hirdetett, nem keresztény, ezoterikus vallási praktikák is.⁷

4. A dolgozat célkitűzése

A kegyhelyen régen és ma széles társadalmi rétegek gyakorolták vallásosságukat. Régen és ma ez a vallásosság korrelációban volt az egyház hitgyakorlatával, de teljességgel sohasem volt azonosítható vele. Az egyes korokban változó intenzitással törekedett a lelkipásztorkodó papság teológiailag helyesen megfogalmazott hittartalommal megtölteni ezeket a vallásgyakorlatokat. Szekularizálódó, globalizálódó és individualizálódó társadalmunk a posztmodern elbizonytalanodásával többféle forrásból merítő, kevésbé karakterisztikus formában fejezi ki vallásos viszonyulását a világhoz.

A dolgozat célja, hogy az egyház hitérzékének fényében megfogalmazza, hogyan képesek a kegyhelyen kimondott emberi igényekre adott vallásos válaszok újra átfogni és keresztény keretek között elmélyíteni a kegyhelyen megnyilvánuló vallásosságot. A kegyhely lelkipásztorainak feladata ennek során egyrészt a megszentelt katolikus áhítati formák tanítása a zarándoklás élő és újjáélesztett hagyományaiból merítve, másrészt felismerni és gondozni a kegyhelylátogatók alig-alig megfogható, de mégis megnyilvánuló vallásosságát, és ezt egyszerű gesztusokon és az említett katolikus áhítati formákon keresztül az egyház eleven hitéhez kapcsolni.

⁵ A kegyhely vendégkönyveiben szereplő „Gyógyíts meg!”, „Küldj olyan társat...”, „Könyörgöm, bocsásd meg...” típusú beírások valójában Istenhez fordulnak, még ha Máriához szólnak is. Előfordul a vendégkönyvbe írás kényszeres megismétlése is 2016-ban. Vö. [ROSNER, Zs.], *Máriagyúdi mirákulumos könyv. Évszázadok csodái a máriagyúdi kegyhelyen*, Máriagyúd 2017, 438–439; FRAUHAMMER, K., *Írásba foglalt vágyak és imák. Magyar kegyhelyek vendégkönyveinek elemzése* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 32) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2012, 157–158.

⁶ Vö. KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zarándoklat* (Kommunikációkutatás), Typotex, Budapest 2014, 33.

⁷ Vö. <https://csodalatosmagyarorszag.hu/hirek/itthon/szakralis-bekesziget-gyogyito-energiak-mariagyudi-kegytemplom/> (a kutatás ideje: 2021. 03. 21.)

1. Kutatástörténet

A máriagyúdi kegyhely vallásosságának tudományos igényű kutatása több tudományág témára vonatkozó szakirodalmára épít.⁸ Első lépésben a történelmi horizontot kell megrajzolni. Ezt az eredetlegenda középkori Mária-tiszteletre utaló része miatt Gyűd település kezdeteitől kell megtenni, kitekintéssel a vándormotívumok miatt a korábbi időszakra is. Ebben a történeti áttekintéseken kívül helységnév- és oklevéltárak, egyházlátogatási jegyzőkönyvek és plébániai összeírások forráspublikációi és levéltári példányai segítenek. Az újkori egyházi források értelmezésében Georg Schreiber és Franz Xaver Buchner munkái definitív megalapozást nyújtanak. Gyűd történetének hátterét a szakcikkek közül Tóth Zsolt és Gábor Olivér ásatási beszámolója, valamint Borsa István és Tóth István György, Endrei Walter és Zolnay László, Fáy Zoltán, Fedeles Tamás, Claus H. Gattermann, Golub Xénia, Gózszy Zoltán, Andreas Holzem, Keveházi László, Molnár Antal, Ódor Imre, Pásztor Lajos, Wolfgang Reinhard, Siptár Dániel, Tóth László Sándor, Varga Szabolcs, Günter Wiegelmann, valamint Krista Zach egyház- és művelődéstörténeti munkái világítják meg. Karácsonyi János, Szabó György Piusz és Kálmán Peregrin rendtörténeti munkája a ferences rend működésének alakulását mutatja be, amelyben a gyűdi székház létrejött.

Az (egyház)történeti horizonton elhelyezett kegyhely jelenségeinek mélyrétegét a népi vallásosság-kutatás néprajzi, szociológiai és teológiai vetületének kutatása, valamint a Mária-tisztelet és a hívő hitérzék teológiai fogalmai segítik értelmezni. A teológiai, vallástörténeti diszciplínák kulcsszavait az 1960-as évek *Lexikon für Theologie und Kirche* sorozatának szócikkei, Wolfgang Beinert és Heinrich Petri mariológiai kézikönyvének tanulmányai és a Metzler-Lexikon művelődéseméleti szócikkei mutatják be. A XXI. századra kialakult vallás- és eszmetörténeti hátteret Mircea Eliade alapműve, *Szent és a profán*, valamint Görfföl Tibor, Korpics Márta, Lovász Irén, Arend Theodoor van Leeuwen, Máté-Tóth András, Patsch Ferenc, Szilcz Dóra, Tamás Roland és Válóczy József filozófiai, vallás- és kommunikációelméleti munkái világítják meg.

Az európai vallásosság összefüggéseire építve a gyűdi kegyhely jelenségeinek megvilágításában európai párhuzamok is segítenek. Joachim Bahlcke német származású magyar püspökökről írt cikke, Konrad Baumgartnernek a passai püspökség, Rainer Bendelnek a breslauer püspökség, Elmar Vonderaunak, a fuldai apátság, Michael F. Phayernek a bajor parasztság, Philipp Schäfernek, Erwin Teufelnek, Ernst Topitschnek, Werner K. Blessingnek, valamint Ludwig Andreas Veitnek és Ludwig Lenhartnak a felvilágosodás és iparosodás vallásosságáról, Jean-

⁸ Alább tudományterületenként említem a felhasznált szakirodalom legtöbb szerzőjét. Felhasznált munkáik adatait a bibliográfiában részletesen közlöm.

Claude Schmittnek a halott-kultusról és Jean Delumeau-nak a félelemről írt munkái viszonyítási pontokat adnak a Gyűdön tapasztalt jelenségek értékeléséhez. Inge Habig-Bappertnek a későbarokk Eucharisztia-értelmezésről adott áttekintése szintén értékes szempontokat nyújt. Peter Claus Hartmann, Peter Hersche, Po-chia Hsia, Heinz Schilling, Mályusz Elemér művelődéstörténeti és egyháztörténeti monográfiái, Josef Gelmi, Anton Granitzer, Hans Medick helytörténeti munkái szintén számos jelenség párhuzamát csillantják fel.

A kegyhely vallási jelenségeinek bemutatását a vallásos néprajz, vallásszociológia népi vallásosságra vonatkozó szakirodalma segíti. Bálint Sándor, Barna Gábor, Erdélyi Zsuzsanna, Hetény János, Knapp Éva, Michael Lehmann, Lantosné Imre Mária, Sinkó Katalin, Szilárdfy Zoltán, Tüskés Gábor, valamint az újabb generációban Frauhammer Krisztina, Iancu Laura, Mohay Tamás, és Szikszai Mária cikkei a Kárpát-medence vallási jelenségeit elemzik. Rajczy Péter Scitovszky-cikke, Pávai Antalnak a kálnoki kegyszoborról, Schram Ferencnek Máriabesnyőről, Galambos Ferencnek a felvilágosult pap, Winkler Mihályról szóló cikke a gyűdi jelenségek néhány homályos pontjának felderítéséhez visz közelebb.

Herbert Antos bécsi imakönyvelemzése vagy a református–katolikus határszélen lévő Kevelaer-i kegyhely jubileumi kötete sok párhuzammal szolgál a református falu katolikus kegyhelyének történetéhez. A Gyűdön megfigyelt vallási jelenségek értelmezéséhez Elfriede Grabner, Herbert Gimpl, Rudolf Schenda vallástörténeti publikációi, Max Weber népi és virtuóz (elit) vallásosságot megkülönböztető terminológiája, valamint a mindennapok vallásosságáról az 1986-ban és 1989-ben több európai ország tekintetében megfogalmazott beszámolók nyújtanak segítséget, de a Bécsben, 1987-ben megjelent *Népi vallásosság* című kötet és a Szegedi Néprajzi Tanszék köteteinek cikkei is hozzáadnak ehhez egy-egy szempontot. Davie Grace vallásszociológiája alapvető felismeréseket nyújt a mindennapok vallásosságának szemléléséhez. Pierre André Sigal európai zarándoklás-története vagy Werner Freitag újkori münsteri Mária-zarándoklatok bemutatására vállalkozó cikke, José Jaime Brosel Gavilá, Gabrielle Ponisch jelenkori vallásosságot értelmező cikkei, Gáll Zsófia és Molnár András József teológiai diplomadolgozatai a zarándoklás-kutatás eredményeit foglalják össze. Székely Klára illetve Sulyok Judit és Mártonné Máthé Kinga munkája a vallási turizmust írja le. Hasonlóképpen megtermékenyítő a lelkipásztori tervezés szempontjából Mohay Réka értekezése a turbéki Mária-kegyhely lehetséges jövőjéről.

A kegyhelyre zarándoklók motivációit a filozófia és pszichológia segít leírni. Arno Anzenbacher sémája az emberi gyakorlat értelemigényei, Abraham Maslow szükségletpiramisa az emberi szükségletek hierarchiája, Osváth Péter illetve Debreczeni Károly István és Tóth Mihály az életszakaszok krízisei oldaláról közelítik meg a motiváció kérdését.

A teológiai kutatás közvetlen a transzcendenssel való találkozás területein értelmezi tovább a vallásos jelenségeket. A tanítóhivatali megnyilatkozások a népi vallásosságról és a Mária-tiszteletről több helyütt tesznek témánk szempontjából fontos kijelentéseket. Karl Rahner a vallásosságról értekezve Szűz Mária példaértékű szerepéről ír. Alszeghy Zoltán a gyónásról foglalja össze az egyház tanítását. Erős Katalin a középkori búcsúkról gyűjti össze és értelmezi a teológia kijelentéseit. Josef Piepke az igehirdetés szemszögéből vizsgálja a vallásosságot. A mariológia Szűz Mária jelenlétének kegyelmi voltát taglalja életünkben. A Beinert-Petri-féle kézikönyv tanulmányai nyújtotta értelmezési horizontot gazdagítják Stefano de Fiores, Aristide M. Serra, Leo Scheffczyk és Kovács Zoltán munkáinak meglátásai.

A vallásos jelenségek teológiai reflexióját mélyítik el a hívő hitérzékét taglaló teológiai munkák. A tanítóhivatali megnyilatkozások, az azokat megalapozó teológusok, elsősorban John Henry Newmann és Yves-Marie-Joseph Congar munkái, a Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentumára reflektáló cikkek, vagy Bagyinszky Ágoston értekezése, továbbá Erdő Péter illetve Dominik Burghardt jogtörténeti megközelítése, és Marcia Colish Petrus Lombardus- és Lutgart Govaert Newmann-elemzése, továbbá Ernst Leuninger ekkleziológiai értekezése ad értékes mozaikkockákat a *sensus fidei* felfedezéséhez közösségi vallási gyakorlatainkban.

A történelmi, vallástörténeti/szociológiai horizont megrajzolását követően a kegyhely történetére és jelenségeinek közvetlen kutatására összpontosítottunk. A XVIII–XIX. századi összefoglaló munkák közül Koller József, Papanek György, Bódai Ferenc, Balogh Ágost Flórián és Brüstle József említik Gyüdöt, azóta elveszett forrásokat is közölve.

P. Ángyán Aurél és P. Zadravecz István a XX. századi eredetlegenda kidolgozói. A kegyhelytörténet ma az általuk interpretált formában ismert. P. Ángyán érdeklődésének homlokterében a kegyhely ősiségének igazolása állt, ő minden rendelkezésre álló forrást ebből a szemszögéből értelmezett. P. Zadraveczet a csodák kegyelemkövetítő funkciója érdekelt. P. Ángyán 1917–1930 között Gyüdön szolgálva a kegyhely Trianon utáni újraorientálását segítette, P. Zadravecz a második világháborúban kivézett, és a kiépülő kommunista terrortól megnyomorított Magyarország vigaszát és megmentőjét állította elének 1947–48-ban. A kommunista hatalomátvétel körüli gyüdi évekről P. Boros-Gyevi Imre, P. Soós Ányos és P. Schneider Vencel ferencesek visszaemlékezéseikben számolnak be.

A kegyhely lelkipásztorai által gondozott kegyhelyismertetőik közül saját kutatás nyomát őrzi P. Bán Bonifác írása. A Hopp Ferenc idejében kiadott füzet arra törekedett, hogy minden templomi szobrot beazonosítson. A Szilágyi András és Domokos által festett tablók szentjeinek

beazonosítását jelen sorok írója publikálta.⁹ Egyéb kegyhelytörténetek nem törekedtek új szempontok érvényesítésére. Ahogy Paulovits Sándor összefoglalója és Dám Ince népszerűsítő cikke sem. Szlobodan Mileusznics könyve viszont egyedülként hivatkozik a Stiljanović-kultusz gyűdi kapcsolatára, Szentkirályi István írása pedig a gyűdi ferences rezidencia rendházá bővítésének szándékát elemzi. Más kegyhely- és zarándokkiadványok az áhítatirodalmi ponyvák és a máriagyűdi imakönyvek lelkeségi súlypontját követték egészen a 2016-ban megjelent imakönyvig és a jelenleg használatos egyházmegyei zarándokfüzetig.

Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümegi József 2013-ban megjelentetett egyházmegye-történetének Gyűdre vonatkozó megállapításai utaltak először arra, hogy P. Ángyán Aurél középkori gyűdi Mária-kegyhelye történetileg nem igazolható. Jelen sorok írójának kegyhelytörténete és Csibi Norbert illetve Varga Szabolcs füzete a máriagyűdi kegyhelyről 2015-ben szintén osztja ezt a véleményt.¹⁰ 2015-ben Póka Ágnes kézirata a kegyhely történetéről a ferences levéltár máriagyűdi anyagát dolgozta fel egy turisztikai pályázat megalapozásául.

A XX. században a gyűdi jelenségekről néprajzi leírások készültek Révai Sándor, Rudolph Kriss, Vajkai Aurél, Bálint Sándor, Barna Gábor, Andrásfalvy Bertalan, Lantosné Imre Mária munkásságának köszönhetően. Az ezredfordulót követően Konkoly Lilla két szakdolgozata a XX. századi ferences háztörténeteket és adatközlőket, Frauhammer Krisztina doktori értekezése a kegyhely vendégkönyveit vizsgálta, Stekovics Rita cikke pedig a fogadalmi zarándoklatok P. Oslaj Oszvald-féle listáját publikálta. 500 mirákulumot és más gyűdi csodaleírást publikált jelen sorok szerzője részletes tanulmánnyal kísérve. Két másik tanulmányában a zarándoklás illetve a babonáság kérdéskörét tárgyalta Gyűd példáján. Kis-Halas Judit a népi orvoslás szemszögéből mutatta be a kegyhelyet doktori értekezésében.

Hálásak lehetünk Dobrik István-Papp László festő életrajzáért, még ha nem is említi, hogy a művész kifestette a gyűdi kegytemplomot.¹¹ Komoly művészettörténeti jelentősége van Mirjana Repanić-Braun és Korhecz Papp Zsuzsanna kötetének, amely a máriagyűdi templom oltárképeit javarészt festő eszéki-pécsi művész, Paul Antonius Senser életét, munkásságát mutatja be. Szintén értékes a kegyhelykutatók számára a Rayman János cikke a gyűdi emlékérmekről. Csak egy ilyen részletesen megrajzolt koordináta-rendszerben lehet érdemben vizsgálni a kegyhely jelenségeit, melyeknek forrásait a következő fejezet tárgyalja.

⁹ Egyik azonosítás sem sikerült maradéktalanul: a Szent Antal-oltár szobrainak, és az orgonakarzat északi falán a szerzetesek tablója alakjairól nem maradt egyértelmű feljegyzés sem a kegyhelyen, sem a művészeknél.

¹⁰ Ezt már Németh Béla pécsi történész (1840–1904) is állította jó százhusz évvel ezelőtt, de ez akkor nem kapott nyilvánosságot.

¹¹ Allegorikus ábrázolásait ma a Szilágyi-testvérek szekkói fedik.

2 Forrás-bemutató

A máriagyúdi kegyhelyen tapasztalható vallási jelenségek forrásai részben egymásra épülnek. A gyúdi források és kegyhelytörténeti feldolgozásaik leszármazási stemmája mutatja be az egyes iratok közötti összefüggéseket. **(Melléklet 1.)** A kegyhely forrásainak forrásértéke a benne található sokrétű és gazdag anyag miatt igen magas. A kegyhely levéltárában őrzött iratokban fellelhető többek között a vallásos tisztelettel övezett kultuszhely leírása, a liturgia mellett az egyházi ünnepeken gyakorolt népi vallásosság említése.¹²

A ferences rend első rendtörténetét Fr. Lucas Wadding 1625 és 1654 között írta meg.¹³ Ettől kezdve vezették az egyes rendházak krónikáit, gyűjtötték módszeresen a rendtörténet forrásait. A dél-dunántúli ladislaita ferences tartomány házaiban a török hódoltság miatt csak 1732-ben rendelték el a *historicus*-ok kinevezését, és 1757-ben az eredeti iratok Zágrábba vagy Pécsre küldését, illetve a másolatoknak kettős lakat alatt őrzését a házfőnök és a legidősebb discretus által. 1776-ban meghatározták azt is, hogy a historia domusban milyen témákat kell figyelemmel kíséreni.¹⁴

A máriagyúdi kegyhelyen keletkezett történeti feljegyzéseket 1757-ben összegezték először. Többször készült ezután összefoglaló. Krónikaszerűen a XX. század első felében jegyezték föl az érdekesnek ítélt eseményeket.¹⁵ A XVII. század végétől beszélhetünk nyomtatott forrásokról is.¹⁶

Lelőhelyét tekintve a máriagyúdi kegyhely iratainak többségét a Magyar Ferences Levéltár, VI.17 (Máriagyúd) fondja őrzi, de a siklói anyaház VI.13 (Siklós) fondban itt őrzött anyagai közt is van figyelemre méltó. Ugyanennek a levéltárnak a személyi hagyatékaik közül Zdravec István tábori püspök anyaga tartalmaz értékes vonatkozásokat témánkhoz, a Kaizer-gyűjtemény pedig a szerzetesek azonosításában nélkülözhetetlen. További kéziratokat találunk a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályának Kézirattárában az egykori gyúdi és siklói ferences könyvtárból. A Bálint Sándor-hagyaték Szegeden és a Hermann Egyed-hagyatékra épülő Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjtemény vallásos

¹² Vö. BUCHNER, F. X., *Volk und Kult. Studien zur deutschen Volkskultur* (Forschungen zur Volkskunde 27), L. Schwann, Düsseldorf 1936, 9–10.

¹³ WADDING, L.–CERRETO, S. M.–PANDŽIĆ, B., *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum I-XXXII.*, Ad Claras Aquas/Florentiæ/Romæ 1931-1964³, lásd http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=01%20Enchiridion/15%20Irodalmi%20t%20E1j%E9koztat%F3&behiv=almappa/Wadding.Annales.htm#ed_tert (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

¹⁴ Vö. Magyar Ferences Levéltár (továbbiakban MFL), VI.17 (Máriagyúd), [ÁNGYÁN, A.], A máriagyúdi kegyhely és a Szent Ferenc-rendi residentia néhány történelmi adatainak kéziratok feljegyzése, 8–13.

¹⁵ Ezeket a kegyhelytörténeti kéziratok leszármazási stemmájánál sorolom fel.

¹⁶ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyúdi mirákulumos könyv*, 276–282; TÜSKÉS, G., *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Budapest 1993, 40–41.

ponyvanyomtatványai, szentképei értékes adalékokkal szolgálnak a máriagyúdi búcsújárásról. További adatokat rejtenek a kegyhely márványtáblái, vendégekönyvei és kiadványai; utóbbiak a Plébánia könyvtárában megtalálhatók.¹⁷

A gyúdi kegyhely életének megyéspüspököt is érintő ügyeit a Pécsi Egyházmegyei Levéltár Püspöki Levéltára egyházkormányzati iratai őrzik. Szintén itt kutathatók az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, a püspöki körlevelek és a különböző plébániai levéltárak anyagai, melyek az ordinárius és az állami hatóságok magatartásáról tanúskodnak a Gyúddal is kapcsolatba hozható ügyekben. A plébániai levéltári anyagok között található a siklósi ferences rendház historia domusának négy kötete is.

Gyúd első említései és a gyúdi kolostor 1788-ban történt feloszlatásának és másfél évtizedes kamarai igazgatásának iratanyaga túlnyomórészt az Országos Levéltárban a Magyar Királyi Kamara és a Helytartótanács iratállományában, valamint a Baranya Megyei Levéltárban őrzött Pécsváradi Közalapítványi kerület kamarai, majd főtiszti irataiban maradt fenn.

A kegyhely középkori és újkori előtörténetének vizsgálatában a publikált magyarországi oklevéltárakon, forráspublikációkon kívül a pápai tizedjegyzékek Gyúd-említései, valamint az Udvari Kamarának a bécsi Hofkammerarchiv anyagában őrzött néhány birtokösszeírása és a Haus-, Hof- und Staatsarchiv illetve a Kriegsarchiv egy-egy rajza segített.

2.1 Feltételezett források

A máriagyúdi kegyhely iratai nem maradtak fenn hiánytalanul. A kéziratok említenek olyan eseményeket, amelyekről azóta elveszett írásokból értesültek a szerzők. Kifejezetten hivatkoznak Kaputsi György pécsi kanonok-plébánosnak (†1730)¹⁸ ősrégi könyvére Magyarország összes régi templomának, közte Gyúdnak is a történetével.¹⁹ Ez a könyv a gyúdi források szerint azt írja a gyúdi templomról, hogy az egy 1148-ban épített Mária-templom. Erre a könyvre hivatkozva alapozta meg a XVIII. századi ferences történetírás a középkori gyúdi Mária-szobor és Mária-tisztelet hagyományát. Ilyen nyomtatott könyvet azonban nem

¹⁷ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyúdi mirákulumos könyv*, 240–241.

¹⁸ Vö. AIGL, P., *Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis a prima eiusdem origine usque finem anni 1838*, Quinque-Ecclesiis 1838, 82–84.

¹⁹ MFL, VI.17, I/b 13. Liber memoriarum. Tomus III/b. Bibliotheca Mariana Judensis. (Rukopis), 14: „se habere vetissimum quemdam Ecclesiarum Ungariae librum id quo id ipsum continetur”

ismerünk.²⁰ A gyüdi ferencesek 1948-ban 800 éves jubileumi ünnepeket tartottak erre a hagyományra hivatkozva.²¹

A ferences krónikás szerint 1689-ben jegyzőkönyvet vettek föl a Mária-jelenésekről.²² 1706-ban is készült ilyen jegyzőkönyv.²³ Ezek a Rákóczi-szabadságharc alatt tűntek el.²⁴ Feljegyzések azonban fennmaradtak, és ezeket még 1778-ban is megtalálták.²⁵ Amikor a XVIII–XIX. századi ferences történetírás feltételezett forrásokra hivatkozik, az a tudományos elkötelezettség jele,²⁶ ugyanakkor ezek a források esetenként ilyen formában nem léteztek.²⁷ Ugyanezt állapíthatjuk meg azzal kapcsolatban, amikor P. Zdravec István 1948-ban hivatkozott egy 1912-ben felvett csoda-jegyzőkönyvre,²⁸ amelyet még csak meg sem említenek a *historia domus*-ban²⁹ és nem szerepel az irattári jegyzékben sem.³⁰ A XVIII–XIX. századi jegyzékekből ismerünk számos felajánlott votivképet és -tárgyat, offert. Ezek nyilván rendelkeztek igazoló iratokkal, amelyek szintén nem maradtak fenn.³¹

Szintén elveszett forrás „*P. Mutzhart Márton kéziratos könyvecskéje... Mária Gyüdi csodálatos képnek, Templomnak eredete, viszontagsága, mostani mivolta, összeszedetett és iratott P. Mutzhart Márton által 1838 esztendőben*”³². Lehet, hogy ez képezte az azóta szintén

²⁰ Amennyiben azonban Kaputsi kanonok könyve nem csak magyarországi templomokról szólt, volt benne egy kézzel írt kiegészítő bejegyzés, amely a siklósi II. Géza-féle Mária-templomot a gyüdi kegytemplommal azonosította, és ez a bejegyzés hibásan hivatkozott az egyetlen, 1148-ból származó, hasonló témájú oklevélre, amelyben II. Géza egy budai templom jogainak bővítéséről rendelkezik, akkor elképzelhető, hogy Eszterházy Pál Atlas Marianusának egy saját jegyzetekkel preparált példánya volt ez a könyv, és az „ecclesiae Budensis/Gudensis” {*Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis II.*, (szerk. FEJÉR, Gy.) Buda 1829, 129–130} félreolvasásából eredeztethető a gyüdi templom 1148-as építéséről keletkezett ferences hagyomány. Ezt a könyvet az 1757-es vizsgálatkor keresték, de már nem találták, és azt feltételezték, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt, 1704-ben vesztett el. Lásd „quidem liber recentioribus hisce temporibus exquisitus, minime tamen repertus, quique si revera reperiri nequiert, non vane putatur in revolutione Anni 1704.” (MFL, VI.17, I/b 13, 14).

²¹ Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./16.

²² MFL, VI.17, I/b 5. Liber memoriarum. Tomus I., 3.

²³ MFL, VI.17, I/b 13, 31.

²⁴ MFL, VI.17, I/b 13, 37.

²⁵ MFL, VI.17, I/b 5, 2.

²⁶ Vö. MUCKENHAUPT, E., *A Csiki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a I. (1498–1710). Katalógus*, Csíkszereda 2009, 25. lásd <https://mek.oszk.hu/13800/13833/13833.pdf>, (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

²⁷ Vö. MOHAY, T., „Istennek kincses tárháza”, *P. Losteiner Leonárd ferences kézirata Szűz Mária csíksomlyói kegyszobráról*, Csíksomlyó–Budapest 2015, 20; [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 243–244.

²⁸ A csodáról márványtábla tanúskodott, és több elbeszélés-variáns is maradt fenn a történetekről. Ld. [ZADRAVECZ I.,] *A máriagyüdi kegyhely rövid története. 1148–1948*, Máriagyüdi Ferences Kolostor kiadása, [Máriagyüd, 1948], 29–30; KRIS, R., *Die Schwäbische Türkei* (Forschung zur Volkskunde 30), Düsseldorf, 1937, 90. Vö. [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 202.

²⁹ MFL, VI.17 I/b 2. Liber memoriarum. Tomus III^a ab anno 1900 [–1933], 25–26.

³⁰ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyüdi kegyhely*, 33–34.

³¹ Vö. [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 241.

³² MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyüdi kegyhely*, 20.

elveszett Lista Memorandum alapját, amelyet Balogh Ágost és az 1863-as első gyűdi kegyhelytörténet idéz.³³

2.2 XVIII–XIX. századi források

2.2.1 EGYHÁZMEGYEI, UDVARI KAMARAI, HELYTARTÓTANÁCSI ÉS MAGYAR KAMARAI FORRÁSOK

Érdeemes a Habsburg-uralom időszakának egyházmegyei és állami forrásait együtt kell kezelni, mert a modernkori állam kialakulásában kulcsszerepet játszott az egyházszervezet támogatása, később instrumentalizálása, bekebelezése.³⁴ A magyarországi főpapok legtöbbször az udvarhű osztrák, ritkábban birodalmi német nemességből kerültek ki. Mindegyikük közigazgatási, diplomata vagy hadi tapasztalatokkal is rendelkezett.³⁵ A megyéspüspök volt hivatott biztosítani, hogy az egyes plébániákon a szentségkiszolgáltatás, katekézis megfelelő rendben haladjon. Ezt egyházlátogatásokon, magán- és pásztorleveleken keresztül érte el.

Az egyházmegyei források közül legfontosabbak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek. A püspök egyházlátogatása az egyházkormányzás legősibb módja. A karoling időszaktól kezdődően a főesperesek végezték a *visitatio canonica*-t, a XII. századtól önjogúlag. A tridenti zsinat újította meg az egyházlátogatások gyakorlatát a megyéspüspök hivatali kötelességévé téve azt. A kötelességet a későbbi jogszabályok is előírták, célját, tartalmát szabályozták (CIC 1917, CIC 1983, *Apostolorum Successores* direktórium, 2004).³⁶ A XVII. században a török hódoltság alatt élő katolikusokról a pécsi egyházmegyében a pécsi jezsuita misszió működésének adatai és a missziós püspökök apostoli vizitációi (1633, 1649, 1671) tájékoztatnak minket.³⁷ Ezek nem említik

³³ BALOGH Á., *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum historico-pragmatice adumbravit II.*, Agriae, Typis Lycei Archi-Episcopalis, 1872, 469–471; Báticaszéki Egyházművészeti Gyűjtemény, *Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 6–7. Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 263.

³⁴ REINHARD, W., *Sozialdisziplinierung – Konfessionalisierung – Modernisierung. Ein historiographisches Diskurs*, in *Die frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft: Forschungstendenzen und Forschungserträge* (szerk. Boškowska Leimburger, N.), Paderborn 1997, 39–54, 47.

³⁵ Sokan például a *Rota Romana auditori* állásában kezdtek, és innen kaptak kinevezést a püspöki székbe. Pl. Nesselrode Ferenc Vilmos pécsi megyéspüspök. Vö. BAHLCHE, J., *Aristrokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofstühlen in der frühen Neuzeit. Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite*, in *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für Kunde Ungarns und verwandte Gebiete* vol. 23 (1997), 81–103, 97.

³⁶ Vö. KOVÁCS, J., *Visitatio canonica a Gyulai Plébánián (1715-1993). Doktori disszertáció. Kézirat gyanánt* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Kánonjogi Posztgraduális Intézet), Budapest 2009, 35–72.

³⁷ MOLNÁR, A., *Jezsuiták a hódolt Pécsen (1612–1686)*, in *Pécs a hódoltság korában. Tanulmányok* (Pécsi Mozaik 2) (szerk. Szakály, F.–Vonyó, J.), Pécs Története Alapítvány, Pécs 2012, 208–309, MOLNÁR, A., *Pietro Massarecchi antivari érsek és szendrői apostoli adminisztrátor egyházlátogatási jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1633)*, in *Fons: forráskutatás és történeti segédtudományok* vol. 2 (1995/2), 175–219, lásd http://epa.oszk.hu/03300/03304/00005/pdf/EPA03304_fons_1995_02_175-219.pdf (a kutatás ideje: 2021.01.31.), ZACH, K., *Die Visitation des Bischofs von Belgrad, Marin Ibrišimović, in Türkisch-Ungarn (1649)*, in *Ungarn-Jahrbuch* vol. 8 (1977), 1–31, lásd http://epa.oszk.hu/01500/01536/00008/pdf/UJ_1977_010-031.pdf (a kutatás ideje: 2021.01.31.) és BORSA, I.–TÓTH, I. Gy., *Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a török hódoltság katolikusairól, 1651–1658*, in *Levéltári Közlemények* vol. 60 (1989/1), 83–142, lásd https://library.hungaricana.hu/hu/viewLeveltariKozlemenyek_60/?pg=101&layout=s (a kutatás ideje: 2021.01.31.). Vö. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 8.

Gyűdöt.³⁸ Itt nem éltek ugyanis katolikusok, és a későbbi forrásokban említett, török időkig visszavezetett gyűdi búcsújárás³⁹ vagy nem létezett, vagy nem volt számottevő.

A hódoltság idején a gyűdi egyházi viszonyokról egyházi források nem írnak tehát. Erre az időszakra legfeljebb az Udvari Kamara⁴⁰ és a Magyar Kamara⁴¹ irattárában található állami összeírások világítanak rá. Korábbi összeírások XVII. század eleji másolatai⁴² a XVI. századi birtokviszonyokra engednek következtetni. 1690/98, 1695 és 1725. években a XVII. századra jellemző birtoklási és adózási adatokat is följegyezték. Ezekből megtudjuk, hogy Gyűd ekkor is lakott volt. A visszafoglaló háborúk korában készült rajz a siklósi várról ugyan nem jelöli Gyűd nevét, egy ábrával mégis utal rá.⁴³ A kegyhelyről először az 1725. évi kamarai összeírás beszél röviden, a XVII–XVIII. század fordulóján keletkezett kamarai iratok azonban a gyűdi Mária-jelenéseknek és a búcsújárás kezdeteinek nem tulajdonítottak jelentőséget. Az 1725-s összeírás egy kéziratát, úgy tűnik, a XVIII. századi gyűdi eredetlegenda alapján kiegészítették. Ezt a változatot idézi aztán az 1830. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv.⁴⁴

A XVIII. században az egyházmegyei iratok közül az 1714. évi pécsi egyházmegyei zsinat írt először „*a Boldogságos Szűz Mária templomával és csodás szobrával*” ékesített Gyűdről.⁴⁵

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek felvételére egyházmegyei szinten a Rákóczi-szabadságharc és a határos egyházmegyékkel való pereskedések miatt 1720/21-ben került először sor.⁴⁶ Más egyházmegyékhez hasonlóan a vizitációt eleinte a pécsi egyházmegyében

³⁸ A „Suglius/Sogliuse” helységnevet Molnár Antal Hercegszöllőssel, Krista Zach Soklos/Siklóssal azonosítja, de Gyűdöt nem említi egyik irat sem. LD. MOLNÁR, A., *Pietro Massarecchi antivari érsek és szendrői apostoli adminisztrátor egyházlátogatási jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1633)*, 203 és ZACH, K., *Die Visitation des Bischofs von Belgrad, Marin Ibrišimović*, 30.

³⁹ MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II/7., 2. és 5. tanú vallomása. Vö. [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 19.

⁴⁰ AT-OeStA/FHKA AHK HFU VUG 41C-1, 1695 - Fasz. 2. Nr. 57; AHK HFU VUG 47 C-5 - Fasz. 8. Nr. 235; AHK HFU Akten 884, 1698-VII-19; HS 1098, 668v

⁴¹ HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 037. - No. 050; E 156 - a. - Fasc. 052. - No. 017, 26-27; E 156 - a. - Fasc. 052. - No. 018/1,3; E 156 - a. - Fasc. 056. - No. 041, 6; E 156 - a. - Fasc. 056. - No. 042, 15-17; E 156 - a. - Fasc. 056. - No. 044; E 156 - a. - Fasc. 056. - No. 045, 19-21; E 156 - Fasc. 69. - No. 30; E 156 - a. - Fasc. 135. - No. 009, 14; MOL E 158 Fasc. 10. Nr. 24.

⁴² HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 090. - No. 091 /c, 1-2.8.26.

⁴³ A kép baloldalán, a szőlőhegy aljában ábrázol épületet, ami a gyűdi templomot jelölheti. – AT-OeStA/KA KPS KS H III c 98-4

⁴⁴ Sectio I. Caput IV–V. – PEL.I.1.a.1. 837/1830, 3v-4r

⁴⁵ „habet filialem Gyöd, cum Ecclesia B. M. V. cum statua miraculosa” – KOLLER, J., *Historia episcopatus quinque ecclesiarum*, 1782 – 1812, VII., 229.

⁴⁶ Vö. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 9.

sem a megyéspüspök tartotta.⁴⁷ Az első Bohus Imre kanonok (1689–1739)⁴⁸ végezte el 1721-ben. Bár a jegyzőkönyv elveszett, Gyűddel kapcsolatos adataiból Brüstle idéz.⁴⁹ 1729. június 26-án Domsics Mátyás kanonok (1691–1768)⁵⁰ vett föl jegyzőkönyvet Gyúdról.⁵¹ Az 1733. nyarán készült összeírást a vármegyei tisztikarok és a Pécsi Püspökség által kijelölt bizottság végezte Tolna–Baranyában. Gyűd itt is szerepel.⁵² 1738. június 14-én Berényi Zsigmond püspök (1736–1748) még segédpüspökként vizitálta Siklóst, és részletesen írt Gyúdról.⁵³ Klimó György püspök (1751–1777) egyházlátogatásait gondosan előkészítette. Siklóst 1757. május 25-én vizitálta, és Gyűddel kapcsolatban előre átvizsgálta a püspöki levéltárat a kegyhely működése és a kegykép adományozása okán.⁵⁴ Gróf Eszterházy Pál László (1780–1799)⁵⁵ püspök 1782. szeptember 12-én végzett egyházlátogatást Siklóson, de Gyűddel nem foglalkozott.⁵⁶ Tetten érhető ebben felvilágosodás plébániaközpontú szemlélete, amely nem épít a nem plébániai lelkipásztorkodásra. Király József (1807–1825)⁵⁷ püspök a francia háborúk idején, 1810. június 15-én⁵⁸ látogatta meg Gyűdöt, és elrendelte Gyűd plébániai rangra emelését.⁵⁹ 1830. augusztus 11–12-én Szepesy Ignác püspök (1828–1838),⁶⁰ mint önálló plébániát, meglátogatta Gyűdöt, amit ismét Siklóshoz affiliált.⁶¹ Scitovszky János püspök (1838–1848)⁶² 1845. június 22–23-án vizitálta Siklóst. Gyűd önálló plébánia lett filiákkal. A „Szabályok és rendeletek” záradékában a püspök ünnepélyesen kegyhellyé (*locus gratiosus*)

⁴⁷ Például a passauai püspökségben 1713 és 1783 között mindig az általános helynökök végezték a vizitációt, aminek fontosságát a püspökök rendeletekben aláhúzták. – Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau zwischen barocker Tradition, Aufklärung und Restauration* (Münchener Theologische Studien; I. Historische Abteilung 19), Eos, St. Ottilien 1975, 440.

⁴⁸ Vö. AIGL, P., *Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis*, 92.

⁴⁹ Vö. BRÜSZTLE, J., *Recensio*, 760–761.

⁵⁰ Vö. AIGL, P., *Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis*, 96–97; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/hosszuheteny-6537/fuggelek-67B3/i-jeles-hetenyiek-67B4/> (a kutatás ideje: 2021.02.20)

⁵¹ MERÉNYI, F., *Domsics Mátyás egyházlátogatása (canonica visitatio) Baranyában 1729-ben*, Dunántúl, Pécs 1939, 80.

⁵² GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1733* (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis IX), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2012, 21.82.

⁵³ A PEL.I.1.a.1., 49/1757 levélből ismert a dátum. A vizita csak a következő Beremendnél említ június 16-i kezdést. Ld. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 119.

⁵⁴ GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753–1757* (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis XIV), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2016, 17.42. l. és 229; [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 245.

⁵⁵ Ld. <https://pecsiegyhazmegye.hu/intezmenyek-szervezetek/pecsi-egyhazmegyei-konyvtar/3238-promemoria-220-eve-hunyt-el-grof-eszterhazy-pal-laszlo-pecsi-puspok> (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

⁵⁶ PEL.I.1.c.116, 210

⁵⁷ Ld. <https://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=KIR%C3%81LY%20J%C3%B3zsef>. (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

⁵⁸ PEL.I.1.a.1. 837/1830, 3r hibásan június 13-át ír. A ferences források ezt veszik át.

⁵⁹ PEL.I.1.c.118, 26 ½, 1v

⁶⁰ Ld. https://www.lib.pte.hu/hu/szepesy_ignac-71 (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

⁶¹ MFL, VI.17 I./7. Liber Memoriarum Thomus II., 1862, 82.

⁶² Ld. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/s-778D5/scitovszky-janos-77A62/>. (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

nyilvánította a gyűdi templomot.⁶³ Ezzel befejeződik az egész egyházmegyét átfogó egyházlátogatási jegyzőkönyvek sora.

Klimo püspök levelei őriznek egy levélváltást Gyűd esetleges rendházzá emeléséről.⁶⁴ Pásztorlevelei szentbeszéd, katekézis, népmissziók, papi nőtlenség, böjti fegyelem, 40 órás szentségimádás, engesztelő körmenet, ereklyék körbehordozása témában instruálja a papságot.⁶⁵ Klimo pásztorlevelei más egyházmegyékhez hasonlóan hatékonyak bizonyultak⁶⁶ az ezekre válaszoló lelkipásztori beszámolók alapján.⁶⁷ Ezen iratok megrajzolják azt a szellemi közeget, amelyben a XVIII. századi gyűdi lelkipásztorkodás zajlott. Klimó gyűjteménye zárandok-menleveleket is őriz külhoni zárandokhelyekre.⁶⁸

Az egyházkormányzati iratállomány⁶⁹ gyűdi vonatkozásai az 1780-as évektől szaporodnak meg, amikor II. József rendeletei nyomán a gyűdi kolostort feloszlatták, és kamarai valamint egyházmegyei felügyelet alá vonták. 1788 után templom-, rendház- és iskolarenoválási, illetve éves zárszámadással kapcsolatos iratok vonatkoznak a gyűdi kegyhelyre. A Gyűdre helyezett szerzetesek, valamint más egyházmegye területéről zárandokként érkező szerzetesek, egyházmegyes papok gyóntatási *facultas*-ára vonatkozó kérelmek, a szobor- és misealapítványoknak és szobor-, kehely- és harangszenteléseknek az iratai, valamint a Gyűdre menő körmenet elkísérése miatt az otthon maradó kollégának kért

⁶³ „Cum antecessores Nostri Ecclesiam Mariam Gyüdenssem pro loco gratioso non enunciaverint, nos in considerationem sumentes id, quod testa authentica Inquisitione, quæ anno 1757 peracta et nobis in origine exhibita est, in loco hoc per intercessionem *Beate Mariæ Virginis* gratiæ fidelibus illuc confluentibus concessa sint, et modo quoque penes continuum multorum annue millium devotisantium numerum fideles singulari fiducia dum in loco hoc precum suarum salutarem per gratiarum dona experiantur effectum, **Ecclesiam Maria-Gyüdenssem pro loco gratioso habemus**, et hanc nostram sententiam peculiari Decreto per nos edendo uberius evolvemus.” (kiemelés tőlem) PEL.I.1.a.1.1610/1845,15v, MFL, VI.17, I/b 5, 64; PEL.III.115.12, 61.

⁶⁴ PEL.I.1.c.46. Protocollum litterarum missilium [III.], 1764–1774., 128–129 (1766.02.08), 131 (1766.02.14)

⁶⁵ PEL.I.1.c.2. Protoc. Exped. 1751–79, 82–83 (1757. május 1.), 120–123 (1758. június 16. és 26.), 139–140 (1759. január 8.), (1759. március 7.), 154–160 (1760. április 17.), 178 (1762. február 11.), 219–221 (1763. júl. 14), 258–270 (1764. már. 12.)

⁶⁶ A felvilágosodáskori passauai püspökök nyomtatásban megjelent pásztorleveleiről lásd: BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 274.

⁶⁷ Winkler Mihály plébános (1729–1810) népszokásokat írt le, babonákkal vette föl a küzdelmet, erélyesen küzdött a böjti fegyelem és az erényes élet megtartásáért, német nyelvű lelki könyveket osztott szét híveinek. Vö. GALAMBOS, F., *Winkler Mihály a "közjó" előmozdítója a XVIII. században, Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve* 1989 (szerk. Szita, L.), Baranya Megyei Levéltár, Pécs 1989, 485–526, 504.

⁶⁸ 1753 és 1764 között zárandoklat céljából Rómába 17, Máriacellbe 6, Kismartonba, Celldömölkre és Velencébe 1-1 menlevelet adott ki a püspök, főként a papjai számára. Ez az ebben az időben kiadott menlevelek 72%-a. Ld. PEL.I.1.c.2. Protoc. Exped. 1751–79, 16–277.

⁶⁹ PEL.I.1.a.1. iratanyaga

binálási engedélyek kérelmei találhatóak itt. A népi vallásos gyakorlatra leginkább pasztorációs viták és feljelentések világítanak rá.⁷⁰

A körlevelek gyűjtését Klimó György rendelte el először 1764. március 12-i pásztorlevelében.⁷¹ Ettől kezdve találunk a plébániákon köteteket, amelyekbe a helytartótanácsi és ordináriusi körleveleket bemásolták.⁷² 1845-ben kötelezővé tették, hogy a káplánokkal ismertetni kell a körlevél tartalmát.⁷³ 1853-tól litografálva küldték szét a körleveleket. A püspöki körlevelekben pápai, püspöki, állami leiratokról olvashatunk, szerepel iskolaügy, katonai ügyek, tanítói állások, könyvajánlók, sematizmus-változások, nekrológok. Témánk szempontjából fontos témák a népmiszó, az országos mariazei zarándoklat és az Imaapostolság meghirdetése, a magyaregregyi csodás gyógyulásokkal, a babonás nyomtatványokkal, a keleti marhavésszel kapcsolatos püspöki instrukció.⁷⁴

Az egyházmegyei hatóság iratai után említendő VII. Piusz pápa két búcsúkiáltáslevele 1805-ből, amelyek P. Ángyán Aurél szerint az egyházmegyei hatóság kérésére születtek, bár ennek az ordinariátuson nincsen nyoma.⁷⁵

2.2.2 A SIKLÓSI PLÉBÁNIA IRATAI

A siklósi ferences rendház több irata – köztük a historia domusok – 2016-ban kerültek be a siklósi plébániáról a Pécsi Egyházmegyei Levéltár Plébániai Levéltárak iratcsoportjába. Az iratok egy másik része a Magyar Ferences Levéltárban található. A háztörténet első két kötetét⁷⁶ P. Czerpán Ince⁷⁷ írta, aki megadta forrásait,⁷⁸ és munkáját 1778-ra datálta.⁷⁹ Közül egy gyűdi kegyhelytörténeti összefoglalót,⁸⁰ és az 1738-as pestisjárványban a siklósiak által

⁷⁰ Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor. Lelkigondozás a máriagyűdi kegyhelyen a 18–19. században*, in „A hazának hű öre és oszlopa”. Szepesy Ignác pécsi püspök emlékezete, (szerk. Méreg, M.–Molnár, D.–Schmelczér-Pohánka, É.), PTE, Pécs 2019, 179–194, 185–187.

⁷¹ PEL.I.1.c.2. Protoc. Exped. 1751–79, 267–268.

⁷² Példaként a Protocollum Magyarzékiensis-t (1787. aug. 31–1860. febr. 8.) és a Protocollum Babarciensis I–II.-t (1783. május 19–1830. április 27. / 1807–1842) vettem. Ld. PEL. III.75.1. ill. PEL.III.4.7–8.

⁷³ 578/1845 sz. rendelet. – Ld. SÍPOS I., *A pécs egyházmegyei határozmányok és rendeletek tára*, Dunántúl, Pécs 1912, 28.

⁷⁴ PEL.I.1.g.1. Körlevelek. 1857–1864.

⁷⁵ Ld. ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, Mária-Gyűdi Szentferencendi Zárda, [Gyűd] 1930, 89.

⁷⁶ PEL.III.115.10–11.

⁷⁷ 1789. ápr. 13-án hunyt el Nagyatádon. – Ld. MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, KAIZER, N., *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 143.

⁷⁸ „ex Bonfinio, Thuroczio, Vertarichio, Martino Stella, Joanne Kováts, ut plurimum manuscriptis et vivae vocis oraculo, eadem collegi, atque Actus Siklosiensis cognominavi. Anno Reparatae Salutis 1778vo” Ld. PEL.III.115.10., 1.

⁷⁹ PEL.III.115.10., 96, 98, 126, 169; PEL.III.115.11., 141, 142, 182.

⁸⁰ PEL.III.115.10., 79–87 és PEL.III.115.10., 115–128 szóról szóra megegyezik, ami a két kötet több fejezeténél fennáll. Pl. PEL.III.115.10., 96, 98 és PEL.III.115.11., 141, 142. Az egyik kötet a központi ferences levéltárba beküldendő példány lehetett, ami valamiért mégsem került oda.

megfogadott gyűdi zarándoklat történetét.⁸¹ A siklósi historia domus harmadik kötetét⁸² P. Ángyán Aurél írta alapos háztörténeti összefoglalóval 1914–1916 között. Precízen bemásolta az irattári anyagot, és pontos hivatkozásokat adott meg. Gyűd Czerpán-féle kegyhelytörténetét újrafogalmazta, és kiegészítette az 1846-ban bekövetkezett önállósulásig több adattal. Elkészítette a siklósi körmenetek jegyzékét, köztük a Gyűdre menőkkel.⁸³ A históriát folytatták a rendtársak 1950-ig, helyenként gyűdi vonatkozásokkal.⁸⁴

A siklósi irattárnak egy a Magyar Ferences Levéltárban őrzött, kimondottan Gyűdre vonatkozó darabját P. Kirchoffer Pancratius⁸⁵ készítette, aki kimásolta Zágrábban az összes Gyűdre vonatkozó személyzeti lajstromot a ladislaita tabulákból. Gyűd Siklóshoz kapcsolt időszakában ugyanezt Sikósra vonatkozóan tette meg. Az irat az 1930-as évek elején készülhetett, mert a történetíró P. Ángyán Aurél alig használta.⁸⁶ A másolat készítését azonban az ő érdeklődésének tudhatjuk be. A latin nyelvű iratmásolat értékes információkat tartalmaz nemcsak a személyekre, hanem a tisztségekre vonatkozóan is, főképp, mert az eredeti tabulák elvesztek.⁸⁷

2.2.3 AZ 1757-ES KÉZIRATOS TANÚKIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV

Klimo György püspök 1757-ben igazoló iratokat kért a kolostor, a templom és a kegyeszobor vonatkozásában. Bár ezeket csak jó tíz év múltán küldték be a ferencesek,⁸⁸ a püspöki rendelkezésre természetesen azonnal reagáltak; több értékes irat született így meg 1757/1758-ban: az első eredetlegenda és mirákulumos könyv, a kegyhelyen felajánlott értékes adományok, offerek első listája, egy kéziratos praerator és egy tanúkihallgatási jegyzőkönyv.

Utóbbit a püspök által elrendelt és ferences szerzetesek által levezetett tanúkihallgatáson 1757. december 4-én Mesterházy Pál⁸⁹ vármegyei bíra vette fel Siklóson. A hat kihallgatott tanúból három siklósi katolikus, egy siklósi ortodox és kettő gyűdi református. Vallomásaikban négy kérdésre kellett válaszolniuk a Mária-jelenésekkel, a búcsújárás kezdetével, a csodákkal

⁸¹ A II. kötetben szereplő rácdúlás leírásában az 1757-es gyűdi jegyzőkönyvből ismert szobor-csodák nem szerepelnek. A pestisjárvány elbeszélésében sem kerül elő más, mint hogy a ferences atyák kitartván a pestises betegek gondozásában, fogadalmat tesznek az újholdvasárnapi gyűdi körmenetre, és erre megszűnt Siklóson a pestis pusztítása. Ld. PEL.III.115.11., 52–56 és 56–60.

⁸² PEL.III.115.12.

⁸³ PEL.III.115.12., 67.

⁸⁴ PEL.III.115.13., 156.161.

⁸⁵ 1917-ben I. éves növendék Gyöngyösön, 1933-ban Budapest-Margit körúton, 1936-ban Szolnokon tagja a rendháznak a tabulák szerint.

⁸⁶ Mindössze két helyen idézi, és a kegyhely iratai között nem említi. Ld. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely, 318.442.

⁸⁷ MFL, VI.13 (Siklós) 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ven. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiæ Mariano Judensis ab anno 1687–1848, ex archivo Provinciæ S. Ladislai Regis Hungariæ, Zagrabie asserevato, per R. P. Pancratium Kirchoffer manu propria exscritus [sic!, helyesen: exscritus].

⁸⁸ PEL.I.1.a.1., 49/1757 és 55/1767. Utóbbi elveszett, de idézi: BRÜSZTLE, J., *Recensio*, 766–771.

⁸⁹ 1766-ban a békési kamarauradalom fiskálisa. Ld. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 168. - No. 038/q

és a nem katolikusok szokásaival kapcsolatban. Válaszaik jól tükrözik, hogy milyen szóbeszédre építették fel a ferencesek a kegyhely eredetlegendáját. A jegyzőkönyv több, XVIII–XIX. századi másolatban maradt fenn,⁹⁰ és az 1948-ban megjelent kegyhelyismertető füzet függelékében P. Zadravec István publikálta.⁹¹

2.2.4 AZ 1757-ES KÉZIRATOS LATIN KEGYHELYTÖRTÉNET ÉS MIRÁKULUMOS KÖNYV

A Klimó-féle vizitációs kérdéseken túl a ladislaita ferences rendtartománynak az 1757-es definitori gyűlésen hozott rendelkezése is sürgette a kegyhely történetével kapcsolatos iratok gyűjtését, másolását.⁹² Ennek a felhívásnak tett eleget a gyűdi kegyhely krónikása, amikor az eredetlegendát és a kegyhelyen kiesdett csodákat egyetlen, latin nyelvű könyvvé szerkesztette össze. A kézirat a kapisztrána tartományhoz tartozó eszéki ferences kolostorba került, és onnan jutott 1910-ben Zágrádba, a rendi levéltárba. Itt P. Labeo Kamil jezsuita készített róla másolatot. Elejére precíz, horvát nyelvű előszót írt, melyből kiderül, hogy a teljes latin kéziratot átírta az 1757-re datált előszótól az 1758-as utolsó adatig. Ez a másolat került aztán a gyűdi irattárba, amelyet jelenleg a Magyar Ferences Levéltár őriz. Az eredeti kötetet 2017-ben nem találták meg Zágrábban.⁹³

Ez az első, máriagyűdi latin nyelvű kegyhelytörténet és mirákulumos könyv. Stílusa gördülékeny, a műfaji elemek az elbeszélő szövegben egészen egymásba simulnak. Belső összefüggésekre is fény derül, a nyelvnek már önálló irodalmi értéke van.⁹⁴ Ennek a gyűjteménynek csoda-elbeszélései többnyire a klasszikus mirákulum műfajába sorolhatók, némelyike pedig mirákulum-novellává terebélyesedik,⁹⁵ hiszen egyes mirákulumok áhítatot serkentő foglalatban szerepelnek,⁹⁶ némely veszélyhelyzetet bemutató elbeszélésnek fejlődése van,⁹⁷ egyes gyógyulástörténetek pedig egy csúcspont köré rendeződnek.⁹⁸ Némelyik tartalmaz bibliai utalásokat.⁹⁹ A 110¹⁰⁰ számozott csodát tartalmazó mirákulum-gyűjtemény utolsó tizenegy darabjától eltekintve kronologikus rendet követ. Az utolsó darabok időrendi bizonytalansága valószínűleg az első szerkesztéskor kimaradt csodák hozzáírásából fakad. A

⁹⁰ MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II/7, MFL, VI.17, I/b 5, 74–82, PEK TGyO Kt. Ms 865, MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*, 355–371.

⁹¹ [ZADRAVECZ I.], *A máriagyűdi kegyhely rövid története. 1148–1948*, Máriagyűdi Ferences Kolostor kiadása, [Máriagyűd, 1948], 16–27.

⁹² MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*, 8–9.

⁹³ Fr. Ilija Vrdoljak szíves közlése. (2017. május 12.)

⁹⁴ Vö. TŰSKÉS, G., *Búcsújárás*, 52.

⁹⁵ Vö. [ROSNER, ZS.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 299.

⁹⁶ Pl. MFL, VI.17, I/b 13, 66–67. (29. csoda)

⁹⁷ Pl. MFL, VI.17, I/b 13, 124–126. (94. csoda)

⁹⁸ Pl. MFL, VI.17, I/b 13, 85–87. (47. csoda)

⁹⁹ Vö. [ROSNER, ZS.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 297.

¹⁰⁰ Az utolsónál hiányzik a sorszám, valamint a mirákulumok számozása egyszer megkeveredik. A 38. után a 40., majd újra a 38. jön. Ld. [ROSNER, ZS.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 248.

kéziratba ekkor aláírásokkal ellátott, jelen idejű feljegyzések is kerültek. 1758-ban P. Antal Antal praesidens hitelesítette a csodákat.

P. Labeotól azt is megtudjuk, hogy a latin nyelvű kézirat előtt egy 17 oldalas német kézirat állt három különböző személytől.¹⁰¹ Ezek a latin kézirat szerzőjétől is különböznek szerinte.¹⁰² A német kézirat 17 imameghallgatást tartalmazott. Ebből hetet megtalált a latin szövegben, a maradék tízből pedig kiválasztotta a két legérdekesebbet, és ezeket lemásolta. Ez a két csodaleírás nem szerepel az 1757-es latin nyelvű kéziratban, viszont szerepel az 1771-es német nyelvű és az 1778-as latin nyelvű kéziratban.¹⁰³ Nem egyeznek az 1771-es német szöveggel, és adataiban ezek is pontosabbak a későbbi változatoknál, viszont Szűz Mária megszólítására használt kifejezései az 1771-es német szövegben is előfordulnak.

Ezek alapján feltételezhető, hogy az 1757-es latin kézirat egy-két évet maradt a kegyhelyen, és ez idő alatt elékötöttek egy válogatást a kegyhelyen található votivképek történeteiből németül. Az így véglegesült kötet még 1771 előtt az eszéki ferencesekhez került, ahol másfél évszázadot pihent. Ez indokolja az újabb gyűdi kéziratok keletkezését. Innen 1910-ben vitték Zágrábra, készítettek róla egy másolatot, amit visszaküldtek Gyűdre. Az eredeti iratnak aztán nyoma veszett.

Az 1757-es jegyzőkönyvben nem említett hagyományokat is rögzítettek ebben a kegyhelytörténetben.¹⁰⁴ Őriz olyan adatokat, amelyeket a későbbi változatok nem ismernek.¹⁰⁵ Ellentmondani látszik a kötet korai „elveszésének”, hogy az 1771-es forrás is közli az 1706-s jelenéseket, melyek a jegyzőkönyvből hiányoznak, de ennek lehettek forrásai más, később elveszett egyéb feljegyzések is. Az 1778-ban készült gyűjtemény már csak az első Mária-jelenés történetét hagyományozza.

2.2.5 AZ 1771-ES KÉZIRATOS NÉMET KEGYHELYTÖRTÉNET ÉS MIRÁKULUMOS KÖNYV

1771 után – feltehetően a rendházzá válás útját egyengetendő – német nyelvű kegyhelytörténet és mirákulumos könyv készült,¹⁰⁶ amely a nagykanizsai ferences rendház könyvtárában maradt fenn, és 1950 után a Pécsi Tudományegyetem Klimó Könyvtárába került.

¹⁰¹ Az 1–7, a 7–17 és a 17. oldalakat eltérő kéz írta.

¹⁰² „Latinski rukopis kadikad se razilazi od njemačkoga, osobito u imenima i godinama, no nipošto u važnim stvarima” (A latin kézirat némely esetben elüt a némettől, különösen a nevek, illetve az évek felsorolásánál, de semmiképpen nem a fontosabb adatokban – Taragya Györgyné ford.) Ld. MFL, VI.17, I/b 13, 8.

¹⁰³ Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár (továbbiakban PEK TGyO Kt.), Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes und der alleseeligsten Jungfrau Maria..., 39v; MFL, VI.17, I/b 5, 20–21. (76–77. csoda)

¹⁰⁴ [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 21.

¹⁰⁵ Pl. MFL, VI.17, I/b 13, 93. vö. „welcher Orth und Nahmen unbewußt”, PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 42v

¹⁰⁶ PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes...

Nem tudni, hogyan és mikor jutott Kanizsára a kézirat. Lehet, hogy P. Baán László Bonifác¹⁰⁷ már Kanizsán találkozott vele, lehet, hogy ő vitte oda, mindenesetre 1907-ben írt gyűdi kegyhelytörténete megemlíti az 1706-s Mária-jelenéseket, amelyeket utoljára ez a kézirat jegyzett föl. A kegyhely monográfusa, P. Ángyán Aurél 1917-ben kezdett behatóbban foglalkozni a kegyhely történetével, és ő már nem ismerte ezt a kötetet.¹⁰⁸

A bőrkötéses könyvecske végig ugyanannak a kéznek lendületes írása. 1–22-ig ír sorszámokat a csodák elé, de nem következetes; van, ahol több csodát ír egy szám alá. Ezután felhagy a számozással. Összesen 233 csodát közöl a kezdetektől 1771-ig. A 38. lap két oldalán három csodát megismételt kisebb változtatásokkal, más tintával.¹⁰⁹

2.2.6 AZ 1778-AS KÉZIRATOS LATIN KEGYHELYTÖRTÉNET ÉS MIRÁKULUMOS KÖNYV

1776-ban a ladislaita rendtartomány vezetősége részletezi a *historia domus* vezetésének alapelveit: a településről, a rendházak eredetéről, történetéről, az ereklyékről és más tárgyakról, a szolgáló atyákról és testvérekről, iratokról, könyvekről, megrázó eseményekről, más meghatározó történésekről kell írnia a *historicus fráternek*.¹¹⁰ Az 1778-ban elkészült újabb, kétkötetes latin gyűjtemény ezeket az 1776-s irányelveket követi.¹¹¹ Első kötete eredetlegenda és mirákulum-gyűjtemény. A szerző előszavában panaszkodik a fennmaradt feljegyzések foghíjas voltára, és jelzi, hogy ezeket a votivképek és fogadalmi kegytárgyak számbavételével, amennyire csak lehetett, kiegészítette.¹¹² 1772-ig folyamatosan írt, egységes a szöveg képe.

¹⁰⁷ P. Baán Kiskanizsán született 1874. május 10-én, 1905–1907 között Gyűdön vicarius, de 1909-ben már nem tagja a provinciának, nincs az elhunytak között, és a mariana tartománynak sem tagja 1908–1909-ben. Az sem világos egyébiránt, hogyan került P. Baán kegyhelytörténeti kézírata Lukácsy István akasztói plébános tulajdonába, aki aztán saját neve alatt kiadta. Ld. kapisztránus tabulák 1904, 1906, 1909, mariánus tabulák 1908, 1909; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely és residentia „*Historia domus*” adatgyűjteményének másodpéldánya. Második könyv [1879–1934], 113.

¹⁰⁸ Igaz, P. Ángyán 1901–1903 között volt már egyszer Gyűdön *praesidens*, de elképzelhető, hogy akkor az új tartományi beosztás annyira lefoglalta, hogy Gyűd történetével nem foglalkozott. Az 1706-s jelenéseket ő az 1910-es zágrábi másolatból idézi. – Ld. ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, 72; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 91–92.100.; vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 249.

¹⁰⁹ [ROSNER, ZS.] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 250–251.

¹¹⁰ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely, 10–13.

¹¹¹ MFL, VI.17, I/b 5. Liber memoriarum. Tomus I.; MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862.

¹¹² „Azon kegyességek és jótétemények feljegyzése, melyeket a hívek az Irgalmasság Anyjához folyamodván ezen a helyen nyertek.

Akármily hosszú is a sora, mint alább kifejtetik, *a jótéteményeknek*, melyeket annyi idők óta a hívek itt megtapasztaltak, ezeket abban az időben nem jegyezték föl vagy az idők igazságtalansága vagy az elődök gondatlansága miatt, ezért az év, hely vagy személy sokszor nem szerepel, mert minden részletet illetően teljes bizonyossággal bírni nem lehetséges.

Mindazonáltal, amelyek a feljegyzésekből hitelt érdemlőnek tűnnek, amelyeket a tanúk eskü alatt közöltek és gondosan aláírtak, és amelyeket a templomban képek és fogadalmi kegytárgyak tanúsítanak, azok időrendben a következők:”

[Annotatio Gratiarum et Beneficiorum, quæ fideles interventu Matris misericordiæ in hoc sacro loco impetrarunt.

1773-tól nem egyöntetű a toll-használat, de az íráskép hasonló marad. A kéziratba 1778-tól tanúnevekkel ellátott, jelen idejű feljegyzések kerültek. Ferences páter neve azonban nem szerepel az aláírók között. A stílus változása és az írás folyószövegre váltása 1779-től mindenképpen szerzőváltást jelez.¹¹³

Eredetlegendája a Czerpán-féle kegyhelytörténet rövidítése. Utána következik a legteljesebb gyűdi mirákulum-gyűjtemény 302 számozott, XVIII. századi csodával. Ehhez folytatólagos számozással, négy 1886–1889 közötti és két 1924-es bejegyzést írtak hozzá.¹¹⁴ Az 1778-ig elkészült mirákulumok latin nyelvű szövege jóval sablonosabb, mint a később hozzáírtaké, vagy a korábbi változatok.¹¹⁵

2.2.7 A MÁRIAGYŰDI KÉZIRATOK SZERZŐSÉGE

P. Czerpán Incével ellentétben a gyűdi történeti munkák szerzői nem fedték fel kilétüket. Nehezíti a tájékozódást, hogy a XVIII–XIX. századi tabulák Gyúd kivételével nem maradtak fenn,¹¹⁶ így a gyűdi adatok más korabeli ladiszlaita tabulákkal nem összevethetők. Gyúdon a historicus tisztséget csak P. Geller Maximnál találjuk 1777-1782 között biztosan, de lehet, hogy haláláig viselte más, korábbi tisztségeivel együtt. 1778-ban a vicarius is historicus volt. Úgy tűnik ebből, hogy az 1776-s rendelkezések után jelent csak meg a tisztség a tabulákban. Más, XIX. századi ferences tabulák alapján elsősorban a házelnököket tarthatjuk annak előtte az iratok szerzőinek. Eszerint az első gyűjteményt P. Antal Antal praesidens, a német gyűjteményt P. Szomolányi Antal praesidens, a harmadikat P. Geller Maxim historicus állította össze.

A személyzeti lajstromok alátámasztani látszanak azonban egy másik, az iratok keletkezéstörténetéhez illeszkedő feltételezést. Ha az első, latin nyelvű mirákulumos könyv az 1756 és 1758 között vikáriusként tevékenykedő P. Kovachevich Euszták műve volt, akkor

Quamvis longe pluram, quam infra exponatur, a tanto tempore fideles hic experti sint, non tamen sunt notata, vel ob injuriam temporum, vel etiam ob incuriam ancessorum, hac ratione subinde annus, locus, aut persona non exprimitur, cum quoad omnia certitudo haberi non potuerit.

Interim, quæ ex relationibus fide dignis haberi poterant, et quæ etiam cum juramento ac testibus intimata, et deinceps accuratius signata sunt, uti anathemata et imagines in Ecclesia testantur, ordine hic sequuntur:] MFL, VI.17, I/b 5, 6.

¹¹³ Az 1778-as cezúra a második kötet (MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862) sorozatainál is felismerhető. A 3. oldalon 1771 után 1799 következik, a 80. oldalon 1778 után 1783-ban készült néhány évnvi kiegészítés más tintával, de az előbbi, nyomtatott írással. Ekkor egészítették ki az 79. oldalon a bejegyzést, hogy 1772-ben letették a kolostorbővítés alapkövét, azzal, hogy 1773-ban be is fejezték azt. A 143. oldalon 1779-nél észlelhető a váltás.

¹¹⁴ Valójában 309 számozott csoda szerepel, de a 230. és 237. szó szerint megegyezik, a 264-es sorszám kimaradt, a 181-es sorszám alatt viszont két mirákulum szerepel.

¹¹⁵ Vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 252.

¹¹⁶ Vö. FÁY, Z., *Egy kevésbé ismert forráscsoport a ferencesek hódoltságkori történetéhez: szalvatoriánus tabulák a XVII. századból*, in *A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára I.* (szerk. Öze, S.–Medgyesy-Schmikli, N.), Piliscsaba – Budapest 2005, 193–200, 194.

1758–1762 között, hosszabb távollétében rendtársai írták annak német nyelvű előzékét. P. Kovachevich 1767-ben végleg Gyúdre került, így lehetett ő az 1771-re elkészült német munka szerzője is. Az előző munka Eszékre kerülése, és az eltelt idő indokolja a számos adatvesztést, a szerző azonossága pedig a néhány, lényegi egyezőséget. P. Kovachevich halála után, az 1776-ban elrendelt új szerkezetben P. Geller Maxim írta meg a harmadik, latin nyelvű munkát 1778-ra. Ennek jelenidejű folytatását 1783 után rendtársai végezték a felosztásig, majd a XIX–XX. században szórványosan. (**Melléklet 2.**)

A tanúkihallgatási jegyzőkönyv és a három mirákulumos könyv XVIII. századi anyagának kapcsolata így ábrázolható:

	Jkv	L3b	N	L1	Czerpán
Korábbi kápolna/oszlop, Mária-szobor		✓			
II. Géza-féle templom				✓	
Szlavón nemesi sírok				✓	
török templomhasználat			✓		
Szerb ortodox, református templomhasználat				✓	
általános csodaleírás	2	3			
Mária-jelenés, saját	1 (Tímár, 1689)				
Mária-jelenés, közös			1 (Ispány, 1689)		
Mária-jelenés, részben közös			1 (Mathinicz, 1689)		
Mária-jelenés, részben közös			2 (1706)		
szobor-csoda, Kapronca			1 (1698)		
szobor-csoda, Siklós	1 (1704)				
mirákulum, közös			91		
mirákulum, saját	9	20	4	74	
mirákulum, részben közös		1		139*	

*: ebből a 202. csoda megtalálható az L2-ben is.¹¹⁷

2.2.8 ADOMÁNYOK ÉS FOGADALMI AJÁNDÉKOK JEGYZÉKEI. KONVERTITÁK ÉS APOSZTATÁK

Az 1778-ban készült kézirat-corporus második kötete a jótévők, beszerzések, fogadalmi ajándékok (offer), konvertiták és aposztaták listáiból áll a XVIII. századi adatok összegyűjtésével indítva, kiegészítve egészen a XX. századig.

Az első offer-lista¹¹⁸ még az 1757–1758-as iratcsoportozáshoz tartozhatott, de csak az 1778-as gyűjteménybe jegyzett másolata maradt fenn. A XVIII. századi hagyományos figurális offer-adományok feljegyzése a XIX. században újakezdődik. Bár a mirákulumok ekkor ezeket nem említik, de a XVIII. századi listákban is szerepelnek ékszerek (gyöngy, gyűrű, lánc, kereszt,

¹¹⁷ MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862, 161. Jelölések ugyanazok, mint a **Melléklet 1**-ben.

¹¹⁸ MFL, VI.17, I/b 7, 141.

érme), melyek a XIX. század második felében a mirákulumoknak is kedvelt offerei. 1739-től vezették a templomépítést támogató és a liturgikus felszerelést adományozó jótevők listáit.¹¹⁹

Ez a kötet tartalmazza az áttértek és az aposztaták adatait a XVIII–XIX. századból illetve a XIX. század második feléből.

2.2.9 KÉZIRATOS PRÉDIKÁCIÓS GYŰJTEMÉNYEK

A Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályának Kézirattárában több, Gyűdön írt, XVIII–XIX. századi horvát és magyar nyelvű prédikációs-gyűjtemény is található; van továbbá egy „Máriagyűd” bélyegzővel ellátott, Winkler Mihály pécsi egyházmegyes pap által, prédikációkhoz összeállított példázatgyűjtemény is. A négy, horvát nyelvű gyűjteményben nem bukkan fel Gyűd neve.¹²⁰ Német nyelvű prédikációs kötet nem maradt fenn.¹²¹ Nyomatásban megjelent gyűdi prédikációs gyűjtemény nem ismert.

A prédikációs gyűjtemények közül Raus Cirill „Különös beszédek a B. Szűz Mariáról...” című prédikációs gyűjteménye idéz az általa kétszázra becsült gyűdi mirákulumokból és a kegyhelytörténeti adatokból.¹²² Csak olyan csodát idéz, ami az 1778-as kéziratban megtalálható.¹²³ Marton Lukács XIX. század derekán született 4/5/7. beszédében nagy szeretettel, nevelő célzattal beszél a gyűdi zarándokokról.¹²⁴

2.2.10 KÉZIRATOS PRÆORATOR

Ms 211-es régi jelzet alatt P. Paukovics János Baptist 1757-ben, Gyűdön keletkezett kéziratot imakönyvét találjuk a Klimó Könyvtárban.¹²⁵ P. Paukovics, aki korábban a zágrábi kolostornak is tagja volt, 1756–1757-ben a gyűdi rezidencia magyar szónoka volt.¹²⁶ Ekkor írta a jobbra latin nyelvű, tenyérszerű könyvecskét, amely egyfajta præorator, az előszó szerint: „áhitatos reggeli és esti, szentmise előtti és utáni könyörgések, veszedelmes helyzetek ellen *mondandó* ördögűzések és eskük, valamint különböző áldások és feloldozások, saját használatra válogatva és összeírva általam, a megboldogult Szent László királyról *nevezett* Provinciából *való* fráter Paukovics János Baptist ferences atya által Mária Gyűdön ezerhét-száz-

¹¹⁹ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 254.

¹²⁰ PEK TGYO Kt. Ms 297. PROPATICS Marián, *Conciones Dominicales et festuales*; PEK TGYO Kt. Ms 298. PROPATICS M., *Conciones Dominicales*; PEK TGYO Kt. Ms 368. [PROPATICS M.,] *Conciones variae*; PEK TGYO Kt. Ms 398. *Dvostruka fala*.

¹²¹ További kutatási lehetőséget jelent a Magyar Ferences Levéltár és Könyvtár gyöngyösi raktára. (Fáy Zoltán szíves közlése, 2017. április 21.)

¹²² PEK TGYO Kt. Ms 417. RAUS C., *Különös beszédek a B. Szűz Mariáról akár melly kegyelmekkel tündöklő helyeken alkalmazandók* (Conv. Siklosiensis 1766.)

¹²³ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 259.

¹²⁴ PEK TGYO Kt. Ms 305. MARTON L., *Mária dicsérete*, 25–26, 42, 49.

¹²⁵ PEK TGYO Kt. Ms 211. PAUKOVICS, J., *Preces devotionales...*, Mária-Gyűd 1757.

¹²⁶ MFL, VI.13 (Siklós) 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum, 16. Vö. KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyűdi Szűz Mária. Az orvoslás piaca az újkori Dél-Dunántúlon* (Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 11), Balassi, Budapest 2020, 31.

ötvenhétben”.¹²⁷ A könyv előzéklapjain a savanyú uborka hordóban, télire való eltételének két receptje szerepel magyarul.

2.2.11 ALAPÍTVÁNYI IRATOK ÉS INTENCIÓS KÖNYVEK

Az 1788-as felosztatáskor mindössze két alapítványt és az azévben befizetett 809 miseszándék összegét jegyezték fel a biztosok. A lefoglalt gazdasági iratok elvesztek. A misealapítványok nyilvántartására a plébánia újraalapításától, 1846-tól kezdve vezettek könyvet: MFL, VI. 17. I/b 21. Liber pia legata complectens 1846 [1843–1906]; Formulare quietantiarum et recognitiorum capitalium exhærentium 1846 [–1852]

Intenciós könyveket az 1877–1933 közti időből őriznek szintén a MFL, VI. 17. fondban:

- I/a 1. [Intentiones] 1924–1931
- I/b 3. Protocollum missarum manualium anno 1928. 1. Sept. [–1933] {=Intentiones}
- I/b 9. Sacra soluta 1906–1917 {=Intentiones}
- I/b 18. Computus sacrorum 1877–1906 {=Intentiones}

2.2.12 FELOSZLATÁSI ÉS BIRTOKÜGYI IRATOK

1788-ban II. József rendeletére Gyűdöt is elérte a felosztatás. Báró Splényi József¹²⁸ főispán-helyettes és királyi biztos nevezte ki Szokoly Jakabot¹²⁹ felosztatási biztosnak, aki mellé Kossovich Imre vajszlói tisztartót¹³⁰ rendelte kamarai megbízottként.¹³¹ Ők siklói és pécsi mesteremberek, valamint a szerzetesek bevonásával végezték el a leltárba vételt, a felmért vagyon szétválasztását szerzetesi és lefoglalt vagyonra, előbbi kiadását, utóbbi értékesítését, a kegyhely további sorsának intézését. A felosztatásban, majd a birtokigazgatásban a Kamara részéről a Pécsváradi Közalapítványi kerület pécsváradi prefektusa, vajszlói, később versendi tisztartója és a pécsi sóhivatal hivatalnokai vettek részt. Eljárásukat többször kifogásolta ügyvédei útján a kegyúr, gróf Batthyány Fülöp (1731–1795),¹³² aki vármegyei felirat küldését

¹²⁷ „Preces devotionales matutinæ, vespertinæ, ante et post Missam; nec non Exorcismi et Conjuraciones contra tempus tempestuosum, ac variæ Benedictiones, et Absolutiones pro usu meo excerptæ, et per me Patrem Fratrem Joannem Baptistam Paukovics Franciscanum Provinciæ Divi Ladislai Regis conscriptæ in Maria Gyüd Anno Domini Millesimo Septingentesimo quinquagesimo Septimo.” PEK TGYO Kt. Ms 211. számozatlan előzéklapon.

¹²⁸ NAGY I., *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* X, Ráth Mór, Pest 1863, 338.

¹²⁹ Szokoly Jakab 1775–1787 között Baranya vármegye esküdtje, 1790–1803 között a ’restauráció’ évét követően főszolgabíró. A család szokványos armalista nemesi karriert futott be Baranyában. Fél évszázad alatt két tagja viselt hivatalt: Jakab előbb esküdt, majd főszolgabíró, Zsigmond előbb aladószedő, majd alszolgabíró, mindketten néhány év kihagyással Ld. ÓDOR I., *A „hivatali elit” Baranya vármegyében 1711–1813**, in *Levéltári Szemle* 1995/2, 21–34, 32–33; ÓDOR I., *Baranya nemesi társadalma a francia háborúk korában*, in *Baranyai Helytörténetírás, A Baranya Megyei Levéltár évkönyve* 1985–1986, 133–168, 142.162–164.

¹³⁰ Kossovich Imre az iratsomóban latinul, mint provizor/tisztartó, németül, mint kamarai küldött szerepel. A német nyelvű hivatali levelezésben pedig a tisztartó német megfelelőjével, mint Hofrichter írt alá. Ld. MNL OL C72 1788 - F 252, 2714, MNL BaML XI.605.b/1789. Aug. 25. Nr. 2280.

¹³¹ MNL OL C72 1788 - F 252, 2714, ld. még MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely, 443.

¹³² NAGY I., *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* I., Fribeisz István, Pest 1857, 246.

is elérte a kegyhely érdekében. Budán a Helytartótanács Számvevősége,¹³³ a Királyi Jogügyigazgatóság¹³⁴ és az egyházi felszerelések Letéteményi Hivatala¹³⁵ működött közre. A provincialátus és az egyházmegyei ordinariátus igyekezett a császári hivatalnokokkal együttműködni, időnként opponálva az eljárás egyes, különösen sérelmes elemeit. Egyszer még az esztergomi prímási hivatal is kért információt a gyűdi székház felosztatásáról.

A több szereplő okán több irategyüttes is keletkezett az ügy kapcsán. Szokoly és Kossovich a leltárt beküldték a Helytartótanácsához, közben több fázisban elárverezték az ingóságokat és ingatlanokat, a befolyt összeget pedig befizették a Kamaránál. A helytartótanácsi számvevőségen gyűjtötték össze ezeket az iratokat, összefoglalót írtak hozzá, és nyomon követték az árverezéseket, pénzmozgásokat, miközben törekedtek a vitatott kérdések megnyugató rendezésére. Erről feljegyzések készültek. Idővel a mellékletek egy részét kiselejtezték. Végül 82 számozott lapot fűztek össze és őriztek meg.¹³⁶ Az iratcsomó a helytartótanácsi iratok között a Jelzetes Könyvek V. A. 27. sz. gyűjteményben található.¹³⁷

Szerkezete:

1r	1792-es leltári számú fedőlap.
2–5.	1793. febr. 14-én szignált helytartótanácsi jelentés, 1793. febr. 22-diki iktatással. Ez úgy tartozik a fenti fedőlaphoz, hogy az irat egy 1792. dec. 6-diki leiratra készült latin nyelvű válaszadást tartalmaz.
6–8 (9 üres)	1790. márc. 31-én készült helytartótanácsi számvevőségi jegyzőkönyv. Innentől kezdve egy szerzetesi nyilatkozaton kívül minden irat német nyelvű.
10–20	1790. márc. 15. Pesten szignált összefoglaló a vagyonleltárról.
21 (22 üres)	Másolat a becsüt készítő mesteremberekről az előbbi szöveg mellékleteként.
23–32	Fenti összefoglalóhoz írt megjegyzések 12 pontban.
33–39	Nyomatott táblázatok a tőkére vonatkozóan 1790-es jelzettel.
40	1790. márc. 15. másolat a becsüt készítő mesteremberekről.
41–44	1789. jan. 30. Siklóson szignált „Haupt Bericht“ a vagyonleltárról. Ezután következnek a Haupt Bericht mellékletei tisztázatlanban:
45 (46 üres)	Nr. 1. Cassa Stand. [az iratok utolsó oldalán szerepelnek a Nr-számok]
47 (48 üres)	Nr. 3. tőke-kimutatások.
49	Nr. 6. tartozás-kimutatás 1788. dec. 19-én Gyűdön szignált irat másolata.
50 (51 üres)	előbbi igazolására latin nyelvű nyilatkozat a székház előljárójától.

¹³³ Landes Buchhalterei. Ld. pl. HU MNL OL C 103 Gyűd, 25r

¹³⁴ Königliches Causarum regalium Directorat. Ld. pl. HU MNL OL C 103 Gyűd, 25r

¹³⁵ HU MNL OL C 103 Gyűd, 3v – A Letéteményi (és árvaügyi) Hivatal, ebben a formában 1774-től állt fenn Bécsben. Ld. https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Depositien-_und_Pupillaramt. (a kutatás ideje: 2020. 12. 22.)

¹³⁶ Helytartótanácsi levéltár, Számvevőség, Alapítványi ügyosztály, Inventarien (1782–1799), *Inventarium. Der zu Gyűd aufgehobenen Franziskaner Residenz Nr. 68.* 1792. – HU MNL OL C 103 Gyűd

¹³⁷ FELHŐ, I., *A helytartótanácsi levéltár* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 3), Budapest 1961, 407.

52.61–66 (67 üres)	Nr. 7. a székház vagyonelejtára, a 1788. dec. 20-án Gyúdon szignált irat eredetije.
53–60	1788. dec. 19-én Gyúdon szignált irat másolata: befűzött kisebb sárga lapok a ferencesek által elvitt terményekről, illetve ingóságokról szobánként. Ezt egyes (/) illetve kettes (//) mellékletként jelzi.
68 (69 üres)	Nr. 8. Másolat a becsút készítő mesteremberekről.
70–74 (75 üres)	Nr. 9. templomleltár, a dátumozás nélküli, Gyúdon szignált irat eredetije.
76 (75 üres)	Nr. 11. földek jegyzéke másolatban szintén kisebb sárga lapon, mint a szerzetesek által elvihető tárgyak és termények jegyzéke.
78–79	Nr. 12. munkanemek szerinti értékbecslés-összesítő. A két eredeti leltár papírján készült, dátumozás nélkül.
80 (81–82 üres)	Nr. 13. szerzetesek adatai. A két eredeti leltár papírján készült, dátumozás nélkül.

Az egyes iratokra később is kerültek jelzetek, kiegészítések.

A helytartótanácsi számvevőség irategyüttesén kívül a Helytartótanács egyházi gazdasági osztályának irattára őrizte meg a Vallásalapba befizetett összegekkel kapcsolatos ügyeket.¹³⁸ A Magyar Kamara irattára őrizte meg a gyúdi irattárból begyűjtött eredeti okiratokat.¹³⁹ A kamarai igazgatás helyi szerveinek az iratait a Pécsváradi Közalapítványi kerület kamarai, majd főtiszti iratai cím alatt, illetve az egyes alárendelt uradalmak iratállományában őrizték meg, melyeket Gőzsy Zoltán az egyházi vonatkozású állomány 3. csoportjába sorolt a MNL BaML iratai között.¹⁴⁰ A felozlatási leltárhoz kapcsolódó iratokon kívül az éves zárszámadások, épület-állagmegóvások, vagyoni károkozás kapcsán találunk Gyúddal foglalkozó iratokat.¹⁴¹ A pécsi püspöki levéltár néhány iratmásolata szerencsésen kiegészíti a hivatalokban idővel kiselejtezett mellékleteket.¹⁴² A gyúdi levéltár pedig a földek visszaszerzésével kapcsolatos beadványokból őrzött meg néhányat másolatban.¹⁴³ Ezen források együttes kiértékelése kiegészíti a gyúdi ferences történetírás adatait, amely igencsak hiányos az 1780 és 1830 közötti időszakra nézve.

¹³⁸ Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum ecclesiasticum œconomicum (1783–1848) – HU MNL OL C 72.

¹³⁹ Magyar Kamara archívuma, Acta ecclesiastica ordinum et monialium. Fasc. 49. *Franciscanis residentia de Gyúd* – HU MNL OL E 151.a. Fasc. 49.

¹⁴⁰ Vö. GŐZSY, Z., *Az egyháztörténet 18–19. századi forrásai a dunántúli megyei levéltárakban*, in *A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai* (Seria Historiæ Diœcesis Quinqueeclesiensis II) (szerk. Varga, Sz.–Vértesi, L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2006, 121–134, 125.

¹⁴¹ Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Gazdasági Szervek. Pécsváradi Közalapítványi kerület kamarai adminisztráció iratai, 1788–1793; Gazdasági Szervek. Pécsváradi Közalapítványi kerület főtiszti iratok, 1793–1795; Gazdasági Szervek. Pécsváradi Közalapítványi kerület vajszlói uradalom iratai 1788–1793. – MNL BaML XI.605. b.; XI.605. a. 1.; XI.605. l.

¹⁴² Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Levéltár. Püspöki Hivatal. Egyházkormányzati iratanyag. – PEL.I.1.a.1.

¹⁴³ MFL, VI.17 Fasc. 1. Régi Levéltár

2.3 A XX–XXI. század forrásai

2.3.1 HISTORIA DOMUS

Krónikaszerűen írt *historia domus* a gyúdi székház történetének harmadik és negyedik kötete 1900–1933 és 1934–1950 között.¹⁴⁴ A siklói székház *historia domus*-ának ugyanebben az időszakban keletkezett harmadik kötetével ellentétben ezekben nincs összefoglaló a korábbi időszakra nézve. Rendszeresen olvasható bennük, hogy mikor jöttek búcsúsok nagyobb számban. Becsült létszámok nem szerepelnek, legtöbbször a származási hely sem. Az első világháború, a szerb megszállás, a trianoni határmódosítás miatt a szerzetesek megélhetését biztosító adományok is felbukkannak a háztörténet lapjain. 1935-től országos gyűjtés keretében kértek és kaptak a gyúdi ferencesek családi ékszereket és adományokat a kegyhely felújítására. Ezekről és a felújítási munkálatokról szintén tudósítottak a háztörténetben. A második világháború viszontagságainak megrendítő élethelyzeteit is megörökítették. Itt is felbukkan a népi vallásosság egynéhány megnyilvánulása.

A *historia domus* adatain felül P. Ángyán Aurél kétkötetes anyaggyűjtésében találunk további adatokat a zárandoklatokra, adományokra főként az 1920-as évekből.¹⁴⁵ Többek között ő őrizte meg és egészítette ki P. Oslaj Oswald 1913-ban rögzített jegyzékét búcsúi napokról az 1924–1927 közötti időszakra vonatkozóan.¹⁴⁶ Az 1948-as jubileumi év máriagyúdi eseményeiről a Magyar Ferences Levéltár személyi hagyatékainak állományában Zadravecz István tábori püspök iratállományban őrzött tisztázat ismertet sok részletet.¹⁴⁷

2.3.2 KÖNYVTÁRKATALÓGUSOK

Gyúdon a feloszlatai leltár szerint nem található rendes könyvtár, csak elhunyt atyáktól visszamaradt könyvek vannak. Az 1790. március 15-i német nyelvű, helytartótanácsi számvevőszéki összefoglaló szerint a könyvek összeértékét mindössze 43 forint 11 krajcárra becsülték, és más kolostoroknak való szétszétosztását javastolták.¹⁴⁸

A gyúdi könyvtár katalógusa 1937-ben készült el először az 1900 előtti könyvekről. Ez – aszketika, szentatyák, szentek élete,/ bölcsélet,/ egyházi beszédek (latin, magyar, német, horvát),/ erkölcsstan, lelkipásztorokodástan,/ ferences és szerzetes irodalom,/ folyóiratok,/ földrajz és útirajzok,/ gazdaságtan,/ hitelemzéstán, nevelés-tanítástán, iskolaügyek,/ hittudomány, hitvédelem,/ imakönyvek, liturgikus művek,/ jogtudomány, törvények,/

¹⁴⁴ MFL, VI.17 I/b 2. Liber memoriarum. Tomus III^a ab anno 1900 [–1933] és MFL, VI.17, Liber memoriarum. Tomus IV. ab anno 1934 [–1950]

¹⁴⁵ Vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyúdi mirákulumos könyv*, 254.

¹⁴⁶ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyúdi kegyhely. Második könyv, 383–399.

¹⁴⁷ Például a találkozást az 1912-ben a Jubileumi Keresztnél meggyógyult, egykori kislánnyal és családjával. – Ld. MFL, XI. Personalia, Zadravecz István. Vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyúdi mirákulumos könyv*, 203.

¹⁴⁸ HU MNL OL C 103 Gyúd, 15r

klasszikusok (görög, latin),/ nyelvészet, szótárak,/ szentírástudomány,/ szépirodalom,/ szónoklattan,/ természettudomány, mennyiségtan, fizika,/ történelem,/ vegyes művek, lexikonok – szakágak szerint rendezte az 1.343 kötetes könyvtárat. A Winkler-példatár 1900-ban szerepel a katalógusban,¹⁴⁹ viszont az 1829/30-as pasztorációs vitákban hivatkozott 1733-as prágai és 1798-as kalocsai rituálé, illetve XVIII. századi misszálék nem. A kötet címével ellentétben a katalógus nem csak az A-F közötti tartományt tartalmazza.

A könyvtár 1900 utáni állományát külön kötetben, 1944-re írták össze Gyűdön hasonló rendben, néhány felosztást mellőzve. Új szakág a pasztorálishoz sorolt misszió és a bölcelethez sorolt szociológia. Az összesen 1.318 kötetből jelentős a bővülés a szentek életrajzai és a folyóiratok terén.¹⁵⁰

2.3.3 HÁLATÁBLÁK, FALFIRKÁK¹⁵¹

A falfeliratok, a graffiti is a vallásos terek írásos emlékeihez sorolható.¹⁵² Máriagyűdön 2013-ban alakított ki az egyházközség egy helytörténeti kiállítást a kegytemplom oldalkarzatán. Itt, a két toronyablakban meszeléssel és plexilappal igyekeztek megóvni az ott talált falkarcolatokat. 1875-1913 között tíz férfi és négy női név került a falra. A máriagyűdi keresztelési és esketési és a siklói keresztelési anyakönyvben ezek a nevek ebben az időben nem fordulnak elő. Tehát zarándokok szokásával állunk szemben. A szokást 1935 előtt a kegytemplom bejáratánál három nyelven a gyertyaégetéssel együtt tiltották.¹⁵³ A nevek bevésésével a hátatáblákhoz és adományokhoz hasonlóan a zarándok a jelenlétét kívánta biztosítani a kegyhelyen.¹⁵⁴

Az első hátatábla adományozását 1924-ben dokumentálták az adománylistákban. 2017. nyarán 893 hátatábla volt a templomban. Ebből 53 tábla nem volt föltéve még. A kegyhely munkatársai¹⁵⁵ szerint a táblák négy alkalommal lettek föltéve a templom falaira. A szentély belső része, jobb, majd baloldalon 1990 előtt, a szentély külső szakasza 1993-ban, a hajó 2001-ben, a Mária-kápolna 2009-ben kapott hátatábla-falat. Általában hálából a kapott segítségért szerepelnek a táblák monogrammal, névvel, évszámmal vagy ezek nélkül.

¹⁴⁹ MFL, VI.17. A máriagyűdi zárda könyvtárának jegyzéke az 1603–1900. évi könyvekről. A–F (1937)

¹⁵⁰ MFL, VI.17. A máriagyűdi zárda könyvtárának jegyzéke az újabb könyvekről 1900-tól kezdve. (1937) – A címlap alapján lehetséges, hogy az összeírást már 1937-ben tervezték és el is kezdték, de 1944-ben fejezték be.

¹⁵¹ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 266–271.

¹⁵² Vö. FRAUHAMMER, K., *Írásba foglalt vágyak és imák. Magyar kegyhelyek vendégkönyveinek elemzése* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 32), Néprajzi Tanszék, Szeged 2012, 31–36.

¹⁵³ Az 1935. évi harangszentelés képein már a ma ismert felirat látható (Ld. Máriagyűdi Plébánia Irattára), ellentétben egy valószínűleg XX. sz. eleji képpel (BMEGY). Feltételezhető, hogy a képen nem szereplő 3. tábla horvát nyelvű volt. – Ld. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 115.

¹⁵⁴ Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, SZIT, Budapest 1994, 219–220.

¹⁵⁵ Polgár Péter kántor és Polgár Péterné sekrestyés.

A szentély tábláinál meg kell említeni az emléktáblákat: az 1930-as Szent Imre-év pécsi férfizárándoklatának emléktáblája, a Donji Miholjaciak 1995-ben elhelyezett hátatáblája gyalogos zárándoklataikért és a 2009. évi, ezeréves egyházmegyei ünnepek emléktáblája.

2.3.4 VENDÉGKÖNYVEK¹⁵⁶

A vendégkönyvek a XX. században jelentek meg kegyhelyeinken és más templomokban, nyilván a közélet más, kiemelt helyeinek és a privát élet gyakorlatának hatására.¹⁵⁷ A „Máriagyűdért” adománygyűjtő vendégkönyv nyitása a Dunántúl újság hasábjain 1935-ben meghirdetett adománygyűjtő akcióhoz kötődik. Megígérték ugyanis az adakozóknak, hogy nevük az újságba és a templom adománygyűjtő könyvébe is bekerül.¹⁵⁸ A könyv elejére beragasztották az újság gyűdi vonatkozású cikk-kivágásait a névsorokkal. A kimondottan erre a célra köttetett, nagyalakú, nyomtatott táblázattal ellátott könyv 1969-ben telt be, tehát az akció végeztével is megmaradt adománygyűjtő könyvnek.

A fenti kötet folytatása egy A4-es alakú piros műbörkötéses 'Vendégkönyv'-feliratú sima lapos jegyzetfüzet 1970-től. Ilyen füzeteket azóta is helyeznek ki, és írnak bele a kegyhelyre látogatók. Imádságok, fohászok, kérések, turisták bejegyzései váltogatják egymást. Vesztek el kötetek, 2017. elején 48 teleírt füzetet őriztek a plébánia irattárában.¹⁵⁹

2.3.5 MISÉZŐK KÖNYVE

2006. júniusától kezdték a kegyhelyen szentmisét bemutató papok beírni magukat és az általuk kísért búcsús csoportokat a sekrestyében egy füzetbe. Az előre vonalazott, A4-es alakú sima füzetet ma is vezetik. Ez az első adatsor a kegyhelyen, ami alapján meg lehet becsülni az áldozók, a zárándokok számát. Szerepelnek benne a csoport nélkül érkezett miséző püspökök, papok, búcsúi szónokok is. A füzet tehát a reprezentatív adatok gyűjtését tűzte ki célul.¹⁶⁰

2.3.6 BÁLINT SÁNDOR-HAGYATÉK

A vallásos néprajz nagy, XX. századi kutatójának hagyatékát a szegedi Móra Ferenc Múzeumban és a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtárának Régi könyvek tárában őrzik. A múzeumi hagyatékban Máriagyűddel kapcsolatosan az 5 doboz szálás anyagban található egy gyűdi dosszié és még elszórtan néhány tétel, valamint a szentképgyűjteményben szép számmal gyűdi feliratú képek. A dosszié¹⁶¹ két cédulája őriz kimondottan

¹⁵⁶ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 271–275.

¹⁵⁷ Vö. HETÉNY, J., *Nagyboldogasszony virrasztása, a Karancs-hegyi búcsú. Egy terepkutatás jegyzetei 1951–1952* (Devotio Hungarorum 7), Néprajzi Tanszék, Szeged 2000, 121.

¹⁵⁸ Dunántúl, 1935. december 15. (Máriagyűdi Plébánia irattára)

¹⁵⁹ Hiányzó időszakok: 1982.06.27–1984.09.06, 1987.07.16–1988.08.10, 1991.08.13–1995.07.13, 1998.08.31–1999.08.13, 2005.07.24–2005.10.12, 2006.03.25–2006.06.22.

¹⁶⁰ Ld. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 276.

¹⁶¹ Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./11.

Máriagyúddal kapcsolatos szokásokat, de például a Tolna megyei Csicsó búcsújárása kapcsán is előkerül, hogy az ottaniak Gyüdre jártak.¹⁶² Az ebben a gyűjtemény-részben található értékes ponyvafüzeteket katalogizálták és restaurálták.¹⁶³ A Régi könyvek tárában elhelyezett ponyvanyomtatvány-hagyatéki részben 590 borítékban mintegy hétszáz, alkalmanként több ponyvából összevarrt füzet található.¹⁶⁴ A hagyaték szinte kizárólag magyar nyelvű anyaga abból adódhat, hogy a kutató főként magyar nyelvű adatközlőkkel állt kapcsolatban.

2.4 XVIII–XXI. századi nyomtatott források

2.4.1 ATLAS MARIANUS

Az első nyomtatott forrás, ami beszél a Siklós melletti kegyhelyről, Eszterházy Pál nádor második, bővített Mária-atlasza, mely „*a Siklosi Boldogasszony csudálatos képe Magyar országban*” címmel ír arról, hogy „*Sikloson is építettett Gejza Király egy Klastromot, kinek Temploma az Bóldogságos Szűz tiszteletire csináltatott, az hol ... sok csudákkal áldotta Isten az hív Keresztyéneket...*”¹⁶⁵ A gyüdi kézirat források ezt az említést Gyüddel azonosítják. Nem tudni, hogy az első kiadáshoz képest többletként jelentkező mintegy száz képhez és említésekhez honnan és milyen forrásokat használt. Valószínűleg legendás elemek, krónika-részletek, szájhagyomány és a hiteles adatok keverednek ezen részek forrásai között.¹⁶⁶ A következő forrás Eszterházy Pál 1697-ben írt litániája, ami országonként csoportosítva egy-egy invokációban említi meg a magyarországi kegyképeket.¹⁶⁷ Ezt követi szó szerint Szentiványi Márton munkájának IX. katalógusa a magyarországi kegyképekről.¹⁶⁸ Ebben a „*Consolatrix, in Sziklos*” invokáció szerepel.¹⁶⁹ A XVIII. században Nedeczky László atlas marianusa¹⁷⁰ igyekezett Eszterházy Pál adatainak utána járni; mivel Siklós–Máriagyúd tekintetében ez nem

¹⁶² Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./6

¹⁶³ *Vallásos ponyvanyomtatványok Bálint Sándor hagyatékában* (szerk. SZABÓ, N. M.–ZOMBORI, I.), Szeged 2010.

¹⁶⁴ Vö. JAKSA, H., *Aprónyomtatványok feldolgozási problémái. Diplomadolgozat. Kézirat gyanánt*, Szeged 2000 (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar), lásd <http://diploma.bibl.u-szeged.hu/35432/> (a kutatás ideje: 2021. 01. 25.)

¹⁶⁵ [ESTERHÁZY] ESTERÁS, P., *Menneyi Korona az az Egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett Eredeti*, [Egyetemi ny.], [Nagyszombat] 1696, 140, 176. szám.

¹⁶⁶ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 77.

¹⁶⁷ ESTERHÁZY, P., *Litanie ad Beatam Virginem Mariam, per totius mundi miraculosas imagines divisæ, ac per regna, et provincias, ac loca distinctæ*, Leopold Voigt, Viennæ 1697.

¹⁶⁸ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 79.

¹⁶⁹ SZENTIVÁNYI, M., *Dissertatio Paralipomenonica Rerum Memorabilium Hungariæ. Ex Parte Prima Decadis Tertie, Curiosiorum & Selectiorum, Variarum Scientiarum Miscellaneorum R. P. Martini Szentiványi Societatis Jesu Sacerdotis*, Hörmann, Tyrnaviæ 1699, 54 lásd http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10351181_00001.html (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

¹⁷⁰ NEDECZKY, L., *Fontes gratiarum Marianarum novi et veteres, seu historica relatio, de imaginibus miraculosis per Hungariam...*, dum in... *Societ[atis] Jesu Academia Claudiopolitana theses ex universa philosophia publice propugnaret...* Josephus Balo... *philosophiæ baccalaureus a*, typis Acad., Claudiop[oli] (1739).

sikerült, ezért Máriagyűdöt (Siklós Kolostor templom) a tisztázatlan eredetű kegyképek közé sorolta.¹⁷¹

Az utolsó Atlas Marianus, amely említi Gyűdöt, Jordánszky Elek 1836-ban megjelent műve. Ennek köszönhetjük a barokk kegyoltár egyetlen ismert ábrázolását, még hozzá a pécsi Klimó Könyvtár német kiadású példányában színezett rézkarcról.¹⁷² Ezután már tudományos igényű művek születtek.

2.4.2 KEGYHELYISMERTETŐ ÉS ÁHÍTATIRODALMI KIADVÁNYOK¹⁷³

Máriagyűdön a XVIII. században nem készült se nyomtatott mirákulumos könyv, se ponyvafüzet.¹⁷⁴ Pedig ezek a kiadványok a kegyhelyeken ekkor a legelterjedtebbek.¹⁷⁵ Rendelkezik viszont kegyhelyismertető és áhítatirodalmi témájú ponyvafüzetekkel a XIX. századból. A Szegeden őrzött Bálint Sándor-hagyatékban, a Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjteményben, a Máriagyűdi Plébánia irattárában, valamint a Széchenyi Könyvtár adatbázisában találhatóak ilyenek. A XIX. század első felében még jobbra Buda és Pest nyomdáiban készültek azok a kiadványok, amik ellátták Dél-Dunántúlt, bár ismert egy szegedi kiadvány is. A század második felében már Pécs, Szabadka, Dombóvár, Kaposvár, Siklós is állított elő nyomdatermékeket a ponyvairodalom terén.

21 áhítatirodalmi gyűdi ponyvát és imafüzetet, 3 gyűdi imakönyvet, képeslapokat és szentképeket, 14 kegyhelyismertetőt és további 30 dél-magyarországi ponyvát ismerünk; utóbbiak szintén kaphatók lehettek Gyűdön. Ezt a feltételezést megerősíti, hogy ezen gyűdi éneket nem tartalmazó kiadványok egy részének címlapján is a gyűdi kegyzobor és kegytemplom képe látható. Kaphatók voltak a gyűdi búcsúban mirákulum-ponyvák is.¹⁷⁶ A ponyvák német és magyar nyelvűek, sajnos, délszláv ponyvát sem a szegedi, sem a bátaszéki gyűjtemény nem tartalmaz, és az eszéki múzeum gyűjteményében sem található ilyen.¹⁷⁷ A XIX. századból a gyűdi zárda kiadásában egyetlen lourdesi éneklap maradt fenn.¹⁷⁸ Ez arra utal,

¹⁷¹ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 80.

¹⁷² JORDÁNSZKY, E., *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten Jungfrau Mutter Gottes Maria, welche im Königreiche Ungarn... öffentlich verehrt werden*, Pozsony 1836, 89. (PEK TGYO Kt. 60251)

¹⁷³ A gyűdi kegyhelytörténeti kiadványok és ponyvák, a gyűdi áhítatirodalmi ponyvák és az egyéb, Gyűdön árusíthatott dél-magyarországi ponyvák felsorolását lásd **Melléklet 3.**

¹⁷⁴ Ez nem egyedi. Tüskés Gábor ugyanezt megállapítja a Székesfehérvári Egyházmegye zarándokhelyeiről. Vö. TÜSKÉS, G.–KNAPP, E., *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, Budapest 2001, 141.

¹⁷⁵ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 48.

¹⁷⁶ PEL.I.1.a.1., 2387, 2495/1863; Szegedi Tudományegyetem, Klebelsberg Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Tára, Bálint Sándor ponyvagyűjteménye, 2c

¹⁷⁷ Denis Detling eszéki múzeumigazgató szíves közlése. (2018. 08. 27.)

¹⁷⁸ Szegedi Tudományegyetem, Klebelsberg Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Tára, Bálint Sándor ponyvagyűjteménye, 219, *Mária énekek*, Siklós [XIX. sz.]

hogy a gyűdi ferencesek kelendő kiadványok forgalmazására törekedtek, és nem használták ezt a műfajt a kegyhely népszerűsítésére.

2.4.3 TÖRTÉNETI, NÉPRAJZI, TURISZTIKAI IHLETÉSŰ MUNKÁK

A XVIII. század utolsó évtizedeinek katolikus felvilágosodása a pécsi egyházmegyében is történeti adatgyűjtésre és forrásközlésre ösztönzött tehetséges papokat, mint Koller József,¹⁷⁹ Papanek György.¹⁸⁰ Munkáikból a máriagyűdi kegyhelynek néhány, azóta már elveszett forrásáról is hallunk. Ugyanez jellemzi Brüstle József plébánia-történetírását.

A XIX. századtól a történeti mellett már a néprajzi érdeklődés is tetten érhető. Ezt tapasztaljuk Balogh Ágost Flórián mariológiai művénél, amely nemcsak a kegyhelyeket, hanem a Mária-tisztelet minden jellegzetes formáját bemutatja 1872-ben. Máriagyűddel kapcsolatos hivatkozásainak a XIX. századi búcsújárásra vonatkozóan forrásértéke van, éppúgy, mint Révai Sándor, Rudolph Kriss és Vajkai Aurél néprajzi cikkeinek. Vallásos néprajz szempontjából fontos kordokumentum Josef Streicher bólyi plébános vaskos zarándokfüzete, amely a bólyiak gyűdi zarándoklatának német nyelvű imádságait tartalmazza a XIX. század elejéről.¹⁸¹

A XX. század kegyhelytörténeti munkái a XVIII. századi eredetlegendán, a XIX–XX. századi kegyhelyismertetőkön és alapos kutatáson nyugszanak. A munka oroszánrészét P. Ángyán Aurél végezte el. Három megjelent kötete és tetemes jegyzetanyaga a leginformatívabb forrása Máriagyűd történetének. P. Zdravec István kegyhelytörténete és jegyzetanyaga szintén forrásértékű.

Az útleírás, napló, visszaemlékezés a XIX. századtól a kegyhelyek kéziratos forrásai közé számítanak.¹⁸² Gyűddel kapcsolatos úti beszámolóval, naplóval a világhálón találkozhatunk.¹⁸³ Csodás gyógyulásról, csodás gyermekáldásról szóló beszámoló szintén van fenn a világhálón.¹⁸⁴ Az internetes források a legkülönbözőbb jelenkori vallási jelenségeket dokumentálják. Példa rá egy 2017. decemberére meghirdetett, házaspárok tíz próbájában elhelyezett „közös selfie Máriagyűdön” című feladat.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Koller József (1745–1832) Klimó püspök támogatásával Bécsben, Rómában végzett levéltári kutatásokat, majd Pisában doktorált. Ezután szentelte püspöke pappá. Később nagyprépost, egyháztörténész, a pécsi ókeresztény Péter-Pál sírkamra feltárója. Ld. <https://my.lib.pte.hu/koller-jozsef-a-pecsi-vilagorokseg-legelso-tudos-kutatoja/> (a kutatás ideje: 2021. 03. 03.)

¹⁸⁰ Papanek munkáját Bódai Ferenc idézi 1820-ban. Egyébként Winkler Mihály teológiai, nyelvészeti munkái szintén ennek a szellemi megújulásnak a gyümölcsei. Vö. GALAMBOS, F., *Winkler Mihály*, 522–524.

¹⁸¹ STREICHER, J., *Wallfahrtsbüchlein zum frommen Gebrauche bei der heiligen Wallfahrt von Német-Bóly nach Maria-Gyűd*, Josef Taizs, Pécs 1904. (MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: B 197-84.)

¹⁸² Vö. TŰSKÉS, G., *Búcsújárás*, 40.

¹⁸³ Például egy látogató beszámolója: <http://magyarkaland.blogspot.com/2014/10/mariagyud-kegytemplom.html>. Gyalogos zarándoklat résztvevőinek megosztása: <http://www.komlokodaly.hu/hirek/71-egyhazi-megyei-gyalogos-zarandoklat-mariagyudre> (a kutatás ideje: 2021.02.20.)

¹⁸⁴ Ld. <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/2433-tudjuk-hogy-ez-isteni-csoda>. (a kutatás ideje: 2018. 06. 09.)

¹⁸⁵ Ld. <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/2185-lelkes-paros-hazassagerosito-kihivas-a-pius-plebanian>. (a kutatás ideje: 2018. 05. 31.)

2.5 Összefoglalás

A kegyhely forrásairól alkotott kép figyelmeztet bennünket, hogy sok mindent nem tudunk, és amit tudunk, azt is a kútfők sajátos látószögéből ismerjük. Éppen ezért még a hasonló jelenségek különböző korokban készült, különböző műfajú leírásait is csak fenntartásokkal vethetjük össze, hiszen más és más szándékkal, más és más értelmezési horizonton születtek ezek a szövegtanúk. Ezeknek az értelmezési horizontoknak a bemutatása ezért a munkánk következő fázisa.

3. A kulcsfogalmak és értelmezési horizontjuk

A máriagyüdi kegyhelyen tapasztalható vallási jelenségeket a népi vallásosság, a Mária-tisztelet és a *sensus fidei* kulcsfogalmak segítségével értelmezem. Minthogy az elemzés célja, hogy a kegyhely vallási jelenségeire jelenkorban adható, történetileg és elméletileg megalapozott választ fogalmazzak meg, a kulcsfogalmak és az értelmezési horizont bemutatásában a hangsúlyt a XX. század második felétől a jelenkorig zajló változásokra helyezem. A Mária-tisztelet és a *sensus fidei* tisztán teológiai fogalom, mindkettő értelmezésében a II. Vatikáni Zsinat jelentett fordulópontra. A népi vallásosság kutatását több tudományág végzi, ebben a zsinatnak nincs határpont-jellege.

A kulcsfogalmak bemutatásához a jelenkor vallásosságát meghatározó szociológiai alapfogalmak – szekularizáció, individualizáció, globalizáció, posztmodern – tárgyalásával rajzolom meg az értelmezési horizontot.

A Mária-tisztelet bemutatása kapcsán a kegyhelyen előforduló imaformák és jelenségek kialakulását is áttekintem. A vallási jelenségek bemutatásánál analógiaként, párhuzamként, értelmezési keretként más országok, kegyhelyek példái szolgálnak. A protestáns Hessen tartományba ékelődő katolikus Fulda vagy a protestáns Hollandia határán álló Kevelear-i kegyhely vallásossága például a hasonló társadalmi beágyazottság, a Habsburg örökös tartományok vagy Bajorország a kulturális azonosság miatt mérvadók a református Gyűd katolikus kegyhelyének vizsgálatában.

3.1. A jelenkor vallásosságát meghatározó alapfogalmak

Ahhoz, hogy kulcsfogalmainkkal adekvát módon elemezni tudjuk a kegyhelyen előforduló jelenségeket, szükség van arra, hogy a végbement társadalmi változásokat leíró fogalmakkal megalkossuk a vallásosság jelenkori értelmezési horizontját.

3.1.1. SZEKULARIZÁCIÓ

A latin *sæculum*-ból alkotott fogalmat a társadalomra először George Jacob Holyoake használta 1851-ben.¹⁸⁶ Friedrich Gogarten meghatározása szerint az emberi egzisztencia történetivé válását jelenti. Ez a zsidó-keresztény kultúrával jelenik meg, amely megtöri a mitikus körforgás rendjét, és a világtörténelem és emberiség célját a Isten uralmának elérkezétkében látja, hogy „Isten legyen minden mindenben” (1Kor 15,28).¹⁸⁷ A szekularizáció

¹⁸⁶ Vö. P. SZILCZ, D., *A kollektív metamorfózis: Szekularizációs aspektusok és a privát hit?*, in *Vallás–média–nyilvánosság: új társadalomtudományi perspektívák* (Conditio humana 1), Gondolat, Budapest 2017, 63–84, 63.

¹⁸⁷ Vö. LEEUWEN VAN, A. Th., *Kereszténység a világtörténelemben. Üdvösség és szekularizáció*, SZIT, Budapest 2010, 272–273.

tágabb értelemben a közgondolkodás elvilágiasodását jelenti, kezdve a vallásháborúk nyomán kialakult szekularizált államelmélettel, folytatva a felvilágosodás racionalizációs törekvéseivel, a német egyházi államok felszámolásával egészen a II. világháború utáni társadalmi átrendeződésig. A folyamat során a társadalmi differenciálódás, a szocializáció és a racionalizáció a társadalmi problémák megoldását egzakttá és bürokratizálttá tette. A személyesség és a vallás teret veszített a közéletben. Az európai társadalom egyfajta apparátusként tekint az egyházi intézményekre, amelyek személyes életét tekintve egyre kevésbé szólítják meg. „A kereszténységnek ma számtalan nehézséggel kell szembesülnie, ha megpróbálja megértetni önmagát... olyan válaszokkal és felvilágosításokkal szolgál, amelyekhez a kor átlagos tudatában... egyszerűen nincsenek kérdések.”¹⁸⁸

Ebben a miliőben az európai keresztény egyházak, mint intézmények egyértelműen hanyatlanak: mélypontra jutott a templombajárás és a hitgyakorlás számos hagyományos formája. Ugyanakkor a vallási intézmények, és az azokat eltető kisebbség támogatása sokakban igény: szükségesnek érzik, hogy legyenek keresztény templomok, ahová be lehet menni; akkor is, ha ők nem mennek be. A szekularizáció tehát nem hozta magával a vallásosság hanyatlását. A magukat hívőnek mondók aránya némely kérdés tekintetében kimondottan magas. Ezt nevezi a szociológia a „hit hovatartozás nélkül” magatartásának. A folyamat szinte minden olyan társadalmi tevékenységnél megfigyelhető, amely azt igényelné, hogy az emberek rendszeresen összegyűljenek (pártok, szakszervezetek, csapatsport). A „hit hovatartozás nélkül” az európai társadalmak egészét átható sajátosság egyik megjelenési formája.¹⁸⁹

Szintén a vallásosság tereinek átrendeződését mutatja a szekularizált társadalomban, hogy amilyen ütemben elveszíti az intézményes vallás a hagyományos funkcióit, úgy kel önálló életre az úgynevezett „helyettesítő vallás”. Ezek esetében az egyén a vallással olyan szerepek miatt azonosul, amelyek nem elsődlegesen a vallásgyakorlásra irányulnak, hanem egyéb igényeket elégítenek ki. Ilyenek például az Alpha-kurzusok, melyeken megtapasztalható a bensőségesség, a beszélgetés, az elfogadás minden elköteleződés nélkül. Vagy a brit szigeteken a székesegyházak, belvárosi templomok első osztályú zenei szolgálattal ellátott, hagyományos, díszes szertartásain úgy válnak sokan részesévé az ünnepnek, hogy megmaradnak az anonimitásban, hasonlóan egy megakonzert hallgatóságához. Ugyanez figyelhető meg a

¹⁸⁸ GÖRFÖL, T., *Erőszak, emlékezet, értelem: A kereszténység a harmadik évezred elején*, in *Vallás–média–nyilvánosság: új társadalomtudományi perspektívák* (Conditio humana 1), Gondolat, Budapest 2017, 49–62, 49.

¹⁸⁹ Vö. DAVIE, G., *A vallás szociológiája* (Napjaink Teológiája Sorozat 15), Bencés Kiadó, Pannonhalma 2010, 192.

tömeges zárándoklatokon, melyek sokak számára anonim lehetőség a vallásos közegben a lelki töltekezésre.¹⁹⁰

Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy más földrészeken az intézményes vallás visszaszorulása nem megfigyelhető. A szekularizáció oka tehát nem lehet önmagában a modernizáció, és a szekularizációnak nem a vallásosság visszaszorulása, hanem a vallás megnyilvánulási formáinak átrendeződése a velejárója. A vallási intézményeknek a szekularizációhoz kapcsolódó elsorvadása sajátos európai jelenség, amelyet a vallásnak a hatalommal való összefonódása, majd szétválása okozta.¹⁹¹ A volt kommunista országok vallásossága 1997 és 2007 között az 1990 utáni növekedést követően stabilizálódott, illetve mérsékelten csökkent. A hivatalos egyház mindenütt megpróbált lépést tartani a média térnyerésével, és jelen lenni annak felületein támogatottsága biztosítása végett. Ez szervezeti szintű szekularizációként értelmezhető.¹⁹²

3.1.2. INDIVIDUALIZMUS

A vallásosság individualizálódásának komoly keresztény hagyománya van. Az evangélikus lelkiség hagyományos pietista vonásai,¹⁹³ vagy az egzisztenciálisan fenyegetett, brazil katolikus rétegek vallásosságát meghatározó, egyénileg végzett jámborsági cselekedetek¹⁹⁴ rámutatnak, hogy miként a szekularizáció, úgy az individualizmus is rendelkezik keresztény gyökerekkel. Az individualizáció ugyanakkor a modern kor velejárója. A társadalom funkcionálisan differenciálódik, és egyre több alrendszere jön létre, melyek mindegyike autonómiára tör. A vallásnak – mint átfogó, értelmező normarendszernek – egyre kisebb körben kell a valóságot értelmeznie; így a vallás szükségképpen „visszaszorul a sekrestyébe”. Nincsenek az élet minden területén érvényes szabályok, minden az egyén

¹⁹⁰ Vö. DAVIE, G., *A vallás szociológiája*, 201–203.

¹⁹¹ Vö. KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zárándoklat*, 40.

¹⁹² Vö. MÁTÉ-TÓTH, A., *Vallásnézet: a kelet-közép-európai átmenet vallástudományi értelmezése*, Korunk – Komp-Press, Kolozsvár 2014, 91–93.

¹⁹³ 1) biblikus–karizmatikus, 2) meditatív–liturgikus 3) szociálisan elkötelezett profetikus magatartás (német evangélikus egyház proklamációja, 1979). A biblia személyes olvasásához kapcsolódó szokások (az igevers-papírkákat tartalmazó dobozok készítése, használata), önéletrajzok, naplók publikálása és olvasása (Svájc). – Vö. FÜRSTENBERG, F., *Protestantische Volksfrömmigkeit im Strukturwandel Deutschlands*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 53–64, 60 és BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 102–114, 103–107.

¹⁹⁴ Vö. PIEPKE, J., *Kirchliche Verkündigung und Volksfrömmigkeit. Anthropologische und theologische Aspekte eines Schismas zwischen Volk und Kirche*, in *Ordensnachrichten* 23 (1984) in *Verkündigung und Volksfrömmigkeit. Internationale Missionsstudententagung 1984*, (szerk. Gregotsch, L.), Superiorenkonferenz der männlichen Ordensgemeinschaften Österreichs, Wien 1984, 255–265, 261 és VANDERHOFF, F., *Szociális helyzet, ökumenikus élet és népvallás Latin-Amerikában*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 47–62, 48–49.

felelőssége. A vallás intézményi-szervezeti kereteivel szuverén döntéseken alapuló kapcsolatot alakít ki, úgy, mint minden mással. A mindent átfogó, szilárd kereteket a családi, kulturális hagyományokból egyénileg egybeszótt istenkapcsolata adja, amely belesimulhat valamely intézményes vallás adta keretekbe, de létezhet ezektől függetlenül a világ vallási piacán elérhető ideológiák elemeiből saját elgondolás szerint összeválogatva.

Az egyéni értelmezési horizontok eközben persze nem függetlenek egymástól; az éppen népszerű vallási elképzelések palettája fogja össze az eltérő hagyományú elemekből alkotott, egymástól eltérő, eklektikus elképzeléseket. Meghatározó egy-egy generáció világlátásában, hogy tizenévesként milyen zenét hallgatott, és mik voltak fiatal korának híres filmjei, karakterei, társadalmi drámái.¹⁹⁵ Az ezredforduló utáni generációk a közösségi médiában „találkoznak” egymással. Élményeik többsége a médián keresztül érkezik hozzájuk. A vallásos tartalmak is. Ezek nem a vallási elit által készített vallásos anyagok, mégis ezek a meghatározóak világlátásukra, vallásosságukra nézve: Narnia, Harry Potter, Gyűrűk Ura, Trónok Harca az ehhez kapcsolódó „világokkal”. Az internetes influencerek, médiamegosztók¹⁹⁶ világában élő mai fiatalság mindennapjaiban a társadalmi rituálék helyét is a média felületein való társas érintkezés vette át.¹⁹⁷

A mediatizált vallási tartalmak tetszőleges válogatása a „barkácsolt vallásosságban” a pluralizmust tartja természetesnek, amelyben vallási kosarát mindenki maga állítja össze. Ez egyfajta vallási nomadizmus, kevésbé romantikusan kifejezve: gyökértelenség.¹⁹⁸ Így kerül a vallás a szabadidős tevékenységek közé versengő pozícióba, ahol az egyén döntésére van bízva, vajon a vasárnapi szentmisét választja-e vagy gyermeke futball-mérkőzését.

A személyes szférába történő visszahúzódás, az anyagi javak halmozása és az egész világból érkező, heterogén kulturális hatások a hagyományos közösségi tapasztalatot szétrombolják. A falu, a városnegyed, az utca már nem tud az egyénről, csak a család. A barátok, munkatársak másutt laknak. Az egyén idegenként érkezik a munkából haza. A természetes közeg, amely együtt él, dolgozik, és egy közösségként kéri Isten védelmét, megszűnt.¹⁹⁹ A szűk család, barátok szerepének felértékelődése ugyanakkor lehetőséget ad

¹⁹⁵ Generációs kapcsolódások a kabaré görbe tükrében: Szilágyi György, „Hanyas vagy? 28-as?” lásd <https://www.youtube.com/watch?v=B5nR382gSSc>; Nagy Bandó András: „Hanyas vagy? 47-es?” lásd <https://www.youtube.com/watch?v=BXqFpf7Ngy4> (a kutatás ideje: 2021. 01. 15.)

¹⁹⁶ Vö. <https://www.influencertoplista.hu/>, www.instagram.com, www.tiktok.com, www.spotify.com (a kutatás ideje: 2021. 01. 15.)

¹⁹⁷ Vö. P. SZILCZ, D., *A kollektív metamorfózis: Szekularizációs aspektusok és a privát hit?*, 78–79.

¹⁹⁸ Vö. uo. 30–40.

¹⁹⁹ Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH–MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich. Zur Revision eines Ansatzes*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe

további eszközök bevonására a szellemi-lelki önazonosság kifejezésére. A családi indentitásképzés fontos eszközévé vált a XX. században a családi fotóalbumok összeállítása.²⁰⁰ Esküvői albumok és videók, kisfilmek készítése, megtekintése ma is virágzik, és az önazonosság építőeleme.

Ugyanakkor a mai embernek is szüksége van közösségi vallásgyakorlásra, hiszen az őt körülvevő valóságot neki is vonatkoztatnia kell bizonyos szimbólumokon keresztül a tőle eltérő, transzcendens valóságra, hogy választ kapjon a miértekre. A vallásosság képes megerősíteni a személyi identitást egy stabil társadalmi és értelmezési rendhez való tartozás tapasztalatán keresztül. Ez elősegíti a személyi önazonosság problémamentességét a modern társadalom nagyszámú, egymással versenyző értelmezési horizontja között, ahol az egyéni teljesítmény tartományába utalt az identitás kialakítása.²⁰¹

3.1.3. GLOBALIZÁCIÓ

A jelenkor társadalmi folyamatait szemlélve átfogó változásokat figyelhetünk meg, amit a globalizáció kifejezéssel írhatunk le. Ennek kezdetei a nyugati világ változásában – *descartes-i* fordulat, felfedezések, reformáció – keresendők a XVI. században, amely elindított egy racionalizálási folyamatot, amely a XVII–XVIII. századi felvilágosodás megfogalmazásában hirdette, hogy a világ kiismerhető, az ember felemelhető és minden probléma megoldható. A XX. század tragédiáiban – világháborúk, népirtások, környezetszennyezés, üvegház-hatás – megmutatkozott, hogy az általános fejlődésbe vetett hit zsákutcába vezette az emberiséget. Ez a globalizációs csalódás azonban nem állítja meg a folyamatot. A vadászó-halászó, majd mezőgazdasági, aztán ipari társadalom létrejöttéhez hasonló változás zajlik napjainkban, amikor az információs társadalomba lépünk át feltartóztathatatlanul. A modern nyugati társadalom két nagy vívmánya – demokrácia és piacgazdaság – egyaránt a választási szabadság alapvető jogára épül. A modernizáció mára eljutott oda, hogy nem választási szabadságról, hanem választási kényszerről beszélünk. „Átváltoztunk az általunk birtokolt piacgazdaságból piaci társadalommá, amely immár bennünket birtokol és változtat át.”²⁰²

A globalizált gazdaság a virtuális térben korábban sosem látott mértékben mozgatja és összpontosítja az anyagi javakat a világban. A multinacionális cégek összeolvadásával létrejött

der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 75–90, 90.

²⁰⁰ Vö. GALLINI, C., *Photographische Riten: Populare Religion im modernen Italien*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 226–236, 233–234.

²⁰¹ Vö. GLOMB, S., art. *Identität, persönliche*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008^{4.} átdolg., 306–307.

²⁰² Vö. PATSCH, F., *Globalizáció, vallásteológia, kölcsönösség. A filozófiai hermeneutika mai útjai* (Isten és tudomány), Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2014, 38.76–78.

cégóriások pedig átírják a politikát is: a nemzetállamok önálló, erős politikai struktúrái helyét világrészek, régiók közös működése veszi át. A demokratikus világkormány hangozhat félelmetesnek, utópisztikusnak, mégis egy világjárvány idején (COVID19) és a „Nagy Újrakezdés”²⁰³ jövőkép-rajzolatása közben valószínű kifejeletnek tűnik.²⁰⁴

Az információs társadalom tagjainak nemcsak gazdasági, politikai önértelmezése, hanem vallásossága is átalakul. A globalizáció hatására „kicsi lesz a világ”, nincsenek már homogén kultúrák, a vallásosság nem értelmezhető többé *egy vallás* szemszögéből, csak az *együttlét viszonylatában*. Ugyanígy az egyes nemzetek, országok, régiók kulturális hagyományaival együtt más, tetszőlegesen elérhető hagyományok is alakítják a társadalom kultúráját. A „tetszőlegesen elérhető” felveti a tömegkultúra kérdését is. A XIX. században a tömegek kultúráján a triviálist értették a tanult műveltséggel szemben. A XX. közepe táján szkeptikusan, a magaskultúrával szemben egy szórakoztató attitűd megnyilvánulásaként deifiniálták. Az ezredfordulón már pozitívan néztek rá, és a tömegkommunikáció aktív partnerének tartották a tömegkultúra alanyát. A tömegek kultúráját ma már elfogadott jelenségcsoportnak, a társadalmilag peremre szorult rétegek kifejezési és reprezentációs módjának látják a kutatók.²⁰⁵

3.1.4. POSZTMODERN

A posztmodern minket körülvevő jelenségek leírására használatos fogalom az 1980-as évektől. Az ismeret-központú szellemi áramlatok – humanizmus, reneszánsz, felvilágosodás – az ember korlátlan uralmának diadalát hirdették a természet és a történelem fölött. A fejlődésbe vetett optimista magatartás évszázadokon keresztül meghatározta az európai társadalmat. A pozitivista gondolkodás társadalmat meghatározó alapfogalmai – fejlődés, növekedés, fogyasztás – mára nemcsak ökológiai katasztrófához vezettek, hanem az ember létét, méltóságát ássák alá.²⁰⁶ A posztmodern a gazdasági/ ipari válságok nyomán megingott pozitivista ideológiákkal szembehelyezkedve a törékenyt, a gyöngédet, a nőiest állította mércéül. Az 1968-as diáklázadások, a hippie-mozgalom által meghirdetett erőszakmentesség, a feminista mozgalom által vitatott férfi előjogok, a szexuális forradalom által ledöntött tabuk az 1980-as évekre lazították fel olyan mértékben az európai társadalmakat, hogy felbomló magcsaládokról, abortusz-dömpingről, apátlan társadalomról, erkölcsi szabadosságról

²⁰³ A „Great Reset” jövőképét Klaus Schwab, a davosi Világgazdasági Fórum alapítója jegyzi. – Ld. <https://www.youtube.com/watch?v=8rAiTDQ-NVY> (a kutatás ideje: 2021. 02. 08.)

²⁰⁴ Vö. PATSCH, F., *Globalizáció, vallásteológia, kölcsönösség*, 81–84.

²⁰⁵ Vö. MAYER, R., art. *Populärkultur*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze- Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008^{4.} átdolg., 581–582.

²⁰⁶ Vö. TEUFEL, E., *Ende der Aufklärung?*, in *Stimmen der Zeit* 1988/12 (szerk. Seibel, W.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 1988, 795–804, 799–802.

beszélhetünk. Plurális társadalmak alakultak ki, ahol minden igaz és az ellenkezője is. Az ezredforduló világvége-hangulatot hozott magával, terjedt a posztmodern szemléletű New Age-áramlat, amely az embert és a természetet egységes világlélekként határozza meg, és az irracionálist dicsőíti.²⁰⁷

A posztmodern tehát szembesül az emberi fejlődés diadalútjának csődjével, erre azonban ellentmondásos válaszokat ad. A posztmodern az átmenet filozófiája, ahol mindennek az ellenkezője is lehetséges. Elemi tapasztalása az esetlegesség. Elutasítja a tételes vallást, de a racionalista valláskritikát is. Inkább beszél *istenről*, mint *Istenről*. A posztmodern elutasítja az intézményes vallást, ugyanakkor vallásos jelleggel ruhazza föl célkitűzéseit. Érték azonban a posztmodernben: igent mond a *másik* létezésére.²⁰⁸ Nemet mond minden intézményesre, miközben nemzetközi szervezetek irányításával terjeszkedik. Az erőszak és elnyomás ellen küzd, de maga sem mentes az erőszaktól, gondoljunk csak a liberális környezet- vagy jogvédő szervezetek akcióira. Ezek a mozgalmak a gyengék, kiszolgáltatottak védelméért szállnak síkra, egyúttal erőszakos környezetvédő akciókkal, szobordöntéssel/ gyalázással²⁰⁹ találkozunk részükről, megváltoztatható társadalmi nemről, genderről beszélve az emberi személynek a biológiai nem megválasztásához való jogát tűzik zászlaikra erőszakosan megfélemlítve azokat, akik mást mernek mondani.²¹⁰ Ennek következtében már nemcsak a társadalmat, hanem az emberi személyt is elemeire bontva teljesen kiszolgáltatottá teszik az embert szűk érdekcsoportok számára. Vajon ez is a posztmodern? Vagy ez már azon is túl van?

²⁰⁷ Vö. TEUFEL, E., *Ende der Aufklärung?*, 801.

²⁰⁸ Vö. VÁLÓCZY, J., *A megosztott Logosz. Posztmodern gondolkodás és a kereszténység újrafogalmazásának kísérletei a teológiában*, SZIT, Budapest 2013, 18–22.26.

²⁰⁹ Vö. <https://en.s4c.news/2020/08/30/a-statue-of-st-john-paul-ii-and-ronald-regan-have-been-vandalised-in-poland/> (a kutatás ideje: 2020. 10. 27.)

²¹⁰ Vö. <https://citizengo.org/hu/fm/174160-ne-zarjak-bortonbe-angliai-munkatarsunkat-caroline-t> (a kutatás ideje: 2020. 10. 27.)

3.2. Népi vallásosság

Egy kegyhelyen közösségi, családi és egyéni vallásgyakorlás zajlik. Mindegyiket meghatározzák a vallási önkifejezésnek az adott társadalomban általánosan ismert formái. Ezeket összefoglalóan népi vallásosságnak – vagy a jelenkor tárgyalásakor – mindennapok vallásosságának nevezi a vallásos néprajz, a teológia és a vallásszociológia tudománya.

3.2.1. TUDOMÁNYÁGI MEGKÖZELÍTÉSEK

A népi vallásosság fogalmát a XIX. században fejlődésnek indult vallásos néprajznak köszönhetjük. Ez a népi vallásosság alatt a keresztény felekezetek hagyományával érintkező népszokásokat, vallásos, néha mágikus elképzeléseket értette.²¹¹ A vallásos néprajz elsősorban a hivatalos vallási formáktól eltérő jelenségeket kutatta a népi vallásosságban: eleinte az ősi pogány hitvilág nyomait vélte felfedezni benne, később minden eltérő formát babonaként írt le.²¹²

A teológia a XX. század elejétől foglalkozik a népi vallásossággal, de a néprajzi megközelítéstől eltérően nem a hivatalos vallásossággal fennálló formai eltérések felől közelít, hanem a köztük meglévő tartalmi azonosság irányából. Az ember az élet értelme után kérdező, arra reflektáló lény; megtapasztalja saját korlátait és esendőségét, ezért biztonságot és oltalmat keres. A vallás az emberi létet az istenire utalja, amelyből áldás és átok árad rá. A „szent” jelenlevőségétől való érintettség primér emberi tapasztalat, amely ősképek formájában mélyen a lélek mélyébe ivódott. Ez a primér tapasztalat a „természetes” vallásosság táptalaja, és erre az alapra épül fel nagy részben a keresztény népi vallásosság és a hivatalos vallás egyaránt.

A teológia az intézményes vallásosság egyik, a hivatalos vallásgyakorlattól különböző megjelenési formájaként kezeli, és a gyakorlati teológia sajátos ágának tekinti a népi vallásosságot.²¹³ John Henry Newman hasonlatával élve: William Shakespeare művei nem változnak, miközben a drámáiró híre egyre növekszik. Newman szerint a hivatalos vallás

²¹¹ A „népi” jelző ebben az összefüggésben a közös eredet, történelem, kultúra és többnyire közös nyelv által is összekötött emberek közösségében az alsó osztályok tömegeit jelenti a politikai, gazdasági hatalom és/vagy képzettség révén kiemelkedő társadalmi rétegekkel szemben. Persze, a „nép”-en belül is vannak rétegződések, amelyek ugyanúgy szignifikánsak a vallásgyakorlást illetően, mint ahogyan kimutatható a közös vallásgyakorlásból fakadó azonosság is. – Vö. FREITAG, W., *Volks- und Elitenfrömmigkeit in der Frühen Neuzeit. Marienwallfahrten in Fürstbistum Münster* (Veröffentlichungen des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volksforschung des Landschaftsverbandes Westfalen-Lippe 29), Ferdinand Schöningh, Paderborn 1991, 2.

²¹² A néprajzi megközelítés különösen gyümölcsöző volt Franciaországban 1963–1980 között, ahol a katolikus, protestáns és zsidó népi vallásosság emlékeit gyűjtötték egybe. Ezt folytatták egyesek aztán Dél-Franciaországban, egy másik kutatói kör pedig Kelet-Franciaországban a zárandoklatok társadalomtudományi elemzésével foglalkozott. – Vö. BEITL, K., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich. Versuch einer Annäherung*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.– Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 63–73, 69–70.

²¹³ Vö. SCHIEDER, W., *Einleitung*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1986, 7–13, 8–9.

fogalmazza meg a változatlan hitet, amit örökké alakuló, vallásos tisztelettel vesz körül az áhítatos nép. Hit van jámborság nélkül is, de a jámborság feltételezi a hitet.²¹⁴

Ha a saját tárgya felől nézzük a fogalmat, a népi vallásosság magában foglal egy tartalmi szempontot: a néphitet, és egy formai szempontot: a vallásos népszokást. Minden vallásban jelen van az elit hivatalos vallásossága mellett az egyszerű emberek egyszerűsített, némely vallási igazságot esetenként túlhangsúlyozó sajátos hitélménye, amely egyáltalán nem naiv, életidegen avagy közepeszerű, hanem az élet minden területét átjáró, mély, vallásos hittel átítatott magatartás, amely segíti, hogy otthon legyünk az életünkben.²¹⁵

A népi vallásosság nem minden jelensége értelmezhető keresztény rétegvallásosságként. Még az egyetlen nagy egységnek tekintett barokkban sincs a hivatalos vallásosság és a népi vallásosság teljes harmóniában, ahogy azt a korábbi teológiai szemlélet láttatni szeretne volna. Ugyanakkor a néprajz a mágikus elem egyoldalú kiemelésével ellentétes túlzó álláspontot alakított ki, ami szintén nem tartható.²¹⁶

A vallásszociológia a társadalmi berendezkedés egy vetületeként néz a vallásosságra, és meghatározásában a „populáris vallásosság alatt azok vallásos elképzeléseit és gyakorlatait kell értenünk, akiket az üdvösséghez szükséges javak/ vallási tőke monopolizált meghatározásából és szétosztásából kizártak. A társadalmi bezárkózás és kizárás illetve monopolizálás és kisajátítás váltakozásában megnyilvánuló folyamatban jelenik meg ezáltal a társadalmi-történelmi előfeltétele és kiindulási pontja a populáris vallásosság fejlődésének. Nem szabad azonban a priori kimondani, hogy a populáris vallásosság létezését meghatározó szerkezeti kapcsolat a hivatalos vallásossággal befogadás vagy elutasítás, megtűrés vagy megbélyegzés, felhasználás vagy semmibe vétel formájában jut kifejezésre, hanem ennek eldöntését nyitva kell hagyni a konkrét empirikus kutatás számára.”²¹⁷ Max Weber terminológiája szerint a népi vallásosság az őt befolyásolni kívánó hivatalos („virtuóz”) vallásosság kölcsönösen

²¹⁴ Vö. NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften. Abhandlungen zu Fragen der Zeit und der Glaubenslehre* (Ausgewählte Werke von John Henry Kardinal Newman IV), Matthias Grünewald, Mainz 1959, 20.

²¹⁵ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 456; DOMMANN, F., *Volksfrömmigkeit*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 850–851.

²¹⁶ „Während die Kirchenhistoriker oft voreilig Kirchenfrömmigkeit und Volksfrömmigkeit identifizierten, konzentrierten sich die Volkskundler auf die exzessiven Glaubensformen, wie sie sich einerseits im Wallfahrtswesen und in der Heiligenverehrung ausdrückten, andererseits im Zauber- und Aberglauben artikulierten.“ – DÜLMEN, R., *Volksfrömmigkeit und konfessionelles Christentum im 16. und 17. Jahrhundert*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Beck, Göttingen 1986, 14–30, 15–16.

²¹⁷ Vö. EBERTZ, M. N.–SCHULTHEIS, F., *Einleitung: Populäre Religiosität*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 11–52, 25.

meghatározzák egymást.²¹⁸ A szociológiai kutatás ma a népi vallásosság fejlődésének leírására összpontosít, megvizsgálva az egyes szokásoknak a gazdasági, társadalmi, szellemtörténeti környezet alakulásával végbemenő változásait. Vizsgálja továbbá a népi vallásosságnak az egyes történeti korszakokban változó megítélését.²¹⁹

3.2.2. NÉPI VALLÁSOSság: MA A MINDENNAPOK VALLÁSOSsÁGA

Ahogy a népi vallásosság kutatása elkezdte feltérképezni a modern társadalmak szokásait, felmerült az igény a fogalom átnevezésére. Ugyanis a korábbi korok rendiséghez kötött fogalmai, mint paraszt/ polgár/ nemes, ami alapján „népi”-ről beszélhetünk az elmúlt évszázadokat vizsgálva, alkalmatlanok leírni jelenleg akár egyetlen személy kötődését is a vallásosság bármely formájához.²²⁰ Célszerű „népi vallásosság” helyett a jelenkor tekintében a „mindennapok vallásosságáról” beszélni,²²¹ amely Gérard Cholvy tematizálása szerint közösségi, családi, magánáhítatra, valamint krízishelyzetben megélt vallásosságra bontható.²²² A mai népi vallásosság hordozója a helyi közösség, legfőképpen a család, amely az egyházi közösség hagyományából, továbbá állami illetve más vallásokból kölcsönzött motívumokkal fejezi ki az életfordulókhoz, az emberi élethez fűződő viszonyát.²²³ Az 1900 körül még közösségi ünnepként megélt események a XX. század végén már csak a családban történnek.

3.2.3. NÉPI VALLÁSOSság ÉS A HIVATALOS VALLÁS

Jézus maga a népet megtérésre hívta, egyúttal örömhírével választ is adott emberi szükségleteikre. A krisztusi hit és a természetes vallásosság között, amely a népi vallásosság alapja, a feszültség a kezdetektől ott van. A hit elsősorban és lényegileg nem élmény, megrendülés, mindent szétrobbantó meggyőződés, hanem engedelmesség Isten hívásának. Jézus ugyanakkor végtelen türelmet tanúsított a nép iránt. Nem faragott jobb embereket követőiből. Nem elit vallásosságot akart, hanem vele élő tanúkat.²²⁴

²¹⁸ Vö. WEBER, M., *Wirtschaft und Gesellschaft* (Grundriss der Sozialökonomik 3. Abteilung), Paul Siebeck, Tübingen 1922, lásd https://archive.org/stream/wirtschaftundges00webeuoft/wirtschaftundges00webeuoft_djvu.txt (a kutatás ideje: 2021.01.31.)

²¹⁹ Vö. WELKER, K., art. *Volksfrömmigkeit*, in *Marienlexikon* 6 (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1994, 663–665.

²²⁰ Vö. FÜRSTENBERG, F., *Protestantische Volksfrömmigkeit im Strukturwandel Deutschlands*, 58.

²²¹ Vö. MÖRTH, I., *Zwischen "Aberglauben" und "Ideologie". Aspekte von Alltagsreligiosität am Beispiel Österreich*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 88–98, 89.

²²² Vö. BEITL, K., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 67.

²²³ Vö. KERŠEVAN, M., *Das slowenische Weihnachtsfest. Zur Volksfrömmigkeit in Jugoslawien*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 177–186, 178–179.

²²⁴ Gimpl Romano Guardinini (*Religiöse Erfahrung und Glaube*, 1934) idézi. Vö. GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, in *Zeitschrift für katholische Theologie* 110 (1988), 163–179, 178.

Azóta is folyamatos a kölcsönhatás a népi vallásosság és a hivatalos vallásosság között. A klérus tartózkodása és a hívők lelkesedése közötti finom összjáték figyelhető meg új vallási impulzusok megjelenésekor. Kegyszobrok eredetlegendájában visszatérő elem, hogy a plébános a szegény ember által megtalált szobrot a templomba viteti, de a szobor csodás módon „visszamegy” megtalálási helyére, hogy ott a szent tiszteletére kápolna épüljön.²²⁵ Franciaországban a középkori kultúrából és reneszánszból a reformációba lépő néprétegek bámulatos mértékben közelítették hittartalmukat a vezető rétegekéhez például az Oltáriszentség tiszteletében és a rózsafüzér imádkozásában. A plébániatemplom valóban a hit- és közösségi élet középpontjává vált.²²⁶

Ebből a látószögből a népi vallásosság nem egy körülhatárolható csoport vallásgyakorlata, és főleg nem az egyházas vallásosság pandantja. Sokkal inkább egy viszonyfogalom: a vallási elit képzési koncepciójának változásából fakadó új jámborsági ideálnak a régivel való konfliktusát kifejező fogalmi rendszer eleme. A tömegek részt vettek az egyházak vallásgyakorlatában, és az uralkodó vallási elit is részt vett a tömegek vallásgyakorlatában. Ez nem ellentét, hanem reláció. Az elit kínálatát – elképzelések, gyakorlatok – részben mindenütt átvette a nép, amelynek igényét azonban az elitnek saját elképzelései megfogalmazásánál figyelembe kellett vennie.²²⁷

Jól nyomon követhető ez a kölcsönhatás a szenttéavatási eljárások menetében. Az imameghallgatások a közlők és olvasók mindennapi vallásosságának tapasztalása. Ahogy az egyházi hatóságok megvizsgálják ezeket az imameghallgatásokat, az a hivatalos vallás megnyilvánulása. Az eljárás során aztán az elit létrehoz olyan kiadványokat, amelyek célja az új kultusz ismertté tétele. Ezzel a folyamat visszahat a hívő emberek határhelyzetekben megélt tapasztalatára.²²⁸ A „népi” és a „hivatalos” vallásosság békés együttélésével találkozhatunk az olasz, spanyol és portugál kegyhelyeken vagy vorburgi Mária-kegyhelyen Svájcban.²²⁹ A

²²⁵ Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 77.82.

²²⁶ Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 75.

²²⁷ Vö. Daxelmüller ezért az LThK megfogalmazását is hibásnak tartja, amelyet negatív meghatározásnak tart. Vö. DAXELMÜLLER, C., *Volksfrömmigkeit ohne Frömmigkeit. Neue Annäherungsversuche an einen alten Begriff*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 21–48, 21.40. Vö. DOMMANN, F., art. *Volksfrömmigkeit*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 850–851.

²²⁸ Vö. SCHNEIDER, I., *Belohntes Vertrauen? Übereignungen zur Struktur und Intention gegenwärtiger Gebetserhörungen*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 203–218, 217.

²²⁹ Vö. BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, 106–107; ESTEVES, A. J., *Populare Religion in Portugal*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 252–262, 259.

nagyszabású keresztény tömegrendezvényeken – Katolikus/ Evangélikus Napok, Világifjúsági Találkozók – szintén együttthat a népi és elitvallásosság.²³⁰

Hasonlítható a népi vallásosság és a hivatalos vallásgyakorlás kapcsolata a mítosz és a filozófia viszonyához is, amennyiben a mítoszon egy az élet-közelsége, szemléletessége révén az emberi szükségletekre és helyzetekre közvetlen vonatkozó kifejezőmódot értünk.²³¹ John Henry Newman szerint a népi vallásosság egy korrumpálódott vallásosság, de ez nem okoz gondot, hiszen a szerelmes beszéd is idegenül hangzik leírva, mégsem lepődünk meg rajta.²³²

Ennek a gyümölcsöző kölcsönhatásnak azonban a hiányával is találkozunk. A reformáció, a katolikus felvilágosodás és a II. Vatikáni Zsinat értelmes vallásosságot célzó reformjainak egyes képviselői Európa-szerte hadat üzentek elterjedt vallási szokásoknak. A sokszor erőszakos beavatkozások az egyszerű emberek vallásosságával szembeni értetlenségről tanúskodtak az értelmesség nevében.²³³

Elgondolkodtató a népi és hivatalos vallásosság kapcsolatát vizsgálva az evangélikus teológus, Dietrich Bonhoeffer kilencven évvel ezelőtti kísérlete, aki a fasiszta diktatúra kiépülésének évtizedében az egyetemen tanítva és egy munkásnegyedben végezve a lelkipásztori szolgálatot olyan teológiát dolgozott ki, amely se nem hivatalos vallás, se nem „népies”, hanem radikálisan krisztushívő: „igazi alapja az Ige, igazi formája a krisztuskövetés”. Bonhoeffer nem Krisztust akarta közel vinni az emberekhez, hanem Krisztus figyelmével akart közeledni hozzájuk szenvedésükben, fogságukban, elnyomatásukban. A munkásnegyedből verbuvált konfirmandusait nem az egyházba akarta visszavezetni, hanem velük akart *egyház lenni*.²³⁴

²³⁰ Vö. ISAMBERT, F.-A., *Empirische Vielfalt und ideologische Geschlossenheit: Populäre Religiosität in Frankreich*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 192–203, 199.

²³¹ Vö. „Volksglaube und Volksfrömmigkeit sind nämlich durch ihre Lebensnähe ausgezeichnet, in ihnen kommt oft sehr klar zum Ausdruck, was die Menschen bewegt – und zwar weit klarer als in den Spekulationen der Theologen und Metaphysiker. Freilich soll damit auch keiner Volksromantik das Wort geredet werden...” – TOPITSCH, E., *Volks Glaube und Hochreligion*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 11–20, 11.13.

²³² „Volksreligion ist immer eine korrumpierte Religion” – Ld. NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften*, 57.

²³³ Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 80–81.

²³⁴ Vö. HUBER, W., *Ökumenikus gondolatok a népi vallásosság kérdésében*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 187–197, 190–192 és WIND, R., *Dem Rad in die Speichen fallen. Die Lebensgeschichte des Dietrich Bonhoeffer*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2005, 76.

3.2.4. TANÍTÓHIVATALI MEGNYILATKOZÁSOK ÉS A BELŐLÜK FAKADÓ GYAKORLAT

Teológiai szempontból a népi vallásosság sajátos felhangot kapott a II. Vatikáni Zsinaton. Ideálja Isten Népe, amely tudatosan Jézus Krisztus mellett dönt, érti és beszél a liturgia szent nyelvezetét, hogy már itt a földön Krisztus ügyét munkálja az egyházban. Isten Népe közös cselekvéséhez tartozik nemcsak a liturgia, hanem minden vallásos cselekvés.²³⁵ Előtérbe került a népnyelven végzett liturgia szükségessége és a közérthetőség, amely a közös ünneplés előfeltétele. A protestáns felekezetekben szintén a XIX. századi megújulási törekvésekre alapozva valósult meg egy liturgikus reform a XX. században, melynek a célja az úrvacsora újrafelfedezése és az ökumenikus törekvések szellemiségének beépítése volt az új agendákba.²³⁶

A II. Vatikáni Zsinatnak a szekuláris társadalommal kezdeményezett párbeszéde a felvilágosodás jegyében egy értelmes vallásgyakorlatot próbált kialakítani. A zsinat tudatos Krisztus melletti döntésre épülő hitértelmezése azonban csak az intelligenciának kínálja az élet személyes, szabad és örömteli megtapasztalásának terét.²³⁷ A liturgia reformja azt célozta, hogy bevonja Isten népét tudatos, tevékeny résztvevőként a közös ünneplésbe (*Sacrosanctum concilium*, a továbbiakban SC 11). Törekedtek a népi vallásosság formáit teológiailag helyes vallási tartalommal megtölteni. Ahol ez nem sikerült, a szertartásokból elhagytak a nép által kedvelt és gyakorolt kifejezésformákat. Az eltávolított szobrok, a megváltoztatott imák elidegenedést okoztak. Bár a népnyelvű liturgia, az új misekönyv, egységes énekeskönyv, a szentségek közösségi megünneplésének új szertartásrendje mind a tevékeny részvételre ösztönzött, mindez mégsem vált a tömegek vallási önkifejezésévé.²³⁸ A tanítóhivatali állásfoglalások azóta keresik a kitorés lehetőségét ebből a zsákutcából, egyelőre viszont úgy tűnik, hogy a vallási elit Európa üres templomaiban magára maradt.²³⁹ A nép más templomokat keresett magának.

A zsinat utáni reformok végrehajtói Dél-Amerikában egy évtizednyi hadakozás után kezdték megérteni, hogy a mellékesnek tartott szentelményeknek, szentek tiszteletének, körmeneteknek vagy ünnepeknek mi a jelentése a hívek vallásosságában. Csak amikor

²³⁵ Vö. GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, 166 és 169.

²³⁶ Vö. MICHAEL, J. P., art. *Liturgische Bewegung*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* VI (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 1097–1100.

²³⁷ Vö. MÖRTH, I., *Zwischen "Aberglauben" und "Ideologie"*, 94.

²³⁸ Vö. ARIÈS, P., *Zur Geschichte populärer Religiosität, in Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 204–212, 209.

²³⁹ Vö. PIEPKE, J., *Kirchliche Verkündigung und Volksfrömmigkeit*, 258.

figyelembe vették a nép valós szociokulturális igényeit, akkor értették meg az ezekre válaszoló vallási formák jelenőségét.²⁴⁰

A fordulatot Szent VI. Pál pápa *Marialis cultus* apostoli buzdítása (1974) és *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdítása (1975)²⁴¹ hozta. Előbbi a Mária-tisztelet oldaláról közelít a népi vallásossághoz, ezért a későbbiekben még részletesen tárgyalom, utóbbi az evangelizáció felől szemléli a népi vallásosságot, és a krisztusi örömhír átadásának nagy jelentőségű segítő elemét látja benne. Értéke a természetfölöttire nyitott érzék és értelem, a konkrétság, ahol vannak ünnepek az öröme és kifejezési módok a fájdalomnak. Az apostoli buzdítás kiemeli a rituálé értését és használatát, amennyiben a látás és cselekvés által képes benne a hívő kommunikálni és találkozni Istennel, és az embert egészében, fizikai mivoltában megszólítani. A rituáléba való bekapcsolódás egyúttal közösségépítő, közös tapasztalat, amely a személyes megélést nem zárja ki. John Henry Newman szavaival: a hit változatlan, de a jámborság ezerféle kifejezőskincsében a szabad egyéni választás is megjelenhet.²⁴² A népi vallásosságnak ünnepi jellege is van, és magában hordja az ünneplés, öröm, dráma és teatralitás alapelemeit. Szabadító jellegét is hordoz, amennyiben egy közösség önazonosságát erősíti, szabad teret biztosít az idegen hatalmaktól. Mivel mindezek az elemek jelen vannak az egyház liturgiájában is, annak objektivitása, a húsvét-eseményre irányítottága ezer szálon vonzza a népi vallásosságot, szüntelenül kihívásokat küldve feléje.²⁴³

Az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció a témában 2002-ben megjelent direktóriumában a következő módon határozta meg a népi vallásosság fogalmát: „egy általános tapasztalatra vonatkozik: minden ember szívében, minden nép kultúrájában és kollektív megnyilvánulásaiban mindig jelen van a vallásos dimenzió. Minden nép törekszik rá ugyanis, hogy kultikus közvetítések által kifejezésre juttassa a transzcendenciáról való átfogó látásmódját, valamint a természetről, a társadalomról és a történelemtől kialakult felfogását, ennek emberi és szellemi értelemben nagy jelentőségű és sajátos szintézisét alkotva.”²⁴⁴

²⁴⁰ Vö. PIEPKE, J., *Kirchliche Verkündigung und Volksfrömmigkeit*, 279. A népi vallásosság és az inkultúráció 2020-ban már nem a hivatalos vallásosság pandantja volt, hanem a támasza, ahogy az az amazóniai térség problémáival foglalkozó rendkívüli püspöki szinodus záródokumentumából kiviláglik. Vö. <https://www.magyarokurir.hu/kitekinto/a-rendkivuli-puspoki-szinodus-zarodokumentumanak-ismertetese> (a kutatás ideje: 2021. 01. 09.)

²⁴¹ VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi. Apostoli buzdítás*, in AAS 68 (1976), 5–76, magyarul: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, SZIT, Budapest 1986, 511–546.

²⁴² Vö. NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften*, 21.

²⁴³ Vö. GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, 174.

²⁴⁴ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSEGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktórium: alapelvek és iránymutatások*, 2002, 10. pont

José Jaime Brosel Gavilá 2014-ben így foglalta össze a népi vallásosság meghatározásának legfontosabb elemeit a latin-amerikai püspökök által kiadott Pueblai Dokumentum alapján: a népi vallásosság az Istenre vonatkozó hittartalmak, az e meggyőződésekből fakadó attitűdök és az ezeket kinyilvánító kifejezésmódok összessége.²⁴⁵ Ezen túlmenően a népi vallásosság mindenekelőtt a katolikus hit kifejeződése, a népnek az egyház körében az isteni közeledésre adott válaszainak összessége, melynek eredete a hitletéteményben van. Jellemzője a tömeges aktív részvétel Isten népeként függetlenül a résztvevők társadalmi, politikai, kulturális vagy gazdasági hovatartozásától. Ezért a szocializáció és az egyháztapasztalat tere, mert elősegíti a közösségi szellemet, és erősíti az egyházhoz tartozást. A hit ünneplése egy nagy, kifejező erejű és közös nyelvezetben, „inkább a szimbólumok útján, mint az eszközszerű ész használatával”.²⁴⁶ Elemeit az ősoktól veszi át, tehát a népi vallásosság a hagyomány részét képezi, és megtartó erő a hitben. A népi vallásosság az imádság és a hiteles erkölcsi tapasztalat kiváltságos tere. Szavakkal és gesztusokkal vallja meg Isten jóságát és hatalmát, felismeri jelenlétét a mindennapi eseményekben, emelkedett, belső hangoltság megszületését és fejlődését teszi lehetővé. Tagadhatatlanul megvan benne a kulturális dimenzió túlhangozódásának veszélye; ilyenkor kiüresedik a hittartalom, és eltorzult formákat is azonosíthatunk.²⁴⁷

A népi vallásosság a nép kollektív identitásának kifejeződése, amely egyrészt az egyházi hit megvallása és kimutatása, másrészt helyi és idegen eredetű tervek, elvárások, kulturális szerepadottságok viszonylag állandó, harmonikus egészbe-rendezettsége, azaz a katolicitás életre váltásának konkrét módja adott helyen és időben. Az eltérő kulturális adottságok miatt lehetett, hogy Észak-Afrikában a IV. században a halotti tort vallásos szokásként értelmezték a keresztények, Szent Ambrus ugyanakkor Milánóban pogány szokásnak tartotta.²⁴⁸ A kollektív identitás igényli a kulturális emlékezet részéről az állandó megerősítést, ezért a népi vallásosságot jellemzik a rítusok, szilárd egységmotívumok és -szimbólumok, illetve a másoktól megkülönböztető, közös jegyek.²⁴⁹ Ezek az egységmotívumok a tárgyi kultúra terén lehetnek akár a tömegkultúra olcsó sorozattermékei is, amelyek azonban a társadalmilag

²⁴⁵ Ld. 3rd CONFERENCIA GENERAL DEL EPISCOPADO LATINO AMERICANO (CELAM III.), *Evangelización en el presente y en el futuro de América Latina* (Latin-Amerika evangelizációja a jelenben és a jövőben), Puebla (Mexico) 1979. – Vö. GAVILÁ, J. J. B., *Mai folyamatok a zárándoklatok megújulásában*, in *Sapientiana* 8 (2015/1), 55-68, 60, lásd <http://real.mtak.hu/61276/> (a kutatás ideje: 2021.03.02.)

²⁴⁶ Vö. FERENC, *Evangelii gaudium* apostoli buzdítás, in AAS 105 (2013), 1020-1137, 124. pont

²⁴⁷ Vö. GAVILÁ, J. J. B., *Mai folyamatok a zárándoklatok megújulásában*, 66–67.

²⁴⁸ Vö. GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, 167–168.

²⁴⁹ Vö. HORATSCHEK, A., art. *Identiät, kollektive*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008⁴. átdolg., 306.

peremre szorult rétegek számára saját dinamizmussal rendelkező kifejezési és reprezentációs módot jelentenek.²⁵⁰

Ferenc pápa szerint a népi vallásosság beletestesül a mindennapok kultúrájába, természetesen elősegítve a személyes kapcsolatok erősödését, gyógyulását, hiszen nem személytelen, harmonizáló energiákkal létesített viszonyon, hanem Jézussal, Máriával és a szentekkel folytatott személyes párbeszédre alapszik, akiknek – éppúgy, mint nekünk – mindig teste és arca van.²⁵¹ Megnyilvánulásai a helyi kultúra és a keresztény igehirdetés találkozásának gyümölcsei. Ez utóbbi középpontjában Jézus Krisztus személye áll, és az ő személye köré rendeződik a vallásos gyakorlat is.

3.2.5. NÉPI VALLÁSOSSÁG ÉS KERESZTÉNY INKULTURÁCIÓ

Az inkulturáció, az evangélium beépítése a népek kultúrájába a keresztény igehirdetés alapsémája, hiszen a kereszténység mindenütt egy már létező vallásos rendszerbe tört be: az eddig megkérdőjelezte, és a Krisztus-esemény fényében újjáalkotta. A zsidó illetve a görög-római kultúra esetében is így volt az ókorban, de a távol-keleti és latin-amerikai kultúrák esetében is az újkorban.²⁵² A kereszténység átvett elemeket a különböző vallásokból, némileg új jelentést adva nekik, bizonyos elemeknek pedig ellenállt. Ezzel az ember természetes vallásosságára épített, egyúttal azonban mindig szét is robbantotta ezt a vallást. Ezért volt elkerülhetetlen a szakítás a zsidósággal éppúgy, mint a pogánysággal. Pál aepagózi beszédében egy természetes vallásosságra hivatkozott, megdicsérte az athénieket, hogy tisztelik az „ismeretlen Istent” (ApCsel 17,23), egyúttal kritizálta is őket materializmusuk miatt (ApCsel 17,29), és meghirdette nekik az inkarnatórikus-szoteriológikus Krisztus-központúságot.²⁵³

A kereszténység a II. században hasonlóképpen továbbgondolta az antik filozófia Logosz-fogalmát, de a mitológiától, népies vallási elképzelésektől távol tartotta magát. Történeti perspektívája mindvégig idegen maradt a görög-római hellenista kultúrában. Az újkori jezsuita missziók hasonlóan jártak el a Távol-Keleten, ahol szintén a magaskultúrát vették át, és annak elemeit tették alkalmassá a Krisztus-üzenet közvetítésére.²⁵⁴ Így jött létre a kereszténység hivatalos vallásossága az egyes kultúrákban, amely hasonló technikával maradt

²⁵⁰ Vö. MAYER, R., art. *Populärkultur*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning, A.), Metzler, Stuttgart 2008^{4. átdolg.}, 581–582.

²⁵¹ Vö. FERENC, *Evangelii gaudium*, 90. pont

²⁵² Igaz, Latin-Amerikában az eredeti kultúra magvát képező vallás kiirtása után összeomlott civilizációból csak lassan jött létre ismét egy kulturális közeg.

²⁵³ Vö. PIEPKE, J., *Kirchliche Verkündigung und Volksfrömmigkeit*, 256.

²⁵⁴ Vö. art. *inkulturáció*, in *Magyar Katolikus Lexikon*, (szerk. DIÓS, I.) SZIT, Budapest 1993–2010, lásd <http://lexikon.katolikus.hu/I/inkultur%C3%A1ci%C3%B3.html> (A kutatás ideje: 2021. 01. 07.); SCHATZ, K., *Inkulturation*, in art. *Lexikon der Kirchengeschichte. LThK kompakt* (szerk. Steimer, B.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2001, 631–634.

kölcsönhatásban a megjelenő keresztény népi vallásossággal, tisztítva annak tartalmát, és új impulzusokat felvéve belőle.

Brazíliában az inkultúráció új szakaszát jelentette, amikor a XX. század utolsó harmadában kanadai papok „költöztek be” a nép életébe, belülről kezdték megismerni az emberek életét, bázisközösségek szerveződtek, amelyek fölismerték, hogy sokakban a szentek tisztelete az ősök tiszteletével kapcsolódik össze, hogy a körmenetekben megjelenik a szolidaritás és a közösség élménye. Az így megismert valódi vallási dimenzióba helyezték bele az igehirdetést, az evangélium megtapasztalását, a személyes üzenet megfogalmazását. Így az evangélium valóban a konkrét élethelyzetekben vált útmutatóvá sokaknak, és konkrét szociális, társadalmi és politikai üzenetek kimondására sarkallt.²⁵⁵

3.2.6. EXCURSUS: POGÁNYSÁG, MÁGIA, BABONA, MÁGIKUS GONDOLKODÁS

A népi vallásosság különböző tudományági megközelítései kapcsán felmerül, vajon a népi vallásosságnak a hivatalos vallásosságtól eltérő elemei pogány vallási reliktumok, keresztény vallási meggyőződés archaikus mintái, netán mágia vagy babona? Érdemes ezért ezeket a fogalmakat meghatározni.

Először is jelen dolgozatban a népi vallásosság körébe nem sorolunk olyan jelenséget, amelyet az érintettek nem tartanak vallásosnak.²⁵⁶ A keresztény igehirdetés inkultúrációja során találkozunk más vallásokkal. Ezek szertartásait, ünnepeit olykor új, keresztény tartalommal ruházza fel, és beépíti vallási formakincsébe. Ez segíti a népi vallásosságot a radikálisan új, keresztény tartalom megértésében. Ez azonban nem a „megkeresztelt” pogányság továbbélését jelenti a népi vallásosságban, inkább anakronisztikus meggyőzések, mozdulatok, hitcselekmények szövevényét, melyek sajátos dinamikával vonatkoztatják magukat a kodifikált vallásosságra saját koncepciójuk alapján.²⁵⁷

A keresztény népi vallásosság gyökeresen különbözik a mágiától. A mágia célja, hogy a mágikus cselekményt végző a környezetét befolyásolja irracionális erők mozgatásával. Ebből a folyamatból hiányzik az egzisztenciális bizalom, ami bármilyen keresztény vallásos attitűdnek, így a népi vallásosságnak is elidegeníthetetlen része. A mágia alapvetően cselekvésközpontú: magukban logikusan rendezett alapelvek szerint, kényszerítő erejű cselekményeket visznek végbe a résztvevők. Ilyen ősi alapelv a szimpátia-tan, miszerint

²⁵⁵ Vö. MODEHN, Ch., *Isten Cholteca, Sao Felix, Solentiname községben és még sok más helyen. Példák egy megújult népi katolicizmusra*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 19–29, 20–23; PIEPKE, J., *Kirchliche Verkündigung und Volksfrömmigkeit*, 262–264.

²⁵⁶ Ezzel a teológiai meghatározást tartjuk mérvadónak a néprazival szemben. Vö. GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, 165.

²⁵⁷ Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 88.

minden mindennel rokonságban áll. Ehhez hasonló elv a környezetünk elemeinek, növényeknek, állatoknak a megszemélyesítése, emberi tulajdonságokkal történő felruházása. Ezen elképzeléseken alapszik – a hasonló hasonlót, az ellentétes ellentéteset hoz létre-elv alapján – sok varázslás: pl. vízcsurgatással esőcsinálás vagy fogyó holdkor végzett szertartással betegségek elmulasztása. Másik alapelv a rész-egész összetartozása, ami alapján, ha valamit teszünk a legkisebb résszel, az egész befolyásoljuk. Így „működnek” a köröm, hajsza, kézírás fölött végzett mágikus gyakorlatok illetve a név kimondása, amelyek a jelzett személy bevonódását eredményezik. A mágia működése automatikus; csak ellenvarázslattal közömbösíthető. A cselekményben meghatározott mozdulatok meghatározott jelentéssel szerepelnek. A kéz ujjai pl. meghatározott testrészek állapotára vannak kihatással a mágia során. Mindezek a cselekmények a mágiát elfogadó közösségben kodifikáltak.²⁵⁸

A mágiát meg kell különböztetnünk a mágikus gondolkodástól, amely része emberségünknek. Mágikus elem emberségünkben, hogy képesek vagyunk racionális összefüggéseket feltételezni ott is, ahol nincs ilyen (ok-okozat). Nem vagyunk képesek olykor a többértelmű jelenségek jelentésrétegeit elkülöníteni egymástól (amulett, ereklye, fétis, bálvány, kegykép).²⁵⁹ Nem vagy rosszul ismerünk fel analógiákat és különbözőségeket. Képesek vagyunk az ember és a világ alapvető hajtóerőit isteni tulajdonságokkal felruházni (többistenhit). A világ és az emberélet eseményeit Isten cselekvésének tulajdonítjuk. Számunkra érthetetlen parapszichológiai jelenségeket szintén Isten cselekvésének tulajdonítunk.²⁶⁰ Ha a kinyilatkoztatott hit fényében reflektálunk mágikus gondolkodásunk egyes elemeire, és a világ sokszínűségét Isten szeretettől mozgatott, abszolút szabadságára nyitottként látjuk, akkor mágikus gondolkodásunk nem válik mágiává, és nem veszünk bele a világ és Isten erőinek befolyásolási kísérleteibe.

Túlhaladottnak tekinthetők azok a hipotézisek, amelyek a mágia – vallás – tudomány fogalmait evolúcióként fogták föl. Szintén túllépett a tudományos gondolkodás azon, hogy a mágia és a tudomány racionalizált gondolkodásmódjával szemben a vallást tekintik az

²⁵⁸ Vö. PETZOLDT, L., *Magie und Religion*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz*, (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 331–350, 334–337.

²⁵⁹ Ha a szent tárgy szemlézése, érintése segíti a bizalomteljes, személyes kapcsolat elmélyülését Istennel és az Ő világához tartozókkal, akkor vallásos szent-tiszteletről beszélhetünk. Ha a tárgy „önálló életre kel”, és az ismeretlen erők befolyásolásának eszközévé válnak, akkor mágia történik. Mindez megvalósulhat ugyanazon tárgynál, ugyanazon személy részéről attól függően, hogy integrálja-e a kinyilatkoztatott hit síkján egzisztenciális élményeit.

²⁶⁰ Vö. DARLAPP, A., art. *Magie I. Religionwissenschaftlich I. Zur theologischen Problematik des Begriffes der Magie*, in *Lexikon für Theologie und Kirche VI* (szerk. Rahner, K.–Höfer, J.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 1274–1276, 1275.

irracionális gondolkodás posztulátumának. A mágia a maga racionalizált automatizmusaival is az irracionálisra mutat. A néprajzkutatók kimutatták a mágikus gondolkodást a vallásgyakorlatokban is meg a profán cselekményekben is.

A ma is viruló boszorkányhit, az asztrológia, okkultizmus, parapszichológia képviselői és a különböző metódusokkal gyógyító emberek gyakran egyszerre használnak keresztény szimbólumokat, szertartásokat és mágikus gyakorlatokat. Úgy tűnik, hogy a mágikus gondolkodás, a mágikus világkép része volt az antik világnak, része a nagy világvallások értelmezési horizontjának és a pozitivista világképnek is. Mindezek alapján a mágia nem levezethető a vallásos gondolkodásból csupán annak elhajlásaként, hanem kifejez valami általános struktúrát, ahogy az ember az őt körülvevő világ természetes és természetfölötti valóságához viszonyul. Ebben a viszonyulásban kétségkívül ott van a felsőbb erők befolyásolásának igénye, amely az egyén szintjén válasz az őt érő kényszerekre.²⁶¹

A kora újkorig a fehér és a fekete mágia az európai társadalom számára elfogadott megkülönböztetése volt a közösségben megtűrt és az elítélt, közösséget romboló mágiának. Ezek a különböző mágia-elméletek az egész természetet átjáró erőkben való hit megnyilvánulásai. Antik szövegtanúk és XX. századi néprajzi gyűjtések egybehangzóan igazolják, hogy a varázsló tudomány apáról leányra, anyáról fiúra szállt. Ők ismerték és használni tudták ezeket az erőket.²⁶²

Ezek a marginális vallási megnyilvánulások a modern világban is utat találtak maguknak. Ahogy a globalizált társadalomban elvész a tekintély, a követendő magatartásformák kódexe, ahogy elvész szem elől, miként lehet befolyásolni a társadalmi folyamatokat, úgy nő az egyénben az egzisztenciális kiszolgáltatottság. Ennek az egzisztenciális félelemnek az oldására vállalkoznak a szoros tekintélyi kapcsolatba bevonó szekták és az alkalmilag „fogyasztható” mágikus gyakorlatok. A modernkori mágia a technicizált világ elmagányosodott emberének kísérlete a számára átláthatatlan, kezelhetetlen világ feletti ellenőrzés visszaszerzésére. Ez a kísérlet nemcsak a kevésbé képzett, kisebb kritikai és ítélőképességgel rendelkező személyek körére jellemző, hanem a magasan kvalifikált rétegekre is, akik ugyanígy vágnak magánéletükben a szükségletek és remények irracionális betöltésére.²⁶³

A mágiával ellentétben a babona nem a világban működő erők befolyásolását jelenti, hanem egyfajta hamis istentiszteletet, amellyel vagy teremtményt illetnek vagy helytelen

²⁶¹ Vö. PETZOLDT, L., *Magie und Religion*, 340–342.

²⁶² Vö. PETZOLDT, L., *Magie und Religion*, 338–339.

²⁶³ Vö. uo. 331–333.

módon az igaz Istent. Amikor már nem az Istenbe vetett bizalomra hagyatkozunk, hanem a kultusz elemeire, számokra és formákra, akkor istentiszteletünk babonássá válik.²⁶⁴ A mágia kényszerítő erejű cselekménysoraihoz hasonlóan a babona kényszeríteni akarja Istent szavak, tettek, tárgyak által saját akaratának szolgálatára. A szent tárgyak, a Szentírás, imák és a szentségek maguk így válhatnak a babona mágikus eszközévé.²⁶⁵ Először Szent Ágostonnál jelenik meg a babona negatív értékelése. A felvilágosodásban az elit előszeretettel bélyegezte a széles néprétegek vallásosságát (pl. zarándoklás, ereklyetisztelet) babonának, mert nem felelt meg felvilágosult vallási kifejezőmódjuknak. És kétségtelen, hogy az ő észszerű világszemléletükkel babona is lett volna ezen szokások, áhítatok végzése.²⁶⁶ Az egzisztenciális kitettség belőlünk is előhívja a mágikus gondolkodást, és ez olyan összefüggéseket láttat velünk, amelyek nem racionalizálhatók. Ám ha ezeket a vonzásokat-taszításokat a kultusz elemeinek segítségével rábizzuk a minket szerető Istenre, akkor – bár érvényre jut bennünk a mágikus gondolkodás – ez nem vezetett babonához, még ha a racionalizált szemlélő számára ugyanezen magatartás követése babonáság is volna. Így „fedezhető fel” újra – épp a racionalizált világképben is felszínre jutó mágikus gondolkodás tudatosításával és Isten iránti bizalomba ágyazásával – a posztmodern idején számos katolikus áhítat, vallásos kifejezésforma olyanok számára is, akik korábban ezeket babonaként elutasították.

3.2.7. KONTINUITÁS ÉS DISZKONTINUITÁS A MINDENNAPOK VALLÁSOSSÁGÁBAN

A mai vallásos magatartásra jellemző, hogy a falun áthagyományozódott vallási gyakorlatok némelyike velünk városiasodik. Az újévi fogadalmak, jókívánások, a képes kalendáriumok használata, a horoszkópok olvasása az urbanizált világ bizonytalanságát oldják.²⁶⁷ Szent Kristóf, Pádai Szent Antal, Assisi Szent Ferenc, a Mária-kegyhelyek szükséghelyzetekben ma is népszerűek.²⁶⁸ A keresztény szimbólumok használata továbbra is része a mediterrán közkultúrának.²⁶⁹

Megfigyelhető Közép-, Kelet- és Dél-Európában, hogy a keresztény jelek, szimbólumok nemzeti önazonosságot is kifejeznek, a közélet szereplői aktívan bekapcsolódnak a keresztény

²⁶⁴ Vö. MOHR, R.–HÄRING, B.,–SCHAUERTE, H., art. *Aberglaube*, in *Lexikon für Theologie und Kirche I* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1957², 37–41, 37–38.

²⁶⁵ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 468.

²⁶⁶ Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 187.

²⁶⁷ Vö. TOWLER, R., *Konventionale und alltägliche Religion in Großbritannien*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 134–140, 139–140.

²⁶⁸ Vö. osztrák példákon keresztül: MÖRTH, I., *Zwischen "Aberglauben" und "Ideologie"*, 90–93.

²⁶⁹ Ma is lehet látni lakóházak, üzletek külső, belső falain feszületet, Jézus- és Szűz Mária-képeket, valamint áldásszövegeket. Vö. DE LA LASTRA, C., *"Spanien ist katholisch!"*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 240–248, 244–245.

vallásgyakorlásba, ezáltal noha a kereszténység itt is szekularizálódott, a mindennapok vallásosságának mégis van közéleti jellege. Itt a kereszténység egyszerű válaszai elérik és segítik a tömegeket, amire a technicizált világban hatalmas igény van. Ugyanakkor a lengyel, szlovák, horvát, szlovén katolikus egyház és a görög, román, bolgár, orosz, ukrán és szerb ortodox nemzeti egyházak vallásossága nem azonosítható a szekularizált társadalom mindennapi vallásosságával, hiszen az egyéni életvezetés és erkölcs terén sokan nem követik az egyház tanítását, a hatalom és kereszténység összefonódása pedig társadalmi feszültségek esetén – például Lengyelországban – vallásellenességet szül.²⁷⁰

Közép-Kelet Európa vallásosságának sajátos rajzolata a sebzettség élménye. A nagyhatalmak közé beszorult régióban mintha minden az elnyomásra, kiszolgáltatottságra emlékeztetne. Az emlékezetpolitika megfogalmazásában itt kis nemzetek élnek nagyhatalmak áldozataként. A sebekre azonban tekinthet a régió kereszténysége Krisztus sebeiként, ezáltal kiszabadul az áldozat-szerepből, és komolyan véve helyzetét konstruktív megoldásokat kereshet.²⁷¹

A vallásosság átjárja a közéletet az Egyesült Államokban is. A 250 keresztény felekezet által egyöntetűen vallott keresztény erkölcsiség itt ugyanis a társadalmi egység biztosítója. Igaz, elmosódik a határ Isten Országá és az USA, mint a földi paradicsom között, és az Istenbe vetett hit egyre inkább az amerikai életstílusba vetett hitté vált. Egyfajta civil vallás jött létre, amely nem jár radikális hit-következményekkel. Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy ez a civil vallás a mindennapi élettapasztalat transzcendens értelmezésére ösztökél széles néptömegeket.²⁷² A fogalom Európára csak megszorításokkal alkalmazható. Segíthet azonban tematizálni azokat a társadalmi alapértékeket, amelyek a társadalom kohéziójának eszközei lehetnek.²⁷³

A dél-amerikai populáris vallásosság a szaporodó megapoliszok nyomornegyedeiben továbbra is része a mindennapoknak. A kisember hisz a háttérben álló, világkormányzó

²⁷⁰ Vö. PIWOWARSKI, W., *Die patriotische Massenreligiosität*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis F.), Kaiser, München 1986, 153–162, 154–158; KOKOSALAKIS, N., *Populare, offizielle und Zivilreligion. Zur Soziologie des orthodoxen Christentums in Griechenland*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 265–276; KERŠEVAN, M., *Das slowenische Weihnachtsfest*, 180–182 és https://hvg.hu/360/20201105_Villam_es_vallfa (a kutatás ideje: 2021. 02. 03.)

²⁷¹ Vö. MÁTÉ-TÓTH, A., *Kontingencia és sebezhetőség: Régióértelmezés Hans Joasszal és azon túl*, in *Vallás-média-nyilvánosság: új társadalomtudományi perspektívák, Conditio humana* 1, Gondolat, Budapest 2017, 85–100, 90.95–97.

²⁷² Vö. GÖPFERT, M., *Polgári vallás és közéleti vallásosság. Utalások az USA-ban folyó vitákra*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 95–117.

²⁷³ Vö. MÁTÉ-TÓTH, A., *Vallásnézet*, 198–199.

Atyában, a földön járó Istenként imádott Jézusban, a megfoghatatlan Szentlélekben. Töretlenül vonzódik a közvetítő szentekhez, de ugyanígy a kisegyházak karizmatikus vezetőihez, gyakorlatilag minden spirituális fogódzóponthoz.²⁷⁴

Míg az eddigi példák a régi vallási formák kontinuitását mutatták be, van példa rá, hogy a mélyreható társadalmi változások diszkontinuitást eredményeztek. A második világháború előtt gyerekeskedett német katolikus asszonyok Mária-tiszteletében Mária megőrizte az ő gyerekkorukban még életszerűnek megtapasztalt példaértékű háziasszony, feleség és családanya arculatát, aki segít, véd, közvetít. Gyerekeiknek, unokáiknak hiányzik ez az értelmezési horizont, számukra a Szűzanya, mint a védő, óvó, közvetítő teljességgel elveszett.²⁷⁵ Értelmét veszítette a másoktól megkülönböztető katolikus identitás is. Nem akarnak a katolikusok többé külön törvények kötelezettsége alá tartozni, és a cölibátusra, vegyesházasságra, a házasság előtti szexualitásra, a szentgyónásra, böjti fegyelemre vonatkozó előírásokat figyelmen kívül hagyják.²⁷⁶

A külön katolikus világ amúgy is a zsinat utáni liturgiareformmal demonstratívén elveszett. A „tridenti mise megszűnése”, a népnyelvű liturgia bevezetése, a szertartások megszokott szerkezetének, szövegeinek a megváltoztatása, az újabb és újabb bibliafordítások használata, az imaszövegek modernizálása elvette a szélesebb tömegeknek biztonságot adó vallásos formákat. Aki gyerekkorában járt, aztán kihagyott néhány évtizedet, visszajöve már nem érzi otthon magát a szertartásokon, mert nem „ismeri föl” az általa megszokott formákat. Ez növeli az elidegenedést.²⁷⁷ Ennek ellenhatásaként már az 1970-es évekre a vallási szokások, szertartások, zárandoklatok újraéledése vált jellemzővé, ami meglepte a teoretikusokat. Sokan újra keresték a tridenti liturgiával a kapcsolatot, mert a számtalan bizonytalansági tényező miatt szükségük volt a vallási formák állandóságára. Az egyházszakadást előidéző Lefebvre püspök követőinek hasonlóak az indítékaik.²⁷⁸ A posztmodern által támogatott multikulturalitásban ez

²⁷⁴ Vö. PIEPKE, J., *Evangelisierung der Volksfrömmigkeit*, 287. és VALLE, E., *Pszichológia és népi vallásosság. Gondolatok a braziliai lelkipásztori munkáról*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 63–80, 71–73.

²⁷⁵ Vö. EBERTZ, M. N., *Maria in Massenreligiosität. Zum Wandel des populären Katholizismus in Deutschland*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 65–84.

²⁷⁶ Vö. VRIJHOF, P. H.–BOURITIUS, G. F., *Zwischen Vergangenheit und Zukunft: Volksfrömmigkeit in den Niederlanden*, in *Volksfrömmigkeit in Europa – Beiträge zur Soziologie populärer Religiosität aus 14 Ländern* (Religion – Wissen – Kultur 2) (szerk. Ebertz, M. N.–Schultheis, F.), Kaiser, München 1986, 118–130, 127.

²⁷⁷ Vö. LAURET, B., *Teológiai viták a francia népi vallásosságról*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 156–175 és TOWLER, R., *Konventionale und alltägliche Religion in Großbritannien*, 138.

²⁷⁸ Vö. DÖRING, A., *Aspekte der (Volks-)Frömmigkeit nach dem II. Vatikanum*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für

a fokozott vallási érdeklődés pedig már másfajta vallási önkifejezést is keres. Kétségkívül megindult a világ újbóli elvarázslása, új vallási mozgalmak kialakulása, a vallás reneszánsza, melyben a vallásos attitűd utat talál magának a privát és a civil szférába, hogy aztán ott újrafogalmazza magát.²⁷⁹ Hasonló okból, de még egyszerűbb válaszokkal és feltűnő erővel hódít az iszlám az öreg kontinensen.²⁸⁰

Míg Közép- és Kelet-Európa „nemzeti” kereszténysége hatással van a mindennapok vallásosságára, addig a többfelekezetű, multikulturális európai országokban – Magyarország hagyományosan ilyen – kereszténynek csak a vallási elit személyes istenhitét tekintik. Ebben a Szentháromságos Isten közeli és megszólítható, ezért nem hangsúlyos számára a szentek közbenjárása, és minimalizált a keresztény szimbólumok használata.²⁸¹ Ezt nem beszűkülésként, hanem fejlődésként élte meg a vallási elit, és az elkötelezett keresztény csoportokban kialakult a „vasárnapi kereszténységet” lenéző vallásos attitűd. Egyes szociológusok a katolikus elit elutasító magatartása kapcsán nem a posztkeresztény társadalom elvallástalanodásáról, hanem a társadalom kereszténységből való kizárásáról beszélnek. A vallási elit fejében a „vasárnapi keresztényből” „nem vallásos” lett, akitől aztán megtagadták gyermekei megkeresztelését.²⁸² Az ezredforduló után a tömegek elidegenedése tompította az elzárkózás mértékét irányukban. A többfelekezetű közép-európai országokban Nyugat-Európával szemben a vallási sokféleség nem generált versengést az egyházak között, és nem emelkedett a vallásosság szintje sem. Hozzájuk viszonyítva a lengyel társadalom ellenállóbb a szekularizációs folyamatoknak.²⁸³

Az individualizált társadalmi közegben vannak alkalmi vallási jelenségek is, mint a világíjfúsági vagy taizé-i találkozókra való részvétel. Ezek sokakat megszólítanak, azonban ezek a vallási-szociokulturális élmények nem rendeződnek szilárd vallási szokásrendszerbe.²⁸⁴

Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 145–158, 149; ISAMBERT, F.–A., *Empirische Vielfalt und ideologische Geschlossenheit: Populäre Religiosität in Frankreich*, 201–202.

²⁷⁹ Vö. KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a záródoklat*, 33.

²⁸⁰ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, in *Handbuch der Marienkunde* 1 (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1996², 99–266, 226.

²⁸¹ Vö. EBERTZ, M. N., *Maria in Massenreligiosität. Zum Wandel des populären Katholizismus in Deutschland*, 73.

²⁸² „Entchristianisierung” helyett „Exchristianisierung”. Vö. ISAMBERT, F.–A., *Empirische Vielfalt und ideologische Geschlossenheit: Populäre Religiosität in Frankreich*, 197–198; és ARIÈS, P., *Zur Geschichte populärer Religiosität*, 209–211.

²⁸³ Vö. MÁTÉ-TÓTH, A., *Vallásnézet*, 27.

²⁸⁴ Vö. FÜRSTENBERG, F., *Protestantische Volksfrömmigkeit im Strukturwandel Deutschlands*, 53–64.

3.2.8. SZINKRETIZMUS ÉS „MULTIKULTI”

Az erősen szekularizált nyugati társadalom már nem tudja verbalizálni keresztény egyházi kötődését. A természet tisztelete már nem a kereszténységben megismert Teremtő Isten szeretének viszonzását, hanem egy alaktalan erő megszólítását jelenti. A multikulturálissá vált társadalmi közegben pedig paralel válaszok léteznek a létkérdésekre, amelyek sokszor gyengítik egymást.²⁸⁵ A felnőtté válás szimbóluma már nem a bérmlás vagy a konfirmáció, hanem az alkohol-vásárlás joga.²⁸⁶ Varázslók, füvesemberek, protestánsok és keleti vallások képviselői váltak a népszerű itáliai szentek tisztelőivé.²⁸⁷ Afrikában a gyarmati uralom lerázásával az afrikai prófétai mozgalom több milliós szektáinak szinkretista közege kínál Isten és az ősök akaratának tiszteletére építve megoldásokat.²⁸⁸ A szinkretista környezetet pozitívan is lehet érteni, amennyiben a kereszténység feladatának tartjuk, hogy magába kell olvasztania mindazt, ami a vallásokban igaz.²⁸⁹

3.2.9. PROFÁNNÁ VÁLT VALLÁSOSság

A multikulturális, urbanizált dél-európai társadalom elvesztette hagyományos keresztény vallási kifejezőskincsét, mert változott a társadalmi berendezkedés, életmód, szinte minden, amihez ezek a vallási szimbólumok kötődtek. Az egyházi elit értelemre hatni akaró reformja nem tudta keresztény lelki tartalommal megtölteni ezeket a formákat, szokásokat, ezért magukra hagyta őket. A védőszentek ünnepei, a hagyományos vallási körmenetek elvilágiasodtak, pusztán népnépéllé váltak, melyeket a helyi közösségek, hagyományőrző egyesületek a mindennapok vallásosságának identitásképző alkalmaihoz használtak föl. Ezeket olykor még a védőszent ünnepén tartják, másutt azonban már a vendégmunkások nyári szabadságához igazították az időpontját. Mégis, ezek az évi egy, nagy, multikulturális, a média számára érdekes, látványelemekkel tarkított ünnepek azok, amelyek miközben kiszolgálják a turizmust és a szórakozás utáni vágyat, a családok, kisközösségek számára a mindennapok – profánná vált –vallásosságának biztonságot, keretet adó, meghatározó elemei.²⁹⁰ Tirolban az egyházi elit sok helyütt ugyanígy kihátrált az újraéledt Szentsír-állítás szokása mögül, így

²⁸⁵ Vö. VRIJHOF, P. H.–BOURITIUS, G. F., *Zwischen Vergangenheit und Zukunft: Volksfrömmigkeit in den Niederlanden*, 127.

²⁸⁶ Vö. KENNEY, W., *Auf der Suche nach Sinn. Symbole in der schwedischen Volksfrömmigkeit*, 148.

²⁸⁷ Vö. GALLINI, C., *Photographische Riten: Populare Religion im modernen Italien*, 227–230.

²⁸⁸ Vö. LONDI, B. M., *Modern afrikai népvallások Közép-Afrikában*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.–Modehn, Ch.–Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 145–155.

²⁸⁹ Vö. VI. PÁL, *Evangelii nuntiandi. Apostoli buzdítás*, in AAS 68 (1976), 5–76, 48. pont és GIMPL, H., *Zur Frage der Volksreligiosität*, 175.

²⁹⁰ Vö. ISAMBERT, F.–A., *Empirische Vielfalt und ideologische Geschlossenheit: Populare Religiosität in Frankreich*, 198; GALLINI, C., *Photographische Riten: Populare Religion im modernen Italien*, 228.

viszont a résztvevők nem kapnak segítséget a szereppel való azonosulásban.²⁹¹ Ahol megkapják ezt a segítséget, megmarad a szokás egyházi értelmezési horizontja.²⁹²

A német katolikus egyház karitatív programjai szintén a profánná vált vallásosságra példa. Anélkül, hogy különösebben spiritualizálták volna jelentésüket, egyszerű jótékonyági programnak értelmezték át a második világháború után újrakezdett háromkirályozást és az 1976-tól újra bevezetett kifüggesztését a nagyböjti lepleknek.²⁹³

A mindennapok vallásossága a modernitásban új mítoszokat teremt, és a racionalizált világ holisztikus szemlélésére tesz kísérletet, hogy a végső értelmezési horizontra rákérdezhessen. Új célokat állít az ember elé, amelyek eddig csak kísérő jelenségek voltak, most azonban önálló célként – a transzcendens új mítoszaiként – fogalmazódnak újjá. A Szent az evilági szükségletek rendezőelveként jelenik (csak) meg, és ezen szükségletek betöltésekor tetten érhető.²⁹⁴ A tévésorozatok kedveltsége mögött világunk töredezettségének nyomasztó terhe áll. A vége láthatatlan történetek újabb és újabb szériája oldja az elbocsátások, állásinterjúk, újrakezdések kilátástalanságát az üzenettel: végül minden mégis egy nagy egészbe rendeződik. Hasonlóképpen a *talkshow*-k kiemelkedő nézettsége mögött az a vallásos mozzanat megfigyelhető, hogy akármilyen is történjék veled, húsz percig meghallgatunk és megünneplünk Téged. Mindez egy immanens feltámadás lehetőségét kínálja a világgal kiengesztelődött személyiségnek: van kiút, van tovább. Másik mítosz az utazás, a múzeumok/kiállítások látogatása, a bevásárlás, mint szórakozás. Ezek megpihenést, gondtalanságot, kényeztetést ígérnek, ráadásul most és rögtön, még ha csak rövid időre is.²⁹⁵

Az iparosodott, modern társadalom új mítoszai közül kiemelt szerep jut az emberi egészségnek. Az emberek többsége könnyen tud azonosulni az egészség megőrzésének

²⁹¹ Vö. MENARDI, H., *Die Heiligen Gräber in Tirol*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 159–166, 160; BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, 102–114, 111; DOHMS, P., *Die Geschichte der Wallfahrt nach Kevelaer*, in *Kevelaer–Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer–Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade, R.–Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 226–274, 267.

²⁹² Vö. <https://pfarre-voels.net/at/pfarrgemeinde/kirchen/ostergrab.pdf?m=1608536798&> (a kutatás ideje: 2021. 02. 03.)

²⁹³ Vö. <https://www.sternsinger.de/sternsingen/> valamint <https://actiondecareme.ch/contact/> és <https://fastenaktion.misereor.de/> (a kutatás ideje: 2019. 09. 07.); BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, 110.

²⁹⁴ Vö. LUTZ, R., *Naturverbundenheit, Körperthematization, Remythologisierung. Fragmente einer "neuen" Volksfrömmigkeit*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 301–316, 302–304.

²⁹⁵ Vö. SCHILSON, A., *Medienreligion: Zur religiösen Signatur der Gegenwart*, Francke, A. 1997. művét elemzi TAMÁS, R., *Das Schicksal des Reiches. Zur Theologie der medial strukturierten Welt*, VDM Verlag Dr. Müller, Saarbrücken 2008, 187–190.

vágyával, és ezért hajlandó tenni is. A tömegsportok – futás, kondíció – sokak számára közvetít holisztikus élményeket, mint például az „elkötelezett megszállottak” között a valahová tartozás élménye, vagy a sport által az egész életvitel revitalizálása, a koncentráció és a holtpontra való átfordulás révén az egész személyiséget rendező, sikerhez juttató sportolás megtapasztalása, illetve a kiüresedés élménye, ahol feloldódnak a félelmek, elillannak a zakatoló gondolatok. Az egészségtudatos életvitel a sporthoz hasonló új mítosszá vált sokak számára: az egészséges élet komoly önmeztagadásra vértéz fel, és általános rendezőelvévé válik a mindennapi életnek. Ezeknek a rendszereknek a hibája, hogy bezárnak az egyénbe: narcisztikus irányultságuk folytán csak az egyén síkján magyarázzák az életet.²⁹⁶

Az egészségmegőrzés, a természettel megélt harmónia utáni vágy általános törekvésének lendületére építve a zarándoklás is újra népszerűvé vált Európa-szerte. Az ősi gyalogutak helyreállítása, a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra kiépítése nemcsak az El Camino kiterjedt úthálózata,²⁹⁷ a Mária-Út közép-európai hálózata,²⁹⁸ a Szent Márton-utak rendszere,²⁹⁹ hanem regionális, kisebb zarándokutak mentén is megvalósult az elmúlt évtizedekben. A svájci Flüei Szent Miklós városába vagy a 2434 m magasan fekvő svájci hegyi Mária-kegyhelyre szintén özönlenek a gyalogos zarándokok nem feltétlen keresztény motivációval.³⁰⁰ Az alttöttingi gyalogos zarándoklaton 1994-ben 7000 fiatal gyalogolt mintegy 100 kilométeren át a közösségi élményért.³⁰¹ A kevelaer-i Mária-kegyhelyre 1784 óta tartott kirchhell-i zarándoklatokon a gyalogos forma újraindítását követő tizedik évben mintegy ezer ember vett részt. A domináns motiváció a jó társaság, valamint a fizikai erőnlét megmérettetése.³⁰² Ökumenikus zarándoklatot is szerveznek hasonló keretekben.³⁰³

Az emberi élet bizonytalan, „sorsszerű” pillanatai – egészség, szerelem, vizsgaszituációk – másoknál nem válnak önálló mítosszá, hanem a hagyományos vallási nyelvezetet

²⁹⁶ Vö. LUTZ, R., *Naturverbundenheit, Körperthematizierung, Remythologisierung. Fragmente einer "neuen" Volksfrömmigkeit*, 301–316.

²⁹⁷ Vö. <http://www.szentjakabut.hu/hu/camino-de-santiago/utvonalak/az-europai-szent-jakab-ut-halozat> (a kutatás ideje: 2021. 03. 07.)

²⁹⁸ Vö. <http://mariaut.hu/tart/bigmap?&BuffEt=false> (a kutatás ideje: 2021. 03. 07.)

²⁹⁹ Vö. <http://www.viasanctimartini.eu/folap/utak-halozata> (a kutatás ideje: 2021. 03. 07.)

³⁰⁰ Vö. BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, 107–108.

³⁰¹ Vö. HARTMANN, P. C., *Kulturgeschichte des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1806: Verfassung, Religion, Kultur, Studien zu Politik und Verwaltung* 72 (szerk. Brünner, C.–Mantl, W.), Böhlau, Wien 2001, 132.

³⁰² A zarándoklatot 2018-ban még meghirdették mindhárom módon. Vö. BISCHOF, H., *Wallfahrt im Leben einer Pfarrgemeinde. Wiederbelebung einer alten Tradition, in Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte Gegenwart*, (szerk. Schulte Staade, R.–Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 158–163; <https://www.kirchhellen.online/meldungen/detail/wallfahrt-nach-kevelaer.html> (a kutatás ideje: 2020. 03. 23.)

³⁰³ Vö. <https://www.magyarurir.hu/hazai/-aldasok-utjan-jarunk-az-iden-nyaron-is-elindult-az-okumenikus-zarandoklat> (a kutatás ideje: 2021. 02. 05.)

használva váltanak ki újra és újra mágikus kontrollkísérleteket, amelyeket az intézményes egyház vagy babonaként elnyom, vagy felkarol.³⁰⁴

Az egészségmegőrzés határhelyzeteiben azonban nem csak a katolikus hit gyakorlásából merítenek erőt megkeresztelt emberek, hanem más tekintélyszemélyekhez/ közösségekhez is fordulnak. Ausztriában például a Bingeni Szent Hildegard írásaira felépített természetgyógyász-hálózathoz.³⁰⁵

A lelki egészség megtalálásában szerteágazó vallási kínálat vesz bennünket körül. A keresztény kisegyházak intenzív közösségi élete a mindennapok vallásosságának egy sajátos szubkultúráját hozza létre. Az ezoterikus szekták kínálta világtudás és világharmónia, vagy a kelta/ germán mitológiára, boszorkányhitre, az afrikai illetve indián gyökerű vagy éppen tudományos alapon (legtöbbször súlyos pénzekért) elsajátítható titkos tudásra épülő válaszok szintén elérhetőek.³⁰⁶ Az intézményes vallás biztonságot nyújtó szerepének visszaszorulásával keletkezett érzelmi vákuumba az említetteken kívül a filozófia és számtalan vallásilag közömbös, vagy akár egyházellenes ideológiát (humanitás, környezetvédelem) valló, gazdasági alapon működő társaság is benyomult erkölcsi magyarázataival. Ezek a nem vallásos képződmények is kiváltak a korábbi népi vallásossághoz hasonló jelenségeket. Ennyiben mindenképpen van létjogosultsága a vallási néprajz megközelítésének, amely e körbe tartozó, de a vallásos tartományba nem sorolható jelenségeket is vizsgál.³⁰⁷

³⁰⁴ Vö. SCHNEIDER, I., *Belohntes Vertrauen? Überelegungen zur Struktur und Intention gegenwärtiger Gebetserhörungen*, 209; NIKITSCH, H., *Schreiben und Glauben. Anliegenbücher als Beispiel moderner Volksreligiosität*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 191–202.

³⁰⁵ Vö. például <http://hildegardvonbingen.info/service/arzte-therapeuten/> (a kutatás ideje: 2021. 03. 04.)

³⁰⁶ Vö. BOCKHORN, O., *Volksfrömmigkeit – Sekten – Neue Religionen. Empirische Ansätze zur Erforschung "neuer Frömmigkeit" in Österreich*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart, H.–Hörandner, E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 351–365.

³⁰⁷ Ld. DAXELMÜLLER, C., *Volksfrömmigkeit ohne Frömmigkeit. Neue Annäherungsversuche an einen alten Begriff*, 47; vö. TOPITSCH, E., *Volks Glaube und Hochreligion*, 17.

3.3. Mária-tisztelet

A Mária-tisztelet meghatározó jelensége az egész egyháztörténelemnek. A Mária-tisztelet gazdagságáról, hogy képet kapjunk, áttekintjük a szentírási alapjait, majd a teológiatörténetben megjelenő témáit, végül az ezek alapjául szolgáló kultuszt tárgyaljuk a kegyhelyeken használatos imaformákkal.

3.3.1. MÁRIA A SZENTÍRÁSBAN

Máriára több ószövetségi képet is vonatkoztatnak a teológusok. Ezeknek célja Mária „Krisztus misztériumában elfoglalt helyének szemlélése”.³⁰⁸ Kiemelt helynek számít az ősevangélium (Ter 3,15) és az Emmanuel-jövendölés (Iz 7,14). A tipológiai egzegézis Máriát Évával egybevetve szemléli. Más kedvelt szimbólumok Jákob létrája (Ter 28,10-17), az égő csipkebokor (Kiv 3,1-6) vagy az ellenség fejét vevő Judit (Jud 13,18-20). Ezekre és több más helyre hivatkoznak az Újszövetség és a későbbi századok teológusai.

Márk evangéliuma Jézus rokonai kapcsán beszél kétszer Jézus anyjáról (Mk 3,31; 6,3). Máté Jézus messiási voltát bizonyítandó szerkeszti meg gyermekségtörténetét, ahol József törvény szerinti apaságát a dávidi leszármazás biztosítása végett hangsúlyozza (Mt 1,20). A messiási mivoltot szemlélteti a napkeleti bölcsek imádása (Mt 2,2). Lukácsnál Mária a megtestesült Fiú anyja. Gyermekségtörténetében az angyali üdvözlés (Lk 1,26-38) a Sinai-hegy lábánál történt szövetséggkötés mintáját követi.³⁰⁹ Mária Sion leányaként válaszolt Isten szövetséget kínáló küldöttének, az angyalnak a szavára. Az angyal örvendezésre („Chaire!”) szólítja fel a messiási kor beköszönte fölött Máriát, aki kegyelemmel teljes (*kecharitomene/gratia plena*). A jelenet szerint Lukács számára Mária szűz és Istenanya. Erzsébet méhében a felujjongó, Isten adta örömeiben „táncra kelő” magzat a szövetség ládája előtt táncoló Dávidot juttathatja eszünkbe (2Sám 6,5.14). Erzsébet boldognak mondja Máriát (1,45), ezzel hálaéneket vált ki Máriából. A *Magnificat*-ban (1,46-55) a Názáreti Szűz Isten szegényeinek Isten-várását éneklí meg, aki hatalmasat cselekszik övele. A pásztorok hódolata (Lk 2,12) az egyház leendő pásztorainak hódolatát elővételezi, amely a Magasságbeli Fia *kenózisának* szól, aki Mária Fiává is lesz. Jézus bemutatásakor a Templomban az Istenszülő, kinek méhe az „Újszövetség Szentélyeként” hordozta Magzatát, mint a leendő áldozati Bárányt mutatja be Gyermekét. Simeon próféciaja a Fájdalmas Anya lelkét átjáró törőről szól (Lk 2,35), mert Mária részesedik Fia megváltó szenvedésében. A tizenkét éves Jézusnak a Templomban

³⁰⁸ KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”. Teológiatörténeti, szisztematikus és gyakorlati áttekintés a mariológia tanulmányozásához*, SZIT, Budapest 2016, 19.

³⁰⁹ Mindkét eseményben Isten a kezdeményező, Mózes/Gábor angyal közvetít, párbeszéd Isten és népe/Mária között, konszenzus a felek között, zsidók/Mária teljes önátadásukat fejezik ki, közvetítő visszatér a válasszal. Mindkettő sorsfordító „Igen!”, amelyre generációkon át emlékeznek. Vö. uo. 27.

maradása (Lk 2,41-52) istenfiúságának megtapasztalása. Az Apostolok Cselekedeteiben a Szűzanya a mennybemenetel után együtt imádkozik az apostolokkal, és az egyház a Szentlélek kiáradásakor (ApCsel 1,14; 2,1) is odaérti Máriát az apostolok közé a lélekáradás csendes tanújaként,³¹⁰ amely az angyali üdvözlettel párhuzamba állítható, mint a „Magasságbeli erejével” (Lk 1,35) való, tanúságtevő betöltekezés. Pál a Gal 4,4-7-ben az asszonytól született Megváltóról szól hangsúlyozva ezzel Krisztus valódi emberségét, amelynek biztosítéka Mária.

3.3.2. EXCURSUS: MÁRIA A JÁNOSI KORPUSZBAN

János a kánai menyegzőnél Krisztus Anyja utasítását említi a szolgákhoz (Jn 2,5). Ez utalás az Újszövetség megkötésére, amely a Sinai-hegyi törvényadáshoz hasonlóan a harmadik napon történt húsvétkor: Isten kinyilatkoztatta dicsőségét, amire a hit a mi válaszuk. Ahogy Mózes a Sinai-hegynél, úgy Kánában Mária jeleníti meg az Isten akaratával készleges együttműködést. Mária Kánában és a húsvét-eseményben is Izrael hívő közösségét, Sion leányát formázza. Feltétel nélküli ráhagyatkozása Fia akaratára, előkészíti a Messiás dicsőségét, ami az apostolok hitét is megerősíti majd. Sion Leánya közbenjár az új házaspárért Jézusnál, együttérzésével az örömről tetőpontján a szegénytől menti meg őket. Mária követésében az egyház is éber együttérzéssel viseltet mindenfajta szegénységgel szemben, ami a testben és a lélekben van: fizikai szenvedés, éhség, a szegények elnyomása, háborúk, hitetlenség. Imával, tettel a keresztények megmutatják az Atyának az emberi méltatlanság jeleit, sürgetve az Isten és emberek közötti párbeszédet.³¹¹

Az eseményben Mária és Jézus különbözősége is felszínre jön. Az Úr időn túlmutató jelben gondolkodik, aminek még nem jött el az órája, az „asszony” ideigvaló segítséget kér, de teljes hittel ráhagyatkozik Fiára. Az óra eljön húsvétkor, és akkor az asszonyt rábízta a szeretett tanítványra. A színültig töltött kőedények az Istenszülő méhének képét rejtik, aki telve van az Igével. A szolgák pedig a tanítványok, akik tudják, hogy a bor honnan való. Kána Jézusra, mint Völegényre, Máriára pedig, mint kegyelemközvetítő közbenjáróra mutat rá. Kána a kenyérszaporítással (Jn 6) együtt a meghirdetett messiási lakoma összefüggésébe helyezi Isten Anyját. Az Eucharisziát ünneplő ősegyház Krisztus életének a folytatása Máriával.³¹² A kánai bor az Újszövetség ígérete. A Szűzanya jelzi a bor hiányát, aggódása a lakodalmát ülő párért

³¹⁰ „A lelki anyaság... kiesdi a Szentlélek ajándékát, a Lélekét, amelyet az Egyház Máriával együtt megkapott pünkösdi napján.” II. JÁNOS PÁL., *Redemptoris Mater* enciklika, in AAS 79 (1987), 361–433, 44. pont

³¹¹ SERRA, A. M., *Maria a Cana e presso la croce. Saggio di mariologia giovannea (Gv 2,1–12 e Gv 19,25–27)*, *Serie Pastorale e di studio 2*, Centro di Cultura Mariana "Madre della Chiesa", Roma 1991³, 73–75.

³¹² „Máriával szemléljük az Eucharisztiát titkát és sajátítjuk el az 'Eucharisziához illő', azaz hálaadó lelkületet, mely magukat az imádkozó híveket Mária által az Oltáriszentségben köztünk lévő Krisztushoz is közelebb viszi.” KOVÁCS, Z., *A Magyarok Nagyasszonya mint „Eucharisztikus asszony”*, SZIT, Budapest 2019, 59.

értünk is szól: szükségünk van Krisztus életáldozatára, amely iránt engedelmisséggel tartozunk.³¹³

Jánosnál a passióban Jézus a Fájdalmak Férfia, Anyja a Fájdalmak Asszonya. Mária Jézussal együttes szenvedését tárja elénk a Piéta jelenete, Mária teljesen Fiának adott emberként részt vesz az üdvösség áldozatában. A kereszt lábánál lévő Fájdalmas Anyának Jézussal való tökéletes egysége mélyen meghatározta a devóciót.³¹⁴ A keresztről elhangzó végrendelet (Jn 19,27) Jánosra, benne az egyházra bízta az Úr Anyját, mint legnagyobb kincset. Ez a beteljesedés része, melyet a Szentlélek átadása pecsétel meg. Mária lelki anyaságában egyetemes, bensőséges kapcsolat fűzi Sion Leányát mindenkihez, aki Krisztushoz tartozik a keresztségben. Krisztus szenvedése minden emberben folytatódik, aki megéhezik, szomjazik az igazság kenyérére. Krisztus varratlan köntöse az egyház egységét szimbolizálja, amelyet Krisztus, az Örök Főpap egyetlen áldozatával, vérével megváltott. Ebből az áldozatból születik az egység Mária és János/egyház között. A Jézus Anyját befogadó János/egyház Jézust fogadja be, akit „övéi nem fogadtak be” (Jn 1,11). Sion Leánya tanítja meg az egyházat igazán bízni Istenben. Az apokalipszis nagy jele az asszony (Jel 12,1) az ősegyház számára önmagát jelenti, de Máriára is vonatkoztatható, miként a mennyei Templomban láthatóvá vált szövetség ládája is (Jel 11,19).³¹⁵

3.3.3. A TEOLÓGIA KIJELENTÉSEI MÁRIARÓL

3.3.3.1. *Mária–Éva párhuzam*

Elsőként az apostoli atyáknál, legelőször Jusztinosznál tűnik fel, majd Iréneusz az *Eretnékek ellen* című munkájában használja a Mária–Éva párhuzamot. Nála jelenik meg Mária engedelmes „Igen”-je, amely Éva engedetlenségének csomóját engedelmisségével megoldja. Iréneusznál Szűz Mária nemcsak a Megváltó megtestesülésének „műhelye”, hanem személyesen közreműködik az üdvtörténetben. Sion Leánya és az egyház között egy mély azonosítás történik meg Krisztusra vonatkoztatottságuk mentén. A Názáreti Szűz engedelmes „Igen”-je Isten népe válaszának ősmintája Krisztus üdvözítő szavára és életáldozatára. Ennek az „Igen”-nek követésével válik a krisztushívó az új Éva példájára az istengyermekség örökösévé.³¹⁶

³¹³ Vö. SERRA, A. M., *Maria a Cana e presso la croce*, 126.

³¹⁴ Vö. uo. 116–120.

³¹⁵ Vö. KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”, 22–39.* és STÖHR, J., art. *Eucharistie und Maria*, in *Marienlexikon 2* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1989, 406–409, 406.

³¹⁶ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 109–110 és COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, in *Handbuch der Marienkunde 1* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1996², 526–566, 528–529.

A középkorban Rupert von Deutz értekezett arról, hogy Szűz Mária Isten Anyja, az új Éva, lelkében és testében fogantatott. Aquinói Szent Tamásnál a Szent Szűz „Igen”-jére várt az egész emberiség.³¹⁷

3.3.3.2. *Mária istenanyaságának dogmája*

Mária üdvtörténeti szerepe a mindenkoron Szűz és Istenszülő címekben fejeződött ki az ókorban. Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember, hüposztatikus egységben, ezért benne az isteni és emberi tulajdonságok mindkét természetéről állíthatók.³¹⁸ Ebből következik Mária istenanyasága, melyet az Efezusi Zsinat mondott ki 431-ben dogmaként Alexandriai Szent Kírillosz kifejezését fogadva el (DH 252). Mária istenanyasága az egyház iránti lelki anyaságában hoz minden nemzedékben új gyümölcsöt.³¹⁹

3.3.3.3. *Szűzi szülés: Mária örök szüzességének dogmája*

Antiochiai Szent Ignácnak köszönhetjük azt a szempontot, hogy Mária szüzessége a szűzi szüléssel és a feltámadással együtt Isten üdvözítő terve felől nézendő, és nem önmagában, mint ahogy nem is önmagára vonatkozik, mint egyfajta kiváltság, hanem a megtestesülés titkához tartozik. Jusztinosz az izajási Emmanuel-jövendölést (Iz 7,14) magyarázva száll síkra a szűzi szülés mellett. Iréneusz szerint Mária szüzessége, tisztasága Isten tisztaságából következik: Isten nem vehette el a Názáreti Szűz tisztaságát, amikor az ő közreműködésével az emberek mintegy tisztaságban újraszüli. Iréneusz ezzel a szűzi szülés kérdését a tisztaság és titok világába helyezi. Tertullianusz Jézus valóságos emberségét védve a szűzi foganást állítja, a szűzi szülést nem. Órigenész egyszerre állítja a mindenkoron szüziességét Máriának és a természetes szülést.³²⁰ Egy IV. század végén született értekezés a gyöngykagylóhoz hasonlítja a szűzi születést: ahogy a kagyló sérülés nélkül választja ki magából az igazgyöngyöt, úgy Mária szüzessége sem szenvedett sérülést a Megváltó születésével.³²¹

A második konstantinápolyi zsinat (553) már használja a „mindenkor szűz” kifejezést (DH 422), a lateráni zsinat (649) harmadik kánonja pedig dogmává teszi, hogy Mária

³¹⁷ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 160–162.

³¹⁸ Jézus Krisztus isteni és emberi természetének tulajdonságai a következő – a skolasztikus teológia által kidolgozott – szabályok mentén állítható egymásról: 1) A két természet tulajdonságai ugyanarról az alanyról állíthatók. 2) A fölcserélhetőség alapja az egy személy, nem a két természet, ezért a két természet szembeállításában nem érvényes. 3) A fölcserélés csak akkor érthető, ha a konkrét a konkrétal kapcsolatos, de nem akkor, ha az elvontat kapcsoljuk az elvonthoz vagy a konkrétéhoz. 4) A pozitív állításokat abszolút módon kell Krisztus személyéről megfogalmazni, a negatívokat szűkítő kiegészítéssel. 5) A személyes egység létrejöttére vonatkozó kijelentéseket nem lehet Krisztusra, mint emberre alkalmazni. Ld. FORSTER, K., art. *Idiomenkommunikation (Communicatio idiomaticum)*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* V. (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1960², 607–609.

³¹⁹ Vö. KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”*, 98.110.

³²⁰ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 113–114.

³²¹ ANONYMUS, *De margarita sive adversus hæreticos*, in CAMPOS, A., *Corpus marianum patristicum*, II., Burgos 1979, 43. – Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 130, 122. lj.

mindenkor szűz, ami azt jelenti, hogy Mária szűz előtte, sérelem nélküli a szülésben és szűz a szülés után is (DH 503). Az ókor Istenszülőről vallott hitének legteljesebb foglalatát Toledói Ildefons fogalmazta meg 650 körül.³²²

A középkorban a szűzi szülés újabb tévtanok miatt vált témává, ezért Corbié-i Rathramnus leszögezi az anyaméhből való szülést. Tehát nem, mint egy Minerva vagy Buddha, a fejből született meg a Megváltó, mondja. Az pedig isteni titok, hogyan őrizte meg a szüzesség pecsétjét az Isten a szülésben. Durandus beszélt a gyöngykagyló-képhez hasonlóan a szülés természetes útjának kitágításáról, hogy a szülés minden rombolás nélkül történhessen. Aquinói Szent Tamásnál a mindenkoron Szűz Isten Anyja.

Luther Márton egész életében vallotta Mária mindenkoron szüzességét, kegyelemmel teljességét, bűn nélküliségét³²³ és legfőképpen példaértékűségét, hiszen Krisztus Anyja tanítja a keresztény erényeket nekünk. Zwingli hiszi a mindenkoron szűz Mária tisztaságát, büntelenségét. Kálvin a Lukács-kommentárjában dicséri Istent az Isten Fia anyján és a híveken keresztül kiáradó kegyelemért. Máriát példaként állítja elénk, ahogyan Jézus Anyja az Ige hallgatójává vált. Mária út Krisztushoz.

A XX. században gazdag teológiai reflexió mélyítette el a mariológia kijelentéseit. Szent II. János Pál pápa 1992. májusában beszélt arról, hogy Mária örök szüzessége annak kifejezése, hogy Isten Anyjának Istenhez való hűsége és Isten emberrel való szolidaritása csodálatos, dialektikus egységet alkot. Testi szüzességéhez (*virginitas carnis*) szívének szüzessége (*virginitas cordis*) társul. Önmagában felismeri Isten tervét, amelyhez kompromisszumok nélkül, tökéletesen ragaszkodik. A Szentatya segít rácsodálkozni, hogy Mária valóságos szüzessége nem legenda, nem is biológiai viták tárgya, hanem hitünk egyik titka, amely a lényegre, Krisztusra mutat.³²⁴

3.3.3.4. A szeplőtelen fogantatás dogmája

A szeplőtelen fogantatás kérdése a megváltás egyetemes volta miatt kihívás a teológia számára. Sedlmair a XVIII. század közepén a szeplőtelen fogantatás tanát már „definiáláshoz közeli”-nek mondta. Végül Boldog IX. Piusz pápa 1854. december 8-án hirdette ki a szeplőtelen fogantatás dogmáját. Az *Ineffabilis Deus* kezdetű bulla állítja, hogy Isten Fia érdemeiért a

³²² Vö. <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb424702264> (a kutatás ideje: 2021. 03. 22.); KOVÁCS, Z., „Íme az Úr szolgálóleánya”, 112–113.

³²³ Erről vallott nézeteit illetően többféle megítélés is létezik. – Vö. 285 lj. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 168.

³²⁴ Vö. II. JÁNOS PÁL, *A capuai helyi zsinat 1600. évfordulóján beszéd*, in AAS 85 (1993), 662–670.

Boldogságos Szűz Mária fogantatása pillanatában az áteredő bűnnek minden szennyétől eleve megőrizve mentes volt (DH 2803).³²⁵

Már Szent Ágoston állítja egyrészt, hogy megővta Isten Máriát az eredeti bűntől, másrészt azt is vallja, hogy ő is Krisztus általános megváltására szorult. Ezért Mária születésénél Krisztus Anyjának a megváltásban való újjászületéséről is beszélt. Rupert von Deutz a szeplőtelen fogantatást másokhoz hasonlóan azért nem fogadja el, mert Krisztus egyetemes üdvözítői mivolta nem sérülhet. Ezért csak az angyali üdvözléskor tisztítja meg a Názáreti Szűzet az Isten Lelke minden bűntől.³²⁶ Paschasius Radbertus vallja a szeplőtelen fogantatást, Eadamer pedig a gesztenye képét használja föl, hogy érzékeltesse, hogy Isten megtehetette, hogy a bűnben születés rendjében bűn nélküli fogantatást lehetővé tegyen, ahogy a gesztenye tüskéi között megbúvik a gesztenye sima héja. Aquinói Szent Tamás annyit állít, hogy Mária fogantatásától kegyelemmel teljes, de nem mentes az eredeti bűntől.³²⁷

Duns Scotus oldja meg a kérdést azáltal, hogy megfogalmazása szerint Krisztus tökéletes közvetítő, aki mindenkinek a megváltását elhozta; tette ezt Máriával is, ezért már előre megővta őt az eredeti bűntől. Mária megővése az eredeti bűntől tehát nem kivétel a krisztusi megváltói tett alól, hanem éppen annak a bizonyítéka.³²⁸

Az *Ad diem illum* enciklika (1904) Mária kegyelemközvetítése témájában, a *Fulgens corona* enciklika (1953)³²⁹ Krisztus általános megváltói szolgálatával kapcsolatban helyezte új teológiai kontextusba Mária bűn nélküli fogantatását.³³⁰

3.3.3.5. *Mária mennybevételének dogmája*

Bár Róma 650 körül megünnepli már Mária elszenderedésének, a VIII. századtól pedig Mária mennybevételének ünnepét, magával az *Assumptio*-val kapcsolatban sokáig tartózkodóak voltak a teológusok. Paschasius Radbertus a mennybevételt vallotta, de hallgat arról, hogy a Szűzanya testével mi történt, és kifejezetten óv az apokrifek állításainak figyelembe vételétől. Mások szerint illő, hogy feltételezzük, hogy Isten Anyjának teste nem látott romlást. Damiani Szent Péter jámbor hozzáállásnak tartja, ha valaki hisz a mennybevételben, a Nagy Szent Albert-féle *Mariale* pedig a testestül-lelkestül való mennybevételt bizonyítja. Aquinói Szent Tamás szerint a Szűzanya testestül-lelkestül mennybe

³²⁵ Vö. KOVÁCS, Z., *"Íme az Úr szolgálóleánya"*, 130.

³²⁶ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 153.

³²⁷ Vö. uo. 160.

³²⁸ Vö. uo. 154–155.

³²⁹ Szent X. PIUSZ, *Ad diem illum* enciklika, in ASS 85 (1903/1904), 449–462; Boldog XII. PIUSZ, *Fulgens corona* enciklika, in AAS 45 (1953), 577–592. Ld. DH 3370; 3908–3910.

³³⁰ Vö. KOVÁCS, Z., *"Íme az Úr szolgálóleánya"*, 136.

fölvett, és különleges tisztelet illeti meg.³³¹ Luther a mennybevételt tagadta, mert közvetlen bibliai alapja nincs.

A mennybevétel tanának dogmatikai definiálását Shguanin szervita szerzetes kérte XIII. Kelemen pápától a XVIII. században. Végül 1950. november 1-én hirdette ki XII. Piusz pápa a *Munificentissimus Deus* kezdetű apostoli konstitúcióval a dogmát arról, hogy a Szeplőtelen Istenanya, mindenkor Szűz Mária földi életpályája befejezése után testével és lelkével együtt fölvétetett a mennyi dicsőségbe (DH 3903).³³²

3.3.3.6. *Mária és az egyház*

Rupert von Deutz az egyház legkiválóbb, példaértékű tagjának nevezi Máriát. Isten Fia jegyesét nem szabad csupán egyedülállóságában szemlélni, hanem egyszerre mindig az egyházzal tagjaként is. Mária Fájdalmas Anyaként Fiának szenvedését hordozva az egyház gyermekeinek üdvösségét hordozta, ezért kétségtelenül mindnyájunk Anyja.³³³ Clairvaux-i Szent Bernát 19 máriás beszédének egyik meghatározó meglátása, hogy Mária – a feudalizmus hierarchikus szemlélete alapján – Krisztus és az egyház között áll, és közbenjár az egyházzért. Éppen ezért nem lehet függetlenül szemlélni őt sem Jézustól és misztériumától, sem a Krisztus által megváltott emberiségtől.³³⁴ Aquinói Szent Tamás Mária lelki anyaságáról nem szól.³³⁵

Luther Márton vallotta Mária lelki anyaságát és közbenjárását³³⁶ is, amennyiben ez nem Krisztus megváltói tetteiben való részesedést jelent. Luther teológiája a megtestesülés tárgyalásában Mária alakjában Isten emberhez való lehajlását szemléli, és különösen a Magnificat magyarázatában állítja elének a szolgáló semmisségét választó Istent.

A nagy reformátorok kortársaként a bázeli Johannes Ökolampad katolikus és protestáns korszakának határán Máriát minden teremtmény fölé helyezi nemcsak a megtestesülésben vállalt része, hanem a túlcorduló mértékben neki juttatott kegyelmek miatt is. Mindazonáltal a dicséret egyedül Istent illeti meg, mondja, tehát Máriát önmagában nem dicsérhetjük.³³⁷

Dionysius Petavius a XVII. században Mária anyaságát, mint az Istentől ajándékozott mérhetetlen kegyelem forrását szemléli. Petavius pontosan idézi az egyházatyákat, de első helyen hivatkozik az egyetemes egyház hitére, amelynek feltétlenül része a szeplőtelen fogantatás és Mária büntelensége. Hangsúlyozza, hogy Krisztus az elsőrendű, legfőbb

³³¹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 161.

³³² XII. PIUSZ, *Munificentissimus Deus* apostoli konstitúció, in AAS 42 (1950), 753-773. Vö. KOVÁCS, Z., *Íme az Úr szolgálóleánya*, 143.

³³³ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 153.

³³⁴ Vö. uo. 149-151.

³³⁵ Vö. uo. 160-161.

³³⁶ Közbenjáró igen, de nem szószóló, főképp nem közvetítő.

³³⁷ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 169-170.

Közvetítő, és Mária „másodrendű, sok tekintetben csekélyebb közvetítő”, akin keresztül azonban sok kegyelem árad az emberiségre.³³⁸

A XVIII. századi munkák Mária egyetemes lelki anyaságát megvédték, támogatták. Az egyetemes lelki anyaságból következik, hogy a Mária-tisztelet az üdvösséghez szükséges hívő magatartás, a kiválasztottság jele, amennyiben a hívő a mások üdvösségéhez szükséges eszközök befogadására is nyitott marad.³³⁹

3.3.3.7. *Mária Krisztusnak a megváltásban társa*

Mária üdvtörténeti szerepét egyrészt a megtestesülésbe való beleegyezése, másrészt Krisztus megváltó áldozatával való egyesülése és compassiója adja. Máriának a megváltás művéhez való hozzájárulása először 1618-ban F. Ch. de Salazar jezsuita teológusnál merült föl.³⁴⁰ Máriának az első századoktól tárgyalt közbenjárói, közvetítői szerepével ellentétben a társmegváltás gondolata nem része az egyház hivatalos tanításának. A XX. század elejének túl merész szóhasználata ugyan beszüremkedett néhány pápai és szentszéki megnyilatkozásba, de ezek nem ennek a kérdésnek a dogmatikai kifejtései. A megtestesülésben betöltött szerep nem jelenti, hogy Mária érdemei már Isten eredeti terve szerint is hozzáadódtak volna a megváltás egészéhez. A II. Vatikáni Zsinat Máriát az Úr szolgálóleányaként tekinti, aki a „keresztén haldokló Fiával együtt szenvedve – engedelmisségével, hitével, reményével és lángoló szeretetével – egyedülálló módon együttműködött az Üdvözítő művével”. Mária „másokat messze fölülmúló, nagylelkű társa” (*Lumen Gentium*, továbbiakban LG 61) Fiának, aki az egyedüli Megváltó. Mária Közbenjárónk, Szószólónk, de ezeket „úgy kell érteni, hogy ne csökkentsék Krisztus, az egyetlen Közvetítő méltóságát.” (LG 62) Mária közbenjárása „anyai jellegű”, ami megkülönbözteti azt minden más teremtmény közbenjárásától. Mégis az ő közbenjárása is „alárendelt módon” részesedés „Krisztus egyedüli közvetítésében.”³⁴¹ Anyasága egyedülálló módon készítette fel a Fia megváltói művével való együttműködésre, ami „nem más, mint Krisztus közbenjárásának alárendelt közbenjárás.”³⁴² Ötödik Mária-dogmaként beszélni Mária társmegváltói voltáról elnagyolt és elhamarkodott állítás volna.³⁴³

³³⁸ Ld. PETAVIUS, D., *Theologicorum dogmatum*, Paris 1644–1650, I., II., IX. fejezet. Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 177.

³³⁹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 192–194.

³⁴⁰ Vö. uo. 188.

³⁴¹ Ld. II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Mater* enciklika, in AAS 79 (1987), 361–433, 38. pont

³⁴² Ld. uo. 39. pont

³⁴³ Vö. KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”, 169–170.*

3.3.3.8. *Az újkor Mária-tisztelete*

A XVII–XVIII. század barokkja Máriában az ember lehetetlen magasságokba emelkedését szemlélte. A kor teológusai szemében Sion Leánya nem csupán minden teremtett dolog tökéletességét egyesítette magában, „hanem mindezt még felül is múlta.”³⁴⁴ A felvilágosodás elutasította a barokk Mária-tisztelet érzelmességét és túlzásait.³⁴⁵ A katolikus felvilágosodás kiválósága, Ludvig Anton Muratori tételesen cáfolta a túlzó teológiai állításokat, és megkövetelte, hogy a Mária-tisztelet biblikus alapokon nyugodjék, és ehhez illeszkedő kifejezésformákat használjon. Ráirányította a jámborsági gyakorlatoknak a liturgiával, lelkipásztorkodással és a hagyománnyal való kapcsolatára a figyelmet.³⁴⁶

Grignon De Montfort Szent Lajos-Mária és Ligouri Szent Alfonz művei a népi vallásosságot, a barokk Mária-tiszteletet és a felvilágosodás kritikáját magas színvonalon ötvözték egybe. Grignon De Montfort *Értekezés a Szent Szűz igazi tiszteletéről*³⁴⁷ című műve radikálisan Krisztus-központú, egyszerű imagyakat ad kézbe. A Szent Szűz tiszteletének célja Krisztus uralma a világban. A Szentháromság Egy Isten üdvözítő tervének legnagyobb tette Szűz Máriában kezdett megvalósulni. Ezért szükséges Montfort-i Grignon Szent Lajos szerint a Mária-tisztelet az üdvösség eléréséhez. Szent Alfonz *Szűz Mária dicsősége* című műve minden Isten Anyjáról megfogalmazott igazságot idézetekkel, egy történettel és egy imádsággal is megvilágít.³⁴⁸ Hangsúlyozza a *sensus fidelium* jelentőségét a szeplőtelen fogantatással kapcsolatban, és egy tevékeny, élettel teli Máriát állít a hívek elé, aki mindent megtesz azért, hogy a benne bízó bűnös megtérjen.

Grignon De Montforttal a Máriának való önfelajánlás új szakaszba lépett. Az általa használt forma a máriás lelkület XVII. századi megfogalmazásaiban gyökerezik, mint amilyen Eudes Szent János önfelajánlása Mária Szeplőtelen Szívének. Míg a jezsuiták Mária-kongregációit a középkor lovagiasság-eszménye ihlette, addig a Mária Szívének tett önfelajánlás a középkor misztikájából táplálkozott. Montfort-i Grignon Lajosnál Jézus Anyjának szerepe szolgáló jellegű. Ő az út, ami Jézushoz vezet. Ebben a kimerült megfogalmazásban a teljes önátadás Krisztus-központú, amennyiben a „Jézus Krisztus szolgálja

³⁴⁴ C. VAN HOORN, *Tractatus moralis de laudibus et prerogativis Beatæ Mariæ Virginis divisus in 24 conciones*, Gent 1660, 1-2. Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 185. 344. lj.

³⁴⁵ Vö. WÖRTER, B., *Marienfrömmigkeit als Voraussetzung für Mariologie [kézirat gyanánt]*, Innsbruck 1991, 49.

³⁴⁶ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 195–196.

³⁴⁷ Vö. *Traité de la vraie dévotion à la Sainte Vierge*, Párizs 1842, magyarul: *A tökéletes Mária-tisztelet*, Rákospalota, 1929. (Lelki kultúra könyvei 22.) Vö. még *Szűz Mária titka*, Budapest 1926. (Korda könyvek 11.), lásd http://www.ppek.hu/konyvek/Monforti_Grignon_Lajos_Szuz_Maria_titka_1.pdf (a kutatás ideje: 2020. 04. 13.)

³⁴⁸ Vö. *Le glorie di Maria I-II.*, Pellicchia, Nápoly 1750, magyarul: *Szűz Mária dicsősége*, lásd <http://www.ppek.hu/k854.htm> (a kutatás ideje: 2020. 04. 13.)

Máriában” formulát használja. Plasztikusan bemutatja a máriás lelkiség motivációit: mindent „Mária által, Máriával, Máriában, Máriáért”. Grignon de Montfortnak sikerült kora legteljesebb máriás lelkiségét megfogalmaznia.

A két újkori Mária-dogma éve, 1854 és 1950 között beköszöntött „máriás évszázad” intenzív közösségi Mária-tiszteletet, Mária-jelenéseket hozott, ez azonban nem vonta magával a mariológia lendületes fejlődését és a kultusszal való összehangolását.³⁴⁹ A restaurációs Mária-képet döntően nem befolyásolta a liberalizmus, ugyanakkor mind a restauráció, mind a liberalizmus nyitott volt a szociális szerepvállalásra, és ez a tevékeny szeretet a XIX. századi máriás lelkületnek korszerű, ugyanakkor igazán krisztusi karaktert adott.³⁵⁰ A szeplőtelen fogantatás dogmájának lelkes elfogadása többek között a *sensus fidelium* megnyilvánulásának betudható.³⁵¹

Kiemelkedő ezidőtájt John Henry Newman munkássága. Mária-tisztelete mindig biblikus, középpontjában a megtestesülés áll. Mária életpéldája Jézus emberségének titkába vezet be bennünket, hogy Jézushoz bensőségesen ragaszkodó, az ő képére újjáalkotott emberré legyünk.³⁵² A *Letter to the Rev. E. Pusey* c. írásában kimondottan a Mária-tiszteletet ért kritikákkal foglalkozik. Fontos szempontként felhívja a figyelmet arra, hogy az egyszerű emberek nézőpontja más, mint a miénk. Nagy megértéssel ír arról, hogy miért elképzelhetetlen a katolikusoknak Máriától elfordulni és így üdvözülni.³⁵³ Kiemeli, hogy a keresztény jámborság mindig is Mária Fiára, vagy Jézus Anyjára irányult. Mária nem vetélytársa, hanem szolgálója Fiának. *Essay on Development of the Christian Doctrine* c. írásában a Mária-tisztelet hangnemét érzelemgazdagnak látja. A Mária-tisztelet nem kapcsolódik közvetlen szükségleteinkhez. Éppen ezért nem is állhat a Teremtő és a teremtmény közé.³⁵⁴

A XX. század mariológiájában a források kritikus újraolvasása és a krisztusi üzenetnek a modern társadalommal való konfrontációjának igénye hozta létre 1920 és 1964 között az üdvtörténeti mariológiai modelt, amely aztán a II. Vatikáni Zsinatra döntően hatott. Alapvetésként Hugo Rahner és Josef Andreas Jungmann kerügmaticus teológiája a kinyilatkoztatott igazságokat az igehirdetésben elfoglalt helyükön keresztül vizsgálta. René

³⁴⁹ Vö. WÖRTER, B., *Marienfrömmigkeit als Voraussetzung für Mariologie*, 50–51.

³⁵⁰ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 221.

³⁵¹ Vö. uo. 208–210.

³⁵² Vö. GOVAERT, L., *Kardinal Newmans Mariologie und sein persönlicher Werdegang*, Pustet, Salzburg 1975, 118.

³⁵³ „Mondom, Jézus akarja [mindenki üdvösségét] Mária imádsága szerint, Mária azonban Jézus akarata szerint imádkozik [értük]. Természetesen bölcs dolog tehát kérni közbenjárását azoknak, akik az egyház tanításából ismerik hatalmát, de azt nem állíthatjuk, hogy Mária-tisztelet nélkül nincs üdvösség.” NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften*, 74.

³⁵⁴ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 220–221.

Laurentin pedig Mária személyes életét az üdvtörténet részeként szemlélte, és annak íve felől nézett rá a Máriával kapcsolatos hitigazságokra.³⁵⁵

3.3.3.9. *A II. Vatikáni Zsinat és az azt követő pápai megnyilatkozások*

A II. Vatikáni Zsinat Máriáról tervezett sémája egy zárt dokumentum lett volna, azonban ez nem kapta meg a kellő támogatást. Az átdolgozás során a zsinati atyák javaslati alapján kapta meg a Máriáról szóló tanítás a mai helyét az egyházi dokumentum (LG) nyolcadik, záró fejezetében. Ez hatalmas dinamizmussal üdvtörténeti távlatba helyezte a Máriáról való gondolkodást, eszerint Mária Sion kiváló leánya, az üdvösség oka, az élők anyja. Az angyali üdvözlésben az Atya szeretett leánya, és a Szentlélek szentélye, Krisztus anyja, benne találkozik össze az Ó- és az Újszövetség. (LG 53; 55) Mária „Igen!”-je gyújtópontja az üdvösségtörténetnek. (LG 56)

Nemcsak Mária személye, hanem küldetése is helyet kapott a dokumentumban. Eszerint a szentek közösségében, Krisztus Titokzatos Testében Krisztus Anyja közreműködik az emberi nem helyreállításában és üdvösségében az egyetlen Közvetítő Jézus Krisztusnak alárendelve. A megváltás művét Krisztus nyilvános életének tárgyalásába helyezi el. Mária szószólója, segítője, oltalmazója a megkeresztelteknek, részesedik Fia papi szolgálatából az egyetemes papság révén hozzánk hasonlóan, de az egyetlen Közvetítő Krisztus marad. Ő az egészen Krisztusnak szentelt Szűz, aki bennünket is Krisztushoz segít. Az egyház misztériuma benne, mint *typos*ban és anyai szeretetében fénylik fel. „Mária ugyanis oly benső helyet foglal el az üdvösség történetében, hogy a hit legfőbb titkait egyesíti és tükrözi magában” (LG 65). Isten Anyjának különleges tisztelete (*hyperdulia*) az üdvtörténetbe kapcsolja be a krisztushívőt, akiben ezáltal erősödik az engedelmisség Krisztus iránt. A Mária-tiszteletet megjelenítő népi áhítati formák természetesen a liturgiához kapcsolódnak, és csak azzal egyensúlyban kifejezőek. A teológia művelői pedig öröködnék a Mária-tisztelet tisztaságán és józanságán. Máriában az egyház a végidőkre is tekint, meglátja a megdicsőült Máriában saját jövője „képét és kezdetét” (LG 68).

A zsinati dokumentum a Szentlélekkel való kapcsolatról alig szól, és nem beszél a szöveg a Mária-jelenésekről. Az Atyával való kapcsolat és az antropológiai dimenzió szintén további elmélyítésre szorul. Mária megváltásban való részesedésénél a társmegváltói cím kérdését gondosan kerüli (LG 58). Hatalmas lendületet adott a zsinat Máriának az Egyház titkában való szemlélésére és a szentek közösségével való viszonyának értékelésére.³⁵⁶

A zsinati gondolkodás utakat nyitott, ennek nyomán új pápai megnyilatkozások születtek. Ezekből a teljesség igénye nélkül válogatva vázolhatók a kibontakozó tanítás

³⁵⁵ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 238–239.

³⁵⁶ Vö. KOVÁCS, Z., „Íme az Úr szolgálóleánya”, 73–88.

csomópontjai. A zsinatot lezáró apostoli buzdítás, a *Signum Magnum*³⁵⁷ még jobbára elméleti síkon tett kísérletet a zsinat mariológiájának elmélyítésére. A Jelenések könyve nagy jelére (Jel 12,1) utalva Mária anyai és együttérző szívéről szól, amely az őt szeretőknek feltárul, ahogy történt ez Fatimában. Beszél az Egyház Anyjáról és Mária lelki anyaságáról, amelybe belekapaszkodhatunk. A Szűzanya szabad akarata és döntése példa számunkra, hogyan tudjuk életünket Krisztushoz kapcsolni. Máriát tisztelve az ő erényeit sajátíthatjuk el. A Szeplőtelen fogantatás bűnbánatra, életszentségre és Mária Szeplőtelen Szívének tett önfelajánlásra buzdít bennünket.³⁵⁸

A Mária-tisztelet gyakorlati megújításához Szent VI. Pál pápa *Marialis cultus* kezdetű apostoli buzdítása adott lendületet. Ez kiemeli, hogy Szűz Mária tisztelete egyidős az egyházzal. A II. Vatikáni Zsinat határozatainak szellemében megújított római rítus a helyes Mária-tisztelet Krisztus-központúságát hangsúlyozza, amelyet kiegészít a Szentlélek különleges jelenlétének felmutatása Mária életében.³⁵⁹ Szűz Mária üdvtörténeti jelentőségét hangsúlyozza a megújított olvasmányrend éppúgy, mint a Mária-ünnepek rendje; utóbbi célja, hogy Szűz Mária alakjában a bennünket Jézus Krisztushoz kapcsoló hitigazságokat szemléljünk. A dokumentum ajánlja Szűz Mária szombati emléknapjainak megünneplését.³⁶⁰

Szűz Mária Istenszülő, aki „fölötte áll minden teremtménynek” (LG 53), hatékonyan közreműködött a megváltás művében, amit a Fiú vitt végbe, szüntelenül növekedett szentségben és hitben, Isten népének legtündöklőbb példaképe, hathatós közbenjárója, valóságos nővérünk, aki osztozott sorsunkban, és az egyetlen közvetítő Jézus Krisztushoz vezetett bennünket.³⁶¹ Szűz Mária alakjában az egyház az Isten Igéjét hallgató szüzet, az imádkozó szüzet, az Istenszülő szüzet, az áldozatot hozó szüzet tiszteli.³⁶² Mária az első keresztény, tőle tanuljuk az áhítatot, az egész életünkkel bemutatott, készséges istendicséretet. Az egyház bensőséges tisztelettel szemléli a Krisztus szüzi születését, hálás szeretettel Máriát, az égi édesanyát, bizalommal a kegyes segítőt, alázatos szolgálatra indítatva az Úr szolgálóját. Szemlélése lenyűgözi a lelket, miközben „örömmel szemléli azt, amivé lenni akar”.³⁶³ Különösen gyümölcsöző Mária nyitottságát látni a Szentlélek irányába, aki „megszentelte és termékenyvé tette Mária szüzességét”. A Szentlélek Mátkája ösztönöz bennünket is a

³⁵⁷ Vö. VI. PÁL, *Signum magnum* apostoli buzdítás, in AAS 59 (1967), 465–475.

³⁵⁸ Vö. KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”*, 90.

³⁵⁹ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus* apostoli buzdítás, in AAS 66 (1974), 113–168, 25–26. pont

³⁶⁰ Csodálatos gazdagság tárul fel előttünk, ha a votív Mária-miséket végezzük szombatonként. Ld. Mária-misék gyűjteménye, SZIT, Budapest 2007. Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 2–13. pont

³⁶¹ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 56. pont

³⁶² Vö. uo. 14–20. pont

³⁶³ Vö. uo. 21–22. pont

Szentlélek befogadására. Az egyház Máriától tanulja, hogy tagjai együtt Krisztus Titokzatos Teste, Isten népe és családja. Tőle tanulja a názáreti otthon tevékeny szeretetét és gondoskodását, amelyet szüntelenül gyakorol a kicsinyek és elesettek iránt.³⁶⁴

A liturgiában megmutatkozó ragaszkodást Szűz Mária alakjához jól kiegészítik a Mária-tisztelet egyéb áhítatai, melyeket úgy kell alakítani, hogy biblikus alapjaik világosak legyenek, és „alkalmazkodjanak a liturgikus időkhöz, legyenek összhangban a liturgiával, mintegy abból fakadjanak és arra készítsék föl a népet” (SC 13). Nem helyes tehát sem az áhítatokat elutasító lelkipásztori gyakorlat, mert hiányt idéz elő, melyet nem képes betölteni, sem pedig a szentmisét áhítatokkal keverő gyakorlat, ami Isten népe életének csúcspontját áhítatvégzési alkalommá alacsonyítja.³⁶⁵

A Szűz Mária-tisztelet nem szabad, hogy elválasszon más keresztény felekezetektől, hiszen Máriát nemcsak az ortodoxok és az anglikánok tisztelik, hanem a protestáns testvérek is dicsőítik Istent Mária énekével (Lk 1,47-55). Mária pedig minden megkeresztelt Anyja. Ez is buzdít arra, hogy kerüljünk minden, az egyház hiteles tanítását félreértelmező túlkapást a Mária-tiszteletben.³⁶⁶ Ugyanezzel a gondossággal kell megtisztítani az áhítati irodalmat azoktól a vonásoktól is, amelyek korhoz kötöttek, következőképpen idejétmúltakká váltak, és meg kell mutatni, hogy Szűz Mária szűz, jegyes és anya, valamint üldöztetés és kivándorlás részese, kiemelkedik az Úr kicsinyei közül, hogy reményt adjon nekik (LG 55). Így miközben az egyház folytatja a Mária-tisztelet régi hagyományát, képes fölfedezni Mária alakjában minden korszak sajátos látásmódja szerinti értékeket.³⁶⁷ Elutasítja viszont az egyház a vallási külsőségekben kimerülő, üres hiszékenységet, a felületes érzelgősséget és a katolikus hitnek ellentmondó ájtatosságokat. Az egyháznak a Mária-tisztelet megújítására irányuló törekvésének célja, hogy áhítata odaadóbb és megalapozottabb legyen, kerülve a csodavárást, a hamisságot, a pénzharácsolást és a meseszerűt, különösen is a kegyhelyeken. Így akarja felragyogtatni az evangéliumból ismert arcát Máriának a mai kor embere előtt.³⁶⁸

Az Úrangyala-imádság a nap megszentelésének az eszköze, a szentolvasó pedig Jézus Krisztus életéről, haláláról és feltámadásáról szóló dicsérő, kérő és elmélkedő imádság. A liturgikus ünneplés és a rózsafüzér nem ellentétes, de nem is egyenértékű (SC 13). A rózsafüzért nem a liturgia alatt kell végezni, de „nem nehéz belátni, hogy a rózsafüzér könnyen összhangba

³⁶⁴ Vö. uo. 25–28. pont

³⁶⁵ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 31. pont

³⁶⁶ Vö. uo. 32. pont

³⁶⁷ Vö. uo. 37. pont

³⁶⁸ Vö. LG 67 és VI. PÁL, *Marialis cultus*, 38. pont

hozható a szent liturgiával. A liturgiához hasonlóan ugyanis a rózsafüzér szintén közösségi jellegű, a Szentírásból táplálkozik, és Krisztus egész misztériumára irányul.”³⁶⁹

Szent II. János Pál pápa a Szent Család mindhárom tagjáról adott ki egy „*Redemptor*” kezdetű dokumentumot a Krisztus-központú látásmódot hangsúlyozva: 1979-ben a Megváltóról, 1987-ben a Megváltó Édesanyjáról, 1989-ben a Megváltó Őrzőjéről. Utóbbi kettő értékes meglátásokat tartalmaz Máriáról.

Szűz Mária a hit zarándokútján az első pünkösdtől fogva, az egyház legkiválóbb tagjaként együtt imádkozik a hívők közösségével. Az eucharisztikus hit magára ismer a Názáreti Szűz „Igen!”-jében, ahogy a Szűz befogadja az angyal szavára a Krisztust: a tanítványok közösségében imádkozó Mária Krisztus befogadására ösztönöz. Jézus Anyja egyúttal a keresztények egységének előmozdítója.³⁷⁰ A *Magnificat* érezteti meg velünk imádságos, anyai jelenlétét. Közbenjárása szorosan összefügg ezzel az anyasággal, ez megkülönbözteti mindenki más közbenjárásától, akikkel együtt egyébként ő is alárendelt módon részesedik Krisztus egyedüli közvetítésében.³⁷¹ Az egyház és minden nő Máriára tekintve felfedezheti, hogyan bontakoztathatja ki magában női méltóságát: a feltétel nélküli szeretetet és önátadását, a legmélyebb fájdalmat is elviselő lelki erőt, a határtalan hűséget, fáradhatatlan buzgalmat és a legmélyebb együttérzést.³⁷²

A Szent Józseffel foglalkozó apostoli buzdítás József teljes értékű apaságáról beszél, amely nem a gyermek nemzésén alapul, hanem a teljes emberi apaság családban betöltött feladatán. Befogadja életébe az Üdvözítőt, annak Édesanyjával együtt.³⁷³

Szent II. János Pál pápa a *Mulieris dignitatem* kezdetű apostoli levelében a női méltóságról és hivatásról ír. Ennek kapcsán Szűz Mária istenanyai méltóságáról megjegyzi, hogy ez Isten kivételes közelségébe helyez bennünket, és egyúttal az emberek közelébe is, mert a méltóság Krisztus és Mária számára, mint *Ebed Jahve* és az Úr szogálóleánya számára alapvetően szolgálat.³⁷⁴ Az Évában csorbult asszonyi méltóság az Újszövetség kezdeténél álló asszonyban, Máriában állt helyre. Ez annak jele, hogy „Jézus Krisztusban... nincs férfi és asszony”. Őbenne a férfi és az asszony közötti kölcsönös szembenállás – amely az eredendő bűn öröksége – lényegében legyőzött. „Mert mindannyian egygé lettetek Krisztus Jézusban” (Gal 3,28). Mária szűz és anya, egyszerre ragyogtatja fel az Istennek ajándékozottság nőiességét

³⁶⁹ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 48. pont

³⁷⁰ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Mater*, in AAS 79 (1987), 361–433, 25.27–28. pont; II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia* enciklika, in AAS 95 (2003), 433–475, 55. pont

³⁷¹ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Mater*, 35–38. pont

³⁷² Vö. uo. 46. pont

³⁷³ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Custos*, in AAS 82 (1990), 5–34, 7. és 21. pont

³⁷⁴ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Mulieris dignitatem*, in AAS 80 (1988), 1639–1729, 2. fejezet

és az életet adó anya nőiességét.³⁷⁵ Szintén Mária példája erősít meg bennünket abban a felismerésben, hogy „a nő csak akkor találhatja meg önmagát, ha másnak ajándékozza a szeretetet.”³⁷⁶

Szent II. János Pál pápa a 2002-ben kelt *Rosarium Virginis Mariæ* kezdetű apostoli levelében a rózsafüzér szemlélődő jellegét hangsúlyozza, és nemcsak a világosság titkait vezeti be, hanem javasolja a tizedek elé szentírási idézetek mondását és a csend beiktatását a szemlélődő jelleg serkentésére, valamint buzdít a szentolvasó közös imádkozására a családban.³⁷⁷

Ferenc pápa 2013-ban az *Evangelii gaudium*-ban arról ír, hogy a Szűzanya a gyengédség és szeretet forradalmát jelentette a világtörténelemben; azóta tudjuk, hogy az alázat és gyengédség nem a gyengék, hanem az erősek erénye, akiknek nem kell másokon taposniuk ahhoz, hogy fontosnak érezzék magukat.³⁷⁸

3.3.3.10. A zsinat utáni mariológia

A pápai megnyilatkozások mellett a zsinat utáni mariológia is új impulzusokat keresett. Bruno Forte a narratív teológia eszközével közelített a mariológiához, és a názáreti asszonyban szemlélte az egész keresztény misztériumot. Mária egyszerre szűz, anya és menyasszony, ami egyrészt a Szentháromsághoz fűződő reláció, másrészt az egyház titka, harmadrészt egy autentikus antropológia.³⁷⁹ Stefano De Fiores, *Mária, Jézus Anyja* című munkája a Mária-eseményt vizsgálja, amelyben egyhelyütt megtalálható az egész üdvtörténet. Ide fut be minden, amit a próféták megígértek, és minden későbbi innen eredeztethető. Az üdvtörténeti szemlélet felfedezte a Názáreti Szűz helyét az isteni tervben a bibliai üzenet alapján.³⁸⁰ Hans Urs von Balthasar teológiai esztétikája számára Mária Isten mesterműve, az egyház példaképe, mintegy művészi bemutatódarabja annak, amit az isteni mester az emberből formálni tud, ha az együttműködik vele. Az egzisztencialista emberkép rávetítése Jézus Anyja személyére Romano Guardini nevéhez kötődik. Közelítésmódjában Mária hozzánk hasonló ember. Arra kérdezett rá, hogyan és mit élt meg a Názáreti Szűz az angyali üdvözléskor: a hit drámáját, tragikus ugrást az ismeretlenbe. Belevág az elképzelhetetlenbe, mert hite az Ószövetség hite az itt és most cselekvő Istenben, aki az ismeretlenbe hív. Guardini a közelség és különbözőség

³⁷⁵ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Mulieris dignitatem*, 6. fejezet

³⁷⁶ Uo. 30. pont

³⁷⁷ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Rosarium Virginis Mariæ*, in AAS 95 (2002), 8–36, 3. fejezet

³⁷⁸ Vö. FERENC, *Evangelii gaudium*, in AAS 105 (2013), 1119–1137, 288. pont

³⁷⁹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 245.

³⁸⁰ De Fiores a Mária-eseményt az üdvösség mikrotörténetének nevezi (*microstoria di salvezza*). Vö. DE FIORES, S., *Maria, Madre di Gesù. Sintesi storico-salvifica*, Bologna 1992, 47. Ld. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 246.

ellentéppárjával világítja meg Anya és Fia kapcsolatát, amelyben a bensőségesség és a meg nem értettség egyidejűleg jelen van.³⁸¹ Karl Rahner számára az Istenszülő Szűz a lehetséges isteni kinyilatkoztatást hallgató szellemi lény, az isteni Ige hallgatója. Mária kiléte csak az emberi személy, a krisztushívő és az egyház céljára rákérdezve nyer valódi értelmet.³⁸²

Meghatározó tudományos teljesítményt jelentenek a Stefano De Fiores és Salvatore Meo szerkesztésében olaszul valamint Remigius Bäumer és Leo Scheffczyk szerkesztésében németül megjelent mariológiai lexikonok 1986-ból és 1991-ből.³⁸³ Leo Scheffczyk 1979-1985 között megjelent négy írását átdolgozva jelentette meg 2003-ban könyvét *Mária, Krisztus Anyja és Társa* címmel. Munkája a hitében elmélyülni akaró krisztushívővel átgondolja az ökumenikus megközelítéseket, az engesztelést, Krisztus helyettesítő szenvedését, Krisztus Anyjának közvetítői szerepét, Jézus Szíve és Mária szeplőtelen Szívének tiszteletét. A Mária Szíve-tiszteletben a Máriát körülölelő isteni szeretetet csodáljuk, egyúttal az erre válaszoló természetes anyai szeretetét zárjuk a szívünkbe.³⁸⁴ Leo Scheffczyk és Anton Ziegenaus 1998-ban megjelent munkája szisztematikus dogmatikai kézikönyvet ad a kezünkbe a mariológiáról.³⁸⁵ Kovács Zoltán 2016-ban a biblikus, patrisztikus alapokról, a mariológia fejlődéséről, a tanítóhivatali megnyilatkozásokról szintén jó összefoglalást ad. Bemutatja a Mária-dogmákat és a Mária-tisztelet aspektusait is. Kitér a máriás lelkiség jellemzőire, a máriás papi lelkiségre, az ökumenikus vonatkozásokra és a Mária-jelenésekre is.³⁸⁶

A latin-amerikai felszabadítás-teológia a *Magnificat*-ban a szabadítás spiritualitására ismert. Az 1979-es pueblai konferencia Máriára, Jézus Anyjára és a krisztushívők Anyjára összpontosít, aki irgalmas anyai szeretetével Isten közelségébe hív minket.³⁸⁷ A dél-amerikai vallásosságban a női szerepvállalás hangsúlyos. Fennáll Mária és Jézus egybeolvadásának veszélye, amiért szükség van a Szentírásra alapozott látásmód megerősítésére. Máriát látják a szabadítást elhozónak, az egyszerű ember útítársának, a dolgozók Anyjának, az Egység

³⁸¹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 248-253.

³⁸² Vö. RAHNER, K., *Maria. Mutter des Herrn. Theologische Betrachtungen*, Herder, Freiburg–Basel–Wien 1962⁴, 25–26.

³⁸³ *Nuovo Dizionario di Mariologia* (szerk. DE FIORES, S.– MEO, S.), Cinisello Balsamo 1986; *Marienlexikon* (szerk. BÄUMER, R.– SCHEFFCZYK, L.), St. Ottilien 1991.

³⁸⁴ Vö. SCHEFFCZYK, L., *Maria. Mutter und Gefährtin Christi*, Sankt Ulrich, Augsburg 2003, 11.338–339.

³⁸⁵ SCHEFFCZYK, L., ZIEGENAUS, A., *Maria in der Heilsgeschichte*, in *Katholische Dogmatik I–VIII.*, V., MM Verlag, Aachen 1998, magyarul: SCHEFFCZYK, L.–ZIEGENHAUS, A., *Mária az üdvtörténetben. Mariológia, Szent István kézikönyvek* 8, SZIT, Budapest 2004.

³⁸⁶ KOVÁCS, Z., *„Íme az Úr szolgálóleánya”. Teológiatörténeti, szisztematikus és gyakorlati áttekintés a mariológia tanulmányozásához*, SZIT, Budapest 2016.

³⁸⁷ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 256–257.

megtestesítőjének.³⁸⁸ Mária ábrázolásában felerősödött a szinkretizmus, amely Máriát Yemanjá főistennővel azonosítja. A Krisztus-központú identitás hangsúlyozása segíthet a helyes inkulturációban.³⁸⁹

Az ázsiai és afrikai teológia Máriát illetően szintén rejt sajátosságokat. Indiában gazdag a Mária-tisztelet szentórákban, zarándoklatokban. Mária alakja megszólítható a hinduk és muzulmánok számára is. Az afrikai kultúra spiritualitása a legfőbb létező és az élők-holtak rendezett viszonyán nyugszik. Az anya a férfinak való alárendeltségében is nagyfokú tiszteletet érdemel; Máriához is ezen a címen keresztül kerül közel az afrikai lélek. A Fájdalmas Anyában is társra lel az érzelmeit gazdagon kimutató afrikai nő. A Szentírás abban kell segítsen, hogy Krisztus központi szerepe kialakuljon, és Mária alakja, tisztelete ehhez kapcsolódjon.³⁹⁰

A Mária-tisztelet egészen a legújabb korig a keresztény nő tiszteletét is jelentette.³⁹¹ A feminizmus teológiája mégis botrányosnak tartja a kereszténység által kialakított Mária-képben a nőre nézve a passzivitást, az anyaság felmagasztalását. Ehelyett valódi bibliai Mária-képet keres, ami lehet a mély szolidaritás és testvériesség, Isten szavának hallgatása és Isten akaratának megtétele. A feminista teológia Máriában nem a nő, hanem az új ember radikális szimbólumát akarja látni.³⁹²

3.3.4. A MÁRIA-TISZTELET FEJLŐDÉSE

A helyes Mária-tiszteletről normative szól a II. Vatikáni Zsinat egyházzól szóló dogmatikus konstitúciója. Eszerint Máriát megkülönböztetett tisztelet (*hyperdulia*) illeti meg az üdvtörténetben betöltött különleges szerepe miatt. A helyes Mária-tisztelet mindig Krisztus-központú, vonatkozásban áll a Szentháromság személyeivel (Atya – szolgálóleány, Fiú – Isten Anyja, első tanítvány, Szentlélek – jegyese, temploma), egyház-központú is, amennyiben Mária az egyház Anyja, ősmintája. Az üdvös Mária-tisztelet húsvét fényében szemléli Jézus Anyját,

³⁸⁸ PIEPKE, J., *Evangelisierung der Volksfrömmigkeit. Pastorale Ansätze zur Versöhnung von Volk und Kirche*, in *Ordensnachrichten* 23 (1984) in *Verkündigung und Volksfrömmigkeit. Internationale Missionsstudientagung 1984*, (szerk. Gregotsch L.), Superiorenkonferenz der männlichen Ordensgemeinschaften Österreichs, Wien 1984, 279–293, 287.

³⁸⁹ Vö. AMATO, A., *Mariologia in contesto: Un esempio di Teologia inculturata*, in 'Il volto metticio di Maria di Guadalupe', *Marianum* 125 (1980), 421–469. Ld. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 257, 564. lj.

³⁹⁰ Vö. LONDI, B. M., *Modern afrikai népvallások Közép-Afrikában*, in *Népi vallásosság* (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 145–155, 145; DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 259–260.

³⁹¹ Vö. SCHILLING, H., *Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit des Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur* (1999), in *Ausgewählte Abhandlungen zur europäischen Reformations- und Konfessionsgeschichte* (Historische Forschungen 75) (szerk. Schorn-Schütte, L.– Mörke, O.), Duncker & Humblot, Berlin 2002, 646–699, 690; HARTMANN, P. C., *Kulturgeschichte des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1806: Verfassung, Religion, Kultur* (Studien zu Politik und Verwaltung 72), Böhlau, Wien 2001, 123–124.

³⁹² Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 261–264.

aki igaz máriás lelkeséggel Fiához vezet bennünket. Közbenjárása azt jelenti, megtanít bennünket bizalommal kérni, nem vakmerően vagy nemtörődöm módon, hanem teljes odaadással Krisztus szolgálatára szentelve magunkat, ahogyan ő tette és teszi. Máriára úgy tekintünk, mint felnőtt az édesanyjára: rajongó szeretettel és tisztelettel, gyermeki bizalommal, de nem gyerekesen. Igyekszünk megtanulni tőle a Fia iránti bizalmat és ráhagyatkozást. Mária amúgy is az erények tárháza, az ő példája nevel minket minden erényben.³⁹³

3.3.4.1. A Mária-tisztelet kezdetei

A bibliai Mária-imádságok – angyali üdvözlés és *Magnificat* – a legkorábbi Mária-tiszteletnek a tanúi. A látogatás története (Lk 1,39-45) Erzsébet felkiáltásában (1,42) őrzi az első Mária-dicséretet.³⁹⁴ A Mária-imák jelentőségét az adja, hogy központi hitigazságaink eleven recepciójában segédkeznek. Keresztény imádságunk egyrészt szüntelen a megtestesülés titkának mélyebb befogadására törekszik. Ez a titok Mária egész személyét igénybe veszi. Másrészt a Mária-imádságok a Szentírás szavait őrzik. Harmadrészt a Mária-imák Szűz Mária alakjának ihlető közelségét ajándékozzák az imádkozóknak. A Mária-imák tehát egy életiskola tantárgyai az apostoli lelkületű Krisztus-követés elsajátításához.

A Mária-imák a feltámadás hitének távlataiba helyezik a krisztushívót. Szűz Mária eljutott a Krisztus-követésben a megdicsőült Krisztus közvetlen közelébe, és ez a beteljesedett dinamizmus lendít bennünket tovább a mi Krisztus-követésünkben. Erősíti azt a vonzást, amely összekapcsol a már üdvözültekkel, akiknek közbenjárásában bízhatunk. Ez nem egy magányos taposómalom, hanem stadion, ahol sokak biztatása közepette vár ránk a győzelmi koszorú.³⁹⁵

A Szűz Mária születése körüli eseményekről és Szűz Mária elszenderüléséről elsőként az elbeszélő jellegű apokrifek írtak az ókorban, például Jakab ősevangéliuma a II. század elejéről. Az apokrifekben szinte közvetlenül lecsapódik mindaz, ami a keresztény emberek vallásos életében megfogalmazódik. A teológia csak később reflektál ezekre egyfajta kontroll funkciót is ellátva.³⁹⁶

A Mária-tisztelet jelei végigkísérik az ókort. A názáreti zsidókeresztény háztemplom ásatásakor falfirka formájában találták meg a gábrieli Ave szavait. Nazianoszi Szent Gergely Jusztina vértanúról írva örökíti meg, hogy a III. században már szokásban van Szűz Mária segítségül hívása, ami azt jelenti, hogy Szűz Mária személye élő, közbenjáró funkcióval bír. Ezt egyébként az Elszenderülés-apokrifek Mária paradicsomba vitetéséről szóló elbeszélései is

³⁹³ Vö. KOVÁCS, Z., "Íme az Úr szolgálóleánya", 178–182.

³⁹⁴ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, in *Handbuch der Marienkunde* 1 (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1996², 526–566, 527–328.

³⁹⁵ Vö. uo. 564–565.

³⁹⁶ DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 103–105.

alátámasztják. Csodatévő Szent Gergely elbeszélése alapján a III. századból, egy későbbi híradás alapján – Nazianoszi Szent Gergely működése idején – a IV. századból tudunk Mária-jelenésről. A Szűz Máriáról szóló prédikációk, bibliamagyarázatok közvetítették és magyarázták a Máriával kapcsolatos bibliai kép- és szókinccset. Egyenes tehát az út Gábrriel arkangyal Ave-jétől az akathisztosz-himnusz Mária-dicséretéig, amely szintén ennek az időszaknak az alkotása.

A pogány istenanya, Ízisz kultusza és a Szűz Mária-kultusz külső jegyeinek egyezősége³⁹⁷ külsődleges csupán; tudniillik olyan más tartalommal bírt a kereszténység, hogy a korabeli iratok minden kapcsolódás lehetőségét kifejezetten tagadták.³⁹⁸

3.3.4.2. A középkor Mária-tisztelete

A kora-középkor nyugati teológiáját a monostorok formálták, ezért az liturgikus, lelkiségi indíttatású. A kor teológusai szerint az Isteni Ige szentségét nem kutatni kell, hanem csodálni. Alkuin ennek szellemében írt a dicsőséges Szűz Máriáról is. Ez a szellemiség jelenik meg a szombati Mária-misék ebben a korban keletkezett könyörgéseiben éppúgy, mint abban a tényben, hogy sok templomot szenteltek ekkor Szűz Mária tiszteletére.

Szintén a kora-középkorban jelentek meg olyan zarándoklatok, amelyek érintettek Mária-templomokat, kegyképeket is. Az ókori és koraközépkori zarándoklatok elsődleges céljai azonban a Szentföld, Róma, a vértanúk sírjai és az ereklyékben gazdag dómok voltak. Specifikus máriás zarándoklat nem létezett.³⁹⁹

A XI. századtól Keleten és Nyugaton egyaránt fokozódott a Mária-tisztelet, és a Boldogságos Szűz Máriát, mint az utazók, betegek, katonák, legények és szüzek, gyermekek, szükségben lévők oltalmazóját tisztelték.⁴⁰⁰

A középkori kolostorokban a Máriához intézett imák, himnuszok, antifónák, könyörgések hatalmas gazdagsága hozza létre az ún. imádkozó teológiát. Ez Lucca-i Szent Anzelm és Aosta-i Szent Anzelm imagyűjteményeiben éri el a csúcspontját. Formájukat tekintve ezek az imák klasszikus tagolásúak: megszólítás, az erények dicsérete az ismétlődő te-formával és kérő ima. Az Istenszülő itt egyszerre dicsőséges úrnő és anyánk. Canterbury Szent

³⁹⁷ Az Ízisz/ Minerva/ Demeter – kultuszok a Mária-kultuszhoz hasonlóan használták a „királynő/ fájdmakkal tetézet/ szűz/ istenanya” címeiket. „Analógia azonban nem genealógia.” Vö. DANIELOU, J., *Le culte marial et le paganisme*, in *Maria (du Manoir) I.*, 159-181; DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 140. 161. és 163. l.j.

³⁹⁸ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 137–140.

³⁹⁹ Vö. GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, in *Handbuch der Marienkunde 2* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1997², 321–448, 331–334.

⁴⁰⁰ Vö. ANTOS, H., *Die Volksfrömmigkeit nach der 2. Türkenlagerung in Wien unter Einbeziehung der historischen Voraussetzungen an Hand der in einem "Wienerischen Andachtsbüchl" aus dem Jahre 1703, angekündigten kirchlichen Feiern zur Anrufung und Ehre Gottes und der Heilige*, Wien 1994, 88.

Anzelm Mária gyöngéd anyai érzelmeit is taglalja, akihez bizalommal fordulhatunk. Nagy Szent Albert nevéhez kötik az egyik leghíresebb *Mariale*-t, azaz olyan gyűjteményét különböző műfajú alkotásoknak, amelyek Isten Anyja dicséretét zengik.⁴⁰¹

A Mária-kultusz a XII–XIII. században egyre több kéréssel fordul Máriához. Bár a karoling kortól tesz a főnemesség is gazdag kolostoralapításokat családi temetkezési helyül, és ezek közül többnek van Mária-temploma vagy -kápolnája, de ezek zarándokhellyé a XIII–XIV. században váltak új kegyszobor adományozása vagy csodák bekövetkeztével. Német területen ilyen volt Regensburg, Bogenberg, Sossau, Altötting, Andechs.⁴⁰²

A Konstantinápolyt kirabló negyedik keresztshadjárat nyomán rengeteg Mária-ikon került Európába. Ennek is köszönhető a gótikus Madonna típusa. Ciszterci, premontrei, ágostonos, domonkos, ferences és kartauzi szerzetesek terjesztik a Mária-kultuszt egészen egyszerű, emberi mozzanatokot megragadva Szűz Mária életéből. A középkorban születnek a mirákulumok műfajának első képviselői, azaz olyan rövid elbeszélések, amelyekben Szűz Mária csodás közbeavatkozására isteni kegyelmeket kap a benne bízó. Ezek az elbeszélések nagyban hozzájárultak az Irgalmasság Anyjának segítő közbenjárásába vetett bizalom erősödéséhez. A mirákulumok a XIV. századtól kezdenek konkrét kegyképekhez kötödni, korábban helytől függetlenül fogalmazták meg őket.⁴⁰³

A késő-középkor felfokozott egzisztenciális félelme miatt az egyszerű emberek nem a Krisztussal való személyes kapcsolatuk elmélyítésére törekedtek, hanem a természetfeletti biztonságot nyújtó jámborsági gyakorlatok halmozására. A Mária-tiszteletben a példakép helyét a csodatevő veszi át.⁴⁰⁴

Misztikusok és egyes teológusok (Szent Brigitta, Gertrúd és Mechtild, valamint Raimund Jordanus, Johannes Gerson) látomásaiban, értekezéseiben, szentbeszédeiben Szűz Máriának nemcsak a biblikus, de az azon kívüli vonásai is megjelentek. A csodára éhes népi vallásosság kinövéséi ellen azonban felemelték szavukat. Mária náluk Vigasztaló, Kegyelemosztó, szerető Anya.

⁴⁰¹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 151–153.

⁴⁰² Vö. GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, 340–341.

⁴⁰³ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 159; SIGAL, P. A., *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*, Gondolat, Budapest 1989, 139; GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, 346.

⁴⁰⁴ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 162.

Nemcsak ők kritizálták a kor vallásosságát, hanem a humanista Rotterdami Erasmus is. Bár elismerte, hogy Szűz Mária tiszteletének négy módja a dicséret, a tisztelet, a segítségül hívás és a követés, szerinte azonban a követés nélkül a másik három mit sem ér.⁴⁰⁵

A Mária-tiszteletet támogatta a XV. században a domonkosok, ciszterciek és ferencesek Szűzanya-tisztelete, a városi laikus-társulatok áhítat-gyakorlata, a Mária-litániák elterjedése, a magán Mária-áhítat nyilvános formákba rendeződése, mirákulumok kapcsolódása bizonyos kegyképekhez, az egyházi jóváhagyás és az uralkodóréteg támogatása. Ekkor tartották az első tömeges, minden réteget érintő Mária-zarándoklatokat.⁴⁰⁶

3.3.4.3. *Az újkor Mária-tisztelete*

A protestantizmus kapcsolata Szűz Máriával változott az idők folyamán. A reformáció első nemzedéke pozitív hangoltságú, a későbbi nemzedékek elutasítóak voltak, a XX. században Mária újrafelfedezése érzékelhető.

Luther Mária-tisztelete élete végéig megmaradt, bár a Mária-tisztelet túlkapásait kritizálva határozottan elítélt minden Máriához intézett imát és Mária direkt segítségül hívását is. Azonban kiemelte, hogy Mária példakép számunkra, és a Krisztusra irányuló Mária-ünnepek is (Gyümölcsoltó, Gyertyaszentelő) okulásunkra szolgálnak.⁴⁰⁷

Zwingli és Kálvin kérlelhetetlen volt a Máriához intézett imádságok és ábrázolások tiltásában. Zwingli elfogadott Mária-ünnepeket (Gyümölcsoltó, Gyertyaszentelő, Nagyboldogasszony), Kálvin viszont elutasította Mária és az apostolok ünnepeit, minden Máriára irányuló szertartást, mint bálványimádást. Ökolampad kárhoztatja a Mária-tiszteletet, ha az nem termi a megtérés gyümölcsét. Ezért nem lehet csak Istennek járó jelzőkkel – mint élet, gyöngédség, remény – illetni Máriát, és nem lehet rózsafüzért imádkozni, ahol tízszer annyi Üdvözlégyet imádkozunk, mint amennyi Miatyánkot.

A katolikus barokk a tridenti zsinat határozatai mentén egy evangelizáló vallásosságot vallott, melynek vezérszavai a győzelem és dicsőség. Új lendületet vett az úrnapi körmenetek tartása és a különböző vallásos társulatok szervezése. Lorettóba egyre többen zarándokoltak. 1531-től kimutatható a lorettói litánia, melyet 1589-ban V. Sixtus pápa engedélyezett. 1569-ben *Consueverunt* brevéjében Szent V. Piusz pápa újraszabályozta a rózsafüzér-imádkozást. A szerzetesrendek terjesztették el egyes rendi szentek tiszteletét, a céhek szabályzataiban továbbra

⁴⁰⁵ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 163–166.

⁴⁰⁶ Vö. GUTH, K., *Geschichtlicher Abriss der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, 351–355.

⁴⁰⁷ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 166–167.

is sok a vallásos elem, egyáltalán sok korábbi vallási forma újraéledt, mindezek azonban új, a katolikus önazonosságot erősítő akcentust kaptak.⁴⁰⁸

Sok szerző a XVII. században a Mária-tisztelet megerősítését célozta meg írásaival. Abból a meggyőződésből eredően, hogy nem lehet Máriát eléggé dicsérni, még az imádás szót is használják vele kapcsolatban, de szigorúan tisztázzák azt is, hogy ezt igazában a különleges tisztelet értelmében veszik.⁴⁰⁹ Megfogalmazódott a gondolat, hogy átfogó, egész életet átjáró kapcsolatban kell lenni Máriával, amire a teljes odaadás, szolgálai alávetettség, a teljes hasonulás, a Mária Szívének való önfelajánlás fogalmát használják az egyes szerzők. Az egyetemek az egyszerű néppel vállvetve szálltak síkra a szeplőtelen fogantatás mellett. Egymást követték az ország-felajánlások Máriának.⁴¹⁰ A XVII. századi szerzők bár az érzéseket mozgásba hozták Mária irányában, kiszakították a Máriáról való gondolkodást a mélyebb és konkrétabb összefüggésekből. Ez a mértékvesztés a szentbeszédeket is átjárta.⁴¹¹

Canisius Péter 1577-ben jelentette meg *Opus Marianumát*,⁴¹² melynek ötödik részében az újkori Mária-tisztelet és zarándoklás teológiai alapvetését írta meg. A zarándoklás fellendüléséhez az *atlas marianusok* is hozzájárultak. Közép-Európában sokasodtak az új Mária-kegyhelyek, miközben a régiek reneszánszukat élték. Szűz Mária a barokk kegyhelyeken, mint vigasztaló, bűnösök menedéke, győztes királynő, hatalmas közbenjáró, az egyház ellenségeinek legyőzője jelent meg.⁴¹³ Az oszlopokon elhelyezett Szűz Mária-szobrok a barokk Mária-tisztelet tudatos jelképei és megjelenítői. Az apáca-zárdák házi Mária-ikonjai vagy szobrai nagy tiszteletnek örvendtek szélesebb körben is. Sokan várták az ünnepeket, amikor körmenetben hordozva, nyilvános tiszteletre kitették ezeket. Sőt, törekedtek rá, hogy egy másolatot, réznyomatot vihessenek belőlük, és otthon is személyes bátorítást meríthessenek megérintésükből.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Vö. JEDIN, H., *Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung*, in *Katholische Reform und Gegenreformation* (Handbuch der Kirchengeschichte IV) (szerk. Jedin, H.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 1967, 561–604, 592.

⁴⁰⁹ „Hyperdulia” semmiképpen sem „latreia”. Ld. GUARINI, G. B., *Della hierarchia, overo del sacro regno di Maria...*, Venetia, 1600; NOVATI, J. B., *De eminentia Deiparæ Virginis Mariæ*, Romæ 1629; LIRAEUS, H., *Trisagium marianum*, Antwerpen 1648; DE CONVELT, M., *Theatrum excellentiarum SS. Deiparæ...*, Antwerpen 1655. Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 17–178.

⁴¹⁰ Franciaország 1638, Portugália 1644, Ausztria 1647, Lengyelország 1656. Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 175.

⁴¹¹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 189–190.

⁴¹² CANISIUS, P., *De Maria Virgine incomparabili et Dei Cœnitricæ sacrosanctæ*, Ingolstadt 1577.

⁴¹³ Vö. BÄUMER, R., *Die pastorale Bedeutung der Wallfahrt im Zeitalter der Katholischen Reform*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade, R.– Heckens, J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 173–188, 186.

⁴¹⁴ Vö. ANTOS, H., *Die Volksfrömmigkeit nach der 2. Türkenlagerung in Wien*, 251.

A későközépkorban gyakori volt, majd a XVII. századtól újra szokássá vált a Mária-képek koronázása, ami az ókori hagyományra, a képek feldíszítésére visszavezethető. Ekkor kapott jogot a római Szent Péter-katedrális káptalanja az ünnepélyes kép-koronázások engedélyezésére és lefolytatására. Történtek azonban helyi kezdeményezésre is ilyen szertartások.⁴¹⁵

1563-ban a római jezsuita kollégiumban alakult meg az első Mária Kongregáció. 1586-ban tűnt fel először a Máriának, az Anyának és Úrnőnek való visszavonhatatlan önfelajánlás gondolata, ami aztán megjelent a kongregalista tagfelvétel szertartásrendjében. A jezsuiták a Szűz Mária iránti odaadást az önnevelés hathatós eszközének tekintették. Tipikus XVII. századi máriás lelkeségi irányzatnak számított a spanyol, francia, belga és lengyel központokból elterjedt Mária Szolgái Kongregációké, amelyeknek fogadalma a keresztségi fogadás megújításaként Krisztus szolgálatára kötelezte el magát. Ebben a kongregalista szabadságát Máriának szentelte, hogy vele Krisztusra figyelhessen egész személyiségével.⁴¹⁶

Szűz Mária, mint a Segítő Szent Szűz alakja, vagy mint a Mária-jelenések illetve az egyes nemzetek Pátrónája, mint nőknél elterjedt keresztnév, férfiaknál második keresztnév, szerzetesnőknél felvett név, de mint védőszent illetve állat- és növénynevek ihletője is megjelent a kora újkor népi vallásosságában.⁴¹⁷ A dél-itáliai végrendeletekben a XVII. században Szűz Máriát hívták tanúul a leggyakrabban, és csak a XVIII. században léptek melléje más szentek is.⁴¹⁸

3.3.4.4. *A felvilágosodás hozta új hangsúlyok a Mária-tiszteletben*

A felvilágosodás szellemében Adam von Widenfeld 1673-ban kifogásolta a külsőséges kultuszt, az értékes offereket, a kegyoszobrok tiszteletét, a társulati tagságra való törekvést. Nézeteit a Tanítóhivatal 1674-ben elítélte.⁴¹⁹ Ludvig Anton Muratori célul tűzte ki a népszerű áhítati formák megtisztítását a pogány, babonás elemektől a teológia, liturgia és a történetkritika szempontjai szerint. Kritizálta a véreskü szokását, meggondolatlanak és babonásnak tartva azt.⁴²⁰

⁴¹⁵ Vö. GUSSONE, N., art. *Krönung von Marienbildern*, in *Marienlexikon* 3 (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1991, 683–684.

⁴¹⁶ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 181–182.

⁴¹⁷ Vö. WELKER, K., art. *Volksfrömmigkeit*, in *Marienlexikon* 6 (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1994, 663–665.

⁴¹⁸ Vö. HERSCHE, P., *Italien im Barock-Zeitalter (1600–1750). Eine Sozial- und Kulturgeschichte*, Böhlau, Wien–Köln–Weimar 1999, 207.

⁴¹⁹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 194.

⁴²⁰ Szicília és Spanyolország területéről terjedt el a szokás, hogy vérükkel megpecsételt esküt tettek különösképpen is teológia professzorok a Szeplőtelen Fogantatás tanának megvédésére. I. Maximilian bajor választó, felesége és fia is írt saját vérével magát Máriának szentelő levelet a XVII. században Altöttingben. Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 195; BÄUMER, R., *Die pastorale Bedeutung der Wallfahrt im Zeitalter der Katholischen Reform*, 184.

Sikeres impulzusa volt a felvilágosodásnak a népi Mária-tisztelet számára a májusi Mária-hónap bevezetése. Noha a liturgiához és a Szentíráshoz gyengén kötődött a kezdeményezés, mégis jól ráérezett a nép lelkében lévő igényekre, és megfelelt az év ritmusának is.⁴²¹

A Szűz Mária Szent Szívének való följánlás Grignon De Montfort-nál egyéni áhítat volt, míg a kongregációkban letett felajánlás az egyéntől megkövetelt kollektív elköteleződés. A kollektív önfelajánlás Máriának nemcsak kongregációkhoz kötődhetett, hanem egy országhoz, nemzethez vagy az egész világhoz is. Utóbbira példa volt 1942-ben XII. Piusz pápa világ-felajánlása Szűz Mária Szent Szívének.⁴²²

A XIX. századi Mária-kép másik jellegzetessége az érzések nagyra értékelése, a vágyódás a végtelen után. Ez a felvilágosodásra ellenhatásként jelentkező romantika bélyege a XIX. század máriás lelkületén, amely felszabadította a Szűz Mária iránti gyermeki ragaszkodás kifejezésének áradó gazdagságát. A felvilágosodás és a romantika hatására 1840 körül öltött alakot az ünnepélyes, érzelmeket hangsúlyozó, határozottan máriás katolikus identitás, amely új Mária-ünnepekkel, Mária-zarándoklatokkal, máriás hónappal és a Szűzanyát megszólító magánimádságokkal jellemezhető. Az érzelmek hangsúlyozása az elsekélyesedés veszélyét hordozta magában, aminek e korban sok szentbeszéd áldozatul esett. Don Bosco érzelemgazdag máriás beszédei azonban sikeresen kerültek ki e csapdát, stílusát egyfajta gyöngédség jellemezte.⁴²³

Ennek az úgynevezett restaurációs Mária-képnek – azáltal, hogy XVIII. századi kifejezésformákat elevenített fel – nagy hiányossága, hogy elvesztette a kapcsolatát a korabeli élettel. Amikor tömegek költöztek a városba egy konfliktusokkal teli, bizonytalan világba, akkor a konfliktusmentesnek ábrázolt falusi idillt példaképpül állító Szent Család-áhítatok giccses képei nagy melléfogásnak számítottak. Ez azonban megfelelt a kor általános katolikus kívánalmának. Egyenesen következik ebből, hogy protestáns és liberális oldalról gúnyos kritika, katolikus oldalról heves védelem vette körül ezt a kultúrát. A katolikus elit a falusi, kispolgári közeg érzésvilágát tette meg mércének a Mária-tiszteletben, a többiekkel nem tudott mit kezdeni. Ezért maradt vallásos a falu és a kisváros egészen a múlt század hatvanas éveiiig, amíg a hagyományos paraszti-kispolgári közösségek fennálltak.⁴²⁴ A népi vallásosság Szűz Máriát saját paraszti környezetébe állította, így közvetlen kapcsolata volt vele. Mária

⁴²¹ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 196–197.

⁴²² Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 560–561.

⁴²³ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 215–217.

⁴²⁴ Vö. KORFF, G., *Kulturkampf und Volksfrömmigkeit*, in *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte* (Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft Sonderheft 11) (szerk. Schieder, W.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1986, 137–151, 147–148.

utánozható, leképezhető volt számára, az egyes Mária-ünnepeken más-más szempontból.⁴²⁵ Ez a kapcsolat azonban a társadalmi berendezkedés változásával megszűnt.

3.3.4.5. *Modern Mária-tisztelet*

A II. Vatikáni Zsinat után mélyreható változás ment végbe a klérusnak a devócióhoz való hozzáállásában, amely többek között Mária-tisztelet átalakítását célozta. A múlt század hetvenes éveitől a templomokból sok helyütt kikerültek a Mária-szobrok és -képek, vagy legalábbis eltűntek előlük a térdeplők. Az énekeskönyvekben meghúzták a Mária-énekeket, csökkent a Mária-ünnepek és -áhítatok száma. Ehelyett a klérus egy része egy a modern társadalom női szerepéhez kapcsolódó „barátnő”, „modern nő”-képet igyekezett Szűz Máriában láttatni. Ezek a törekvések azonban nem építettek, hanem romboltak. Az ezredforduló után Közép-Európába is megérkezett egy neo-konzervatív irány, de a templomok itt is kiürültek, és javarészt az elkötelezett krisztushívők sem tudnak mit kezdeni a Mária-tisztelettel. A Mária-tisztelet azonban továbbra is hatalmas potenciál a katolikus egyház szimbólum-rendszerében, amihez a jövőben is bizalommal fordulhat a társadalom felé megfogalmazandó üzeneteinek artikulálása során.⁴²⁶

3.3.5. A KEGYHELYEKEN HASZNÁLT IMAFORMÁK, VALLÁSOS JELENSÉGEK

Alapvető Mária-imádságainkat a középkor formálta meg ókori előzmények alapján. Áhítati formáink szintén a középkorban születtek.

3.3.5.1. *Üdvözlég*

Az Üdvözlég mai formájának kialakulása a szentbeszédekben megjelenő Mária-akklamációk nyomán az eucharisztikus imákban megjelenő Mária-dicséretre visszavezethető, jelesül IV–V. században Jeruzsálemben és Alexandriában keletkezett Szent Jakab- és Szent Márk-liturgiára. Az abesszín jakobiták liturgiájában felelgetős szerkezetben találjuk meg az imádság bibliai szövegét már a bizalomteljes kéréssel kiegészítve. Központi gondolata, hogy Mária Krisztussal él a feltámadásban, ezért üdvözítő Krisztusát közbenjárásával segíti.

Nyugaton az adventi kántorbőjti szerda és Gyümölcsoltó offertoriumában jelent meg először az imádság szövege a VII–VIII. században. A VIII–IX. század fordulójáról származó compiègne-i antifonáriumban fűzték be az Üdvözlég-be Mária nevét; ettől kezdve ez mindig benne szerepelt. A XIII. században Jézus nevének befűzése is megtörtént. A kérő záradék

⁴²⁵ HETÉNY, J., *Népi Mária-tiszteletünk teológus szemmel*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), SZIT, Szeged 2001, 28–40, 30.

⁴²⁶ Vö. EBERTZ, M. N., *Maria in Massenreligiosität. Zum Wandel des populären Katholizismus in Deutschland*, 65–84, 70.83.

hozzákapcsolása pedig a katolikus megújulás idején a reformátorokkal folytatott polémia idején rögzült, akik az imádság dicsérő karakterét elfogadták, de kérő-jellegét nem.⁴²⁷

Az Ave Maria valóban dicsérő ima, azonban Máriát, mint Krisztussal élő szőlőtáncot, ezért a dicsérettől a kérés el nem választható. Ráadásul mindez a megváltás dimenziójában tartozik össze, azaz akinek a földi életben szól az angyal szava, azt Krisztusnál a feltámadásban szólítja meg az ima, kifejezve a feltámadás hitét, miszerint a halálon keresztül megőrződik a földi életben megélt istenkapcsolat személyes volta. És ahogy a feltámadt Krisztus nem szűnik meg munkálkodni a világ üdvösségén, úgy a vele egy létben élő Édesanya sincs elszakítva azoktól, akik bizalommal hozzá fordulnak, hogy segítse őket most és haláluk óráján.⁴²⁸

3.3.5.2. *Magnificat*

A *Magnificat*-ot az első századokban Szűz Mária próféta alakjának megfogalmazásaként méltatták. Kezdődő liturgikus használatánál is az ószövetségi himnuszokhoz sorolták az V. század elején. Ez egyidőben történt azzal, hogy Szűz Máriát keleten és nyugaton is megszólították az imádságban, tiszteletére templomokat, kolostorokat szenteltek fel. Liturgikus használata után Szent Benedek regulájában került a ma ismert helyére, az esti dicséretbe, mint evangéliumi kanticum. Szent Benedek elrendelte, hogy a szentbeszéd időről időre foglalkozzon a *Magnificat*-tal. Tiszteletreméltó Béda azt emelte ki, hogy Mária egész lényét igénybe vette az istendicséret. Hrabanus Maurus Mária alázatáról írt Éva göggyével szemben. Luther magyarázata szerint Máriában Isten az elesetteket választja ki nagylelkűségében.

A *Magnificat*-ban Mária egybenő Izrael üdvtörténetével, megfogalmazza az istenanyaságban kapott személyes üdvösségét, és megígéri, hogy minden nemzedék üdvösséget kap őbenne.⁴²⁹

3.3.5.3. *Oltalmad alá futunk*

A III. század végén fordult át a Mária alakjáról folytatott hívő elmélkedés Mária közvetlen megszólításába. Ennek egyik első szöveggyűjtője a IV. századból az *Oltalmad alá futunk* imádság, és a prédikációkban előforduló akklamációk és könyörgések Szűz Máriához, melyek az Istenszülőt, mint közbenjárót szólítják meg, aki Istennél él, és anyai méltóságát ott is megtartotta. Ennek a spirituális-liturgikus fejlődésnek az alapja egyrészt a krisztológiai fogalomtisztázás, amely elhelyezte Máriát az üdvtörténetben, másrészt a liturgiátörténet

⁴²⁷ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 531–533.

⁴²⁸ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 534.

⁴²⁹ Vö. uo. 537–538.

fejleményei, mert a vértanúk tisztelete és közbenjárásuk kérése természetesen gyakorolt hatást Szűz Mária tiszteletére.⁴³⁰

Az Oltalmad alá imához hozzáfűzött „mi Asszonyunk, mi Közbenjárónk, mi Szószólónk, engeszteld meg nekünk Szent Fiadat, ajánlj minket Szent Fiadnak, mutass be minket Szent Fiadnak” -kérés Clairvaux-i Szent Bernát egyik adventi beszédéhez köthető,⁴³¹ és jól mutatja a feudális viszonyrendszert. Mária Krisztusnak alárendelt úrnő (Asszony), aki hatalmat gyakorol, és akinek szolgálatában állunk.

3.3.5.4. *Rózsafüzér*

A rózsafüzért tágabb értelemben szintén nevezhetjük biblikus imádságnak. Előzményei a keleti és koraközépkori nyugati szerzetességhez vezetnek, ahol az imaórák közti idő szüntelen imádsággá formálásában az Üdvözlégyek és Miatyánkok folyamatos imádkozása gyakorlattá vált Isten üdvözítő tervének szemlélésére, Isten közelségének megtapasztalására és az ördög távoltartására. A 3×50 Üdvözlégy a százötven zsoltár helyettesítésére szolgált az írástudatlan szerzeteseknek és minden egyszerű embernek. Szintén forrása a rózsafüzérnek a koraközépkorig visszanyúló, Jézus életéről és haláláról elmélkedő mondatok és visszatérő zsoltárok váltogatása. Közvetlen előzménye a Salley-i István ciszterci szerzetes által összeállított Mária tizenöt öröme – imádság, mely tizenöt elmélkedést zárt le egy-egy Üdvözlégygel. A Trier melletti Szent Tamás-kolostor ciszterci apácái 1300 körül Jézus életéről 100 rövid hitigazságot imádkoztak egy-egy Üdvözlégygel. A mohamedánok a VIII. századtól ismerték az imaszámoló-zsinórokat. Amiens-i Szent Péter az első keresztes hadjáraton ismerkedett meg ezekkel, és terjesztette el őket Európában, ahol a XIII. század közepétől kezdték el szélesebb körben használni.

Porosz Domonkos 1409-ben a trieri Szent Alban kartauzi kolostorban alkotta meg ötven klauzuláját Krisztus életéről, amit ötven *Ave Maria*-ba fűzve imádkozott. A kartauziak mellett a bencések és domonkosok tettek sokat a rózsafüzér-imádság elterjesztéséért. A középkor a megtestesült Üdvözítőt szemlélve imádkozta a rózsafüzért. A Rózsafüzér Társulatok útját a XIV. századtól a domonkosok egyengették. A rózsafüzér-imádság terjesztésére az Alpoktól északra dominikánus vezetéssel már 1470-től Rózsafüzér Társulatokat alapítottak, Fuldában például 1510-ben, Brixenben 1611-ben.⁴³²

⁴³⁰ Vö. uo. 529–530.

⁴³¹ *Patrologia Latina* (továbbiakban PL) 183, 43 C, lásd <https://archive.org/details/patrologiaecurs56/unngoog/page/n26/mode/2up> (a kutatás ideje: 2021. 03. 22.)

⁴³² Vö. LEINWEBER, J., art. *Fulda, in Marienlexikon 2* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), *Eos, St. Ottilien* 1989, 562–564; GELMI, J., *Brixen und seine religiöse Ausstrahlung, in Der Schlern. Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde* 75 (2001), 407–437, 422.

A reformáció korára a szemlélődő magatartás a rózsafüzér végzéséből kivesszett, amit a reformátorok helyesen kritizáltak. A rózsafüzér-imádság és a Mária-tisztelet újraélesztésében aztán a jezsuiták, különösképpen Canisius Szent Péter egyenes ösvényt láttak meg, amely Krisztushoz és az egyházhoz vezet.⁴³³ Az 1571-es lepantói győzelemért való hálaadás is népszerűsítette a rózsafüzér-imádságot.⁴³⁴

A rózsafüzér teológiai szerkezetének pillérei: 1) a biblikus karakter nemcsak a szövegeket tekintve, hanem a titkok egymásutániségában is; 2) az üdvtörténeti karakter, amely Mária és Jézus életének üdvösséget hozó eseményeit emeli ki főként; 3) a krisztológiai karakter, ami az Üdvözlég alapvető irányultságából következik. 4) Az imaformából származó jegy az Istent dicsőítő és őt kérő jelleg. 5) A rózsafüzér-imádság legfontosabb jegye a szemlélődés, amely nélkül a rózsafüzér kiüresedik. 6) Végezetül a rózsafüzér liturgiához rendeltsége azt jelenti, hogy a rózsafüzér előkészít a liturgiára, és segít annak ünnepi jelenvalóságát a hétköznapiakban fölidézni. A rózsafüzéren keresztül beléphetünk Mária Krisztusra néző életébe. Végeredményben a rózsafüzér máriás Krisztus-meditációnak nevezhető.⁴³⁵

3.3.5.5. *Úrangyala*

Az Úrangyala imádság a rózsafüzérrel párhuzamosan fejlődött. Gyökerei szintén a XIII. századra nyúlnak vissza a szerzetesség berkeibe, ahol reggel, délben, este Krisztus megtestesülésére, halálára, feltámadására való rövid megemlékezéseket mondtak egy-egy Üdvözlégyet fűzve hozzájuk. Mai formája a XVI–XVII. században alakult ki. Canisius Szent Péter ebben is döntő részt vállalt.

Mária segítségül hívásával tagolni a napot ma is sokat segít abban, hogy napunkat a húsvéti esemény fényébe helyezzük megemlékezve a megtestesülés titkáról. A megismételt Üdvözlég itt is az imádság meditatív karakterét emeli ki, amely nélkül ez az imádság is kiüresedne.⁴³⁶

3.3.5.6. *Himnuszok, szekvenciák*

A himnuszok, szekvenciák, Mária-antifónák irodalmi alkotások, melyek szövegükben nem kötődnek a Szentíráshoz, mint a biblikus Mária-imák, hanem költői szövegek, melyek képek, szimbólumok sokaságával dicsérik Máriát legtöbbször metrikusan rendezett strófákban. Első köztük a bizánci máriás költészet csúcsának tartott *akathisztosz*-hymnus a maga 24 alfabetikus strófájával. Minden strófa elbeszélő, értelmező és dicsérő részre tagolódik. Hasonló elragadtatott költőiség jellemzi részben a nyugati Mária-himnuszokat is, melyek szerzőit Máriát

⁴³³ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 542–543.

⁴³⁴ Vö. JEDIN, H., *Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung*, 592–596.

⁴³⁵ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 546–547.

⁴³⁶ Vö. uo. 548–549.

szemlélve a megtestesülés és megváltás misztériuma szintén költői magasságokba ragadja. Ugyanígy érzelmileg mélyen átitatott a Fájdalmas Anyára tekintő költő megrendültsége a *Stabat Mater*-ben. Műfaját tekintve a dicsérő tartalomnak leginkább a dal felel meg. Ezek az alkotások abban tettek nagy szolgálatot, hogy minden korok emberét bevonták az istendicséretbe testestül-lelkestül minden érzületükkel, lelki rezdülésükkel együtt. A himnikus imádság személyes megszólítás, hódoló felkiáltás, megjelenik benne a tudat, hogy kellő fenséggel nem képes a titkot kimondani, ezért újra és újra nekifut, hogy legalább megközelítse azt. Megfogalmazódnak benne a csodálat és a hála, a készség a hasonulásra és követésre. A kérések is mind a dicséret és hódolat kifejezői, ahogy a megvallás is.

A himnuszok képanyaga elsősorban az Ószövetség képeiből, allegóriáiból válogat tipológikus szempontok szerint. Mária az új Éva, Noé bárkája, el nem égő csipkebokor, frigyláda, Áron vesszeje.⁴³⁷ Az Újszövetségből választott kép a Jelenések könyvének Napba öltözött Asszonya. Természetből vett képek is vannak szép számmal: tengernek csillaga, bimbó, rózsa, hajtás tövis nélkül, drágakő, hajnalhasadás, stb. A képek, allegóriák szabad asszociációban követik egymást kitágítva, kibővítve ezzel a bibliai Mária-kép mondanivalóját. Így lesz pl. az Istenanya természetfölötti szépsége testi szépséggé a himnuszokban. A szárnyalásnak csak a formai követelmények szabnak határt: a szótagszám, rím. Szent Ambrus például minden himnusához ugyanazt a 8×4 soros, jambikus formát használta. Visszatérő külső eleme a himnuszoknak az *ave, salve, gaude, vale* akklamációk.

A tartalmi–teológiai kritériumok a himnuszok másik rendező elve. A megtestesülés és hozzá kapcsolódóan a Szentlélektől fogadás, a szülés, valamint a látogatás Erzsébetnél, a Templomban való bemutatás, a szeplőtelen fogantatás, mennybevétel témája szintén a költői áradást rendezetté teszi, amint a doxológiába kicsúcsosodó záró versszak is. Ez a teológiai kifutás a Szentháromságos Isten dicséretébe egyfajta súlypontja is a Mária-himnuszok helyes értelmezésének, melyet Canisius Szent Péter Luther és követői kritikájára válaszul kidolgoz: Mária tiszteletré méltósága végső soron Isten Máriának és Márián keresztül nekünk adott adományaiból fakad, ezért minden dicséret végső soron Istenre mutat. Canisius a reformátorok által sokat kritizált *Salve Regina* kapcsán rámutat, hogy a himnuszok Máriával kapcsolatban relatíve, a részesedés értelmében használják a felségcímeket, amelyek teljes értelmükben természetesen csak Istent illetik meg, Isten Anyját és a szenteket csak Istenhez tartozásuk folytán

⁴³⁷ Továbbá hegy, vár, udvar, templom, menyasszonyi szoba, város, pálma, cédrus, szőlőtő, Gedeon gyapja, Salamon trónja, lepecsélt forrás, zárt kert. Mária imája legyőzi a bűnt, Neve a szomorúságot, jó illata a liliumét, ajkának édessége a mézét. Ízletesebb a diónál, fehérebb a hónál, hamvas, mint a rózsa, ragyogóbb a holdnál, mert megvilágítja felkelő Napunk a magasságból. Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 552–553. 166. lj.

analóg értelemben. Canisius érdeme, hogy felhívta a figyelmet a vallásos és teológiai beszéd közti különbségre. Nyelvtéológiai megfontolásai kiemelik, hogy az Isten teremtményeiről való ünnepi beszéd analóg és viszonylagos beszédmód. Ez a himnuszok nyelvezetére teljesen igaz.⁴³⁸

3.3.5.7. *Felajánló imádságok Máriához*

Az egykor nagy súllyal a latba nyomó csoportja a Mária-imádságoknak a felajánló imák Szűz Máriának, melyekben a felajánló magát szolgának, rabszolgának,⁴³⁹ Szűz Máriát pedig királynőnek, úrnőnek nevezi. Előzménye, hogy a királynő felséggcimmel Órigenésztől kezdve megszólítja Máriát a keresztény irodalom. A másik gyökere a szokásnak, hogy előszeretettel szenteltek templomokat, kolostorokat Szűz Mária (vagy más szentek) tiszteletére. Ezzel egész közösségeket rendeltek mintegy hűbéri viszonyba a szenthez, akinek, mint hűbérúr, oltalmát kérték ezzel. Ugyanígy került például Magyarország Szűz Mária patronátusa alá Szent István király felajánlása nyomán. A ciszterci és premontrei rend és számos társulat ajánlotta magát Szűz Máriának. A dominikánusok fogadalomtételükben meg is nevezik Szűz Máriát. Mindehhez a középkori hűbérrendszer adja az értelmezési horizontot. Teológiailag a felajánló imádságok alapját az efezusi zsinat Máriáról vallott kijelentése adja, mely Jézus anyját Isten Anyjának mondja (DH 252), aki így minden hívő anyja és hathatós mennyei közbenjárója.⁴⁴⁰

3.3.5.8. *Mária-kegyhelyek zárandoklatai*

A Szűz Mária-kegyhelyekre vezetett zárandoklatoknak jellegzetes vonásai a kérés és a hálaadás, valamint Szűz Mária lelki magatartásának, az Isten Szava iránti engedelmességnek az elsajátítása. A mai Mária-kegyhelyekre vezetett zárandoklatoknak kétségtelen jellemzője az egyház sokszínűségének és egységének, nemzetek fölöttiségének megtapasztalása. A nagy Mária-kegyhelyek eleven egyház-tapasztalata a közös imádságokkal, a szentgyónással, szentáldozással, a különböző nemzetek ünnepélyes bevonásával a közös liturgiákon, életreszóló tapasztalata az egyes zárandokoknak, és missziós küldetés is a kegyhelyre ilyenkor látogató nem vallásgyakorló tömegek irányában.⁴⁴¹

A II. Vatikáni Zsinat és a *Marialis cultus* dokumentum tükrében a Szűz Mária-kegyhelyekre vezetett zárandoklatok feladata egy igényes Mária-tisztelet gyakorlása. Ennek elemei kell legyenek egyrészt a folytonos kapcsolódás a krisztológiához, másrészt úttá válni a kereszténység egészének megismeréséhez, harmadrészt a teológiai észszerűség és a máriás lelkület érzelmi töltete közti feszültség pozitív energiává formálása. Feladata lehet a Mária-

⁴³⁸ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 550–551.

⁴³⁹ Vö. MONTFORTI B. GRIGNON LAJOS, *Szűz Mária titka*, Korda, Budapest 1926, 10, lásd http://www.ppek.hu/konyvek/Monforti_Grignon_Lajos_Szuz_Maria_titka_1.pdf (a kutatás ideje: 2020. 03. 28.)

⁴⁴⁰ Vö. COURTH, F., *Marianische Gebetsformen*, 557–558.

⁴⁴¹ Vö. COURTH, F., *Wallfahrten zu Maria*, in *Handbuch der Marienkunde 2* (szerk. Beinert, W.–Petri, H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1997², 9–30, 26–27.

tiszteletnek az is, hogy a túlracionalizált világban teret engedjen az egész ember megszentelésének a hétköznapi életbe érő, egyszerű eszközökkel.⁴⁴²

3.3.5.9. *Körmenetek, az Oltáriszentség tisztelete*

A laikus jámborsági gyakorlatok 1500 körül a virágkorukat élték. Az oltárok alapítása, a misemondatás, körmenetek, a szentek és ereklyék tisztelete és a búcsúk keresettsége jellemezte a XVI. század katolikus vallásgyakorlatát. Európa népességének életét ekkor egy úgynevezett „kis jégkorszak” keserítette, egymást érték a szűk esztendő, fagyok, éhínségek és a járványok. Mindezek ellen tehetetlenek voltak a hatóságok. Járványok idején a protestánsok böjti napokat tartottak, prédikációkat hallgattak. A katolikusok könyörgő körmeneteken vettek részt, mert ha a város egész lakossága körmenetre ment, az a remény egyetemes jele volt: a harcban mellettünk áll Isten, aki nagyobb, mint a sátán.⁴⁴³

A szentségimádás a XII. században kezdett kifejlődni, bevezették az úrfelmutatást a szentmisében és az Úrnapjának megünneplését az egyházi évben körmenettel. A Tridentinum után növekszik az Oltáriszentséggel való személyesség találkozás súlya a vallásgyakorlásban, például a szentségkítéssel egybekötött szentmisében.⁴⁴⁴ A barokkban hangsúlyossá vált a szentségimádás, de a szentségkítétel továbbra is nagy eseménynek, az ünnepek csúcának számított. A XVI. század első felében Itáliában jelent meg a 40 órás imádás a nagyhét eseményeibe illesztve, amelynek alapját a II. századtól ismert 40 órás böjt adta az Úr 40 órás sírban nyugovásának tiszteletére. Később a Szent Három Nap eseményeiről leválva a 40 órás szentségimádás önálló áhítattá vált, melyet először a jezsuiták terjesztettek, a XVII. században pedig a nép vallásosságának erősítésére a kapucinusok végezték ezt az áhítatot elsősorban nagy szorongatások idején. Rómában kialakult az örökimádás azon formája, mely negyven óránként más-más templomba vándorolt folyamatosan VIII. Kelemen pápa 1592-ben kiadott rendelkezése szerint. Bajorországban 1747-ben, az örökös tartományokban 1777-ben sikerült meghonosítani.⁴⁴⁵ Klimó püspök Pécsen 1763-ban egy országos erejű földrengés évfordulójára hirdetett meg 40 órás szentségimádást július 24-e vasárnap estétől Szent Jakab és Szent Anna ünnepnapjaira.⁴⁴⁶

⁴⁴² Vö. COURTH, F., *Wallfahrten zu Maria*, 27–28.

⁴⁴³ Vö. DELUMEAU, J., *Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts I–II., Kulturen und Ideen* (szerk. Müller, W.–Boehncke, H.), Reinbeck, Hamburg 1985, 141. 176.

⁴⁴⁴ Vö. SCHROTT, A., *Die Reform des Trienter Konzils im Spiegel der nachfolgenden Andachts–literatur*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken, I.*, (szerk. Schreiber, G.), Herder, Freiburg 1951, 349–357, 355.

⁴⁴⁵ Vö. VORGRIMLER, H., art. *Ewige Anbetung*, in *Lexikon für Theologie und Kirche III* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1959², 1263–1265, 1263; JUNGSMANN, J. A., art. *Vierzigstündiges Gebet*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Buchberger, M.–Hofmann, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 783; JEDIN, H., *Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung*, 592. Ld. továbbá BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 458. 32. lj.

⁴⁴⁶ PEL.I.I.c.2. Protoc. Exped. 1751–79, 219–222.

A szentségi áldás is kitüntetett helye volt az Istennel való személyes találkozásnak. A csütörtöki szentmiséken volt, hogy hétszer adtak áldást, de legalább a szentmise elején, végén és az evangélium után a Pange lingvát intonálva. Nem lehetett viszont Fuldában az úrnapi misén kétszer szentségi áldást adni 1765-től; tehát csak a végén volt engedélyezett, a szentlecke után nem. Ugyanígy az úrnapi oktáva miséin.⁴⁴⁷ Hétszer harangoztak is a szentmise alatt: evangéliumra, átváltoztatásra, áldozásra, szentségi áldásra, az Asperges szertartására, a kedvező időjárásért való könyörgésre és Magnificat-imádságra. Szentségi áldás alatt és átváltoztatáskor letérdeltek házban-mezőn.

A körmenetek, szentségimádás, szentségi áldás – bennük a láttatás mágikus gondolkodásmódjával – a kisvárosi/falusi közeg felbomlásáig és a II. Vatikáni Zsinat után végbement liturgikus reformig a mikrotársadalmak rendezett működését, bennük Isten látható és tapasztalható jelenlétét garantálták a mindennapokban.

3.3.5.10. *Mária-jelenések, látomások*

A Mária-jelenések minden évszázadban kísérik a hívő embert. A jelenés egy rendkívüli, természetfölötti eredetű pszichikai tapasztalat, amelyben a természeti törvények szerint nem érzékelhető, nem látható személyek (Isten, angyal, megváltott emberek), transzcendens tartalmak (üzenetek), volt és jövőbeni események, fizikailag távoli személyek és dolgok egyesek számára testi valóságban érzékelhető módon, értelem számára megragadható formában jelennek meg.⁴⁴⁸ Ez a tényleges jelenés Szűz Mária esetében az *apparitio mariana*, amelyben Isten Anyja megdicsőült testben-lélekben megjelenik, megmutatja magát akár a menny boldogságában, akár a bűn feletti aggodását kimutatva.

Szintén jelenésnek mondjuk magyarul a *mariophania*-t. Ebben nem történik megdicsőült testben-lélekben való konkrét megjelenés, mint rendkívüli jelenség, hanem Szűz Mária megdicsőült és az egyház életében mindig és mindenütt aktív jelenlétének köszönhetően szintén természetfölötti jelenséggként egy prófétai jel valósul meg a tapasztalható környezetbe illeszkedve.⁴⁴⁹ Ez a természetes környezetbe illeszkedő természetfölötti jel lehet fény- és hangjelenség, de ide sorolandó a források vagy Mária-szobrok megtalálása, illatáradás, a szobor ragyogása, megmozdulása, könnyezése és vérhullatása. Ezeket a prófétai jeleket az üdvösség munkálásának célja hatja át: megtérésre, Krisztus imádsására szólítanak fel. Nem hordoznak új

⁴⁴⁷ *Rituale Fuldense. Jussu & autoritate reverendissimi ac celsissimi principis et domini d. Henrici Dei gratia episcopi & abbatis Fuldensis, S.R.I. principis ... editum anno salutis nostræ MDCCLXV*, Fulda 1765, lásd <https://fuldig.hs-fulda.de/viewer/resolver?urn=urn:nbn:de:hebis:66:fuldig-6388913> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

⁴⁴⁸ Vö. LAIS, H., art. *Erscheinungen*, in *Marienlexikon 2* (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1989, 395–398, 395; KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 213.

⁴⁴⁹ A kétféle jelenés megkülönböztetéséről Kovács Zoltán szíves közlése alapján vö. PERRELLA, S. M., *Impronte di Dio nella storia, Apparizioni e Mariofanie*, Messaggero di Sant'Antonio Editrice, Padova 2011, 5-8.

elemet a kinyilatkoztatáshoz képest, hanem a mai kor embere előtt hangsúlyozzák a kinyilatkoztatás kevésbé figyelembe vett elemeit (bűnbánat, böjt, engesztelés), amire jelenleg épp nagy szüksége van az emberiségnek.⁴⁵⁰ Az *apparitio mariana*-ban tehát Mária „látatja magát” élő személyként, a *mariophania* jelenségeiben a természetes környezethez kötődően tapasztalható olyan üzenetértékű természetfölötti jel, mely egyértelműen Máriához kötődik.

A kétféle jelenéssel szemben a látomás inkább személyhez kötött, és felülírja a normális látással való környezetérzékelést. A keresztény antropológia az észlelésnek, három fajtájáról beszél: 1) külső látás (*visio sensibilis*), 2) belső látás (*visio imaginativa*), 3) értelmi látás (*visio intellectualis*). A látomásnál biztosan nem külső látásról van szó, hiszen a látott képek és személyek nem testként jelennek meg, nem úgy, mint a látnokot körülvevő környezet tárgyai. Ezért nem látja azokat más, csak a látnok. Tisztán értelmi látásban születnek a misztikusok tapasztalatai, amelyekben értelmezés, képzelet nem játszik szerepet, éppen ezért ezek sem látomások. A látomásoknál belső látásról van szó, amelyben a látottak a látnokok számára ugyanolyan objektív valóságként jelennek meg, mint az érzékelhető környezet. Ez a képszerű tapasztalat nem a fantázia szüleménye, „a lelket valóságos, de érzékfeletti valóságból eredő hatás éri,”⁴⁵¹ amely megtérésre, hitének megerősítésére indíthatja. A látomás nem feltétlen hordoz üzenetet, és nem feltételezi okvetlen a látott személyek valóságos (akár nem is látható) jelenlétét. A belső látáshoz hasonló módon beszélhetünk belső hallásról (*allocutio*) is, amely szavak, hangok nélkül, az értelem szintjén észlelhető.

Mindkétfajta jelenést kísérheti egyéb, objektív, külső érzékekre is ható, valóságos, nem feltétlenül látványként megjelenő, de mások számára is érzékelhető, a tárgyi környezetbe illeszkedő, a Szűzanya üzenet-értékű jelenlétét közvetítő természetfölötti jelenség. A jelenésnél lehetséges tehát, hogy nem egyszerűen a Szent Szűz képét látjuk, vagy értjük, amit mond, hanem ezen túlmutató „érinthezősége”, reális, aktuális érzékelést is tapasztalunk.⁴⁵²

A jelenések lehetősége a keresztény istenfogalomból ered, miszerint az Isten a test-lélek összetettségű ember életének alakításában a természeti rendjének természetfölötti felülmúlása révén is részt vesz látomások és szózatok formájában (vö. ApCsel 2,17, Joel 3,1-5).⁴⁵³ Az Ó- és Újszövetséggel Jézus Krisztusban a kinyilatkoztatás (*revelatio publica*) teljessé vált. Ez a

⁴⁵⁰ További természetfölötti jelek a stigmatizáció, Jézus sebeinek érintése, a lebegés vagy a *bilocatio*. Vö. KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 214. 856. l.j.

⁴⁵¹ HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Il messaggio di Fatima* dokumentum, in *CivCat 151 (2000) 3*, 165–179, magyarul: *A fatimai "titok" teológiai kommentárja, Diós István fordítása a Fatima üzenete c. cikk (L'Osservatore Romano 2000.06.26–27.) alapján*, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=150#N8> (a kutatás ideje: 2021.01.30).

⁴⁵² Vö. KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 213. 853. l.j.

⁴⁵³ Vö. LAIS, H., art. *Erscheinungen*, 395.

kinyilatkoztatás a hitletétemény (*depositum fidei*), amit „isteni és katolikus hittel” „Isten írott vagy hagyományozott igéje”-ként hinnünk kell (DH 3006, 3011). Az azóta történt magánkinyilatkoztatások, még ha vannak is köztük a Tanítóhivatal által elismert, az egyházra nagy hatást kifejítő jelenések, nem tartoznak a hitletéteményhez. Azonban mindenképpen állítható, hogy ezek Istennek lehetségesek, és bár a tévedések lehetősége miatt csak megfelelő, gondos vizsgálódás után, de emberi bizalommal (*fides humana*) fordulhat felénk a hívő.⁴⁵⁴

A gondos vizsgálatnak azt kell megállapítania, vajon van-e természetfölötti hatás az érzékelt valóság mögött. Ha 1) komoly vizsgálat után erkölcsi bizonyosság vagy legalábbis nagy valószínűség áll fenn az esemény létezéséről, 2) az érintettek személyes tulajdonságai (pszichikai kiegyensúlyozottság, méltó és helyes erkölcsi életvitel, engedelmesség az egyházi hatóság iránt) meggyőzőek, 3) valódi és tévedésmentes hittani és lelki tanítás hangzott el, 4) egészséges tisztelet és bősz, folyamatos lelki gyümölcsök (imádság, megtérés, szentségek vétele, felebaráti szeretet megnyilvánulása) övezik az eseményt, akkor hiteles jelenésről beszélhetünk. Ellenben, ha nyilvánvaló ténybeli vagy tanbeli tévedés (kivéve ha az érintett öntudatlanul fűzött hozzá valamit saját kulturális adottságainak megfelelően a természetfölötti kinyilatkoztatáshoz), anyagi haszon keresése, az érintettek súlyos, erkölcstelen cselekedete a történés idején, az érintett pszichikai betegsége, hajlama, ami negatív hatással lehetett a föltételezett természetfölötti jelenség megítélésére, vagy tömegpszichózis története forog fenn, akkor biztosan nem beszélhetünk hiteles jelenésről.⁴⁵⁵

Történetileg több mint 500 Mária-jelenésről van tudomásunk. Ezek nagy részében a legendás elemek között nem meghatározhatók már a valós történeti tartalmak. Ezek többségét nem tartjuk szűk értelemben Mária-jelenésnek. Mária legtöbbször akkor jelent meg, ha új szerzetesrend, új templom alapítása, a keresztény élet támogatása, a megtérés szorgalmazása, nehéz lelki állapotban való támogatás volt a célja ezzel. 1830 után az egész egyház lelki megújulását célzó Mária-jelenések egyre gyakoribbá váltak.⁴⁵⁶ A hiteles Mária-jelenések a biblikus felszólításokat ismétlik a megtérésre, imára, böjtre, ezáltal a kinyilatkoztatással összhangban vannak. Egyedül a rózsafüzér-imádság hangsúlyozása új elem a XIX. századtól. A sok megtérés, az elkötelezett keresztény életvitel megújulása, a Krisztus-központúság, eucharisztikus élet középpontba állítása a Mária-jelenések autenticitása mellett szól. A hivatalosan elismert Mária-jelenéseknél a teológia nem garanciát ad a természetfölöttiségre, hanem kimondja, hogy 1) tartalmilag összeegyeztethető

⁴⁵⁴ Vö. SCHEFFCZYK, L.–ZIEGENHAUS, A., *Mária az üdv történetben. Mariológia* (Szent István kézikönyvek 8) (szerk. Molnár, Gy.), SZIT, Budapest 2004, 308.310.

⁴⁵⁵ Vö. KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 217.

⁴⁵⁶ Vö. LAIS, H., art. *Erscheinungen*, 396.

a Mária-jelenés az egyház tanításával és szokásaival, 2) kultusz rendelhető hozzá, 3) megállapítja a történetileg igazolható, tisztán természetes rendjét az eseményeknek, hogy értelemesen, emberi hittel elfogadható legyen a természetfölötti indíttatás.⁴⁵⁷

3.3.5.11. *Keresztút*

A keresztútjárás Jézus Krisztus szenvedésének végig elmélkedése a Fájdalmas Anya nyomdokait követve.⁴⁵⁸ A keresztút eseményeit a XIII. században a húsvéti liturgia kórusválaszaiból kiindulva laikusok adták elő dramatizálva a templomon kívül. A Szentsírnál előadott cselekményről a XIV. századtól vannak leírásaink.⁴⁵⁹ A keresztesháborúk nyomán Nápolyi Róbert és a szultán megegyezésére 1336-ban a ferencesek átvették a Cœnaculum és a Kálvária-hegy gondozását, és a XV. század végére kidolgozták a jeruzsálemi zarándoklat mintájára a lelki zarándoklatot, azaz a keresztutat. A XVI. század végén az első tizenkét stációval a holland Christian Adriani Cruys ért el áttörő sikert. Az utolsó két állomást a ferences Antonius Daza fűzte hozzá 1625-ben. 1648-ban a keresztútjárás az örökös tartományokban már élő gyakorlat volt, az eredetileg csak a ferenceseknek járó búcsúk elnyerését 1695-ben kiterjesztették minden keresztényre. XIII. Benedek pápa 1723-ban a keresztút-állítás kezdeményezésének a jogát a ferenceseknek tartotta fenn.⁴⁶⁰ A középkori szentek-élete ábrázolások és szenvedéstörténetek a templomfalakon és oltártáblákon a XVIII. században cserélődtek le keresztutakra. Ezek előtt vagy a kálváriákon volt a keresztútjárás. A keresztutak elterjedésének köszönhetően a keresztfa a népi áhítat különlegesen szilárd elemévé vált.⁴⁶¹

3.3.5.12. *Litániák*

A XV. században elindult Nyugat-Európában a magán Mária-áhítatok nyilvános formákba rendeződése, és a szentek tiszteletére végzett litániák helyét egyre többször Mária-litániák vették át.⁴⁶² Azonban még a XVIII. században is sok ünnep oktáva-áhítatán illetve a szentek ünnepeihez tartozó novénákon a szentek litániáit énekelték.⁴⁶³ A Geresdi-dombság falvaiban a fogadalmi ünnepeken a szentmise után körmenettel, zászlókkal mentek a szent szobrához vagy kápolnájához, ott a szent litániáját végezték el könyörgéssel, majd a templomba

⁴⁵⁷ Vö. LAIS, H., art. *Erscheinungen*, 397.

⁴⁵⁸ Vö. LUCCHESI-PALLI, E., art. *Kreuzweg*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* VI (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 627–629, 627.

⁴⁵⁹ Vö. ANTOS, H., *Die Volksfrömmigkeit nach der 2. Türkenlagerung in Wien*, 108.

⁴⁶⁰ Vö. GRANITZER, A., *Der Sachsenburger Kalvarienberg*, in *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten* 181 (1991), 267–277, 268.

⁴⁶¹ Vö. HABIG-BAPPERT, I., *Eucharistie im Spätbarock: Eine kirchliche Bild-Allegorese im deutschsprachigen Raum* (Forschungen zur Volkskunde 49) (szerk. Kötting, B.–Schröer, A.), Regensburg, Münster 1983, 47.

⁴⁶² Vö. GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, 351–352.

⁴⁶³ Vö. BUCHNER, F. X., *Volk und Kult. Studien zur deutschen Volkskultur* (Forschungen zur Volkskunde 27), L. Schwann, Düsseldorf 1936, 23.

visszatérve a Mindenszentek litániájával zárták az ünneplést.⁴⁶⁴ A Szeplőtelen Fogantatás dogmájának 1854-ben történt kihirdetését követően a XVIII. századtól szokásos májusi imádság kiegészült, és elterjedt a májusi litánia ma ismert formája.⁴⁶⁵

3.4. *Sensus fidei* – a hívő hitérzék

Az egyház egésze és minden tagja részesedik Jézus Krisztus hármasküldetésében.⁴⁶⁶ A papi, prófétai és királyi küldetésben való részvétel építi föl az egyházat, mint az ő Titokzatos Testét. A hármasküldetés közül a prófétai küldetésben való részesedés révén a Szentlélek az egyház hitének bensőséges ismeretére tanít minden krisztushívőt, hogy életével tanúskodjék Krisztusról. Ez a természetfölötti hitérzék (*supernaturalis sensus fidei*) egy élményszerű, intuitív tudás, amely az isteni valósággal való egymásrahangoaltságon alapul a Szentlélek bennünk lakása folytán. A *supernaturalis sensus fidei* mindig összhangban van az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásaival. A Tanítóhivatal nem egészen új dolgokat tanít neki, hanem fogalmakban fejezi ki a krisztushívőben benne lévő globális intuíciót.⁴⁶⁷ Ez az intuitív tudás nem a többségi vélemény, hanem azok meggyőződése, akik aktívan részt vesznek az egyház életében, figyelmes hallgatói Isten igéjének, a hit által megvilágított értelemmel állnak a világ dolgaihoz, ragaszkodnak a Tanítóhivatalhoz, és életszentségre törekedve az egyház javán munkálkodnak.⁴⁶⁸ A keresztény ember tehát az egész egyház hittudatában él, „nemcsak a külső, formális tanítótekinetély síkján, hanem belső valóságában is annak, ami a hit tárgyaként az egyházban, vagyis Isten kegyelmében van jelen.”⁴⁶⁹ Ez egyfajta hitőszton, keresztény intuíció.⁴⁷⁰

A *sensus fidei* két szorosan összetartozó fogalmat jelöl. Az egyes krisztushívő személyes képességét, mellyel eligazodik a hit dolgaiban „*sensus fidei fidelis*” fogalommal jelöljük.⁴⁷¹ Ugyanakkor a krisztushívők összességének irányulásában is megmutatkozik a

⁴⁶⁴ Vö. LANTOSNÉ IMRE, M., *Überlieferungen und interethnische Züge der Volksreligiosität in der Diözese Pécs (Fünfkirchen)*, in *Acta Ethnographica Hungarica* 39 (1994), 295–316, 307.

⁴⁶⁵ Vö. LEINWEBER, J., art. *Fulda*, in *Marienlexikon* 2 (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), Eos, St. Ottilien 1989, 562–564.

⁴⁶⁶ Vö. PUSKÁS, A., *A világi krisztushívők hivatása és küldetése*, in *Vigilia* 75 (2010/6), 406–415, 410.

⁴⁶⁷ Vö. SECKLER, M., *Glaubenssin*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* IV (szerk. Höfer, J.–Rahner K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1960², 945–948, 945–946; KERESZTÉLY, R., *Bevezetés az Egyház teológiájába*, Christianus – O.M.C., Bécs–Budapest 1998, 152.

⁴⁶⁸ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 2014, 88–105. pont

⁴⁶⁹ RAHNER, K., *A hit alapjai. Bevezetés a kereszténység fogalmába*, SZIT, Budapest 1983, 408.

⁴⁷⁰ Vö. CONGAR, Y. M.-J., *Az Egyház élő hagyománya. Tanulmány a hagyomány teológiai fogalmáról* (*Sensus fidei fidelium* 6), L'Harmattan, Budapest 2015, 107.

⁴⁷¹ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 3. pont

Szentlélek vezetése, ahogy egy tanításhoz vagy gyakorlathoz viszonyul: ez a „*sensus fidei fidelium*” vagy „*sensus ecclesiae*”, tehát a hívő közösség, az egyház hitérzéke.⁴⁷²

3.4.1. FOGALOMTÖRTÉNET

A *sensus fidei* nem szerepel a Szentírásban, azonban az igen, hogy az egyház a maga egészében tévedhetetlen a hitben, és minden hívő részesül az Igazság Lelke felkenésében, amely tanítja őt.⁴⁷³ Az Ószövetségben a kinyilatkoztatás címzettje a válaszott nép egésze, a tisztségviselők csupán Isten törvényeinek rendjét hivatottak fenntartani a nép körében.⁴⁷⁴ A próféták új szövetségről, a törvény fölismeréséről és követéséről szólnak, és a lélek kiadásáról az egész népre.⁴⁷⁵ Az Újszövetség arról a meggyőződésről tanúskodik, hogy Jézus eljövételében, kereszthalálában és feltámadásában, végül a pünkösdi eseményében és az Eucharisztia ünneplésében ezek a próféciaik mind belteljesedtek.⁴⁷⁶ A megígért és elküldött Lélek képessé tesz a tanúságtételre, és elvezet az igazságra.⁴⁷⁷

Az egyházatyák az első századok hitvitáiban számos alkalommal hivatkoznak arra, hogy az összes egyház hite és gyakorlata az apostoli hit biztos normája. Isten egész népének prófétai tanúságtétele nem tévedhet a hit dolgaiban, hiszen a kinyilatkoztatás igazságát nemcsak befogadja, hanem igazolja és tovább is adja.⁴⁷⁸ John Henry Newman hívta fel a figyelmet arra, hogy az első századokban, különösen a IV. századi ariánus vita idején a katolikus nevelésben részesült egyszerű hívők tartották meg tisztán a katolikus hitet, amikor a püspökök mintegy hatvan évig ellentmondásosan tanítottak, következésképpen az „*ecclesia docens*” funkcióinak átmeneti felfüggesztése történt.⁴⁷⁹ Nem szabad elfeledkezni ezen adatok kapcsán arról, hogy sokféle kifejezéssel élnek a források, különböző célból beszélnek az egyes hívők vagy a hívek

⁴⁷² Vö. SCHEFFCZYK, L., art. *Sensus fidelium*, in *Marienlexikon* 6 (szerk. Bäumer, R.–Scheffczyk, L.), St. Ottilien 1994, 132–133.

⁴⁷³ Tévedhetetlen, mert Krisztus Teste és Menyasszonya (vö. 1Kor 12,27; Ef 4,12; 5,21-32; Jel 21,9). A Szentlélek kenete segít felismerni, hogy (a János-levél) szerzőjének tanítása igaz, amellyel a tévtanításoktól óv (1Jn 2,20-27).

⁴⁷⁴ Vö. FISCHER, I., *Geist Gottes und sensus fidei im Gottesvolk*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quaestiones Disputatae* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 107–120, 109–110.

⁴⁷⁵ Vö. Jer 31,33-34; Joel 3,1; Szám 11,29 és Ez 11,19-20.

⁴⁷⁶ Vö. Lk 22,20; 1Kor 11,25; valamint Róm 11,27; Zsid 8,6-12; 10,14-17.

⁴⁷⁷ Vö. Jn 15,26-27 és Jn 16,13.

⁴⁷⁸ Vö. AUGUSTINUS, A., *In Iohannis Evangelium tractatus*, XX, 3; in CCSL 36, 204; *Ennaratio in Psalmum*, 120,7; in PL 37, 1611. Ld. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 16. lj.

⁴⁷⁹ Vö. NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften*, 271–272; NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 26. pont

összességének hitéről,⁴⁸⁰ vagy éppen az egyszerű hívők eretnekségre hajló, bárdolatlan hitéről.⁴⁸¹

A hívek közösségének élő hitérzéke megnyilvánult Newman szerint a középkor századaiban is, amikor Krisztus valóságos jelenlétét az Oltáriszentségben Paschasius a hívők hitére hivatkozva állította bátran a kortárs bencés teológusok tartózkodó kijelentései ellenében a IX. században. Ugyanez az érv megjelenik a szeplőtelen fogantatás középkorban sokat vitatott, azonban általánosan vallott tana kapcsán.⁴⁸² 1330 körül Párizs egyszerű lakosaitól kezdve az egyetemi professzorokig és a királyig általános felzúdulást keltett XXII. János pápa néhány, álnéven megjelentetett beszéde, melyekben azt állította, hogy a szentek sem részesülnek a boldogító színelátásban az utolsó ítéletig. Utóda, XII. Benedek 1336-ban ezért adta ki a *Benedictus Deus* dogmatikai konstitúciót, hogy megerősítse az egyház hitérzékében lévő általános véleményét.⁴⁸³ A skolasztikus teológusok elismerték, hogy bár az egyetemes egyház hitét tekintéllyel a főpapok fejezik ki, a hívők összességének hite hit dolgában nem tévedhet, mert a Szentlélek vezet.⁴⁸⁴ Aquinói Szent Tamás szerint a Szentlélek összeköti a hívőket, ezért egyezik az egyes hívők hite és az egyház hite. Az egyetemes egyházat az Ige hallgatójaként eltölti a Szentlélek, így Isten Igéje átformálja. A Szentléleknek köszöhetően tehát minden egyes hívő hordozza az egyház hitét, ösztönösen ragaszkodik hozzá. Ebben igazolja a Szentírás, amely az egyház hitének zsinórmértéke. Minden hívő rendelkezik a hit fényével, amely nincs ellentétben az értelem fényével, de nem a megismerés módján, hanem az „egytermészetűség” módján ragadja meg tárgyát.⁴⁸⁵ A *sensus fidei* ennek a „*lumen fidei*”-nek a gyümölcse.

A teológiában a középkorban is jelen van a szentpáli test-fogalom az egyház leírására a keresztény társadalomtól való megkülönböztetésül. Az egyház *congregatio fidelium*, hívek közössége, amelyet különböző – szentelést kívánó és nem kívánó – de egyaránt a Szentlélek

⁴⁸⁰ Vö. GRIESER, H., *Hören auf das Gottesvolk? Bemerkungen aus kirchenhistorischer Perspektive zu einer Herausforderung seit frühchristlicher Zeit*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quæstiones Disputatæ* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 150–189, 164–166.

⁴⁸¹ Vö. uo. 169–170.

⁴⁸² Vö. NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften*, 291.

⁴⁸³ DH 1000-1002. Vö. GERWING, M., *Sensus fidei und consensus fidelium. Bemerkungen zum Glaubenssinn der Gläubigen in der Theologie des Mittelalters*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quæstiones Disputatæ* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 190–212, 193–194.

⁴⁸⁴ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 28. pont

⁴⁸⁵ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 50. pont; GERWING, M., *Sensus fidei und consensus fidelium. Bemerkungen zum Glaubenssinn der Gläubigen in der Theologie des Mittelalters*, 207–271.

erejéből fakadó adományokkal felruházott tagok építenek fel.⁴⁸⁶ Ugyanakkor az egyház meghatározása ekkor egyre inkább kánonjogi szempontból történik a világi hatalom befolyása elleni küzdelemben, és a klérusra korlátozódó egyházfogalom irányába tolódik el.⁴⁸⁷ A plébániáról ennek értelmében már nem a hívek közösségeként⁴⁸⁸ beszélnek, hanem egy előjogokkal rendelkező, területileg lehatárolt egyházi jogi személyként, amelyhez hívek tartoznak, akik a klérus lelkipásztori ténykedésének tárgyát képezik.⁴⁸⁹

A reformáció kiemelte Isten Igéjének elsőbbségét, amelyet minden megkeresztelt képes a saját belátása szerint értelmezni. A reformátorok megkérdőjelezték a Szenthagyomány szerepét, a pápa és a püspökök jogát a tanításhoz és a zsinatok tévedhetetlenségét. Ezeket a hittételeket a tridenti zsinat teológusai az egész egyház – mely a világiak és a klérus együttese – hit dolgában való tévedhetetlenségére hivatkozva védelmezték. Krisztus valóságos és lényegi jelenlétét a szentségekben, a Szentírásban és a Szenthagyományban az „egész egyház érzéke” vallja.⁴⁹⁰

Melchior Cano (†1560), a zsinat egyik teológusa a hívek aktuális közös konszenzusát a négy kritérium egyikének tartja annak eldöntéséhez, hogy egy tanítás vagy egy gyakorlat az apostoli hagyományhoz tartozik-e.⁴⁹¹ Bellarmin Szent Róbert (†1621) számára „az összes hívő egyetemességének” hite és mindaz, amit a püspökök a hithez tartozóként tanítanak, szükségszerűen igaz.⁴⁹² A XVII. században Petavius, a XVIII. században Ligouri Szent Alfonz hivatkozik többek között a *consensus fidei*-re a szeplőtelen fogantatás tanával kapcsolatban.⁴⁹³

⁴⁸⁶ Petrus Lombardus (†1164) beszél az egyházi rend kapcsán arról, hogy vannak az egyházban szenteléshez nem kötött adományok is a közösség szolgálatára, mint a látnok, a költő, a zenész. Vö. COLISH, M. L., *Die Bedeutung der Väter für das Kirchenverständnis des Petrus Lombardus*, in *Väter der Kirche; ekklesiales Denken von den Anfängen bis in die Neuzeit; Festgabe für Hermann Josef Sieben SJ zum 70. Geburtstag*, (szerk. Arnold, J.), Schöningh, Paderborn 2004, 669–686, 684–686. lásd <https://books.google.hu/books?id=OsLznA0by90C&pg> (a kutatás ideje: 2021. 01. 18.); CONGAR, Y. M.-J., *Die Lehre von der Kirche. Von Augustinus bis zum Abendländischen Schisma*, in *Handbuch der Dogmengeschichte. Ekklesiologie III/3* (szerk. Schmaus, M.), Herder, Freiburg im Breisgau 1971, 139.

⁴⁸⁷ Vö. RATZINGER, J., *Kirche. III. Systematisch*, in *Lexikon für Theologie und Kirche VI* (szerk. Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1961², 173–183, 173.

⁴⁸⁸ Vö. „Sicut ecclesia dicitur locus quo Ecclesia congregatur. Nam Ecclesia homines sunt.” – AUGUSTINUS, A., *Quaestiones in Leviticum*, in *Quaestionum in Heptateuchum libri septem. Retractationes III.*, PL 34, lásd https://www.augustinus.it/latino/questioni_ettateuco/quest_ettateuco_3.htm (a kutatás ideje: 2021.01.20).

⁴⁸⁹ Vö. LEUNINGER, E., *Die Entwicklung der Gemeindeleitung: von den biblischen Ursprüngen bis zum Ausgang des Mittelalters mit Perspektiven für heute*, Eos, St. Ottilien 1996, 233–234.

⁴⁹⁰ DH 1637 Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 29–30. pont; CONGAR, Y. M.-J., *Az Egyház élő hagyománya*, 59; GRABMANN, M., *Das Konzil von Trient als Fortschrittsprinzip der katholischen Dogmatik*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken, I.*, (szerk. Schreiber, G.), Herder, Freiburg 1951, 33–53, 39.

⁴⁹¹ Vö. MELCHIOR CANO, *De locis theologicis*, IV. könyv, 3. fejt. (Plans ed.), 117 – Lásd NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 27. ljt.

⁴⁹² Vö. BELLARMIN RÓBERT, *De controversiis christianæ fidei*, Velence, 1721, II, I, 3, 14, 73. – Lásd NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 31. ljt.

⁴⁹³ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 177.203.

Szerencsétlen fejleményként Fransisco Suarez (†1617) és követőinek spekulatív teológiájában megjelent, hogy az Egyházi Tanítóhivatal tantételeit analóg módon szintén kinyilatkoztatásnak nevezték, valamint más teológusok a XVIII–XIX. században az egyházatyák által közvetített hagyományt (*regula fidei proxima*) megkülönböztették és fölé rendelték az többi hagyománynak (*regula fidei remota*). Ugyanekkor elkezdtek élesen megkülönböztetni a „tanító egyház” és a „tanuló egyház” szerepét a hitletétemény átadásában. Általánossá vált az állítás, hogy az „*ecclesia discens*” csak „passzív” módon birtokolja a tévedhetetlenséget. Ez a fogalmi fejlődés a patrisztikus kutatások kibontakozásával a XIX. században tarthatatlanná vált.⁴⁹⁴

A XIX. század döntő áttörést hozott a *sensus fidei fidelium* fogalomfejlődésében éppúgy, mint a tágabb értelmezési horizont, a Szentagyomány értelmezésében. Ebben a teológiai reflexió belső fejlődése, az egyházatyák és a középkori szerzők újbóli felfedezése, a történelmi tudatosság növekedése, valamint a felvilágosodás talaján kibontakozott, modern kori egyházkritikára adott reflexió segített.

Johann Adam Möhler (†1838) tübingeni teológus a racionalizmus ellenében a Szentlélek animálta, élő szervezetként írta le az egyházat, amelyben a Szentlélek alakítja ki a hívekben a hit egyházas tudatát. John Henry Newman (†1890) a dogmafejlődés problémáját vizsgálva kifejtette a hithű fejlődés jellegzetességeit. Newman felismerte, hogy az apostoli hagyomány, amely az egész egyházra *per modum unius* bízott rá, ugyanúgy megjelenik a püspöki tanítói működésben, mint hívek által végzett liturgiában, szertartásokban, szokásokban, de a különböző eseményekben, vitákban és mozgalmakban is. Az Egyházi Tanítóhivatal és a hívek általános egyetértése – egyes újskolasztikus értelmezésekkel ellentétben – egymással szerves egységet alkot.⁴⁹⁵ Giovanni Perrone (†1876) római tudós patrisztikus kutatásai során megállapította, hogy az ókor legjelentősebb teológusai bizonyító erőt tulajdonítottak a *sensus fidei fidelium*-nak. Ezek a teológusok rámutattak az egész egyház aktív szerepére, különösen is a világi hívek jelentőségére az egyház hitének megőrzésében és továbbadásában. Ezt az elgondolást az Egyházi Tanítóhivatal implicit módon megerősítette abban a folyamatban, amely elvezetett a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának definiálásához (DH 2800–2804) 1854-ben.

Az I. Vatikáni Zsinat „*Pastor Aeternus*” dogmatikai konstitúciója 1870-ben definiálta a pápa tévedhetetlen tanítóhivatalát. A konstitúció tartalmazott eredetileg egy fejezetet az egész

⁴⁹⁴ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 33. pont; BAGYINSZKI, Á., *Mit mond a hagyomány saját magáról?*, in *Az Egyház élő hagyományja. Tanulmány a hagyomány teológiai fogalmáról (Sensus fidei fidelium 6)* (szerk. Várnai, J.–Bagyinszki, Á.), L'Harmattan, Budapest 2015, 207–245, 229.

⁴⁹⁵ Vö. NEWMAN, J. H., *Polemische Schriften*, 262; vö. CONGAR, Y. M.-J., *Az Egyház élő hagyományja*, 109.

egyház tévedhetetlenségéről is. Ez nem került be a végleges szövegbe, és a gallikanizmus elítélése miatt hangsúlyozza a dokumentum, hogy a pápa „*ex cathedra*” doktrinális megnyilatkozása önmagától, és nem az egyház egyetértése miatt érvényes, de a szöveg így is feltételezi a *consensus ecclesiae*-t.⁴⁹⁶

A XX. században a *sensus fidei fidelium* tanát a továbbiakban is a Szenthagyomány összefüggésében vizsgálták. A század elején elindult liturgikus megújulás és az általa támogatott ekkleziológia hangsúlyozta, hogy az egyház egésze – klérus és laikusok együtt – a Szentlélek irányítása alatt áll, és így az egész egyház a Hagyomány alanya vagy „szerve”.⁴⁹⁷ Ezért készítették elő a Szűz Mária mennybevételét kihirdető dogmát a Szeplőtelen Fogantatás dogmájához hasonlóan a hívő közösség széleskörű megkérdezésével. A hívő hitérzék a beérkezett válaszok döntő többségének egybehangzásában tükröződött.⁴⁹⁸

Yves Marie-Joseph Congar (†1995) francia teológus – követve Newman módszerét – a „*Jalons pour une Théologie du Laïcat*” (1953) című művében a *sensus fidei fidelis* és a *sensus fidei fidelium* működését úgy magyarázta, hogy így részesülnek a világiak az egyház prófétai funkciójában. Megkülönböztette a hit objektív valóságát, ami a Szenthagyomány, és a hit szubjektív aspektusát, a hit kegyelmét. Mindeközben az „*ecclesia discens*” és az „*ecclesia docens*” szerves egységét mutatta be, ahol „a hívők testülete, tévedhetetlen a hit élő birtoklásában”, a hierarchia tanítása pedig a kommúniót szolgálja.⁴⁹⁹

3.4.2. SENSUS FIDEI-ÉRTELMEZÉS A II. Vatikáni Zsinaton és a Zsinat után

A II. Vatikáni Zsinat Congar megfigyeléseit több helyütt kamatoztatta. Az egyházról szóló dogmatikus konstitúció első fejezetében tanítja, hogy a Szentlélek „az egyházban és a hívők szívében, mint templomában lakik” (LG 4), és összefogja a szolgálatban és a közösségben. A második fejezet (LG 9–17) az egyház egészéről – mint „Isten népéről” – szól, mielőtt különbséget tenne a világiak és a felszenteltek között. A 12. pont a „*sensus fidei*”-t is említi, amely azt tanítja, hogy „a hívők összessége... a Szentlélek kenetének birtokában van, [és] a hitben nem tévedhet”. Az „Igazság Lelke” ébreszti fel és tartja fenn a hitnek azt a természetfeletti megértését (*supernaturalis sensus fidei*), amely „akkor mutatkozik meg, amikor az egész nép, a püspököktől kezdve a legjelentéktelenebb utolsó hívőig, hit és erkölcs dolgában kifejezi egyetemes egyetértését”. A „*sensus fidei*” tehát aktív képesség vagy érzék, amely által

⁴⁹⁶ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 34–40. pont

⁴⁹⁷ Ld. GUARDINI, R., *Vom Geist der Liturgie*, Herder, Freiburg 1918.

⁴⁹⁸ „concordemque christiani populi fidem” – XII. PIUSZ, *Munificentissimus Deus* apostoli konstitúció, in AAS 42 (1950), Róma 1950, 753–773, 756, lásd <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-42-1950-ocr.pdf> (a kutatás ideje: 2021.01.30)

⁴⁹⁹ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 43. pont

az ember képes arra, hogy „az egyszer átadott szent hit tanítását” átvegye és megértse. Ez valójában azt jelenti, a nép nemcsak „fogyatkozás nélkül ragaszkodik” ehhez a hithez, hanem „hogyan helyes ítélettel egyre elmélyül benne és egyre inkább alkalmazza életében”. Ez az az eszköz, amely által a nép „Krisztus prófétai küldetéséből is részesedik” (LG 12). A negyedik fejezetben (LG 30–38) arról is ír, hogy Krisztus a maga prófétai tisztségét nemcsak az egyház lelkipásztorain, hanem a világi hívőkön keresztül is gyakorolja, „hogyan az evangélium ereje a mindennapi életben, a családban és a társadalomban megnyilvánuljon”. Ez a hívek evangelizációs munkájának az alapja (LG 35).

A *sensus fidei*-t tartalmilag említi a zsinat a tanbeli fejlődésről szóló tanításban is, az apostoli hit továbbadásával kapcsolatban. Az isteni kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúció, a *Dei Verbum* tanítja, hogy „az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével az egyházban kibontakozik... részben a hívők elmélkedése és keresései folytán, akik a szívükben el-elgondolkodnak rajtuk; részben a tapasztalt lelki dolgok benső megértéséből; részben azok igehirdetéséből, akik a püspöki utódlással együtt megkapták az igazság biztos karizmáját is” (Dei Verbum 8). Bár ez a szakasz nem említi kifejezetten a *sensus fidei* kifejezést, de a kommentátorok többsége egyetért abban, hogy a zsinati atyák tudatosan hivatkoztak Newman tanfejlődésről szóló elméletére. Ha ezt a szöveget a LG 12. fejezetének a *sensus fidei*-ről szóló leírásának fényében olvassuk – a hit természetfeletti érzékeként, a Szentlélektől indítva, amely által a nép a pásztorok vezetésével tévedhetetlenül ragaszkodik a hithez –, szembeötlő az egyező gondolatmenet. A püspökök és a hívek között megmutatkozó „páratlan egyetértés” a gyakorlatban és az apostolok által áthagyományozott hit megvallásában, ugyanazzal a kifejezéssel jelenik meg a *Dei Verbum*-ban, mint a két újkori mariológiai dogmában.⁵⁰⁰

Az egyházzal és az isteni kinyilatkoztatásról szóló zsinati megközelítéseket jól kiegészíti a kánonjogász Klaus Mörsdorf-ra alapozott elmélet, mely az egyház jog létjogosultságát az egyház értelmezéséből vezeti le.⁵⁰¹ Eszerint az egyházat felépítő alapmotívumok a Krisztustól kapott kinyilatkoztatott Ige, a szentségek és a Szentlélek adománya.⁵⁰² Az egyház intézményi jellegéhez tartozik a hierarchia és a szentségek, így a

⁵⁰⁰ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 44–46. pont. Vö. LG 4,12,35; Dei Verbum 8,10. Utóbbiban a „singularis catholicorum Antistitum et fidelium conspiratio” kifejezést lásd *Ineffabilis Deus*, 18. (DH 2803) és *Munificentissimus Deus*, in AAS 42 {1950}, 756 is.

⁵⁰¹ Vö. ERDŐ, P., *Az egyház jog teológiája intézménytörténeti megközelítésben* (Egyház és jog. Kiadványok a kánonjog és az egyházakkal kapcsolatos jog köréből 2), SZIT, Budapest [é.n.], 37–38; BURGHARDT, D., *Institution Glaubenssinn. Die Bedeutung des sensus fidei im kirchlichen Verfassungsrecht und für die Interpretation kanonischer Gesetze.*, Bonifatius, Paderborn 2002, 102.

⁵⁰² Vö. LG 4 és BURGHARDT, D., *Institution Glaubenssinn*, 103.

keresztség. Ebből következik, hogy a krisztushívők általános papsága és ehhez kapcsolódóan a hívek hívő hitérzéke nem csupán a Szentlélek munkálta karizma, hanem a keresztség szentségi karakteréből adódóan az általános papsággal együtt az egyháznak a világban megélt küldetésében való részesedés intézményi alapját képezi minden megkereszteltben.⁵⁰³ A *sensus fidei* intézményi karaktere fejezi ki azt az erős köteléket, amely a hívő hitérzékét Isten Igéjével, az áthagyományozott hitletéteménnyel és a Tanítóhivatallal összeköti. A *sensus fidei* több, mint „*potentia obœdentialis*”, amely a krisztushívőt képessé teszi az isteni kinyilatkoztatás befogadására az „Ige hallgatójává válva”, és jóval több, mint „*instinctus fidei*”, azaz az Isten Igéjére való nyitottság. Ezek csak előfeltételei annak, hogy a *sensus fidei* megélése révén a krisztushívő elmélyüljön a hitvalóságban, és Isten népe tagjaként megélje a kinyilatkoztatásból fakadó küldetését, amely egyszerre áll Isten Igéjének befogadásában, megértésében és hirdetésében.⁵⁰⁴ Másik rendkívül fontos megállapítás a *sensus fidei* egyházi jogi karakterét illetően, hogy mivel a szokásjog a katolikus jog forrásai között megőrizte elsőrendűségét a tételes kodifikált joghoz képest, a hívő hitérzék a szokásjog ősidóktól jogforrásként elismert kategóriája révén egyházi jogilag megragadható alakot ölthet.⁵⁰⁵ A szokásjog gyakorlásában az egyház *communio*-szemlélete eminens módon tetten érhető, ahol az egyházi tekintély és Isten népe, mint egyetlen egység tevékeny.

A II. Vatikáni Zsinat után több tanítóhivatali megnyilatkozás megerősítette a hívők hitérzékéről vallott egyházi tanítást.⁵⁰⁶ Karl Rahner a teológia és a nép vallásos meggyőződésének viszonyát taglalva a LG alapján a teológia számára megtermékenyítőnek mondja Isten népe, az egyház egzisztenciális tapasztalatát a kinyilatkoztatás befogadásáról, és a teológia feladatának tartja a reflexiót arra nézve, hogyan válnak hittel megélt kinyilatkoztatással az egyház tanítói küldetése során átadott igazságok.⁵⁰⁷

Új kérdésként merült fel a média fejlődésével a *sensus fidei* kapcsolata az egyházon belüli és kívüli közvéleménnyel, illetve a többségi véleménnyel. Szent II. János Pál pápa *Familiaris Consortio* kezdetű apostoli buzdítása (1981) leszögezi, hogy nem lehet egyenlőségjelet tenni ezen fogalmak és a *sensus fidei* között, és épp a tanító egyház feladata a

⁵⁰³ Vö. LG 10 és BURGHARDT, D., *Institution Glaubenssinn*, 104.

⁵⁰⁴ Vö. BURGHARDT, D., *Institution Glaubenssinn*, 106.

⁵⁰⁵ Vö. uo. 315–316.

⁵⁰⁶ Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Mysterium Ecclesiae* (1973), 2. pont, lásd [http://www.kathpedia.com/index.php?title=Mysterium_ecclesiae_\(Wortlaut\)](http://www.kathpedia.com/index.php?title=Mysterium_ecclesiae_(Wortlaut)) (a kutatás ideje: 2021. 02. 08.) Arról, hogy a hívők részesednek Krisztus hármasküldetéséből és a hívők összessége az egyház természetfeletti hitéből, lásd JÁNOS PÁL, II., *Christifideles Laici. Apostoli buzdítás*, in AAS 81 (1989), 393–521, lásd <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=90> (a kutatás ideje: 2021.01.30.)14. pont

⁵⁰⁷ Vö. RAHNER, K., *Bevezető gondolatok a teológia és a népi vallásosság kapcsolatáról*, in *Népi vallásosság*, (szerk. Rahner, K.– Modehn, Ch.– Göpfert, M.), OMC, Bécs 1987, 9–18, 17–18.

hitérzék fejlesztése.⁵⁰⁸ A Hittani Kongregáció 1990-ben óvott „a nagyszámú keresztény közvéleményének” és a *sensus fidei*nek az azonosításától, mert a *sensus fidei* a teológiai hit sajátja és Isten ajándéka, amely segíti a keresztény embert „személyesen ragaszkodni az igazsághoz”, úgy hogy azt hiszi, amit az egyház hisz. Mivel a hívőket tápláló vélemények nem mindegyikének forrása szükségszerűen a hit, és az emberek sokaságát a közvélemény befolyásolja, szükséges hangsúlyozni, hogy „felbonthatatlan a kapcsolat a *sensus fidei* és Isten népének a pásztorok tanítóhivatala részéről történő vezetése között”.⁵⁰⁹

A Nemzetközi Teológiai Bizottság 2014-ben jelentette meg *A „sensus fidei” az egyház életében* című dokumentumot, amely a fentiekben többször hivatkozott történeti áttekintés után a hívő hitérzék természetét tekinti át.

A *sensus fidei* egy spirituális érzék, amely a hit erényéhez lényegileg kapcsolódik. Alapja a hívőnek Isten Jézus Krisztusban kinyilvánított igazságával való „egytermészetűsége”, amelyről a hívő itt nem fogalomalkotással, hanem a szív ismeretével szerez tapasztalatot. Minden erény „egytermészetűvé” teszi az alanyát a maga tárgyával, azaz a cselekvés egy bizonyos típusával. Az erény egyfajta „második természet”, amely által az emberi személy felépíti önmagát, szabadon aktualizálva emberi természetébe vésett erőit. Így ez határozott és stabil irányulást ad a természetes képességek működésének. A *sensus fidei* a hit erényét kísérő ösztön, amely képessé teszi a hívőt, hogy „az isteni természet részeseként” (vö. 2Pét 1,4) abban az ismeretben részesüljön, ahogyan Isten ismeri önmagát és a világot. Az „egytermészetűség” okán a „*sensus fidei fidelis*” önmagában tévedhetetlen a tárgyára vonatkozóan.⁵¹⁰

Azonban a hívő emberben adott pillanatban keveredhetnek a „*sensus fidei*” helyes intuíciói a pusztán emberi véleményekkel vagy tévedésekkel, melyek bizonyos kulturális összefüggések korlátaiból fakadnak. Nem minden, Isten népe körében terjedő vélemény áll összhangban a hittel.⁵¹¹ Ugyanakkor a hit nem jelenti szükségszerűen a teljes kinyilatkoztatás tételes ismeretét, hanem inkább egy belső hozzáállást, amelyet a szeretet készítet arra, hogy feltétel nélkül elfogadja az Isten adta teljes kinyilatkoztatást, mint olyat.

Ebből következik az is, hogy a *sensus fidei* bizonyos mértékben meglehet nem katolikus keresztényekben is. Az egyháznak tehát figyelnie kell a Lélek szavára az olyan egyházak és „egyházias közösségek”⁵¹² működésében is, amelyek nincsenek teljes közösségben vele. Az

⁵⁰⁸ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Familiaris Consortio* apostoli buzdítás (1981), 5. pont

⁵⁰⁹ Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Donum Veritatis* instrukció, Róma 1990, 35. pont lásd http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_ge.html (a kutatás ideje: 2021. 02. 08.)

⁵¹⁰ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 48–54. pont

⁵¹¹ Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Donum Veritatis* instrukció, 35. pont

⁵¹² Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 56. pont

ökumenikus párbeszédben a *sensus fidei* tekintetében egyetértés van a különböző felekezetekkel abban, hogy a hívek egész testülete felelős az egyház apostoli hitének megőrzéséért, és hogy minden megkeresztelt ember rendelkezik azzal a képességgel, hogy megkülönböztetést tegyen a hit dolgaiban (vö. 1Jn 2,20.27). Nem fogadhatja el viszont a katolikus egyház, hogy csak azok a tanok fejezik ki a *sensus fidei fidelium*-ot, amelyek az összes keresztény konszenzusát elnyerték.⁵¹³

A *sensus fidei fidelis* a hit erényének megerősödésével növekszik a hívő lelkében, és különösen függ a szeretetben való növekedéstől, az egyes hívő életszentségétől. Ez életvezetésének minden egyes területére kihatással van. A *sensus fidei fidelis* képessé teszi a hívőt, hogy megérezze, vajon egyes tanítások, gyakorlatok összhangban vannak-e a hiteles keresztény tanítással. Ha nincsenek, akkor jogosan ellentmondhat ezeknek. A hitérzék segít megkülönböztetni a tanítás lényegi és másodlagos elemeit. A hívők a másodlagosnak ítélt tanítás követéséről szabadon dönthetnek (pl. bizonyos áhítati formák követéséről a Mária-tiszteletben). Végül segít a hitérzék a Jézus Krisztusról szóló tanúságtétel beleélésébe a konkrét történelmi és kulturális közegbe.⁵¹⁴

Az egyes hívők hitérzékétől elválaszthatatlan a hívők összességének hitérzéke, a *sensus fidei fidelium*. Az egyház hitérzéke kifejezi azt, ahogy a megkeresztelt személyek ragaszkodnak a hit tanításához vagy a keresztény praxis valamely eleméhez.⁵¹⁵ A hitérzék kifejezi, ahogy a Szentlélek megőrzi az egyházban Krisztus hiteles tanítását, egyúttal elvezeti az egyházat „minden igazságra” (Jn 16,13). A *sensus fidei*-nek ez a re- és proaktív szerepe egyaránt fontos. A *sensus fidei* tehát nemcsak az apostoli hagyomány megőrzésének folyamatosságára garancia, hanem olyan intuíciót ad, amely a történelem bizonytalanságai között a tovább vivő helyes út megtalálásában is segít.⁵¹⁶

Az Egyházi Tanítóhivatalnak szüksége van a *con-sensus fidelium*-ra, ezért figyel annak megnyilvánulásaira. Ezek közül külön kell megemlítenünk a liturgiát, melyben együtt ünnepel a klérus és a laikátus. Mivel a Tanítóhivatal tagjai is részesülnek a *sensus fidei*-ben, és az igazság szolgálatát az egyházban és az egyházért látják el, ezért felelősséggel tartoznak azért, hogy Isten népét megőrizzék az evangéliumhoz való hűségben. Így a *sensus fidei fidelium*-ot gondozza és neveli a Tanítóhivatal. Tanítói tekintélyével megítéli, hogy az egyes vélekedések Isten népe körében megfelelnek-e az apostoli hagyománynak, tehát *sensus fidelium*-nak

⁵¹³ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 85–86. pont

⁵¹⁴ Vö. uo. 60–65. pont

⁵¹⁵ Vö. uo. 3. pont

⁵¹⁶ Vö. uo. 70. pont

tekinthetők-e. A hit dolgában megvalósuló pápai tévedhetetlenség sem jelenti a pápa elszakadását az egyház hitétől azért, mert állításai nem az egyház beleegyezésének függvényében, hanem önmagukból kifolyólag megmásíthatatlanok. A tévedhetetlen pápai megnyilatkozások éppen a hívők hitérzékére való figyelmes odahallgatásra példák. Az Egyházi Tanítóhivatal tanításának elfogadása sem csupán egy egyirányú befogadás a hívők részéről, sokkal inkább egy közös értelmezési, tanulási folyamat, amelynek során a hívő személyesen törekszik az apostoli hagyomány mélyebb megértésére, a Tanítóhivatal pedig végigköveti ezt a folyamatot, vizsgálva, hogy a megértés nehézségét szükséges-e újabb értelmezéssel megkönnyíteni.⁵¹⁷

A teológusok támaszkodnak a *sensus fidei fidelium*-ra, amikor az apostoli hagyományhoz hűen, Isten Igéjét Isten népének életébe behelyezkedve vizsgálják, amikor Isten népe befogadási készségét figyelemmel kísérik az általuk megfogalmazottakkal kapcsolatban, és a népi vallásosság szimbolikus, misztikus nyelvét is beszélve, nemcsak értelemmel, hanem a szív készségével is igyekeznek megragadni a valóságos történelmi és kulturális kontextust, amelyben az egyház és tagjai törekszenek megélni hitüket.⁵¹⁸

A *sensus fidei* abban a hívőben nyilvánul meg hitelesen, aki egyházi, spirituális és etikai tényezők együtthatásaként a következő elvi kritériumoknak megfelelően formál véleményt:

- 1) „*Sentire cum ecclesia*” – együtt él és érez az egyházzal az állandó imádságban, a liturgiában, különösen az Oltáriszentségben való aktív részesedésben, a bűnbocsánat szentségének rendszeres vételében, a Szentlélek karizmáinak megkülönböztetésében és gyakorlásában, a misszióban és a diakóniában. Ennek része az is, hogy a hívő hit és erkölcs dolgában elfogadja és éli az egyház tanítását, engedelmes Isten parancsainak, gyakorolja a testvéri feddést, és maga is elfogadja azt.
- 2) Isten igéjét figyelmesen hallgatja és befogadja, ami kifejeződik a liturgiában szívből, imádságos lélekkel kimondott akklamációkban a Szentírás felolvasott szavai után.
- 3) Hite észszerű, és teljes értelmével is keresi az Istent. A hit kitágítja az értelem távlatait, az értelem pedig tisztázza a hit koherenciáját.⁵¹⁹
- 4) Odafigyel az Egyházi Tanítóhivatal tanítására, és készséges annak meghallgatására szabad és mély meggyőződésből fakadó cselekedetként.

⁵¹⁷ NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 74–80. pont

⁵¹⁸ Vö. uo. 82. pont

⁵¹⁹ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A teológia ma: távlatok, alapelvek és kritériumok*, (Római dokumentumok 38) (szerk. Németh, L.) SZIT, Budapest 2013, 84. pont

- 5) Életszentségben és alázatban él, hiszen az életszentség az egész egyház és minden hívő hivatása. Az alázatban pedig példa számára Szűz Mária, aki a hit igazi modellje.
- 6) Hozzájárul az egyháznak, Krisztus Titokzatos Testének építéséhez, és a kapott karizmákat tovább ajándékozza a testvéri közösségben.⁵²⁰

Aki ily átfogó módon benne él az egyházban, annak megnyílik az egyház kincsestára, és élő hite meríteni tud az egyház kétezer éves hagyományából. Különösen mély, szimbolikus közegként érthetővé válik számára a népi vallásosság, a nép katolikus bölcsessége. Az egyszerű hívő emberek evangéliumi ösztöne szorosan kapcsolódik a *sensus fidei*-hez, amely kifejezi a ragaszkodást Jézus Krisztushoz, Szűz Máriához, hazához, családhoz és egyházhhoz. Ez a jámborság „egyházi valóság, amelyet a Szentlélek indít és támogat”.⁵²¹ Ápolni és gondozni kell vallási formáinak sokszínűségét, hogy összhangban legyen a liturgiával, amely Isten népe papi tevékenységének a csúcsa. Mivel időnként vallási torzulások, sőt babonák is áthatják, a népi vallásosságot evangelizálni kell.⁵²² Ha azonban elősegítjük, hogy szervesen kapcsolódjon az egyház ünnepléséhez, akkor „önmagát fogja evangelizálni”,⁵²³ és nagylelkűséget, önfeláldozást szül; „elmélyíti Isten egyes tulajdonságainak megértését: atyaságát, gondviselését, szeretetét, mindenütt jelenvalóságát. Olyan erényeket hozhat felszínre, amelyek ilyen fokban másként nem is nyilatkoztak volna meg: türelmet, a mindennapi élet keresztjeinek elfogadását, lemondást, embertársi szeretetet, a vallási kötelességekben való nagyobb hűséget... Helyes vezetés mellett a népi vallásosság elvezetheti a tömegeket az Istennel való igazi találkozásra Jézus Krisztusban.”⁵²⁴

A dokumentum megvilágítja a *sensus fidei* és a közvélemény közötti különbséget is. Míg a közvélemény a népszuverenitásra épülő világi politikai társadalmak helyes működéséhez járul hozzá azáltal, hogy a manipulációtól mentes tömegtájékoztatáson keresztül informált közvéleménytől a politikum visszajelzéseket kap, addig az egyház Isten és az emberek bensőséges kapcsolatára épül, melynek struktúráit Jézus Krisztustól kapta. Ezért az egyház él ugyan a vallásszabadság gyakorlása okán a népszuverenitást alapjuknak tekintő társadalmak adta kommunikációs eszközökkel, vállalja a tömegtájékoztatási eszközökben az értékek mentén megfogalmazódó vitát, megszívleli a konstruktív kritikát, és ezeken fórumokon is megfogalmazza, szükség esetén megvédi a hitét. Azonban a tömegtájékoztatási eszközök

⁵²⁰ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 88–105. pont

⁵²¹ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, (Római dokumentumok 31) (szerk. Németh, L.) SZIT, Budapest 2005, 50. pont

⁵²² Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 107–112. pont

⁵²³ Vö. FERENC, *Evangélii Gaudium*, 2013, 122. pont

⁵²⁴ Vö. VI. PÁL, *Evangélii Nuntiandi*, 1975, 48. pont

világméretű használata a megkülönböztetés formáinak megújítására figyelmeztet. A közvélemény formálásában ugyanis nem kevés szóhoz jutnak olyan csoportérdekek, amelyek a keresztény hit szerepét csökkenteni akarják a nyilvános vitákban, vagy éppen a keresztény tanítás átformálására törekszenek.⁵²⁵

A *sensus fidei* és a közvélemény tehát nem azonos. A *sensus fidei* elsősorban a hittel, mint az evangélium visszahangjával van kapcsolatban, nem valamely csoport vagy kultúra változékony vélekedésével. Isten népe történelmének több korszakában a *sensus fidei* nem a többségi véleményben, nem a királyok, főpapok hangjában jutott kifejezésre, hanem a „szent maradék” meggyőződésében. Az egyház történelmében a szerzetesrendek sokszor püspökök, előljárók gyanakvásától kísérve indultak útnak. Több országban az elmúlt századokban és ma is világi ideológiák igyekeznek elszakítani a keresztényeket az egyházi közösségtől és hitüktől. A hit azonban fennmaradt a többségi vélemény ellenében, mint a „hívó kicsinyek” (Mk 9,42) hangja.⁵²⁶

A *sensus fidei* megéléséhez szükség van a hívek véleménynyilvánítására hit és erkölcs dolgában. Erre a véleménycserére⁵²⁷ az egyház pásztorainak figyelmesen oda kell hallgatnia. Nemcsak egyházkormányzati, lelkipásztori kérdésekben van tehát szükség konzultációra, hanem tanbeli kérdésekben is, amint ezt az Egyházi Tanítóhivatal gyakorolja is régtől, mint apostoli hagyományt.⁵²⁸ Ennek a véleménycserének egyik fontos fóruma a közvélemény, ahol a katolikusok szabadon elmondhatják véleményüket hit és erkölcs dolgában, és ennek csak a *sensus fidei* és a szeretet szab határt. Ez a hitérzék ragaszkodik egyúttal a Tanítóhivatal által óvott apostoli hagyományhoz.⁵²⁹ A véleménycserének hagyományosan eleven fórumai a különböző szintű egyházi zsinatok és pasztorális tanácsok, melyekben a plébániai szerveződésektől az egyetemes egyház intézményeiig szabad teret kap a hitben és szeretetben megvalósuló véleménycsere. Problémát jelez, ha a hívők közössége nem fogadja el az Egyházi Tanítóhivatal döntéseit vagy közömbös marad irányában. Ezt okozhatja Isten népében a kor kultúrájának kritikátlan elfogadása, a döntéshozóknál pedig az Egyházi Tanítóhivatalon keresztül történő konzultáció elhagyása.

A Bizottság dokumentuma világos teológiai alapot kínál a hívő hitérzék mai megnyilvánulási formáinak vizsgálatához. A közvélemény szerepének felértékelődése a

⁵²⁵ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 113–114. pont

⁵²⁶ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 118. pont

⁵²⁷ Vö. uo. 124. pont

⁵²⁸ Vö. Y. CONGAR, *Quod omnes tangit, ab omnibus tractari et approbari debet*, in *Revue historique de droit français et étranger* 36 (1958), 210–259, különösen 224–228. Ld. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 136 lj.

⁵²⁹ Vö. LG 12.

mobilitáció, urbanizáció, globalizáció folyamatai mentén már évtizedekkel korábban megindult. A dialógus társadalmi jelentőségének növekedése csapódik le egy 1985-ben az emmauszi tanítványok történetéről írt dolgozatban, amely szerint az emmauszi úton az Úrral és egymással folytatott dialógusban a *sensus fidei* megnyilvánulásának a sémája azonosítható, amely megelőzi az Úr felismerését.⁵³⁰ Paul Weß a hívek véleménynyilvánításának témájában kiigazítja Heribert Heinemann véleményét, aki a demokratikus egyetértési jog megalapozását sejtí az egyházi törvénykönyv 127. kánonjának 1. §-ban. Weß szerint attól még, hogy a vezetőnek ki kell kérnie a közösség beleegyezését, vagy hogy csak a többséggel egyetértésben cselekedhet érvényesen, még a döntés felelőssége az övé. Helyesen mutat rá Weß, hogy a hívek döntéshozatalban való részvételének mintája inkább az apostoli zsinaton megnyilvánuló kommunikatív egybehangzóság irányában keresendő a Szentlélek szavára figyelve.⁵³¹

A teológiai párbeszéd folytatására és elmélyítésére több irányban adott lökést a Teológiai Bizottság 2014-es dokumentuma. Egyrészt biblikus, teológiatörténeti oldalról érdemes részletezni és „működés közben” megvizsgálni Isten népe életét, cizellálva a „jámbor hívek”-ről alkotott, elnagyolt képet. Másrészt az érdeklődés homlokterébe került a hívő jelenkorban felfedezett szabadságának és önrendelkezési jogának viszonya az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásaihoz, melyek irányában hit és erkölcs dolgában engedelmisséggel tartozik. Ha nem sikerül ezt az engedelmisséget a hit szabadságában megalapozni, nagy bajba kerül a mai katolikus, mert a hagyományos megközelítések a *sensus fidei* meghatározására, mint „ösztön” vagy „egytermészetűség” csak hasonlatként értelmezhetők a kinyilatkoztatás mai értelmezési horizontján. A dokumentum mindenesetre hangsúlyozza a *sensus fidei* szerepét és hivatását abban, hogy az egyház növekedjék a hitben.⁵³²

A szabadság megélésének vágya alaphorizonttá vált a mai ember számára. A vallásszabadság biztosítását az egyház alapvető jogként deklarálja: a katolikus hit elfogadására nem szabad senkit sem kényszeríteni.⁵³³ Ugyanakkor megkívánja a katolikus egyház a tagjaitól, hogy ragaszkodjanak engedelmisséggel hitükhöz. Ebben a *sensus fidei* segíti őket. Vajon mi a

⁵³⁰ Vö. LEE, P.-B., *Konsens – Wahrheitsort des christlichen Glaubens [kézirat gyanánt]*, Innsbruck 1985, 66–70. (OeNB Magazin Heldenplatz, Signatur: 1249971-C)

⁵³¹ „kommunikative Einmütigkeit” – Ld. WEB, P., *Einmütig: gemeinsam entscheiden in Gemeinde und Kirche*, Haus Thaur, Wien 1998, 274–275. Vö. , H., *Demokratisierung der Kirche oder Erneuerung synodaler Einrichtungen? Eine Anfrage an das Kirchenverständnis*, in *Dialog als Selbstvollzug der Kirche?*, [szerk. Fürst, G.] Freiburg, Herder 1997, 270–283; *Az Egyházi Törvénykönyv*, SZIT, Budapest 2001, 127. lj.

⁵³² Vö. SÖDING, T., *Der Sinn für Gott im Kirchenvolk. Eine Einführung in das Dokument der Internationalen Theologischen Kommission*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quæstiones Disputatæ* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 77–103, 100–101.

⁵³³ CIC 1983, 748. k. 2§.

mozgástere az egyén szabadságának hit és erkölcs terén? Több irány is lehetséges a vallásszabadság mélyebb megélésére a hitletéteménnyel összhangban: 1) az egyes krisztushívők aktívabb bevonása az egyház életébe, vezetésébe, 2) értelmezzük az egyén szabadságának határait az egyes tanításokkal szemben, hangsúlyozva, hogy az egyes krisztushívők hitéről minden dokumentum alapvetően az egész egyház hitének vonatkozásában beszél, teljesen a Krisztus Teste-szimbólika szerint.⁵³⁴

Ha etikai oldalról nézzük *sensus fidei* gyakorlati működését, akkor Szent VI. Pál pápa *Humane vitæ* enciklikájának a mesterséges fogamzásgátlást sújtó, szigorú tiltása kapcsán vetődik föl a kérdés, vajon mit diktál az egyház hívő hitérzéke, amikor az egyház tagjainak legkülönbözőbb szegmensei utasítják el az egyház azóta is hivatalos szexuáletikai tanítását immár ötven éve? Elgondolkodtató, hogy ötven év alatt nem sikerült elfogadtatni tömegekkel az egyház tanítását Szent II. János Pál pápa perszonalista megközelítési kísérletével sem, ahogyan azt a családszinódusra adott válaszok egyértelműen alátámasztották 2014/2015-ben. Lehet, hogy nem lett volna szabad egy szűk minorita teológus-kör véleményét pápai körlevélként nyilvánosságra hozni? Lehet, hogy – a Mária-dogmák kihirdetését megelőző körkérdésekkel ellentétben – a szexuáletikai enciklika nyilvánosságra hozatalát megelőzően elmaradt a keresztény nép megkérdezése élő, gyakorolt hite felől?⁵³⁵ A konkrét kérdésfeltevésen túl a *sensus fidei* tetten érhetősége miatt is érdekes ez a gondolatmenet a tömegek elvallástalanodása, a hit individualizálódása és a szinkretizmus terjedésének jelenségeit szemlélve.

Az egyház szociális tanításának fejlődése és a világi krisztushívők aktív szerepvállalása a pápai és püspöki kari megnyilatkozásokban ma már kivétel nélkül úgy beszélnek az egyházzal, mint amelyben minden egyes hívőt és a hívek összességét megvilágosítja a Szentlélek. Az egyház hívő hitérzéke tehát megkerülhetetlen viszonyítási ponttá vált.⁵³⁶

Melchior Cano-nak a tíz teológiai helyről szóló tudományelméleti megalapozását vizsgálva felismerhető, hogy a *sensus fidei* ugyan nem külön teológiai hely Cano-nál, de a

⁵³⁴ Vö. WERNER, G., *Gewissensfreiheit und Lehrautorität – Spannungsfelder des sensus fidei fidelis? Ein begriffstheoretische Diskussion*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quæstiones Disputatæ* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 258–284, 270–271.

⁵³⁵ Vö. SCHOCKENHOFF, E., *Der Glaubenssinn des Volkes Gottes als ethisches Erkenntniskriterium? Zur Nicht-Rezeption der kirchlichen Sexualmoral durch die Gläubigen*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quæstiones Disputatæ* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 305–330, 313–314.

⁵³⁶ Vö. WIEMEYER, J., *Soziallehre der Kirche – als Ausdruck des Glaubenssinns des Gottesvolkes*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quæstiones Disputatæ* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 331–349, 346.

katolikus egyház teológiai helyének az alapja. Cano úgy tekint az összeegyházra, mint amelyet a Szentlélek kezdettől vezet és alakít. A katolikus egyház mint egész nyilvánul meg a hívők összességében, az egyetemes zsinatokban, a pápa tanítóhivatali megnyilatkozásaiban. Ez a szemlélet megegyezik a LG konstitúció látásmódjával; ez az egyházat Isten népének nevezi, amely „hit és erkölcs dolgában kifejezi egyetemes egyetértését... a szent Tanítóhivatal hűségesen követett vezetésével”. A konstitúció ezt nevezi „az egész nép természetfölötti hitérzéke” megnyilvánulásának (LG 12). Ennek az a jelentősége, hogy a *sensus fidei* éppen azért, mert nem különálló teológiai hely, hanem a hit megélésének fogalma, és így magának a hitnek egy sajátos velejárója, ezért a teológiai helyek a *sensus fidei* által válnak termékeny és elevenné. Továbbá a *sensus fidei* konszenzus-központú, keresi a megegyezést. A *sensus fidei*-nek ez a törekvése segíti az egyházban egymásnak feszülő vélemények nyugvópontra jutását anélkül, hogy törések jönnének létre a véleménykülönbségek mentén, vagy hatalmi szóval elnyomnák az egyes véleményeket. Ez teljesen megfelel Cano felfogásának, miszerint a teológiai helyek egymást támogatva nyújtanak az alapot a teológiai gondolkodásnak. Ráadásul a három „mellérendelt teológiai hely” (értelem, filozófia, történelem) biztosítja azt a környezetet, amelybe a hitérzék „beleéli” a krisztusi hitet.⁵³⁷

3.5. Összefoglalás

Amint látható, a népi vallásosság, a Mária-tisztelet és a hívő hitérzék gazdag hagyománya a vallásos jelenségek értelmezésének széles horizontját tárják elénk. A jelenkor szellemi folyamatai között sokszor új módon tör utat magának a vallásosság, amelynek autenticitása azonban ezen a horizonton hitelesen értelmezhető. A máriagyűdi kegyhely ezen szellemtörténeti háttér előtt bontakozott ki, ezen ismeretekre építve története, jelenségei, az ott megmutatkozó emberi igények hitelesen bemutatathatók.

⁵³⁷ Vö. KNAPP, M., *Der "Ort" des Glaubenssinnes. Melchior Cano und das 2. Vatikanische Konzil*, in *Der Spürsinn des Gottesvolkes. Eine Diskussion mit der Internationalen Theologischen Kommission, Quaestiones Disputatae* 281 (szerk. Söding, T.), Herder, Freiburg–Basel–Wien 2016, 213–232, 221–222.

4. A máriagyúdi kegyhely története

4.1. Előzmények

A máriagyúdi kegyhely Pécestől délre, a Tenkes-hegy oldalában, a siklói várral szemközt található. Gyűd településneve az Árpád-kor végén keletkezhetett, hiszen a „-d” képzős helységneveink mind Árpád-koriak.⁵³⁸ A helynevet itt pusztá személynévből képezték. 1138-ban a dömösi prépostság alapítólevelében felbukkan a Geudí személynév;⁵³⁹ ennek alapszava a régies magyar Gyeü személynév, amely etimológiailag azonos a magyar Gy'euca/ Géza személynév tövével.⁵⁴⁰ Hogy ki volt az Árpád-kori birtokos/ nemzetséfgő, akinek a nevéből a helységnevet képezték, nem rekonstruálható.⁵⁴¹

Okleveleink 1290 körül említik Gyűdöt először, mint származási helyet,⁵⁴² 1323-ban pedig, mint községet a pécsi székeskáptalan birtokaként.⁵⁴³ 1332–35 között a pápai tizedjegyzékekben a pécsi káptalan adózási jegyzékében ötször szerepel Gheyd/ Giud/ Gýnud⁵⁴⁴/ Gyud/ Gyug plébániatemploma, ahol István pap teljesített szolgálatot.⁵⁴⁵ Ekkor tehát már állt a település temploma, amelynek lakói jelentős jövedelmet húztak a szőlőművelésből.⁵⁴⁶ A szentély oldalfala a XVIII. századi hagyomány szerint egy kápolna boltívét őrizte meg Szent István korából,⁵⁴⁷ de lehet,

⁵³⁸ Vö. PESTI, J., *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai*, lásd http://arkadia.pte.hu/fajlok/helynevek_pestine. (a kutatás ideje: 2017. 11. 20.)

⁵³⁹ Geudi Kulcsár község lakója. A Geu névtő több változata is szerepel az iratban. Ld. SZABÓ, D., *A dömösi prépostság adománylevele (1138/1329.)*, in *Magyar Nyelv* 32 (1936), 57–60, 131–135, 203–206, 131.

⁵⁴⁰ PESTI, J., *Baranya megye földrajzi nevei II., Baranya monográfiai sorozat*, Baranya Megyei Levéltár, Pécs 1982, 704.

⁵⁴¹ P. Ángyán Aurél az Anonymus munkájában szereplő Ete fia Ód kunvezért gondolja névadónak, akit Árpád vezér Baranya meghódítására küld, és Dunaszekcsőn várat épít. Vö. ANONYMUS, *Gesta Hungarorum*, Magyar Helikon, Budapest 1977, 25; ÁNGYÁN, A., *A honfoglaló pogány magyarok megtérítése a keresztény hitre és a gyűdi kegyhely eredete*, Dunántúl, Pécs [1928], 1–2.

⁵⁴² „Dominicus filius comitis Fylpus de Geudy” – 1290 körül a pécsi káptalan által állított [egyházi] nemes tanúk között Gyűdi Fülöp fia Domonkos is szerepel. – GYÖRFFY, Gy., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV.* Budapest 1963–1998, I, 311; Az oklevél szövegét lásd *Monumenta ecclesiae Strigoniensis II.*, (Szerk. Knauz F.) Strigonii 1882, 474–475, lásd <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k991195k/f540> és 541.image. (a kutatás ideje: 2020. 12. 13.)

⁵⁴³ A pécsi székeskáptalan Pál fia Györgynek Harkány birtokba való beiktatása alkalmával veszi sorra a határhalmokat: a Tenkes-hegyet (a hegy nevének említése nélkül), a határoló diófákat és Geud községet. – *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. (1322–1332)*, (szerk. NAGY I.) Budapest 1881, 66, lásd https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_anjou_02/?pg=0&layout=s (a kutatás ideje: 2020. 12. 29.)

⁵⁴⁴ Ennek félreolvasása az Eynud. – *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején: a pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve I.*, (szerk. ORTVAY T.) Budapest 1891, 245, lásd <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/ortvay-tivadar-magyarorszag-egyhazi-foldleirasa-a-xiv-sz-elejen-s-n-bp-1891-1892-1-3504> (a kutatás ideje: 2021. 03. 13.)

⁵⁴⁵ Pápai tizedlajstrom. – ASV, Cam. Ap., Collect. Vol. 183, f. 92r, 99v, 102r, 106v, 110v. Vö. *Korai magyar helynévszótár I. 1000–1350*, [Szerk: HOFFMANN I.] *A Magyar Névarchívum Kiadványai* 10., Debrecen 2005, 119; KOLLER, J., *Historia episcopatus quinque ecclesiarum I–VII.*, Posonium 1782 – 1812, II, 421; HU MNL BaML XV. 63. Gyűjtemények. Németh Béla jegyzetei (1890–1904), 1589.

⁵⁴⁶ A káptalani borok megváltásaképpen 1.116 köbőlért 48 báni híján 18 márkát kapott a tizedszedő, ehhez járult a gyűdi népek által fizetendő 9,5 márká, melyből 4 márkát és 7 bánt fizettek meg ekkor. – GYÖRFFY GY., *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV.*, Budapest 1963–1998, I, 311.

⁵⁴⁷ MFL, VI.17, I/b 13, 13; PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 1v; PEL.III.115.10, CZERPÁN, I., *Actus Siklosiensis I*, [Siklós 1778], 79; MFL, VI.17, I/b 5, 1.

hogy ez csak az egykori sekrestye maradványa. Kapubéllete a szentély déli oldalán a középkori templom egyetlen ma ismert részlete.

1402-ben és 1406-ban Csáki Balázs fia János pécsi kanonok Gyűd Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelt plébániatemplomának a javadalmasa.⁵⁴⁸ A középkor búcsú kiváltsággal rendelkező környékbéli templomai között nem találjuk Gyűdöt.⁵⁴⁹ A barokk eredetlegenda középkori Mária-temploma és kegyhelye ezen adatok alapján történetileg nem megalapozott.⁵⁵⁰ 1557-ben, 1559-ben és 1564-ben káptalani birtokként sorolták fel a települést, és 1561-ből azt is tudjuk, hogy 22 telek után fizetett adót.⁵⁵¹ A hódoltság első évszázadában a káptalan tehát érvényesíteni tudta földesúri jogait.⁵⁵² A XVII. században egy siklói (köznyemes) család tűnt fel birtokosként, akiktől a birtokjog aztán a Kamarára szállt.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Csáki Balázs fia János csanádi egyházmegyes klerikust 1402. szeptember 27-én nevezte ki a pécsi társaskáptalani kanonoki stallumra, továbbá az ekkor megüresedett Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelt gyűdi plébániát is ő nyerte el 20 márkát nem meghaladó bevétellel. 1406. december 19-én XIII. Gergely pápa a veszprémi Mindszentek prépostságának Csáki Balázs fia János részére VII. Ince pápától történt adományozását megerősíti. 1407. április 30-án még nem foglalhatta el a javadalmát. Ekkor Gyűd plébániaegyház évi jövedelme 12 márkát nem haladta meg. Érdekes egybeesés, hogy a gyógyító erejű barokk kegyhely a középkorban két gyógyító szent oltalma alatt állt, de történeti összefüggésnek nincsen nyoma. – *Bullae Bonifacii IX. P. M. Pars altera 1396–1404.* (Monumenta Vaticana I.4), METEM, Budapest 2000², 463–464; MÁLYUSZ, E., *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410). Első rész (1400–1406)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 4), Akadémiai Kiadó, Budapest 1958, 41; FEDELES, T., *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs Története Alapítvány, Pécs 2005, 340–341.

⁵⁴⁹ Adorjás Szűz Mária-templom (1373), Siklósnagyfalu Keresztelő Szent János-templom (1398), Nagyarsány Mindszentek-templom (1400), Túrony Szűz Mária-templom (1414), Németi Szent Jakab-templom (1433). A túronyi templom szentélyének falában a műemléki helyreállítás során ereklyetartó mélyedéseket találtak. A máriagyűdi szentély falában a süllyesztett képtartók elhelyezésekor szintén kerültek elő üres üregek. Ha ez a falrész az 1738–1741 közötti átalakítás előtti, tehát középkori, akkor ezek is szolgálhattak hasonló célokat. Ettől még nem állítható se Gyűdről, se Túronyról, hogy búcsújáró hely lett volna. – Vö. SÜMEGI, J., *Búcsújárás és zarándoklat*, in *A Pécsi Egyházmegye története. I. A középkor évszázadai (1009–1543)* (szerk. Fedeles, T.–Sarbak, G.–Sümegi, J.), Fény Kft., Pécs 2009, 487–546, 524–525; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*, 252; ROSNER, Zs., *Máriagyűdi Bazilika*, Siklós 2015², 7.

⁵⁵⁰ Az 1402. szeptember 27-i oklevélben említett titulus miatt P. Ángyán – vitatkozva Németh Béla *Valami Gyűdről* című könyvével (ilyen könyv/cikk nem maradt fenn Németh Béla hagyatékában) – az oklevélben szereplő települést egy Csánki által említett másik Gyűddel azonosította Szigetvár környékén. Ebben a gyűdi tradícióra, azaz az eredetlegendára hivatkozott, ez azonban nem meggyőző. – Vö. MNL BaML XV. 63. Gyűjtemények. Németh Béla jegyzetei (1890–1904); SZITA, L., *Németh Béla emlékezete (1840–1904)*, in *Baranya. Történelmi és honismereti évfolyos folyóirat* 3 (1990/2), 161–167; CSÁNKI, D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II.*, MTA, Budapest 1894, lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarország-tortenelmi-foldrajza-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/> (a kutatás ideje: 2021.02.13.); MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*. Második könyv, 262–263; ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, 29; ÁNGYÁN, A., *Gyűd vidéke és a siklói vár eredete történelmi megvilágításban. A honfoglalást megelőző korszaktól a XVII.-ik századig*, Simontornya, 1933, 128–133.

⁵⁵¹ Telkenként 50 dénárt fizettek. Az 1557/59/64-es birtoklajstromok XVII. századi átírásának levéltárosi leírásában a XVI. században keletkezett Pécs alatti Gyódot, a kisprépost birtokát keverik a székeskáptalani birtokként szereplő Gyűddel. A levéltárosok szerint 1557-ben a Gywd névforma jelöli a káptalani birtok Gyódot, és a Gyod névforma a préposti birtok Gyűdöt. Véleményem szerint ez fordítva van. 1559-ben csak egy Gyud névforma szerepel a káptalani birtokok között, 1564-ben viszont Gyud és Gyeud a káptalani birtokok között. – HU MNL OLE 156 - a. - Fasc. 090. - No. 091/c, 1–2.8.26; KOLLER, J., *Historia episcopatus quinque ecclesiarum I–VII.*, Posonium 1782 – 1812, VI, 85.220.

⁵⁵² 1564-ben Gyűd még nem szerepelt a siklói vár – Harkány, Kisharsány, Csokma, Matty – falvai között. – HU MNL OLE 156 - a. - Fasc. 097. - No. 021, 3–4.

⁵⁵³ A Tésenfay család 1695-ben Siklóson adózik, 1724-ben van ilyen nevű siklói esküdt. – AT-OeStA FHKA AHK HF Ungarn VUG 47 C-5 – Fasz. 8. Nr. 235; SZITA, L., *A török alóli felszabadulástól az 1848–1849-es szabadságharc bukásáig*, in *Város a Tenkes alján – Siklós évszázadai*, (szerk. Vonyó, J.), Siklós Város Önkormányzata, 2000, 11. fejt.

A mohácsi vészt követően a török elől szerémségi és szlavónai szerbek húzódtak Baranyába. A szerb törökellenes harcok egyik vezető alakját, Štiljanović István herceget⁵⁵⁴ XVII. századi szerb hagyomány szerint a Siklós melletti Göntéren temették el 1545 előtt.⁵⁵⁵ A szentként tisztelt szerb herceg legendája megemlékezik a gyüdi templomról, ahol a herceg és felesége, Jelena imádkozott.⁵⁵⁶ A XVIII. századi magyar források tudnak a szerb templomhasználatról, de azt nem kötik Štiljanović személyéhez.⁵⁵⁷ A legendát alátámasztani látszik, hogy 1742-ben előkelő, középkori délszláv sírokat találtak a templom körül, valamint az 1757. évi jegyzőkönyvben az egyik tanú vallotta, hogy a Fekete-hegy vidékéről a gyüdi templomhoz temetkeztek.⁵⁵⁸ Ugyan a XVIII. századtól a magyar források katolikus horvát sírokról beszélnek, ami az általuk feltételezett középkori búcsújárást szem előtt tartva érthető, de a történelmi események ismeretében valószínűbb, hogy a délszláv sírok a szerb templomhasználatához kötődtek. A törökök elleni honvédő háborújuk bukása után a szerbek visszaköltöztek Szlavóniába, de lehetséges, hogy visszajártak ide. Az 1757-ben a hódoltság idejéig visszavezetett, Fekete-hegy vidékéről indult búcsújárásnak ez a gyakorlat lehetett az alapja.

1541 után Sztárai Mihály (1500 k.–1575) kálvinista prédikátor Perényi Péter (1502–1548) siklósi várúr támogatásával néhány év leforgása alatt református hitre térítette a siklósi uradalom falvait.⁵⁵⁹ Ekkor vált valószínűleg Gyúd lakossága is reformátussá. A szerbek elvonulása után a templomot a falu reformátussá lett magyarjai vették birtokba.⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ 1527-ben és 1533-ban kapott verőcei és szlavónai birtokokat a herceg Habsburg Ferdinándtól. 1538–40 között Valpó katonai parancsnoka. Vö. GOLUB X., *A grábóci szerb orthodox monostortemplom kántorpadjai*, *Magyar Egyházzene* XXII (2014/2015), 301–316, 307–308.

⁵⁵⁵ Holttestét innét a Száva-szentdemeter melletti Šišatovac kolostorába vitték. Kultuszát itt tudatosan ápolták. Az ő irodalmi tevékenységüknek köszönhető az 1545-s feljegyzés arról, hogy már szentként tisztelik, valamint az 1631-es másolatból ismert a három korai életrajz és egy XVII. századi újabb *vita*. A XVII. századi lapszéli jegyzetek már tartalmazzák Siklós nevét is. Vö. GOLUB X., *A grábóci szerb orthodox monostortemplom kántorpadjai*, 301–316, 307–308.

⁵⁵⁶ A szent életrajzi monográfiája a gyüdi templom használatát is följegyezi. Létezik egy szóbeli hagyomány is, miszerint a hercegi pár Mária-ikont tisztelt a gyüdi templomban. Vö. MILEUSZNICS, SZ., *Štiljanovics Szent István, a Harcos és Szent*, Stijlanovics Szent István Lelkiségi Központ–Budva, Novi Sad 2005, 44–46, továbbá Strijk András szerb diakónus szíves közlése, 2017.01.24.

⁵⁵⁷ P. Ángyán Margalits Ede meg nem nevezett cikkében talált példát arra, hogy a szerbek katolikus templomokat foglaltak el. Vö. MFL, VI.17, I/b 13., 17; PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 3v; PEL.III.115.10, CZERPÁN, I., Actus Siklosiensis I, [Siklós 1778], 80; MFL, VI.17, I/b 5, 2; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely, 267.

⁵⁵⁸ MFL, VI.17, I/b 13, 16; PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 2r, PEL.III.115.10, CZERPÁN, I., Actus Siklosiensis I, [Siklós 1778], 79–80; MFL, VI.17, I/b 5, 1–2; az 5. tanú 2. kérdésre adott vallomása 1757-ben – MFL, VI.17, [ZADRAVEČZ I.], A máriagyüdi kegyhely rövid története. 1148–1948, Máriagyüdi Ferences Kolostor kiadása, [Máriagyüd, 1948], 26.

⁵⁵⁹ Sztárai 1541-ben Siklóson rector, majd Perényi Ferenc nevelője. 1544–1551 és 1558–1563 között a dél-baranyai Laskón működött. Ez időben téríthetett Siklóson és környékén. Vö. KEVEHÁZI, L., „A kereszt igéjét hirdetni kezdtem” *Sztáray Mihály élete és szolgálata*, Luther Kiadó, Budapest 2005, 88–90.173.

⁵⁶⁰ MFL, VI.17, I/b 13., 17; PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes, 3v; PEL.III.115.10, CZERPÁN, I., Actus Siklosiensis I, [Siklós 1778], 80; MFL, VI.17, I/b 5, 2.

A visszafoglaló háborúk után a siklósi uradalmat Æneas Caprara generális kapta meg 1698-ban.⁵⁶¹ 1725. január 6-i kezdettel Újváry József siklósi harmincados adószedő⁵⁶² készítette a siklósi uradalom falvairól egy összeírást a Magyar Kamara megbízásából. Szorgalmas, jó magaviseletű kálvinisták laktak ekkor Gyüdön saját prédikátorokkal és palánkból emelt templomokkal.⁵⁶³ Az uradalmat a Batthyány-család 1726-ban részben adományozás, majd 1728-ban részben vásárlás útján szerezte meg Æneas Caprara örököseitől 36 településsel, köztük Gyüddel. 1738-ban a községben már 138 felnőtt élt 25 gyermekkel.⁵⁶⁴

4.2. A kegyhely létrejötte

A gyüdi kegytemplommal kapcsolatban középkori titulusa ellenére sem maradt fenn említés csodás gyógyulásokról a barokk kor előtti időkből. Nincs adatunk a középkori Mária-tiszteletre és -zarándoklatokra vonatkozóan. Ha a szlavóniai szerbek a hódoltság idején visszajártak is Gyüdre, ennek okát inkább a szentként tisztelt Štiljanović István kultuszának XVII. századi fejlődésében kell keresnünk.

A kegyhely kialakulását biztonsággal tehetjük 1689 tavaszára, amikor Gyüdön az akkor református kézen lévő templom körül katolikus és református magyaroknak többször csodás eseményben volt részük, melyek során a Boldogságos Szűz Mária visszakérte templomát.⁵⁶⁵ A siklósi ferences házfőnök, P. Pávics Elzeár legkésőbb 1689. május elején⁵⁶⁶ jegyzőkönyvet vett fel a csodás eseményekről, felkereste a tanúkkal a szigetvári császári generálist, Gabriel Vecchit, aki küldött néhány katonát egy tiszttel, hogy a kegytemplomot vegye el a kálvinistáktól. A siklósi ferences házfőnök egy rendtársával, néhány hívővel és a katonákkal, ellenállás nélkül elfoglalta a templomot, majd felszentelte, és misézett benne.⁵⁶⁷

A vélelmezett jelenések korabeli jegyzőkönyvei nem maradtak fenn, hanem az 1757-ben készült tanúkihallgatási jegyzőkönyv és az 1757–1758-ban írt kegyhelytörténeti összefoglaló és mirákulumos könyv őrizte meg a történeteket. A bennük szereplő személyek

⁵⁶¹ GATTERMANN, C. H., *Die Baranya in den Jahren 1686 bis 1713: Kontinuität und Wandel in einem ungarischen Komitat nach dem Abzug der Türken*, Univeritätsverlag Göttingen 2005, 22.47.314.

⁵⁶² „tricesimæ Siklosiensem exactorem” Ld. AT-OeStA/FHKA HS 1098, 653r

⁵⁶³ „Sepibus extractam”: ez már nem a középkori kötemplom – AT-OeStA/FHKA HS 1098, 668r

⁵⁶⁴ GÓZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)* (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis V.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2009, 14.

⁵⁶⁵ Háromszor számolnak be természetfölötti jelenségről a tanúk, melyből a harmadik három külön esetet takar. Hitelességüket egyházi vizsgálat nem támasztja alá.

⁵⁶⁶ A Szűz Máriával kapcsolatos csodás események és a templom átadása, ha P. Pávics jelen volt, akkor még 1689. május 11. előtt megtörtént, mert a Zágrábban tartott II. Intermedia Congregatio ekkor elhelyezte őt.

⁵⁶⁷ P. Zadavec István püspök szerint 1689-ben szabályos szentelés nem történt. Vö. MFL, VI.17, I/b 13, 23; PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 4r–v; PEL.III.115.10, CZERPÁN I., Actus Siklosiensis I, [Siklós 1778], 81; MFL, VI.17, I/b 5, 3; MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV, 292–294.

közül néhány családnév azonosítható az 1695-ben Siklóson és Gyüdön és az 1698-ban Gyüdön fölvelt adójegyzékben.⁵⁶⁸ Az 1725-ös siklósi árenda- és gyüdi adójegyzék családnevei ezeket az azonosításokat megerősítik.⁵⁶⁹

1689-től az újra katolikus templomhoz – bár Gyüdön nem éltek katolikusok – egyre messzebről kezdtek jönni a hívek, hogy Gyüdön a Boldogságos Szűz Mária segítségét kérjék. Ezt fogadalmi ajándékaik tanúsították.⁵⁷⁰ P. Kraljević Tamás siklósi gvárdián 1698-ban kegyszobrot hozott Kaproncáról,⁵⁷¹ amelyet az 1703–1711-es Rákóczi-szabadságharc kezdetekor a ferencesek Gyüdről Siklóra, majd Eszékre menekítettek. A háborús években szüntelt a búcsújárás. 1706-ban két, újabb vélelmezhető jelenés történt.⁵⁷² Ezután nem sokkal ismét megtartották az újholdvasárnapi körmeneteket a siklósiak Gyüdre.⁵⁷³ 1710-ben hiába kérték vissza a kegyszobrot a ferencesek Eszékről. Hosszadalmas pereskedés után végül a szobor Eszéken maradt, Gyüdre pedig új kegyszobor került. A gyüdi kegyhely helyzete a Rákóczi-szabadságharc leverését követően stabilizálódott, és fejlődésnek indult.

4.3. A kegyhely az egyházi közigazgatásban

Már a visszafoglaló háborúk megkezdésekor összeült a ferences *Definitorium* Csáktornyán, és P. Klárics Maximilián csáktornyai gvárdián a Provincia felhatalmazásával 1687. január 4-én kérte és megkapta az adományozó levelet a pécsi rendházra gróf Johann Karl von Thüngen generálistól.⁵⁷⁴ Hasonlóképpen történhetett ez Siklóson is. P. Pávics Elzeár már 1686-ban megérkezett a keresztény hadakkal, és a „bencés templom romjait” megkapva lett plébános. A varasdi káptalanon nevezték ki siklósi házfőnökké, amit 1688-ban a Kőrösön tartott *I. Intermedia Congregatio* megerősített. A siklósi ferences adományozást I. Liptót császár

⁵⁶⁸ Becze, Borbély és Cselők név biztosan, a Kopiccs, Mihics, Pejó vélhetően szerepel. – AT-OeStA/FHKA AHK HFU VUG 41C-1, 1695 - Fasz. 2. Nr. 57, 24, AT-OeStA/FHKA AHK HFU VUG 47 C-5, 1696 - Fasz. 8. Nr. 235, 1–3.22, AT-OeStA/FHKA AHK HFU Akten 884, 1698-VII-19, 273v. Cselők familia 1930 körül is élt Gyüdön. Vö. PÓKA ÁGNES, *A máriagyüdi kegyhely története, [kézirat gyanánt]* Budapest, 2015. Borbély Gyurkáról egy beszűrt megjegyzésből tudjuk, hogy 1755 előtt halt meg valamivel. – MFL, VI.17 I/b 13, 22; ÁNGYÁN A., *A gyüdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, Máriagyúd 1930, 50.

⁵⁶⁹ AT-OeStA/FHKA HS 1098, 657–658.667v

⁵⁷⁰ MFL, VI.17, I/b 13, 38.

⁵⁷¹ Zágráb, Varasd, Kőrös, Korpona, Remetincz, Ivanics, Kapronca, Csáktornya, Pécs, Siklós ferences kolostorai és a zágrábi klarissza kolostor képezte a ladiszlaita rendtartományt. Ezért indult ezekbe a kolostorokba a siklósi gvárdián, Kraljević Tamás Gyüdre kegyszobrot keresni. Vö. KARÁCSONYI J., *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, MTA, Budapest 1924, IV, 288; BRÜSZTLE, J., *Recensio universi cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis II.*, Quinque-Ecclesiensis 1876, 770.

⁵⁷² Mindkét esetben szólnak érvek mellett, hogy a tanúk valóságosan tapasztalták Szűz Mária jelenlétét, és beszéltek vele.

⁵⁷³ 1708-ban kerül P. Kersich Ábrahám P. Cser László gvárdián mellé segítségül, ekkortól számíthatjuk a gyüdi szertartások újraindulását. Vö. MFL, VI.17, I/b 13, 30.33.

⁵⁷⁴ Vö. SIPTÁR, D., *A felszabadító háborúk után meglepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon*, in *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700-1740)* (Seria Historiæ Dioecesis Quinqueecclesiensis VII) (szerk. Gözsy, Z.– Varga, Sz.– Vértesi, L.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2009, 155-196, 163.

1688. április 4-én erősítette meg. Az 1689. május 11-én, Zágrábban tartott II. Intermedia Congregatio Siklósra helyezte P. Pávics Elzeár után P. Kraljević Tamást, aki siklósi gvárdiánként és *administrator parochiae*⁵⁷⁵-ként 1696-ig, majd kis kihagyással 1697–1699 között az egyetlen szerzetes volt a városban. Gyűd középkori temploma 1689-től, a vélelmezett Mária-jelenéseket követően lett a siklósi ferencesek filiális temploma.

A Rákóczi-szabadságharc éveiben szünetelt a templom használata a háborús események miatt. Az 1704. március 24-én, Siklóson a rác betörés alkalmával meggyilkolt a ferences atyák, P. Horváth Domonkos házfőnök és P. Cvetkovich Lajos hitszónok helyébe egyedül P. Cher Lászlót tudta küldeni a provinciális. A háborús viszonyok miatt szüneteltek a siklósiak körmenetei Gyűdre. 1708-ban kapott segítőtársat a gvárdián P. Kersics Ábrahám⁵⁷⁶ atya személyében. Ez is közrejátszhatott az újbóli csodás események mellett a gyűdi szentmisék újraindulásában.

A sokasodó zarándokok ellátására 1736. december 8-án Batthyány-Stratmann Eleonóra (1672–1741) kegyúr megalapította a gyűdi adminisztratúrát. Ennek keretében a siklósi konvent tagjai közül két szerzetes kint lakhatott Gyűdön a siklósi gvárdián alá rendelve.⁵⁷⁷ A tabulák szerint ez 1741-re valósult meg, elindítva a folyamatos szerzetesi jelenlétet 1950-ig. **(Melléklet 4.)**

A pécsi püspökök közül elsőként Berényi Zsigmond még mint püspöki adminisztrátor vizitálta 1738. június 14-én Gyűdöt, mint Siklós filiáját.⁵⁷⁸

Az 1742-ben befejeződött építkezések lehetővé tették a siklósi rendház alá rendelt, önálló székház (*residentia*)⁵⁷⁹ alapítását 6 szerzetessel a háromnyelvű prédikáció ellátása végett. P. Babics Alajos ladislaita provinciális kérésére 1745. szeptember 17-én Berényi Zsigmond megyéspüspök Pécssett kelt levelében megerősítette a siklósi, gyűdi és sziget(vár)j házak működését,⁵⁸⁰ 1746. február 25-én Battyhány Károly kegyúr pedig megerősítette édesanyja adományozását a gyűdi kegyhelyet gondozó ferencesek számára. Ugyanő egyúttal szabályozta a gyűdi székház és a siklósi

⁵⁷⁵ A *plébániai kormányzó* tisztség latin megfelelőjeként a CIC 540-541. kánonjai az „administrator parochialis” kifejezést használják, azonban a magyarországi egyházi latin az „administrator parochiae”-t ismeri. Finaly Henrik szótárában a παραοικια „ferdítésének” mondja a „parochia”-t. Azonban az általános átírási elvek szerint „meghagyható a humanista írásmódtól eltérő, de a magyarországi latin nyelvben meghonosodott írásmód olyan szavak esetében... amikor a szavakban az œ hangkapcsolat helyett az æ szerepel.” – SOÓS, I., *Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására*, in *Fons* VII (2000/1), 81-89, 87.

⁵⁷⁶ Kaizer nem ismeri, szerepel viszont a tabula-másolatban, melyet Ángyán is idéz. – MFL, VI.13 (Siklós) 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum, 4; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely, 318.

⁵⁷⁷ MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II, 4.

⁵⁷⁸ Csak a PEL.I.1.a.1., 49/1757 levélből ismert a pontos dátum. Siklós és filiái után, június 16-án mennek Beremendre. – GÓZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 13–14.119.

⁵⁷⁹ A XX. századi források gyűdi zárdáról beszélnek. A *residentia* fordítása: székház. A szorosan a XX. századi forrásokhoz kötődő helyeken használom én is a zárda kifejezést, egyébként a székház kifejezést, helyenként a latin szó mai átírását, a rezidenciát használom.

⁵⁸⁰ PEL.I.1.a.1. 837/1830,16r-v

rendház viszonyát, miszerint a gyűdi székház köteles bevételeiből évi 200 forintot⁵⁸¹ fizetni a siklósiaknak a búcsúkon, főként az újholdvasárnapokon történő gyűdi kisegítésért a háromnyelvű prédikációk biztosítása végett.

1746. április 15-én Mária Terézia Bécsben megerősítette a ladislaita ferences rendtartománynak I. Liptót császár által 1688. április 4-én tett adományokat. A ladislaita rendtartomány XVII. századi szlavóniai és dunántúli házai mellé – Zágráb (1607), Varasd (1617), Kőrös (1628),⁵⁸² Krapina,⁵⁸³ Remetincz (1646/47),⁵⁸⁴ Iváncs (1641),⁵⁸⁵ Kapronca (1607/68),⁵⁸⁶ az alsó-styriai Ormosd (1627),⁵⁸⁷ Csáktornya⁵⁸⁸, Pécs, Siklós – ekkor hozzásorolták Cosztajnicza⁵⁸⁹ és Segesd⁵⁹⁰ régi, és Hrasztovicza,⁵⁹¹ Attád⁵⁹² és „Mariæ Győd” új alapításokat.⁵⁹³

Klimo György pécsi püspök Siklóst 1757. május 25-én vizitálta, és Gyűddel kapcsolatban a gyűdi kegyhely működésére és a kegykép adományozására vonatkozó igazoló iratokat kért beküldeni.⁵⁹⁴

1766 elején P. Kerznay Bernát provinciális és gyűdi praesidens Pozsonyban előszóban, majd levélben kérte Klimo György püspököt, hogy Gyűd tovább bővülhessen, és önálló rendházzá alakulhasson át. Klimo elutasította a kérést, bár végül támogatta a Mária Teréziához

⁵⁸¹ Ennek fizetésével a gyűdiek többször elmaradtak az első években. P. Ángyán Aurél a siklósi historia domusban évi 100 forintos tételt idéz 1751-ből a helyettes provinciális leveléből, ahol az is szerepel, hogy 400 forintnyi elmaradásban van a gyűdi rezidencia. – PEL.III.115.10, CZERPÁN I., Actus Siklosiensis I, [Siklós 1778], 85; PEL.III.115.13, 334.

⁵⁸² 'Crisienses' – Crisium, ma Križevci. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, Argumentum, 2011, 390.

⁵⁸³ 'Crapina' ma Krapina, az egykori Varasd vármegyében. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 395.

⁵⁸⁴ Ma Remetinec, Gradec része, lásd <http://www.gradec.hr/prirodna-i-kulurna-batina> (a kutatás ideje: 2017. 04. 05.)

⁵⁸⁵ Iváncsa/Ivanics itt a Belovár-Kőrös megyei Kloštar Ivanic a Száva mentén; ferences kolostora szintén a ladislaita rendtartományhoz tartozott. Kaizer Nándor gyűjtése Ivanics-nak írja.

⁵⁸⁶ Ma Koprivnica. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 334.

⁵⁸⁷ Ma Fridau, Ormož. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 518.

⁵⁸⁸ Ma Čakovec. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 172.

⁵⁸⁹ Kostajnica. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 385.

⁵⁹⁰ Somogy megye legrégebb ferences kolostora. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 595.

⁵⁹¹ Ma Hrasztovica. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 306.

⁵⁹² Nagyatád 1731-től kolostor. Ld. LELKES Gy., *Magyar Helységnév-azonosító szótár*, 470.

⁵⁹³ Idézi a királyi megerősítést P. Kovacevics Euszták 1767-ben, Klimo György püspök kérdéssorára adott válaszában. 1902-ben beszerzi a székház az Országos Levéltárból az irat másolatát. Vö. MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II, 6. (az OL jelzete: M.Kir. Ud. Kancellária osztályában őrzött, bélyegtelen I. Osztályú Királyi Könyvek, XL. kötet, 282–296.); részletet közöl belőle BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 769–771. Vö. VARGA, Sz., *Szemponok a szlavóniai ferencesek kora újkori történetének vizsgálatához*, in *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről I.* (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák 8) (szerk. Medgyesy-Schmikli, N.– Ötvös, I.– Óze, S.), Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány, Budapest 2013, 237–252, 249–250.

⁵⁹⁴ GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753–1757* (Seria Historiæ Diocesis Quinqueecclesiensis XIV.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2016, 229. Vö. uo. 17. 42. l.j; [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirakulumos könyv*, 245.

benyújtott kérelmet, mivel azt a kegyúr is pártfogolta. Úgy tűnik, a felvilágosult egyházfő inkább fenntartásokkal viseltetett a gyüdi kegyhely iránt, semmint támogatta volna.⁵⁹⁵

1767-ben P. Kovacevich Euszták praesidens idején az engedélyezett teljes létszámmal működött a gyüdi székház. Ekkor valóban hat szerzetes, mellettük két laikus testvér és egy terciárius élt Gyüdön.⁵⁹⁶ A rendházzá alakulás folyamata végül elakadt, de az épület bővítése megtörtént 1772–1773-ban. Ezután a helyben lakó szerzetesek száma is felduzzadt. A feltételezhetően négyzet-alapúnak tervezett rendházból végül csak a meglévő épületszárny hosszabbítása készült el.⁵⁹⁷

1782. szeptember 12-én volt egyházlátogatás Siklóson. Gyüdöt nem vizitálták ebben az egyházlátogatásban, valószínűleg azért, mert nem folyt Gyüdön plébániai jellegű lelkipásztori munka.⁵⁹⁸ 1788. december 3-án, P. Dencsár Rajmund praesidens idejében II. József császár a gyüdi székházat feloszlatta. Vagyonát a Vallásalapba olvasztotta be, lelkipásztori szempontból a siklósi ferences rendháza bízta a kegyhely ellátását a megyéspüspök felügyelete alatt. A kegyhely működéséről a siklósi ferencesek közül kijelölt gyüdi adminisztrátornak az ordinárius és a kamara felé is évente elszámolást kellett benyújtania, valamint az összes nagyobb kiadáshoz jóváhagyást kérnie. A kamarai igazgatás egyrészt az elkobzott és elárverezett kegyúri földek tulajdonjogának tisztázására, valamint az éves zárszámadás elfogadására illetőleg az igényelt felújítások engedélyezésére terjedt ki. A megyéspüspök a lelkipásztori ellátásért felelt.⁵⁹⁹

1805-ben a kegyhely VII. Piusz pápától búcsúkiváltságot nyert. A búcsút két formában adták ki május 10-én illetve május 31-én.⁶⁰⁰ Mindkettőt – *sede vacante* lévén – Pethő József

⁵⁹⁵ PEL.I.1.c.82 (Protocollum Litterarum {1765–1767}), 128–129 (1766.02.08), 131 (1766.02.14). Vö. SZENTKIRÁLYI, I., *A máriagyüdi zárda történetéből*, in *Pécs-Baranyai Múzeumi Értesítő* 1913 IV. F., 166–167, 166; SIPTÁR, D., *A felszabadító háborúk után megtelepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon*, 161–162, 23. lj.

⁵⁹⁶ BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 766–771.

⁵⁹⁷ 1930. januárjában tatarozták kívülről a templomot. Ekkor tüntették el az északi fal nyugati részén és a Jézus Szíve-kápolna nyugati falán lévő fél méteres kiszögeléseket és mélyedéseket, amelyeket P. Ángyán a rendház folytatása előmunkálatainak tartott. Célja egy teljes quadrum felépítése lett volna szerinte. Ld. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyüdi kegyhely. Második könyv* [1879–1934], 194.

⁵⁹⁸ PEL.I.1.c.116, 210.

⁵⁹⁹ MNL BaML XI. 605. a. 1. 1091/1798/99

⁶⁰⁰ MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár, 15. Fordítása: VII. Piusz pápa. Örök emlékül. A keresztény hívők vallási buzgalmának és a lelkek üdvének előmozdítására az Anyaszentegyház mennyei kincstárából atyai szeretettel osztogatván, úgy az összes, valamint a mindkét nembeli keresztény hívőknek, kik a bűnbánat szentségében megtisztulva s az Úr szent testével megerősítve a gyüdi Szűz Mária templomot Magyarországon, a pécsi Egyházmegye területén, mely templom a szent László magyar királyról címzett szent ferencendi Tartomány tagjainak birtokában van; minden egyes év bármely napján jámbor lélekkel meglátogatják s ugyanott a keresztény fejedelmek egyetértése, az eretnkség kiirtása, az Anyaszentegyház felmagasztaltatásáért Istenhez buzgó imákat küldenek, bármely évben csak egyszer a krisztushívő tetszése szerint megválasztva, teljes búcsút engedélyezünk az Úrban, mely az Úrban elköltözött lelkek üdvére is alkalmazhatóknak jelentjük ki, minden ezzel ellenkező cselekedet vagy rendelet hatályon kívül helyezvén. Kelt: Roma ad Mariam Majorem (M. Maggiore) 1805. május 10. pápaságunk VI. esztendejében, Braschio de Honestis bíboros; MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár, 16. Fordítását lásd ÁNGYÁN, A., *A gyüdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, 89.

pécsi nagyprépost engedélyezte hirdetésre június 2-án, illetve augusztus 1-én. Sem a pécsi egyházmegyénél, sem a siklói vagy a gyüdi ferences irattárban nincs nyoma a búcsúkiváltság megkérésének, így a kérdésre, hogy kinek a kérelmére született a kiváltság, valamint hogy miért bocsátották ki kétféle tartalommal, csak vatikáni levéltári kutatással lehet a választ meglegelni. Az első változat minden hívőnek évente egy választható napra, a második minden hónap első vasárnapjára adott teljes búcsút. Utóbbi kiváltság kiegészült 200 napi (ma: részleges) búcsúkiváltsággal az év bármely napjára. A mindkét változatban szereplő szokásos záradék a búcsúhalmozás ellen már a középkorban kialakult gyakorlat szerint megszüntetett minden, a kegyhelynek korábban adott búcsúkiváltságot.⁶⁰¹ Ezért csak a másodszorra hirdetett búcsúkiváltság maradt érvényben, amely az újholdvasárnap zarándoklatok szokására épült rá.

1810. június 15-én Király József püspök egyházlátogatásakor plébániává emelte Gyüdöt. A plébánia-alapítással a kegytemplom és kolostor a kamarától az egyházmegye tulajdonába ment át. Ettől kezdve az ordinariátus látta el a kegyhely fölött a gazdasági felügyeletet is. A vizitáció P. Tóth István ferences adminisztrátort találta Gyüdön, aki 1804. október 7-én Gyüdön mutatta be a primíciáját, és 1809–1829 között szolgált ott. P. Tóth az 1816. évi földrengés után nagyszabású felújításokat tervezett, építőanyagokat vásárolt, téglát vettett, és ezzel 9.000 forint adósságba keverte a kegyhelyet. 1827–1829 között Radnich János nyugalmazott németi esperes volt a kegyhely zárgondnoka, ez idő alatt ő felügyelte a pénzügyeket. A gyüdi templompénztárt kétkulcsossá tették az előírásoknak megfelelően.⁶⁰² Az utolsó törlesztőrészletet „1831-ben a siklói gvardián, Pater Szitár Tamás exminiszter a hitelezőnek, azaz a pécsi székesegyháznak visszafizette.”⁶⁰³

1830. augusztus 11–12-én Szepesy Ignác püspök egyházlátogatása alkalmával P. Szitár kérésére ismét affiliálta Gyüdöt Siklóshoz évi 640 konvenció forint és 40 font gyertya fizetésére kötelezve. Ezzel szűnt meg az 1746-tól érvényben lévő kegyúri rendelkezés, amely évi 200 forint hozzájárulást írt elő a gyüdi székháznak a siklói rendház költségeihez a rendszeres kisegítés fejében. A gyüdi pénztárt 1836-tól Siklóson őrizték. A gyüdi adminisztrátor a mindenkori siklói gvardián lett gyüdi rezideálással.⁶⁰⁴ Gyüdön 1789–1817

⁶⁰¹ Vö. ERŐS, K., *Búcsúk és búcsúlevelek a késő középkori Magyarországon. Doktori értekezés. Kézirat gyanánt, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest 2019, 65.*

⁶⁰² PEL.I.1.a.1. 32/1828

⁶⁰³ „cura Admodum Reverendis Patris Thomæ Szitár ExMinistri, qua Gvardiani Sikloiensis Anno 1831 creditor, Ecclesiae nempe Cathedrali *Quinque* Ecclesiensi repersoluti sunt” – MFL, VI.17I./7. Liber Memoriarum Thomus II., 82.

⁶⁰⁴ PEL.I.1.a.1. 849/1830, PEL.III.115.12, 59. és BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 759–760 és PEL.I.1.a.1. 1476/1836.

között egy szerzetespap lakott, 1817–1833 között két atya, 1833-tól két atya és a gvárdián. 1816–1820 között, valamint 1835-től két segítőtestvér is szolgált a kegyhelyen.

A katolikus restaurációs törekvések vonalába illeszkedően a kegyhely 1845-ben, Szcitovszky János pécsi megyéspüspök idején egyházmegyei kegyhely rangot (*locus graciosus*) kapott,⁶⁰⁵ 1846-ban pedig ismét önálló székházzá alakult négy szerzetesspappal és két szerzetestestvérral. A székház ettől kezdve önálló plébánia is lett (Mária)Gyúd, (Dráva)Csehi, (Dráva)Palkonya, Drávaszabolcs, Harkány, Ipacsfa, Kovácshida, (Dráva)Szerdahely és (Harkány-)Terehegy ellátására.⁶⁰⁶ Az önálló plébániává emelés azt is jelentette, hogy megszűnt a filiális templom befizetése a siklósi materhez. A gazdasági stabilitás megtartására ezt követően rendelte el az egyházmegyei hatóság, hogy a búcsúi perselybevételekből évente 100–200 forintot küldjenek be az ordinariátushoz tőkésítés végett. 1845. november 1-től jelentek meg a gyüdi befizetések az egyházmegyei alapokban.⁶⁰⁷

1879 után általában három szerzetespap és egy testvér lakott a kegyhelyen. 1900. június 3-án a ferences provinciákat nemzetiségi viszonyok szerint osztották újra. A ladiszlaita provincia megszűnt, Gyúd a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett provinciába került.⁶⁰⁸ Az 1900-as, 1910-es és 1930-as évek elején két szerzetespap mellett egy-három szerzetesnövendék szolgált a kegyhelyen, de az időszak nagyobb részében három szerzetespap lakott Gyúdon és néhány testvér.

Az első világháborút követően megszabott új országhatárok jelentősen módosították a kegyhely vonzáskörzetét: egyrészt a kegyhely intenzívebben fordult a pécsi egyházmegye

⁶⁰⁵ „Cum antecessores Nostri Ecclesiam Mariam Gyüdensem pro loco gratio non enunciaverint, nos in considerationem sumentes id, quod testa authentica Inquisitione, quæ anno 1757 peracta et nobis in origine exhibita est, in loco hoc per intercessionem *Beate Mariæ Virginis* gratiæ fidelibus illuc confluentibus concessa sint, et modo quoque penes continuum multorum annue millium devotisantium numerum fideles singulari fiducia dum in loco hoc precum suarum salutarem per gratiarum dona experiantur effectum, Ecclesiam Maria-Gyüdensem pro **loco gratio** habemus, et hanc nostram sententiam peculiari Decreto per Nos edendo uberius evolvemus.” PEL.I.1.a.1. 1610/1845, 15v; MFL, VI.17, I/b 5, 64; PEL.III.115.12, 61.

⁶⁰⁶ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 42.

⁶⁰⁷ 1845 és 1863 között 23.594 forint alapítványi befizetés történt. 1847-ben Gyúd az egyházmegyénél 17.755 forint, a pécsi Kaszapevics Andrásnál 500 forint, Siklós Városánál 1.000 forint tőkét helyezett el kamatra. Passivuma nincs. 1886-ban 97 lekötése volt a gyüdi klostornak az egyházmegyénél 1.680 forint értékben, amiből 1.212 forint 5,5%, 468 forint 5%-s kamaton volt. A fejlesztéseket továbbra is előre be kellett jelenteni, és a püspök csak a biztonságos lelkipásztori működés megtarthatósága mellett engedélyezte azokat. – Vö. MFL, VI.17 Constitutiones residentiæ cum inventario eiusdem 1847 [–1902]; MFL VI.17 Specialis consignatio foundationum apud cassam generalem diocesanam elocatarum e thomo I°; MFL VI.17 I/b 21. Liber pia legata complectens 1846 [1843–1906] és Formulæ quietantiarum et recognitionum capitalium exhærentium 1846 [–1852]; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely, 462–463; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 52.

⁶⁰⁸ A ladiszlaita házak közül mariánus lett (Nagy)Kanizsa, Segesd és Nagyatád. Kapisztránus Pécs, Szigetvár, Siklós és Gyúd. Az új Cirill és Metód tartományba Zágráb, Varasd, Ivanić, Kapronca, Krapina, Verőce, Csáktornya, Kostajnica házakat sorolták. Vö. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 84–86. és KÁLMÁN, P., *A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences provincia XX. századi története*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?*” ferencesek a feloszlás idején (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 13–30, 14.

klerikusai felé támogatásukat kérve és lelkigyakorlatokat kínálva számukra, másrészt a ferencesek kitartó munkával a kegyhelyet, mint „Magyarország legrégebbi Mária-kegyhelyét”⁶⁰⁹ az új országhatárok között országos látogatottságúvá fejlesztették. 1934. december 31-én Gyűd neve Máriagyűdre változott.⁶¹⁰ Ennek a folyamatnak a csúcspontja az 1948-as jubileumi ünnepségek voltak. Ehhez kapcsolódóan 1948. január 26-án kérelmezték a szerzetesek – kérve a felterjesztést az egyházmegyei hatóságnál – a basilica minor cím elnyerését. A cím odaítélésére végül nem került sor, pedig P. Schneider praesidens a felterjesztés ügyében 1948. február 5-én Esztergomban járt, és Mindszenty József hercegprímás támogatásáról biztosította a házfőnököt a Kúriánál. A cím megadását sokan már biztosra vették.⁶¹¹

A ferences háztörténet utolsó oldalán az előzőektől elütő kézírással szerepel az utolsó bejegyzés: „1950. június 9-én éjjel elszállították rajtaütésszerűen a rendház tagjait az ÁVH fegyveresei”.⁶¹² Ezek P. Schneider praesidensen kívül P. Szendei Tamás, P. Boros Gyevi László Imre, fr. Kovacsics Vince, fr. Scheibl Modeszt, fr. Kovács Kamill, fr. Gubicza Tamás voltak. Velük együtt internálták az ott tartózkodó P. Zadaveczt István püspököt is.⁶¹³ A gyűdi plébániát az internálás idején Hamar János daróczyhalmai lelkész látta el. November 16-án az egyházmegyébe átvett ferencesek közül P. Soós János Ányos adminisztrátori és P. Roznik Imre Rajnér cooperatori kinevezést kapott a kegyhelyre.⁶¹⁴ November 17-én a kovácshidai plébániát Gyűdhöz csatolták, amelyet 2012-ig látott el.⁶¹⁵ 1951. augusztus 4-én Szebényi Sándor vásárosdombói káplán kapott gyűdi adminisztrátori kinevezést.⁶¹⁶ 1951. október 31-től kapott káplánt.⁶¹⁷ Windheim Jakab 1953. szeptember 10-én kapott Gyűdre adminisztrátori

⁶⁰⁹ 1948-ban például úgy hirdették meg a jubileumot a ferencesek országszerte, mint „Hazánk legrégebbi kegyhelyének Máriagyűd templom fennállásának 800. évfordulója”. – MFL, VI.17, Jelképes zarándoklat az 1948. évi június 5-iki jubileumi ünnepségekre, Isteni Szeretet Leányai tartományháza adományíve.

⁶¹⁰ MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV, 10.

⁶¹¹ A Magyar Barát 1948. pünkösdi számában Dr. Dám Ince írt egy cikket „A nyolcszáz éves Máriagyűd” címmel, amely már a bazilika minor cím megadásáról szólt – ezt tehát ekkor már biztosra vették. – MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV, 297–298; http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/472158/default/doc_url/1948puenkoesd.pdf (a kutatás ideje: 2021.03.07.)

⁶¹² MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV, 338.

⁶¹³ *Az 1949. évi tabula*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?*” ferencesek a feloszlás idején (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 333–337, 336–337.

⁶¹⁴ PEL.I.1.g.1. 2632/1950 (1950.11.16); Vö. Soós, Á., *A pécsi kolostor szerzeteseinek elhurcolása és civil életem*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?*” ferencesek a feloszlás idején (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 121–130, 123; Máriagyűd-kegyhely fejlesztési bizottsága levele 1950. november hó keltezéssel, Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 110.B.455-84.

⁶¹⁵ PEL.I.1.a.2. 2587/1950 és PEL.I.1.a.1. 29-63/2012

⁶¹⁶ PEL.I.1.a.2. 1411/1951

⁶¹⁷ PEL.I.1.a.2. 1834/1951

kinevezést.⁶¹⁸ Az ő idejében stabilizálódott újra a kegyhely. Az utolsó siklósi ferences *vicarius*, P. Kozma Kájusz nyugdíjas éveiben kiségitő lelkészként működött Gyűdön.

A székházat 1950-ben államosították, szociális otthont rendeztek be benne. 1990-ben kapta vissza a ferences rend, és az 1993-ban Pécs-Bányatelepen megalapított Assisi Szent Ferenc Betegápoló Nővérei közösségének engedték át használatra 1994–1998 között. Ezután ők Pécsre, majd Kozármislenybe költöztek.⁶¹⁹ Az üresen maradt épületet és a teljes kegyhely-ingatlan tulajdonjogát a ferences rend ezután eladta a pécsi egyházmegyének.

A basilica minor címet egy újraindított eljárás eredményeként 2008. június 24-én nyerte el a kegyhely.

1687-től a tabulák adataira építve, továbbá Brüssztle adatgyűjteményét, P. Ángyán adatgyűjtését és a historia domusok adatait más iratokból ellenőrizve állítható össze a kegyhelyet irányító klerikusok névsora. (Melléklet 5.)⁶²⁰

4.4.A kegytemplom

Gyűdön a XIV. században plébániatemplom állt, amelynek a XV. század elején Szent Kozma és Damján volt a titulusa. A középkori templom ortodox szerb és református magyar használatot követően 1689-től a siklósi ferences konvent kezén volt. Kossa Dániel gyűdi református tiszteletes írta 1817-ben: „a gyűdi eklézsia első temploma kis tornyocskával együtt volt téglából és kövekből azon a helyen, ahol most a Boldogságos Szűz Mária az rk. egyháztól tiszteltetik, nevezetesen éppen azon a napkeleti részében a templomnak, ahol a Boldogságos Szűz Máriának a képe ül.”⁶²¹ P. Zadravecz István püspök 1947. november 29-én azért konsekrálta a kegytemplomot, mert a kegyhely történetének tanulmányozása során arra jutott, hogy 1689-ben a templom visszavételekor ez elmaradt.⁶²²

A templom titulusa a ferences használat első évtizedeiben bizonytalan. 1714-ben a „Bodogságos Szűz Mária templomát” említik. 1721-ben azt mondják el a templomról a

⁶¹⁸ PEL.I.1.a.2. 837/1953.

⁶¹⁹ A nővérközösség szíves közlése (2018. 11. 15.).

⁶²⁰ PEL.III.115.16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ve. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiæ Mariano Judensis ab anno 1687–1848, ex archivo Provinciæ S. Ladiszlai Regis Hungariæ, Zagrabiæ asserevato, per R. P. Pancratium Kirchoffer manu propria exscritus; BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 779–781 és *IV.*, 380–385; MFL, VI.17 [ÁNGYÁN A.,] *A máriagyűdi kegyhely*, 441–442; MFL, VI.17 [ÁNGYÁN A.,] *A máriagyűdi kegyhely*. Második könyv, 50–202; MFL, VI.17 Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV.

⁶²¹ MFL, XI. Personalia, Zadravecz István, Máriagyűd [kéziratos füzet] idézi.

⁶²² „A főoltárt az Erzsébetet látogató B. Szűz Mária tiszteletére felszenteltem, illetőleg konsekráltam, és abban Szt Adalbert püspök, Magyarország védőszentje és Szent Kelemen vértanúk ereklyéit tisztelettel elhelyeztem” – Zadravecz István püspök úr búcsúengedélye nov. 29-re. – MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV, 292–294. Vö. SCHNEIDER, V., *Feljegyzések P. Uzdóczy Zadravecz István püspök börtönfogság utáni életéről (1947–1965)*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a feloszlítás idején* (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 31–68, 32; PEL.I.1.a.1. 1610/1845, 6r

vizitátornak, hogy „Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelték”, 1733-ban annyit jegyeztek föl, hogy a templomot „a Szent Szűz tiszteletére szentelték”.⁶²³ Az 1738-as egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a templom titulusa Angyalok Királynéja.⁶²⁴ Viszont az 1757/1771/1778-as gyűdi kegyhelytörténetek és mirákulumos könyvek már a Sarlós Boldogasszony-titulust említik. Az Eszterházy-féle vizita nem említi Gyüdöt, de a Király József-féle vizita (1811), a Szepesy Ignác-féle vizita (1830), a Scitovszky János-féle vizita (1845) és az első egyházmegyei sematizmus (1829) ugyanezt a titulust írja.⁶²⁵

A templom a török háborúk után érthetően romos állapotban került a ferencesek kezébe, akik érdemben csak a Rákóczi-szabadságharc után tudtak az épülettel foglalkozni. 1721-ben a jó állapotú zsindefedésű templomocska jobb oldalán középtájt félig romos torony állt, de már új sekrestye volt a templomhoz építve.⁶²⁶ 1729. június 26-án a vizitátorok feljegyezték, hogy a homlokzatnál álló torony elvált a templomtól. Az eddigi szűk (gótikus) ablakok⁶²⁷ helyébe eddigre nagyobbakat vágtak.⁶²⁸ Az 1733-as vizitáció a tornyon kívül két pillért is megemlít déli oldalról, amelyek támogatják a több helyütt megroggyant falakat. A szentély cserépfedésű már.⁶²⁹

1738-ban templombővítésbe fogtak. A régi szentélyt új fallal vették körül és régi falat is meghagyva ekkor alakíthatták ki az oltárkerülő folyosót. A középkori templom keleti felének megmagasításával alakították ki az új szentélyt.⁶³⁰ A templom nyugati felét elbontották, és egy év alatt felépült a szélesebb templomhajó. 1770-ben lekövezték a templomot. 1777-ben a templom körüli teret kővel, 1865-ben a templom környékét téglával rakták le a kényelmes megközelíthetőség kedvéért. 1889-ben a déli kapu előtti teret egy ölnyire négyszögletű kövekkel lapozták le.⁶³¹

A két torony alapozása és a templomhajó magasságáig való felépítése a templombővítéssel egy időben elkészülhetett. A tornyok befejezése azonban több évbe telt.

⁶²³ BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 760–761.

⁶²⁴ „Ecclesia honoris Beatæ Virginis Mariæ natæ Reginæ Angelorum”. Ld. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 113.

⁶²⁵ MFL, VI.17, I/b 13, 11; PEK TGyO Kt., Ms 218, Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 1v; MFL, VI.17, I/b 5, belső címlapja; PEL.I.1.c.118, 26 ½, 1v; 1830/837, 1v; PEL.I.1.a.1. 1610/1845, 6r

⁶²⁶ BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 761.

⁶²⁷ Gótikus ablakbéllet töredéke volt látható a napóra alatt a II. világháború után, amikor leverték a vakolatot. (Polgár Péterné szíves közlése édesapjára, id. Klement Gyulára hivatkozva, 2016.05.07.)

⁶²⁸ Véletlen egybeesésként megemlítendő, hogy a prágai Sigmund Riedl 1809 után készült tusrajza a máriagyüdi templomról a szentélyen 3 lőrészterű ablakot ábrázol. Nem valószínű, hogy mintái 1729 előttiak lettek volna. Ld. AT-OeStA/HHStA SB Auersperg I-A-21-3j - [Familie Auersperg.] Handzeichnungen und Bilder: Kirchliche Bilder, S. Maria Gyüd.

⁶²⁹ GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1733* (Seria Historiæ Diœcesis Quinqueecclesiensis IX.), Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2012, 82.

⁶³⁰ MFL, VI.17 Máriagyüd, I./7, 3.

⁶³¹ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 56.

Főúri adományozóknak köszönhetően épült fel az első, nyugati torony 1758–1760 között P. Antal Antal praesidens idején. 1781. szeptember 7-én tették fel a jobb, keleti toronyra a csúcsgömböt a kereszttel 9 akós úrtartalommal.

4.4.1. A KEGYSZOBOR

A ma látható kegyszoborról a szakirodalom, mint harmadik kegyszoborról beszél; ez azonban meglehetősen újkeletű meghatározás. Középkori forrás nem említi Gyüdöt, mint kegyhelyet és a kegyszobrot sem. A barokk eredetlegenda beszélt először a Szent István korabeli kápolnáról vagy oszlopról, rajta egy közelebbről meg nem nevezett Mária-szoborral.⁶³² 1905 körül írta le P. Bán Bonifác azt a feltételezést, hogy Kaproncáról csak visszakérték az eredeti gyüdi szobrot.⁶³³ 1930 körül P. Ángyán Aurél vezette vissza a barokk eredetlegendák István-korabeli Mária-szobrának eredetét a X. századi baranyai karoling szláv népességhez,⁶³⁴ és igazolta létezését egy középkorinak vélt Mária-érme alapján, amely a gyermek Jézus nélkül ábrázolta Szűz Máriát.⁶³⁵ 1948-ra született meg Zadravec István tollából a tétel, hogy a harmadik kegyszobor valójában az első átalakítása, és ő jegyzi le ekkor, hogy „Gyüdön az a hagyomány járja, hogy [a Mária-szobrot] egy kálvinista istállóba rejtették”.⁶³⁶ Az úgynevezett első kegyszobor feltételezése tehát legendás állításokon, téves érvelésen és kései hagyományokon alapszik.

A kaproncai-gyüdi, úgynevezett második kegyszoborról az 1757-es *Bibliotheca Mariana Judensis* forrás – bár beszélt a középkori szoborról az eredetlegendában – mégis azt írta, hogy „a Boldogságos Szűz Mária szobrát, amint fent említettük, az eszéki ferences atyák semmiképpen sem akarták visszaadni, ezért szükséges volt egy másik megáldott – mégpediglen azt, amit most a nagyoltáron van – szobrot az első (=előbbi) helyébe helyezni és nyilvános

⁶³² MFL, VI.17, I/b 13, 13: „ab initio in Hungariam introductam, per Divum Protho Regem et oraculo Pontificio vocatum Ungariae Stephanum, fidei Romano-Catholicae, fuisse quamdam B. V. Mariae statuam, aedícula quadam murata, et concava septam atque coopertam.” PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 1v: „Vorhero war es ein kleinen Kapellen, oder vielmehr eine Säulen”. Vö. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 261: Újváry József kamarai exactort idézi erről 1725-ből a Szepes-vizita, lásd PEL.I.1.a.1. 837/1830, 3v. Vö. [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 284–286.

⁶³³ Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./001; [P. BÁN Bonifác,] LUKÁCSY István [szerk.], *Mária-Gyüd bucsujárárhely*, Bp. SZIT 1911.

⁶³⁴ ÁNGYÁN, A., *A honfoglaló pogány magyarok megtérítése a keresztény hitre és a gyüdi kegyhely eredete*, 13–14.

⁶³⁵ Az érmét felirata alapján datálta XIV. századnak, mert a „Gyd” felirat Gyüdnek a pápai tizedjegyzékekben is szereplő írásmódja, ezért szerinte velük egyidős az érme. E merő feltételezéssel egyidejűleg a többi betűt magyar szöveg rövidítésének veszi, ami anakronisztikus. Mindezek alapján az 1927-ben a pécsi ferences templom sekrestyéje mögött talált sírokból kiemelt érme középkori datálása megalapozatlan, és az érme a középkori gyüdi kegyszobor létét nem igazolja. P. Ángyán érvelését lásd ÁNGYÁN, A., *A gyüdi kegyhely a történelmi események forgatógábjában*, 34; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely, 269–271.

⁶³⁶ A fősövegben illetve egy lapszéli jegyzetben írja. – MFL, XI. Personalia, Zadravec István, Máriagyüd [kéziratos füzet]

tiszteletre kitenni.”⁶³⁷ Az 1910-es átírat készítőjének befűzése precízen, zárójeles javaslattal helyesbít, hogy tudniillik a Kraljević-féle szobor nem az első, csak az előbbi, de ebből a megfogalmazásból feltételezhető, hogy 1757-ben még nem kontinuitásban látták az eredetlegenda Mária-szobrát és az újkori kegyszobrokat.

Az elsőnek tartható (a XX. században másodiknak nevezett) gyűdi kegyszobrot P. Kraljević Tamás siklósi gvárdián hozta 1698-ban Kaproncáról. A kegyszobor néhány évig volt csak a kultusz középpontja Gyűdön öltöztetős szoborként, arany és ezüst fogadalmi ajándékokkal körülvéve.⁶³⁸ Az 1703–1711-es Rákóczi-szabadságharc kezdetekor a ferencesek a kegyszobrot Gyűdről Siklóstra menekítették. 1704 húsvétvasárnap rác szabadcsapatok törtek Siklóstra, a ferences atyákat megkínózták és megölték,⁶³⁹ és a kegyszobrot is megsértették dárdával. Szemtanúk állítása szerint a szobor vérezett, és a rác katona keze elszáradt.⁶⁴⁰ Ezt követően a kegyszobrot Eszékre vitték.

P. Zadravec azt írja, hogy 1704-ben az Eszékre vitt kegyszobrot silány kegykép-másolatával pótolták. Erről semmilyen más adat nincs, alapja legfeljebb egy XX. század közepén elterjesztett legenda lehet.⁶⁴¹

Amikor 1710-ben, a helyzet konszolidálódásakor a hat évvel korábbi nyugta⁶⁴² alapján Bennua Henrik László siklósi tiszttartó⁶⁴³ visszakérte a szobrot, az eszéki városparancsnok nem merte azt kiadni a helyiek ragaszkodása miatt. Eszék városa I. József császárhoz fordult támogatásért 1710. december 18-án a vitás ügyben.⁶⁴⁴ Kérésüket Patachich György boszniai püspök is támogatta 1711. január 19-én.⁶⁴⁵ Az esetleges zavargások elkerülése végett a király az eszékieknek adományozta a kegyszobrot. A siklósi ferencesek ekkor Nesselrode püspök támogatásával a római *Congregatio de Reformatione Regularium*-hoz fordultak, hogy a kegyszobrot visszakapják Eszékről. Az eszéki ferencesek ezért 1713. május 20-án Keresztély Ágost

⁶³⁷ „et Statua Beatae Virginis Mariae quam quia uti supra dictum esset, Patres Franciscanis Esszekienses nullatenus restitueret volebat, neces[s]ium fuerat aliam Benedictam – et quidem in specie illam, quae nunc in majori conspiceret ara – Statuam, debita cum Solemnitate in vicem prius (= prioris) illius supponere, ac publico cultui exponere.” – MFL, VI.17, I/b 13, 33–34.

⁶³⁸ MFL, VI.17, I/b 13, 26.

⁶³⁹ P. Horváth Domonkos házfőnököt lefejezték, P. Czvetkovich Lajost megcsonkították és agyonlőtték március 24-én. Ld. KARÁCSONYI J., *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, MTA, Budapest 1924, II, 305.

⁶⁴⁰ 1757. évi jegyzőkönyv, 1–2. tanúvallomás. – MFL, VI.17, [ZADRAVECZ I.], A máriagyűdi kegyhely rövid története. 1148–1948, 18. 21. Vö. [ROSNER, Zs.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 26.

⁶⁴¹ A képet a második világháborút követő években nyaranta a szabadtéri oltárra függesztették, telente a sekrestyében őrizték P. Zadravec szerint. Ez a kép ma nem azonosítható a korabeli fényképek alapján, ezért az állítás nem ellenőrizhető. Ld. MFL, XI. Personalia, Zadravec István, Máriagyűd [kéziratos füzet].

⁶⁴² MFL, VI.17, Fasc. 1., Régi levéltár II, 1. (no. 28.)

⁶⁴³ Említi: GATTERMANN, C. H., *Die Baranya in den Jahren 1686 bis 1713*, 65.

⁶⁴⁴ BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 762–763.

⁶⁴⁵ Uo. 764–765.

bíboros hercegprímás esztergomi érsekhez, mint az exempt eszéki plébánia ordináriusához folyamodtak az Eszékre került gyűdi szobor ügyében.⁶⁴⁶ A *Congregatio* döntése végül így hangzott: „A szobor Eszéken hagyandó, Gyűdön pedig egy hozzá hasonlót kell elhelyezni, mert a Mindenható ezt a helyet választotta ki arra, hogy a bűnbánók könnyeit és imáit a *Boldogságos Szűz* hathatós pártfogása által meghallgassa, és nekik különös kegyelemet és irgalmat osztogasson.”⁶⁴⁷ A kegyszobor országon belüli vándorlása Kapronca–Gyűd–Eszék között nem egyedi.⁶⁴⁸

A kaproncai kegyszoborért való versengés a kapisztránus eszéki ferencesek és a ladiszlaita siklósi szerzetesek között 1713-ban zárult a római döntéssel. Helyére 1714–1721 között másik szobor került Nesselrode Ferenc Vilmos pécsi megyéspüspök ajándékaként.⁶⁴⁹ Igazoló irat nincsen róla, amit Klimó György püspök 1757-ben, vizitációja alkalmával hiányolt is.⁶⁵⁰ Az új szobor adományozásáról 1714. márciusában az egyházmegyei zsinat még nem írt, tehát később kellett legyen.⁶⁵¹ 1721-ben írták le először az új szobrot, amely egy fa szobor, mely Máriát karján a kis Jézussal ábrázolja.⁶⁵²

Hogy mitől vált egy Mária-kép kegyképpé, azt befolyásolta a kegyhely különleges helyzete (völgy, hegytető, forrás), a kép feltalálásának különleges volta, a kép csodatevő hatalma, az emberlelkézetet meghaladó tisztelet, az, ha a képen megjelenő új Mária-cím válaszolt a kor vallási–lelki szükségleteire, vagy ha régről, általánosan ismert Mária-címet ábrázolt. A későközépkor Mária-képe románkori és gótikus elemeket is tartalmaz: álló vagy trónon ülő, anya

⁶⁴⁶ Ángyán Szabó Piuszra hivatkozva a ladiszlaita provinciálist írta, hogy ő fordult Rómához, mint illetékes, Szabó azonban csak a siklósi ferenceseket nevezte meg folyamodóként. Persze kérésüket továbbíthatta a provinciális is, de az 1757-es kegyhelytörténet alapján az is elképzelhető, hogy Nesselrode püspök volt a folyamodó. Vö. MFL, VI.17, I/b 13, 29; SZABÓ, Gy. P., *Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez*, Budapest 1921, 34.261, lásd http://archivum.ferencesek.hu/letoltes/irodalom/Szabo_Ferencrendiek.pdf. (a kutatás ideje: 2021. 02. 09.); ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, [Gyűd] 1930, 74–75.

⁶⁴⁷ PEL.III.115.10. Plébániai levéltárak, Siklós, CZERPÁN, I., *Actus Siklosiensis I.*, Siklós 1778., 82–83.

⁶⁴⁸ Párhuzamát találjuk Máriavölgy–Vác, Hétkápolna/Zágrábremete esetében. Ld. BÁLINT S.–BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, SZIT, Budapest 1994, 207.

⁶⁴⁹ MFL, VI.17, I/b 13, 29: Nesselrode püspök közbenjárt az Eszékre került kegyszobor visszaadásáért Rómában, de hiába. MFL, VI.17, I/b 13, 33–34: csak az előbbire hasonlító új kegyszoborról beszél az 1708-ig tartó hanyatlást követően, de a szobor adományozóját, érkezésének idejét nem adja meg. PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 8r: azt írja, hogy csináltattak egy az elsővel egyező szobrot. PEL.III.115.10–11, Czerpán I., *Actus Siklosiensis I.*, [Siklós 1778], 83 azt írja, hogy 1708-ban Radonai püspök az első visszazerezni nem tudván, az újabb látomások hatására, az előzőhöz hasonló, másik szobrot ajándékozott. MFL, VI.17, I/b 5, 5 itt is csak rövidítve idéz: 1708-at nem írja, csak Radonayt, mint a szobor adományozóját. Ahogy a források, úgy a feldolgozások is óvatosak a szobor ajándékozásával kapcsolatban. P. Ángyán történetűen nem ír dátumot az új szobor érkezéséről, csak a dátum alapján Radonayt Nesselrode-ra helyesbíti (ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, 76). Az 1948-ban készült Zadravecz-féle kegyhelytörténet is csak 1720 előtt készült kegyszoborról beszél (MFL, VI.17, [ZADRAVECZ I.], *A máriagyűdi kegyhely rövid története*. 1148–1948, 9). Az 1713-as évszámot az 1981. évi sematizmus és a Hopp-Kozma kegyhelytörténet hozta először ([HOPP F. – KOZMA K.], *A máriagyűdi kegyhely történetéből*, [1985] (Máriagyűdi Plébánia irattára). Innen vette át az 1998-as kegyhelyfüzet és a 2005-s imafüzet történeti összefoglalója is.

⁶⁵⁰ GÖZSY, Z., *Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753–1757*, 229.17. 42. lj.

⁶⁵¹ KOLLER, J., *Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis VII.*, Pest 1812, 227.

⁶⁵² BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 761.

gyermekével, királynő a világ Üdvözítőjével, Fájdalmas Anya, Szűz és Krisztus Jegyese; vagy éppen a bensőséges anya-gyermek viszonyt ábrázolja a misztikus áhítatot serkentve a házioltárokon. A ma Eszéken látható és a mai gyűdi kegyszobor a kis Jézussal ábrázolja a Szent Születet. Előbbin a kis Jézus országalmát tart, az utóbbin áldásra emeli a kezét.⁶⁵³

1729-ben a kegyszobor az oltáron középütt állt, és „ruhákkal díszített”, azaz öltöztetett volt.⁶⁵⁴ Egyszerű, elnagyolt kiképzése alapján eleve öltöztetős szobornak készült. A szobrok öltöztetésének szokása összefügg a protestantizmusra válaszlépéseket megfogalmazó tridenti zsinat előírásaival, melyek kiemelik a tárgyi kultusz személyre vonatkozó jellegét, de fenntartják a képek, szobrok, ereklyék tiszteletét.⁶⁵⁵ Ehhez járult még a római katakombák ereklyéinek XVII–XVIII. századi kereskedelme, amelynek során egész csontvázak kerültek üvegkoporsóban – öltöztetve – Európa különböző templomaiba.⁶⁵⁶ Ezeket az ereklyéket – amint a miseruhákat, és minden más oltárneműt – női zárdák szerzetesnővérei látták el polion-technikával készült öltözékekkel. A szobrok öltöztetésének gyökerei a képek, szobrok megkoronázására, fémdíszítésére mennek vissza a XII–XIII. században. A gótika leírásaiban már gyöngyökből és szövetekből palást-készítésről is van adat.⁶⁵⁷ A XVIII. századra kialakulnak a különböző ruhatípusok: Loretto: szűk ruha, Mariazell: széles, kúp-alakú kötény, Alttötting: kötény.

Magyarországon a török kiűzése után kezdték általánosan öltöztetni a Mária-szobrokat.⁶⁵⁸ 1757-es kegyhelytörténet a kaproncai szobor öltöztetéséről ír.⁶⁵⁹ 1776-ban még készült új öltözék a szoborra. 1784-ben ezüstpalást készült.⁶⁶⁰ Bár nem maradtak fenn a kegyszobor ruhái, feltételezhető, hogy az ezüstpalást ezek mintájára készült. Eszerint a mariazelli ruhatípust használták Gyűdön. 1784 után valószínűleg az ezüstpalástra is tettek drapériákat, legalábbis az 1809 utáni Riedl-féle szentkép

⁶⁵³ Vö. GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, 353–354.

⁶⁵⁴ MERÉNYI, F., *Domsics Mátyás egyházlátogatása (canonica visitatio) Baranyában 1729-ben*, Dunántúl, Pécs 1939, 80.

⁶⁵⁵ „Krisztus, az Istenszülő Szűz és más szentek képmásait birtokolnunk kell, és meg is őriznünk, különösképpen a templomokban, nem azért mert hisszük, hogy valamilyen isteni erő lakik bennük..., hanem azért, mert az irántuk tanúsított tisztelet azokat az előképeket illeti, akiket ábrázolnak.” (DH 1823)

⁶⁵⁶ Vö. SINKÓ, K., *Devóció és populáris művészet. Híradás Szilárdfy Zoltán új könyvéről és két kiállításról Pannonhalmán és Egerben*, in *Ethnographia* 97 (1986), 143-148; LANTOSNÉ IMRE, M., *Ikonográfiai program és szakrális tájformálás (Závod a 18.-19. században)*, in *Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve* vol. 25 (2003), 197-216.

⁶⁵⁷ Vö. FRAUHAMMER, K., *Egy öltöztetett Mária-szobor titkai*, in *Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében 9* (szerk. Gyöngyössi, O., Limbacher, G.), Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém 2014, 82-96, 84.

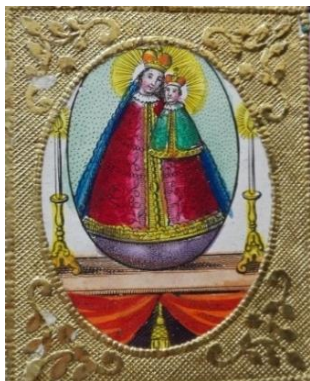
⁶⁵⁸ Vö. LANTOSNÉ IMRE, M., *Öltöztetős Mária szobrok Magyarországon*, in *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon* (szerk. Lovik, S.–Horváth, P.), MTA Filozófiai Intézet, Budapest 1990, 49-62; LANTOSNÉ IMRE, M., *Szűz Mária kultusz és ikonográfia a Pécsi Egyházmegyében*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 259-278.

⁶⁵⁹ MFL, VI.17, I/b 13, 28.

⁶⁶⁰ Erről semmilyen egykorú forrás nem szól, holott 1783-ban még szorgalommal följegyezték az adományokat, és a kegytemplom újabb szerzeményeit. – MFL, VI.17, I/b 7, 144.

és a Jordánszky-féle színes főoltár-rézmetseten 1835-ben eltérő, élénk színek fedik az arany színű kettős palástot.⁶⁶¹ 1888-ban azt jegyezték föl, hogy tisztították a koronákat, az ezüstlemezt, és új ruhákat tettek föl.⁶⁶² Ezek azonban már lehet, hogy nem a palástot takarták, hanem azok a függönyszerű drapériák lehettek, amelyek egy korai fényképen még láthatók. A gyüdi néphagyomány a XX. században utóbbiakat érthette Mária ruháján, csak a háborúk és betörések szüntették meg ezt a gyakorlatot.

1809:

1835

XX. sz. eleje:

Az ezüstpalást készítésének oka a zarándoklással ellenséges érzelmű jozefinizmus előretörése volt. Az 1784. április 6-i, 7639. számú és a június 28-i 15209. számú rendelet következtében a templomokból eltávolították az öltöztetős szobrokat. Az első rendeletet 1784. április 29-én továbbította Nunkovits György pécsi általános helynök azzal a buzdítással, hogy keressék meg az atyák a nép nevelésének a lehetőségét a prédikációban, katekézisben, hogy ne babonás módon, hanem igaz katolikus lelkülettel és áhítattal, a tridenti határozatok szellemében fejezzék ki áhítatukat.⁶⁶³ Ennek a rendeletnek a kijátszására készülhetett el az ezüstpalást, amely tartalmazza az 1784-es évszámot és a „JA” mesterjegyet. 1788-ban a kolostor felértékelésében közreműködött Joseph Aumiger pécsi ezüstműves; feltételezhetően övé a mesterjegy, tehát ő készítette a palástot. A palást készítője nem ismert: lehettek közvetlenül a gyüdi szerzetesek vagy akár gróf Eszterházy Pál László pécsi püspök is. Egerszalókon a megyéspüspök, gróf

⁶⁶¹ AT-OeStA/HHStA SB Auersperg I-A-21-3j - [Familie Auersperg.] Handzeichnungen und Bilder: Kirchliche Bilder, S. Maria Gyüd; JORDÁNSZKY, E., *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten Jungfrau Mutter Gottes Maria, welche im Königreiche Ungarn, und der zu demselben gehörigen Theile und Ländern öffentlich verehrt werden*, Pozsony 1836, 217.

⁶⁶² Ekkor két levélkét is találtak ott, amit az irattárba helyeztek „Archiv 101” szám alatt. A feljegyzés ezek leírásában maradt fenn. Ld. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely, 31.

⁶⁶³ A rendelet száma Pávainál 8639, én a gyüdi kéziratok rendeletgyűjteményben szereplő számot vettem alapul. – MFL, VI.17, Protocolum decretorum regionum et litterarum consistorialium ad memoriam comparatum a M. V. P. guardiano Zacharia Scheib anno 1773 [1774–1835], 1784. ápr 6/29. Vö. PÁVAI, A., *A kálnoki csodatevő Mária-szobor kegykapolna és szentkút története. 1553–1903*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1903, 20; BÁLINT S., – BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, 144.

Eszterházy Károly csináltatott ezüst keretet a kegyképnek az ottani offerekből, hogy azokat ne tudja a császár elvitetni.⁶⁶⁴

Valószínű, hogy Gyűdön is az ezüst offerek szolgáltatták az alapanyagot a palásthoz.⁶⁶⁵ 1783-ig 24 vitrinbe rendezve, 1647 darabot sorolt fel a historia domus.⁶⁶⁶ 1788-ban viszont csupán 53 darabot vettek leltárba, valamint 14 piramis alakú üres szekrényt a padláson.⁶⁶⁷ Az 1788-ra a leltárból kikerült offerek és más ezüst tárgyak 85 kilogramot nyomtak. Sorsuk a számadáskönyvek elkobzása (és kiselejtezése) miatt nem felderíthető.⁶⁶⁸ A ferences historia minden felsorolt érték elvesztését a felosztatáshoz kötötte.⁶⁶⁹

1789. január 30-án azt írta a felosztatási biztos, hogy a kegyszoborról levett ezüstpalást a két angyallal és egyéb tartozékokkal 20 font $\frac{3}{4}$ lat súlyú ezüstrrel visszatétettek ismét a kegyszoborra, és sorsuk felől további utasítást vár.⁶⁷⁰ 1789. március 24-én sürgetik, hogy szállítsák be az ezüstöt a Münzhaus-ba beolvasztásra.⁶⁷¹ Ez nem történt meg, mert 1790. január 4-én az egyházi felszerelések Megőrző Hivatala⁶⁷² Pesten hiányolja a Mária-kép (kegyszobor) ezüstjét.⁶⁷³ A Helytartótanács 1790. január 13-án felszólította ezért a felosztatási biztost, hogy küldje be a Mária-szobor ezüstjét, és – amennyiben a szobor ezen ezüstdísz nélkül nem maradhatna – készíttessen fából palástot, azt ezüstöztesse be, és annak számláját terjessze be.⁶⁷⁴ Ez ezután sem történt meg. A kegyszobor ezüstdísz (repülő angyalok, sugarak, Mária Nevetűk, palást) 1800-ban a helyén volt.⁶⁷⁵ Ezek, ha nem is teljes a felsorolás, de 1830-ban is megvannak (előzék, palást, sugarak, két angyal).⁶⁷⁶

⁶⁶⁴ Vö. PAULOVITS, S., *Magyarország kegyhelyei és azok csodái*, Budapest 1930, 16; BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 145.

⁶⁶⁵ Erről semmilyen ferences forrás nem szól, és nem említik az egyházmegyei protocollumok sem, de ugyanerre a következtetésre jutott: CSIBI, N.–VARGA, Sz., *Máriát dicsérni hívek jöjjetek*, Pécs 2015, 16.

⁶⁶⁶ MFL, VI.17, I/b 7, 141–144.

⁶⁶⁷ HU MNL OL C 0103 64v és 70v

⁶⁶⁸ A Helytartótanácsnak készült vagyonskimutatás 13. pontja szerint: „A számlakönyv, amely 1780-tól 1788. szeptemberéig tartalmazza a bevételeket és egy másik részben a kiadásokat itt van mellékelve. NB! A vagyonskimutatás 37. pontja miatt megjegyzendő, hogy két vastag könyv további rendelkezésig a postaköltségeket megspórolandó itt maradt önmagukban nem bírván jelentőséggel; ezek hasonló módon tartalmazzák a bevételeket és a kiadásokat 1751-től.” – Ld. HU MNL OL C 0103 43v

⁶⁶⁹ MFL, VI.17, I/b 7, 144.

⁶⁷⁰ HU MNL OL C 0103 44r

⁶⁷¹ HU MNL OL C72 1789 - F 48

⁶⁷² „sacræ supellectilis Depositorii Officium” – HU MNL OL C 0103 3v

⁶⁷³ HU MNL OL C72 1790 - F 35, 99/499

⁶⁷⁴ 1790. február 13-án adják ki 99/499. számú iratként. Ld. HU MNL OL C72 1790 - F 35, 99/499, illetve P. Ángyán átírásában: MFL, VI.17, [ÁNGYÁN] A., A máriagyűdi kegyhely, 449–450. Ennek eredetije BML 99/499 jelzettel ma már nem található.

⁶⁷⁵ PEL.I.1.a.1. 260/1800

⁶⁷⁶ PEL.I.1.a.1. 837/1830, 5v

Mária koronája viszont bekerült a pesti raktárba 1788-ban.⁶⁷⁷ A kegyszobor 1800-ra azonban újra koronázott.⁶⁷⁸ A ma látható koronákat 1837-ben kapta a kegyszobor Rigycáról.⁶⁷⁹

2013-ban Udvardy György püspök ajándékeként, Szieberth Judit faszobrász és Csankó József műbútorasztalos keze nyomán hársfából készült el a kegyszobor 1:1-es, hordozható talapzatra helyezett másolata. Azóta a szabadtéri szentmisékre körmenetben viszik fel a szobormásolatot a középkori sekrestye-beugróból, és a barokk szószéken felállított, ideiglenes trónusra helyezik el.

4.5. Összefoglalás

Ebben a fejezetben bemutattuk a máriagyúdi kegyhely, kegytemplom és székház, valamint a kegyszobor történetét. Ez adja meg azt a tér-idő koordinátarendszert, amelyben elhelyezhetők a kegyhelyen megmutatkozó jelenségek, szokások, emberi igények, amelyekkel a következő fejezetben foglalkozunk.

⁶⁷⁷ HU MNL OL C 0103 70r-v

⁶⁷⁸ PEL.I.1.a.1. 260/1800

⁶⁷⁹ MFL, VI.17, I/b 7, 84. Az ötvösmunkák készítője Zadravec István kutatásai szerint a híres Szentpéteri József budapesti ötvös. Vö. MFL, XI. Personalia, Zadravec István, Máriagyúd [kéziratot fűzet]; <http://artportal.hu/lexikon/klasszikusok/szentpeteri-jozsef> (a kutatás ideje: 2021. 02. 28.)

5. A máriagyűdi kegyhely élete

Az európai zarándokhelyek kétharmada Mária-kegyhely. A szerzetesrendek és a vallásos társulatok Mária-tisztelete támogatta ezen arányok kialakulását. A Mária-tisztelet erőssége az érzelmi azonosulás lehetősége, továbbá Jézus Krisztus megközelíthetősége Szűz Mária alakján keresztül.⁶⁸⁰ A máriagyűdi kegyhelytörténet áttekintését követő fejezet célja, hogy bemutassa a máriagyűdi kegyhelyen tapasztalt jelenségeknek és a zarándokok motivációinak mai napig eleven vonulatait, amelyekkel a hívő ember Szűz Mária felé fordul.

5.1. A búcsújáráshoz köthető jelenségek Máriagyűdön

5.1.1. A MÁRIAGYŰDI BÚCSÚJÁRÁS

A kegyhelyre zarándokló egy meghatározott vallási tartalommal felruházott, közösségi cselekménysorban vesz részt, akkor is, ha egyedül megy a kegyhelyre. Hozza a saját életéből, otthonából, családjából a motivációkat, a kegyhelyen megélt ünnep során pedig újabb motivációkat fedezhet fel. Kérdésekre kaphat választ, és új meglátásokat nyerhet. Megtapasztalja, hogy nemzedékek nyomában jár, ugyanazt csinálja, mint elei.⁶⁸¹ A motivációk mellett ez a folyamat maga is intenzíven alakítja a résztvevő vallásélményét.

Érdemes különbséget tenni zarándok és búcsús között. A későközépkorban jelent meg a közösségben megtett út szokása a szenthelyre, amelyre szoros értelemben a búcsújárás kifejezést használjuk.⁶⁸² Korábban az egyénileg végzett vezeklő/kérő/hálaadó zarándoklás volt ismeretes.⁶⁸³ A zarándoklás a későbbiekben sem veszett ki, ma reneszánszát éli, a szó pedig kiszorította a búcsújárást. Individualizálódott társadalmunkban a zarándoklat egyéni jellege megvan a csoportos vagy tömeges zarándoklatokon is. A zarándoklat kifejezés általánossá válása ezért jogos, és megfelel eredeti jelentéstartalmának. A búcsújárás újkori hagyományából ugyan ma is tanulhatunk, de ez nem indokolja manapság a búcsús és zarándok

⁶⁸⁰ Ld. KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zarándoklat* (Kommunikációkutatás), Typotex, Budapest 2014, 148–149.

⁶⁸¹ Vö. KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zarándoklat*, 217–218 és BOURS, J., *Es gibt heilige Orte*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart* (szerk. Schulte Staade R.–Heckens J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 139–144, 141–142.

⁶⁸² COURTH, F., *Wallfahrten zu Maria*, in *Handbuch der Marienkunde 2* (szerk. Beinert W.–Petri H.), Friedrich Pustet, Regensburg 1997², 9–30, 25.

⁶⁸³ A német *pilgern* és *wallfahren* szót fordíthatjuk zarándokolni és búcsúba menni kifejezésekkel. A *wallfahren* patakzó, hömpölygő (tömeges) útrakelést jelentett eredetileg, és nincs köze a magyar kifejezésben szereplő búcsúhoz. Vö. GUTH, K., *Geschichtlicher Abriß der marianischen Wallfahrtsbewegungen im deutschsprachigen Raum*, 321–448, 328.

megkülönböztetését.⁶⁸⁴ Megkülönböztetendő viszont a zarándok és a vallási turista. Míg a zarándok a fizikailag megtett út során egy belső úton is jár, addig a vallási turista a szent helyek felkeresésével egy esztétikai–spirituális kínálatból fogyaszt.⁶⁸⁵

Az újkorban a búcsújárás időpontját az időjárás, a dologidő, a települések fogadalmi zarándoklatai és a kegyhely búcsúkiváltságai határozták meg. Gyűdön áldozócsütörtökkel érkeztek meg az első búcsúsok.⁶⁸⁶ Leglátogatottabbak a pünkösdi és a Mária-ünnepek voltak, ehhez társultak a XVIII. században még az újholdvasárnapok. A XX. században májusban volt a kegyhely a leglátogatottabb, valamint augusztus–szeptemberben.⁶⁸⁷ Úgy tűnik, hogy ez megfelel a mai életritmusnak is.

A búcsújárást visszavetették a háborúk, járványok, a II. József-féle tiltások⁶⁸⁸, az 1848-as szabadságharc és megtorlás, Trianon határmódosítása, a jugoszláv határzóna lezárása 1950–1956 között, amit tetézt a ferencesek internálása 1950-ben. A két világháború nem okozott jelentős csökkenést, csak a front átvonulása 1944. decemberétől.⁶⁸⁹ A kegyhelyre látogatók számát növelte a Pécs–Beremend vasútközlekedés megindulása (1912),⁶⁹⁰ a ferences rend összehangolt, országos akciója a kegyhely megismertetésére (1920–1930-as évek), Bácska visszatérése Magyarországhoz (1941–1944), az országos Mária-év (1947), a 800 éves kegyhely-jubileum (1948), valamint a turizmus megjelenése a kegyhelyen.⁶⁹¹

A búcsújárás/zarándoklás folyamata a következő csomópontok mentén írható le:⁶⁹² 1) Az útra kelés – a motiváció kérdése. Az egyén motivációja akkor konkretizálódik Gyűdre menő zarándoklásban, ha hall a kegyhelyről vagy a kegyhelyen történt csodákról, vagy természetfölötti sugallat indítja a kegyhelyre.⁶⁹³ A benne lévő szükség megfogalmazását ezzel a kegyhelyen megtapasztalható bizalom vonzásába helyezi. Az újkorban a motiváció konkretizálódását a fogadalomtétel követte. Ez egy jogi aktus, elköteleződés egy felajánlásra a kegyhely patrónusának. Ha a patrónust egyszerűen segítségül hívták, nem beszélünk

⁶⁸⁴ A két szó tehát szinonimaként használható, de a „búcsús” inkább tekinthető az imádkozó közösségben megtapasztalt hagyománykincs örökösének. Az individualizációs tendenciák miatt mondhatjuk, hogy ma minden búcsús zarándok, de nem minden zarándok búcsús.

⁶⁸⁵ Vö. GÁLL, Zs., *A zarándok Egyház és az új evangelizáció. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar), Budapest 2018, 7; SÜLYÖK, J.–MÁRTONNÉ MÁTHÉ, K., *A vallási turizmus helyzete Magyarországon*, in *Turizmus bulletin* XVI (2014/1), 11–20, 12.

⁶⁸⁶ Vö. art. *áldozócsütörtök*, in *Magyar Katolikus Lexikon* I., (szerk. DIÓS, I.) SZIT, Budapest 1993, 137–138.

⁶⁸⁷ [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 326–328.

⁶⁸⁸ 1795-ben P. Rohonczy Rudolf adminisztrátor azt írta év végi zárszámadásában, hogy felosztatás óta nem jön össze olyan nagy tömeg, mint korábban. Ld. PEL.I.1.a.1. 158/1795.

⁶⁸⁹ MFL, VI.17 Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 239.

⁶⁹⁰ MFL, VI.17, I./b 2., Liber memoriarum thomus III./a, 1900–1933, 25.

⁶⁹¹ [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 402–403.

⁶⁹² Vö. GAVILÁ, J. J. B., *Mai folyamatok a zarándoklatok megújulásában*, in *Sapientiana* 8 (2015/1), 55–68, 63.

⁶⁹³ 50, 65, 87. csoda – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 47, 57, 70, 400.

fogadalomról. Nagy ínségben, betegségben a csodás változás, gyógyulás rendszerint otthon, a fogadalomtétel után megtörtént, vagy a kegyhelyre érkezéskor is előfordulhatott.

2) Az út bejárása – a kérdések felmerülése. A búcsújárók a zarándoklat előtt néhány nappal kezdték a közvetlen előkészületet, a három-négy vékony nyári ruha, kényelmes lábbeli, étel összekészítését. A gyermekek a szüleikkel jöttek, de a fogadalmat tevőt sokszor szomszédai is elkísérték.⁶⁹⁴ Az útbejárt településeken friss vízzel, egyszerű étellel, szállással fogadták őket. A búcsújárás hagyományai – a közös éneklést, imát segítő fúvós zenekarok, a megállás a közbeeső szenthelyeken, a körmeneti kereszt végigvitele, a zászlókkal, hordozható szobrokkal való ünnepélyes bevonulás az érintett településekre és a kegyhelyre, a meghatározott rendben való gyaloglás⁶⁹⁵, a böjtös étkezés, a sajátos zarándokimák végzése⁶⁹⁶, egyéb imaformák, énekek, a csendes vagy beszélgetős szakaszok váltakozása – segítettek az út monotonitásával, fáradságával együtt annak megfogalmazásában, miért ment a búcsús a kegyhelyre.⁶⁹⁷

Az odafele út a motiváció megfogalmazásáról, a megérkezés a motiváció teljes odaadással történő elmondásáról szól. Ezért a kegyhely határába érve a búcsús ünneplőt ölt, és testileg-lelkileg teljes pompában érkezik a kegyhelyre. A búcsúsok sorokba rendeződve, énekelve mennek a kegytemplomhoz, megkerülik, majd harangzúgás közepette bevonulnak.⁶⁹⁸ Ott elmondják a beköszöntő imát, ami a belső motivációk kimondására ad mintát, végül megkerülik a kegyoltárt. Ezt a kegyhelyen töltött idő alatt mindenki egyénileg is megismétli, amikor fogadalmát teljesíti, adományait elhozza, és ezekben személyes indítékait kimondja a kegyoltárnál nagy bizalommal. Az úton lelkivezető kísérte a búcsújárókat a XVIII. században. Helyüket sokszor laikus búcsúvezetők vették át a XIX. században, mert a papság egy része babonás cselekménynek látta a zarándoklást, és távortartotta magát tőle.⁶⁹⁹ A buszos zarándoklatok felértékelték a zarándoklatot szervező személy szerepét (buszbérlés, étkezés megszervezése), aki ma sem feltétlen a lelkivezető. A búcsújárás hagyományai az 1940–50-es évekig tartották magukat. Ekkor a hagyományörző réteg elveszítette a falvakban, városokban

⁶⁹⁴ Szomszédok a csodás eseményeknél tanúskodtak régen. Ma a baráti közösségek szintén motiváló erőt képviselnek a kegyhelyre járásban. Lásd 10, 103, 106, 123, 126, 130, 150, 155, 161. csoda – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 25–111.

⁶⁹⁵ A Gyüdre jövő baranyai svábok sorrendje: fúvószenekar, férfiak, asszonyok és szekerek voltak. Vö. KRISZ, R., *Die Schwäbische Türkei: Beiträge zu ihrer Volkskunde, Zauber und Segen, Sagen und Wallerbrauch* (Forschungen zur Volkskunde 30), L.Schwann, Düsseldorf 1937, 87.

⁶⁹⁶ *Máriagyüdi imakönyv. A máriagyüdi búcsúsok imádságos és énekes könyve* (szerk. ROSNER, Zs.), Máriagyüdi Római Katolikus Plébánia, 2016, 105–115.

⁶⁹⁷ Vö. BÁLINT, S., *Sacra Hungaria*, Ős-Kép Kiadó, Budapest 2009, 110.

⁶⁹⁸ A harangzúgást kérték a sekrestyéstől előreküldvén valakit. – Ld. *Máriagyüdi imakönyv*, 2016, 11.

⁶⁹⁹ Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 187.

vezető szerepét.⁷⁰⁰ Ma tapasztalható a zarándok-hagyományok egyfajta reneszánsza, és átgondolt teológiai tartalommal újjá lehet éleszteni egy-egy elemét.

3) A befogadás – az örömhír első meghirdetése. A kegytemplomba való beköszönéssel véget ért a zarándoklás egyéni vagy csoportba rendezett szakasza. Ilyenkor a prosenció vezetője misét íratott a zarándokcsoportért, az otthon maradottakért, sokan egyéni, családi szándékokra is íratott misét.⁷⁰¹ Ezután a szállásra mentek.⁷⁰² A zarándokok ellátását kereskedők sátrai, utcai árusok szolgálták. „Az egyszerű földmivelő nép messze vidékekről karavánokban sereglett a kegyhelyre... megelégedett a pázsitos települő hellyel, figyelmét lekötötte a népsokaság nyüzgése, az élelmiszert... árusító bácskai kofák egész serege.”⁷⁰³

Ettől a pillanattól a sok helyről érkezett zarándokok egyetlen sokadalomként szembesülnek a zarándokhely szimbólumaival, hatásaival, ami hatalmas élmény. A „máshonnan ide sereglő híveket” először az egyházmegyei zsinat említi 1714-ben.⁷⁰⁴ Egy 1725-ben készült kamarai összeírás szintén említi a Magyar Királyság és Szlavónia vármegyéiből összeseregülő sokadalmat.⁷⁰⁵ 1738-ban az egyházlátogatási jegyzőkönyv írja, hogy mise a kegyhelyen nagyobb Mária-ünnepeken, húsvét és pünkösd másnapján, és minden nyári vasárnapon nagy tömeg jelenlétében van.⁷⁰⁶ Az 1778-ban lezárt siklói háztörténet szerint is „a Boldogságos Szűz Mária templomá[nál] Gyüdön ... összesereglik a nép, a nemkatolikusok is, különösen újhold-vasárnapokon.”⁷⁰⁷ 1771-ben a kálvária-kápolna alapkövetételét, majd fölszentelését ünnepelték meg „nagyszámú nép jelenlétében”.⁷⁰⁸ 1837-ben a kegyszobor koronázására került sor tömeg jelenlétében.⁷⁰⁹ 1846-ban a kegyhely plébánia és rezidencia rangjára emelését, 1853-ban az Immaculata-szobor állítását ünnepelték a hívek jelenlétében.⁷¹⁰

⁷⁰⁰ Vö. BÁLINT S., – BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, 184.

⁷⁰¹ Vö. uo. 198.

⁷⁰² Gyüdön házaknál szálltak meg pénzért: első éjszaka 1 pengőért, a továbbiakon 50 fillérért, az udvarra beálló kocsierért is ugyanannyit kértek. Gyüdön a búcsúsok számára a XX. században szálloda is épült. Ez ma az idősek otthonának használaton kívüli, régi szárnya. Ma a volt kolostor zarándokszállás. Vö. BÁLINT S., – BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, 199–200.

⁷⁰³ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 52.

⁷⁰⁴ „populo Catholico aliunde eo concurrente” – KOLLER, J., *Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis* VII., Pest 1812, 227.

⁷⁰⁵ „Est hic Templum vetustum miraculis clarum..., quod non modo ab hujus vicinorumque Comitatum, verum etiam ex diversis Regni Hungariae et Scelavoniae partibus confluentibus zelosis, piisque Christianis pietatis, et votorum solvendorum causa mirifice frequentatur. Hujus Templi curam habent Patres Franciscani Siklosienses.” – AT-OeStA/FHKA HS 1098, 668v (eredeti, pecséttel ellátott irat); MNL OL E 156 (Urbaria et conscriptiones) Registrata, Fasc. 56. No. 44.

⁷⁰⁶ GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 116–117; BRÜSZTLE, J., *Recensio II*, 762.

⁷⁰⁷ PEL.III.115.10, CZERPÁN I., Actus Siklosienses I., [Siklós 1778], 84; BRÜSZTLE, J., *Recensio II*, 759.

⁷⁰⁸ MFL, VI.17, I/b 7, 78–79.

⁷⁰⁹ MFL, VI.17, I/b 7, 84.

⁷¹⁰ MFL, VI.17, I/b 7, 88.

A mirákulumok is említenek zarándoktömeget,⁷¹¹ és a püspökök vezette zarándoklatokon is sokaság vett részt.⁷¹² Az imádkozó tömegben a kommunikáció végső soron a láthatatlanra irányul, és az egyénben megy végbe. A zarándokút személyes indítékainak kegyhelyen történő változásai az empirikus kutatások számára nem hozzáférhető. A szokás hordozói azonban reálisnak tartják ezeket a folyamatokat.⁷¹³

Az ünnep előtti nap a kegyhelyre érkező sokadalom első közös feladata a középkor óta a templomban való virrasztás és imádság. Ez a közép- és újkorban hangoskodással, templomalvással (*incubatio*), jajgatással járó, intenzív együttlétet jelentett a felkeresett csodatévő hellyel; ezt nem úgy kell tehát elképzelni, mint egy mai imaórát.⁷¹⁴ A virrasztásnak ez a formája a XIX. századig általános volt, aztán az állami, egyházi szabályozások nyomán szelídült vagy megszűnt.⁷¹⁵ Gyűdön fennmaradt a szokás vigíliamisével, gyertyás körmenettel, gyertyás keresztúttal, imaórákkal, éjféλιi szentmisével. Ez a gazdag vigíliás hagyomány adott lehetőséget a régieknek új énekek tanulására, egyéni ájtatosságra. A templomalvástól a kegyelemközvetítő hellyel való mélyebb kapcsolatot várták.⁷¹⁶

A búcsú napja az örömhír meghirdetéséről szól. Hajnaltól gyülekeztek a hívek az évszázados rend szerint a szentgyónás elvégzésére, 9 órakor elmentek meghallgatni a prédikációt, 10 órakor megkezdődött a nagymise a szentségkítéttel, a gyóntatók délig ismét fogadták a gyónásra érkezőket. Délután 2-től 4-ig és 5-től 7-ig volt gyóntatás, 4 órakor pedig szentbeszéd. Közben orgonával kísért litániák, rózsafüzérek, a keresztút és az ünnepi vecsernye is a búcsú imádságos programjai közé tartozott. Látványos eleme volt a liturgiának a nagymise előtti szentségi körmenet a kegyszoborral, más szobrokkal, zászlókkal. Ennek folytatója ma a búcsúi nagymisére menő ünnepélyes körmenet a szobormásolattal. A kegyhely vallásos társulatai tovább színesítették az ünneplést a XVIII. században. Sokszor misztériumjátékok

⁷¹¹ 24, 29, 65, 102, 202. csoda – [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 34.36.57.79–80.

⁷¹² 1762/63-ban Chiolnich Antal boszniai püspök, 1900-ban Hettyey Sámuel pécsi püspök, 1921-ben Zichy Gyula mint pécsi püspök, 1935-ben ugyanó kalocsai érseként vezetett zarándoklatot, 1948-ban Mindszenty József hercegprímás hívására érkezett a kegyhelyre különlegesen nagy sokadalom. 1998-ban az Eszéken őrzött kegyszobor „visszalátogatása”, 2008-ban a kegyhely basilica minor rangra emelése, 2013-ban a jelenlegi kegyszobor jubileuma volt kiugróan nagylétszámú, ünnepi esemény.

⁷¹³ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, 142.

⁷¹⁴ Vö. SIGAL, P. A., *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*, Gondolat, Budapest 1989, 80–82.

⁷¹⁵ A svájci Tessin-ben 1855-ben tiltják meg a templomalvást. Vö. BAUMER, I., *Vielfalt in der Schweizer Volksfrömmigkeit*, 105–106.

⁷¹⁶ BÁLINT S., – BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, 201–202.

bemutatására is sor került, számos ereklye is nyilvános tiszteletre volt kitéve ilyenkor. Gyűdön ilyenekről nincs feljegyzés.⁷¹⁷

A búcsúi nap lelki programjai, az ismeretlen gyóntató előtti, felszabadító erejű szentgyónás, a zarándoklás, mint az otthonról való kimozdulás élménye, a virrasztás szabadabb imatapasztalata az egyéni szükség, szenvedés, félelmek szabad Isten elé tárhatóságát hozta magával az intenzív bűnbánattartás folyamatába összerendeződve. A létbizonytalansággal való napi küzdelem a zarándoklat idejére megnyugtató mederbe terelődött: Isten velünk van, Mária együttérez nyomorúságunkkal. A lelki megtisztulást a Csukma-dűlői Szentkútnál a szentvízhez kötődő hagyományok kísérték.⁷¹⁸ A búcsúi nap programjához tartozik még a felajánlás (offerálás), hogy az itt hagyott adomány révén a kegyhely kegyelmei a lelkünket folyamatosan gyógyítsák, továbbá a gondoskodás búcsúfiáról és egyéb beszerzendőkről.⁷¹⁹

4) Az elköszönés – az egyházi életre való meghívás. A kegyhelytől való búcsúzás énekével és imájával indultak haza a búcsúsok. Ezek az énekek a kegyhelyen maradás szándékát fejezték ki számos egyéb gyakorolt gesztussal együtt. Visszaútra általában nem volt külön énekszöveg. Nem álltak meg mindenütt, sietősebben mentek, de szintén a hagyományok megszabta időrend szerint. Tehetősebb zarándokok hazafelé már szekérrel utaztak, ahogy ma is a gyalogos zarándokok csak odafelé gyalognak.

A búcsújárás több, nem feltétlen vallásos motivációt is hordozott magában: kirándulás, világot látás, ismerkedés, honismeret. Sajátos ismerkedési alkalmak, úgynevezett leányvásárok is kötődtek a kegyhelyek búcsújához, például Máriagyűdön áldozócsütörtökhöz. Másutt is tartottak ilyen, például a Zengővárkonyban.⁷²⁰ Oroszlón és Siklósbodonyban a falu búcsújához kötődött.⁷²¹ A baranyai példák leírásai szerint ezeken a lányok egymásba karolva sétáltak a vásárban, így találkozhattak a legényekkel, miközben a szülők, ha sikeres volt az ismerkedés, megegyeztek egymással a háztűznéző időpontjáról.⁷²²

⁷¹⁷ Bár a kordások társulati könyvét a gyűdi irattár őrzi 1774-ből, és számos ereklyével rendelkezett a kegyhely a XVIII–XX. században. – MFL, VI.17, Album almæ congregationis chordigeræ seraphici patriarchæ Sancti Francisci in Sancto Ladislao, anno 1712 sub provincialatu admodum reverendi patris Dionysii Snaider de expresso eiusdem mandato... 1774 procuratum. Ld. továbbá a felosztási és későbbi templomleltárokat.

⁷¹⁸ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 155–177; PHAYER, F. M., *Religion und das Gewöhnliche Volk in Bayern in der Zeit von 1750–1850*, 36.

⁷¹⁹ Ilyen volt az újkorban a kegyhely gyógyszerárában gyógykenőcsök vásárlása. Gyűdön nem volt gyógyszerár, de a gyűdi nekrológium szerint 1847-ben 40 orvos és/vagy patikus volt már a ladiszlaita rendtartomány elhunytjai között. Az 1778-as kegyhelytörténet szerzője Szűz Máriát nevezi „Máriagyűdi Apothecá”-nak. – MFL, VI.17, I/b 5, 30. (142. csoda); MFL, VI.17, Necrologium provinciæ Sancti Ladislai regis 1655–1944, 2; vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 144.

⁷²⁰ Vö. ANDRÁSFALVY, B., *Leányvásárok a Délkelet-Dunántúlon. A rokonság és a vallási-táji hovatarozás térbeli hálózata, in A nemzet antropológiája. Hofer Tamás köszöntése* (szerk. A. Gergely, A.), Új Mandátum Kiadó, Budapest 2002².

⁷²¹ Vö. BÁLINT S., – BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, 282–284.

⁷²² Vö. ROSNER, Zs., *A katolikus zarándok-hagyomány*, in *Vigilia* (2018/7), 501–509, 506.

5) Hazaérkezés – befogadás a helyi közösségbe. A hazaérkezőket ünnepélyesen fogadták. A hazatérés után mondott külön imák, énekek mellett leggyakrabban a *Te Deum*-mal adtak hálát a búcsúsok. Másnap hálaadó szentmisén vettek részt.⁷²³ A búcsúfiák átadása, az élmények megosztása a helyi közösségbe való visszatérés eszközei. A zarándokélmények reflexióját ma a többnapos zarándoklatok után zarándok-utótalálkozók segítik.⁷²⁴

5.1.2. VÉLELMEZETT MÁRIA-JELENÉSEK, EREDETLEGENDA ÉS MIRÁKULUMOK

A kegyhely reflektorfénybe helyezett történései azon csodás jelenségek, amelyek során a hívő ember közvetlen isteni beavatkozást él át. Ezek bizonyítják mások számára, hogy a kegyhelyen vagy a kegyhelyhez fordulva akár a távolból is Isten kegyelmeit el lehet nyerni. A kegyhelyen történt, különleges eseményekből fogalmazza meg a kegyhelyet gondozó papság a hívő közösséggel közösen a kegyhely eredetlegendáját, valamint a kegyhely kegyelemközvetítő voltát igazoló mirákulumokat illetve csodaleírásokat. Az eredetlegenda csúcspontját egy Mária-kegyhelyen Szűz Mária csodás jelenlétének megtapasztalása képezi.

5.1.2.1. Vélelmezett Mária-jelenések, látomások

A kegyhelyek kialakulásához vezető csodák üzenetet hordoztak a kortársak számára. A XVII–XVIII. században a magyarországi könnyező, vérző Mária-szobrok illetve -képek Szűz Mária együttérzését fejezték ki.⁷²⁵ A Szűzanya Máriagyúdon is csodás módon megmutatta magát egyrészt a kegyhely létrejöttéhez (1689, 1706), másrészt két későbbi esetben személyes megtéréshez kapcsolódóan (1755, 1998).⁷²⁶ Az első kegyszobor iránti tisztelet megerősödéséhez (1698, 1704) és a templomhoz (1723) kötődően is természetfölötti jelek voltak tapasztalhatók.⁷²⁷

Hogy (hiteles) látomások vagy jelenések történtek-e Gyúdon, a fennmaradt források tükrében bizonyossággal nem eldönthető.⁷²⁸ Az 1757-ben felvett jegyzőkönyv első kérdése „némely fényességek és jelenések”-re kérdez rá, a válaszok pedig látomásokról (*visiones*) szólnak. Az 1757-es kegyhelytörténet szintén látomásokról ír. Az 1771-es kéziratból kezdve aztán már jelenésekről beszélnek. Ugyanígy az eredetlegenda XX. századi átdolgozásai.⁷²⁹

⁷²³ Ld. *Máriagyúdi imakönyv*, 186; Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 200–201.

⁷²⁴ Ld. <https://hd.gorogkatolikus.hu/Zarandoklat-utotalalkozo-a-Gorkapocs-Fesztivalon--2019-oktober-25/>; <https://www.kemesze.org/zarandok-utotalalkozo-2017/> (a kutatás ideje: 2021. 02. 05.)

⁷²⁵ Vö. BARNA, G., *Gnadenorte der "tränenenden Marienbilder" in Ungarn. Mittel der Ideologie der katholischen Restauration und der kirchlichen Union*, in *Acta Ethnographica Hungarica* 45 (2000), 137–150, 138. ⁷²⁶ 2–4, 13–14, 160, 480. csoda – [ROSNER, Zs.] *Máriagyúdi mirákulumos könyv*, 19–21, 26–28, 109–110, 214.

⁷²⁷ 7, 12, 21. csoda – [ROSNER, Zs.] *Máriagyúdi mirákulumos könyv*, 23, 26, 32.

⁷²⁸ A feldolgozott források szerint a ladiszlaita illetve kapisztránus provinciális, és a megyéspüspök sem vállalkozott rá az elmúlt századokban, hogy kivizsgáltassa akár a vélelmezett Mária-jelenéseket, akár a kegyhelyen történt csodákat.

⁷²⁹ MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II/7, 1–2. MFL, VI.17, I/b 13, 18–19: „visiones”; PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 3r: „M. wunderbarlich erschienen... habe”; MFL, VI.17, I/b 5, 2: „apparitiones”; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyúdi kegyhely*, 290; MFL, VI.17, [ZADRAVECZ I.], *A máriagyúdi kegyhely rövid története*, 10.

Ha a források lejegyzői nem vállalkoztak arra, hogy közelebbről meghatározzák, mi is történt pontosan, akkor mi is csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A nagy beteg Dömök Katalinnak vélhetően látomása volt 1755-ben, amikor a Szűzanya gyűdi zarándoklatra hívta, ezt megfogadta, teljesítette és meggyógyult. Az első kegyszobor megtalálásához kapcsolódó fényjelenség 1698-ban, a szobor vérhullatása 1704-ben és egy férfi tapasztalása 1998-ban a szobor visszalátogatásakor,⁷³⁰ a Tímár Ilona által a Gyűdi-forrásnál 1689-ben tapasztaltak, vagy az 1723-ban egy eszéki fuvaros által a templom ablakaiban látott csodás fényjelenség lehetett akár *mariophania* is, hiszen ezekben az esetekben természetes jelenségekhez kapcsolódóan tapasztaltak néhányan természetfölötti jeleket. A bissei Mathinicz Tamás egyszeri, Ispány Mátyás háromszori tapasztalása vagy a két, 1706-ban csodásnak megélt esemény akár *apparitio mariana* is lehetett, lévén – esetenként többen is – valóságosként látták a Szent Szűzet és beszéltek is vele. Ispány Mátyás 1706-s találkozása Szűz Máriával még a lova számára is érzékelhető volt valamiképp. Mivel ez utóbbi események egyaránt a kegytemplomban folytatott nyilvános istentiszteletre buzdító üzenetet (is) hordoztak, és a templom épületéhez kötődtek, lehetséges ezeket a prófétai jeleket a *mariophania* körébe is sorolni. Ezek azonban merő feltételezések. A hiteles Mária-jelenések ismérveit a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem tudjuk egyik esetben sem teljeskörűen kimutatni.⁷³¹

Kérdést vet fel, vajon hiteles-e, hogy Szűz Máriát ugyanaz a személy egyszer szűzként, máskor anyaként látta gyermekkel, egyszer derűsen, egyszer könnyek között? Ráadásul Ispány Mátyásnak túl sok látomása volt, méghozzá 1689-ben is, 1706-ban is mások után. Általánosságban elmondható, hogy a különböző megjelenési formák lehetségesek a *mariophania* esetében. A jelszerűség árnyalja a megjelenési módot, de nem zárja ki az objektivitást.⁷³² A konkrét feljegyzések kapcsán azonban a kérdőjelek ott maradnak. Még akkor is, ha az 1757/1771-es források hitelesnek tartják ezeket a történeteket, és egykorú jegyzőkönyvekre hivatkoznak. A két káromkodó férfit megintő Szent Szűz történetében az érintettek bűnbánattartása és az intés szelíd hangneme szintén hitelességre mutató elem.⁷³³

A csodás események az adott tér-idő relációjában közvetítették üzenetüket. Gyűdön ezek Szűz Mária „letelepedését”, Isten csodálatos jelenlétét bizonyították, bátorítva a

⁷³⁰ Megdöbbenő, hogy az Eszékre került kegyszoborral kapcsolatban Gyűdre indulásakor, Gyűdről elszállításakor, Gyűdre visszalátogatásakor jegyezték fel rendkívüli eseményt, és az Eszéken töltött háromszáz vagy a Kaproncán töltött több száz évben semmi ezekhez hasonlót.

⁷³¹ Vö. KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 217.

⁷³² Vö. LAIS, H., art. *Erscheinungen*, 395–396; KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 220. 880. lj.

⁷³³ Vö. KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 218. 863. lj.

katolikusokat, amikor próbáltak újra gyökeret verni az ortodox/református többségű vidéken.⁷³⁴ Valószínűleg az ortodoxok unióját is támogatták a csodás gyűdi történések a XVII. század végén. A később Eszékre került kaproncai/gyűdi kegyeszobor vélelmezett siklósi vércsepp-hullatásánál a (vérrel) könnyezés természetfölötti jelenségével lehet dolgunk, amely Mária *compassio*-ját fejezte ki a rác martalócok vérengzésekor. Mária megmutatta hatalmát a katolikusok ellenségei fölött. Az 1706-os jelenések a kultusz folytatását célozták.

Összességében Gyűdön vélelmezett látomásokról és vélelmezett Mária-jelenésekről beszélhetünk, hiszen az eddigi kutatások alapján nem maradt semmi nyoma annak, hogy kivizsgálták volna és hivatalos döntést hoztak volna e jelenségek természetfölöttiségéről.⁷³⁵ Ha ez meg is történt volna, az se mondana semmit arról, hogy ott és akkor mi történt. Gyűd egyházmegyei kegyhellyé nyilvánítása (1845) sem a jelenések „elfogadását” jelenti, hanem az évszázados kultusz egyházi legitimálását, amikortól hivatalos formában is megszervezhető volt annak gyakorlása. Saját korukban hitelességüket három esetben az érintettek eskü alatt tett vallomása igazolta, külön megnevezve, hogy a jegyzőkönyvet mely ferences páter hitelesítette.⁷³⁶ Az egyik kézirat azzal is növelte leírása hitelességét, hogy megnevezte a látomás nyomán a maga és gyermekei nevében börtöt fogadó református apa egyik gyermekét, aki a kézirat keletkezése előtt két évvel halt meg, tehát a kortársak számára ismert volt.⁷³⁷ A kegyhely kéziratai a gyűdi forrásnál történt látomást nem hagyományozták tovább, mert a kéziratok klerikus szerzői Szűz Mária kegyelemközvetítését egyedül a templomhoz akarták kötni.⁷³⁸

5.1.2.2. *Az eredetlegenda*⁷³⁹

Az eredetlegenda a kegyhely legrégebbi, kultuszképző hagyományrétegét jelenti. Segítségével a kultusz résztvevői értelmezni tudják a nehezen megmagyarázható jelenségeket.⁷⁴⁰ A tudományelméleti kutatások egyik vezérfogalma, a rituálé-képzés segít megérteni az eredetlegenda szerepét. A rituálé-képzés új rendszerek legitimációját célozza. Ilyen új rendszer egy új nemzetség, törzs vagy állam, de ezen fogalom segítségével beszélhetünk akár egy új kultuszhelyről is. A rituálé-képzésben a régebbi rituáléelemeket új szövegösszefüggésbe helyezik. A rituálé az új rendszer sajátos voltának kialakításában kap szerepet. Egy „kezdetinek” tekintett társadalmi normatívát jelenít meg, amely az egyén és a

⁷³⁴ 1722-ben Baranya vármegye nyolcvanezer lakosának többsége ortodox rác, negyede katolikus, vannak reformátusok, evangélikusok is. – AT-OeStA/FHKA AHK HFU Kt. 1225. Konv. 1722. Febr. 1722.02.04. fol. 27v

⁷³⁵ Vö. KOVÁCS, Z., „*Íme az Úr szolgálóleánya*”, 216.

⁷³⁶ Vö. SZIKSZAI, M., *A kolozsvári könnyező Szűz képének mirákulumai*, 122–124.

⁷³⁷ MFL, VI.17, I/b 13, 22. Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 246.

⁷³⁸ A többi látomás egyöntetűen kötődik a templom rekatolizálásához és a benne folytatott katolikus kultusz rendszeres végzéséhez. Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 220.

⁷³⁹ Bővebben lásd [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 283–294.

⁷⁴⁰ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 31.

társadalmi cselekvés számára igazodási pont. A jelenre jellemző normalitás a kezdeti normatívával összehasonlítható. A közösség és a rend kialakulási folyamatának, valamint a kezdeti legitimitás – Isten, eredet-idea, népi eredetlegenda – megtestesítőjének megjelenítésében van a rituálénak a jelen társadalomban ható, konstitutív szerepe. A kezdet és jelen közötti feszültségből fakadó ambivalencia miatt a rituálé megszakítja a hétköznapi rendjét, kilép a társadalmi rend egyébként érvényes kötöttségei közül, mégis ennek a társadalomnak a legitimitációját segíti. A rituálé képződésének három szakasza van: 1. elszakadás a régitől 2. átmeneti fázis, a tisztulás, aszkézis, tanulás a kezdeti szakasz normativitásáról 3. integráció, a tudás transzformációja egy egységes, kollektív észlelési illetve hitformává valamely nyilvános aktus által.⁷⁴¹

A XVII–XVIII. századi ferences háztörténetek összegyűjtöttek minden fellelhető történeti adatot, írásos emléket, de népi mondákat, legendákat is annak igazolására, hogy milyen régi tradíciók ápolására és/vagy isteni sugallatra jelentek meg a ferencesek az adott helyen. A kegyhely rituálé-képzésének gyümölcse az eredetlegenda, ami megjelenik kegyhelytörténetekben, elhangzik prédikációkban, továbbél a turisztikai vezetések alkalmával. A gyüdi eredetlegenda a ferences rend- és háztörténetírás hagyományaiba illeszkedve felsorol minden előzményt, és leírja, hogy ezek a XVIII. századi Mária-jelenések hatására új egységbe rendeződtek, és intenzív búcsújárást indítottak el. A gyüdi eredetlegenda tehát egyszerre ábrázolja a kegyhely ősiségét, ami a hitelességét is jelentette akkortájt, valamint az isteni beavatkozás újrendező erejét, amely a reformáció és hódoltság kora után az ősi hagyományokat elevenné tette.

A gyüdi rituálé-képződés a XX. században újabb adatokkal kibővítve igazolta a gyüdi kegyhely létjogosultságát a kor tudományos követelményei szerint. Benne a régitől való elszakadás Szent István magyarjainak, illetve a XX. századi változatban már a korábban itt élő szlávoknak Szűz Máriához fordulásában ölt alakot, amit megpecsételt a templom ortodox/református használatból való kiszakítása a Mária-jelenésekkel. A tisztulás-tanulás fázisa a Rákóczi-szabadságharc idején történt megpróbáltatásokban ment végbe. Az integráció fázisa az új kegyzobor megérkezééhez, de főként az 1738–41-es pestisjárvány után a fogadalmi zarándoklatok rendszeressé válásához köthető. Ezután 1757 és 1778 között születtek meg az eredetlegenda XVIII. századi megfogalmazásai. A XX. században az eredetlegendához kapcsolt újabb jelentéstartalmak aktualizálták és megerősítették ezt a rituálét. A „Máriagyüdi a

⁷⁴¹ Vö. DÜCKER, B., art. *Ritual*, in *Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie: Ansätze-Personen-Grundbegriffe* (szerk. Nünning A.), Metzler, Stuttgart 2008⁴. átdolg., 629–631.

legősibb magyarországi Mária-kegyhely”-megfogalmazás a Trianonkor megcsönkített Magyarország élni akarását volt hivatott kifejezni. A „Vigasztalás Anyja”-kifejezés a világháború, hősi halottak, hadifogság, kitelepítések, kommunista uralom kiépülésének szorongatásai közben megtapasztalható anyai segítséget emelte ki. A délszláv háború idején az eszéki-gyüdi kegyszobor miatt a gyüdi kegyhely az idemenekült horvátok számára az összekötő kapcsolatot jelentette odahagyott otthonaikkal, szeretteikkel. Az ezredforduló után a vallási turizmus számára megfogalmazott rövid üzenetek azok, amelyek újrafogalmazzák a kegyhelyek mondanivalóját.

Gyüdi motívumkincsében II. Géza templomépítése a történeti motívum.⁷⁴² A vélelmezett Mária-jelenések a korabeli hallgatóság számára azt a hiteles mozzanatot jelentik, amely az eredetlegendán belül az adott kultuszhelyet meghatározta. Eredetképző, történeti igazságmagra utaló motívum a kegyhely legendájában a középkorban Gyüdre imádkozni járó és oda temetkező szlavóniai nemesség a Fekete-hegy vidékéről. A többi motívum vándormotívumnak tekintető.

5.1.2.3. *A mirákulumok*⁷⁴³

A Mária életéről szóló csodás elbeszélések, a mirákulumok, a IX. századtól népszerűsítették a Szűz Máriáról szóló egyházi tanítást. A Mária-mirákulumok virágkora 1100 és 1500 közé esik. Ezek XVII. században nyomtatott könyvtípusokban a reneszánszkat élték. E rövid elbeszélések adták a nevét és stílusjegyeit azoknak a mirákulumoknak, amelyek egy-egy személlyel történt csodás gyógyulás vagy megmenekülés történetét mesélték el az újkorban egy adott kegyhelyhez kötődően. A mirákulumos könyvek e csodák feljegyzésére szolgáló kéziratok, amelyekbe az egyes offerek kísérőszövegeiben és votivképeken megörökített csodás eseményeket jegyezték be.⁷⁴⁴

Az első magyarországi mirákulumleírásokat Árpád-házi Szent Margit kanonizációs eljárásának lefolytatása során 1271–72 között és 1276-ban vették föl.⁷⁴⁵ Az első magyar vonatkozású, nyomtatásban is megjelent, latin nyelvű mirákulumos könyv a budaszentlőrinci pálos kolostor Remete Szent Pál ereklyéjénél történt csodákat jegyezte föl 1465–1505 között.⁷⁴⁶

⁷⁴² Függetlenül attól, hogy inkább tűnik (tudatos) félreolvasásnak, mintsem a királyi alapítás hiteles történeti emlékének.

⁷⁴³ Bővebben lásd [ROSNER, Zs.] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 294–302.

⁷⁴⁴ Vö. PÖRNBACHER, H.–PÖTZL, W., art. *Mirakelbücher*, in *Marienlexikon* 4 (szerk. Bäumer R.–Scheffczyk L.), St. Ottilien 1992, 464–465; LEMMER, M., art. *Mirakel*, in *Marienlexikon* 4 (szerk. Bäumer R.–Scheffczyk L.), St. Ottilien 1992, 460–464.

⁷⁴⁵ Vö. KNAPP, É., *A barokk kori nyomtatott mirákulumos könyvek jellemzői II.*, *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 9 (1999), Egyetemi Könyvtár, Budapest 1999, 93–129, 95–96.

⁷⁴⁶ Vö. HADNAGY Bálint, *Vita divi Pauli primi heremitæ*, [Véence, 1511²] – idézi PÁSZTOR, L., *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, METEM, Budapest 2000², 99–102.

Az első magyar nyelvű, nyomtatott mirákulumos könyv Bécsben jelent meg 1698-ban a boldogasszonyi (Frauenkirchen, A) kegyhely 170 mirákulumával.⁷⁴⁷

Az imameghallgatásokat a mirákulumos könyvek jól követhető módon közlik: (1) dátum, név, származás azonosítása, csoda helyszíne (2) betegség/történet leírása (3) fogadkozás (4) azonnali gyógyulás (5) a kegyhelyre zarándoklás (6) fogadalom teljesítése, adományok felsorolása. Bekerülhetnek a szövegbe kiegészítő adatok; úgy mint társadalmi állapot, a baj időtartama, elbeszélő motívumok (álom, teljesítetlen fogadalom, büntetés), toposzok (pl. az orvosi segítség hiábavalósága).

Gyűd gyűjteményei alapvetően a votivképek és offer-feljegyzések számbavételével keletkeztek, de az első gyűjteményben 1758-ban, a harmadikban az 1780-as évektől egyidejű lejegyzésekkel bővült a mirákulum-gyűjtemény. A mirákulum műfaji jellegzetessége a szikár, lényegre törő szerkesztés. Ilyenek az 1771-ben és 1778-ban készült gyűdi gyűjtemények mirákulumai.⁷⁴⁸ Lehet egyetlen bővített mondat is akár, ahol csak a fogadalmi tárgy bemutatása történik meg. Ilyen értelemben mirákulumok a XIX. századi adománylistákból vett esetek.⁷⁴⁹ Az 1757-es mirákulumos könyv hasonló szókinccsel, de gördülékenyen, egy elbeszélő szövegbe ágyazva, belső összefüggésekre is rávilágítva írta le a csodákat.⁷⁵⁰ Ezek mirákulumnovelláknak nevezhetők. Itt a nyelvnek már önálló irodalmi értéke van.⁷⁵¹ Nem mirákulumként feljegyezve találkozunk csodákkal a gyűdi 1757-es tanúkihallgatási jegyzőkönyvben is.

⁷⁴⁷ Titkos értelmű Rózsa avagy a Förtő mellett lévő Boldog Asszony csudálatos érdemeinek Drága illattjárul és Jótéteményeinek, s lelki, testi üdvösséges orvoslásinak egynehány Példáirul együgyüen emlékező könyvecske..., Bécs, 1698.

⁷⁴⁸ „Ugyanebben az évben ugyanebből a városból Mucz János Nepomuk elviselhetetlen fülfájását érzett. A Gyűdi Boldogságos Szűz Máriához folyamodván a gyógyulást megkapta, és a kapott kegyelmek jeléként ezüst fogadalmi tárgyat ajánlott föl.” Ld. MFL, VI.17, I/b 5, 40. és „1771-ben a bródi (*Slavonski Brod, HR*) Mucz János Nepomuk rettenetes fülfájásban szenvedett, és az alkalmazott gyógymódok nem akartak segíteni. Amint azonban fogadalommal Mária Gyűdhöz fordult, azonnal jobban érezte magát, és egészségesen jött Gyűdre, és ezüst ajándékkal kifejezte háláját.” – PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes, 89r

⁷⁴⁹ „Ugyanebben az évben szeptember 8-án egy ismeretlen nevű egy ezüst szempárt hozott oda.” – MFL, VI.17, I/b 7, 145.

⁷⁵⁰ „1757. december 11-én. A Dráván túli Mihalecből (*Miholec, HR*) egy Anasztázia nevű asszony, Muragyics György felesége kimondhatatlan szemfájdalmaktól, és folyamatos könnyezéstől *szenvedett*. Külsőre, mintha nagy lúdszerű tojások növekedtek volna mindkét szemében, a hús begyulladt, és az egész fej elnehezült. A látás visszanyerésének legkisebb reménye sem maradt. Immár folytonosan halálra váltan élt, az élet mezsgyéjére jutván, annak elmúlása feltartóztathatatlanul közeledett, mégpedig a fulladás révén. E veszélyben a jó asszony látásának és életének megtartásáért Isten után egyetlen reményét a Boldogságos Szűz Máriába helyezte, és teljes hittel és reménnyel magát a Gyűdi Boldogságos Szűznek ajánlotta, hozzá gyalogos zarándoklatot fogadott. Szegénységéből bizonyos adományt ajánlott föl, és öt szemei gyógyulásáért és egészségéért kérte. És íme, a hús gyulladása lelohadt, és újra látni kezdett. Eljött tehát ezen a napon, hogy Istennek és a Boldogságos Szűz Máriának hálát adjon. Ígért fogadalmát beváltotta, és a vele érkezett tanúkkal Percsesanih Márkkal és Szakács Mártonnal ezeket a történeteket eskü alatt Kovacsevics Euszták atya előtt hittel elmondta.” – MFL, VI.17, I/b 13, 134–135.

⁷⁵¹ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 52.

A mirákulum XVIII. századi műfajának térvesztése után a csodaleírás az adományozók és a konvertiták listáiban, halatáblákon, vendégekönyvekben, személyes visszaemlékezésekben, útleírásokban fordul elő. Ezeknek a formáknak más és más a célja, nem kötik őket össze műfaji sajátosságok, és a csodás esemény más és más aspektusát jelenítik meg. Tágabb értelemben ezek is mirákulumoknak tekinthetők.⁷⁵²

5.1.3. A KEGYHELY VONZÁSKÖRZETE⁷⁵³

A gyüdi kegyhely vonzaskörzetét földrajzi, etnikai és történeti adottságai határozták meg. A szakirodalom szűk és tág vonzaskörzetet különböztet meg.⁷⁵⁴ Gyúd szűk vonzaskörzete a XVIII. században Siklós környéke, Bácska, Szlavónia és Alsó-Baranya volt. Tágabb vonzaskörzetébe Tolna vármegye városai, a Somogy vármegyei Batthyány-birtokok, a szlavóniai határőrvárosok és a muravidéki ladislaita kolostorok vonzaskörzetei tartoztak bele. A vonzaskörzet a XVIII. században folyamatosan bővült. Ez nem változott a XIX. század folyamán sem.⁷⁵⁵ A XX. század elején a vonzaskörzet magyarországi magjához olyan települések is kapcsolódtak, melyek az 1912-ben elindult vasúti közlekedés révén tudtak rácsatlakozni a gyüdi búcsújárásra.

Az első világháború éveiben időlegesen, a trianoni békediktátummal véglegesen elveszítette a gyüdi kegyhely a vonzaskörzetének legfontosabb, déli területeit.⁷⁵⁶ Ezért vonzaskörzetet drasztikusan át kellett szervezni.⁷⁵⁷ Zichy Gyula püspök többezres férfi és női zarándoklatai Pécsről, majd az 1935. október 8-án a Dunántúl napilap közreműködésével indított országos gyűjtés a kegyhely felújítására országos ismertséget szerzett Gyúdnek. Az 1948-as 800 éves gyüdi jubileumra a ferencesek az egész magyarországi vonzaskörzetet megmozgatták. A hatvanas-hetvenes években a kegyhely nagyszámú településnévvel fémjelzett, szétterült vonzaskörzetéből érkezettek között nőtt a turisztikai indíttatású látogatócsoportok súlya. Ez a tendencia a 2010-es években folytatódott.

A XXI. században a kegyhelyre irányuló zarándoklás hagyományos, évenként visszatérő formája szinte teljesen eltűnt. A fogadalmi ünnepek ősi szokása kihalt, esetleg egy-

⁷⁵² Vö. FRAUHAMMER, K., *A megmagyarázható és a megmagyarázhatatlan kettőssége. Csodanarratívák Máriapócon, Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 8 (szerk. Pilipkó E.), MTA Néprajzi Kutatóintézet – ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Veszprém 2013, 92–103, 97.

⁷⁵³ A fejezet bővebben: [ROSNER, ZS.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 340–428.

⁷⁵⁴ Vö. TÜSKÉS, G.–KNAPP, E., *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, 72–73; TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 330–331.

⁷⁵⁵ Vö. BALOGH, Á. F., *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum historico-pragmatice adumbravit II.*, Érseki Nyomda, Eger 1872, 470–471.

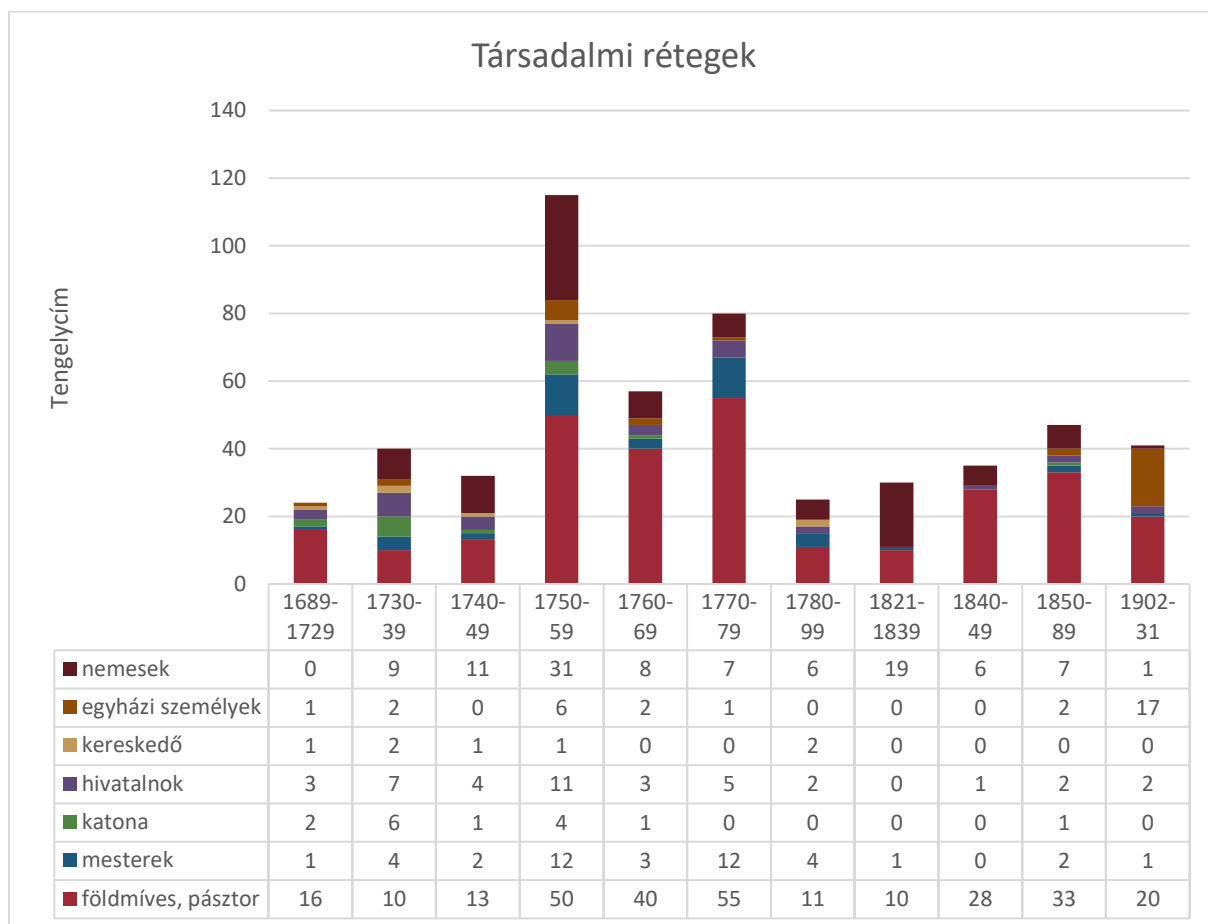
⁷⁵⁶ Vö. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyüdi kegyhely*, 233–234.

⁷⁵⁷ Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 294.

egy katolikus kisközösség elevenített föl egyet.⁷⁵⁸ Az utóbbi évekre jellemző, hogy a pécsi egyházmegye a plébániák híveit évente közös gyalogos/buszos máriagyűdi és bátai zarándoklatra hívja. Az egyházmegyei zarándoklatok kiváltják a korábbi önszerveződő zarándoklatokat, melyeknek száma amúgy is csökken.

5.1.4. RÉSZTVEVŐ TÁRSADALMI RÉTEGEK⁷⁵⁹

A kegyhely csodaleírásai és adománylistái a XX. század elejéig szolgálnak információval a kegyhelyre látogatók társadalmi hovatartozásáról. Rendszeresen Gyűd vendége volt a kis- és középbirtokos nemesség, az egyháziak, a hivatalnokréteg, a polgárok és a földművesek. Feltételezhetően ma is a teljes társadalmi paletta megfordul Gyűdön.

⁷⁵⁸ Pünkösdszombati mohácsi gyalogos zarándoklat, illetve a görcsönyi és a kökényi gyalogos zarándoklat a kora-nyári időszakban.

⁷⁵⁹ A fejezet bővebben lásd: [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 328–339.

5.1.5. A PAPSÁG KEGYESSÉGE ÉS „KEGYETLENSÉGE”

A kegyhely papságának habitusát prédikációiból, a kegyhely kézirtaiból és a megyéspüspöknél tett, Gyűddel kapcsolatos feljelentésekből ismerjük. A XVIII–XIX. századi Gyűdön elhangzott prédikációk beható tanulmányozása még várat magára.⁷⁶⁰ Azonban a tucatnyi vizsgált szentbeszédből megállapítható, hogy az egyházatyák írásaiban járatos, imádságos lelkületű lelkipásztorok munkálkodtak a kegyhelyen. P. Raus Cirill a XVIII. század barokk ideálját követve gazdag példatárába bevonva a gyűdi mirákulumokat és a kegyhely eredetlegendáját Isten és a Boldogságos Szűz Mária iránti köteles hódolatra buzdított a bűnökből való megtérés végett.⁷⁶¹

A kegyhely XVIII. századi kegyhelytörténeti kéziratának szerzőiről szintén elmondható, hogy gazdag kifejezéskincsrel szólították meg a Boldogságos Szűz Máriát. A mirákulumok leírásai szerint a kegyhely papsága buzgón segítette a kegyhelyre érkezők lelki megújulását a bűnbánatra való meghívással, gyóntatással, áldoztatással, a szentelmények kiszolgáltatásával. P. Paukovich kéziratosa præoratora arról tanúskodik, hogy a barokk áhítat jelen volt a gyűdi rezidencia celláiban is. A nap megszentelésének áhítata, a zsolozsma, a szentmise, a szentmise előtt és után végzett magánáhítatok, a lelkiismeretvizsgálat, és a magánimádságként is mondott litániák a szerzetesek életét keresztül-kasul átjárták. Ez az imádságos élet nyilván zaklatottabb volt, amikor zarándokok nyüzsögtek a kegyhelyen, de az imádság ritmusa akkor is megtartotta a szerzetest az összeszedettségben.

A felvilágosult katolicizmus új ideált alakított ki a vallásról, és ennek kapcsán a klérus számos képviselője elítélőleg nyilatkozott az egzisztenciális szükségben lévő rétegek mágikus vallásgyakorlásáról, egyszerűen babonának bélyegezve azt. Radnich János németi nyugalmazott esperes a kegyhely zárgondnokaként ezt a radikális álláspontot képviselte.⁷⁶² Vele szembe kerülve P. Tóth István adminisztrátor a ferences hagyományok talaján állva azt vallotta, hogy „természetből fogva képesek vagyunk arra, hogy a külső és érzékelhető által eljussunk a léleknek a Legfőbb Fenség irányában vállalt benső szolgálatára... Megfigyelhető,

⁷⁶⁰ Előrelépést jelent hamarosan egy válogatás publikálása a PEK TGYO Kt. Ms 414, RAUS C., *Rövid vasárnapi beszédek a veszedelmes vétkek eltávoztatására (1771–1794)* c. kéziratából Pócs Éva szerkesztésében, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének kiadásában. (Kis-Halas Judit szíves közlése, 2020. 10. 08.)

⁷⁶¹ „egészen arany oltár az Úr házában, az Isten Templomában a Szűz Mária... kinek hatalmas esedezése, szószólása által annyi sok ezernyi, s meg ezer meg átalkodot[t], bűnök gonosz szokásából, meg rögzöt[t], meg agot [megaggott=megcsontosodott] bűnösök penitenciára megtérnek... és az isteni igazság nekik meg engeszteltek, mert a Mária által az Istennel meg békéltettünk, Mária által a gonosztul meg szabadéttattunk, és minden malasztokkal s kegyelmekkel meg gazdagéttünk: egy szóval Szűz Mária által az igaz hitben meg erősítettünk, Mária által minden szent erköltsőkkel föl ékesítettünk, és jutalmául az örök életet ves[s]zük.” – PEK TGYO Kt. Ms 417, RAUS, C., *Különös beszédek a B. Szűz Mariáról*, 2–3.

⁷⁶² Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 185–186.

ha a külsőleges szokásokat... elhanyagolják... a léleknek az Isten iránti áhítata is ellankad.”⁷⁶³ P. Tóth vallásos lelkülete egyfajta ferences nagyvonalúság⁷⁶⁴: a kegyhely megújítása, a kegyhelyen járó papok pazar vendégül látása, a hívek legkülönbözőbb vallási igényeinek kiszolgálása valóban nem illett bele a reformkor pozitívista szemléletébe, erkölcsi józanságába. Mégis, a felvilágosult Radnich, miután összetűzéseik P. Tóth elhelyezéséhez vezettek, elismerte, hogy a ferences páter 21 éven át gyóntatásban, szentbeszédben, katekézisben kiválóan viselte gondját a gyűdi híveknek.⁷⁶⁵ P. Tóth lelki beállítottsága nem lehetett a korabeli papság számára idegen, maradi, hiszen a fiatal papi nemzedék egy része is szeretett P. Tóth idejében Gyűdre járni. Rokon vonásokat fedezhetünk fel P. Tóth tervei és Csíksomlyó ferences közösségének megújulási törekvései között.⁷⁶⁶

P. Tóth elhelyezését követően is folytatódott a kegyhelyen az offerálás, a körmenetek érkezése, és a szükséghelyzet-specifikus adományokból ítélve az imameghallgatások áradata is.⁷⁶⁷ Igaz, a felvilágosult katolicizmus képviselői által babonásnak tartott vallási megnyilvánulások kiszorultak a kegyhelyről, ezzel elindult ezek folklorizálódása immár papi felügyelet nélkül. P. Tóth helyére felvilágosult népnevelői attitűdöt, erkölcsi megújulást ösztönző papok kerültek. Elsőként Szitár Tamás siklói gvárdián, akit halálakor Scitovszky János megyéspüspök „buzgó és kegyes pap”-nak, valamint követendő példának nevezett, aki az összegyűlő sokadalmat a helyes vallásosság irányába terelte.⁷⁶⁸ 1846-ban P. Szitár nyomdokain járva P. Mutchart Márton, az újraalapított székház első praesidense a plébánia-alapítási szentmise szentbeszédében „elkötelezte magát a kegytemplomnak, mint jegyesének, hogy a plébánia híveit lelki kenyérrel táplálni fogja”.⁷⁶⁹ Ennek a papi attitűdnek adtak hangot a P. Marton Lukács gyűdi beszédei is, amelyek – mintegy szót fogadva Scitovszky János megyéspüspök javaslatainak⁷⁷⁰ – a felvilágosult katolicizmus szellemében a szokások

⁷⁶³ PEL I.1.a.1. 1128/1828

⁷⁶⁴ Vö. ERDÉLYI, Zs., *Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései*, in *Boldogasszony ága. Tanulmányok a népi vallásosság köréből* (szerk. Erdélyi Zs.), SZIT, Budapest 1991, 51–142, 101.

⁷⁶⁵ PEL.I.1.a.1. 859/1830

⁷⁶⁶ A csíksomlyói kegyhelyen szintén lebontották a középkori templomot 1802-ben, ahogy P. Tóth is tervezte a szentély elbontását, és 1809-ben, P. Tóth gyűdi adminisztrátori kinevezésének évében fejezték be a nagyszabású bővítést. Vö. MOHAY, T., *„Istennek kincses tárháza”, P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csíksomlyói kegysozbráról*, Csíksomlyó–Budapest 2015, 24–26.

⁷⁶⁷ [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 312.

⁷⁶⁸ PEL.I.1.a.1. 1237/1844

⁷⁶⁹ MFL, VI.17 I/b 7, 87.

⁷⁷⁰ PEL I.1.a.1. 1997/1844

megtartása mellett⁷⁷¹ az erkölcsükben való megjavulásra, illetve Szűz Mária erényeinek követésére buzdítják a híveket.⁷⁷²

A kegyhely prédikációit és kéziratait vizsgálva találkozunk a kegyhely papságának „kegy-es” arcával. Vajon van „kegy-etlen” arca is? Mit mutatnak a feljelentések? Szóvá teszik a hűtlen kezelést, pazarlást, kapzsiságot, erkölcsi kihágásokat és a méltatlan viselkedést. Mennyire valósak ezek a vádak? Egyedi esetek vagy általánosnak mondhatók? Mi okozta ezeket?

Az egyházmegyénél tett feljelentésekről attól kezdve beszélhetünk, hogy II. József feloszlatta a gyűdi székházat, és kegyhelyet a Magyar Kamara és a megyéspüspök felügyelete alá helyezte. Az első feljelentések nem a papság magatartását firtatták, hanem a kegyhely-feloszlatáskor teremtett, különbözőképpen értelmezett birtokviszonyok keltette viszályok, erőszakoskodások váltották ki őket.⁷⁷³ Ezekben a ferencesek nem vettek részt.

Viszont már 1795-ben elégedetlen a Kamara a gyűdi ferences adminisztrátor elszámolásával, ezért a Helytartótanács arra szólította fel a megyéspüspököt, hogy hasson oda a pontosan dokumentált gazdasági kimutatások készítése érdekében.⁷⁷⁴ 1800-ban az 1789–1799. közti elszámolási éveket alapos számvizsgálatnak vetették alá, és 1.200 forint éves bevételt és kiadást állapítottak meg, valamint számos pontatlanságot véltek felfedezni.⁷⁷⁵ Ez oda vezetett, hogy 1802-ben a 2831. számú helytartótanácsi rendelettel a gyűdi kegyhely bevételeit zár alá vették azzal, hogy azt év végén az Áttértek Kasszájába tartoznak befizetni. Minden területen szigorúbb gazdálkodást kellett folytatni ezután.⁷⁷⁶ Ezek az adminisztratív hiányosságokat tartalmazó számszaki kimutatások nyilván azért születtek, mert feltételezték, hogy Gyűdön sokkal több bevételnek kell lennie, azonban a siklósi konventben vagy helyben egy részük elillan. Ezeket a feltevéseket a vizsgálat nem igazolta. Nem is érte a ferences

⁷⁷¹ „Legtöbben a keresztények közül imádságaikat és ájtatoskodásaikat Mária képe előtt szokták végezni: ki fogná pedig e tettökért gáncsolni őket? A kép ugyan magában nem bír segítő erővel, de az imádkozóra nézve hasznos, mert jelévé lesz először az édes vigasztalásnak, másodszor a nyerendő segedelemnek.” – PEK TGyO Kt. Ms 305, MARTON, L., *Mária dicsérete*, VI. beszéd (1850), 42.

⁷⁷² A hívek ne hasonlítsanak azokhoz, akik „szeretik a Szent Szűz tiszteletére emelt templomokat meglátogatni, bucsura járni; ott imádkoznak, és gyónnak, de erkölcsükben nem javulnak, sem erényeit nem követik; azért ők igazán Máriát nem tisztelik...” – PEK TGyO Kt. Ms 305, MARTON, L., *Mária dicsérete*, IV. beszéd (1850), 25.

⁷⁷³ Mivel a Kamara eladta az uradalom által a székház használatára átadott földeket, ezért 1794-ben összetűzés volt az uradalmi tisztek és az új tulajdonos között. Mivel a kiürített székház kamarai kezelésbe került, a pince és az udvarban álló kisház az uradalomra esett vissza, amibe ő a jegyző családját költöztette, az uradalom és a Kamara között feszültség keletkezett 1795-ben arra vonatkozólag, hogy a székház javítását a kegyhely bevételeiből ugyan elvégezteti a Kamara, de a kisházat a lakója renováltassa saját költségén. 1799-ben pedig az uradalom egy tisztje feleségével feltörte a székház konyháját, és ott 12 forint 31 krajcár kárt okozott. – MNL BaML XI. 605. a. 1. 511/1793/94; MNL BaML XI. 605. a. 1. 533/1795/96; MNL BaML XI. 605. a. 1. 1091/1798/99.

⁷⁷⁴ PEL.I.1.a.1. 158, 206/1795

⁷⁷⁵ PEL.I.1.a.1. 158, 201, 255, 352/1800

⁷⁷⁶ PEL.I.1.a.1. 37, 350/1802; 95/1805

adminisztrátorokat semmi konkrét vád a pontatlanságon túl. A következő évek feljelentései azonban már ilyet is tartalmaztak.

1809-ben Vassanits Kapisztrán adminisztrátort ugyanis méltatlan cselekedetek okán a provinciális elmozdította, áthelyezte és megfenyítette. A provinciális szerint ugyanis Vassanitsnál hűtlen kezelés állt fenn a persely és az adományok tekintetében, melyekből asszonyi díszeket adott két leánynak, ellátta családjait, sőt adott házaik csinosítására is.⁷⁷⁷

Utódát P. Tóth Istvánt pazarlással vádolták a felelőtlen költségek – építőanyag-felhalmozás, építkezések, nagyszabású tervek mentén – valamint a hetedhét határra szóló papi vendéglátások tartása miatt.⁷⁷⁸ Az alá beosztott kolduló barátot, Fráter Imrét pedig kapzsisággal, amiért szerzeteshez nem illőn kétszöves puskával és zsebórával járt, és vagyonával dicsekedett, feltehetően az adományok ellopkodásából pénzhez jutva.⁷⁷⁹ Vassanitshoz hasonlóan a feljelentést követően őt is elhelyezték.

Külön vizsgálendő P. Tóth pazarlása. Nagyszabású felújítási terveire kért engedélyt is, támogatást is a hatóságoktól.⁷⁸⁰ Mivel a templom átalakításához szükséges pénzt nem tudta előteremteni, kisebb fejlesztésekbe fogott; ma úgy mondanánk, egyet s mászt feketén intézett: egyszer csak lett új harang, Fájdalmas-Anya-szobor, két új kápolna, miközben a templom továbbra is omladozott. Kétségtelen, hogy nem a legszükségesebbekre költötte a pénzt, mégis számos értéket hozott létre. Csak éppen figyelmen kívül hagyta a fiskális szempontokat. P. Tóth úgy gondolkodhatott, hogy ha a Vallásalapba és az Áttértek kasszájába befizetett összegeikből úgysem lát Gyűd egy petákot sem, akkor jobb a befolyt összegeket elkölteni helyben azonnal, hogy a kegyhelyen maradjon beépítve. A zárgondnokság idején is ezt a módszert akarta követni, és a két új kápolna közé lépcsőt tervezett építeni. Ezt már nem engedték neki, hiába érvelt, hogy a hívek külön erre a lépcsőre adtak adományokat.⁷⁸¹ A téglaegetővel való vitájában ugyan jogos volt az álláspontja, de azt nem megfelelően kommunikálta.⁷⁸²

⁷⁷⁷ PEL.I.1.a.1. 197/1809

⁷⁷⁸ PEL.I.1.a.1. 1128, 1268/1828

⁷⁷⁹ PEL.I.1.a.1. 197/1820

⁷⁸⁰ Nem kapott pénzt, engedélyt a 42.957 forint 54,5 krajcár összértékű templom-bővítésre, restaurálásra a Vallásalaptól. Viszont engedélyezték, hogy gyűjtsön a felújításra. Ezután jött az 1817-es földrengés, ami után néhány javítást végeztetett is. – PEL.I.1.a.1. 21, 149, 445/1816

⁷⁸¹ PEL.I.1.a.1. 1128, 479/1829

⁷⁸² 1821 után adott megbízást a téglaegetőnek, hogy költözzön a kiskertbe, és ott égessen téglát. Azonban nézeteltérésük támadt, és P. Tóth nem fizette ki a mestert, aki ezért feljelentette őt a megyéspüspöknél. Radnich zárgondnok vizsgálata azonban kiderítette, hogy amíg P. Tóth egy hónapot volt Daruváron kisegíteni, a nyers téglák jó része szétázott. Ezenkívül gyógyszerrel és teljes ellátással szolgált Tóth a tégláknak. Tóth felhívta a mester figyelmét, ha mindezeket kiszámlázza a templom, akkor még neki kéne fizetni, tehát jobb volna, ha elállna keresetétől. Az ordinárius felszólította a feleket, hogy Lautner Antal téglás szállítsa le a szerződésben foglalt téglamennyiséget, Radnich zárgondnok pedig fizesse ki. – PEL.I.1.a.1. 63/1827

A pazarlás másik látványos területének a vendéglátás számított. 1820-ban az esküdtek beadványa kifogásolta Siklóson, hogy a gyűdi adminisztrátor nagy traktákat tart a kegyhelyen időző klerikusoknak.⁷⁸³ 1828-ban Radnich zárgondnok róttá föl az adminisztrátornak, hogy rendszeresen sok pap vendégeskedik Gyűdön. Ráadásul nemcsak ferencesek és egyházmegyések, hanem vándor papok – az erdélyi Szedlák és Kósa – is szolgálnak az oltárnál és a szószéken. Koller József nagyprépost a nagy vendéglátások leállítását rendelte el. Csak az tartózkodhatott a gyűdi székházban ezután, aki körmenetet vezetett vagy lelkipásztori szolgálatot látott el.⁷⁸⁴

A bírált gyűdi papi vendégeskedések kapcsán nézzük meg, mikor és kik jártak a klerikusok közül a kegyhelyen. Megállapítható, hogy nemcsak szolgálat okán, hanem magánáhítat céljából is érkeztek Gyűdre egyháziak. Csodás megmenekülésért, gyógyulásért adtak hálát egyházmegyés klerikusok 1734/1751/1752-ben.⁷⁸⁵ 1736-ban a siklósi gvárdián is hálát adott megmeneküléséért.⁷⁸⁶ 1816. augusztus 20-án Juhász József pécsi egyházmegyés pap Gyűdön mondta újmiséjét, és utána megbetegedvén, ott lábadozott.⁷⁸⁷ 1829. februárjában a kegytemplom sekrestyéjében találjuk Vojdás János pécsi spirituálist és Bertits Márton káplánt. Róluk nem derül ki, hogy zarándokokat kísérve vagy magánáhítat céljából érkeztek-e a kegyhelyre.⁷⁸⁸

Valószínűleg zarándokokat kísért Kovalszky Márton szekszárdi plébános 1778-ban, Nunkovits János szekszárdi plébános 1783-ban és Farkas János Baptist dávodi plébános 1792-ben.⁷⁸⁹ Körmenettel érkezett 1841-ben Strelesovits Eudoxium irgalmas rendi páter, 1842-ben Dajaszász Mihály keszüi káplán,⁷⁹⁰ 1878-ban a pécsi ágostonos plébános,⁷⁹¹ 1901-ben a pécsi

⁷⁸³ PEL.I.1.a.1. 197/1820

⁷⁸⁴ PEL I.1.a.1. 1268/1828

⁷⁸⁵ 59/62/83/100. csoda – MFL, VI.17, I/b 13, 96–131.

⁷⁸⁶ 28. csoda – MFL, VI.17, I/b 13, 65–66.

⁷⁸⁷ PEL I.1.a.1. 1128/1855 és 353/1816: „Főtisztelendő, kegyelmes Uram! Jozipovich Imre valpói káplán úr átadta nekem a Főtisztelendő Úrnak legkegyesebb rendeletét, amelyben Pécsre hívott, és azt kívánja, hogy sürgősen, semmit se tekintve előrébb valónak, a kézhez vételtől számított 6. napon belül tegyek eleget a hívásnak. Ám ekkor Isten, mindeneknek Ura, olyan betegséggel látogatott meg engem, mely az ágyhoz szegezett. Emiatt – anélkül, hogy nagy gyengeség rám ne tört volna – járni is alig tudtam. Hitet erősítő ez számomra. Ezennel legalázatosabb könyörgéssel engedélyét tisztelettel kérem, minthogy Főtisztelendőséged legkegyelmesebb akaratanak ezen körülmények között eleget tenni nem tudok, miután Isten segedelmével korábbi egészségem helyreállt, akkor állhassak engedelmesen pécsi rezidenciájában Főtisztelendőséged elé. Míg tehát ezt alázatosan előre jelzem és könyörögve kérni bátorkodom, addig betegségem kikúrálásának szükségességére kegyesen emlékezzen, és néhány napos távollétembe legkegyesebben beleegyezni méltóztassék. Maradok köteles tisztelettel, és szent jobbát csókolva búcsúzó, fent említett uraságotnak M-Gyűd, 1816. szeptember 7. áhíthatos és engedelmes fia, Juhász József, pécsi egyházmegyés pap”.

⁷⁸⁸ PEL I.1.a.1. 1268/1828.

⁷⁸⁹ 279, 295, 300. csoda. – MFL, VI.17, I/b 5, 48–52.

⁷⁹⁰ PEL.I.1.a.1.1428/1842

⁷⁹¹ PEL.I.1.a.1.1249/1878

ferences-plébánia pátere,⁷⁹² 1909-ben a szigetvári káplán,⁷⁹³ 1910-ben a mucsi illetve az izségi plébános⁷⁹⁴ és a kiskőszegi plébános 1911-ben.⁷⁹⁵ Rajtuk kívül a XIX–XX. században már nemcsak a siklói, hanem a pécsi rendház tagjai is rendszeresen kisegítői voltak a kegyhelynek.⁷⁹⁶

Ha azt tekintjük, hogy P. Tóth elődjének felrótták 1809-ben, hogy nem gondoskodott megfelelő számú gyóntatóról,⁷⁹⁷ eközben a siklói rendházban az 1810-es években a gyúdi adminisztrátorral együtt 8–9, az 1820-as években rendre 6 páter lakott,⁷⁹⁸ és például a pünkösdi nagybúcsú két hetében valószínűsíthetően 10–15 gyóntatóra volt szükség, továbbá misézőre, szónokra három nyelven, akkor a papi vendéglátás témájában öt ért vádak más megvilágításba kerülnek. Radnich zárgondnok elutasító magatartása a zarándoklással és a kegyhellyel nem lehetett egyedi, valószínűleg a jozefinista központi szemináriumokban nevelkedett papság egy része távol tartotta magát Gyúdtól.⁷⁹⁹ Lehetséges, hogy nem volt egyszerű az ünnep alkalmával besegítő papokat találni. Radnich vádja, hogy „kóbor” erdélyi papok is szolgálnak a kegyhelyen, teljességgel beleillik ebbe a képbe. Így érthetőek az erőfeszítések a kisegítő papság megbecsülésére. Ha pedig P. Tóth megismert nagyszabású terveit nézzük, akkor elképzelhető, hogy a papok vendéglátásában is túlzásokba esett, ami méltán visszatetsző lehetett, mert a XIX. században a néptömegek nagyon szerényen éltek-étkeztek, és a zarándokok a számukra megszokotthoz képest is bőjtölve érkeztek a kegyhelyre.

A XIX. század első három évtizedének folyamatos gazdasági vádjai P. Tóth elhelyezésével elcsitultak. Köszönhető ez P. Szitár Tamás másfél évtizedes meghatározó ténykedésének, amellyel gazdaságilag rendbe tette a kegyhelyet, miközben a püspökséggel gyümölcsöző együttműködést alakított ki.

Anyagi jellegű panasz 1862-ben a kegyárusokra kirótt differenciált bérleti díj kapcsán keletkezett, valamint 1891-ben egy özvegy jelentette föl a gyúdi præsidenst, mert stóla befizetése nélkül húzódozott temetni.⁸⁰⁰ Előbbi egy nyilván akkor elterjedt szokást vezetett be Gyúdon újként, miszerint a nagyobb hasznot húzó árusító helyek nagyobb bérleti díjat tartoztak

⁷⁹² PEL.I.1.a.1. 1840/1901

⁷⁹³ PEL.I.1.a.1. 1853/1909

⁷⁹⁴ PEL.I.1.a.1. 1727, 1848/1910

⁷⁹⁵ PEL.I.1.a.1. 3080/1911

⁷⁹⁶ PEL.I.1.a.1. 479/1829

⁷⁹⁷ PEL I.1.a.1. 197/1809

⁷⁹⁸ MFL, VI.13 (Siklós) 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ven. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiæ Mariano Judensis ab anno 1687–1848, 32–39.

⁷⁹⁹ Vö. MOHAY, T., „Istennek kincses tárháza”, 17–18.

⁸⁰⁰ PEL.I.1.a.1. 1513, 1577/1891

fizetni. Utóbbi semmiképpen sem lehetett általános magatartás, mert ugyanebben az időben a ferencesek rendszeresen miséztek a szegényekért stóla nélkül.

A papság erkölcsének kifogásolhatóságával kapcsolatban a már hosszasan tárgyalt két adminisztrátor, P. Vassanits és P. Tóth idején fogalmazódtak meg vádak. 1809 őszén P. Vassanitsot elmozdították, mert szerzeteshez méltatlan módon két leány mindig vele volt.⁸⁰¹ P. Tóth idejében pedig egyrészt Mihálovich Imre kolduló testvéréről volt köztudott 1820-ban, hogy egy mosónőhöz járt éjjelente, s onnan egyszer úgy menekült, hogy habitusát másnap vitték utána. Másrészt Lehóczky jegyző özvegye ott élt a székház melletti kisházban, amelybe a székház felosztatását követően a falu jegyzőjét költöztette az uradalom. A helyzet nyilván a jegyző halála után vált kifogásolhatóvá, ezután ugyanis a jegyzőné rendszeresen átjárt ebédelni, vacsorázni a szerzetesekhez. Már 1820-ban a siklói esküdtek beadványa szavá tette ezt. 1828-ban P. Dittmayer gyűdi kiségitő Radnich zárgondnokkal egyetértve helyteleníti ezt az ezek szerint továbbra is fennálló gyakorlatot. A helyzet szomorú megoldását a jegyzőné halála adta az év során.⁸⁰² Míg az első és második esetben egyértelműen történt erkölcsi kihágás, a harmadik esetben ez nem merült föl egyik vádban sem. Itt csupán a mindkét nembeli személyek becsületének megóvása érdekében kezdeményeztek lépést a levelek írói.

Az esetek kapcsán érdemes rávilágítani arra, hogy azok az adminisztrátúra idejébe esnek, amikor – ellentétben a XVIII. századi adminisztratúrával – egyetlen szerzetespapnak kellett egy kifosztott, üres székházban civil munkatársakat találni egy színreformátus községben úgy, hogy a búcsúk alkalmával 5–20 főt képes legyen ellátni étellel, szállással, itallal. Itt érdemes az 1820-as röpirat megjelenése kapcsán a reformkor széles rétegekben egyházellenes légkörét is megemlíteni. Még akkor is, ha Siklós város esküdtjei és bírója magyar nyelvű beadványukban tisztelettel kérik az áldatlan helyzet felszámolását a megyéspüspöktől. Ezek a körülmények segítenek megérteni, miért épp ekkor történtek ilyen elcsúszások, és hogy más évtizedekben miért kiegyensúlyozott erkölcsiségű Gyűdön a szerzetesi élet.

Hogy a siklói gvárdián 1820-ban „czifra czafrangós dohány zsatskót” lógat, „ahol a nagy szömu olvasónak kölöne lógni”⁸⁰³, hogy az 1788-as székházleltár szerint a gyűdi szerzetesek is hódoltak a dohányzás szenvedélyének épp úgy, mint a kávézás szokásának, illetve hogy volt os táblájuk a refectoriumban⁸⁰⁴ a társas szórakozás kellékeként, azt mutatja,

⁸⁰¹ PEL.I.1.a.1. 429/1812

⁸⁰² PEL.I.1.a.1. 197/1820; 31/1828

⁸⁰³ Noha a túlzott dohányzás, vagy dohányzás az utcán nem illő, maga a dohányzás nem paphoz méltatlan viselkedés a régi tiltások dacára. Hasonlóképpen a burnótozás. Vö. TOWER V., *Illemkódex papok és szerzetesek számára*, Budapest 1939², 119–127.

⁸⁰⁴ HU MNL OL C 0103 61r-v, 64v – Vö. ENDREI W. – ZOLNAY L., *Társasjátékok és szórakozás a régi Európában*, Corvina, Budapest 1986, 37–38.

hogy a ferences székházban is megjelentek a kor divatos szokásai, amiket egyesek lehet, hogy túlzásba is vittek.⁸⁰⁵

Határozott fellépés és rendreutasítás miatt jelentette föl P. Tóth adminisztrátort egy gyűdi kegyárus, amikor az adminisztrátor a gyűdi árus asszony portékáit egyszerűen lefoglalta, ezzel megtiltotta számára az árusítást.⁸⁰⁶ 1904-ben a P. Kimmel Kamil praesidens két gyűdi férfit kiutasított a kiskórusról, és „huncut katolikus”-nak nevezte őket, amit ezek gorombaságnak tartottak, ezért följelentették az ordináriusnál.⁸⁰⁷ P. Kimmel azonban még mielőtt az esperes felkereshette volna az egyházi vizsgálat elindítása végett, feljelentést tett a járásbíróson, ezért az ügyet egyházi vonalon intézni a továbbiakban nem tartotta szükségesnek.

Összegzésül megállapítható, hogy a szerzetesi élet a XIX. század eleji adminisztratúrát kivéve virágzott Gyűdön, és mind a barokk, mind a felvilágosult katolicizmus idején – eseti feszültségeket nem számítva – mély, imádságos élethez biztosította a kereteket. A jozefinista éra adminisztratúrájában bár komoly kisiklások történtek, mégis folyamatosan működött a kegyhely, biztosítva a papi jelenlétet. Ebből meríthettek lelki vigaszt a kegyhelyre érkezők.

5.1.6. A BÚCSÚ

A búcsú jelentheti a kegyhelyek ünnepi sokadalmaikat és a helyi templom védőszentjének ünnepét is. Előbbi szent(es) búcsúnak hívták, a helyi búcsúk a hozzá kapcsolódó vendégségről, az akkor érő gyümölcsről, zöldségféléről kaptak nevet, vagy egyszerűen torkos búcsúnak mondták.

A búcsú eredeti jelentése azonban más. Az elkövetett súlyos bűnöket megbánva és meggyónva a bűnbánónak Isten megbocsátja bűneit, elengedi örök büntetését, de a gyóntatótól ideiglenes büntetést kap, amit elégtételnek/vezeklésnek hívunk. A vezeklés, önsanyargatás minden kultúrában az Istennel való találkozásra készít fel. A zsidó kultúrában az imádság, böjt, alamizna az Istennel való kiengesztelődés színtere. Jézus eszerint él, és feltételezi, hogy tanítványai is böjtölnek. Az őskeresztény egyház a zsidó vezeklési fegyelmet követte. Az elégtételül kiszabott vezeklés az ima, böjt és alamizna oszlopain nyugodott. Ezekre azért van

⁸⁰⁵ A kávézás szokása német területen 1750 körül már elérte a paraszti rétegeket is, ahogy a század végére már cukor is került a szegény ember kávéjába is. Vö. WIEGELMANN, G., *Der Wandel von Speisen- und Tischkultur im 18. Jahrhundert, in Sozialer und kultureller Wandel in der ländlichen Welt des 18. Jahrhunderts* (Wolfenbütteler Forschungen 19) (szerk. Hinrichs, E.–Wiegelmann, G.), Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel 1982, 149–162, 155–156.

⁸⁰⁶ P. Tóth ekkor két gyűdi szomszéd özvegyasszony perpatvarába keveredett bele. Pro és contra hallgattak meg tanúkat, amelyből nem derült ki, kinek volt eredendően igaza. – PEL.I.1.a.1. 290/1827

⁸⁰⁷ PEL.I.1.a.1. 2713/1904

szükség, mert Isten megbocsátó szeretete végtelen, de az ember szíve állhatatlan: Isten örökre megbocsát, de az embernek „be kell gyakorolnia”, hogyan tudja befogadni ezt a ténnyt.

Erre való a vezeklés, melynek mértékét az oldás és kötés képességét megkapó szolgálati papság határozza meg. Az elégtétel hozzájárul a bűnös maradandó megtéréséhez, a jó szokások kialakításához. A vezeklés a bűn igazságtalansága miatt is szükséges, hogy tudatosítsam, hogy „ez így nem volt jól”, továbbá a vezeklésben vállaltak teljesítésében „Isten oltókése” alá adjuk magunkat.⁸⁰⁸ A XII–XIII. század során felerősödő egzisztenciális félelmekre válaszul kialakult a tisztítóútz tana, amely lehetővé tette a vezeklést a halál után is. Ezzel a bűn és az ideig való büntetés elvált egymástól. A megbánt bűnökért járó ideig tartó büntetés levezeglésének módját és idejét eszerint az elképzelés szerint a vezeklő maga választja meg.⁸⁰⁹ A választható módok egyike a búcsúnyerés.

Katolikus értelemben a búcsújárás célja ez a búcsúnyerés, ami tehát a bűnbocsánat szentségében már feloldozást nyert bűnökért járó, ideig tartó büntetés elengedése.⁸¹⁰ A búcsú teológiai gyökerei közé tartozik, hogy Szent Pál arra kéri a korintusi egyházat, hogy engedje el a büntetését annak, aki már megbánta a bűnét, „hogy a nagyon mély bánat valamiképpen el ne eméssze őt” (2Kor 2,7). A III. században a vértanúk és a sokat szenvedett, életben lévő hitvallók érdemeire tekintettel rövidítették meg a megtérők vezeklését.⁸¹¹ Így alakult ki a búcsú gyakorlata, amely a szentek imádságainak érdemeiért enged el a vezeklőnek bizonyos vezeklési időt. Búcsút engedélyeztek a középkorban építés/felújítás alatt álló templomok meglátogatásakor és adománnyal segítésekor, hogy az odaseregglők adományaiból befejeződhessék a templomépítés. Az adományozáson túl sokak vallásos buzgósága és az örök élethez fűződő eleven kapcsolata is mozgásba jött ilyenkor: kibékült ellenségével, megbánta bűnét, megszabadult bűnös szenvedélyeitől.⁸¹² Másutt a templomok védőszentjének ünnepére, esetleg más egyházi ünnepekre nyertek búcsú kiváltságot a templomok. Búcsú kiváltság járt a Szentévből Rómába zarándoklóknak, az újkortól a szentévi búcsú más európai országokban is elnyerhető volt. A vallásos társulatok szintén rendelkeztek külön búcsú engedélyekkel. A középkortól a kegyhelyek társulataiba is nagy számban iratkoztak be a búcsúsok, hogy a társulati tagoknak engedélyezett búcsúban részesüljenek.⁸¹³

⁸⁰⁸ Vö. ALSZEGHY, Z., *A gyónás* (Teológiai Kiskönyvtár III/7), Róma 1978, 90–92.

⁸⁰⁹ Vö. ERŐS, K., *Búcsúk és búcsúlevelek a késő középkori Magyarországon*, 8.

⁸¹⁰ Ld. *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Szent István kézikönyvek 6), SZIT, Budapest 2002, 1471. pont

⁸¹¹ Ld. ALSZEGHY, Z., *A gyónás*, 101.

⁸¹² Ld. PÁSZTOR, L., *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, 145.

⁸¹³ Vö. uo. 112.

A templomoknak, társulatoknak adott búcsú kiváltságok a középkorban leginkább az ideig tartó büntetés részleges, az újkortól kezdve egyre többször teljes elengedését jelentette. Ez felajánlható saját magunkért vagy a tisztítótűzben szenvedő lelkekért. A búcsú lehet tehát részleges vagy teljes. A részleges búcsúkat a legújabb korig napokban és években határozták meg. Ez a vezeklőnek a hívő közösségből való ideiglenes kiközösítésének ókori gyakorlatára utal. A VII. Piusz-féle gyűdi búcsú kiváltság minden hónap első vasárnapjára teljes búcsút, az év bármely napjára 200 napi búcsút adott. Bár a felvilágosodás racionalizált hitértelmezése kritizálta a búcsúkat és a zarándoklást, a búcsúnyeréssel járó imák ajánlása a katolikus restauráció idején újra megjelent. Girk György pécsi megyéspüspök az imaapostolság társulatának propagálásakor teljes és 300 napi búcsúkkal járó ünnepeket és búcsúnyerési feltételeket sorolt fel.⁸¹⁴

A teljes búcsúk közül legfontosabbak a Porciunkula, a Halottak napja (csak meghaltakért felajánlható) és a szentévi búcsú, a pápai áldással összekötött és a haldoklóknak kiszolgáltatott búcsú. Részleges (meghatározott számú napi) búcsú kötődhetett a vallásos társulatokban való ténykedéshez, az örökimádáshoz, elsőáldozáshoz vagy püspöki vizitációhoz.⁸¹⁵ P. Paukovich praeorator a teljes búcsúval járó gyóntatási felhatalmazást közöl⁸¹⁶: a ferences atyák és testvérek, valamint a kordások társulati tagjainak haldoklásakor, egyes ünnepeken a terciáriusok részére,⁸¹⁷ a ferences gyóntatók által évente háromszor adható feloldozás és pápai áldás, illetve egyes ünnepeken adható feloldozás.⁸¹⁸

A búcsú tehát a vezeklési gyakorlatból nőtt ki a középkor folyamán. A vezeklésre az egzisztenciális félelem feloldásának vágya ösztönözte a híveket. Maga a búcsújárás többféle

⁸¹⁴ PEL.I.1.g.1. 1800/1867 (1867.09.25)

⁸¹⁵ Vö. VONDERAU, D., *Die Geschichte der Seelsorge im Bistum Fulda zwischen Säkularisation (1803) und Preussenkonkordat (1929)* (Fuldaer Studien: Schriftenreihe der Theologischen Fakultät 10) (szerk. Fastenrath E.), Josef Knecht, Frankfurt am Main 2001, 199.

⁸¹⁶ Az öt felhatalmazás közül az 1,2,5. *absolutio generalis*, a 3,4. *absolutio plenaria*. Ezek az Apostoli Penitenciária olyan felhatalmazását jelentik, amely képesíti a gyóntatót a Szentszék számára fenntartott bűnök alóli feloldozásra. Mindig teljes búcsúval jár. Vö. BRANCATUS, L., COMANDI, B., *Epitome canonum omnium qui in conciliis generalibus, ac provincialibus, in Decreto Gratiani, in Decretalibus, in Epistolis, & Constitutionibus Romanorum Pontificum usque ad Sanctissimi Domini Alexandri VII. annum quartum continentur...* Editio tertia, J. Bapt. Tramontino, Venetiis 1689, 5.389, lásd https://books.google.hu/books?id=8wU_5JYKRLAC&pg (a kutatás ideje: 2018. 05. 03.); SALONEN, K., SCHMUGGE, L., *A Sip from the "Well of Grace": Medieval Texts from the Apostolic Penitentiary*, (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law 7.), The Catholic University of America Press, Washington 2009, 64–67, lásd <https://books.google.hu/books?id=OrHO3GvCrwMC&pg> (a kutatás ideje: 2018. 05. 03.)

⁸¹⁷ Kérhető az alábbi ünnepeken: karácsony, vízkereszt, hamvazószerda, virágvasárnap, nagycsütörtök, nagyszombat, húsvétvasárnap, mennybemenetel, pünkösd, Gyümölcsoltó, Gyertyaszentelő, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony, Szeplőtelen Fogantatás ünnepe, Péter-Pál, Szent Lajos (aug.25.), Szent Ferenc, Mindenszentek, Úrnapja, Szent Klára, Árpád-házi Szent Erzsébet (nov. 19.), Szent Katalin szűz és vértanú ünnepe és a keresztjáró napok.

⁸¹⁸ Az Úr ünnepein, Szűz Mária ünnepein, Mindenszentekkor, Péter-Pálkor, Szent Ferenc, Szent Klára, Szent Katalin szűz és vértanú napján és nagyhéten.

szükséghelyzet keltette félelem feloldására alkalmazott vezeklési mód volt, és a kegyhelyen folytatott áhítatok is több módot adtak a vezeklésre (imaórák végzése, virrasztás, adományozás, szentségekhez járulás). Maga a búcsúnyerés ezek közül csak az egyik volt. Sokszor egy már meglévő búcsújárási gyakorlatot csak gazdagított a búcsúengedély kiadása.⁸¹⁹ A hónap első vasárnapjára adott gyűdi búcsú kiváltság például az újholdvasárnapok évszázadnyi élő gyakorlatára épített.

Erdélyi Zsuzsanna a népi imádságzáradékokat vizsgálva megállapítja, hogy az egyszerű nép ajkán a középkortól élt a meggyőződés, hogy Krisztus szenvedéséről elmélkedve imádkozva megbocsátásban részesülhetnek a szentek imádságainak köszönhetően. Ezzel mintegy összekötötték a bűnbánati folyamat elejét és végét, nem törődve a közbülső állomásokkal. Így mély katolikus hitet éltek meg teológiailag helytelen megfogalmazású imák mondása közben.⁸²⁰ Az, hogy az ünnepen való részvétel elvezet-e búcsú kiváltságok elnyeréséhez, imádsághoz, bűnbánattartáshoz és a szentségekhez járuláshoz, a lelkigondozást végző papság tevékenységén múlik.

5.1.7. A BÖJT

A búcsújárók böjti szokásairól a kegyhely irataiban, mint ahogy általában a búcsújárókról, keveset olvashatunk. Kivételt képez Ángyán Aurél már idézett leírása, amelyben „kenyeret, birkatúrót, bácskai sajtot, savanyított ugorkát, aszalt gyümölcsöt”⁸²¹ említ. Az 1920-as években született leírás a XIX–XX. századi búcsús böjti gyakorlat ételeit nevezi meg. Mivel a nagy ünnepek vigíliáján zarándokoltak a búcsúsok, étrendjük a vigíliaböjtök étrendjét követte (kenyér, túró, tojás, sajt, aszalt szilva, bor).⁸²² A pénteki böjt az egyik Mária-jelenésben, a szigorúbb, kenyér–víz böjttel tetézett zarándoklat az egyik mirákulumban szerepel.⁸²³ A vigíliaböjt fegyelmének lazulására utal, hogy 1911-ben a Pécsbánya-telepi plébános abstinencia alóli felmentést kért Máriagyűdre zarándokló híveinek augusztus 14-re.⁸²⁴

A szerzetesek böjti fegyelmére vonatkozóan szintén csak elszórt adatokból következtethetünk. Ez több pontban szigorúbb volt az egyházmegyes klerikusok számára előírtnál. A ferencesek például Mindenszentektől karácsonyig minden húsételtől tartózkodtak.⁸²⁵

⁸¹⁹ Vö. ERŐS, K., *Búcsúk és búcsúlevelek a késő középkori Magyarországon*, 72–73.

⁸²⁰ Vö. ERDÉLYI, Zs., *Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései*, 109–114.

⁸²¹ MFL, VI.17, A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 52.

⁸²² Vö. SCHRAM, F., *A máriabesnyői búcsújáró hely*, in *Studia Comitatus Pestensis. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból* vol. 3 (1975), 277–300, 291.

⁸²³ 3. és 323. csoda. Ld. [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 20.177.

⁸²⁴ PEL.I.1.a.1. 2695/1911

⁸²⁵ Vö. VANYÓ, T. A., *A Bécsi Pápai Követség Levéltárának iratai Magyarországról, 1611–1786* (Magyarország újkori történetének forrásai 7), Akadémiai Kiadó, Budapest 1986, 256–257.

Ezen böjti időszakok fontos étele volt a télire eltett hordós káposzta, cékla és uborka. Az 1788. decemberi terményleltár szerint a szerzetesek ezeket a savanyúságokat ették. Az 1757-es præorator előzéklapjaira írta rá a télire elteendő hordós uborka receptjének két változatát valószínűleg P. Paukovich. 1788-ban fogyasztottak még hüvelyeseket (bab, lencse, borsó), melyek magas fehérjetartalmuknak köszönhetően a hús kiváltására igen alkalmasak. Szárított gomba, kemény héjjú sajt, füstölt hal szintén volt a szerzetesek böjti konyháján. A hüvelyeseket, szárított gombát gyakran aszalt gyümölcssel főzték egybe sűrű téli levesnek nyilván ők is.⁸²⁶ Az aszalt gyümölcsöket gyümölcsszitával válogatták, gyümölcsös zsákokban tárolták. 1788. decemberében mandula, aszalt szilva és aszalt meggy volt készletükben. A böjti koszt elkészítéséhez olívaolajat használtak, amit nagyobb mennyiségben vásárolhattak a vasalt olívaolajos láda és hordó leltárba vett darabjai alapján. A szerzetesek böjti étkezési szokásaira utalhat a konyhai leltár egyik darabja, amellyel egyszerre 18 fánkot lehetett megsütni. Ezt az étkészlet alapján gyakran tálalt levesekhez fogyaszthatták.⁸²⁷

1888/1889-ben hüvelyeseket, kukoricát, burgonyát, tököt és fehérrépát termesztettek a székház szerzetesei. Mivel ezek télire eltehető termények, nyilván a böjti időszakban nagyban támaszkodott ezekre étrendjük.⁸²⁸

5.1.8. A SZENTGYÓNÁS

A búcsújárás vezeklés-jellege, a búcsúnyerés feltételei, az évi egyszeri szentgyónás kötelezettsége, amelyet előszeretettel végeztek el a hívek az ország 67 nagy kegyhelyének valamelyikén,⁸²⁹ erősítették az újkorban a kegyhelyek gyóntatói feladatát. A kötelező évi gyónás gyűdi elvégzésére mutat, hogy a kegyhely legkorábbi, fennmaradt számadáskönyve szerint 1812-ben és 1813-ban gyónócédulákat nyomtattak Eszéken.⁸³⁰ P. Marton Lukács 1850-ben mondott gyűdi szentbeszédében tisztelettel említi azon híveket, akik „évenként Mária minden ünnepén e helet megtisztelik, buzgón imádkoznak, meg gyónnak, meg áldoznak, szent miséket hallgatnak; szívök sugallata szerint ájtatoskodnak: itt hagyván a törödelmes bűnbánat által, az élet örömeit a vétkes gyönyöröket, a szokásos vétkeket; egyszerűs mint tanuságát adják azon isteni malasztoknak, példás megtéréseknek, mellyeket a szent szüz Isten annyának esedezésére nyernek.”⁸³¹

⁸²⁶ Vö. art. *aszalás*, in *Magyar Néprajzi Lexikon I-V.* (szerk. ORTUTAY, GY.), Akadémiai Kiadó, Budapest 1977–1982, lásd <http://vmek.niif.hu/02100/02115/html> (A kutatás ideje: 2021.02.12.)

⁸²⁷ HU MNL OL C 0103 52r-64r

⁸²⁸ MFL, VI.17, I/b 16. Servitium conventiones complectens [1865–1903]

⁸²⁹ Vö. LEHMANN, M., *Der Donauschwabe und sein religiöses Leben*, in *Der Donauschwabe und sein geistiges Profil*, (szerk. Lehmann M.), Gerhardswerk, Sankt Michaelswerk, Wien 1969, 205–237, 231.

⁸³⁰ MFL, VI.17, I/b 14. Corpus rationum seu status activus et passivus ecclesie Mariano-Gyüdensis sub P. Capistrano Vassanics a 30. Iulii 1803.

⁸³¹ PEK TGyO Kt. Ms 305 MARTON, L., *Mária dicsérete*, VI. beszéd, 42.

A megfelelő számú gyóntató biztosítása a kegyhely előljárójának fontos feladata volt. Ez sok helyütt érv volt a kegyhelyet ellátó szerzetesház bővítésére is. A gyúdi személyzeti lajstromok egy idő után felsorolják a megbízások között a székház gyóntatóját vagy gyóntatóit, aki(k)nek a fenntartott esetek egy részének feloldozására is fakultása volt. Néhány évben a székház összes tagját kijelölték gyóntatónak.⁸³² Máskor nem szerepel ilyen cím. Ilyen esetben a praesidens rendelkezett a facultással. Ezért kérhette P. Dencsár Rajmund gyúdi praesidens 1787-ben a kegyhely többi (8–9) szerzetespapjának a gyóntatási facultast a fenntartott esetekhez, mivel mint orgonista a legtöbbször akadályoztatva volt.⁸³³

A XVIII. században a gyúdi ferences atyákon kívül a nagyobb ünnepeken a siklói anyaház szerzetesei is gyóntattak a kegyhelyen. 1746-ban, a gyúdi rezidencia alapításakor szabályozták a két ház viszonyát, és a siklóiak kötelezettségei között szerepelt a megfelelő számú gyóntató küldése.⁸³⁴ Rajtuk kívül minden bizonnyal a szlavónai és bácskai zarándokokat kísérő ferences atyák is besegítettek a búcsúi gyóntatásokba. A Kamarához benyújtott éves elszámolás szerint 1795-ben a kegyhely két papján kívül pünkösdi hetében másik 2–10 atya, a templom búcsúnapiján, Sarlóskor, valamint Nagy- és Kisboldogasszonykor, illetve a nyári újholdvasárnapokon rendszeresen 5–6 kíséző atya gyóntatott a gyúdi kegyhelyen. Ha a jozefinista tiltások által visszaszorított zarándoklások idején – kegyhelyeket ellátó szerzetesházak bezárása, a többnapos zarándoklatok tiltása⁸³⁵ – is 6–10 gyóntatóra volt szükség a nagy ünnepeken, akkor más kegyhelyek adatai alapján feltételezhető, hogy az 1770-es években itt is elérte a 20–30-at az év legnagyobb búcsúin a gyóntatók száma.⁸³⁶

1755–1785 között fokozatosan kiszorították a szlavóniai plébániákról a ferenceseket,⁸³⁷ akiknek száma a jozefinista egyházpolitika hatására a XVIII. század végén országszerte drasztikusan le is csökkent.⁸³⁸ A gyúdi székház feloszlását és a siklói rendház

⁸³² 1758: „Confessarii Residentiæ deputantur Patres omnes” 1763: „Confessarii Residentiæ deputantur Patres omnes” 1775: „Confessarii Residentiæ PP. omnes” – MFL, VI.13 (Siklós) 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ven. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiæ Mariano Judensis ab anno 1687–1848, 16–17.22.

⁸³³ PEL.I.1.a.1. 73/1787

⁸³⁴ „una cum sufficientibus mature exmittere Confessariis”. – PEL.III.115.10, CZERPÁN I., Actus Siklosiensis I. [Siklós 1778], 85.

⁸³⁵ A nagy német zarándokhelyek látogatottsága a tiltások következtében felére, harmadára esett vissza, és csak az 1830-as években állt helyre. – Vö. SCHÄFER, P., *Frömmigkeit in der Aufklärung*, in *Aufsätze zur Aufklärung*, Universität Passau, Passau 1999, 43–67, 65, 109. l.; DOHMS, P., *Die Geschichte der Wallfahrt nach Kevelaer*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart*, (szerk. Schulte Staade R.– Heckens J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 226–274, 255.258.

⁸³⁶ Homokkomáromban 1776-ban Kisboldogasszonykor 28 gyóntató volt, Bodajkon az egyik évben Sarlós Boldogasszony ünnepén 1.500-an gyóntak az 5–6.000 zarándokból. Ld. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 153–154.

⁸³⁷ Vö. GÖZSY, Z., *A katolikus egyház normakommunikációs és mediatori szerepe, in Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18. századi Magyarországon* (szerk. Báth, D.), Budapest 2013, 53–85, 70.

⁸³⁸ Vö. MOHAY, T., „Istennek kincses tárháza”, 18.

létszámkorlátozást⁸³⁹ követően minden bizonnyal messzebből is kellett már a búcsúkra segítőket hívni. 1795-ben 2–10 gyóntató kisegítésére 50 forintot számolt el az adminisztrátor, 1797-ben 200 forintot a kisegítőkre.⁸⁴⁰ 1809-ben a provinciális elmozdította P. Vassanits Kapisztrán adminisztrátort, többek között azért, mert nem gondoskodott a kellő számú gyóntatóról.⁸⁴¹ 1828-ban nemcsak ferencesek és egyházmegyések, hanem – nem megengedetten – erdélyi vándor papok is szolgáltak a kegyhelyen.⁸⁴²

A jozefinizmus évtizedeitől kezdődően, a Dencsár-féle levéllel 1787-től megjelentek a gyóntatási facultást kérő beadványok a püspöki levéltárban Gyűdről, a kegyhelyet ellátó szerzetesek részéről. P. Tóth István adminisztrátor 1828-ban egy évre kapott meghosszabbítást szóbeli kérésére.⁸⁴³ 1830-ban ugyanő kapott még egy facultást, amit a konventen belül delegálhatott.⁸⁴⁴ P. Juhász Márton siklósi gvárdián 1833-ban kért gyóntatási facultást P. Hébar Ignác és P. Horváth Sebestyén atyáknak, mint gyűdi adminisztrátoroknak.⁸⁴⁵ 1836-ban, Gyűdre kerülésekor P. Mutzhart Mártonnak is megkérte a facultást a gvárdián.⁸⁴⁶ 1839-ben P. Szitár Tamás kért gyóntatási facultást a teljes siklósi és gyűdi konventnek.⁸⁴⁷ P. Mutzhart 1844-ben kért facultást magának és P. Bakonyi Andrásnak a siklósi konventből szintén a gyűdi gyóntatásokkal indokolva.⁸⁴⁸ Gyóntatási facultás megadására ezt követően is találunk kérvényeket.⁸⁴⁹

A XIX. században a megcsappant szerzetesi létszám miatt a sokadalmak gyóntatásába más rendházakból érkező szerzeteseket és világi papokat is be kellett vonni. Ekkor már a siklósi mellett a pécsi és mohácsi házakból is érkeztek kisegítők az ünnepekre. Radnics János gyűdi zárgondnok 1827-ben a szomszédos egyházmegyéből jövő ladiszlaita ferenceseknek gyóntatási facultásokat kért a fenntartott esetekhez.⁸⁵⁰ 1832-ben P. Szitár Tamás siklósi gvárdián és gyűdi adminisztrátor kérte a megyéspüspököt, hogy a gyóntatási fakultást delegálhassa búcsúkkor a Gyűdre jött világi papoknak is.⁸⁵¹ 1950 után a kegyhelyet ellátó egyházmegyés atyák a szomszédos plébániák és a zarándokcsoportok papjaira támaszkodva gyóntattak a búcsúk

⁸³⁹ PEL.I.1.a.1. 197/1809

⁸⁴⁰ Az eltérő számok mögött hasonló gyakorlatról lehet szó. – PEL.I.1.a.1. 158/1795; 135/1797

⁸⁴¹ PEL.I.1.a.1. 197/1809

⁸⁴² PEL.I.1.a.1. 1268/1828

⁸⁴³ PEL.I.1.a.1. 543/1828

⁸⁴⁴ PEL.I.1.a.1. 479/1830

⁸⁴⁵ PEL.I.1.a.1. 561/1833

⁸⁴⁶ PEL.I.1.a.1. 1139/1836

⁸⁴⁷ PEL.I.1.a.1. 894/1839

⁸⁴⁸ PEL.I.1.a.1. 387/1844

⁸⁴⁹ PEL.I.1.a.1. 1030/1862, 35/1882, 534/1882, 1596/1887, 1112/1889, 2523/1901, 146/1907

⁸⁵⁰ PEL.I.1.a.1. 283/1827

⁸⁵¹ PEL.I.1.a.1. 668/1832

alkalmával. 1985-ben a plébániaépületet papi otthonnal bővítették, hogy idős atyák Gyűdön lakva segédkezzenek a gyóntatásban. A Gyűdön élő papság létszáma a kilencvenes évekre mégis egy főre, a plébánosra csökkent. Jelenleg csak néhány nagy ünnepen jelent problémát a gyóntatók hiánya, egyébként a megcsappant gyónói igényeket bőven képes kezelni a plébános; egyedül az ünnepeken van szükség az egyházmegye papjainak segítségére.

A kegyhelyen elvégzett gyónás és áldozás a búcsújárói gyakorlat szilárd részét képezte. A zarándokok már megérkezéskor keresték a lehetőségét, hogy elvégezhesék szentgyónásukat. Akinek a búcsú előestéjén nem sikerült meggyónni, a búcsú napján kora reggeltől volt rá lehetősége. Az 1863-ban kiadott „Gyűdi Emlék” szerint az évi százezer zarándokból 30–35 ezer meggyónt. A búcsúkon hajnal négytől délig és délután háromtól nyolcig gyóntattak az atyák rendszerint mintegy húszan.⁸⁵² A XIX. század utolsó harmadában a búcsúsokkal kapcsolatban „az itteni Præsidents Atyák sem gondoltak másra, mint arra, hogy 20–22 atyát állítsanak be a gyóntatószékekbe, hogy a nagyszámú bűnbánók elvégezhesék szentgyónásaikat.”⁸⁵³ 1900-ban, a Jubileumi Kereszt felszentelésének napján az atyák szintén reggel 4 órától gyóntattak.⁸⁵⁴ A XX. században krónikaként vezetett historia domus több helyütt feljegyzi a nagyszámú gyónót. 1916-ban Őrangyalok ünnepén (szeptember első vasárnapja) 5 gyóntatónál, Mária Neve Napján szombat délutántól 6 gyóntatónál 1.000–1.000 gyónó végezte el a szentgyónását.⁸⁵⁵

5.1.9. SZENTMISE, SZENTSÉGGKITÉTEL, SZENTÁLDOZÁS

Az Eucharisztia az egyház életének szíve,⁸⁵⁶ azonban ezt a kapcsolatot az egyes korokban különféleképpen élték át a hívek. A közép- és újkor katolikus tömegei számára a templom közösségi tér volt, amelyben sokféle személyes és közösségi igény kielégítésére adódott alkalom. A tridenti zsinat nem határozta meg a hívek szerepét a szentmise alatt, a szentmise-áhitatok a felvilágosodáskori imakönyveknek is csak kis részét tették ki. Inkább a szentmise egyes részeinek látványa alapján javasoltak a barokk imakönyvek különféle áhitatokat a híveknek.⁸⁵⁷ Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek visszaélésként írták le, hogy a nagymise alatt a mellékoltároknál egymást érték a „vadászmisék”, állandó volt a sürgés-forgás, de a hívek maguk is jöttek-mentek, beszélgettek, behozták a kutyát, nem vették le a kalapot, társadalmi életet éltek szertartás közben. Csak a felvilágosult XIX. századra alakult ki a

⁸⁵² Ld. *Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 12.

⁸⁵³ MFL, VI.17 A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 52.

⁸⁵⁴ MFL, VI.17 I/b 2. Liber memoriarum. Tomus III^a ab anno 1900 [–1933], 11.

⁸⁵⁵ MFL, VI.17 I/b 2. Liber memoriarum. Tomus III^a ab anno 1900 [–1933], 49.

⁸⁵⁶ Ld. *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Szent István kézikönyvek 6), SZIT, Budapest 2002, 1407 pont

⁸⁵⁷ Vö. PHAYER, F. M., *Religion und das Gewöhnliche Volk in Bayern in der Zeit von 1750–1850*, 32.

templommal kapcsolatban az a képzet, hogy ott áhítatosan csöndben kell maradni.⁸⁵⁸ Ez a XIX. század első harmadában végbemenő változás csapódott le Tóth István adminisztrátor és Radnich János zárgondnok vitájában a szentmise előtt, alatt és után a sekrestyében zajló tülekedés és a szentelmények árusítása körül 1829-ben.⁸⁵⁹ A sekrestyében folytatott árusítást 1844-ben is kifogásolta a megyéspüspök.⁸⁶⁰

A Paukovich-féle praerator bepillantást enged abba, hogy a ferences pap milyen imádságokkal készült föl a szentmisére, majd miként adott hálát utána. Különleges elem a „Szűz Máriához az oltárhoz járulván”⁸⁶¹ mondandó ima egy kapucinus imagyűjteményből,⁸⁶² de hoz szentmiséhez kapcsolódó imát más ferences és domonkos gyűjteményekből is.

A nagymise a tridenti reform előtt és után gyakran szentségkítéssel végzett szentmise volt, amely Jézus Krisztus valóságos jelenlétét demonstrálta látványosan. 1830-ban a nagymise után szentségkítétel, Miatyánk, Üdvözlég, kis Dicsőség volt élőkért és holtakért, majd szentségi áldás.⁸⁶³ 1863-ban a szentmise végén a kitett Oltáriszentség előtt 6 Miatyánkot és 6 Üdvözlégyet imádkoztak, majd szentségi áldást adtak.⁸⁶⁴ A Szentostya fehérsége, tisztasága, fényessége maga is képek, érzelmek sokaságát váltotta ki. A XVII. században megjelent a sugaras, barokk monstrancia, amelyen az aransugarak, drágagyöngyök még inkább kiemelték Krisztus maradandó, örök, imálandó ragyogását. Gyűd 1778-ban szerzett be egy ezüst monstranciát kb. 1 kg súlyban. Ez az úrmutató a feloszlatás konfiskálása dacára 1846-ig követhető a templomi leltárban. A „szentséges mise” megkívánta az oltár-tabernákulumot, felette a szentségkítétel helyével. A gyűdi barokk főoltár az 1614-es *Rituale Romanum* előírásainak megfelelően tabernákulummal készült.⁸⁶⁵

A szentáldozás nem a szentmisében történt, legtöbbször a reggeli mise után volt rá lehetőség, de sohasem a nagymise után.⁸⁶⁶ Az 1863-as „Gyűdi Emlék” szerint azonban

⁸⁵⁸ Vö. HERSCHE, P., *Italien im Barock-Zeitalter (1600–1750)*, 205.

⁸⁵⁹ PEL.I.1.a.1. 285/1829

⁸⁶⁰ PEL.I.1.a.1. 1997/1844

⁸⁶¹ „Ad *Beatam Virginem Mariam* in incessu ad Aram”.

⁸⁶² A szentáldozás előtt mondható imádságok között, a napi szenthez végzett ima előtt. Ld. *Exercitia spiritualia pro Tironibus FF. Capucinatorum Ord. Minorum S.P. Francisci Simplicii Calamo Excepta*, Henricus Ludovicus Muos, Tugii 1683, 312, lásd <https://books.google.hu/books?id=ERitMHVwWk4C&pg> (a kutatás ideje: 2021. 02. 28.)

⁸⁶³ PEL.I.1.a.1.1830/837, 9v

⁸⁶⁴ *Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 12.

⁸⁶⁵ Vö. SCHREIBER, G., *Der Barock und das Tridentinum*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken*, I., (szerk. Schreiber G.), Herder, Freiburg 1951, 381–425, 396–397; HABIG-BAPPERT, I., *Eucharistie im Spätbarock: Eine kirchliche Bild-Allegorese im deutschsprachigen Raum* (Forschungen zur Volkskunde 49), Regensberg, Münster 1983, 25.

⁸⁶⁶ Vö. VONDERAU, D., *Die Geschichte der Seelsorge im Bistum Fulda zwischen Säkularisation (1803) und Preussenkonkordat (1929)*, 207.

szüntelen áldoztattak nemcsak a templomban, hanem a szabadban is a sokaság miatt.⁸⁶⁷ Az évi szentáldozás kötelezettségét a hívők túlnyomó többsége rendszeresen teljesítette húsvéti időben. Középkori gyakorlat szerint húsvétkor, pünkösdkor és karácsonykor áldoztak a hívek. A XVII. században a vallásos társulatok tagjai között az évi háromszori, négyszeri szentáldozás is a buzgóság jelének számított. Egyre több egyházmegyei rendelkezésben tűnt fel a kíváncsalom, hogy nagyobb Mária-ünnepeken is szentáldozáshoz járuljanak a hívek. Egyes itáliai társulatokban elő volt írva a havi szentáldozás. Egyes szerzetesközösségek a havonkénti, netán két-három hetenkénti szentáldozásra ösztönöztek. Bajorországban a jezsuiták a XVIII. században már a heti szentáldozást terjesztették. Ugyanakkor az eichstätti szemináriumban ötször áldoztak a növendékek egy évben. Ausztriában Abraham a Santa Clara (1644–1709) prédikációinak a hatására növekedett a gyakori szentáldozók száma a XVII. század végén, azonban Johannes Opstræt (1651–1720) rigorózus janzenizmusa legkésőbb 1770 körül visszavetette a gyakori szentáldozást Közép-Európában is. A havi szentáldozást a Jézus Szívétisztelet terjesztette aztán újra.⁸⁶⁸ A 10–11 évesek közös elsőáldozásának ünnepét a jezsuiták formálták meg a XVII. század közepén, de általánosságban a gyermekek elsőáldozásának időpontja a XVIII. század elejéig a szülők belátására volt bízva, és családi ünnepként tartották. Utána azonban egyre több helyen ünnepélyes keretek között Fehérvasárnap illetve Áldozócsütörtökön közös elsőáldozásokat tartottak.⁸⁶⁹ Passauban 1781-ben az elsőáldozás 9–10 éves korban történt, és a 12–14 éveseket küldték bérmlásra.⁸⁷⁰ Az 1765-ben kiadott *Rituale Fuldense* előírta, hogy 10 éves kor előtt ne legyen elsőáldozás, aminek megünneplésére Fehérvasárnap vagy a húsvét utáni második, harmadik vasárnap a megfelelő nap.⁸⁷¹ Gyűdön 1845-ben 22 ezerre becsülték az évente itt gyónók–áldozók számát. 1916-ban csak pünkösdkor 6.000 áldozó volt a kegyhelyen.⁸⁷² 2013-ban egész évben tizenháromezren, 2014-ben kilencezren, 2015-ben nyolcezren áldoztak a kegyhelyen.⁸⁷³

A gyűdi templom fölszerelése között az első értékesebb tárgy is a szentmiséhez kötődik: 1721-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsága szerint a felajánlott ezüst offerekből

⁸⁶⁷ *Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 12.

⁸⁶⁸ Vö. JEDIN, H., *Religiöse Triebkräfte und geistiger Gehalt der katholischen Erneuerung*, 591; LEHMANN, M., *Der Donauschwabe und sein religiöses Leben*, 230; BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 458.

⁸⁶⁹ Vö. VEIT, L. A.–LENHART, L., *Kirche und Volksfrömmigkeit im Zeitalter des Barock*, Herder, Freiburg 1956, 109–119.

⁸⁷⁰ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 436.

⁸⁷¹ Vö. VONDERAU, D., *Die Geschichte der Seelsorge im Bistum Fulda zwischen Säkularisation (1803) und Preussenkonkordat (1929)*, 205.

⁸⁷² MFL, VI.17 I/b 2, 47.

⁸⁷³ Év végi beszámolók a kegyhelyen. (Máriagyűdi Plébánia Irattára)

készült új ezüst kehely került leltárba.⁸⁷⁴ 1733 és 1827 között 12 különböző misézőkehelyről írnak a leltárak.

1738-ban a nagyobb Mária-ünnepeken, húsvét és pünkösd másnapján búcsúi sokadalomnak miséztek Gyűdön az atyák.⁸⁷⁵ 1845-ben a népek a falvakból és városokból Rózsafüzér Királynőéig minden vasárnap jöttek Gyűdre, főként újholdvasárnapokon és más, kisebb-nagyobb ünnepen. Legnagyobb ünnep a pünkösdi sokadalom, mely ekkor mintegy 14 napon át tartott.⁸⁷⁶

1830-ban a nagymise télen 10, nyáron 9 órakor volt előtte szentbeszéddel, imádságokkal, hirdetésekkel. 1845-ben, ha nincsenek zarándokok, itt is megtartják a 8 és 10 órai szentmisét. Ha „van nép”, akkor 6-kor mise, 9-kor szentbeszéd, 10-kor énekes mise követik egymást.⁸⁷⁷

A kegytemplom mellékoltárainál végzett szentmisékről nem maradt fenn más feljegyzés, mint Juhász József egyházmegyes pap végrendelete, amelyben a szajki plébános gyűdi újmiséjére tekintettel 20 ezüst forintot hagyott a kegyhelyre, hogy a kegyoltárnál egy énekes halotti szentmisét, a két mellékoltárnál egy-egy csendes szentmisét szolgáltatassanak érte.⁸⁷⁸ Ez az adat valószínűleg nem kivételes kérést rögzített. A kegytemplomon kívül bemutatott szentmisék viszont kivételesnek számítottak. 1830-ban Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén tartottak ünnepélyes szentmisét a Kálvária-kápolnában, ahol a Szent Kereszt ereklyével áldást is adtak. A Szent Mihály-kápolnában május 9-én és szeptember 29-én volt énekes szentmise. 1938-tól van szabadtéri oltára a kegyhelynek a barokk magyar szószék köré építve hodályokkal, bár 1845-ben már elrendelte Szcitovszky János megyéspüspök, hogy a Gyóntatóudvar szószékét oltárral lássák el szabadtéri misékhez. Az erre készült tervek azonban nem valósultak meg.⁸⁷⁹

Az első pécsi püspök, aki nem vizitáció alkalmából látogatott Gyűdre, Szcitovszky János volt. 1840-ben úgy döntött, hogy Kisboldogasszony ünnepét Gyűdön üli meg, és énekes szentmisét és magyar nyelvű szentbeszédet tart.⁸⁸⁰

Gyűd volt hódoltsági területen, protestáns–ortodox közegben lévén a kegyurak, valamint nemesi és polgári jötevők adományából tartotta fenn magát.⁸⁸¹ Gyűdön

⁸⁷⁴ Vö. BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 761.

⁸⁷⁵ Vö. GÓZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 113–114.

⁸⁷⁶ PEL.I.1.a.1. 1610/1845, 5r

⁸⁷⁷ PEL.I.1.a.1.1830/837, 9v; Caput V. Ld. PEL.I.1.a.1. 1610/1845, 5r

⁸⁷⁸ PEL.I.1.a.1. 1128/1855

⁸⁷⁹ Szabályok, rendeletek, 28. – MFL, VI.17, I/b 7, 64; PEL.I.1.a.1. 1747/1845

⁸⁸⁰ PEL.I.1.a.1. 1140/1840

⁸⁸¹ Vö. SIPTÁR, D., *A felszabadító háborúk után meglepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon*, 185–186.

misealapítványra a XVIII. századból egyetlen példa van.⁸⁸² Gyűdön a kegyúr nem misealapítvánnyal, hanem egyéb adományozásaival nyert provinciális ígéretet a családjáért rendszeresen végzendő misékre 1746-ban.⁸⁸³ A XIX. században megszorodtak a kegyes alapítványok, melyeknek kamatából évente kellett meghatározott számú szentmisét mondani. Ezen alapítványok vezetésére külön kötetet nyitottak.⁸⁸⁴ 1782–1902 között 20 gyűdi misealapítványról van tudomásunk. 1877-ben 41 alapítványi misét mondtak el. 1897-ben 109 alapítványi és megnevezett szándékra végzett mise volt. Az egyes települések zarándokcsoportjainak fogadalmi ünnepükön voltak a misealapítványaik.⁸⁸⁵ 1897. június 5-én 10 órakor a dunaszekcsőieknek, június 6-án 6 órakor a szabadkaiaknak, 7 órakor a kupuszinaiaknak volt például pünkösd ünnepén énekes miséje.⁸⁸⁶ **(Melléklet 6.)**

Ennél sokkal gyakrabban írtak szentmisét egyszeri alkalmakra a zarándokok. 1738-ban a vizita feljegyzi, hogy a nyári időszak jelentős részében az atyáknak minden napra van miseszándéka, ezért naponta miséznek.⁸⁸⁷ A XVIII. századi csodaleírások adományainak

⁸⁸² Joseph Konrad 1782-ben évi tíz szentmise Gyűdön történő elvégzésére helyezett el 200 forint tőkét Pécssett. – HU MNL OL C 103 Gyűd, 33v–34r. Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 155.

⁸⁸³ „Pro qua Gratia, Divinum Numen, pro Longæva, et felici Ejustdem Excellentia Vestra, uti et totius altitudinæ Familiæ Conservatione, et Prosperitate, jugibus nostris ad Aras precibus exorare non intermitteremus, uti et omnes unanimiter perseveramus.” – HU MNL OL E 151 – Fasc. 49 1746, MFL VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II/5, 1v. Az örökmécseshez való olajra tett alapítványának fedezete szintén nem tőke volt 1761-ben, hanem az uradalmi kassza, amely gyakorlatilag fennállásáig, a XX. század elejéig teljesítette is ezt a kötelezettségét. – HU MNL OL E 151 – F 49 1761.

⁸⁸⁴ Előírás volt az is, hogy a jótévedők által felállított szobrokhoz, keresztekhez szintén kapcsolódjanak alapítványok a fenntartásukra. Ezeket együtt tartották nyilván. – MFL, VI.17, I/b 21. Liber pia legata complectens 1846 [1843–1906] és Formulæ quietantiarum et recognitionum capitalium exhærentium 1846 [–1852]

⁸⁸⁵ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 182.

⁸⁸⁶ MFL, VI.17, I/b 18. Computus sacrorum 1877–1906 {=Intentiones}; MFL, VI.17, I/b 9. Sacra soluta 1906–1917 {=Intentiones}

⁸⁸⁷ Vö. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 114.

visszatérő eleme a szentmisék mondatása.⁸⁸⁸ A kamarai küldött 1618 szentmise elmondatásának fedezetét foglalta le a kolostor feloszlatásakor 1788-ban.⁸⁸⁹ Intenciók könyvek az 1877–1933 közötti időből maradtak fenn. 1877-ben a legtöbbet misét májusban mondták el. 1897-ben összesen 834 misestipendiumot végeztek el, ebből a szeptember és a július volt erős.⁸⁹⁰ 1905-ben 440 olvasott, 299 énekes szentmisét mondtak, és még egyszer ennyit vettek föl. A kimutatások szerint az atyák gondosan ügyeltek arra, hogy egy éven belül elmondják az intenciót. 1843-tól volt engedélyük a ferences atyáknak az Apostoli Penitenciáriától, hogy máshol is elmondhatóak legyenek a Gyűdön mondatott szentmisék, akár világi papok által is.⁸⁹¹ Valószínű, hogy amikor sok intenció volt, az intenciókat a siklósi rendház tagjai is végezték, hiszen ebben az időszakban mindössze három páter lakott Gyűdön. Rendszeresen végeztek intenció nélkül is szentmisét a hívekért vagy a szegényekért.⁸⁹²

A szentmisemondatásnak az egyszerű emberek azonnali, mágikus hatóerőt tulajdonítottak az újkor elején.⁸⁹³ Ez a hozzáállás Gyűdön a XX. század elején is kitapintható. 1927-ben egy fiatal kunbajai özvegy fél éve elhunyt férjéért mondatott misét Gyűdön, aki látomásban ezt tőle ismételten kérte. Miután teljesítette kérését és térden az oltárt kerülte szemét törülgetve, arcán nyomást érzett, és zsebkendőjén halott férjének keze nyoma kiégett.⁸⁹⁴ A források egyenetlensége mellett is megállapítható, hogy a XVIII. században jóval több misét mondtak a kegyhelyen, mint a XIX. században, azonban ez a szám a millennium tájékán ismét emelkedni kezdett. Az első világháború kiugró adataiban összetalálkozik az egzisztenciális megrendültség és a még meglévő paraszti kultúra fogékonysága a természetfelettire. Ez a kultúra aztán feltartóztathatatlanul málott szét az iparosodással, urbanizációval, amit némileg ellensúlyozott a szentség hatékony jelenlétének ünneplése a katolikus szubkultúrában. Az

⁸⁸⁸ Igaz, számuk a többi adományhoz képest 1750 után csökken. Ennek oka azóta elveszett intenciók könyvek elkezdése lehetett. Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 264–265; [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 264.

⁸⁸⁹ HU MNL OL C 0103 43v–44r

⁸⁹⁰ MFL, VI.17, I/b 18. Computus sacrorum 1877–1906 {=Intentiones}; MFL, VI.17, I/b 9. Sacra soluta 1906–1917 {=Intentiones}

⁸⁹¹ PEL.I.1.a.1. 341/1843

⁸⁹² Magyar Ferences Levéltár VI.17. I/b 18. Computus sacrorum 1877–1906 {=Intentiones}; MFL, VI.17, I/b 9. Sacra soluta 1906–1917 {=Intentiones}, MFL, VI.17, I/a 1. [Intentiones] 1924–1931

⁸⁹³ Vö. PÁSZTOR, L., *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, 71–74.

⁸⁹⁴ Az esetet az egyházmegyei hatóság nem vizsgálta ki, bár fölterjesztették. – MFL, VI.17 I/b 2, 137 és MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely. Második könyv*, 179–183. Az elhunyt hozzátartozó kísértéként visszajárása a XI–XII. századtól öntötte el Európát. Korábban csak a szentek jelentek meg, ekkor viszont a társadalmi igényre válaszul megfogalmazódott a tisztítóűz *helyének* teológiai tanítása, amely elfogadottá tette az elhunyt lelkek visszajárását. Általában rokonnak jelent meg a halott, hogy a tisztítóűzből való megmentéséért kérjen imát. Vö. SCHMITT, J-C., *Macht der Toten, Macht der Menschen. Gespenstererscheinungen im hohen Mittelalter*, in *Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-antropologische Studien* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 91) (szerk. Lüdtke A.), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1991, 143–167, 149.

ezredfordulótól a hitgyakorlat sematikusán használt formáit, így a misemondatást, egyre nagyobb arányban hagyják el a katolikusok. Az elmúlt években a kegyhelyen már nem jutott minden napra miseszándék az ott szolgáló egyetlen papnak sem. Ugyanakkor csak 2016-ban 9 bejegyzés kért családtagjának örök nyugalommal a vendégkönyvekben, tehát van igény az „örök nyugalom” kiesésére, még ha ez nem is szentmisemondatásban fejeződik ki.

5.1.10. A PRÉDIKÁCIÓ

A prédikáció, a homília, azaz a hittitkok magyarázata meghatározó részét képezi a Megtestesült Szó közvetítésének. Hangsúlyos szerep jut neki missziós környezetben és a már nemzedékek óta keresztény közösségek életében is. A Krisztusban újjáteremtett krisztushívőnek a prédikáció segít új, krisztusi relációba lépni a világgal, és elhelyezni saját magát, céljait a számára adott környezet és lehetőségek között. A prédikáció a keresztény többségű társadalmakban társadalmi szerepeket is magára ölt.

A középkorban egzisztenciális félelmek járták át széles néptömegek mindennapjait. A prédikáció társadalmi feladata volt, hogy erőt öntsön a gyámoltalanokba. Igyekezett a globális félelmet már megnevezett félelmekbe átfordítani. Nem az ismeretlen kaszás, a pestis ellen kell küzdeni, hanem a sátán és bűn ellen, akiket Krisztus már legyőzött.⁸⁹⁵ Az újkori prédikáció a csodálatos isteni beavatkozás hangsúlyozásával oldotta az egzisztenciális félelmet. A XVIII. század közepén megjelenő felvilágosult szentbeszéd a hatékonyan segítő, de észszerű isteni segítséget hirdette, amint ez a Gyűdön is használt Winkler-gyűjteményben megfigyelhető.⁸⁹⁶ A prédikációra hatalmas társadalmi igény volt. A XVIII. században többször a hívek követelték a prédikációt, az újabb és újabb szentmisék alapítását, amelyek alkalmával új ismeretekkel találkozhattak.⁸⁹⁷

A XVIII. századi gyűdi prédikáció barokkos hömpölygéssel halmozta az ó- és újszövetségi és patrisztikus utalásokat. Számos történelmi példa és mirákulum is megjelent a prédikációkban. A fennmaradt horvát és magyar nyelvű prédikációs gyűjtemények közül P. Raus Cirill 1774-ben szerkesztett máriás beszédgyűjteménye a gyűdi kegyhely eredetlegendáját többször is idézi. Idéz az egyházatyáktól és középkori teológusoktól (Szent Ágoston, Szent Germanos, Szent Jeromos, Damaszkuszi Szent János, Nagy Szent Albert, Szent Brigitta, Szent Bernát), valamint ókori szerzőktől (Asclepiosz, Plutharkosz, ifj. Plinius). Szerepel nála az ókori görög mítosz Icarosról és Ariadnéről, és Artúr király mondája is. Gyakran visszatérő motívum

⁸⁹⁵ Vö. DELUMEAU, J., *Angst im Abendland*, 38.

⁸⁹⁶ A szerző 1.514 középkortól kora újkorig megtörtént prédikációs példát gyűjtött össze 1767-ben. A kötet a gyűdi kolostor könyvtárában maradt fenn. – PEK TGyO Kt. Ms 214, WINKLER M., *Manipulus florum*; vö. TŰSKÉS, G., *Búcsújárás*, 57.

⁸⁹⁷ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 505.

beszédeiben a szeplőtelen fogantatás. Ebben Duns Scotus-ra támaszkodhatott, akinek írásai és azok feldolgozásai megvoltak a siklói kolostorkönyvtárban.⁸⁹⁸

P. Juhász Donát 1780–1805 között íródott vasárnapokra írt beszédei gazdagon támaszkodnak bibliai idézetekre, és idézetekre az egyházatyáktól és középkori teológusoktól (Szent Ágoston, Alexandriai Szent Kírilloz, Cæsarius,⁸⁹⁹ Szent Theodorétosz, Szent Ambrus, Nagy Szent Gergely, Clairvaux-i Szent Bernát, Rupert (von Deutz), Francis Bacon, Szent Bonaventúra), és görög filozófusoktól (Arisztobulosz, Demoszthenész). Használ tanulságos történeteket is.⁹⁰⁰ Gazdag példatára alapján őt is a barokk örökösének tekinthetjük, azonban példáival józanul bánik, ami Winkler felvilágosult katolicizmusával rokonítja.⁹⁰¹

Az abszolutizmus állami reformok szócsövének használta a prédikációt a társadalom jobbítására, erkölcsössé nevelésére, a hatékony egészségügyi és mezőgazdasági megoldások elfogadtatására.⁹⁰² Bajor szentbeszéd-minták elemzéséből látható, hogy a szentbeszédek 1800 körül megváltoztatták példatárukat, és a vallásosságot kezdték tisztán az evangéliumra alapozni. A népi jámborsági gyakorlatokat egyesek egyszerűen agyonhallgatták, mások pedig gyűlölettel beszéltek róluk. Többek beszédeiben azonban kifejeződésre jutott egy a barokk jámborsággal megértőbb, felvilágosult lelkipásztori beállítottság is. Ezek a beszédek a hívő keresztény társulati tagságot, a skapulárét hordó, rózsafüzérező, Szűz Mária-képet tisztelő, és eközben Krisztust igaz lélekkel imádó keresztényt dicsérik.⁹⁰³

P. Márton Lukács gyüdi beszédei ebbe a megértően felvilágosult irányzatba sorolhatók. P. Márton a gyüdi zarándokokról nagy szeretettel, nevelő célzattal beszél. IV. beszédében arra buzdít, hogy a zarándok ne csak gyónjon, áldozzon a kegyhelyen, hanem erkölcsében is igyekezzen utánozni Máriát.⁹⁰⁴ VI. beszédében a megtérésről és a kegykép előtti imádság helyes voltáról szól. Felsorolja továbbá, hogy szükség, szegénység, rágalom, családtagért való aggodás esetén Mária saját tapasztalatai alapján megértő lesz hozzánk.⁹⁰⁵ VII. beszédében pedig

⁸⁹⁸ Vö. PEK TGyO Kt. Ms 417. RAUS, C., *Különös beszédek a B. Szűz Mariáról*; PEK TGyO Kt. Ms 363. DUNS SCOTUS, J., [In quatuor libros sententiarum.]; PEK TGyO Kt. Ms 318. *Physica seu philosophia naturalis ad mentem subtilium antesignani Joannis Duns Scoti Franciscani concinnata*; PEK TGyO Kt. Ms 317. *Summulæ seu institutiones dialecticæ ad mentem subtilium antesignani Joannis Duns Scoti Franciscani*.

⁸⁹⁹ A Nazianoszi vagy Arles-i egyházatyáról lehet szó a IV. vagy VI. századból.

⁹⁰⁰ Egyik története egy leányról szól, aki hosszú haját adja el szegénységében, de megőrzi tisztaságát inségében, és sikeresen férjhez megy. Egy másik történet az uzsorásról szól és két fiáról, akik közül az egyik szerzetes; ez megmenekül az örök haláltól, de hiába inti bűnbánatra apját és bátyját, őket nem tudja megmenteni.

⁹⁰¹ PEK TGyO Kt. Ms 414, RAUS C., *Rövid vasárnapi beszédek...* (Segesdini 1787.), PEK TGyO Kt. Ms 375, JUHÁSZ D., *Ünnepnapi predikatiók...*, PEK TGyO Kt. Ms 300, JUHÁSZ D., *Vasárnapi predikatiók...*

⁹⁰² Vö. LEHMANN, M., *Der Donauschwabe und sein religiöses Leben*, 213.

⁹⁰³ Vö. SCHREIBER, C., *Aufklärung und Frömmigkeit. Die katholische Predigt im deutschen Aufklärungszeitalter und ihre Stellung zur Frömmigkeit und zur Liturgie. Mit Berücksichtigung von Johann Michael Sailer. Abhandlungen der Bayerischen Benediktiner-Akademie 4*, Neuer Filser, München 1940, 42–46.

⁹⁰⁴ PEK TGyO Kt. Ms 305, MÁRTON L., *Mária dicsérete*, IV. beszéd (1850), 25–26.

⁹⁰⁵ PEK TGyO Kt. Ms 305, MÁRTON L., *Mária dicsérete*, VI. beszéd (1850), 42.

a kegyhelyre érkező zarándok örömét emeli ki, aki előtt felbukkan a kegytemplom sziluettje.⁹⁰⁶ Mindezek az erkölcsös, elmélyülten megélt zarándoklásra buzdítanak, és megtapasztalt isteni segítségről, Mária megértő közbenjárásáról szólnak.⁹⁰⁷

A XIX–XX. században a historia domus helyenként tartalmi összefoglalót ad a jeles alkalmakon elhangzott beszédekről, néhol pedig ilyen tartalmú újságcikk-kivágásokat illeszt be. 1846-ban az új praesidens a plébániává emelés ünnepén, Mária Neve Napján szólt a „Szent Szűz születéséről és Nevéről, innen átvezetve a beszéd fonalát a Csodatevő templomához, amely annyi, fordulatokban gazdag év után immár plébániának és állandó szerzetesi közösség székházának örvendezhet.”⁹⁰⁸

A prédikáció az újkorban a szentmise előtt volt. Kötelező volt prédikálni minden vasár- és ünnepnap, különös gondossággal a nagyböjtnél és egyes missziós alkalmakon.⁹⁰⁹ A szentbeszéd nem kapcsolódott a liturgiához, csak népével kötődött az utána kezdődő nagymiséhez. 1738-ban a nyári vasárnapokon nagy tömeg jelenlétében háromnyelvű prédikációt tartottak Gyűdön az egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint.⁹¹⁰ 1746. február 25-én az újonnan alapított rezidencia kegyúri megerősítésében szabályozták a siklói rendház kötelezettségeit Gyűdön. Ezek közé tartozott az újholdvasárnapokon és látogatottabb, nagyobb ünnepeken a háromnyelvű – magyar, német és illír – prédikációk biztosítása.⁹¹¹

Az 1771-es gyűdi kegyhelytörténet írja, hogy az 1706-tól megvannak az (újhold)vasárnapi szentmisék a szokásos három szentbeszéddel „a legszentebb és dicséretre méltóbb Szűz Mária tiszteletére, ahogy az a mai napig szokásban van.”⁹¹² 1782-ben újholdvasárnapokon a siklói hívek Gyűdön hallgatnak prédikációt.⁹¹³

1783-ban a Tolna megyei Závodon már a szentmisében tartják meg a prédikációt az evangélium után, így aztán azon is a szentmiséhez hasonló módon buzgón vesznek részt a hívek.⁹¹⁴ Sziléziában 1811-ben próbálták ki ezt, a kísérletező plébánosnak azonban az egyházmegyei újság hasábjain még védekeznie kellett, mert kollégái feltűnősködéssel

⁹⁰⁶ PEK TGyO Kt. Ms 305, MÁRTON L., *Mária dicsérete*, VII. beszéd (1845), 49.

⁹⁰⁷ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 261–262.

⁹⁰⁸ MFL, VI.17 I/b 7, 87.

⁹⁰⁹ Vö. LEHMANN, M., *Der Donauschwabe und sein religiöses Leben*, 213.

⁹¹⁰ Vö. GÓZSY, Z.–VARGA, SZ., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 114.

⁹¹¹ „tam diebus Dominicis Novilunaribus, quam festivitatibus Majoribus, dum populus concurrere solet, pro dicendo Sermone, Germanicus, Hungaricus & Illiricus Concionatorem”. – PEL.III.115.10, CZERPÁN I., *Actus Siklosiensis I.*, [Siklós 1778], 85.

⁹¹² „P. Präsidenten... als dan von dieser Zeit an, alle neue Sontäg, samt seinen untergebenen Pfarr kindern auf das fleisigste diese Andacht observieret... mit heiligen Messen sambt dennen dreÿen predigen allezeit, zur ehren der allerheiligsten und glorwürdigsten Jungfrau Maria, wie noch bis dato in brauch ist”. – PEK TGyO Kt., Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 8f

⁹¹³ PEL.I.1.c.116, 210.

⁹¹⁴ PEL.I.1.c.16, 170.

vádolták.⁹¹⁵ Gyűdön ez a forma az 1845-s vizita leírásában jelenik meg először a nem búcsúi vasárnapok gyakorlataként. A búcsúkon őrizték a régtől megszokott szertartásrendet.

1830-ban a nagyobb búcsúkon 9 és 16 órakor volt három nyelven szentbeszéd. A Fájdalmas Anya-szobornál Hétfájdalmú Szűz napján tartottak háromnyelvű szentbeszédet és körmenetet.⁹¹⁶ Legkésőbb 1835-től a magyarok beszéde a kálvárián, a horvátoké a kegytemplomban, a németeké a Gyóntatódvarban volt. Gyűdön a beszédeket vendégszónokok mondták a környező rendházakból, plébániákról. Radnich János zárgondnok arról ad hírt 1828-ban, hogy a vizita által engedélyezettekén kívül, a nagy búcsúk tájékán hétköznapokon is három prédikáció van reggel és délben.⁹¹⁷ 1844-ben is különböző nyelvű gyűdi szentbeszédeket említ az ordinárius egy leiratában.⁹¹⁸ 1845-ben búcsúi sokadalomkor 9 órakor volt a szentbeszéd – a templombúcsúkor németül – utána énekes mise. Egyébként a mise alatt az oltártól volt beszéd.⁹¹⁹ 1863-ban rendszeren a búcsúkon 9 órakor volt a háromnyelvű szentbeszéd, de a pünkösöd előtti három napban délután négykor is voltak beszédek.⁹²⁰ Még 1900. szeptember 7-én a Jubileumi Kereszt megáldásának zárándoklatán is ez a búcsúi rend volt érvényben.⁹²¹ Feltételezhetően 1916. pünkösödjén is; ekkor 7 horvát, 7 magyar beszéd volt, németül csak vasárnap mondtak beszédet.⁹²²

Számunkra ma már elképzelhetetlen, hogyan értették a szentbeszédet a nagy tömegek, amikor hangosítás híján a többség hangfoszlányoknál többet nem hallhatott belőle. Bizonytalán más volt a zajokhoz való viszonya az emberi fülnek kevesebb civilizációs ártalom között. Más volt az értelmezési struktúra is, amely nem annyira érteni, mint átélni akart. Az első világháborút követően, a rádiózás, a mozi, a filmhíradók indulásával alakultak ki a számunkra ismerős beszédértés dimenziói. A technikai fejlődés a kegyhelyen is elébe ment az értés újfajta lehetőségének és igényének. A szabadtéri oltár megépítésekor már gondoskodtak az atyák hangosításról. 1942-ben vettek megafont, 1943-ban egy gramofonos rádiót és a szabadtéri oltárra, a régi helyére egy dinamikus mikrofont vásároltak a szerzetesek.⁹²³ Az egyidejű, többnyelvű prédikációk legkésőbb a hangosítás kiépítésével tűntek el.

⁹¹⁵ Vö. BENDEL, R., *Der Seelsorger im Dienst der Volkserziehung: Seelsorge im Bistum Breslau im Zeichen der Aufklärung* (Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 27), Böhlau, Köln 1996, 360 és 384.

⁹¹⁶ PEL.I.1.a.1. 837/1830, 9r

⁹¹⁷ PEL.I.1.a.1. 1268/1828

⁹¹⁸ PEL.I.1.a.1. 1997/1844

⁹¹⁹ PEL.I.1.a.1. 1610/1845, 5r

⁹²⁰ *Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 12.

⁹²¹ MFL, VI.17, I./b 2., 11.

⁹²² Feltehetően P 1–1, Szo/V/H 2–2. – MFL, VI.17 I/b 2, 47.

⁹²³ MFL, VI.17 Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 188.213.

Az 1689–1848 közötti gyűdi tabulák a legtöbb atyánál jelölték, hogy hitszónok. Külön megneveztek időnként a máriás szónokokat vagy az egymással párhuzamosan, három nyelven tartott szentbeszédnek miatt szükséges magyar, német és illír (horvát) szónokot. A székház csak az 1780-as években bírt mindhárom nyelven külön szónokkal, ekkor jóval az engedélyezett létszám fölött tartózkodtak ugyanis Gyűdön szerzetesek, így jutott rendtag minden feladatra. Amit lehetett, később is megoldottak helyben. 1846. szeptember 13-án az új praesidens, 1853. június 26-án az Immaculata-szobor állításakor a vikárius mondott beszédet.⁹²⁴ Legtöbbször azonban a siklói konvent segítségével oldották meg az ünnepi szónokok kérdését.⁹²⁵ A felosztatási leltár iratanyagában hosszasan mérlegelik, hogy miért kellenek lovak a kegyhelynek, ha egyszer szegénységi fogadalomban élnek a szerzetesek. Végül úgy döntenek, hogy lelkipásztori céllal két ló tartása indokolt, hogy a siklói atyákat elhozzák Gyűdre kíséret végett.⁹²⁶ A XIX. század utolsó harmadában a siklói historiában megőrzött személyzeti lajstromok néhány évnél szintén feltüntettek gyűdi szónokot, ami a rendszeres kíséret gyakorlatának folytatásáról tanúskodik. Ekkor ugyanis ismét csak néhány szerzetespap élt Gyűdön.⁹²⁷ **(Melléklet 7.)**

Radnich János zárgondnok jelentéséből tudjuk, hogy a siklói atyákon kívül 1828 telén Pécsről hozatott ferences szónokot az adminisztrátor.⁹²⁸ 1857-ben a Gyóntatóudvar keresztjének megáldásán P. Alacson Gaudens pécsi gvárdián szónokolt.⁹²⁹ 1916. pünkösdjén a gyűdi atyákon kívül a németi plébános, a pécsi rendház vikáriusa, valamint mohácsi, siklói ferences atyák prédikáltak.⁹³⁰

5.1.11. A ZENEI SZOLGÁLAT

A gyűdi kegyhely zenei életéről keveset tudunk. Feltételezhetően több csoport zenei közreműködésének keveréke adta a búcsúk zenei összképét. A következő csoportok meghatározhatók: 1) A közösen végzett liturgia és szentórák, áhítatok zenei világát a ferencesek alakították ki. 2) Az egyes zárandokcsoportok szentmiséinek, áhítatainak formálásáért a búcsúsokkal érkező kántorok, előénekesek, a prosenciót kísérő zenekarok feleltek. 3) A templomi virrasztás énekes kincset maguk a résztvevő zárandokok alakították. 4) A bódésor szórakoztató zenéjét más, a sokadalom kiszolgálására érkezett zenészek formálták.

⁹²⁴ MFL, VI.17, I/b 7, 87–88.

⁹²⁵ PEL.III.115.10, CZERPÁN I., Actus Siklosiensis I., [Siklós 1778], 84.

⁹²⁶ Az elárverezett négy lóból kettőt a volt házfőnök azonnal megvesz, még ha nehezen is tud enni adni nekik, mert a vízfordáshoz ezek elengedhetetlenek. – HU MNL OL C 0103 30v és 31r

⁹²⁷ PEL.III. 115.12, 94–106.

⁹²⁸ Radnich János zárgondnok azt kifogásolta, hogy a vasárnapi persely kétharmadát, 24 forintot költötte az adminisztrátor erre. – PEL.I.1.a.1. 479/1829

⁹²⁹ MFL, VI.17, I/b 7, 89.

⁹³⁰ MFL, VI.17 I/b 2, 47.

1) A liturgia alapvetően recitált és énekelt volt. Hangszerkísérettől 1733-tól a templom orgonája szolgált. Ezt a kis hangszer 1761-ben egy 16 változatos nagyobb hangszerre cserélték, amit aztán a XIX. század elejétől kezdve szinte folyamatosan javítottak. A mai hangszer 1900-ra készült el, 1978-ban és 2015-ben bővítették. 1788-ban a padláson leltárba vettek egy régi dobot,⁹³¹ amiből lehet következtetni más hangszeres használatára, még ha kifejezetten nincs is feljegyzés erről Gyűdön. Más kegyhelyek párhuzamai alapján mégis feltételezhető, hogy a zarándokcsoportokat kísérő fűvós zenekarok szerepet kaptak az ének kísérésében.⁹³²

A monumentális hangzó élményhez a kegyhely harangjai nagyban hozzájárultak. A zengő harangszó az imádságot az Istenhez viszi, így a zarándokokat fogadó harangszó a megérkezettek imáinak, fogadalmainak Isten elé jutását segíti. 1733-ban 2 kicsi harang volt Gyűdön, a kegytemplom tornyainak elkészültével 1759-ben 4 harang, 1813-tól 6 harang, 1855-től 5 harang szolgált, amelyből 1916-ban 2 maradt. A harangokat két részletben 1935-re sikerült pótolni.

1746. július 28-án, a gyűdi székház alapítása után néhány hónappal szereztek be a ferencesek Gyűdre egy kézzel írt Cantoralét, amelybe a ladiszlaita rendtartomány összes rendházának neve alatt egy-egy ordináriumot kottáztak. Amikor használták ezt a kötetet, akkor feltehetően a siklósi ordináriumot énekelték Gyűdön. Érdekesség, hogy újholdvasárnapokra egy külön introitus szerepel, ami Gyűdön rendszeresen el is hangozhatott a XVIII. század újholdvasárnapi sokadalmain.⁹³³

A zenei szolgálat nyilván hangsúlyos részét képezte a ferences szerzetesek kegyhely-pasztorációjának, mert rögtön 1741-től, a gyűdi letelepedéstől kezdődően törekedtek rá, hogy legyen Gyűdön orgonálni tudó szerzetespap. A személyzeti lajstromok különbséget tesznek a hangszeren játszó orgonista és az éneket vezető kántor között. Hiányok a kántori szolgálat ellátásában azonban az 1780-as évek rekordlétszáma mellett is adódtak. P. Geller Maxim 1785-ig még kiséghetett, de 1787-ben P. Dencsár praesidens volt az egyetlen orgonálni tudó rendtag a székházban.⁹³⁴ A XX. században a novíciusok között egyszer előfordult orgonista; ez valószínűleg nem jelentette a civil kántor hiányát, a novícius legfeljebb kiséghetett.

⁹³¹ A 296. soron – HU MNL OL C 0103 64v

⁹³² Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 163–164.

⁹³³ PEK TGyO Kt. Ms 448. [Cantoralé.] (Sacrum Zagrabiense maius, Varasdiense, Crisiense, Remeticense, Crapinense, Ivanichense, Ormosdinense, Caproncense, Chaktornense, Quinque Ecclesiense, Szigethanum, Veroczaense, Canisiense, Siklosiense, Hrastoviczense, Costaniczense, Segusdiense, Attadiense).

⁹³⁴ A tabellák szerint P. Geller Maxim 1773 kivételével 1768–1785 között a kegyhelyen volt, 1770-ben orgonistaként. Ő tehát bár ekkor már idős, de P. Vassanits áthelyezését követően 1785-ig még kiséghetett orgonistaként. – MFL, VI.13, 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ven. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiae Mariano Judensis ab anno 1687–1848; PEL.I.1.a.1. 73/1787.

Civil kántor-organistát 1807-től fizetett a kegyhely bevételeiből a ferences adminisztrátor.⁹³⁵ Addig a siklósi rendház segíthette ki szerzetes-kántorral a kegyhelyet a sokadalmak alkalmával a székház feloszlatása után.⁹³⁶ A kántorból Király József püspök 1810. június 15-i egyházlátogatását követően az újdonsült plébánia kántortanítója lett, és ez így maradt a kommunista hatalomátvételig. 1950 után, a kegyhelyet gondozó egyházmegyes papság mellett is folyamatosan működtek kántorok, immár tanítói feladatok nélkül. Szerepük meghatározó a gyűdi liturgia alakításában.

1807–1815 között tűnt fel a számadáskönyvekben az első civil kántor, Stumpf Mihály. A kántortanítói ház terve kapcsán Halász Lőrincet említik kántorként 1816-ban.⁹³⁷ 1817–1846 között Metz György a kántor. 1846-ban elbocsátották, és megpályáztatták az állást, melyre Tobell és Lintzhab jelentkezett, de 1849-ben már Metz Józsefet erősítették meg az állásban.⁹³⁸ 1884-ben vélhetően ugyanez a Metz gyűdi kántortanító tanúskodik egy csodás gyógyulás kapcsán. 1899-ben pályáztatták meg újra a kántortanítói állást.⁹³⁹ 1916-ban halt meg Saághy Ferenc gyűdi kántortanító. Ismert még kántorként Szalay Sándor (†1959), a kalocsai iskolanövérnek közül Máriagyűdön maradt Doloróza nővér, utána Sáty József (†1990). 1985 és 1990 között Utschalott László kántorkodott Gyűdön, 1981–1985 között és 1990-től Polgár Péter látja el a kántori szolgálatot.⁹⁴⁰ (**Melléklet 8.**)

2) Az 1900-ban újrarendezett provinciák reformjainak sorába illeszkedett a klauzura betartatása. Ennek 1902-ben történt bevezetésével kapcsolatos nehézségek felsorolásából kiderül, hogy a vendég papokon és gyóntatókon kívül a vidéki tanítók, előénekes kántorok is a zárdában kaptak helyet, és a folyosón éjszakáztak búcsúk alkalmával. A refectoriumot szinte megtöltötték, és a jó gyűdi bor hatására többször méltatlanul viselkedtek.⁹⁴¹ Feltételezhető tehát, hogy végig a XIX. században a kántorok, előénekesek – akik valószínűleg a búcsúvezetők is voltak – a székházban kaptak kosztot, szállást. Ennek oka lehetett, hogy ők szolgáltak prosenciójuk saját miséjén kántorként, és azonfelül is a csoportjuk által tartott áhítatok, szentórák, litániák, keresztutak alkalmával. Ők tanították, hagyományozták a kegyhely felé és a kegyhelyen felhangzó imádságokat, népénekeket.

⁹³⁵ Első említése: MFL, VI.17 I/b 14, Corpus rationum seu status activus et passivus ecclesiae Mariano-Gyüdensis sub P. Capistrano Vassanics a 30. Iulii 1803. Status passivus [1803–1820], 1807.04.27.

⁹³⁶ Az 1795-ben és 1797-ben a Kamarához benyújtott éves elszámolásban a sekrestyés bére igen, kántoré még nem szerepelt. – PEL.I.1.a.1. 158/1795; PEL.I.1.a.1. 135/1797.

⁹³⁷ PEL.I.1.a.1. 127/1816

⁹³⁸ PEL.I.1.a.1. 1575, 1817, 2044/1846; 1473/1849. 1862-ben tanú egy áttérésnél. – MFL, VI.17, I/b 7, 162.

⁹³⁹ PEL.I.1.a.1. 4701/1899; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 259.

⁹⁴⁰ Polgárné Klement Anikó szíves közlése (2015. május 7.).

⁹⁴¹ MFL, VI.17. A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 92.

3) A különböző búcsús közösségek hozták magukkal a maguk anyanyelvén a maguk énekkincsét. A XX. század elejéig 11 a gyúdi Szűzanyához szóló éneket tartalmazó ének- és imalap, valamint 30 másik hasonló kiadvány ismert Gyúd vonzaskörzetének nyomdáiból, valamint Budáról és Pestről. **(Melléklet 3.)** Utóbbiak némelyike szintén a gyúdi kegyszobor képével megjelentetett ponyvanyomtatvány. A gyúdi zárda ezzel szemben egyetlen, *lourdes*-i Mária-énekeket népszerűsítő ponyvát jegyez ebből az időből. Csak a vonzaskörzet Trianon utáni újjászervezésének eszközeként jelent meg pécsi, majd gyúdi kiadásban máriagyúdi ének- és imakönyv. Erre az időszakra tehető a tudatos búcsú-szervezés kialakulása Gyúdon, aminek csúcspontját az 1948-as 800 éves jubileum megtartása jelentette. Erre számos kiadvánnyal készült a kegyhely. Trianon előtt azonban, úgy tűnik, hogy a ferenceseknek nem volt szándéka Gyúdon, hogy ezt a hagyományréteget alakítsák, befolyásolják. Feltételezhető, hogy ezt követően is meghatározó maradt az énekkincs továbbadásában a vidéki kántorok, énekvezetők szerepe, valamint a virrasztások alkalmával történő énektanulás. A virrasztás volt ugyanis az egyéni imádságra leginkább alkalmas idő, amikor egymástól is tanulhattak éneket, imádságot a búcsúsok. A különböző ponyvák énekkincse gyakran egy életen keresztül elkísérte a búcsúsokat, akik ezeket egymástól tanulta-leírva összegyűjtötték maguknak.⁹⁴²

4) A szentes búcsút kísérő vásár teret adott az ismerkedésre, szórakozásra is. A XIX. században a búcsúi szórakoztatás túlkapásait a felvilágosult katolicizmust képviselő klérus a hatóságokkal együtt próbálta visszaszorítani. Az ezzel kapcsolatos feljelentések emítik a táncot, a zeneszót is a kihágások elemeiként. 1844-ben a Baranya vármegyei hatóságok közbelépését kérte a megyéspüspök a búcsúkon Gyúdon a templom előtt három sorban kéregető valódi és álkoldusok megregulázásában, akik kiabálás, „elhangúlt ének- s hegedűszó által” zavarják az áhítatot.⁹⁴³ 1855-ben Moreau Tamás németmároki esperes-plébános tett feljelentést a gyúdi Szentkút birtokosai (Siklós városa) ellen, mert a kegyesség látszata alatt a hívők számára botrányos, zenés táncmulatságokat szerveznek a búcsúk alkalmával.⁹⁴⁴

5.1.12. AZ ÁHÍTATOK

A Tridentinum utáni jámborság meghatározó eleme a tanítás. Nemcsak a prédikáció és a katekézis, hanem az imák is dogmatikus megfogalmazásokkal vannak tele. A lelki gyakorlatok erények elérését tűzték ki célul. A latin hangsúlyozása a népnyelv-használatot a paraliturgikus szférába szorította, ezért a népnyelvű imádság a liturgiát – szentmise, zsoltosma – kiegészítő

⁹⁴² A Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték és a Bátaszéki Egyházmegyei Gyűjtemény több száz összefűzött ponyvagyűjteményt tartalmaz.

⁹⁴³ PEL.I.1.a.1. 1995/1844

⁹⁴⁴ PEL.I.1.a.1. 1156/1855

áhítatokban bontakozott ki, melyek száma ennek megfelelően a barokkban felduzzadt. A litániák hatalmas változatosságot mutattak, novénákat, keresztutat végeztek, és rózsafüzért nem csupán a Szűzanya tiszteletére, hanem a Szentháromság és a szentek tiszteletére is imádkoztak.⁹⁴⁵ Az áhítatokkal ellenséges érzületű felvilágosodás évtizedei után újra megszorodtak az áhítati formák, köztük jónéhány legfelsőbb szintű támogatással. 1854-ben, az *Immaculata Conceptio* kihirdetése alkalmából például Girk György pécsi püspök egy „Olvasó füzérke” című népszerűsítő kiadványt ajánlott a máriás kultusz terjesztésére körlevelében.⁹⁴⁶ Új áhítatok is megjelentek ekkor egyházi támogatással: májusi litánia, Jézus Szíve-péntek, lourdesi, majd fatimai áhítatok.

A Paukovich-könyv litániáin kívül XVIII. századi, Gyűdön közösségileg végzett áhítatokra utaló adatunk nincsen. A XIX. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvek is csak a hivatalosan pártolt áhítati formákra (szentségimádás, szentségi körmenet, vesperás, liltánia) kérdeznek rá. Azonban a felvilágosodás által babonának bélyegzett vallásgyakorlatok XIX. század eleji jelenléte nyomán azt feltételezhetjük, hogy a Gyűdön végzett áhítatok a barokkban tartalmazhattak olyan elemeket, amelyek a felvilágosodás nyomán kiszorultak a közösségi használatból, és legfeljebb a virrasztás kevéssé ellenőrzött magánáhítataiban éltek tovább. Akár a XIX. század elején már csak a sekrestyében kért és kapott áldások egy részéhez is lehet, hogy a XVIII. században használt ritualékban még könyörgéseket, invokációkat kapcsoltak, tehát akár ezek is liturgikus, közösségi használatban lehettek a szerzetesek irányításával. Ezt a barokk kori gyakorlatot úgy kell elképzelnünk, hogy a kegyhelyen egymással párhuzamosan kisebb csoportokban végzett áhítatok zajlottak az egyes zarándokcsoportok részvételével. A zarándokok különböző szükségekben külön is kérték a ferences atyák imáit, akik sorra járták az egyes csoportokat, imákat mondva fölöttük egyedi kéréseik szerint.⁹⁴⁷ Ez a gyakorlat szorulhatott vissza 1830 táján a sekrestyébe, aminek oka lehetett a mindössze két helyben lakó páter, de a felvilágosodás ellenséges légköre is. Igény viszont nagy volt rá, hiszen 15 évvel később is tiltja a sekrestyében a votiváliák árusítását egy püspöki leirat.⁹⁴⁸

P. Paukovich kéziratának első, a nap megszenteléséhez kötődő szakaszának imái alapvetően a szerzetes magánimádságai lehettek, de könnyen lehet, hogy használta őket a hozzá intézett egyedi kérésekkor is. Van benne ima az őrangyalokhoz, Assisi Szent Ferenchez, Pádúai

⁹⁴⁵ Vö. SCHROTT, A., *Die Reform des Trienter Konzils im Spiegel der nachfolgenden Andachts-literatur*, in *Das Weltkonzil von Trient: sein Werden und Wirken*, I. (szerk. Schreiber G.), Herder, Freiburg 1951, 349–357, 349–350; BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 462.

⁹⁴⁶ PEL.I.1.g.1. 1854.09.07.

⁹⁴⁷ Ma a püünkösi tolongásban a reverendás papot megállító és áldását kérő cigány családok jelensége segít elképzelni, milyen lehetett a XVIII–XIX. századi gyűdi zarándoksokadalom.

⁹⁴⁸ PEL.I.1.a.1. 1268/1828, 1997/1844

Szent Antalhoz és Alcantarai Szent Péterhez, az összes védőszenthez, a ferences szentekhez, ugyanígy a békéért, az elhunytakért, saját magunkra mondott áldás. Továbbá imádság a Keresztrefeszítettnek, Nepomuki Szent Jánoshoz, az üdvözült lelkek pártfogását kérve. Majd egy ima Jézushoz, egy másik Szűz Máriához a tisztaság megőrzéséért, egy könyörgés az élet megjavításáért. Ezt Szűz Mária dicsérete követi, és egy könyörgés Szent Borbálához a boldog halálért. Majd ima az Irgalmasság Atyjához szorongatás idején, majd Szűz Máriához szintén a nyomorúság napjaiban. Az üldözöinkért mondott könyörgésben az Úr Jézus Krisztushoz kíván hasonlítani az imádkozó. A rész zárásaképpen Borromeo Szent Károly hat ajánlása és buzdítása következik, melyet kiváltképpen veszélyes betegségekben kell mondani.

A könyv első egységének fenti első főrészét keretezve a reggel és az este szerzetesi magánáhitatának imádságai szerepenek. Az elején egy reggeli ima⁹⁴⁹ és a „*Már kél a fénynek csillaga*” reggeli himnusz⁹⁵⁰ és két könyörgés áll a bűn nélküli nap-kezdetért. Ezután az INRI betűit kell magunkra rajzolni egy imádság során, hogy a hirtelen és készületlen haláltól megőrizzen az Úr.

Esti és szentgyónás előtti lelkiismeretvizsgálat pontjai következnek ezután szerzetesi szokás szerint (hálaadás, a világosság kérése, az elme megvizsgálása, a bűn okozta félelem és bánat, töredelem, a javulás szándéka). A nap végén az *Immár a nap leáldozott* kezdetű himnusz mondandó,⁹⁵¹ majd két könyörgés közül lehet választani. Aztán a reggelhez hasonló módon az INRI betűit kell magunkra rajzolni egy imádság során, hogy a hirtelen és készületlen haláltól megőrizzen az Úr. A kompletórium után mondható kiegészítő imák között az első helyen egy Szent Ferenc-himnusz áll,⁹⁵² mely Szent Domonkoshoz és Páduai Szent Antalhoz fordul a pártfogásukat kérve. Hétfőn szerdán és pénteken mondandó a jótevőkért való imádság.

A kegyhelyen voltak azonban nagyobb közösségben végzett áhítatok is. A Paukovich-könyvecske szerint a lorettói litániát, benne a Magyarok Nagyasszonyához szóló invocációval, utána Miatyánk–Üdvözléggel és az „*Oltalmad alá futunk*”⁹⁵³-imádsággal, valamint az Úrangyala zárókönyörgéssel és a májusi litániában ma is szokásos Szent József-könyörgéssel

⁹⁴⁹ *Mane pactum cum Deo* – reggeli egyezés Istennel.

⁹⁵⁰ Ld. art. *Iam lucis orto sidere*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk. DIÓS, I.), SZIT, Budapest 1993–2010, lásd <http://lexikon.katolikus.hu/I/Iam%20lucis%20orto%20sidere.html> (a kutatás ideje: 2021. 02. 28.)

⁹⁵¹ Ma a Liturgia horarum Befejező imaórájának himnusza, lásd <https://lh.kbs.sk/hu/default.htm> (a kutatás ideje: 2021. 03. 01.)

⁹⁵² „*Cœlorum candor splenduit/ novum Sidus emicuit/ Sacer Franciscus claruit/ cui Seraph apparuit/ signans cum charactere/ involis, plantis, latere/ dum formam Crucis gerere/ vult corde ore volere.*” (Paukovich írásmódja szerint.) Szerzője Stefano Casa Nova bíboros, Szent Ferenc kortársa. – PEK TGYO Kt. Ms 211. PAUKOVICS, J., *Preces devotionales...*, Mária-Gyűd 1757, 153; vö. BONAVENTURA, *The soul's journey into God. The tree of life. The life of St. Francis*, Paulist Press, 1978, 310, 31. l., lásd <https://books.google.hu/books?id=YvHldn0e1-MC&pg> (a kutatás ideje: 2021. 03. 03.)

⁹⁵³ Előbbieket csak megemlítve, ennek a szövegét is hozva.

imádkozták. Ez valószínűleg a XVIII. században is kiemelt áhítata volt a búcsúknak. 1830-ban a nagyobb ünnepeken vesperást, kisebbeken lorettói litániát végeznek az ünnepek vigíliáján, és hétköznapokon is, ha a hívek nagyobb számban jöttek össze.⁹⁵⁴ Vesperásról csak az 1830-as vizita szövegében olvasunk a kegyhelyen. Megléte nyilván főpásztori elvárás volt, a kegyhely gyakorlata azonban inkább a litánia lehetett. Mindenesetre 1845-ben a búcsúkon délután 3-kor mindig lorettói litánia volt az Oltáriszentség előtt. 1863-ban szintén, csak pünkösöd előtt volt a litánián kívül négykor szentbeszéd is.⁹⁵⁵

P. Paukovich végzett litániát a védőszentekhez is. Ebben a litániában az arkangyalok, őrangyalok, Keresztelő Szent János, Szent Péter, János, Mátyás és Tádé apostolok, Szent Dismáz, Szent Ferenc, Páduai Szent Antal, Alcantarai Szent Péter, Nepomuki Szent János, Rókus és Domonkos, Szent István király, Szent László és Szent Imre, Szent Anna, Klára és Borbála invocációja szerepel.

A nagyobb, több száz fős csoportok közös áhítatának tere legelőször is maga a prosenció, a körmenet, hiszen a fogadalmi zarándoklatok körmenetei meghatározott rendben, szigorúan szervezett formában, közösen mondott imádságokkal, harangzúgás közepette érkezett meg több napos út után a kegyszobor elé. 1844-ben a megyéspüspök elrendelte, hogy a szentmise és a különböző nyelvű szentbeszéd alatt ne harangszóval vonuljanak ki-be a körmenetek.⁹⁵⁶ A kegyhely irataiban leginkább a siklói prosencióról olvashatunk, de más, a pestisjárvány vagy az 1762/63-as marhavész kapcsán megfogadott bátaszéki, bácsi, diakovári körmenetek emléke is megőrződött a gyűdi mirákulumokban. Valószínűleg körmenettel érkeztek a hívek gyógyulásánál tanúskodó szekszárdi és dávodi plébánosok 1778/1783/1792-ben.⁹⁵⁷ Körmenettel érkeztek az 1840-es években a keszüiek évente egyszer valamely újholdszombaton.⁹⁵⁸ 1878-ban a pécsi ágostonos plébániáról,⁹⁵⁹ 1901-ben a pécsi ferences-plébániáról,⁹⁶⁰ 1909-ben a pünkösdi búcsúba a szigetvári plébániáról,⁹⁶¹ 1910-ben a mucsi és izsépi plébániákról,⁹⁶² 1911-ben a kisköszegi plébániáról férfi-zarándoklattal Kisboldogasszony búcsújára érkeztek Gyűdre a hívek körmenetileg.⁹⁶³ Ezenkívül is számos körmenetileg érkező csoportról emlékezik meg a XX. századi kegyhelytörténet. P. Oslaj

⁹⁵⁴ PEL.I.1.a.1. 837/1830, 9v

⁹⁵⁵ *Gyűdi Emlék. A gyűdi búcsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 12.

⁹⁵⁶ PEL.I.1.a.1.1997/1844

⁹⁵⁷ 279, 295, 300. csoda. – MFL, VI.17, I/b 5, 48–52.

⁹⁵⁸ PEL.I.1.a.1.1428/1842

⁹⁵⁹ PEL.I.1.a.1.1249/1878

⁹⁶⁰ PEL.I.1.a.1. 1840/1901

⁹⁶¹ PEL.I.1.a.1. 1853/1909

⁹⁶² PEL.I.1.a.1. 1727, 1848/1910

⁹⁶³ PEL.I.1.a.1. 3080/1911

Oswald praesidens összeírása 87 településről sorol fel egy vagy több, évente megismételt, fogadalmi zarándoklatot.⁹⁶⁴

A siklósi körmenetek kezdete a kegytemplom visszaadásáig nyúlik vissza. Mivel Gyüdön nem éltek katolikusok, a ferencesek híveikkel mentek Gyüdre körmenetben újholdvasárnapokra szentmisét bemutatni. A rácdúlás után 1708-ig egyetlen ferences van Siklóson, valószínűleg ezért a körmenetek szünetelnek, de aztán újrakezrik őket.⁹⁶⁵ 1738-ban a pestisjárvány elhárításaért a ferences atyák buzdítására az újholdvasárnapi gyüdi körmenet a siklósiak fogadalmi körmenetévé vált. 1782-ben még tartják.⁹⁶⁶ A körmenetek kiváltását plébániai áhítattal a felvilágosodás hatására a délnémet püspökségek már a XVII. század végén szorgalmazták, az állami hatóságok 1771 után gyakorolnak ez irányban nyomást.⁹⁶⁷ Siklóson 1810-re váltja ki szentségimádás az újholdvasárnapi prosenciót. A gyüdi körmenetek hiányoztak 1830-ban is.⁹⁶⁸ Az 1910-es években írt siklósi historia domus újholdvasárnapokon kívül említi még a húsvét és karácsony másnapján, az első könyörgőnapon, a Sarlós- és Kisboldogasszony ünnepén Gyüdre menő siklósi prosenciót.⁹⁶⁹ 1948-ban a Mária-napokra, 1950-ben húsvéthétfőn ment Gyüdre a siklósi prosenció.⁹⁷⁰

Körmenetek nemcsak a kegyhelyre, hanem a kegyhelyen belül is voltak, miután kiépültek a kegyhely körüli szakrális helyek. A Fájdalmas Anya szobrához 1830-ban évente kétszer tartottak körmenetet: Fájdalmas pénteken (virágvasárnap előtt) és Kisboldogasszony oktávján, Hétfájdalmú Szűz napján.⁹⁷¹ 1838-ban azért kaptak engedélyt a ferencesek a Fájdalmas Anya-szoborhoz vezető út tisztítására, hogy az körmenetileg megközelíthető legyen.⁹⁷² Zadavec István elbeszéli a Fájdalmas Anya-szoborhoz vezetett gyertyás körmenetek rendjét 1948-ból. Énekekkel vonultak fel a szoborig, ott litánia, könyörgés, szentbeszéd, Hiszekegy volt. Az áhítat végén Szűz Mária fátylának ereklyéjével adtak áldást, amit P. Imre minorita atya hozott Assisiből.⁹⁷³ A vigíliavirrasztás programjában a mai napig benne van a gyertyás körmenet a Fájdalmas Anyához az előesti szentmise után a főbúcsúk vigíliáján. 2015-től rózsafüzért mintázó sétányként újult meg a Fájdalmas Anyához vezető

⁹⁶⁴ MFL, VI.17, A máriagyüdi kegyhely. Második könyv, 383–385.

⁹⁶⁵ 1708-ban kap segítséget Kersich Ábrahám személyében. – MFL, VI.17, I/b 13, 30; MFL, VI.13, 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ve. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiæ Mariano Judensis ab anno 1687–1848, 4.

⁹⁶⁶ PEL.I.1.c.116, 210.

⁹⁶⁷ Vö. SCHÄFER, P., *Frömmigkeit in der Aufklärung*, 43–67, 49–50.

⁹⁶⁸ PEL.I.1.c.118, 26 ½, 1v; PEL.I.1.a.1. 837/1830, 13v

⁹⁶⁹ PEL.III.115.12, 67.

⁹⁷⁰ PEL.III.115.13, 156.161.

⁹⁷¹ PEL.I.1.a.1. 837/1830, 9r

⁹⁷² PEL.I.1.a.1. 344/1838

⁹⁷³ Dr. Joseph Placidus Nicolini OSB Assisi püspöke hitelesítette az ereklyét. Ma ez az ereklye nem fellelhető.

ösvény, amelyen a szabadtéri szentmisék után a szabadtéri oltártól indul a rózsafüzér-körmenet. A rózsafüzér-imádság végzéséről nincs Gyűdön feljegyzés, mindazonáltal általános lehetett. Mindössze két feljegyzés utal a rózsafüzérre: 1827-ben egy vita kapcsán (a 15 titkot tartalmazó) 15 táblás olvasók hiányoztak a lefoglalás után több hónappal Schmidt Antalné gyűdi kegytárgyárusnak visszaszolgáltató ingóságokból.⁹⁷⁴ 1913-ban sikerült a ferences atyáknak megszervezni a kicsiny gyűdi katolikus közösségben a Rózsafüzér Társulatot.⁹⁷⁵

1830-ban van feltámadási, úrnapi, annak oktávján és más, a Rituáléban előírt alkalmakkor szentséges körmenet harangzúgás közepette.⁹⁷⁶ 1845-ben húsvétkor 6 órakor a templom körül, úrnapiján a templomban volt szentséges körmenet.⁹⁷⁷

1830-ban szentségkítétel van újholdvasárnapokon, Úrnapiján és annak egész oktávjában, az adorációs napokon, az első rendű ünnepeken és farsang utolsó három napján. Formája az általános rítus szerint a nagymise után: Miatyánk, Üdvözlégy, Kis Dicsőség élőkért és holtakért, majd szentségi áldás. Az első és utolsó roratén szintén van szentségkítétel és a cibóriummal áldás.⁹⁷⁸ 1845-ben szentségkítétel újholdvasárnapokon van, valamint a búcsúi hétvégék szombatjain a délutáni lorettói litánia után.⁹⁷⁹ A viziták az előírtak megtartását rögzítik. Azonban az összeseregülő nép igényei szerint feltételezhetően ennél gyakrabban volt szentségkítétel, szentséges körmenet, hiszen 1829-ben a búcsúk tájékán hétköznapi is ünnepi miserendet tartottak az összeseregülő sokaságnak.⁹⁸⁰

A szentségimádási nap 1772-ben november 19-én volt, amit 1845-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyv december 19-nek írt; 1846-ban Mária Neve napjára, illetve a Kisboldogasszony utáni vasárnapra tették; ezt 1923-tól mindig szeptember 12-én kellett tartani. 2016-ban Nagyboldogasszony vigíliájára került.⁹⁸¹

Keresztutat 1751-ben állítottak Gyűdön: ekkortól kezdve biztosan végezték ezt az ájtatosságot. A keresztút 1830-ban jó idő esetén a Kálvárián, rossz időben a templomban volt nagybőjt péntekének délutánján, a végén szentségi áldással.⁹⁸² 1863-ban a keresztutat a búcsúsok egyénileg végezték, kivéve nagybőjtben, amikor délután kettőkor volt keresztút a

⁹⁷⁴ PEL.I.1.a.1. 290/1827

⁹⁷⁵ PEL.I.1.a.1. 4213/1913

⁹⁷⁶ PEL.I.1.a.1.1830/837, 9r

⁹⁷⁷ PEL.I.1.a.1.1610/1845, 7r

⁹⁷⁸ PEL.I.1.a.1. 837/1830, 9r

⁹⁷⁹ PEL.I.1.a.1.1610/1845, 7r

⁹⁸⁰ PEL.I.1.a.1.1268/1828

⁹⁸¹ PEL.III.115.12, 67; PEL.I.1.a.1.1610/1845, 7r; <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/1426-oltariszentseg-az-egyhaz-eletenek-kozeppontja-uj-szentsegimadasi-rend-a-pecsi-egyhazmegyeben> (a kutatás ideje: 2021. 01. 13.)

⁹⁸² PEL.I.1.a.1. 837/1830, 9r

kálvárián, rossz idő esetén a kegytemplomban.⁹⁸³ A kegyhelyen egyedül P. Zadravec István keresztútját adták ki 1948-ban, ami a volt tábori püspök egy korábbi munkájából való.⁹⁸⁴

5.1.13. SZENTELMÉNYEK, ÁLDÁSOK, EXORCIZMUSOK

A népi vallásosság súlypontját a csoportosan végzett áhítatokon kívül a különböző szentelmények, áldások és exorcizmusok képezték. Ezek a baj elhárításának hatékony eszközeit jelentették a középkor holisztikus világában, ahol a szent és a profán nem vált szét. A középkor egzisztenciális kitettséget a korújkor tömegeiben csak növelte a mechanikusan rendezett világ ridegsége. Az exorcista a közép- és újkorban a püspök engedélyével és a kereszt jelével felvértezett pap volt, aki Isten nevében parancsot adott az ördögnek, hogy hagyja el az adott embert/tárgyat/helyet/vidéket.⁹⁸⁵

Először a reformáció kérdőjelezte meg az áldások, szentelmények védő-óvó világát a reformált Krisztus-hit nevében. Ekkor azonban a társadalom tömegeinek világképe még nem változott meg, és a szélesebb néprétegek továbbra is igényelték egzisztenciális szükségleteikben a hit konkrét támaszát. 1593-ban az augsburgi vallási rendelet a tridenti zsinat rendelkezései értelmében szintén szót emelt az áldások mágikus alkalmazása ellen. A reformációra adott válaszként a tridenti reformot közvetítő *Rituale Romanum* (1614) drasztikusan megnyirbálta az áldások számát.

A francia, német egyházmegyék rituáléi azonban még a XIX. században is jóval több áldást és exorcizmust használtak a római rituale anyagánál. A *Rituale Romanum* áldó formuláinak 51%-a az anyagi biztonsághoz kapcsolódik, francia és német egyházmegyei rituáléknál ez az arány 61–77% között mozog. Áldó formulákat használtak újszülöttekre, gyermekágyas édesanyákra, haszonállatra, szántóföldre, gyümölcsfákra, szobára, bútorra, házra, hajóra. Más formulákkal a lázat, betegséget, vihart, jégesőt, fogfájást és más fájdalmakat igyekeztek elhárítani.⁹⁸⁶ A római rituale ugyanakkor mértékadó volt: a passauai ritualé 1774-es kiadása már a római ritualét követte, és drasztikusan csökkentette az 1608-tól kiadott korábbi ritualék áldásainak számát.⁹⁸⁷

P. Paukovich praeratorában majd 100 oldalnyi exorcizmus és áldás szerepel összemásolva a legkülönbözőbb szerkönyvekből. Biztosan használta a római ritualét,⁹⁸⁸ annak

⁹⁸³ Gyüdi Emlék. *A gyüdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára*, Pécs 1863, 12.

⁹⁸⁴ *Szentkeresztúti ájtatosság, amint Jeruzsálemben végzik*, 1948. Különnyomatként megjelent már 1933-ban, akkor még nem gyüdi kiadványként ZADRAVECZ, I., *Zarándok a Szentföldön* c. könyvéből. – Ld. Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjtemény, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény.

⁹⁸⁵ Vö. DELUMEAU, J., *Angst im Abendland*, 385.

⁹⁸⁶ Vö. HSIA, P. R., *Gegenreformation. Die Welt der katholischen Erneuerung 1540–1770*, 212–214.

⁹⁸⁷ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 275 és 425.

⁹⁸⁸ *Rituale Romanum Pauli Quinti Pontificis Maximi jussu editum; modo vero a ... Benedicto XIV. feliciter regnante auctum et castigatum*, Remondini, Venetiis 1757 (PEK TGYO Kt. AAi.I.29).

egyházmegyei alkalmazásai közül a kalocsait,⁹⁸⁹ a prágait,⁹⁹⁰ legfőképpen pedig a ferences Sannig ritualéját.⁹⁹¹ „A ferencesség, a ferences vallásosság lelki–szellemi állapot volt, s nem teológiailag megfogalmazott vallási rendszer. Az egyedüli szabályzónak az Evangéliumot fogadta el, amelyet a nép is ért.”⁹⁹² – Vallhatjuk Erdélyi Zsuzsannával, amikor erre az összeállításra tekintünk, amely mindenféle kiszolgáltatottságban a Gondviselő Istenhez kiált.

Olvashatunk exorcismust mennydörgéssel, villámlással, jégesővel, szélviharral fenyegető, kedvezőtlen időjárás elhárítására, a veszedelmes felhők elűzésére a Szent Kereszt jelében megesketve a felhőt, hogy menjen tovább. Majd a jégeső és a szelek ünnepélyes megkérlelése jön Krisztus öt szent sebére. Végül a villámlás és más veszedelmek ünnepélyes megkérlelése, majd még egy exorcismus az ördögök kiűzésére a határból Szűz Mária és az összes szentek közbenjárására, és még egy ünnepélyes megesketése az ördögöknek, hogy a veszedelmes felhővel egyetemben távozzanak.

Ezután áldások jönnek: a Gyertyaszentelő ünnepén kívül használatos gyertya-megáldás, a tűzkár elleni áldás, a csordák/ménések, igásbarom, ló, marha megáldása, marhavész elleni áldás, majd az állatoknak adandó só megáldása, végül a kárt szenvedettekre adott áldás. A nem esküvői gyűrű, a gyermekek, Jézus Neve, Szűz Mária képe, Jézus Krisztus, Szűz Mária vagy a szentek képe, a rózsafüzér, a közönséges füzér, az új kereszt, mellkereszt, cilícium, skapuláré, korda és kordát viselők megáldása ezután szerepel. A betegellátás és a lélekajánlás *Rituale Romanum* által közölt változata mellett, P. Paukovich hozza a beteg meglátogatását és megáldását, amikor az nem a betegek kenetének kiszolgáltatásakor történik. Szerepel szöveg a bágyadtság, gyulladás és más betegségek gyógyítására való víz megáldására, ami borogatásra, ivásra ajánlott. A lőpor, puszkagolyó fölött végzett exorcizmust a szülő asszony megáldása követi halva szüléskor.

⁹⁸⁹ *Rituale Romano-Colocense seu Formula Agendorum in administratione sacramentorum et caeteris ecclesiae publicis functionibus rite obeundis observanda, ac in usum Colocensis et comprovincialium diocesum accommodata*, Regia Universitas Pestiensis, Budae 1798 (PEK TGyO Kt. a.II.33).

⁹⁹⁰ *Rituale Romano-Pragense Jussu & Autoritate Rev. ac Cels. D.D. Ferdinandi e Com. de Kühnburg... Pro Sacramentorum administratione, & caeteris Ecclesiae functionibus rite, ac uniformiter obeundis, noviter recusum*, Matthias Höger, Vetro Pragae 1731, lásd <https://books.google.hu/books?id=onyowwEACAAJ> (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

⁹⁹¹ A hivatkozott kiadás megegyezik a Gyűdön is használt 1733-as Sannig-féle *Rituale Ecclesiasticum* vonatkozó részével. – Ld. SANNIG, B, *Collectio sive apparatus Absolutionum, Benedictionum, Conjuratum, Exorcismorum, Rituum et Ceremoniarum Ecclesiasticarum & administrationis Sacramentorum Continens Etiam Modum introducendi Mulieres in Ecclesiam post Puerperium, visitandi & adjuvandi infirmos, & denique sepeliendi Mortuos. Opus Parochis et Curam Animarum Gerentibus perutile et necessarium*, Remondini, Venetiis 1756, 262–271, lásd http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10591632_00005.html (a kutatás ideje: 2021. 03. 03.)

⁹⁹² ERDÉLYI, Zs., *Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései*, 101.

A *Veni Creator*-himnusz bárminemű munka kezdete előtt mondandó. Megbocsátás kérésekor az 50. zsoltárt kell mondani; a hozzá adott könyörgés a *Sacramentarium Gregorianum*-ból ismert.⁹⁹³ Az eretnekek áttérésekor teendő Hitvallás szövegét a könyvecske csak magyarul hozza, ami utalhat arra, hogy Gyűdön református, evangélikus magyarok tértek át túlnyomórészt a katolikus hitre. Ezután az áttért első szentgyónásának feloldozási formája áll, végül csodatévő Pádúai Szent Antal akármely szükségben hatásos 8 alphabetikus zsoltára.

P. Paukovich præorator betekintést enged a gyűdi ferencesek által végzett lelkipásztorkodás eszköztárába, amelynek, mint láttuk, hangsúlyos elemei voltak az exorcizmusok és áldások. A gyűdi XVIII. századi népi gyakorlat pedig ennél is tágabban értelmezte Isten közvetlen segítő beavatkozásának lehetőségeit. A szenteltvízzel lemosás, az örökmécse olajával megkenés megannyi gyógyulást, megkönnyebbülést hozó isteni segítség-megtapasztalást eredményezett.⁹⁹⁴

A felvilágosult abszolutizmus karhatalommal igyekezett kiirtani ezeket a babonának tartott áldásokat, amelyek különösképpen is a koldulórendek működéséhez kötődtek. II. József kolostorokat oszlatott fel, a bajor koldulórendek házaiban 1785-ben házkutatás alkalmával kobozták el és semisítették meg a babonásnak tartott imalapokat és szentelményeket.⁹⁹⁵ A XIX. század elején a pozitivista elit és a francia háborúk valamint az iparosodás során a zárt helyi társadalmakból kiszakadt, elvallástalanodó tömegek szintén ellenséges érülettel viseltettek a paraszti–kispolgári világra szabott szentelményekkel. Ezekre a támadásokra a felvilágosult katolicizmus párbeszéd útján adott válaszokat, például a latin nyelvű ritualék népnyelvre fordítását azért javasolták, hogy a liturgia elemei ne váljanak mágikus eszközökké.⁹⁹⁶

Gyűdön a felvilágosult katolicizmus Radnich János esperes zárgondnoki működése idején ütközött a barokk hitgyakorlatokkal. Radnich az isteni személyek és Szűz Mária mágikus kényszerítését látta a gyűdi sekrestyében kért és kiszolgáltató szentelményekben és áldásokban, míg a gyűdi adminisztrátor szerint a „külső és érzékelhető” dolgokra adott áldások inkább a „lélek benső szolgálatát” serkentik.⁹⁹⁷ 1816-ban kért és kapott engedélyt az adminisztrátor kolduló testvér kiküldésére a pécsi egyházmegye területére, hogy a tervezett kegyhelyfelújításra adományokat gyűjtsön.⁹⁹⁸ 1820-ig volt mellette kolduló barát, amíg egy

⁹⁹³ Vö. MURATORI, L. A, *Opere* 13/2, Michele Bellotti, Arrezzo 1772, col. 535.891, lásd <https://books.google.hu/books?id=6CjmAAAAMAAJ&pg> (a kutatás ideje: 2021. 03. 03.)

⁹⁹⁴ Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 185.

⁹⁹⁵ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 473.

⁹⁹⁶ Vö. PHAYER, F. M., *Religion und das Gewöhnliche Volk in Bayern in der Zeit von 1750–1850*, 33.

⁹⁹⁷ Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 187.

⁹⁹⁸ PEL.I.1.a.1. 12, 445/1816

névtelen feljelentés kivizsgálása után el nem helyezték a testvért Gyüdről.⁹⁹⁹ Később maga folytatta az alamizsnagyűjtést, valószínűleg a búcsús időszakon kívül elhagyva a kegyhelyet és helyettesítést vállalva.¹⁰⁰⁰ A gyüdi ferencesek kolduló körútjaikon vagy a búcsúk alkalmával a sekrestyében a kapus testvérek¹⁰⁰¹, hasonlóan a bajor kapucinusokhoz valószínűleg számos áldást, amulettet, viaszfigurát adtak az adományokért ajándékba. Legalábbis a Radnich zárgondnok-féle vita erre enged következtetni.

A zárgondnok ugyanis a használt áldások között említette Szent Zakariás püspök imáját¹⁰⁰², a püspöknek fenntartott zászló- és keresztmegáldás végzését, a szentelmények között pedig gyógyító erejűnek mondott írásokat, amuletteket, gipsz feszület-darabkákat, szentelt olajat, gyertyát, tömjént, virágot nevezett meg, mindezt haragosan babonának titulálva. Különösképpen is kikelt a gyakorlat ellen, miszerint a szentmisen a pap kézmosására használt vizet, mint „Mária könnyét” árulták fájós szem, fej, fül mosogatására. Hiába védekezett az adminisztrátor, hogy csak jóváhagyott, ferencesek számára engedélyezett áldásokat használnak: ami benne van az esztergomi rituáléban, onnan veszik, ami nincs, azt a kalocsaiból, amely a prágaihoz hasonlóan engedélyezett szerkönyv. Az 1733-as Sannig-féle ferences rituale pedig minden ferences konvent számára engedélyezett. A megyéspüspök válaszul kötelezővé tette az esztergomi rituálét.¹⁰⁰³

1830-ban P. Szitár Tamás siklói gvárdián kapta feladatul, hogy elsimítsa a gazdasági/pasztorális ellentéteket. Halálakor 1844-ben arról írt Scitovszky János megyéspüspök P. Turbán Nepomuk provinciálisnak, hogy továbbra is a siklói konvent valamely buzgó és kegyes papja terelje a kegyhelyen összegyűlő sokadalmat a helyes vallásosság irányába.¹⁰⁰⁴ A főpásztor egy másik levele konkrét javaslatokat fogalmazott meg, hogyan kell tanítani a híveket a vallási jelenségek helyes értelmezésére.¹⁰⁰⁵ Ez már a katolikus restauráció hozzáállását tükrözi, amely a felvilágosult katolikus szemléletet nem föladvá, az áhítatok egy részét a teljes személy odaadó hódolataként állította a keresztény hitgyakorlat szolgálatába.

⁹⁹⁹ PEL.I.1.a.1. 197/1820

¹⁰⁰⁰ 1827-ben a kegyhely gabonafogyasztását P. Tóth szlavónai koldulásból fedezte. Ezt kisegítésekor gyűjthette össze, mert 1828-ban (is) egy hónapot kisegített Daruváron. – PEL.I.1.a.1. 1128/1828; 358/1829

¹⁰⁰¹ Gyüdön a portás/sekrestyés testvér cellája a sekrestye mellett volt.

¹⁰⁰² Szent Zakariás pestis elleni exorcizmusa a Sannig-féle ferences rituale (Rituale Ecclesiasticum 1733) 345–346. oldalán található. Ennek kitépelt lapját – amit feljelentéséhez mellékelte a zárgondnok – külön is használhatták.

¹⁰⁰³ PEL.I.1.a.1. 532/1828; 285/1829

¹⁰⁰⁴ PEL.I.1.a.1. 1237/1844

¹⁰⁰⁵ PEL.I.1.a.1. 1997/1844

Minden bizonnyal érvényre jutott ez a szemlélet a gyüdi ferences atyák lelkipásztori munkájában, mert a főpásztor Gyüdöt egyházmegyei kegyhellyé és plébániává nyilvánította. És később is a babonasággal kapcsolatban tett feljelentések már nem a ferences atyák gyakorlatát hibáztatták. 1850 körülre a babonás jelenségek kiszorultak a ferencesek fennhatóságán kívül eső Szentkúthoz és a gyüdi kocsmához. Előbbinél multságokat tartottak, utóbbinál babonás ponyvanyomtatványokat árultak. Babonás ponyvák ellen később is felléptek.¹⁰⁰⁶

A népi vallásosságban azonban tartotta magát a közvetlen isteni segítségbe kapaszkodás számos formája. Majd minden ünnepélyes eskü és könyörgés a nép használatában túlmutat a konkrét célján, és az üdvösséget kívánja elérni. A Mária-kegyhelyekre zarándokló, kisbabájukat elveszített édesanyák például nem csupán anyai pártfogást, gyógyulást és sikeres gyermekáldást kértek, hanem elsősorban üdvösséget és bűneik bocsánatát.¹⁰⁰⁷ Gyüdön továbbra is kértek és kaptak gyógyulást az emberek, de egyre inkább a papság közbejötté nélkül. Az asszonyok hajtút hagytak a kegyoltárnál, hogy fejfájásukból gyógyuljanak. Hitték, hogy a Mézes Jézus lábából kifolyó méz Nadler Máriának visszaadta a látását 1912-ben.¹⁰⁰⁸ Kézről kézre adták egymás közt az évszázados áldás-formulákat, amelyek elimádkozásától hittel várták a gyógyulást sebesülés, orbánc, tűzkár, gyulladás, fejfájás, gyomorhaj, köszvény, szembaj ellen. És ezután is kértek védelmet tolvaj, szerencsétlenség és szemmelverés ellen.¹⁰⁰⁹

5.1.14. A KEGYSZOBORHOZ KÖTŐDŐ SZOKÁSOK

P. Ángyán Aurél már idézett mondata szerint a gyüdi zarándokok „vallásos érdeklődése... legfőképp a kegyiszoborra... irányult.”¹⁰¹⁰ Már a középkorban a kegyhely szíve az ott tisztelt szent ereklyetartója vagy a kegyiszobor volt. Ennek érintése, látása jelentette a zarándok-fogadalom teljesítését. Ezt közvetlen megelőzte az adomány felajánlása, az offerálás.¹⁰¹¹ A búcsújáró tehát igyekezett a kegyiszoborral közeli kapcsolatba kerülni, hogy ezzel zarándoklása elérje célját.

Se a barokk kegyoltár, se a későbbi oltárépítmény nem tette lehetővé Gyüdön a kegyiszobor megérintését. Ezért az oltár megkerülése adott teret a közvetlen, személyes kapcsolat kialakítására. Ez egy személyes áhítat, amelytől egyéni szükségletekben reméltek

¹⁰⁰⁶ PEL I.1.a.1. 1156/1855; 2387, 2495/1863; 1484/1901; PEL I.1.g.1. Körlevelek 1828–1868, 1559/1864 (1864.07.26)

¹⁰⁰⁷ Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 77.87.

¹⁰⁰⁸ Az 1900-ban felállított Jubileumi Kereszt cin korpuszába költöztek be vadméhek, és a lábfejnél méz csorgott nyáridőben. Innen a népi neve: Mézes Jézus. A csodás gyógyulásra évtizedeken keresztül márványtábla emlékeztetett a Kereszt talapzatán, ezért közismert volt.

¹⁰⁰⁹ Vö. KRIS, R., *Die Schwäbische Türkei*, 22 és 88–89.

¹⁰¹⁰ MFL, VI.17, A máriagyüdi kegyhely. Második könyv, 52.

¹⁰¹¹ Vö. SIGAL, P. A., *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*, 139–140.

természetfölötti segítséget. Az oltárkerülés első említését Gyűdön egy 1793-ban lejegyzett csodaleírásban találjuk.¹⁰¹² 1844-ben a búcsúsok szokásaival kapcsolatos ordináriusi utasítás is említi az oltárkerülés szokását, melyet térden csúszva végeztek. Ezt nem is tiltja, mint ahogy az oltár érintését sem, csupán a lélekből fakadó áhítat mögöttes tartalmának meglétére kell okítania a ferenceseknek a búcsúsokat. A viaszfigurák oltárra helyezésének szokása is szerepel az ordináriusi leiratban (egyébként tiltandó szokásként).¹⁰¹³ A XX. században néprajzkutatók is leírták a szokást. 1905-ben a bácskai németek jobban éltek az offerálás és oltárkerülés szokásával, mint a Siklós és Vajszló környéki magyarok. Az oltárt vagy az egész templomot kerülték, kezükben tartva a viaszoffert, amit aztán az oltárra tettek vagy átadtak a sekrestyés fráternek.¹⁰¹⁴ 1927-ben egy fiatal özvegyasszony tapasztalt csodás eseményt térden csúszva az oltárkerülés közben.¹⁰¹⁵ 1934-ben a szökédi horvátok végezték szintén térden csúszva, énekelve az oltárkerülést. Az oltárhoz lépve megcsókolták a főoltár menzáját középen, majd balról jobbra kerülve a két szélét be- és kimenetkor. Ők is kezükben tartották a viaszoffert, amelyet a kerülés előtt megcsókoltak, vele keresztet vetettek, a harmadik kerülést követően pedig, mielőtt az oltáron hagyták, eltörték. Az oltáron lévő szenteltvízzel végül keresztet rajzoltak a szemükre. A jelenlévő németeknél nem látta az oltárkerülés szokását a folklorista.¹⁰¹⁶ A nyolcvanas évekbeli leírás szerint a Gyűdre érkező német búcsúsok háromszor járták körbe a templomot, majd a nyugati kapun át vonultak be beköszöntésre harangzúgás közepette, a kegyoltárnál köszöntötte őket a plébános felolvasva nekik a búcsú programját. Némelyek a templomajtótól térden csúszva jutottak a kegyszoborig. Ekkor is végezték az oltárkerülést. Az offerálás ekkorra már kiveszett, viszont a csoportok ekkor teszik le virágjukat a Szűzanyának az oltárra.¹⁰¹⁷ Az utóbbi években horvátok, cigányok közül többen egyénenként, a meghirdetett búcsúi programokon közösséileg minden búcsús végzi az oltárkerülést, de térden csúszva már csak elvétve.

A kegyszobor/kegyoltár érintéséhez további szokások kapcsolódtak. Az érintőzésekor megsimogatták a kegyoltárt zsebkendőjükkel, és fájós testrészeiket ezzel törölgették szentelmény jellegűnek tartva a kendőt a kegyszoborhoz érintett szentképekhez hasonlóan.

¹⁰¹² 345. csoda – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 184.

¹⁰¹³ PEL.I.1.a.1. 1997/1844

¹⁰¹⁴ Vö. RÉVAI, S., *Fogadalmi szobrocskák Máriagyűdön*, in *Néprajzi Értesítő* VI (1905/4), 300–301.

¹⁰¹⁵ Részletesen lásd a 5.1.9 fejezetben. – MFL, VI.17 I/b 2, 137.

¹⁰¹⁶ Vö. KRIS, R., *Die Schwäbische Türkei*, 88.

¹⁰¹⁷ Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 193–194.

Oltárkerüléskor fejfájós asszonyok néhány hajszálat hagytak ott.¹⁰¹⁸ Ezen szokások megtartói személyes szükségleteikben hagyatkoztak a Szenttel való találkozásból merített kegyelmekre.

A kegyeszobor öltöztetésének szokása Gyűdön a XX. század elejéig volt ismert.

5.1.15. KEGYTÁRGYAK: VOTÍVADOMÁNYOK ÉS BÚCSÚFIÁK

A kegyhelyeken kétféle célból vásároltak tárgyakat a búcsúsok: egyrészt, hogy a kegyhelyen hagyják, másrészt, hogy hazavigyék. Előbbiek a votívadomány (*votum*, *votivália*, *offer*), utóbbiak a búcsúfia. Az offer kifejezi a fogadalmat tevőnek a zárandoklat előtt szorultságában megnyilvánuló bizalmát Isten és az ő szentjei iránt.¹⁰¹⁹ A fogadalomtétel vallási jellegű jogviszony Isten és ember között, kölcsönös kötelezettségvállalással. Az ember a fogadalommal Istenre bízta magát, és ebben nemcsak a *do ut des*¹⁰²⁰-szemlélet van benne, hanem köszönet, hála, érzelmek, remény és fájdalom.¹⁰²¹

A kegytemplomokban kitett votivképek és -tárgyak összekapcsoltak egymást nem ismerő embereket, mert a rajtuk szereplő helyek, képek, gesztusok és hittartalmak egy közös kifejezés-kincs komplex rendszerévé nőttek össze, ami biztosságot, hitet és reményt adott. A kegyhelyen hagyott offerek összekötötték az adományozót a kegyhellyel: az offerálók számára fontos ma is, hogy az offerek az oltár közelében maradjanak kiállítva, mert ez az ő élő kapcsolatukat fejezi ki a kegyképpel és a kegyoltáron bemutatott szentmisével.¹⁰²² A *praesentatio*-ajándékozás, a *dedicatio*-ráhagyatkozás, a *promulgatio*-nyilvánosságra hozás mind a votum üzenettartományába tartozik.¹⁰²³

Gyűdön a nemesfémofferek és a viaszáb ismert. Máriagyűd a XX. században a viaszfigurák offerálásának egyik központja volt.¹⁰²⁴ Az offeráló a viaszöntő árusoktól viaszábokat vásárolt, és ezt fogadalma teljesítéseként eltörte, az oltárra helyezte, ezzel felajánlotta. A viaszáb legtöbbször testrészt vagy egész alakot, illetve haszonállatot formázott, de gyakori volt a teknősbéka, mely a várandós édesanyák szerencsés szülését, a meddőség elmulasztását fejezte ki. A viasz és nemesfém offerek mellett szintén szimbolikus forma volt a nyíl, amely a pestisből való gyógyulás, a mankó, a lánc, amely a gyógyulás és szabadulás,

¹⁰¹⁸ Vö. ROSNER, Zs., *A katolikus zárandok-hagyomány*, 505–506; BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 195.

¹⁰¹⁹ Vö. EMMINGHAUS, J. H., art. *Votive, Votivbilder*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer J.–Rahner K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 896.

¹⁰²⁰ Adok, hogy adj!

¹⁰²¹ Vö. BARNA, G., *A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról*, in „Mária megsegített” *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I.* (Devotio Hungarorum 9/1) (szerk. Barna G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2002, 9–25, 9.

¹⁰²² Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 77.80.

¹⁰²³ Vö. BARNA, G., *A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról*, 10.

¹⁰²⁴ Vö. BARNA, G., *Búcsújárók. Kölcsönhatások a magyar és más európai vallási kultúrákban* (Kisebbségkutatás Könyvek), Lucidus Kiadó, Budapest 2001, 224.

illetve a kanál a száj, fog, belek gyógyulásának kifejezésére, vagy a haj, copf adományozása, amely a kegyhelynek való elköteleződés megjelenítése.¹⁰²⁵ Egy 1844-es püspöki leirat ugyan tiltotta, hogy viasz figurákat és más adományokat helyezzenek az oltárra,¹⁰²⁶ a szokás azonban 1905-ben és 1934-ben is virágzott.¹⁰²⁷

Az offerálásban „egyes emléktárgyak felajánlásánál a vallás és a mágia oly szorosan egybekapcsolódhat, hogy alig is választhatók el egymástól.”¹⁰²⁸ Mindazonáltal a bajban, betegségben történő fogadalomtétel során olyan mély bizalom fejeződik ki, amely kiválóan tovább segíthető a tiszta krisztusi hit irányába. 1844-ben ennek szellemében kérte a ferenceseket a megyéspüspök, hogy igyekezzenek felvilágosítás útján helyes mederbe terelni a hívek vallásgyakorlatát.¹⁰²⁹

A viaszfigurák offerálását mindig is kiegészítette a gyertyaadományozás;¹⁰³⁰ szokása a viaszofferek adományozását túlélte, bár jelentése mára elhalványulni látszik.¹⁰³¹ A gyertya az adományozót helyettesítve a kegyhelyet szolgálja az ő távollétében. Gyűdön hagyományosan két (pár) gyertyát vesznek, amelynek egyikét meggyújtják a kegyhelyen, másikat az oltárra teszik, hogy azt az oltárszolgálat során használják fel. A viasz jelentős bevételi forrása volt a kegyhelynek. 1788-ban 5 mázsa viaszt foglaltak le 300 forint értékben, 1827-ben a 600 forint éves perselyadomány mellett 1.000 forint bevételhez jutott a kegyhely gyertyatörmeléből és 500 forinthez viaszofferből.¹⁰³²

A fogadalomtétel nemcsak offerálásban, hanem votivképek adományozásában is megnyilvánulhatott. A szokás a XV. századtól ismert. Ezek a fára, vászonra festett képek megörökítik 1) a fogadalmat tevőt sokszor egész családjával, 2) a fogadalom megszólítottját 3) a fogadalomtétel tárgyát, 4) a feliratot.¹⁰³³ Gyűdön 1757-ben a legrégebbi votivkép 1693-ból való volt.¹⁰³⁴ A votivképek egyéb offerekkel együtt a XVIII. században a templom falait díszítették. Ezek a kolostor feloszlatásakor megsemmisültek. A votivképek azonban a XIX.

¹⁰²⁵ Vö. SCHAUERTE, H., art. *Votiv- und Weihgaben*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer J.–Rahner K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 897–898.

¹⁰²⁶ PEL.I.1.a.1. 1997/1844

¹⁰²⁷ Vö. RÉVAL, S., *Fogadalmi szobrocskák Máriagyűdön*, 300–301; KRIS, R., *Die Schwäbische Türkei*, 88–89.

¹⁰²⁸ Vö. KRIS, R., *Die religiöse Volkskunde Altbayerns, dargestellt an den Wallfahrtsbräuchen*, Baden bei Wien, 1933, 20–33, 109–119. idézi PÁSZTOR, L., *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, 111.

¹⁰²⁹ PEL.I.1.a.1. 1997/1844

¹⁰³⁰ 1723 és 1840 között 17 csodás gyógyuláshoz/megmeneküléshez kötődően adományoztak Gyűdön gyertyát a kegyhelynek Vö. [ROSNER, Zs.] *Máriagyűdi mirákulumos könyv. Évszázadok csodái a máriagyűdi kegyhelyen, Máriagyűd 2017.*

¹⁰³¹ Ld. [ROSNER, Zs.] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 263.

¹⁰³² 5 mázsa=300 kg. – HU MNL OL C 0103 66r és PEL.I.1.a.1. 1128/1828

¹⁰³³ Vö. BARNA, G., *A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról*, 11.

¹⁰³⁴ MFL, VI.17, I/b 13, 38.

században újratermelődtek. Scitovszky János püspök 1844-ben egyértelműnek veszi, hogy ezeket a sekrestyében és a székház folyosóin őrzik. Inti a szerzeteseket, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy az itt lévő votivképeken szereplő gyógyulásokat ne magyarázhassa senki félre.¹⁰³⁵ A püspök 1845-ben egyházlátogatása alkalmával a templomban találta a votivképeket. Ezeket jegyzőkönyvének 26. rendeletével áttetette a sekrestyébe, valamint a székház szobáiba és folyosóira.¹⁰³⁶ Minden bizonnyal át is kerültek ezek a képek, de helyükre új képeket tettek. 1934-ben a Szent Mihály-kápolnában fára és vászonra festett votivképek lógtak a XIX. századból német feliratokkal. Az adományozók tehát többnyire tehetős, német ajkú családok. A néprajzkutató kettőt írt le: az egyiket tíz pólyásbaba látható, a másikon egy megláncolt, ülő asszony 1855-ből, német felirattal a Gyüdi Máriához.¹⁰³⁷ Az utolsó lejegyzett votivkép-adományozás 1889-ből való. A képet 1889. májusában függesztették föl a székház bejáratánál.

1889-ben a templom szentélyében, a szószék alatt több nagyalakú képet is felfüggesztettek. Igaz, ezek nem votivképek, hanem adományozott, vallásos témájú kompozíciók.¹⁰³⁸ Ma négy kisebb festmény van meg az egykori templom és székház képeiből.¹⁰³⁹ Ezek közül csak az egyik votivkép¹⁰⁴⁰, mely 1735-ből való. Értelmezése bizonytalan. Ahol a votivkép szokása továbbél, ott fotómontázsokat hagynak a szenthelyen az adományozók, melyeken a balesetet szenvedett ismét életben, egészségben látható a totalkáros autó mellett. Ezek a votiváliák az örök élet hitét fejezik ki.¹⁰⁴¹ Az offerálás sokak számára az utolsó reményt jelentik Isten közvetlen beavatkozásának kiesésére életük drámai helyzeteiben,

¹⁰³⁵ „Sic ergo si ad imaginem, quæ exhibet egrotantem a malo liberatum, hæc additur explicatio: 'ipse homo, qui decursu plurim annorum hoc vel illo morbo vexabatur, et nullis remediis valetudinem recipere poterat, pietate ductus huc venit et decotione peracta per intercessionem Dei Genitricis a Deo valetudinem impetravit' vera fides promovetur, pia namque fides credimus et credere debemus in sensu Doctrinæ Catholicæ, quod sancti pro nobis apud Deum intercedant, et nobis a Deo varia beneficia precibus ei suffragiis impetrent.” (Így tehát ha egy kép egy beteget mutat, aki megszabadul halálos betegségéből, mondassék el a magyarázat: ez az ember, akit ez vagy az a betegség sok elmúlt év óta kínozt, és semmilyen orvosság sem volt képes egészségét visszaadni, és a kegyességtől vezetett ide jött, és áhítatát elvégezte, és a Boldogságos Szűz Mária közbenjárására Istentől gyógyulást nyert, akkor az igaz hit megerősítésére kegyes hittel hisszük és hinnünk kell a katolikus hitérzékben, hogy a szentek Istennél értünk könyörögnek, és Istentől számunkra különféle jótéteményeket könyörgéseikkel és kéréseikkel elnyernek.) – PEL.I.1.a.1. 1997/1844, verso

¹⁰³⁶ MFL, VI.17, I/b 5, 64.

¹⁰³⁷ Vö. KRISZ, R., *Die Schwäbische Türkei*, 88–89.

¹⁰³⁸ MFL, VI.17, I/b 5, 54; MFL, VI.17, I/b 7, 151–152.

¹⁰³⁹ Ezeket P. Soós Ányos menthette ki 1950-ben az elkobzott székházból néhány bútorral, képeslappal és nyomtatvánnyal. Vö. SOÓS, Á., *A pécsi kolostor szerzeteseinek elhurcolása és civil életem*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” *ferencesek a felosztalás idején* (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 121–130, 123–125.

¹⁰⁴⁰ A két XIX. századi Madonna-kép a második világháború idején, hálából a gyüdi kegyhelyre került orosz ikonhoz hasonlóan nem votivkép, ahogy a néhány ajándékként Gyüdön hagyott gobelin vagy olajnyomat se. Ld. [ROSNER, ZS.] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 317–318.

¹⁰⁴¹ Vö. GALLINI, C., *Photographische Riten: Populare Religion im modernen Italien*, 231–232.

mert a gyors ütemben racionalizálódó világ mindenre észszerű magyarázatot ad, és tagadja Isten gyógyító, segítő jelenlétét a mindennapokban.¹⁰⁴²

Szintén votíváliák a kegyhelyeken a fogadalmi kápolnák és szobrok, valamint a hátatáblák.¹⁰⁴³ Ilyen Gyűdön a Szent Mihály-kápolna, az Immaculata-szobor és a hátatáblák. Utóbbiak az 1920-as években váltották fel mai napig élő szokásként az offerek és votívképek adományozását. Egyes főúri adományozók a templom építését is segítették adományaikkal. Az előkelő asszonyok sokszor esküvői ruhájukat vagy ékszereiket adományozták a kegyszobor öltöztetésére, díszítésére. Ugyanez a gondolat jelenik meg a len, kender, vászon adományozásában. Ez Gyűdön a XVIII–XIX. században jellemző szokás. 1837-ben 2.000 rőf vásznat kapott a kegyhely összesen.¹⁰⁴⁴ Ezeket a kegyhely pénzzé tette.

A kegyhelyen hagyott adományokon kívül a búcsú napjának lelki programjai után gondoskodtak a búcsúsok az otthon maradtak és maguk számára a kegyhely kegyelmeit otthonukba vivő búcsúfiáról. 1827-ben egy gyűdi kegyáros ponyváján sok más áru mellett titokkártyákat találunk a rózsafüzérhez, továbbá kis fém metszett képeket, üvegezett metszeteket, aranyporos metszeteket és az Árgyéus Históriaját.¹⁰⁴⁵ Nyilván a tehetősebb kegyárosok bódéiban rámás, nagyméretű képeket is lehetett kapni, valamint Mária-szobrokat, rózsafüzéreket és különféle feszületeket. 1862-ben vezetett be a kegyhely eltérő évi bérleti díjakat az árusító helyekre méretük, helyzetük alapján.¹⁰⁴⁶ 1934-ben a svábok között a fekete fából készült, 6 cm magas, úgynevezett jeruzsálemi feszületek voltak divatban.¹⁰⁴⁷

Az értékes apácamunkákat¹⁰⁴⁸ utánozták a színes, üvegre festett képek, melyek a máriagyűdi és szigetvár-turbéki búcsún is kelendők voltak a XIX. század közepén, és a XX. század elején dívó „tokos” Máriák, amelyek a kegyszobor viasz mását tartalmazták dobozszerű, üvegezett keretben, textil ruhával, művirággal, apácamunkát utánzó díszítéssel.¹⁰⁴⁹

A kegyhelyeken vásárolt szentképek a kegyszobrok, kegytemplomok, védőszentek képével az otthonokba eljutó legfontosabb üzenethordozók voltak. Az ilyen szentképek a falra,

¹⁰⁴² Vö. RAPHAËL, F.–HERBERICH-MARX, G., *Volksfrömmigkeitsforschung in Frankreich*, 90.

¹⁰⁴³ Vö. SCHAUERTE, H., art. *Votiv- und Weihgaben*, 897–898.

¹⁰⁴⁴ 2.000 rőf= 1566 m. – PEL.I.1.a.1. 408/1837

¹⁰⁴⁵ Ezeket a tárgyakat nem kapta vissza elkobzott készletéből a vizsgálat után. – PEL.I.1.a.1. 290/1827

¹⁰⁴⁶ PEL.I.1.a.1. 1008, 1398/1862

¹⁰⁴⁷ Vö. KRIS, R., *Die Schwäbische Türkei*, 89.

¹⁰⁴⁸ Ezek a nemesfémszázból, drága anyagokból, papírból készült virágfüzéreket, fonatok ott szerepelnek a gyűdi kegytemplom 1788-as feloszlási leltárában. Knapp Éva több zárdát is felsorol, akiknek ismertek polion munkái. – HU MNL OL C 0103 72r, 73r. Vö. KNAPP, É.–TÜSKÉS, G., *Öltöztetve vagyon vörös bársonyba...” Feldíszített katakomba szent ereklyék Magyarországon*, in *Devóció és dekoráció. 18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon* (Studia Agriensia 7) (szerk. Lengyel L.), Dobó István Vármúzeum, Eger 1987, 25–44, 28–29.

¹⁰⁴⁹ Vö. BÁLINT SÁNDOR – BARNA GÁBOR, *Búcsújáró magyarok*, 273.

a szekrény vitrinjébe vagy imakönyvbe kerülve könyvjelzőként állandó szereplői lettek a hétköznapiaknak, és a votivképek ábrázolásainak is mintául szolgáltak. Sokszor rányomtatták, hogy „a kegyképhez érintve”, ezáltal az érintőzés szokását is magukon hordozva szentelmény jellegűek voltak.¹⁰⁵⁰ A XVIII. században szokásos volt lenyelésre szánt (és gyógyszernek tekintett) apró szentképek vásárlása is. 1788-ban a kegyhely padlásán leltárba vett 14 különböző vörösréz képnymóforma és a 142 db rézkarc, valamint az asztalosműhely 2 kép-nyomója a gyűdi barokk szentképnymtatás bizonyítéka.¹⁰⁵¹ A felosztatáskor elvitték ezeket az eszközöket, ezért 1795-ben a kegyhely adminisztrátora 50 forintért vett 2.000 db különböző nyelvű imalapot, hogy kielégítse a búcsúsok igényeit.¹⁰⁵² A XX. században a képeslapok számítottak elmaradhatatlan búcsúfiának. 1942-ben mintegy 75.000 fényképes levelezőlapot rendelt meg a kegyhely, 1943-ban pedig 16.000 darabot.¹⁰⁵³

A babonásnak bélyegzett ponyvafüzetek arra a gazdag nyomtatott vallási irodalomra irányítják rá a figyelmet, melyből szintén rendre vittek haza magukkal a búcsúsok. Voltak köztük énekek, csodás történetek, imádságok; olyanok, amelyeken volt egyházi jóváhagyás, és olyanok, amelyekről ez hiányzott. Ezekből az ima- és éneklapokból többet is cérnával összefűztek maguknak a búcsúsok az évek során, így őrizve a kegyhelyen megtanult ima- és énekkincset. Saját ponyvairodalmat nem hozott létre a gyűdi kegyhely a XIX. században. Az 1788-as felosztatás előtt elkezdett szentkép-készítés jelenthetett volna egy olyan irányt, hogy Gyűd is Máriavölgy és Máriaradna útjára lép,¹⁰⁵⁴ és aktív sajtóapostolkodásba kezd. Ez Gyűdön a XX. század közepéig váratott magára, akkor pedig tiszavirágéletűnek bizonyult.

A gyűdi búcsúsok ezenkívül zöld ágakat törtek¹⁰⁵⁵ vagy vásároltak. A kegyhelyen tört zöld gallynak szentelményi erőt tulajdonítottak, és lelkük megújulásának, kegyelemben való kivirágzásának jeleként vitték magukkal. Ez a hagyomány éledt újjá pünkösdkor 2013–2015 között a cigányok körében, akik elkezdtek a Fájdalmas Anya szobra előtti hársfa zsenge hajtásait tépdetni, és magukkal vinni.

Ennek a hagyománynak egy összetettebb formája volt a *gyűdi bot*, amely ma már védett növényekből¹⁰⁵⁶ – szúrós csodabogyó (*ruscus aculeatus*¹⁰⁵⁷) ágából, terméséből, árvalányhajból

¹⁰⁵⁰ Vö. BÁLINT SÁNDOR – BARNA GÁBOR, *Búcsújáró magyarok*, 228–229.

¹⁰⁵¹ HU MNL OL C 0103 64v; HU MNL OL C 0103 65r

¹⁰⁵² „Pro 2.000 Orationibus in diverso idiomate impressis, et totidem nonibus iisdem adpressis ad preces devoti populi advenientis, distribui solitis dati sunt.” PEL.I.1.a.1. 158/1795

¹⁰⁵³ MFL, VI.17 Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 187.213.

¹⁰⁵⁴ Vö. TŰSKÉS, G., *Búcsújárás*, 194–195.

¹⁰⁵⁵ Vö. SCHRAM F., *Búcsújárás Magyarországon*, 98–99.

¹⁰⁵⁶ A növények védetté nyilvánítása után a gyűdi botot egy ideig még csodabogyó helyett sásból is kötötték és árusították. (1980-as évek, Szabó Zoltánné szíves közlése, 2016. 02. 28.)

¹⁰⁵⁷ A csodabogyót a népnyelv – latin neve alapján – ruszkusznak ismerte. (Szabó Zoltánné közlése, 2016.02.28.)

(*stipa*) – és krepp papírból készült papírrózsából készült hagyományos búcsúfia volt a XX. században. Gyűdi botot vettek a búcsúvezetőnek, kántornak, ha prosencióval jöttek. Ugyanúgy elmaradhatatlan látvány volt a Gyúdról hazatérő lovasszekereken is a lószerszám mellé tűzve.¹⁰⁵⁸ Szintén kedvelt búcsúfia volt a csokorba kötött natúr és színezett árvalányhaj, mielőtt a növényt védetté nyilvánították.

Mézeskalácsot, gyertyát a bábostól vettek hazulra. Még ma is megtalálható kínálatukban a mézeskalács rózsafüzér, amely cérnára fűzött sárga, piros mézeskalácsokból áll. Kedvelt búcsúfia volt a játék – csattogó, kereplő, kiskocsi, kisostor – és a bicska is. Mindezek mellett a zarándokok egyszerű használati tárgyakat – papucsok, szöttek, cipők, kalapok, kendők – is vásároltak alkalmanként a kirakodó árusoktól. Vándorfényképészek is megjelentek a XX. században. A székház 1943-ban vett először fényképezőgépet.¹⁰⁵⁹

Az 1855-ben a Szentkúttal kapcsolatos feljelentésben firtatott „botrányos zene és tánc” sejteti a gazdag XIX. századi folklórt, amely a kedvelt XX. századi búcsúfia: a gyűdi szentvíz és a gyűdi korsó/pohár eredete lehetett.¹⁰⁶⁰ Ez a búcsúfia hozzájárult a helyi fazekasság fellendüléséhez is. A gyűdi korsó a vonzáskörzet távolabbi vidékein is híres terméknek számított.

5.1.16. SZŰZ MÁRIA MEGNEVEZÉSEI A GYŰDI HAGYOMÁNYBAN

A gyűdi kéziratokban és publikációkban számos megnevezése van Szűz Máriának. Többet ezek közül a nép ajkán ősidőktől használt névként aposztrofálnak a szerzők. Az 1757-es tanúvallomásokon, és a néhány vallási ponyván kívül, amely megszólítja a Gyűdi Máriát, nem rendelkezünk olyan forrásokkal, amelyek alapján igazolni tudnánk ezek ősi népi használatát. Csak az bizonyos, hogy az írott források ezeket a megnevezéseket használták.

Az 1757-es tanúvallomások vélelmezett Mária-jelenéseket idéznek fel, ezért nem adnak támpontot ahhoz, hogyan szólították meg Szűz Máriát Siklós környékén, inkább az ismeretlen úrnővel való találkozást adják vissza. A „Szép Úrnő, Szépséges Szűz, szép Leány Asszony, gyönyörű hajadon, ismeretlen (kis)asszony” kifejezések szerepelnek a latin szövegben, a harmadik kifejezés magyarul befűzve.

A gyűdi mirákulumos könyvek adják a legszélesebb palettáját Mária gyűdi neveinek. Ennek oka a kéziratok szerzőinek gazdag teológiai műveltsége és prédikációs gyakorlata. A későbbi iratok feljegyzései nem elbeszélő műfajúak, ezért azokban kevesebb az említés. Az 500 csodaleírásban a következő nevek szerepelnek:

- 260-szor a „Gyűdi Boldogságos Szűz Mária” teljes vagy rövidített formában

¹⁰⁵⁸ Egy példányát Balog József gyűdi lakos a Bazilika kincstára számára elkészítette 2016. 02. 27-én.

¹⁰⁵⁹ MFL, VI.17 Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 213.

¹⁰⁶⁰ PEL.I.1.a.1. 1156/1855

- 120-szor az általános „Boldogságos Szűz Mária” szintén teljes vagy rövidített alakban
- 89-szor a „Máriagyűdi Irgalmasság Anyja” teljes vagy rövidített alakban
- 26-szor a „Gyűdi Istenanya” kifejezés teljes vagy rövid alakban
- 18-szor a „Gyűdi Kegyes Szűz/Anya” kifejezés
- 16-szor a „Gyűdi Miasszonyunk” kifejezés
- 8-szor a „Mennyei Orvos” kifejezés
- 8-szor a „Gyűdi Nagyasszony/ Magyarok Nagyasszonya” kifejezés
- 16-szor az elmúlt évtizedek vendégkönyveiben az egyszerű „Szűz Anyám” kifejezés, egyszer pedig 1931-ből a szintén egyszerű „Jó Anyám” kifejezés

A barokk kifejezéskincs használja még a „Gyűdi Segítő Szűz, Dicső Szűz, Szent Szűz, Legszentebb Szűz, Gyűdi Szűzi Istenanya, Kegyelem Anyja, Kegyelmei Forrása, Kegyelmei Tengere, Szép Remény Anyja, Mennyei Királyné Asszonya, Gyógyító, Keresztények Segítségére, Oltalmazó, Védasszony, Mennyei Édesanyánk, Betegek Üdve, Betegek Gyógyítója, Betegek Mentője, Szegények Segítője, Élet Anyja, Jótevő Boldogságos Szűz, Isten Szepültelen Anyja, Világ Világosságának Édesanyja” kifejezéseket. Némelyik a loretoi litániából, más a Szentírásból, ismét másik a Szenthagyományból merít. A fogadalomtétel időnként nem Máriának, hanem a (megszemélyesített) „Mária Gyűdnek/ a kegyhelynek” szól. A Máriától nyerhető kegyelmek forrását pedig „Mária biztos kertje/Máriagyűdi Apothecca”-nak nevezték a szerzők egy-egy alkalommal.

Ezekből néhány megjelenik később is. A „Mennyei Édesanyánk” ismert a vendégkönyvekből, a „Gyűdi Segítő Szűz” és a „Szent Szűz” szintén ismert a XX. századból is. A „Szomorúak Vigasztalója” megnevezést egyetlen gyűdi barokk említése¹⁰⁶¹ után a ferencesek az 1948-as ünnepségekre „vetették be”. P. Zadravec István 1948-ban a kegytemplom védőszentjének mondja *Mater Consolatrix afflictorum*-ot, ősi gyűdi megszólításnak nevezve a titulust, ennek oka azonban nem a kéziratokban hemzsegő megszólítások tanúsága, hanem a fokozódó kommunista terror okozta szorongatás.¹⁰⁶² Vigasztalás Anyjának, Gyűdi Boldogasszonynak nevezi a Szent Szűzet a II. világháború

¹⁰⁶¹ MFL, VI.17, I/b 13, 83; SZENTIVÁNYI, M., *Dissertatio Paralipomenonica Rerum Memorabilium Hungariae. Ex Parte Prima Decadis Tertiae, Curiosiorum & Selectiorum, Variarum Scientiarum Miscellaneorum* R. P. Martini Szentivany Societatis Jesu Sacerdotis, Hörmann, Tyrnavia 1699, 54.

¹⁰⁶² Vö. MFL, VI.17, [ZADRAVECZ I.], A máriagyűdi kegyhely rövid története, 10–11. Mindebben vehetett mintaként más Mária-kegyhelyeket, mint például a 30 éves háború idején, hatalmas szorongatások között született kevelaer-i kegyhelyet, amelynek kegyképe valóban a *Mater Consolatrix afflictorum*-ot ábrázolja. Ld. BOURS, J., *Es gibt heilige Orte, in Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart*, (szerk. Schulte Staade R.– Heckens J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 139–144, 141–142.

hadifogságából visszatérő katonák számára kigépelte és a Fogolykiváltó Boldogasszonyhoz forduló hálaima is.¹⁰⁶³

P. Zdravec eljárásmodja nem példa nélküli. P. Ángyán Aurél 1930-ban megjelentetett gyűdi kegyhelytörténetében a hiányzó középkori részt a máriavölgyi kegyhely eredetlegénél „pótolja”, mondván „története... főbb vonásaiban a gyűdihez hasonló.”¹⁰⁶⁴ A XIX. század első harmadában egy ismeretlen ferences a „Forrásközi Nagyasszony”-nevet állította be ösinek azzal, hogy interpolálta az 1725-ben keletkezett kamarai összeírást, és ezt mutatták be 1830-ban az egyházlátogatási jegyzőkönyv készítőinek.¹⁰⁶⁵ Ennek mintájára születhettek a Tenkes-hegy/ Harsányhegy Fehér Asszonya elnevezések a XX. század második felében, szintén nem a nép ajkán, hanem a kegyhely papságának munkálkodása nyomán. Ezek aztán írott változataikban szövevényesen terjednek főleg ma, a világhálónak köszönhetően. Ezekhez képest tisztán XIX. századi fejlemény, hogy 1825-ben állított Fájdalmas Anya-szobrot követően 1840-ben megjelent ez a megszólítás is egy adomány kapcsán.

Ezek a megnevezések tehát mind teológiában jártas lelkipásztoroknak köszönhetőek. A hívők gyakorlatába az egyszerűbb, közvetlenebb formák voltak használatosak, körülfonva a folklór gazdag kifejezőkincsével.

5.1.17. NÉPI IMÁDSÁGOK ÉS ÉNEKEK

A kegyhelyismertető és áhítatirodalmi ponyvafüzetek neve onnan ered, hogy vásárokon, földre terített ponyván árulták. A nép rongyosra olvasta őket, tehát – ha nincs is irodalmi értékük – a nép vallási érzékét nagyban alakították.¹⁰⁶⁶ Dávid és Uriás esete óta az olvasás hatalmi tényező. A XVIII. században az írni-olvasni tudók aránya 10%-ra tehető Nyugat-Európában. Olvasni többen tudtak, mint írni. Megsokszorozta a betűvel kapcsolatba kerülők arányát a szemiliterális formákkal, többek között az imádságos füzetekkel való találkozás.¹⁰⁶⁷ Ahogy a búcsújárás az újkorban az egyszerű embereknek a legnagyobb megtett utat, a valaha látott legnagyobb sokadalmat jelentette, az itt vásárolható, egyszerű olvasmányok a belátható világ legnagyobb horizontját hozták magukkal.

¹⁰⁶³ MFL, VI.17, szálas anyag.

¹⁰⁶⁴ Vö. ÁNGYÁN A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, Máriagyűd 1930, 31.

¹⁰⁶⁵ Sectio I. Caput IV–V. – PEL.I.1.a.1. 837/1830, 3v-4r

¹⁰⁶⁶ Vö. BÁLINT S. – BARNA G., *Búcsújáró magyarok*, 147; JAKSA, H., *Aprónyomtatványok feldolgozási problémái. Diplomadolgozat. Kézirat gyanánt*, Szeged 2000 (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar), 2.

¹⁰⁶⁷ Ilyen továbbá a prédikáció, felolvasás, katekézis, népszínmű, vásári multságok. Vö. SCHENDA, R., *Alphabetisierung und Literarisierungsprozesse in Westeuropa im 18. und 19. Jahrhundert*, in *Sozialer und kultureller Wandel in der ländlichen Welt des 18. Jahrhunderts* (Wolfenbütteler Forschungen 19) (szerk. Hinrichs, E.–Wiegmann, G.), Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel 1982, 1-20, 2–3.

Ponyvafüzetként nagyon sok olyan áhítatirodalmi mű jelent meg, ami keresett volt, mert lelki igényeket elégített ki.¹⁰⁶⁸ Sok ponyva Szűz Mária életútjával foglalkozott, vagy az egyes kegyhelyek, illetve az évköri ünnepek témájával, de voltak egyházi társulatokhoz fűződő kiadványok is. Megfigyelhető bennük a közösségi használatra való alkalmasság. Számtalan megszólítást alkalmaznak Máriára a lorettói litániából, de népi, főként virághasonlatokkal is gazdagon élnek, és Mária csodatevő hatalmát hívják segítségül.¹⁰⁶⁹

Kimondottan gyűdi vonatkozású áhítatirodalmi ponyvák maradtak fenn Bálint Sándor hagyatékában, valamint a Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjteményben. A gyűdi búcsúkon valószínűleg jelen volt minden, Dél-Magyarországon kiadott áhítatirodalmi ponyva, mert ez a terület Győd vonzaskörzetéhez tartozott, és valószínűleg a Pesten nyomtatott termékek többsége is. 1863-ban például épp egy pesti kiadvány árusítását tiltották be babona terjesztésének vádjával.¹⁰⁷⁰

Az áhítatirodalmi ponyvák tetemes részét teszik ki a népénekek. A csoportos és egyéni áhítatok egyidejű végzésének középkori és barokk kavalkádjának vetett véget a felvilágosodás a tanító prédikációk párjával szánt didaktikus, terjengős, katolikus miseénekek bevezetésével a XVIII. század közepén. Mária Terézia sok ilyen énekeskönyvet ajándékozott a népmisszióknak, de nem ment könnyen a felülről elrendelt változás. 1756-ban a passauai énekeskönyv bevezetése ellenállásba ütközött, mert a népet zavarta, hogy a mise alatt megszokott áhítatait megtöri az ének.¹⁰⁷¹ Mindenesetre a népének támogatása jóváhagyott és nem jóváhagyott énekek sokaságának terjedését idézi elő az áhítatirodalmi ponyvák között.

Két gyűdi ponyva elemzésével helyezzük el a Gyüdön használt, XIX. századi népi vallásos ponyvát az európai kontextusban. (**Melléklet 9.**) A „*Beurlaubungs-Lieder von dem Marianischen Gnadenthron zu Gyüd nächst Siklós*” az egyik legkorábbinak tartható, évszám nélküli, XVIII. század végi/ XIX. század eleji német elkészítő éneklap három énekkel.¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁸ Például a kunszentmártoni kántordinasztiá énekgyűjteménye, amely megjelent 1853, 1865, 1873, 1883, 1913-ban is. – Vö. BARNA, G., *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv. Mezey-énekek* (Devotio Hungarorum 12), Szeged 2009, 455–456.

¹⁰⁶⁹ Vö. LENGYEL, Á., *Szűz Mária alakja a vallásos ponyvairodalomban*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 136–151, 149.

¹⁰⁷⁰ PEL.I.1.a.1. 2387, 2495/1863

¹⁰⁷¹ Vö. BAUMGARTNER, K., *Die Seelsorge im Bistum Passau*, 459.

¹⁰⁷² Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 89/B 434-84/B/054

Az első ének „*O Maria, jetzt ist's Zeit*“ egy változata megtalálható a Fränkische Volkslieder énekeskönyvben,¹⁰⁷³ mint „*Ének a Dettelbach-i Máriához*“.¹⁰⁷⁴ Éneklapokról Mosonmagyaróvárról, Augsburg/Würzburg-ból, Einsiedelnből ismert a XVIII. század végéről.¹⁰⁷⁵ Használja a francia „*adieu*“ és a latin „*vale*“ búcsúzó kifejezéseket, ami megerősíti datálását. 7 darab 4×7 szótagos strófából áll. Az ének gyűdi változata a kegyzobortól való elválás fájdalmát, szomorúságát fejezi ki, megszólítva a kegyelmekben gazdag kegyképet, a Kis Jézust és Máriát, mint az imádkozónak kegyes és szépséges édesanyját. Búcsúzóul Isten oltalmába ajánlja a Szűzanyát Máriagyüddel, a kegyelmek kincsestárával együtt.

A második ének „*Maria, du Himmelskönigin, du Braut des heiligen Geist[es]*“ legkorábbi megjelenései XVIII. század végi soproni, mosonmagyaróvári éneklapokon megtalálhatók.¹⁰⁷⁶ 8 darab 8+7+8+7 szótagos strófából áll. Az ének Máriát, mint vigasz, segítő, eredeti bűn nélkül fogantatott, testestül-lelkestül mennybe vétetett Szűzanyát szólítja meg. Az élet, mint nagy zarándokút párhuzama alapján a jó hazatérés kiesését kéri a minden szükségben Segítő Szűztől.

A harmadik éneket nem sikerült beazonosítani a német regiszterekben. 7 darab 8+7+8+7 szótagos strófából áll 8+7 szótagos refrénnel. Az imádkozó szeretne inkább a kegyhelyen maradni, de a Szűzanya a végén már maga küldi el búcsúzkodó gyermekét, nehogy megszakadjon Szent Szíve. Az imádkozó azt kéri, hogy minél gyakrabban betérhessen a kegyhelyre. Búcsúzóul megcsókolja a Szűzanyát, még egyszer szomorúan tekint az ő szeretett Fiára, Jézusra, de aztán mennie kell, mert az utolsó jelet adták övéi az indulásra.

Szintén a XIX. század elejéről való a „Szép hajdani régi Mária Gyügyi. énekek ELSŐ: Serkeny fel óh bűnös Vétkek' álmából etc. MÁSDIK Bútsút vészek tőled szép lilium szál etc. HARMADIK Üdvöz-légy Mária Gyügyi Aszszonynak etc. NEGYEDIK A magyar Salve Regina etc. Szegeden, Grün Orbánnál Nót[a]: Üdvöz légy Mária szép lilium 'sa't.“¹⁰⁷⁷ Kézzelel, tintával írt korabeli datálása: 1804.

¹⁰⁷³ Hivatkozással egy 1740-ben szignált kéziratos énekgyűjteményre, mint forrásra. – DITFURTH, W. F., *Fränkische Volkslieder I*, Breitkopf und Härtel, Leipzig 1855, lásd <https://books.google.hu/books?id=UN1WAAAACAAJ> (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

¹⁰⁷⁴ Van Pécssett kiadott imádságra is példa a Dettelbach-i Máriához. Ld. **Melléklet 3.** (Ein schönes Gebet von den wunderthätiger Gnaden-Bild zu Maria Dättelbach in Franken, Fünfkirchen... 1830.)

¹⁰⁷⁵ HOLZAPFEL, O., *Liedverzeichnis, CD-ROM-Update*, 2019, lásd http://www.volksmusik-archiv.de/vma/files/holzapfel/05_lieder_1_bis_z.pdf (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

¹⁰⁷⁶ HOLZAPFEL, O., *Liedverzeichnis, CD-ROM-Update*, 2019, lásd http://www.volksmusik-archiv.de/vma/files/holzapfel/05_lieder_1_bis_z.pdf (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

¹⁰⁷⁷ Móra Ferenc Múzeum, Gyűjtemények, Bálint Sándor-hagyaték Lsz: 90/B 435-84/A/003

Az első éneknél megadja, hogy mely ének dallamára kell énekelni. Az „Üdvözlégy Mária, szép liliomszál” kezdetű éneket nem sikerült beazonosítani.¹⁰⁷⁸ Az énekszöveg 22 darab 6+5+6+5 szótagos strófából áll 7+6 szótagos refrénnel. Tartalma alapján ez a zarándokok elindulásakor végzett ének. Gondolatmenete a bűnös élet helyett javasolja Máriához, kegyképéhez sietni, világi javak helyett bűnbocsánat kérésére törekedni, amit Mária bizonytalannal meghallgat. És mivel Mária kezében van Fiának Szíve, ő híven teljesíteni fogja édesanyja közbenjáró kérését. Aki Máriát híven tiszteli, az Isten Országát el nem kerülheti. Ezért Máriának ajánlja az imádkozó ezt a zarándoklást.

A második ének búcsúvételi ének. 16 darab 6+5+6+4 szótagos strófából áll 8+8 szótagos refrénnel. Nem adja meg a dallamát. A szöveg használja a latin „vale” búcsúzó kifejezést hasonlóan az egyik vizsgált német nyelvű énekhez. Mondanivalója érzésekben gazdag: a kegyhelyre jövetel öröm, az elválás szomorú. Örömként említi a Mária-énekeket, melyeket a kegyhelyre érkezvén énekeltek, valamint a kegykép megcsókolását. Földicséri a gyűdiek boldogságát, hogy ők mindig a kegyképpel lehetnek, de maga is megköszöni a kapott kegyelmeket. Szívét itt hagyja a kegyhelyen Máriának, lelkét adja Szent Fiának, így nem kell elmennie soha többé innét. Az önfelajánlás gondolata fogalmazódik meg ebben, ami az offerálásnak is teológiai háttere. Ebben megnyugodva búcsúzik el Máriától, akit liliomszálnak, drága kincsnek nevez, és kéri tőle, hogy zarándoklása üdvösségére váljék.

A harmadik ének beköszöntő ének. 17 darab 6+5+6+5 szótagos strófából áll 8+8 szótagos refrénnel. Ez az ének a leggazdagabb költői képekben. Máriagyűd Asszonyát, főpátrónának, Gyűd csillagának, lelke mátkájának, liliom virágnak, tündöklő csillagnak, szűz virágnak, a kegyelem bimbózó ágának, (Magyar)ország (Nagy)Asszonyának hívja. Az imádkozó itt is boldognak nevezi Gyűdöt, amely minden nap láthatja a kegyképet. Megemlíti a fáradságos utat a kegyhelyre, zarándoklása okaként bűnös voltát. Ő is itt hagyja szívét, hogy amikor nem lehet itt, az itt maradjon, hogy áldja Szűz Máriát. Itt is a fölajánlás gondolata jelenik meg. Kéri végül, hogy a mennyei Máriagyűdbe vegye (majd) föl.

A negyedik ének a *Salve Regina* magyar változata, amely a *Cantus catholici*¹⁰⁷⁹-ben szereplő kiejtéssel szerepel. Csak az írásképpen van eltérés (a gyűdi imalap ,cs‘ helyett ,ts‘ betű-kapcsolatot használ, és van jele a hosszú mély magánhangzókra, míg a *Cantus Catholici* nem különbözteti meg még ezeket a rövidektől. Itt szerepel a párvers és könyörgés is hozzá.

¹⁰⁷⁸ A Szentséges Szűz Mária, szép liliomszál énekünk strófa-szerkezete más. – Ld. <https://nepzenetar.hu/dalszoveg/4756/Szentseges-Szuz-Maria-szep-liliomszal> (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

¹⁰⁷⁹ *Cantus catholici*, [Löcse] 1651, 113–114. Ld. <https://mek.oszk.hu/13600/13640/13640.pdf> (a kutatás ideje: 2020. 03. 29.)

5.1.18. A SZENTKÚT ÉS A GYŰDI FORRÁS

A búcsújáró helyeknek rendszerint részét képezik a szentnek tartott források, kutak és az ezekhez kapcsolódó szokások. 1765-ben Winkler Mihály plébános írta le a csicsói szentforrásnál kialakult szokásokat.¹⁰⁸⁰ 1857-ben Girk György megyéspüspök tájékoztatta az egyházmegye papságát a magyaregregyi szent forrásnál történt csodákról.¹⁰⁸¹ A gyüdi kegyhely szakrális környezetéhez is tartozik két forrás. A Kútvölgy aljában buggyant föl – a ma már csak a tavaszi hóolvadáskor vízzel megtelező¹⁰⁸² – Gyüdi forrás, ami a falusiakat és a kegyhelyet is vízzel ellátta. A gyüdi és siklósi szőlőhatárnál pedig, a Csukma-dűlőben fekszik az úgynevezett Szentkút, amelynek vizét a törökök egykor Siklóásra vezették fürdőjükbe.¹⁰⁸³

1689-ben a Gyüdi forrásnál az 1757-es jegyzőkönyv szerint látomás is történt.¹⁰⁸⁴ Bár a forrásról ezután nem tesznek többet említést,¹⁰⁸⁵ elképzelhető, hogy a jegyzőkönyvbe bekerült látomás hasonló, XVIII. századi, szentvízhez kötődő szokások lenyomatát őrizi, mint amikre az 1830-as vizita a távolabbi Szentkút kapcsán utal.¹⁰⁸⁶ Lehetséges, hogy a XIX. század elején a kegyhely klérus által ellenőrzött közvetlen környezetéből kiszorult, babonásnak ítélt vallási formák¹⁰⁸⁷ folklórja a Gyüdi forrástól került át a Szentkúthoz. Ugyanígy lehetséges persze az is, hogy már korábban is jelen voltak ezek a Szentkútnál, vagy ekkor, de máshonnan vették át őket. A XX. századi folklóristák leírásai alapján feltételezzük, hogy ezek a szokások a búcsúkeresztység, a Szentkút vizében való megmosdás lehettek, és a szokás, hogy a Szentkút vizét az úgynevezett gyüdi korszakban hazavitték a zarándokok.¹⁰⁸⁸ Mindezt profán elemek is kísérték.¹⁰⁸⁹ A búcsúkeresztység sajátosan magyarok által gyakorolt szokás.¹⁰⁹⁰ Függetlenül attól, hogy számolunk-e a Gyüdi-forráshoz vagy akár mindkét forráshoz kapcsolódó, XVIII.

¹⁰⁸⁰ Vö. GALAMBOS, F., *Winkler Mihály a "közjó" előmozdítója a XVIII. században*, in *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve* 1989, 485-526, 505.

¹⁰⁸¹ Ezek nem vizsgáltak, tehát zászlós körmenetek és a harangozás nem megengedett az oda igyekvő zarándokoknak. – PEL.I.1.g.1. Püspöki Levéltár. Püspöki Hivatal. Körlevelek, 2000/1857 (1857.11.05)

¹⁰⁸² Gyüdi polgárok véleménye szerint ki lehetne tisztítani úgy a Kútvölgyet, hogy a forrás ismét folyamatosan csordogáljon.

¹⁰⁸³ Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, JPM Rég. Ad. 1531–83. <http://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/54079> (a kutatás ideje: 2021.03.09.)

¹⁰⁸⁴ 5. tanú vallomása. – MFL, VI.17, [ZADRAVECZ I.], A máriagyüdi kegyhely rövid története. 1148–1948, 26.

¹⁰⁸⁵ Az egyházi szemlélet nem tulajdonított a csodákban a víznek szerepet, csak a patrónusnak. – Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 220.

¹⁰⁸⁶ „Alter fons est supra hunc versus orientem ad Unius quadrantis horæ distantiam, Tsokma nominatus, quem Chtisti Fideles actu in magna veneratione servant.” – PEL.I.1.a.1. 1830/837, 4r

¹⁰⁸⁷ Vö. ROSNER, Zs., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 184.

¹⁰⁸⁸ Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 215.

¹⁰⁸⁹ „fidelium scandala musica & saltus instituuntur” – PEL.I.1.a.1. 1156/1855

¹⁰⁹⁰ Mint a szent források, fák, kövek tiszteletéhez köthető szokásnak a gyökerei lehet, hogy a középkorig nyúlnak vissza. Magyarországi kegyhelyeken kívül csak a magyarok által gyakran látogatott horvátországi Bisztrícén és ausztriai Mariazellben jegyezték föl hasonlót. Leírásai a XIX. századtól ismertek. Vö. BÁLINT, S., *Sacra Hungaria*, 112–113; BARNA, G., *Búcsújárók*, 276–277.

századi szokásokkal, feltételezhető, hogy a harkányi gyógyforrás 1823-as felfedezése¹⁰⁹¹ és harkányi fürdővendégek gyüdi látogatásai felerősítették a Szentkút vizének gyógyhatásába vetett néphitét, és felkeltették a kegyhely papságának az érdeklődését is. Egyrészt inspirálták a kegytemplom környezetének parkosítását a XIX. század utolsó harmadától, másrészt felvetették a kapcsolat lehetőségét a gyüdi csodás és a harkányi természetes gyógyulások között.¹⁰⁹² A bizonytalan XVIII. századi előzmények és a harkányi gyógyvíz felbukkanása valószínűsíti, hogy az 1725-ben készült összeírás interpolálása éppen a „Forrásközi Nagyasszony”-megnevezés okán szintén a XIX. század első évtizedeire esik.¹⁰⁹³

A Szentkút a XIX–XX. században biztosan a búcsús körmenetek egy részének állandó megállóhelye volt. A búcsúkeresztség szokásában az úgynevezett gyüdi körösztyánját vagy körösztyánját legtöbbször a szülők választották. A Szentkútnál a fiatal lehajolt, a körösztyánja pedig a szentvízzel a homlokára rajzolt egy keresztet, és ezt mondta: *„Én evvel a szentölt vízzel mögkörösztyánlak és saját körösztyánomnak/körösztyánomnak szólítalak.”* Ezt követően a búcsúban gyüdi emléktárgyat vásárolt neki. Később, a fiatal lakodalmán a legnagyobb terheket a bérmakeresztanya viselte, a gyüdi keresztanya valamilyen apróbb ajándékot tartozott venni.¹⁰⁹⁴ A búcsúkeresztségnek a tisztulási szerepén kívül beavatási jellege is volt. Ezzel fogadták be a fiatal maguk közé a búcsúsok. A búcsúkeresztség ezen túlmenően műrokonságnak is számított, amivel bővíthető volt az a rokonsági háló, amely védte, óvta, segítette az egyént. Helyenként ezt is házassági akadálynak minősülő rokonsági foknak tartották.¹⁰⁹⁵ 1939-ben készült el a Szent Pál-kútja a kegyhelyen vezetékes ivóvízzel. Azóta ez a víz vette át a szentvíz funkcióját.

5.1.19. KEGYHELY ÉS FALU

Gyüd lakossága valószínűleg az 1540/50-es években Sztárai Mihály térítőmunkája eredményeként tért át református hitre. Katolikus kegyhely egy színreformátus faluban? Milyen jelenségek kapcsolódtak ehhez a helyzethez? Az 1606. évi bécsi és az 1645. évi linzi béke a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot biztosított. Az 1681. évi országgyűlés 11 vármegyében már csak 2-2 artikulás helyet jelölt ki a szabad vallásgyakorlásra, 19 másik

¹⁰⁹¹ Vö. <https://harkanyfurdo.hu/rolunk/tortenet>. (a kutatás ideje: 2021.02.07.)

¹⁰⁹² P. Bán Bonifác kegyhelytörténetének cenzora, Virág Ferenc kifogásolja 1907-ben, hogy miért feltételez oly szoros összefüggést a szerző a harkányi gyógyforrások és a gyüdi kegyhely csodái között. – MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyüdi kegyhely. Második könyv [1879–1934], 52; PEL.I.1.a.1. 2758/1907.

¹⁰⁹³ Az eredeti szöveget az eredetilegenda adataival a XVIII. század második felében vagy a XIX. század elején egészíthették ki. Ezt támasztja alá, hogy az interpolált szövegben szereplő „Gyütt” település-névváltozat olvasható „Ecclesiae Mariano Gyüttensi” formában 1783-ban és a XIX. század elején P. Tóth István leveleinek pecsétjén. Az interpoláció XIX. századi eleji datálását valószínűsíti a gyógyvizek iránt ekkor megjelenő érdeklődés. – MFL, VI.17, I/b 7, 144, PEL.I.1.a.1. 358/1828.

¹⁰⁹⁴ Vö. BÁLINT, S.–BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, 215.

¹⁰⁹⁵ Vö. SCHRAM, F., *Búcsújárás Magyarországon*, 97.

megyében szabad vallásgyakorlat volt még. Az 1691-ben és 1706-ban kiadott *resolutio explanatoriák* azonban az 1681. évi törvény protestánsok vallásgyakorlására vonatkozó feltételeit szigorúbban kezdték értelmezni. Ettől kezdve a protestánsoknak is be kellett fizetniük a stólát a katolikus plébánosnak az artikuláris helyeken kívül, és a *jus patronatus* alapján a földesúr dönthette el, hogy alattvalóinak milyen vallású papot, tanítót hozat. A Rákóczi-szabadságharc idején a Habsburg-ház ellen fellázadt katolikusok és protestánsok ismét a bécsi és linzi békék együttélési szabályait követve szabadon gyakorolták a vallásukat. 1714-ben, a szabadságharc leverését követően azonban az uralkodó megerősítette az 1681. évi törvényeket. Az 1731-ben megjelent *Carolina Resolutio* további szigorításokat fogantatosított, és a katolikus vallás hegemóniáját biztosította egészen az 1781. évi türelmi rendeletig.¹⁰⁹⁶

Ebben a milióban Gyűdön érthető, hogy 1689-ben a református lelkész és hívei miért adták át ellenállás nélkül a gyűdi templom kulcsát a siklósi ferenceseknek a kirendelt katonatiszt jelenlétében. A szabadságharc után a protestánsok szabad vallásgyakorlása Baranyában is nehezedett. 1782-ben Siklós városának harmada református vallású volt, mégis templomépítésüket a hatóságok rendre hátráltatták.¹⁰⁹⁷ 1725-ben Gyűdön a kamarai összeírás szerint szorgalmas, jó magaviseletű kálvinisták laktak saját prédikátorukkal és palánkból emelt templomukkal.¹⁰⁹⁸ 1738-ban a szalmafedésű református fatemplom rossz állapotú volt, de már 200 forintot gyűjtöttek az új templomra.¹⁰⁹⁹ A templom építése, javítása elé azonban a hatóságok rendre akadályokat gördítettek. 1770 körül a fatemplomot rossz állapota miatt be kellett zárni. A kőtemplomot jóval a türelmi rendeletet követőre, csak 1807-re fejezték be.¹¹⁰⁰

Eközben a gyűdi kegyhely a kegyúr patronálásával, birtokosok, hivatalnokok és tehetősek polgárok adományából folyamatosan épült, szépült.¹¹⁰¹ A katolikus német államapparátus ugyanígy egyengette a kevelaer-i kegyhely útját az 1640-es években a protestáns Hollandia határától 500 méterre.¹¹⁰² A hatóságoknak a katolikusokat és protestánsokat érintő, eltérő eljárásrendje ellenére a színreformátus Gyűdön létrejött katolikus kegyhely kialakulásában úgy tűnik, nem játszottak közre vallási ellentétek. 1746-ban a kegyúri megerősítésért írt

¹⁰⁹⁶ Vö. MÁLYUSZ, E., *Magyarország története a felvilágosodás korában* (Millenniumi magyar történelem. Historikusok), Osiris, Budapest 2002, 279–319.

¹⁰⁹⁷ Vö. <http://www.siklos.net/sitemap-hidden/14-latnivalo/12-reformatus-templom-siklos.html> (a kutatás ideje: 2020. 09. 16.)

¹⁰⁹⁸ „Sepibus extractam” – AT-OeStA/FHKA HS 1098, 668r

¹⁰⁹⁹ Vö. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 762.

¹¹⁰⁰ Vö. GÖZSY, Z.–VARGA, Sz., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738–1742)*, 116–117; <http://www.siklos.net/14-latnivalo/16-reformatus-templom-mariagyud.html> (a kutatás ideje: 2021. 03. 02.)

¹¹⁰¹ Vö. [ROSNER ZS.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 329–330.

¹¹⁰² Vö. DOHMS, P., *Die Geschichte der Wallfahrt nach Kevelaer*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart*, (szerk. Schulte Staade R.–Heckens J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 226–274, 234–235.

folyamodványban ugyan említi a ferences provinciális, hogy Gyűdön feladatuk a protestánsok térítése, de ilyen igyekezet az áttértek anyakönyvének bejegyzéseiből nem olvasható ki.¹¹⁰³ Nem történt erőszakos térítés, sem protestáns jobbágyság elűzése, sem más atrocitás.¹¹⁰⁴

1689-ben a látomásokban nemcsak katolikusok részesültek, az 1757-es tanúkihallgatásoknál a templomnál folytatott ortodox szokásokra is rákérdeztek.¹¹⁰⁵ Állítják a tanúk, hogy ortodoxok és reformátusok is jártak a búcsúba a XVIII. század elején. Ortodoxok gyógyulásairól vannak följegyzések.¹¹⁰⁶ Az ormánsági falvak reformátusai a XX. század elején áldozócsüörtökön Gyűdre jöttek leányvásárra, azaz házasság előtti ismerkedésre. A kegyhely növekedése többféle kiegészítő kereseti lehetőséget biztosított a gyűdieknek,¹¹⁰⁷ akik házaikban szállásolták el a búcsúsokat.¹¹⁰⁸ Az 1989-es pécsi Taizé-találkozó alkalmával is megvolt a gyűdi reformátusokban a szállásadói készség.

A katolikus kegyhely kialakulása a református gyűdieknek ugyanakkor fájó sebeket is okozott. 1689-ben elvették a templomukat, 1740-ben a siklósi uradalom kisajátította a református temetőt,¹¹⁰⁹ a későbbi búcsúteret.¹¹¹⁰ Hasonlóképpen a székház kertje is volt katolikus és református tulajdonban egyaránt.¹¹¹¹ Ezek az esetek azt mutatják, hogy érdekellentétek adódtak a kegyhely és a falu között.

1746–1788 között a kegyhely úgy funkcionált a színtiszta református faluban, mint egy kis sziget: minden tisztséget (kántor, sekrestyés, szakács, asztalos) a ferences atyák és testvérek töltötték be. A jozefinizmus létszámkorlátozásai miatt – és mert kifejlődött egy helyben lakó katolikus kisebbség a kegyhely körül – a XVIII. század végétől több civil tisztségviselő is volt.

¹¹⁰³ HU MNL OL E 151.a. Fasc. 49; MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II, 5; Vö. [ROSNER Zs.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 256–257.

¹¹⁰⁴ Vö. MÁLYUSZ, E., *Magyarország története a felvilágosodás korában*, 308–310.

¹¹⁰⁵ „Quarto: Tudgya-é? avagy nyilván maga – is tapasztalta-é a Tanu? hogy a Gyűdi Lakosok – is, és még azok is, akik a Római valláson kívül volnának ha valamely szükségben avagy nyavalában magok vagy az ő Barmok voltak, a Gyűdi templomhoz fogadást, és ajánlást tettek, sokások Szerént azon Templomot megkérülvén segítséget, és jobbulást vettek, és kik legyenek azok?” – MFL, VI.17, Fasc. 1. Régi Levéltár II/7, 1r

¹¹⁰⁶ 8, 9, 11, 15, 150. csoda. – [ROSNER Zs.], *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 24–25.28.105.

¹¹⁰⁷ Lásd Schmidt Antalné gyűdi kegytárgyáros peres ügye. – PEL.I.1.a.1. 290/1827

¹¹⁰⁸ Vö. BÁLINT S., *Adatok a magyar búcsújárás néprajzához*, *Ethnographia* L/3–4. (1939.), 193–200, 197–198.

¹¹⁰⁹ Vö. PEL.I.1.a.1. 837/1830, 10r

¹¹¹⁰ A község az 1860-as évektől több évtizeden át perelte a ferencesektől. 1902-ben a Királyi Curia ítélete alapján került telekkönyvileg a székház nevére. – PEL.I.1.a.1. 1242/1902

¹¹¹¹ XVIII. századi alapításától fogva használhatták a ferencesek az uradalom jóvoltából a székház kertjét rajta az istállóval a felosztásig, majd 1809-től ismét. 1820-ban azonban a református bírónak adta a kegyúr. A kert aztán visszakerült a ferencesek használatába. 1838-ban azért építettek kerítést a székház köré, hogy a falu kondája ne tegyen kárt a kertben. 1858-ban a község elperelte, és elnyerte azt. A székház végül az ordinárius engedélyével 1.112 forintért vette meg 1871-ben. – PEL.I.1.a.1. 129/1820; 344/1838; MFL, VI.17 Fasc. 1., Régi Levéltár II, 71; MFL, VI.17, I/b 7, 89 – itt 112 forint szerepel, de ez valójában 1.112 forint; MFL, VI.17, A máriagyűdi zárda levéltárának jegyzéke (1937), 25.30; Vö. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*, 28.

Lehetséges, hogy 1746 előtt is volt a templomnak civil harangozója és sekrestyéje.¹¹¹² Biztos viszont, hogy 1795/96-ban és 1797-ben egy „főállású” sekrestyést, egy templomszolgát (ministránsgyerek), egy szakácsot és egy konyhalányt fizettek a kegyhelyen. 1826/27-ben sekrestyést, kántort, harangozót, két ministránst, vincellért, vízfúvarozót fizettek. 1828-ban gondnok, sekrestyés, kántor, ministránsgyerek és szakács kapott fizetést. A templomi vászonnemű mosását, javítását, a nagyboldogasszonyi vagy Keresztelő Szent János-napi virágszentelésre a virágok gyűjtését gyűdi asszonyoktól kérte a székház.¹¹¹³ A kútásást a székház udvarában azzal indokolták a szerzetesek, hogy a református gyűdieknek a zarándokok (és a székház) a vízhasználat miatt sokat fizetnek.¹¹¹⁴

A faluban a lábát megvető katolikus kisebbség részére az 1810-ben alapított plébánia kántortanítót alkalmazott. Ő 1828-ban még a székház refectoriumában tanított 7 gyereket. Az iskolamester házát 1837-ben építették meg a ferencesek.¹¹¹⁵ A siklósi uradalom, a község és a kegyhely birtokainak elkülönözése alkalmával az iskolát a székházra telekkönyvezték 1867-ben. Így lett a ferences székház iskolafenntartó. A gyűdiek ragaszkodtak ahhoz, hogy az iskola fenntartásához a községnek nem kell hozzájárulnia. A századfordulón azonban Gyűdön feszültség keletkezett az egyházközség és a székház között az iskola működtetésével kapcsolatban, mert az iskolafenntartás nagy terhet jelentett a kegyhelynek.¹¹¹⁶ Végül fizetéképtelenség címén kezdődött el a jogvita rendezése, és minisztériumi leirat nyomán sikerült megegyezni a községgel 1921-ben, miszerint a község az iskolafenntartó, és csak a kántor templomi javadalmazása a székház feladata a templomperselyből.¹¹¹⁷

Az iskolafenntartói terhek alól szabadulva a szerzetesek igyekeztek karitatív szerepet vállalni a településen: 1932-ben az iskoláskorú gyermekek közül a rászorulókat ellátták cipőkkel és meleg ruhákkal.¹¹¹⁸ Ezt megismételték 1933-ban, 1934-ben és 1941-ben is.¹¹¹⁹ 1945-ben Máriagyűd is bekapcsolódott az éhező és fázó budapestiek telettétési akciójába: 14 éhező gyermeket fogadtak be a télre (a székház kettőt, a többi a falu).¹¹²⁰

¹¹¹² Egy 1738-as csodaleírás tanújaként az 1757-es kézirat Csuk Péter harangozót (campanator nomine Petrus Csuk) említi, akiről az 1771-es kézirat azt állítja, hogy ő a máriagyűdi sekrestyés (der Messner von Maria Gyűdt); az 1778-as kézirat viszont a csodában részesült falujából való harangozónak (ex eodem pago) nevezi őt. – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 57.

¹¹¹³ MFL, VI.17 I/b 14. Corpus rationum seu status activus et passivus ecclesiae Mariano-Gyűdensis sub P. Capistrano Vassanics a 30. Iulii 1803.

¹¹¹⁴ PEL.I.1.a.1. 1465/1839

¹¹¹⁵ PEL.I.1.a.1. 417/1837

¹¹¹⁶ MFL, VI.17 A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 215–216.

¹¹¹⁷ MFL, VI.17 A máriagyűdi kegyhely. Második könyv, 220–221.

¹¹¹⁸ MFL, VI.17, I./b 2, 217.224; MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 17.

¹¹¹⁹ MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 180.

¹¹²⁰ MFL, VI.17, Liber memoriarum ab anno 1934, thomus IV., 262–263.

A ferences székház, mint munkáltató, személyi ügyekbe is belebonyolódott. 1820-ban Popovics Mihály csizmadiáról nyilatkozott az adminisztrátor,¹¹²¹ 1827-ben két gyűdi kegyárus vitájában foglalt állást.¹¹²² 1832-ben egy volt alkalmazottal volt vitája a barátoknak tíz évi szolgálat után.¹¹²³

A kegyhely sokadalma szegényeket, koldusokat is vonzott. 1832 során a szegény siklósiak 40 fontnyi gyertyacsonkot vittek el a gyűdi templomból.¹¹²⁴ 1844-ben a megyéspüspök a gyűdi búcsúkon rendbontó koldusok megzabolozását kérte a vármegyétől. Minden község gondoskodjék a maga szegényeiről, szolt a kiadott irányelv.¹¹²⁵

5.2. A Szűz Máriához fordulás Máriagyűdön

A máriagyűdi kegyhelyen megmutatkozó hívő magatartás döntő részben Szűz Mária megszólításán keresztül fordul Istenhez. A kegyhelyen tapasztalt jelenségek bemutatása alapján a források szisztematikus elemzése révén feltárul előttünk a történeti anyag kérdezhetősége. Azt keressük a leírt jelenségekben, hogy a különböző korokban a gyűdi kegyhelyen megfordulóknak, az általuk gyakorolt szokásokban milyen emberi igények jelentek meg.

5.2.1. KÉRÉssel VAGY FOGADALOMBól?

A kegyhelyen fellelhető források alapján elmondható, hogy a kegyhelyhez fordulóknak a középkori fogadalomtételi séma szerint a barokkban még otthon fordultak életük válságos eseményeiben Máriához. A mennyei segítség kérését a közép- és újkorban a pusztító járványok, éhínség és a haláltól való félelem váltotta ki.¹¹²⁶ A török háborúk miatt a Dél-Dunántúlon ez az egzisztenciális kiszolgáltatottság az 1738-as pestisjárvány idejéig kitolódott. A kért isteni segítségnyújtás megtapasztalása legtöbbször még otthon történt. A kegyhely felkeresésére már gyógyult/megszabadulva, hálálkodva jöttek a hívők.

A XIX. században változni kezd ez a séma, és egyre többször a kegyhelyen még csak a segítségkérés történt meg. 1856-ban például egy apa gyermeke gyógyulását kéri, 1888-ban egy anya boldogságot kér lányának.¹¹²⁷ A XX–XXI. századi vendégkönyvek 1.000 kiértékelt bejegyzésének több mint a fele kérés.¹¹²⁸ A séma változásában vélhetően a növekvő mobilitás, az elidegenedés és a racionalizálás felerősödése egyaránt szerepet játszik. Az emberek többet utaznak, az állandó kapcsolatrendszer felhagyásával, növekszik indítékaikban az

¹¹²¹ PEL.I.1.a.1. 481/1820

¹¹²² PEL.I.1.a.1. 290/1827

¹¹²³ PEL.I.1.a.1. 273/1832

¹¹²⁴ PEL.I.1.a.1. 953/1832. Ez a Tenkes-hegyen élő szegények részéről ma is előforduló kérés.

¹¹²⁵ PEL.I.1.a.1. 1995/1844

¹¹²⁶ Vö. DELUMEAU, J., *Angst im Abendland*, 38.

¹¹²⁷ MFL, VI.17, I/b 7, 150.

¹¹²⁸ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 433.

individualisztikus összetevő, a Szent közvetlen jelenléte az ok–okozati gondolkodásban sok hívő számára elméleti marad. Könnyen elutazik a szent helyre, ha kérése van, legtöbbször azonban eszébe sem jut, hogy a szent helyhez kösse az isteni segítséget, amelyet a „hétköznapi csodák” során úgyis otthon tapasztal meg.¹¹²⁹ A gyüdi kegyhely is csak egy a vallási tartalommal bíró turisztikai attrakciók közül, ahol persze az ott töltött idő lelki inputjában kérések fogalmazódhatnak meg. A márványtáblák azonban ma is meghallgatott kérésért való hálaadásként készülnek. Ez azt mutatja, hogy még mindig vannak határhelyzetek, melyekben a kegyhelyhez fordulnak a hívők otthoni életük során, és istenkapcsolatuk számára a kegyhely és Mária alakja emblematikus hívószó.

5.2.2. A KEGYHELYEN TAPASZTALT EMBERI IGÉNYEK MOTIVÁCIÓI

A kegyhelyhez fordulás indítéka egyéni vagy közösségi. Bár az egyéni indokból végzett búcsújárás is közösségi élménnyé válik az imádkozó búcsúi sokadalomban, a közösségben megtapasztalt szükség már otthon közösségi motivációt és fogadalomtételt hívhat életre.¹¹³⁰ Ilyen közösségi indíték volt egy közösség fogadalma zarándoklatra járványtól, tűzvésztől való szabadulás kérése kapcsán. Az 1738–1739-es pestisjárvány idején a siklósiak 1738-tól,¹¹³¹ a bátaszékiek 1739-től, a szabadkaiak 1741-től fogadtak zarándoklatot Gyüdre.¹¹³² Meg nem nevezett ragálytól szabadultak meg a szopjai plébánia falvai 1760-ban; lakosaik egyszeri hálaadásra jöttek.¹¹³³ Az 1830–1831-es kolerajárványtól megmenekült Mohács-külvárosi sokácok is gyüdi zarándoklatot fogadtak.¹¹³⁴ Tűzvészből való megmenekülésért egy felsőiregi személy jött el hús szomszédjával hálát adni 1756-ban.¹¹³⁵ A lábasjóságot veszélyeztető járvány, a marhavész okán 1762–63-ban Chiolnich Antal boszniai püspök vezetett egyházmegyei engesztelő zarándoklatot kétszer is Gyüdre.¹¹³⁶ Közösségi indíték volt Eszterházy Pál nádor országos zarándoklata Mariazellbe 1691-ben. A világegyház közösségi indítéka pedig a római jubileumi zarándoklat negyedszázadonként.¹¹³⁷ Gyüd sajátosságaként a kegyhely indulásánál szintén egy közösségi indíték állt: a Szűz Mária kérésére visszafoglalt templomba a siklósiak körmenetileg jöttek szentmisére. Ezt a szokást az 1706-ban történt csodás események hatására megújították.¹¹³⁸

¹¹²⁹ Vö. IANCU, L., „Hétköznapi csodák”, *megkísértések és összefüggéseik*, in *Ethnographia* 127 (2016/4), 606–623, 610.

¹¹³⁰ Vö. VAJKAI, A., *Népi orvoslás a dunántúli búcsújáró helyeken*, in *Magyarságtudomány* I (1942), 116–139, 117, lásd http://real-j.mtak.hu/10243/1/MTA_MagyarsagTudomany_1942.pdf (a kutatás ideje: 2021.02.12.)

¹¹³¹ PEL.III.115.10, CZERPÁN I., *Actus Siklosiensis* I., [Siklós 1778], 42.

¹¹³² 68. és 81. mirákulum – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 59.66–67. Vö. uo. 303–304.

¹¹³³ 209. csoda – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 134.

¹¹³⁴ Vö. CSIBI N. – VARGA SZ., „Máriát dicsérni hívek jöjjetek”, Pécs, 2015, 20.

¹¹³⁵ 160. csoda – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 111.

¹¹³⁶ 220. és 232. csoda – [ROSNER, Zs.,] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 139.144.

¹¹³⁷ Vö. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 113.

¹¹³⁸ MFL, VI.17, I/b 13, 30.33.

A Mária-tisztelet sok emberi szükségletre válaszol a kegyhelyeken évszázadok óta. A kegyhelyhez fordulás indítéka csoportosítható az érintettek köre¹¹³⁹ és az érintettek testi-lelki szükségletei szerint is. Utóbbi lehet gyógyulás, egészség kérése, egy jó gyónás, maga a kegyhelyre zárandoklás, mint tisztulás, a kegyes célra alamizsnálkodás. A búcsúk elnyerésének lehetősége, a kegyhelyeken tapasztalható csodák, melyekről a kegyhelyeken látható votivképek és mirákulumos könyvek számoltak be, szintén vonzerőt jelent és jelentett.¹¹⁴⁰ Hogyan lehet a kegyhelyhez fordulás motivációit megszerezni?

A motivációt előidéző emberi igények osztályozását az etika és a pszichológia felől is megközelíthetjük. Arno Anzenbacher Aquinói Szent Tamás és Immanuel Kant alapján az értelem három fokozatát különbözteti meg, amelyeken az emberi gyakorlat értelemigényei megfogalmazhatók: a természetből fakadó szabadságból a gyönyör és az egészség, az emberlétünkben fakadó szabadságból az önnön tökéletességünk (moralitás) és mások boldogsága (barátság, házasság, család, gyermeknevelés, gazdaság, jog, politika, kultúra), a kegyelemből fakadó szabadságból az isten- és emberszeretet értelemigénye fakad. Az animális létezés, az emberlét és a hit értelmi szintjeiből fakadó értelmi igények az emberi létezés igényeinek teljes spektrumát tárják elénk.¹¹⁴¹ Az etika oldaláról vázolt emberi igények a pszichológia oldaláról megfogalmazott emberi szükségleteknek az Abraham Maslow szükségletpiramisában vázolt rendszerével legalábbis hasonlóságot mutatnak.¹¹⁴²

Anzenbacher értelmi igényei	Maslow szükséglet-hierarchiája
hedonisztikus ért.i. – gyönyör	fiziológiai szükségletek – éhség, szomjúság
biológiai ért.i. – egészség	fiziológiai szükségletek – egészség
önnön tökéletességünk ért.i. – moralitás	biztonsági szükségletek – veszélytől mentesség
mások boldogságának ért.i. – barátság	szeretet szükséglete, befogadottnak lenni
mások boldogságának ért.i. – házasság, család	szeretet szükséglete, befogadottnak lenni
mások boldogságának ért.i. – gyermeknevelés	szeretet szükséglete, befogadottnak lenni
mások boldogságának ért.i. – gazdaság	megbecsülés szükséglete, kompetensnek lenni
mások boldogságának ért.i. – jog	kognitív szükségletek, érteni
mások boldogságának ért.i. – politika	kognitív szükségletek, érteni
mások boldogságának ért.i. – kultúra	esztétikai szükségletek – rend, szépség
kegyelemből fakadó ért.i. – emberszeretet	önmegvalósítási szükségletek, önzetlen szeretet
kegyelemből fakadó ért.i. – istenszeretet	önmegvalósítási szükségletek, önzetlen szeretet

¹¹³⁹ Ld. 5.1.4. fejezet.

¹¹⁴⁰ Vö. BÄUMER, R., *Die pastorale Bedeutung der Wallfahrt im Zeitalter der Katholischen Reform*, in *Kevelaer-Wallfahrt 1642–1992. 350 Jahre Kevelaer-Wallfahrt. I. köt. Consolatrix Afflictorum. das Marienbild zu Kevelaer. Botschaft, Geschichte, Gegenwart*, (szerk. Schulte Staade R.– Heckens J.), Butzon und Bercker, Kevelaer 1992, 173–188, 183.

¹¹⁴¹ Vö. ANZENBACHER, A., *Bevezetés a filozófiába*, Herder, Budapest 1994, 329–333.

¹¹⁴² Vö. ATKINSON, R.L. és R.C., *Pszichológia*, Osiris, Budapest 1999², 395.

Itt most nem cél a két rendszer harmonizálása. Az összevetés célja sokkal inkább két irányból ránézni az emberi cselekvés motivációira, és köztük rétegződést, strukturaltságot felfedezni. A kirajzolódó motivációs sor 8 csomópontját határozhatjuk meg, tartalmukat tovább pontosíthatjuk Osváth Péter életciklus-krízisekről szóló megállapításaival,¹¹⁴³ hiszen a kegyhelyhez fordulás oka legtöbbször krízis-helyzet megtapasztalása, amelyet a fogadalmak/adományok relációjában vizsgálhatunk.

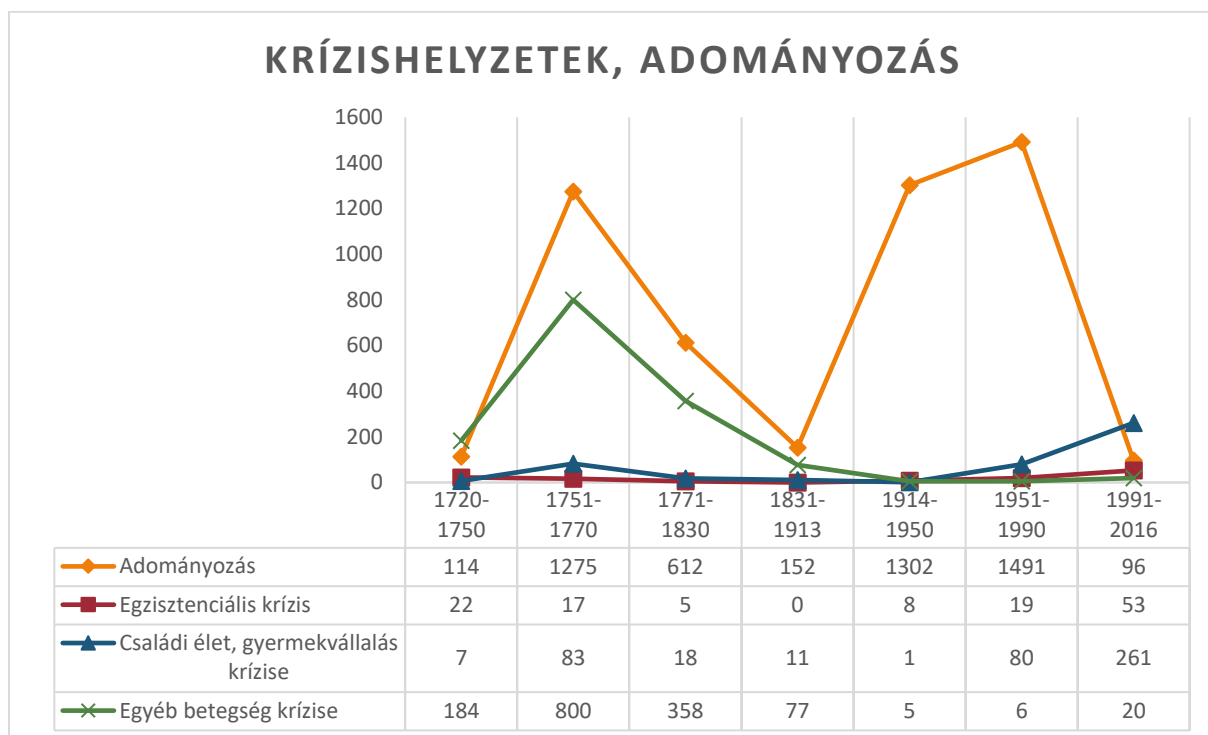
motivációk	serdülőkori krízis	életközepi krízis	időskor krízise
alapvető szükségletek			
egészség		betegségek közelebb jönnek	betegségek elhatalmasodnak
biztonság, egzisztencia, moralitás	negatív önkép javítása		jól tettem-e: én-integritás
elsődleges kapcsolatok (házasság, család, gyermekek, barátság, gyász)		házasság, gyermeknevelés kreatív újrafelfedezése, a veszteségekkel szembenezés	veszteségtűlsúly viselése
munkahelyi/ társadalmi elismertség, hazaszeretet		hivatás kreatív újrafelfedezése	elrendezetlen dolgok lekerekítése
kognitív képességek fejlesztése		generációk csomópontjában pozíció keresése	
kultúra, rend, szépség			
önzetlen isten- és emberszeretet			

Látható, hogy az emberi igények némelyike az életút egyes szakaszaiban fokozott jelentőségre tesz szert. Az egzisztencia, moralitás igénye serdülőkorban az egészséges önkép kialakítása során, az időskorban az én-integritás megőrzése kapcsán válik hangsúlyossá. Az egészség téma az életközepi krízis idején a betegségek megjelenésével kerül előtérbe, majd a betegségek elhatalmasodásával lesz az emberi igények skálájának folytonos központi szereplőjévé. A barátság, házasság, család, gyermekvállalás valamint a munkahelyi, társadalmi elismertség emberi igényei az életközepi krízisben új hangsúlyokkal gazdagodnak. A változó teljesítőképesség, élethelyzet és énkép ezen igényeket fokozottan a személy érdeklődésének előtérbe állítja.

Ha összehasonlítjuk a krízishelyzetek és az adományozás alakulását, akkor a források XIX. századra jellemző hiánya mellett megállapítható, hogy az adományozás a XVIII. században követi a megadott krízishelyzetek számát, a XX–XXI. században nem. Ennek oka

¹¹⁴³ OSVÁTH, P., *Az életciklus-krízisek jelentősége: pszichopatológia és öngyilkos magatartás*, in *Neuropsychopharmacologia Hungarica* 14 (2012/4), 266-272, lásd http://epa.oszk.hu/02400/02454/00048/pdf/EPA02454_neurohun_2012_266-272.pdf (a kutatás ideje: 2020.09.20.)

elsősorban nem az összefüggés elhalványulásában keresendő, hanem a krízishelyzetek növekvő arányú anonimitásában. A krízishelyzetek között a különböző betegségek alkotják az első világháborúig a legnépesebb csoportot, a családi élet, gyermekvállalás mindvégig markáns szegmens, az egzisztenciális krízishelyzet pedig alacsony esetszámmal, de folyamatosan jelen van. A serdülőkori krízist leginkább a szerelem tematikájú vendégkönyvi beírások láttatják, valamint áttételesen a tanulmányi sikerekért írt fohászok. Az életközepi és időskori krízis nemcsak az egészség témában, hanem a családi élet vagy a már felnőtt gyermekekkel kialakított kapcsolat újrhangolásáról, munkahelyi nehézségekről szóló bejegyzésekben is megjelenik.

A krízishelyzetek vizsgálata a kegyhelyhez fordulás motivációit kétfelé bontja:

1. a személyes és primér kapcsolati hálóban tapasztalt krízisekkel kapcsolatos motivációk
2. a kegyhelyen megtapasztaltakban fellelhető motivációk

Az első csoportba az egészség, a biztonság/egzisztencia/moralitás és az elsődleges kapcsolatok (házasság/család/gyermekek/barátság/gyász), a második csoportba az alapvető szükségletek, valamint a munkahelyi és társadalmi elismertség/hazaszeretet, a kognitív képességek fejlesztése, a kultúra/rend/szépség és az önzetlen isten- és emberszeretet motivációi sorolandók.

5.2.2.1. Alapvető szükségletek

A Szűz Máriához fordulás motivációi között a 0. szintet az alapvető szükségletek (evés, ivás, mosdóhasználat) jelentik. Ezért nem jön a kegyhelyre egy látogató sem; viszont ha már itt van, feltételezi, hogy ezekben is ellátást kap. Ez tehát egy a kegyhelyen megtapasztalt motiváció, ami hozzájárul az otthonosság érzetének kialakulásához.

A vezetékes víz elérhetővé tétele előtt a kegyhely szerzetesei rendszeresen hozattak föl vizet a Gyüdi-forrástól a székház és a zarándokok ellátására, és számos gyüdi lakos kiegészítő keresete volt a zarándokok számára az ivóvíz hordása. A XIX. század végétől az illemhelyek működtetése a higiéniai előírások megjelenésével vált a kegyhely feladatává. A zarándokok ellátására a búcsúkra mozgó árusok (bácskai kofák) érkeztek, később a kitelepülő lacikonyhák, kifőzdék is a búcsúsok ellátásához járultak hozzá. A múlt század utolsó harmadáig szokásban volt a zarándokok bográcsozása is, tehát a többnapos, gyalogos zarándoklatok megszűnése után még jó ideig. Ma a turisztikai látogatóközpont feladata a mosdó és a vendéglátás biztosítása, aminek része a zarándokházak működtetése is a volt székházban és a plébánián. Az otthonosság érzetének biztosítása a biztonság szükségletének összetettebb motivációját hozhatja felszínre, ezért annak irányába hat ösztönző erővel.

5.2.2.2. *Egészség*

A gyüdi csodaleírások 500 példájából 405 kötődik testi és lelki betegségekből való gyógyuláshoz, és átível a kegyhely egész történetén a kezdetektől a jelenkorig.

A XVIII. században a pszichikai betegségek, fej, fog, fül, nyelv, torok, szem, kéz, láb, belső szervek, szív- és érrendszer, bőrbetegségek, fertőzések és nem körülhatárolható testi betegségek mind megjelentek a gyüdi kegyhelyhez fordulás indítékai közt.¹¹⁴⁴ Így volt ez más kegyhelyeken is. A Mennyei Zelli Doktornő hasonló betegségekből segített.¹¹⁴⁵ Ekkor az általánosan elérhető orvoslás alacsony hatékonysága miatt minden betegség halálos félelemmel töltötte el a bennük szenvedőket. Ezért egyszerre igyekeztek természetes és természetfölötti gyógymódokat alkalmazni.¹¹⁴⁶ A hívő nem azonnal kereste fel a kegyhelyet, hanem felajánlásokat, fogadalmat tett, és a saját életterében vélte megtalálni a segítséget. A segítő erőt tehát nem csupán a kultusztárgy közvetítette, hanem a szívében élő bizalom.¹¹⁴⁷ A XIX. században is számos gyógyulásért adtak hálát a gyüdi kegyhelyen. Szintén e század gyakorlatát őrzik a XX. század elején feljegyzett baranyai fohászok. A sebek, gyulladások, bőrbetegségek, gyomorbántalmak, látásproblémák és fejfájás esetén elmondott kérések, valamint az áldások

¹¹⁴⁴ Vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 312–314; KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyüdi Szűz Mária. Az orvoslás piaca az újkori Dél-Dunántúlon* (Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 11), Balassi, Budapest 2020, 197–223.

¹¹⁴⁵ Vö. GRABNER, E., *Mater Gratiarum. Marianische Kultbilder in der Volksfrömmigkeit des Ostalpenraumes*, Böhlau, Wien–Köln–Weimar 2002, 129–130.

¹¹⁴⁶ Vö. HARTMANN, P. C., *Kulturgeschichte des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1806: Verfassung, Religion, Kultur* (Studien zu Politik und Verwaltung 72), Böhlau, Wien 2001, 131; TÓTH, I. Gy., *A magyar művelődés a kora újkorban*, in *Magyar művelődéstörténet* (Osiris tankönyvek) (szerk. Kósa L.), Osiris, Budapest 1998, 136–203, 176–177.

¹¹⁴⁷ Vö. TÜSKÉS, G.–KNAPP, E., *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, 175.

anyatejért vagy a pihentető alvásért még mind a természetes és természetfölötti gyógymódok együttes hatásába vetett meggyőződésről tanúskodnak.¹¹⁴⁸

Akik a Gyűdi Szent Szűzhöz fordultak, azonnal orvoshoz is fordultak. A gyűdi leírások diagnózis felállításáról, kitűzött műtéti időpontról, elvégzett műtétről egyaránt írnak. Előfordul egyszer egy betegség népi neve is. Házi gyógymódok – borogatás, kenőcsök, kénezés, gyógyító főzetek, gyógyfüvek, szirupok, gyógyfürdők vagy egyszerűen friss víz – használata és az orvosok által készített gyógyszerek alkalmazása egyidőben történt a természetfeletti segítség kérésével.¹¹⁴⁹

Természetfölötti eszköz Gyűdön az 1820-as években a pap kézmosásakor lecsorgó víz, amelyet mint „Mária könnyét” használtak a hívek a fájó szem, fül, fej lemosására. Analógiája Gyulafehérváron a kegykép lemosására használt víz szétosztása szentelményként. Ismert továbbá a beteg szenteltvízzel megmosása, és a beteg szem megkenése a kegykép előtt égő lámpa olajával. A természetfelettihez fordulás a haldoklók szentségének felvételében is megjelenik.¹¹⁵⁰ Az ezt követő gyógyulást szintén csodának tartották.¹¹⁵¹

A betegséghez való hozzáállás változása leképeződik a gyógyulás kérésének formájára. A XVIII–XIX. században konkrét betegségben konkrét segítséget reméltek. A XX. században gyökeresen megváltozott az embernek a világhoz és benne a saját testéhez fűződő viszonya. A tudomány, benne az orvoslás fejlődésébe vetett hit mintha feleslegessé tette volna a természetfölötti segítség kérését. A XX. században egyre inkább csak a gyógyíthatatlan daganatos vagy szív- és érrendszeri betegségekben szenvedők, nehéz műtét előtt állók fordultak segítségért a kegyhelyhez, valamint a gyermekáldásra várók; ők azóta is tapasztalnak csodás gyógyulásokat, isteni segítséget, amint ezt a XX–XXI. századi hálatáblák bizonyítják. Magáról a betegségről csak annyit tudunk meg, hogy súlyos betegségről van szó, veszélyes műtétből kért illetve kapott sikeres kimenetelt a beteg, vagy nagy sokára gyermekáldás következett be, illetve komplikációk között, sikeresen ment végbe a szülés.¹¹⁵²

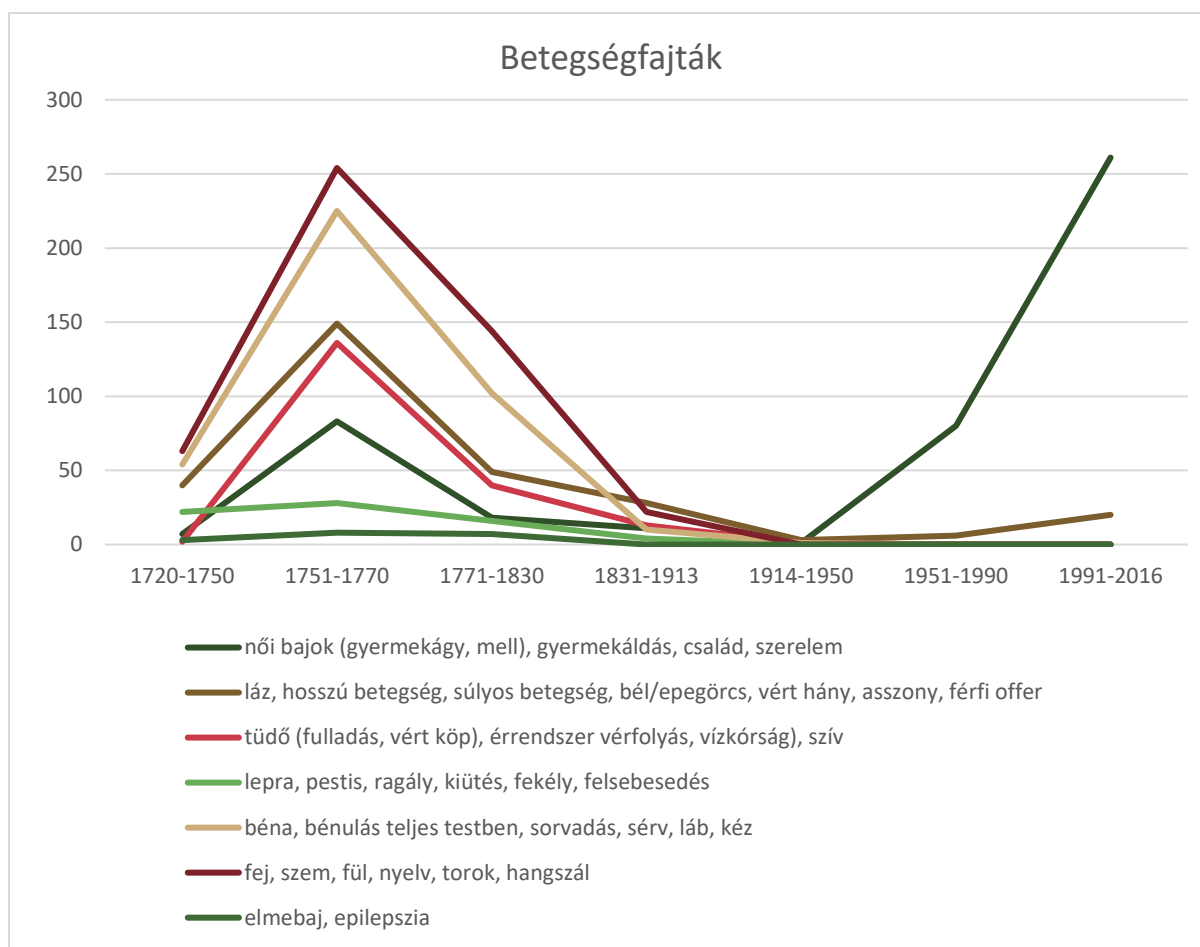
¹¹⁴⁸ Vö. KRISZ, R., *Die Schwäbische Türkei*, 22–67.

¹¹⁴⁹ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 307; KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyűdi Szűz Mária*, 232–240. TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 125–126.

¹¹⁵⁰ Ez a viaticum, azaz a haldokló áldoztatása, amely az újkorban megelőzte a betegek kenetével való megkenést. Vö. JUNGSMANN, J. A., art. *Viaticum*, in *Lexikon für Theologie und Kirche X* (szerk. Höfer, J.–Rahner, K.), Herder, Freiburg im Breisgau 1965², 762.

¹¹⁵¹ Vö. ROSNER, ZS., *Babona, felvilágosodás, reformkor*, 185; KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyűdi Szűz Mária*, 240–252; TÜSKÉS, G., *Búcsújárás*, 127.

¹¹⁵² A Máriagyűdön feljegyzett gyógyulások betegségfajta szerint visszakereshetők. Ld. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 463–466.

Mára megrendült a tudomány töretlen fejlődésébe vetett hit a szélesebb néprétegekben is, és ismét egyre inkább elfogadott, hogy a gyógyulás a természetes és természetfölötti gyógymódok egyidejű alkalmazásával elérhető. Más kérdés, hogy az értékpluralizmusnak köszönhetően a nyugati orvoslás gyógymódjain kívül számos, ideológiailag nem semleges gyógymód is kínálkozik a keresztény természetfölötti hit segítségül hívása mellett.¹¹⁵³ A testi-lelki egészség elnyerése és megőrzése, mint a kegyhelyre érkezőket leginkább foglalkoztató motiváció tehát továbbra is fontos területe a kegyhely-pasztorációnak, mint ahogy a gyógyulásba vetett bizalom, hit konkretizálása és erősítése is. Nehézséget jelent a lelki kísérésben, hogy a segítségkérések éppúgy, mint a csodás gyógyulások, megsegítések legtöbbször anonimitásban maradnak.

Az egészség tematika kapcsán komolyan kell venni azt is, hogy ez a középkorú és időskorostályt kínzó kérdés. Segítenie kell a lelkipásztorodásnak a személy kiteljesedésének spirituális síkra helyeződését, hiszen az életközépi krízis időszakától a fizikai-szellemi határaink szűkülni kezdenek, miközben érettebbé válunk, és a minket kísérő problémákra mélyebben nézünk rá.

¹¹⁵³ Vö. BOCKHORN, O., *Volksfrömmigkeit – Sekten – Neue Religionen*.

5.2.2.3. *Biztonság, egzisztencia, moralitás*

Vannak mindenkinek különleges mondanivalóval bíró helyei: a szülőföld, a gyerekkori nyaralások helye, az első szerelem helye. Ezek a helyek megerősítik biztonságérzetünket. Ezekben egy rendezett, ismert és a jó uralma alatt álló teret tapasztalunk meg. Ennek eredményeképpen lesz a lakóhelyből otthon, amelyhez különleges viszony, egyfajta vallásos viselkedés fűz bennünket.¹¹⁵⁴ E környezet kialakítása a harmadik a személyes jóllétünket biztosító motivációk közül. Célja a közvetlen környezet kontrollja, amely az alapvető szükségletekhez hasonlóan tárgyi feltételekre irányul, de azoknak egy tágabb összefüggésére. A gyűdi csodaleírások több veszélyforrást feljegyeztek, amelyek ezt a biztonságot megzavarták, váratlan veszélyhelyzet kialakulását eredményezték, egzisztenciális problémát okoztak vagy erkölcsi rendezetlenséget idéztek elő. A búcsú hömpölygő rendje, nagyvonalú, ünnepi fénye biztonságot, gondtalanságot nyújtott és nyújt ma is a búcsúsoknak, hogy kiszakadhassanak az otthoni szükséghelyzetekből, aggodásokból, és kívülről lássák hétköznapjaikat. A gyűdi csodaleírások 11%-a tartozik ebbe a csoportba arányos időeloszlásban a kezdetektől napjainkig.

Az egzisztenciális krízishelyzetekben általában egy hirtelen megszakadt, egészséges, harmonikus helyzet (újbóli) elérését kérik a fohászok. Ilyen helyzet adódott, ha járvány, háborús viszonyok, vízbefúlás, úti- és munkabalesetek miatt kilátástalan helyzetbe került valaki. A XVIII. században háborús viszonyokból adódott a hadifogságba vagy rablók fogságába kerülés veszélye. A XX. században szintén a hadifogság, valamint munkaszolgálat, etnikai tisztogatások, népességcserék és kitelepítések adták a háttérét a megmenekülésért való fohászkodásnak. Sajnos, háborúk, éghajlatváltozás, gazdasági menekültek megjelenése ma is meg-megbillenti ezt az egyensúlyt, és ma is kell járványokkal számolni.

Utazás során történt tragédiában, gyermekük vagy saját vízbefúlásuk veszélyében, erdőben elveszett és megkerült gyermekért aggódva sokan a Gyűdi Szűz Máriát hívták segítségül a XVIII. században. Számos felgyógyulást vagy sértetlenséget balesetben úgy éltek meg, hogy ez azért következhetett be, mert a vészhelyzetben a Kegyes Szűz pártfogásába ajánlották magukat, és fogadalmat tettek. Az egészség, jólét megtartását célozták a járványszerű állatbetegségek elleni, kétségbeesett könyörgések a XVIII. századi gyűdi mirákulumok egy kisebb csoportjában.

¹¹⁵⁴ „Nincs teljesen profán létezés. A profán élet mellett döntő embernek, bármennyire deszakralizálja is a világot, sohasem sikerül teljesen megszabadulnia a vallásos viselkedéstől.” A házi szentély a háznak a „lelke”, közepe. A vallásos embernek „a nagyszámú, sőt végtelenül sok világközpont nem jelent nehézséget..., itt ugyanis nem geometriai, hanem egzisztenciális és szent térről van szó, amelynek tökéletesen más a szerkezete, és végtelenül sok áttörést és transzcendens kapcsolatot tesz lehetővé.” – ELIADE, M., *A szent és a profán*, in *Mérleg*, Európa, Budapest 1996², 17.51.

Az egzisztenciális biztonság nemcsak tragikus hirtelenséggel rendülhet meg, hanem egy hosszabb folyamatban is. Elveszett vagy ellopott anyagi javak megkerülése, a nélkülözés, adósságok, a munkaeszköz, haszonállat veszélybe sodródása alkotják az ide sorolható, XVIII. századi példák csoportját. E folyamat olykor összekapcsolódik betegséggel is. A XX. században gyakran az anyagi biztonság megteremtéséért való fáradozás állt e jelenségek hátterében. A vendégeknyvekben házeladás/vétel, munkahelyi problémák, börtön utáni újrakezdés, élősököd ismerősöktől való félelem, vagy akár a boldogságért, szerencséért, nyereségért, az álmok valóra váltásáért való fohászkodás színes képet nyújtanak a várakozásokról, amelyekkel a Szűzanyához vagy egyszerűen a Jóistenhez fordultak a kegyhelyen járók.¹¹⁵⁵

Az erkölcsi rendezettség utáni vágy jelenik meg a kegyszobor megsértése és a káromkodáskor történt, vélelmezett Mária-jelenés kapcsán, valamint a vallásos fohások egy részében, amelyek a sátán megtévesztő cselvetései ellen, a fiatalok megtéréséért, szentségi életéért kérlelik Jézust, az Atyát és Szűz Máriát.¹¹⁵⁶

Megfontolandó, hogy mik tartoznak ma az egzisztenciális biztonsághoz, és a felértékelődött technikai eszközök – személygépkocsi, mobiltelefon – egyáltalán a vagyon és a biztonság hajszolása során az egyént milyen veszélyek fenyegetik (addikciók). A biztonsági-egzisztenciális-morális motiváció tehát a mikrokozmosz sérüléseivel fordul a kegyhelyhez, amelynek ma is meg kell teremtenie az erkölcsös, Isten-közeli, bensőséges ünneplés légkörét, amelyre a kegyhely látogatói vágnak.

5.2.2.4. Elsődleges kapcsolatok (házasság, család, gyermekek, barátság, gyász)

A személy motivációinak következő dimenzióját a mások boldogságának értelemigénye teremti meg. Ez a moralitáshoz hasonlóan az emberlétünkből fakadó szabadságunkból ered. Az ide sorolható motivációk első csoportjába a primér kapcsolatainkat alakító motivációk tartoznak, melyek az emberi élet megtartó közegét jelentik.

A csodaleírások nagyon sokszor állítanak elénk az életük párjáért imádkozó házastársakat, gyermekeik életéért Mária közbenjárását kérlelő szülőket. A XX–XXI. századi hálatablák és vendégeknyv-bejegyzések is jelentős számú, családért mondott fohászt őriztek meg. A csodaleírásokhoz hasonlóan ezek között is szerepelnek szép számmal a családtagok egészségéért való aggodás ösztönözte kérések. Emellett az általános áldást és boldogságot kérő bejegyzések a leggyakoribbak. Sokszor megjelenik a családi béke helyreállításának kérése vagy szétköltözéskor a házastárs hazatéréséért esdeklés. Német és horvát fohások motivációja is

¹¹⁵⁵ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 440.

¹¹⁵⁶ Vö. uo. 439.

sokszor a családért való aggódás.¹¹⁵⁷ Külön csoportot alkot a XX–XXI. századi és a XVIII. századi forráscsoportban is a gyermekáldásért, szüléssel kapcsolatos komplikációkból való megmenekülésért való könyörgés illetve hálaadás. 1724 és 2017 között 28 esetben jegyezték föl nehéz szülés, szülés közbeni komplikációk, a szüléshez kapcsolódó betegségekből való gyógyulás, sokára érkezett gyermekáldás kapcsán történt hálaadást. Az 1757-es kézirat szerzője az első, rég várt gyermekáldással kapcsolatos csodaleírása bevezetőjében abbéli vélekedésének ad hangot, hogy kivételesnek számít, hogy egy Mária-kegyhelyen kimondottan fiúgyermek születéséért imádkozzanak, de szerinte Gyűd ilyen kegyhelynek számít.¹¹⁵⁸ Érdekes, hogy a gyermekáldásért való könyörgés – a harkányi gyógyvízzel relációban¹¹⁵⁹ – a jelenkorban fel is erősödött.

A vendégkönyvek tanúsága szerint a szerelem is sokszor motiválja a kegyhelyhez fordulást. Egyaránt előfordul meglévő kapcsolat boldogabbra fordulásáért és a várt társ megismeréséért való kérés.

Közvetlen családi kötelék hiányában barátok vagy szomszédok alkotják a primér kört a csodaleírások szerint. Ők ösztönzik a beteget fogadalomtételre, máskor a kegyhelyre kísérik. 1810-ben egy zsidó lány barátnőivel zarándokolt Gyűdre, és az útközben énekelt zarándokénekek arra indították, hogy a kegyhelyen megkeresztelkedjen. A baráti társaságok szerepe a kegyhelyre látogatásban ma is számottevő.

A szeretteink elvesztése feletti gyász kifejezésére szolgált a kegyhelyen a XVIII–XX. században az elhunyt házastárs karikagyűrűjének vagy valamely ékszerének odaajándékozása Szűz Máriának. Ezenkívül a XVIII–XX. században a misemondatás, a XXI. században a vendégkönyvekbe írt fohász elégíti ki sokszor a gyászban a kegyhelyre siető házastárs motivációját. A gyász motivációja elhunyt szülőért, gyermekért és a saját lelki üdvért is ihlet kérést a vendégkönyvekben.

5.2.2.5. Munkahelyi/ társadalmi elismertség, hazaszeretet

A primér kapcsolati hálóból kilépve szükségünk van arra, hogy munkánkat értékesnek érezzük, megéljük a munkahelyen, lakóhelyen az elismertséget, és otthon legyünk a világban. A minket körülvevő társadalom elismerése, pozitív visszajelzése alkalmassá tesz bennünket, hogy a primér körbe megtermékenyítő külső impulzusokat vigyünk be, és magunk is pozitív megerősítéseket adjunk közvetlen környezetünknek és másoknak. A kegyhely sokadalmi évszázadok óta ezt a pozitív megerősítést sugározzák a benne résztvevők felé. Az ünneplő hívő tömeg jó szokások gyakorlására indít, közvetlenségre bátorít, a közös cselekvés révén

¹¹⁵⁷ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 437.

¹¹⁵⁸ Vö. uo. 53.

¹¹⁵⁹ Vö. <https://harkanykorhaz.hu/gyermekaldas-hete-szakmai-hatter/> (a kutatás ideje: 2021. 03. 09.)

azonosulni engedi az egyént a közösséggel, ami szorongásokat, magányt old fel. A kegyhelyen való ünnepi jelenlétben egy biztonságos, gondtalan és rendezett világ részesévé válunk, ahol fontosak és értékesek vagyunk. A közösen végzett ima ugyanakkor megnyitja a lelkünket Isten felé, először a hálaadásra, aztán a kérő fohászokra.

A gyüdi kegyhelyre érkező papok, kántorok, búcsúvezetők az elmúlt évszázadokban a kegyhely kitüntető vendégszeretetét élvezték. A kegyhely nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy akik búcsúsokat hoztak a kegyhelyre, ott otthon is érezzék magukat. A kegyhelyen töltött idő azonban a többiek számára is megerősítő, feltöltő élményeket hozott. A búcsús csoport elvegyülése a búcsúi tömegben, a búcsúi szokások elsajátítása, a búcsús énekek megismerése, a búcsúi virrasztáson a templomalvás megtapasztalása, maga a közös tanulási folyamat közös élményvilágot teremtett, amelyben aztán néhány óra után otthonosan mozgott mindenki. Medjugorjé-ban egyszerűnek és természetesnek tűnik a rózsafüzérezés, mert közösen átélte, az összetartozást kifejező, konstitutív élményhez kötődik.¹¹⁶⁰

Akik nem búcsúkra érkeznek, hanem a vallási turizmus keretében jönnek, a látogatás dokumentálásával szintén a kegyhely társadalmához tartozást fejezik ki. Az itt imádkozókkal való azonosulás így is létrejöhet, ahogy ezt az egyik bejegyzés ki is mondja 1972-ben: „mint turista csoport jöttünk, de Szűzanya tisztelők vagyunk...”.¹¹⁶¹ A kegyhelyen maradás hagyományos formái – a búcsúzó ének, melyben a zarándok ott hagyja szívét a kegyhelyen Máriának, a fogadalmi tárgy/kép, gyertyaadomány, hálatabla, vendégkönyvi bejegyzés, falfirka, pad-karcolások vagy élőfába vésett nevek és fohászok, a Jubileumi Keresztet körülvevő fákra kifüggesztett imaszövegek¹¹⁶² vagy ma a Fájdalmas Anya szobrát körülvevő rácsra tűzött kérés-cédulák¹¹⁶³ – azt a vágyat fejezik ki, hogy ebben az egyértelmű, biztonságos, bennünket értékesnek elismerő világban akarunk maradni.¹¹⁶⁴ A votivképek kegyhelyen maradása egyfajta kegyhelyen kitett fényképalbum is Máriaradnán, amely megerősíti a kegyhellyel való azonosulását azoknak, akiknek családja votivképet adományozott.¹¹⁶⁵ Nadler Mária is ezért jöhetett el kitelepítéséig minden évben a Gyüdi Szűzanyához és a Jubileumi Kereszthez úgy, mintha haza jönne, hiszen az ő gyógyulását hirdető emléktábla állt a Kereszt tövében.

¹¹⁶⁰ Vö. KORPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zarándoklat*, 220–222.

¹¹⁶¹ Vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyüdi mirákulumos könyv*, 440.

¹¹⁶² 2010-es években élő szokás, mára eltűnt.

¹¹⁶³ Utóbbi évek jelensége – Kis-Halás Judit szíves közlése (2020. 10. 08.)

¹¹⁶⁴ Vö. NIKITSCH, H., *Schreiben und Glauben. Anliegenbücher als Beispiel moderner Volksreligiosität*, in *Volksfrömmigkeit – Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz* (Buchreihe der Österreichischen Zeitschrift für Volkskunde {Neue Serie} 8) (szerk. Eberhart H.–Hörandner E.), Verein für Volkskunde, Wien 1990, 191–202, 192.

¹¹⁶⁵ Vö. BARNA, G., *A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról*, 10–11.

A gyűdi barokk eredetlegenda a történelmi múltba visszavetítve igazolta az összetartozását a Gyűdre sereglő szalvóniai, bánáti, baranyai tömegnek. A XX. században tömegeket tettek megbélyegzetté, földönfutóvá a határmódosítások és a kollektív bűnösség jegyében lefolytatott népességcserek. A drámai változások hozták felszínre a tudat mélyrétegeiből a hazaszeretet kifejezésének vágyát, amely Gyűdön nem a XIX. századi restauráció során,¹¹⁶⁶ hanem épp ekkor, Trianon után, a Délvidék visszacsatolásakor jutott igazán kifejezésre. Az eredetlegenda XX. századi változatának a célja, hogy az összetartozást, hazaszeretetet a Csonka-Magyarország és a visszatérő Délvidék katolikus tömegei számára újraértelmezze. A délszláv háború alatt (1991–1995) idemenekült horvátoknak a gyűdi kegyszobor „üzenet volt otthonról”. A vendégkönyvek hazaszeretetről szóló beírásai nemcsak Magyarországra, hanem Németországra, Erdélyre és Horvátországra is vonatkoztak.

Az ezredforduló után a vallási turizmus eszközeivel megfogalmazott rövid üzenetekkel hirdetik meg a kegyhelyek a búcsúikat. A résztvevők ezeken az ünnepeken tudják megélni összetartozásukat.

5.2.2.6. Kognitív képességek fejlesztése

Az újkori zarándoklás egy évszázados, megtanult szimbólum-sorozat, mely áthagyományozással öröklődött. Ez az öröklődés megbomlott a XIX. század polgárosodó Európájában. Ezért a katolikus egyház fölkarolt bizonyos áhítati formákat, és azokat tudatosan tanította, terjesztette. A májusi litánia, Jézus Szíve-tisztelet, lourdesi és fatimai áhítatok mellett az 1857-es országos máriacelli zarándoklat a búcsújárást is beemelte az instruált áhítati elemek közé. A gyűdi kegyhely kiadványai, nyomdai termékei szintén hozzájárultak a búcsújárás kifejezőkincsének tanításához. A szentképek, később áhítatirodalmi ponyvák, kegyhelyismertető és zarándok-füzetek¹¹⁶⁷ nyomtatása a vallásos szemléletformálás tudatosan alkalmazott eszközei. A keresztény tömegrendezvény a közös tanulásnak a zarándoklástól különböző tere. A katolikus nagygyűlések 1900-tól évente, 1930-ban a Szent Imre-év, 1938-ban a Szent István-év és Eucharisztikus Kongresszus, 1947/48-ban a Boldogasszony-év, 1988-ban a Szent Jobb országjárása, a pápalátogatás 1991-ben és 1996-ban sajátos közösségi élményt jelentettek, az ott használt önkifejezési formák hatottak a nagy tömegeket vonzó búcsú szokásrendjére is.¹¹⁶⁸ Ugyanígy hat a zarándoklásra a benne részt vevők vallási igénye, kultúrája. Mivel a búcsújárás hagyományos vallási formakincsét egy egyre idősödő, hordozó

¹¹⁶⁶ Vö. LUKÁCS, L., *A Vatikán és Magyarország 1846–1878. A bécsi apostoli nunciusok jelentései és levelezése Magyarországról*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1981, 118–119.

¹¹⁶⁷ Ima- és énekösszeállítások, amelyek segítségével útközben és a kegyhelyen be lehet kapcsolódni a közös áhítatba.

¹¹⁶⁸ Vö. BARNA, G., *Búcsújárók*, 281–219.

réteg ismeri csak, és az 1980–2000-es évekhez képest ma jóval kevesebb gyermek kíséri el őket, így a spontán áthagyományozás mára igen töredékessé vált. Ki kell dolgozni ezért a zárándoklás tanításának módját, ennek a sajátos formakincsnek modernizálását és célzott átadását akár buszos zárándoklatokon, akár az egy- illetve többnapos keresztény gyalogos zárándoklatokon, integrálva a katolikus tömegrendezvények eszköztárából azokat az elemeket, amelyek segítik a zárándoklás hagyománykincsének közvetítését.

A tanulás megtalálható az egyéni boldogulás eszközeként is a kegyhely irataiban. 1760-ban egy szembetegség gyógyulása folytán egy özvegyasszony fia folytatni tudta tanulmányait. 1955-ben isteni beavatkozásnak élte meg egy fiatalember záróvizsgájának sikerét, amiért itt hálát adott. A tanulás témában kéréseket is hagytak a kegyhelyen érettségizők, egyetemista fiatalok és gyerekek is magyarul, németül és angolul.¹¹⁶⁹

5.2.2.7. *Kultúra, rend, szépség*

A szépség élménye végigkíséri a kegyhely életét. A kegyhely-építkezések, a kegyhelyen vásárolt búcsúfia, a felhasznált szimbólumok mind magukon viselik a hívő adományozó réteg igényét a szépre. Még akkor is, ha ez számukra másodlagos üzenet, amely az isteni világ megnyilatkozásának szépségét hivatott analógia módján kifejezni.

A szépség élménye ott bukkan föl elsődleges motivációként, ahol ez a mély hit és bizalom hiányzik. Ezzel találkozunk a kegyhely történetének legelején a Mária-jelenések református tanúitól megőrzött mondatokban, hiszen ők a tapasztalt jelenséget nem tudták spontán a hitükhöz kötni. Hasonló jelenséggel találkozunk 1963-tól a turisztikai látogatói bejegyzésekben, amelyek a szép látványt dicsérik.¹¹⁷⁰ A gyűdi vendégekönyvekben a bejegyzések 17,11%-a turisztikai jellegű, ami valamivel magasabb, mint a nagy nemzetközi kegyhelyekre profán vagy félprofán szándékkal érkező látogatók aránya a reprezentatív felmérésekben.¹¹⁷¹ Ha mérlegeljük, hogy az esztétikumot megtekintők legnagyobb hányada nem veszi a fáradságot, hogy bejegyzést készítsen, akkor ez a különbség még nagyobb. Ennek oka egyrészt a jól kommunikált, rövid, a kegyhely egyediségét méltató üzenet hiánya Gyűdön, ami miatt a kegyhely fokozatosan veszít ismertségéből, másrészt az egyéb turisztikai desztinációk közelsége.¹¹⁷² Mindez szükségessé teszi egyrészt a vallási üzenet médiamegjelenésének átgondolását és alapos kidolgozását, másrészt a XXI. századi vallási turizmus keretei között az esztétikai–spirituális feltöltődés igényére adott külön kínálat felépítését.

¹¹⁶⁹ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 437.

¹¹⁷⁰ Vö. uo. 433.

¹¹⁷¹ Vö. GIURIATI, P., *Loreto, Denver és a Katolikus Egyház főbb hagyományos kegyhelyei*, in *Boldogasszony, Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7) (szerk. Barna, G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 76-86, 79.

¹¹⁷² Ezek a villányi bor-, harkányi gyógy-, siklósi történelmi és Dráva-menti szabadidős turizmus.

5.2.2.8. *Önzetlen isten- és emberszeretet*

A vallásos önkiteljesítés a kegyelemből fakadó értelmi igényre alapozva elrugaszkodik önnön maga és mások boldogságának értelmi igényétől, és az érzékelhetőből a tapasztalhatóba teszi át motivációjának fókuszát. Olyan síkra emeli az altruista modell megvalósulását, ahol az eszköztelenséget választva mindent ajándéknak, kegyelemnek tekint, melyet az Egészen Másától vár. A tőle tapasztalt kegyelem soha nem látott szabadságban, ugyanakkor vele való relációban hozza el emberi alapigényeinek egyidejű beteljesülését. Ez ösztönzi cselekvésre egyrészt az Istennek hívott Egészen Más viszonzszeretében, másrészt embertársai szolgálatában.

Ez az önzetlen isten- és emberszeretet a keresztény vallásosság magja. A vallás olyan szimbólumrendszer, amely erőteljes, tartós motivációkat hoz létre, és ezeket a létezés rendjének általános koncepciójával megfelelteti. Az ember által alakított világ legitimációja és értelmezési horizontja a vallás: a valóság végső elve.¹¹⁷³ Noha a modern társadalmi átalakulás erodálja a személyesség és a közösség világát, és az egyén a közösség helyett a társadalom relációjába került, ami racionalizálta, társadalmasította és bürokratizálta kapcsolatait, így már nem a vallás alapján értelmezi az őt körülvevő világot és társadalmat, mégis az egyénnek szüksége van a vallásra. Igaz, „barkácsolt vallásosságában” nem fogadja el a vallási tanítás teljes palettáját, szokásvilágát, és válogat belőle igényei szerint.¹¹⁷⁴ Azonban így is szüksége van rá, hogy elhelyezze magát a világ-egészben, és a szakrális kommunikáció verbális és non verbális csatornáin keresztül¹¹⁷⁵ kifejezze viszonyulását az őt körülvevő valósághoz. Minél többet fogad el a vallási hagyományból, annál több fogódzópontot kap életének berendezéséhez. A kereszténység Istene az önmagát feláldozó Szeretet formanyelvén a szabad önfogadásra és önelajándékozásra motiválja az embert a vallásosság csúcsmélységét kínálva neki.

A keresztény vallásosság a szabadságfogalma révén nagyon alkalmas, hogy a szekuláris társadalom által nagyra tartott, személyes elkölteleződésben megélhető legyen. Ugyanakkor nagyon sérülékeny is ebben a közegben, mert a modern világ évszázadok óta rajta köszörül a nyelvét, a szekuláris társadalom vele szemben fogalmazta meg értékeit, és éppen ezért a hagyományos keresztény vallási struktúrákhoz negatív értékítéletek sokasága ragadt az elmúlt évszázadokban Európában. A keresztényellenes és sokszor antiszemita narratíva felerősödött a XX. századi diktatúrákban és a gyarmatosítókat magukról lerázó afrikai és közel-keleti

¹¹⁷³ Vö. KÖRPICS, M., *A szakrális kommunikáció színterei: a zárandoklat*, 26–28.

¹¹⁷⁴ Vö. uo. 35–36.

¹¹⁷⁵ Verbális csatornák: az imák és szertartás-szövegek. Non verbális csatornák: a vokális kommunikáció (szípigás, sírás, ritmus), a csend kommunikációs funkciója, a mimikai kommunikáció, a tekintet, a szag (pl. tömjénfüst) és a mozgás (gesztusok, testtartás, proxemika /térközszabályozás/, kinezikus kommunikáció /pl. tánc/, érintés) – Vö. LOVÁSZ, I., *Szakrális kommunikáció*, Európai Folklór Intézet, Budapest 2002, 8.

muzulmán országokban. Nyugat-Európában a balliberális szellemi irányzatok és az elmúlt évtizedekben megerősödő, radikális muzulmán csoportok szintén keresztényellenesek.

A XVI. század vallásháborúi után hullámzó intenzitással, de kialakult Európában a keresztény felekezetek által megvalósított vallási tolerancia, amely azonban nem tud mit kezdeni a felé megnyilvánuló intoleranciával. Nem tudja megvédeni maradinak, babonásnak mondott vallási formáit. Ez egy olyan holtpontra, amelyről kegyhely-pasztorációnak is el kell mozdulnia, és újra kell értelmeznie a hagyományos vallási formákat. Nem várható el ugyanis a többségtől, hogy személyes hitélmény hatására krisztusi módon alakítsa életét. Meg kell találni az isten- és emberszeretnek a hétköznapi életbe egyszerűen beépíthető formáit, amelyek biztos támpontot képeznek az egyén és a magcsalád életében. Ezek az újraalkotott formák a mai világ értékeivel kell körülírhatók legyenek, hogy választásuk trendi lehessen. A bennük megjelenített válaszok a legmagasabbrendű szükségleteinkre reflektálva a komplex hitélmény összetevőiként járulnak hozzá a személyiség kiteljesedéséhez.

Ezeknek az újraalkotott formáknak az építőköveit megtalálhatjuk a máriagyűdi vendégkönyvek fohászai között. Ezek ugyanis az isten- és emberszeretet szükségletét sokféle módon megjelenítik. Találunk liturgikus kérő és dicsőítő formulákat, spontán Mária-imádságot, ima- és énekszövegeket, a bűnbocsánat kérését, a gonosz és a démonok leküzdésének kérését, imádságot a papokért, az adományozás és gyertya-felajánlás lenyomatait. A családtagok lelki üdvéért való aggódást is sok fohász még vallásos nyelvezettel írja le. Szerepel családfelajánlás, Mária Művéért való fohász. A Megváltó segítségül hívása is előfordul. Írtak imát gyerekek nagymamájukat utánozva. Van könyörgés unokáért, hogy jó közösségbe kerüljön. Szerepel fohász szentségi házasságért, lelki vezetőért könyörögve, illetve a hit útjára való visszatalálás kegyelmét kérve. Ebből az látszik, hogy a keresztény szentségi és liturgikus élet, valamint a hagyományos kapcsolatépítés az Istennel és a Boldogságos Szűzzel sokak életében ma is keresett viszonyítási pont.

Ugyanakkor a kegyhelyre ellátogatók jelentős hányada már nem beszéli ezt a vallásos nyelvezetet. Ők már nem tudják ezeket a tartalmakat imákban, gesztusokban kifejezni, még ha kisgyermekként tanultak is ilyet. A formák és a mögöttes tartalom közötti kapcsolat bennük már elhalványult. Számukra mostani életük értékei felől megfogalmazott formákra lenne szükség ugyanezen – számukra is releváns – tartalmaknak a kifejezésére.

A hagyományos formák szekuláris alkalmazására mutatott rá két angol szociológiai kutatás, melyek az autóbalesetben meghalt *wales*-i hercegné, Lady Diana Spencer halála kiváltotta gyász-pszichózist vizsgálták az Egyesült Királyságban. A gyász hagyományos

kifejezési formáiban a hercegnő személyesen megszólítható, mennyországi segítő lett.¹¹⁷⁶ „Lady Di” ilyen irányú megszólítása a vallástalan közegben hasonló motivációkat aktivizált, mint Szűz Mária megszólítása a vallásos közegben. Megdöbbentő, hogy a hercegnő után néhány órával elhunyt, mindenki által tisztelt Kalkuttai Teréz anya távozására rá se hederített a világ.¹¹⁷⁷

Úgy tűnik tehát, hogy megteremti időlegesen magának a vallási anyanyelvét vesztett szekuláris világ a maga Máriáját. E felszínes és kérészéletű azonosítás mutatja, hogy a tömegeknek ma is szükségük van a megszólítható, szerető és gondoskodó közbenjáróra. Ez lehet az oka Máriagyűdön, hogy a vélelmezett Mária-jelenések a kegyhely eredetlegendájának meghatározó elemét jelentik ma is, és felkeltik a tömegek érdeklődését a kegyhely iránt. A kegyhely-pasztorációnak felelőssége, hogy meg tudja-e mutatni kellő érzékenységgel és impulzitással Szűz Mária segítő jelenlétét megszólítható módon a ma a kegyhelyen megforduló tömegeknek.

A XXI. századi hálatáblák azt mutatják, hogy Gyűd ma is megtalálja az utat az emberek szívéhez. Az önzetlen isten- és embertszeretet motivációjára válaszoló vallási formák újrateheremthetők. Az offer, votivkép, gyertyaadomány, hálatábla ma is szolgálja a szent helyen maradást. A XVII–XVIII. századi siklósi körmenetek, a barokk fogadalmi zarándoklatok ma egyházmegyei, nagy gyalogos zarándoklatokban jelennek meg. A török idők után újraszerveződő keresztény közösség tagjai látomásokban élték meg Mária-tiszteletüket, ami később a kegyszobor iránti tiszteletben jelent meg, ma pedig a kegyhely csendjének felkeresésében megfogalmazható. Régebben pünkösdkor és a nyári Mária-ünnepeken, a nyári szabadságolások elterjedése óta pünkösdkor, valamint az őszi és tavaszi hétvégéken jönnek nagyobb számban Gyűdre a hívek imádkozni. Gyűd vonzáskörzete aszerint változott, hogy kik vitték a hírét. Ahogy a barokk kegyhelyet a térségben működő ladislaita és bosnyák ferences rendtartomány szerzetesei népszerűsítették,¹¹⁷⁸ Trianon után a pécsi megyéspüspökök és a magyarországi ferencesek együttes erővel keltették életre a kegyhelyet.

A búcsúok szokásai, a zarándoklási formák, a kegyhelyen végzett gyónás-áldozás, a búcsúnyerés újrafelfedezése lelkipásztori bölcsességet és kitartó munkát igényel a kegyhely

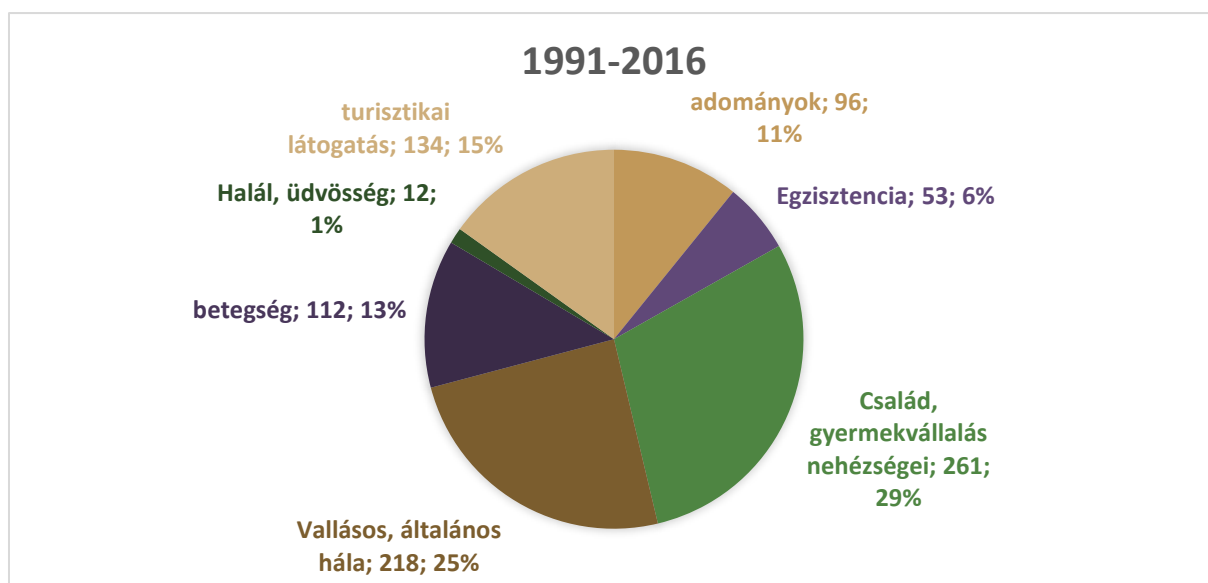
¹¹⁷⁶ Vö. BOWMAN, M., *The People's Princess: Vernacular Religion and politics in the Mourning for Diana*, in *Politics and folk religion* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 6) (szerk. Barna G.), Néprajzi Tanszék, Szeged 2001, 35–50, 41.

¹¹⁷⁷ Vö. DAXELMÜLLER, C., *Mária és Diana hercegnő – tradíció és szekuláris vallásosság*, in *Mariazell és Magyarország: 650 év vallási kapcsolatai: A „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum” nemzetközi konferencia előadásai. Esztergom, 2002. május 6-9. és Mariazell, 2002. június 3-6.* (Strigonium Antiquum 6) (szerk. Brunner, W.), Prímási Levéltár, Esztergom-Graz 2003, 205–214, 213.

¹¹⁷⁸ Vö. [ROSNER, ZS.] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 304.400; KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyűdi Szűz Mária*, 29.

papságától és segítőiktől. A litánia, a keresztút, a rózsafüzér, a körmenetek, valamint az ereklyék tisztelete a kegyhelyen tartott búcsúk állandó részei ma is, igaz szintén sok beszélgetéssel, felvilágosítással tehetők újra érthetővé. A XVIII–XIX. században a hívők áldásokból, exorcizmusokból merítették erőt egzisztenciális szorongásaik feloldásához, ma a szentségi élet vagy egyszerű gesztusok – például a kegyszobor elé térdelés – segíthet ebben, ha segítünk teológiailag megalapozott spirituális tartalommal megtölteni ezeket a cselekményeket nekik. A böjt és a zárandoklat összekapcsolódása szintén olyan hagyomány, amely a kegyhely kezdeteitől mindmáig inspiráló erővel bír, és bizonyos körben – pl. ifjúsági zárandoklatokon – szintén akualizálható. Szűz Mária megnevezése ma leginkább egyszerűen Szűzanya. A XVIII. századi barokk teológiai nyelvezet bibliai képekkel, a XIX. századi népénekek gazdag virágképekkel becézték őt. Ezen megnevezések bevonása alkalmasint közös imádságainkba inspirálhat egy-egy szívből jövő, kedveskedő és személyes megszólítást a személyes imában.

Ha nemcsak a vendégkönyvek, hanem az összes vizsgált adatot figyelembe vesszük, akkor az utolsó évtizedek motivációi így oszlanak meg:

5.3. Összefoglalás

A kegyhelyen tapasztalható jelenségek és motivációk kiértékelése segít megértenünk a kegyhely szerepét a világ vallási rajzolatában. Ha pedig összevetjük ezeket a jelenségeket, motivációkat a kegyhely mindennapjait meghatározó teológiai–szellemtörténeti fogalomkinccsel, akkor teológiailag megalapozott lekipásztori válaszok adhatók a legkülönbözőbb szellemi–vallási anyanyelvvel rendelkező látogatók emberi igényeire, amelyekkel azok a kegyhelyen a transzcendens felé fordulnak. A következő fejezet ezeket a válaszokat dolgozza össze lekipásztori tervvé.

6. Szintézis

A záró fejezetben a népi vallásosság, a Mária-tisztelet és a hívő hitérzék szempontjából vizsgálom az 5. fejezetben bemutatott, ma is releváns jelenségeket és emberi motivációkat.¹¹⁷⁹ A fejezet úgy készült, hogy egy köztes változatban a fenti szempontok tükrében értékeltem az egyes jelenségeket és motivációkat, és ezt a teológiai reflexiót formáltam összefüggő szöveggé lelkipásztori megoldási javaslatokkal kiegészítve. A **Befejezésben** elhelyezem a kegyhelyet az egyház küldetésének összefüggésében, a **Kitekintésben** pedig annak lehetőségi feltételeit fogalmazom meg, hogy a kegyhely hogyan töltheti be küldetését a mai világban.

6.1. A kegyhely pasztorációs terve

Az események mikrotörténeti vizsgálatában egy átlátható társadalmi közegben – a máriagyüdi kegyhelyen – számba vett mozzanatok a szellemi, társadalmi, kulturális és vallási viszonyok makrotörténeti távlatának konkrét rajzolatát adják. Ezen jelenségeknek és motivációknak a dolgozatban tárgyalt szempontok szerinti értékelésével válik megalapozottá a kegyhelynek a szellemi–vallási horizont kihívásaira adott és konkrét erőforrásokra támaszkodó, hiteles válasza, amiért ma is sokan keresik fel a kegyhelyet.¹¹⁸⁰ Ez a teológiailag megalapozott, hiteles válasz teljesíti a dolgozat célkitűzését, felismeri, számba veszi, értékeli és az egyház imádkozó közösségébe kapcsolja be a kegyhelyen fellelhető vallásos megnyilvánulásokat. Ebből a válaszból rajzolódik ki a kegyhely pasztorális terve.

¹¹⁷⁹ 1. otthonról hozott személyes motivációk, 2. a gyakorolt gesztusok átmosják a zarándokot, 3. bűcsújárás mindig lelki céllal történik, 4. vallási turizmus jön, fogyaszt, megy, 5. osztálykirándulás vallási turizmusa jön, fogyaszt, jól érzi magát, megy, 6. többnapos, csoportos bűcsújárás, 7. bűcsújárás frekventált ideje, 8. motiváció a kegyhelyre jövetelben, 9. kegytárgyak az otthonunkban, 10. gyalogos zarándokok mosdási lehetősége, 11. bűcsús tömeg belátható csoportokra bontása, 12. gyalogos, csoportos bűcsújárásnál előre lebeszélni, hogy az érintett településen mikor fogadják a zarándokokat, 13. kegyhelyre érve az egyéni és a tömegélmény, 14. virrasztás, templomalvás: külön meghirdethető lelkigyakorlatként, 15. a benső megtisztulás eszközei 16. „kolostortermékek” ezotéria helyett 17. prosenció közös imával induljon/érkezzen, 18. zarándoklás a közös énektanulás ideje is, 19. vélelmezett Mária-jelenések, 20. eredetlegenda, 21. mirákulumok, 22. a fogadalomteljesítés séma ritkává vált, 23. gyertya-adományozás, 24. hálátáblák és vendégkönyvek, 24. vonzaskörzet, 25. résztvevő társadalmi rétegek, 26. papság kegyessége és „kegyetlensége” 27. bűcsúnyerés, 28. böjt, 29. szentgyónás, 30. szentmise, 31. szentáldozás, 32. szentmisesmondás, 33. prédikáció, 34. zene, 35. áhítatok, 36. szentelmények, 37. kegyszoborhoz kötődő szokások, 38. votivadományok és bűcsúfiák, 39. Szűz Mária megnevezései, 40. népi imádságok és énekek, 41. Szentkút és a Gyüdi forrás, 42. kegyhely és falu, 43. kéréssel vagy fogadalomból, 44. alapvető szükségletek, 45. egészség, 46. biztonság, egzisztencia, moralitás, 47. elsődleges kapcsolatok, 48. elismertség, hazaszeretet, 49. kognitív képességek, 50. kultúra, rend, szépség, 51. önzetlen isten- és emberszeretet.

¹¹⁸⁰ Vö. MEDICK, H., *Weben und Überleben in Laichingen 1650–1900: Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 126), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1996, 23.

6.1.1. KEGYHELY ÉS PLÉBÁNIA

A máriagyúdi kegyhely 1846 óta működik önálló plébániaként legtöbbször két-három pappal a kegyhely szolgálatában. A gyúdi ferences székház és siklósi anyaháza közötti együttműködés révén ez a létszám a búcsúi időszakokban többszörösére duzzadt, hogy a szélsőségesen megugró lelkipásztori igénybevételnek a székház papsága meg tudjon felelni. A hirtelen megnövekvő, aztán elapadó igény lelkipásztori ellátására ma is több pap összehangolt munkája válaszolhat. Ennek adhat keretet egy Siklós–Harkány–Máriagyúd lelkipásztori egység felállítása. Ezt egészítheti ki az egyházmegyei jelentőségű, közös ünnepeken az egyházmegyés papság kisegítése.

Kegyhely és plébánia két különböző dolog. Ahogy a református Gyúdon nem volt indokolt a XVIII. században katolikus plébánia létesítése, úgy a Siklós külvárosává vált faluban – ahol se iskola, se óvoda, se posta, se önkormányzat – a XXI. század elején sem indokolt önmagában a plébánia léte. Nincs meg ugyanis a közösségi találkozásoknak az a hálózata, ahol az emberek megtalálhatók, nincsenek helyben csomópontok, ahol Isten népének a közösségi élet felületein egymást erősítenie kéne. Ezért – amikor a kegyhely lelkipásztori ellátását tervezzük – az egyházmegyés papság koordinált együttműködésének lehetőségein kívül át kell gondolni azt is, hol jön létre egy aktív, akár több, környező templomközösséget is magába foglaló plébániaközösség, amely kiegészítheti a lelkipásztorkodó papság működését a kegyhelyen. A kegyhelynek ugyanis szüksége van önkéntesekre, segítőkre a búcsúkon, szüksége van egy emberi közegre, amely tud és akar együtt ünnepelni, és képes ebbe másokat is bevonni. A helyiek élete alapvetően a Siklós és Harkány infrastruktúrája adta keretek között zajlik, ezért plébániának leginkább e két egybenőtt városka közösen volna nevezhető. Az itt jelenleg létező három plébániaközösség önszerveződő összedolgozására volt már példa,¹¹⁸¹ ami ennek az együttműködésnek életszerűségét támasztja alá. Máriagyúdon vannak a plébániaközösség számára különlegesen fontos ünnepek, ezeken a helyi közösség tagjainak saját lelki töltekezése áll az első helyen. A Máriagyúdi kegyhely ennyiben tehát plébánia.¹¹⁸²

A kegyhely elsősorban azonban kegyhely: küldetése a zarándokok és látogatók fogadása. A helyi közösség egymással megélt összetartozása (*koinoia*), a közös ünneplésben időről időre kitágul, ezeket fogad be, és velük válik Isten népévé a közös istendicséretben (*liturgia*), a szentségek vételében, a tanúságtételben (*martyria*) és a szolgálatban (*diakonia*).

¹¹⁸¹ A gyúdi templomközösség zarándoklata idején a siklósi plébánia munkatársai helyettesítettek a kegyhelyen. A gyúdi és siklósi plébániák közös ünnepei Gyúdon és Siklóson szintén évtizedes múltra tekintenek vissza.

¹¹⁸² Példa erre a kegyhely passiójátéka és betlehemesése, amelyekre nemcsak próbákkal, hanem lelki nappal is készülnek a környékről verbuválódott résztvevők a kegyhely plébánosának vezetésével.

Ilyenkor a plébániaközösség a zarándokokkal együtt követi a Szentlélek irányítását. A kegyhelyet ellátó papság személyes kegyessége, a papi kollegialitás és a plébániaközösséggel való aktív együttműködés ezt a mély közösséget mutathatja fel a búcsúkon a zarándokok, látogatók örömére. A lelkipásztori terv javarészből a zarándokok meghívásáról, érkezéséről és kíséréséről szól, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy a kegyhely akkor tudja hitelesen szolgálni őket, ha a kegytemplom plébániaközössége imádságos, boldog közösség. Ennek a lelki célnak megvalósulását kell szolgálnia a plébániai keretek korszerű kialakítása.

6.1.2. ZARÁNDOKOK, LÁTOGATÓK – MEGHÍVÁS ÉS MOTIVÁCIÓ

A szabadidő élményszerű eltöltésének vágya, valamint a mobilitás, az utazás nagyra értékelése látogatók tömegeit lendíti vallási központokba, hogy ott spirituális–esztétikai élményt fogyasszanak.¹¹⁸³ Ők ugyanazt a helyváltoztatást végzik, mint a zarándokok, akik azonban ezzel egyidejűleg egy spirituális utat is meg akarnak tenni. A két csoport között nincs éles határvonal, a lelkipásztori szolgálat célja épp az egy szent helyen, hogy a látogatóként érkezettek már zarándokként menjenek tovább. A kegyhely-piacon mindenképpen nagy a verseny a vallásos és nem vallásos látogatókért egyaránt. Választ kell adni arra a kérdésre: „Miért van nekem szükségem arra, hogy elmenjek oda?”¹¹⁸⁴

6.1.2.1. A meghívás elemei

A kegyhelyre hívó médiaüzenetnek első hallásra vonzónak, érdekesnek kell lennie. A kegyhely szépsége, az itt történt csodák, vélelmezett jelenések, gyógyulások, valamint a modern, színvonalas szolgáltatás azok a hívószavak, amelyek felkeltik a látogatók érdeklődését.¹¹⁸⁵ A kegyhelyre érkezők elsősorban az egészség, egzisztencia, primér kapcsolatok motivációit hozzák magukkal. A kegyhely hívó üzenete ezeknek a motivációknak a teológiai megközelítéséből nyer biztos megalapozást.

A motiváció több összetevőjű: kényelmi, esztétikai és vallásos. A kegyhelyen jártak által tapasztalt, jelenésszerű események, csodás gyógyulások, az ezekből kikristályosított eredetlegenda történetei felkeltik az érdeklődést a kegyhelyre indulóban. A kegyhelyre érkezőnek azonban már azzal a lelkipásztori szándékkal beszélnek el újra ezeket a legendákat,

¹¹⁸³ Vö. SZÉKELY, K., *Utazás hittel. A vallási turizmus jelensége*, Szülőföld, Gencsapáti 2018, 12.90–91.

¹¹⁸⁴ A vonzaskörzet-kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy a kérdés feltevését és megválaszolását összehangolt munkával segítették évszázadokon keresztül a kegyhely népszerűsítésében érdekelt ferences rendtartományok. Vö. [ROSNER, Zs.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 400–401; KIS-HALAS, J., *Boszorkányok, gyógyítók és a Gyűdi Szűz Mária*, 29.

¹¹⁸⁵ 2020. tavaszán a COVID-19 járványhelyzet miatt kimaradó külföldi zarándoklatok helyett ajánlott öt magyarországi zarándokhely között Máriagyűd ősisége, az ott történt jelenések, csodák, esztétikum és modern infrastruktúra hirdetésével szerepelt (Szent István-kori kápolna, háromszáz éves kegyszobor, Mária-jelenések, csodás gyógyulások, gyönyörűen felújított kegyhely és látogatóközpont). Ld. <https://egy.hu/punkosd/csiksomlyo-vagy-lourdes-helyett-5-hazai-zarandokhely-melyet-biztosan-szeretni-fogsz-107306> (a kutatás ideje: 2020. 11. 02.)

hogy szabad döntése és tempója függvényében minél több lépést tegyen meg Máriát szemlélve a pusztá érdeklődéstől az Istenbe vetett bizalmon át az egyház ünneplő közössége felé.¹¹⁸⁶

A Mária-jelenés vagy -látomás keresett termék a vallási piacon, érdekli az embereket. A csodás esemény egykor Mária irántunk tanúsított együttérzését, gondoskodását fejezte ki a kegyhelyre zarándoklók számára, ma az isteni világ valóságosságát, megszólíthatóságát. Mária igényt tart rá, hogy vele együtt imádjuk a jelenlévő Istent. A csodás események tanúsága szerint a XVII. század végi siklósi és környékbeli lakosok általános meggyőződése volt, hogy a gyűdi templomban Szűz Mária példájára buzgón kell imádkozni. Az odaadó, kitartó imádság a Krisztus iránti alázat és hűség kifejezője volt akkor és ma is.¹¹⁸⁷ Ha az egykori csodás eseményekkel felkeltjük az érdeklődést a kegyhelyre indulóban, tudnunk kell, hogy Isten megszólíthatósága visszhangzik benne; vissza kell tehát csatolni erre az érdeklődésre a kegyhelyre érkezettben, alkalmat adva neki arra, hogy Máriát utánozva alázattal és hűséggel megszólítsa a gondviselő Istent.

Az eredetlegenda a kegyhely kultuszának megalapozása, a hely identitásának meghatározása a kollektív tudat számára. Ez a rövid üzenet a történeti adatok mellett sajátos mondanivalót is hordoz. Máriagyűd üzenete a gyógyulás, gyermekáldás és közös hálaadás körül forog.¹¹⁸⁸ Mária imádkozni hív, az Atyaisten felé fordít, hálaadásra, imádságra ösztönöz. A közös imádság családdá tesz bennünket, Isten népe cselekvésébe ágyazza az egyén gyógyulás-vágyát. A bizonytalanság, a kétségbeesés, a megkérgesedett szív elválaszt egymástól. Mária újra egymáshoz vezet minket, hogy felszabadulva Istent dicsérjük „új szívekkel”. Mária imádkozni hív, és együtt imádkozik velünk, mint az apostolokkal az emeleti teremben. Az egyéni imaszándékokat közös mederbe tereli, Fia imádságában egyesít bennünket. Ez a közös istendicséret teszi hiteles egyháztapasztalattá az itt történeteket. Törekednünk kell a kegyhelyen a Máriával Jézus köré gyűlő és imádkozó egyházba meghívni a látogatót.¹¹⁸⁹

A csodás gyógyulások, a mirákulumok történeteiben Isten különleges kiutat kínál kilátástalan élethelyzetekből. Ez feltételezi a „legyen meg a Te akaratod” teljes odaadottságát. Krisztus, az önmagát kiszolgáltató Bizalom csak a feltétel nélküli ráhagyatkozás dimenziójában „fér hozzánk”. Mivel a mindennapok vallásosságában ez a ráhagyatkozás sokszor hiányos, és

¹¹⁸⁶ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 21. pont

¹¹⁸⁷ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 257.

¹¹⁸⁸ Rövid, érdekes, megjegyezhető üzenet legyen például így: a gyógyító szentek, Kozma és Damján egykori templománál a török kiűzését követően Szűz Mária csodás jelenlétét többen tapasztalták. Mária buzgó imádságra hívta őket. Meg is kezdődtek a búcsújárások, gyógyulások történtek, rég várt életek fogantak. Ez így van mind a mai napig.

¹¹⁸⁹ Vö. SERRA, A. M., *Maria a Cana e presso la croce*, 126.

viselkedésünkben jelen van a mágikus gondolkodás befolyásolási szándéka is, magatartásunkat folyamatosan tisztítani kell. Ez könnyebb a hívő keresztény közösség tagjának, mint a nem templomba járóknak, hiszen Jézus személyes, bizalomteljes jelenléte a szentségekben, a Szentírás szavában, a liturgiában és a megszentelt imádságokban elevenen tartja Krisztus-központú hitünket. Ennek a Krisztusra figyelő, eleven bizalomnak segítője Mária közbenjárása. A kánai menyegző története Máriát az Újszövetség Esztereként állítja elénk, aki önfeláldozó szívvel népéért könyörög. Mária egészen ember, aki egészen Istené. Ez közbenjárásának az alapja.¹¹⁹⁰ Bennünket is erre az Istennek adottságra hív. Az egyén számára megoldhatatlan helyzetek vallásos tapasztalatba helyezése és a hívő közösség imádságában megtapasztalt önátadás együtt lesz autentikus vallási megnyilvánulássá. Az egyén imaszándéka az egyház imádkozó közösségében hitelesen megélt cselekvéssé és a Krisztushoz tartozás hitvallásává válik.

Szűz Mária jelenlétének csodás megtapasztalásai, az eredetlegenda és a mirákulumok említése a kegyhely meghirdetésében több, mint reklámfogás. Bár érdekesek és reklámértékük is van, amit bátran használni kell, de egyúttal elindítanak az egyház közösségében megtapasztalt istendicséret felé. Egyetlen impulzus természetesen kevés ehhez. Egyetlen látogatás alatt valószínűleg nem jut el a látogató a kíváncsiságtól a hittapasztalatig. Ezért a kegyhelyre való visszatérésre feltétlen szükség van. Ezt a „Visszavárunk!”-jellegű üzenetekkel segíthetjük. A kegyhelyen átélt, megszentelt keresztény imaformák élménye és az ehhez való többszöri visszatérés a szinkretista vallási piacon kialakuló gyökértelenség veszélyétől is megóv.

A látogatást kiváltó motivációs skála kényelmi, esztétikai és vallásos rétegét a látogatásnak egyaránt be kell töltenie. Cél az első pillanattól, hogy a vallási motiváció súlya növekedjék, és a látogatás istenélménnyé váljék.

6.1.2.2. A motiváció megfogalmazása

A kegyhely célja, hogy az érkező látogató / zarándok a megváltó Krisztussal találkozzék Mária segítségével. A találkozás létrejön a kegyhelyen és az érkezőn múlik. Elsődleges az érkező hogyan léte; ő ugyanis különböző motivációkat hoz magával, és a kegyhelyen töltött idő akkor segíti őt tovább lelki fejlődésében, ha ezeket a motivációkat felismeri és Isten elé tárja. A kegyhely erre a belső munkára hív a meghívás üzenetével.

A motivációk tudatosításában ki kell használnunk azokat a lehetőségeket, ahol már elkezdhetjük kísérni a kegyhelyre látogatót a zarándoklat megkezdése előtt. Ilyen lehet a zarándokvezetőknek a tervezett zarándoklat előtt tartott lelki nap,¹¹⁹¹ vagy a gyűdi kilenced

¹¹⁹⁰ Vö. SERRA, A. M., *Maria a Cana e presso la croce*, 73–75.

¹¹⁹¹ Az egyházmegyei gyalogos zarándoklat zarándokvezetőinek lehet tartani ilyet. A zarándoklatról iskolai osztályoknak, kisgyermekes családoknak, bázisközösségeknek szintén szervezhető lelki nap elmélettel, gyakorlattal.

végzése a zárandoklat előtt egyénileg vagy közösségben.¹¹⁹² Adhatunk segítséget a motivációk felismeréséhez a zárandoklat előtt a kegyhelyről szóló, rendszeres rádióműsorban, alkalmi cikkekben, turisztikai, kulturális műsorok riportjaiban, a kegyhely ismeretterjesztő és reklámfilmjeiben,¹¹⁹³ online elérhető elmélkedésekben, az éves zárandokünnepek meghirdetésében.¹¹⁹⁴

A motiváció tisztázása általában hosszú folyamat. A tapasztalat szerint ez a munka a zárandokúton és a kegyhelyen is folytatódik. Mindkettőben kell legyen ezért csendes, egyéni szakasz. Nem vallásos látogatót a kegyhelyen egy-egy elgondolkodtató igekártyával, felirattal, kérdéssel lehet ösztönözni a motiváció megfogalmazására. A zárandok, búcsús számára is többször időt kell adni a természetfölöttire nyitott érzék tudatosítására magában. Mária-kegyhelyen megtanulhatunk Máriával beszélgetni lelkünk belső rezdüléseiről. Mária hozzánk hasonló ember, és mer belevágni a hit kalandjába a cselekvő Istennel párbeszédbe kezdve, minden követelőzéstől mentesen.¹¹⁹⁵ A motiváció megfogalmazásával és Isten elé tárásával juthatunk el a bennünk lévő gátak, szorongások felszámolásáig, hogy életünk az istengyermekség dimenziójába kerüljön, és teljes értelmünkkel kereshessük Istent a Szentírást forogtatva, az egyház liturgiájában való részvétellel, a testvéri közösségben.

6.1.2.3. *Motivációink a kegyhelyre érkezés előtt*

A zárandokút előtt és alatt felismerhető motivációk azonosításában az elsődleges emberi motivációk végig elmélkedésével segíthetünk a kegyhelyen. Ezek az egészség, egzisztencia és a primér kapcsolatok.¹¹⁹⁶

Az egészség motivációjánál a Teremtő gyógyító jelenlétéért való hálás magatartás mielőbbi beépülését mindennapjainkba nagyban segíti, ha Máriától bensőséges beszélgetésekben megtanuljuk a bizalom útját, amelyből erőt és békét meríthetünk testünk–lelkünk nehézségeinek leküzdéséhez. Míg az orvosom betegségeimet gyógyítja, addig hitem az őrangyalom, védőszentem és a Szűzanya közbenjárása az egész személyiségetem itatja át reménytelen élettel. Ugyanakkor be kell vallanom, hogy gyakran nem ez, hanem aggodás, rettegés, tagadás van bennem betegséggel kapcsolatban. Innen egy belső tisztulással kell

¹¹⁹² *Máriagyűdi imakönyv. A máriagyűdi búcsúk imádságos és énekes könyve*, 35–64.

¹¹⁹³ Az elmúlt években több kisfilm is készült a kegyhelyről. 2016-ban készült egy amatőr reklámfilm a búcsúk népszerűsítésére. Ismeretterjesztő filmeket készített mások mellett Guzsváry Csaba operatőr, lásd <http://www.mariagyud.hu/turisztika/videogaleria>; <https://port.hu/adatlap/szemely/guzsvary-csaba/person-246345> (a kutatás ideje: 2020. 11. 12.)

¹¹⁹⁴ A kiemelt zárandokünnepeknek témája már a meghirdetésnél jó, ha megjelenik.

¹¹⁹⁵ Vö. DE FIORES, S., *Maria, Madre di Gesù. Sintesi storico-salvifica*, Bologna 1992. Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 252.

¹¹⁹⁶ Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 435–441.

eljutnom az egészség motivációjának hívő megközelítéséhez. Erre kiváló alkalom egy zarándokút.

Az egzisztencia motivációja közvetlen életterem biztonságát próbálja biztosítani a fenyegetésekkel szemben. Szinte vallásos jelentést tulajdonítok a biztonságomat megjelenítő mobiltelefonnak, személygépkocsinak vagy éppen a szabad mozgásteremnek. Mindezt rábízni Istenre, kérve rá áldását, lehetőség arra, hogy ne függjek a dolgaimtól, hanem mindent a szerető Isten ajándékának lássak. Isten az egyház közösségében, az elesettek szolgálatában okvetlenül megadja számomra a biztonságot, mégpedig a kiszolgáltatót, hívő biztonságot Mária, az Úr szolgálóleánya példájára, aki segít fölfedeznem ezt az alternatívát a kegyhely ünnepeinek egyház-élményében.¹¹⁹⁷

A primér kapcsolatok rendezetlensége, ritkábban rendezettsége szintén a kegyhelyhez fordulás indítékai között szerepel.¹¹⁹⁸ A kegyhely rengeteg összetört kapcsolatot lát, amelyek Jézus Anyja védő, szerető meghallgatása nyomán tisztulhatnak meg a haragtól, vádaskodástól, és indulhatnak el a gyógyulás útján. A kegyhely lelkipásztori feladata ilyenkor a meghallgatás és a bátorítás. Ahogy a XIX. század katolikus restaurációja meghallgatta és imádsággá tette a középréteg családi életének rítusait, úgy kell meghallgatni a kegyhelyen megfordulókat szeretteik iránti aggodásokról, örömeikről.¹¹⁹⁹ A primér kapcsolati kör egészségéért, egzisztenciájáért, kapcsolati hálójának épségéért és személyes boldogságáért való aggodás a kegyhelyre hoz nagyon sok, mélyen hívő, de arányaiban még több, hitét kevésbé gyakorló keresztényt. Ez a motiváció mindegyikükben erős. A kegyhely feladata, hogy ezt a motivációt ápolja, helyeselje, erősítse a személyben, és bátorítsa a lélek Isten felé való megnyílását. Természetessé kell váljon újra széles rétegek számára, hogy az Istenben bízó, vele közös időt eltöltő, primér kapcsolati háló a normális és egészséges. Ebben családi programok szervezésével, a kegyhelyen való hálaadás ösztönzésével segíthet a kegyhely lelkipáztorkodása.¹²⁰⁰

6.1.2.4. Motivációink a kegyhelyen töltött idő alatt

A kegyhelyre érkezve másodlagos motivációként a többi emberi indíték is előbukkan. Az alapvető szükségletek indítékának a kegyhelyen történő vendégfogadásnál kell megjelennie mélyebb jelentésrétegeivel. Hívószava a befogadás, értelmezési horizontja az irgalmasság testi

¹¹⁹⁷ Vö. COURTH, F., *Wallfahrten zu Maria*, 30.

¹¹⁹⁸ Vö. TEUFEL, E., *Ende der Aufklärung*, 801.

¹¹⁹⁹ Vö. BLESSING, W. K., *Reform, Restauration, Rezession*, 109.

¹²⁰⁰ A templomba járók közötti egykor gyakorlat volt, hogy egy házassági évfordulót, családi ünnepet gyüdi hálaadással ünnepeltek meg. Egy-egy tematikus, lelki–gasztronómiai programmal (pl. rendezvény a Házasság Hete kapcsán, vagy „klostromi vacsora” – lelkipásztori kísérettel) újra gyakorlattá lehet ezt tenni.

cselekedetei, máriás lelkülete az Úr szolgálóleányának vendéglátó szeretete, aki Fia barátait szolgálja az Úr házában.

A társadalmi elismertség a kegyhely nagy ünnepeinek vallásos sokadalmában, az egyszerű, már elsajátított közös cselekvés biztonságot adó, ünnepi és örömteli, felhőtlen közegében megtapasztalható. A kegyhelyen imádkozó tömegben a *sensus fidei fidelium* nyilvánul meg, amikor a hömpölygő sokadalom Mária-arcú és Krisztusra néz; tőle tanulja végtelenül egyszerűen kifejezni ragaszkodását Jézusához.¹²⁰¹ Máriás lelkülete Mária alázatosságából fakad: nem nagy tettekre, csupán erre a ragaszkodásra van szükség ahhoz, hogy értékesnek érezzük magunkat. A hívő tömeg a közösen végzett imádságban válik Isten népévé. Egyszerű, megszentelt gesztusokon keresztül a Szentháromságos Egy Istennel azonosulunk. Felszabadultan lehetünk jelen összetartozást, elfogadást megélve.

A kognitív képességek fejlesztése a szokások figyelmes elsajátításában, együttes begyakorlásában jelenik meg. Ősmintája a tanulékony lelkű Mária, az első tanítvány, aki elvezet bennünket Fiához az egyházba, ahol figyelmes lélekkel elmélyülünk Isten Igéjének befogadásában, megértésében és hirdetésében.¹²⁰² A közösségben megtett zarándokúton bőséges lehetőség nyílik erre.

Az esztétikai motívum a vallási turizmus növekedésével hangsúlyosabbá vált, azonban ennek is máriás mondanivalója van, hiszen a kecses rendezettség a kegyhelyen Máriát jeleníti meg, az Istenre nyitott embert.

Az önzetlen isten- és emberszeretet motivációja a kegyhelyen évszázadok óta zajló kultikus cselekvés mélyrétege. A hívők által Mária-jelenésként és látomásként megélt tapasztalások azért üzenetértékűek ma is, mert Mária életközelségét hirdetik. Erre vágyunk mi is, mert a mindennapokban szükségünk van Mária szerető gondoskodására, közbenjárására.

Esetenként találkozni közösségi motivációkkal is. Ilyen lehet például a közösség egy tagjáért való imádság, szentmise-felajánlás, amikor vallásos közösség érkezik a kegyhelyre. A közösségi motiváció kimondása mellett érdemes az egyéni motivációkat is kimondatni a csoport tagjaival. Így hordozhatják egymást a zarándoklat ideje alatt. A motivációk megosztásakor törekedni kell arra, hogy a közösség tagjai motivációjuk megfogalmazásakor kapjanak segítséget a szerető Isten személyre szabott tervének felismerésében és a bizalomteljes ráhagyatkozás kimondásában. A hazafelé úton a visszacsatolás az egyéni motivációk alakulására erősíti egymás közti kapcsolatainkat a közösségben. Nem vallásos csoport esetén a

¹²⁰¹ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma: alapelvek és iránymutatások*, 2002, 50. pont

¹²⁰² Vö. SCHEFFCZYK, L.–ZIEGENHAUS, A., *Mária az üdvtörténetben*, 36–37.

közös motiváció a közösen átélt turisztikai–spirituális élmény, amiről szintén tartható élmény-megosztás.

Az otthon formát öltött és a kegyhelyen megfogalmazódó motivációkkal elsősorban egyéni munkája van a kegyhelyre érkezőnek. Bátorítsuk, hogy a kegyhelyre jövet, ott elidőzve hagyjon erre időt. Azonban akár másokkal közösen, akár egyedül jött a kegyhelyre, hívni kell az egyház közös ünneplésébe is, mert csak ezen síkon lesz teljes és hiteles vallási élménnyé motivációinak egyéni feldolgozása. Ösztönző ebben Mária csendje, aki Jézus mellett Jézus tanítványainak is édesanyja lett, a kereszttel pedig az egész egyházé. Neki az egész élete csendben zajlott, de a hívő közösség dimenziójában kapott csendje értelmet.

A búcsúk közösségi élményének megteremtése kiemelt feladata a kegyhely-pasztorációnak. A résztvevők vallási képzettségének heterogenitása célszerűvé teszi a választott vallási üzenet több szinten történő megfogalmazását és közvetítését. Külön figyelmet igényelnek a hagyományos nemzetiségi búcsúk, melyek a csoporthoz tartozás sajátos vonásait is hordozzák. A vallási turizmus ugyanennek az üzenetnek élményszerű megjelenítését és átadását teszi szükségessé a nagy búcsúi programok közé eső időkben. 2015-től segíthet ebben, hogy virtuális bekapcsolódás is lehetséges például a rózsafüzér közös imádkozásába a turisztikai fejlesztésben beszerzett *headset*-ekkel. Ezek használatakor a közösségi dimenzió megtapasztalása végett hívjuk meg a látogatót, hogy a séta végén a vendégkönyveknél reflektáljon a bejárt (lelki) útra, és így aktív módon azonosuljon az imádkozó egyházzal.

6.1.2.5. A kegyhely programjainak tér-idő dinamikája

Hogy kiket ér el egy kegyhely, azt vonzáskörzete árulja el. Ez ismertségén múlik. Mára a kegyhelyet rendszeresen látogatók száma nagyon lecsökkent, az időnként a kegyhelyre látogatók pedig szórt területről érkeznek. Az ismertségért ismételtelen meg kell küzdeni a médiában. Akik pedig összejönnek egy-egy ünnepre, azok közös liturgikus cselekvését segíteni kell, mert nem feltétlen beszélnek egy liturgikus anyanyelvet.¹²⁰³ A különböző településekről alkalmasint a kegyhelyre érkezőket könnyebb egyetlen ünneplő közösséggé formálni, ha a közös ünneplés elején arról elmélkedünk, hogy minden, a kegyhelyre érkező hívőt Mária vezet be názáreti otthonába. Az ő asztala körül leszünk az ünnepen egy nagy család. Ő mutatja meg nekünk Názáretben cseperedő Jézusát. A kegyhelyen időzés identitásképző erővel bír az ott lévők számára. A közös identitás a közös ünneplésben kifejezve a hitélmény részévé válik. Egy-egy ünnepnél meg lehet próbálkozni szekuláris fórumokon történő meghirdetéssel, általánosabb

¹²⁰³ Erre megoldást nyújthat a 2016-ban kiadott gyűdi imakönyv rendszeres használata a kegyhelyen.

hívószóval és speciális üzenettel. Ekkor a közös hitmegvalláshoz kapcsolódást az általános emberi felől kell előkészíteni a „távolabbról” érkezettek miatt.

Ma nem nyomon követhető a kegyhelyre látogatók társadalmi tagozódása. Személyes becslés szerint a koreloszlás az országosnak megfelelő lehet. Idősödő, templomba járó nők teszik ki a többségét a buszos zarándokoknak. Gyalogos zarándoklaton több a család, a fiatal. Közös gesztus-, ének- és imakincs nincs. A zarándoklat ma mindenkinek idegen és újszerű, semmiképpen sem hazuról hozott formakincs. Ez egy szabadságot ad, amelyet a Máriával való személyes ismerkedésre lehet fordítani. A gesztusok újratanítása, az imák, énekek együtt mondása a Máriával való személyes kapcsolat ízlelgetését, majd elmélyítését, bensőségessé tételét hozhatja magával. A zarándokokból, érdeklődőkből, kísérőkből¹²⁰⁴ heterogén közeg jön létre, ahol a kontrollált közös kifejezésmód a keresztény hittel való identifikációhoz járul hozzá, mindenkinél ott, ahol tart hitének útján. Így egyidejű, de nem egyöntetű azonosulás megy végbe a közös hitélménnyel.

Szükséghelyzetben a kegyhelyen isteni segítséget kérők és a vallási turizmus keretében érkezők egész évben felbukkanhatnak, bár télen kisebb létszámban. Számukra személyes kísérés nélkül a kegytemplom nyitvatartási idejében sajátos kínálat állítható össze képekből, elmélkedésekből ajándék szóróanyagokkal, imalapokkal.

Ugyanebben az időszakban a zarándokházakat legalább hétvége l elki gyakorlatok meghirdetésével lenne jó megtölteni. Ezek az alkalmak az elkötelezett réteget segíthetik a szabadító Krisztus erőterében élni, vagy ebben az irányban lépéseket téve kimászni egy traumatikus élethelyzetből. A XX. század elején a gyűdi ferences szerzetesek foglalkoztak papi lelki gyakorlat tartásával. Az egyházi év csendesebb periódusaiban ilyen ma is meghirdethető.¹²⁰⁵ Az elmúlt évek tapasztalata szerint Mária belengi a lelki gyakorlatok csendjét derűjével. Ő minden lelki gyakorlat legtapintatosabb kísérője. A segélykérőknek kapaszkodó kell. Mária meghallgatása, együttérzése, hathatós kérése csodálatos nyugalmat ad, és bátorságot önt belénk.

A csoportos buszos (néha gyalogos) búcsújárás frekventált ideje ma tavasszal és ősszel a szabad szombatok és állami ünnepnapok. A mobilitás, utazás gyorsaságának köszönhetően a templomba járó búcsúsok plébánosuk vezetésével sokszor ezeket a szabad- és ünnepnapokat

¹²⁰⁴ Zarándok: vallási céllal érkezik. Érdeklődő: élmény-gyűjtés céljával érkezik (ld. vallási turizmus). Kísérő: unoka vagy valamely rokon, sofőr, aki elkíséri (idősebb) családtagját a zarándoklatra, de aztán azon maga is részt vesz.

¹²⁰⁵ Papi lelki gyakorlatokon kívül az elmúlt években gyakorlattá vált az adventi, nagyböjti és húsvéti lelki gyakorlat meghirdetése, de a zarándoklás témában is lehet meghirdetni lelki gyakorlatokat zarándoklat-vezetőknek, felnőtteknek, gyalogos zarándoklatra készülőknek.

választják zarándoklatra, és egyénileg összeállított, egynapos lelki–kulturális program szerint érkeznek-mennek. Vasárnap már otthon ünnepelnek saját templomukban.

Hagyományosan azonban a meghirdetett búcsúkra érkeznek meg a búcsújárók csoportosan vagy egyénileg. A kegyhely többféle tematikus búcsút is meghirdet. Minden korban jellemző volt, hogy a csoportos zarándoklatok a nekik megfelelő egyházi ünnepet választották ki gyűdi zarándoklatukhoz. Az otthoni szentmisék elhagyásához és vasárnapi búcsúra jövő búcsús csoport létrejöttéhez vagy az adott búcsúhoz kötődő, eleven helyi hagyományra vagy másfajta erős motivációra van szükség. Még élő helyi hagyományra példa a mélykúti–bajai búcsúsok május elsejei, az alsószentmártoniak pünkösdvásárnapi, a Sellye-környéki horvátok pünkösdhétfői, a kökényiek és Donji Miholjac-iak szentháromságvasárnapi, a pellérdiek Szent István-napi, a nagyárpádiak kisboldogasszonyi gyűdi zarándoklata. A nagyárpádiaknak még a saját miséjük is megmaradt.¹²⁰⁶ A többi csoport a nagymisébe kapcsolódik be, amely ezért néha többnyelvű.

Másfajta motivációt jelenthet a vasárnapra érkezőknél a tematikus búcsúkra jövetel. Néhány plébánia Nagyboldogasszonyra, a pécsi egyházmegye fogadalmi ünnepére jön, mert náluk éppen nincs búcsú akkor, és ez jó alkalom, hogy az egyházmegye közösségében ünnepeljenek. A nemzetiségi búcsúkra – németek, bukovinai székelyek, horvátok – a hagyományőrző egyesületeket és plébániákat hívják. A horvátok a Donji Miholjac-iak egykori fogadalmi búcsújára, Szentháromságvasárnapra jönnek a horvátországi szomszéd esperesi kerület plébániáival közös ünnepet ülve. Pünkösdvásárnap a cigányok búcsúja, ezen csak az alsószentmártoni plébánia és filiái jönnek szervezeten, gyalog, rajtuk kívül néhány cigány kisebbségi önkormányzat szervez kisbuszt, ám a többség autóval érkezik a búcsúra saját családi hagyományaikat követve. Pünkösdhétfő a Sellye környéki horvátoké. Volt már próbálkozás a nyugdíjas klubok meghívására Szent Anna-búcsújára, szerveztek Családok búcsúját, Ministránsok búcsúját tavasszal vagy ősszel. A szenvedélybetegek szervezetei szeptemberben szerveznek Gyűdre egész napos zarándoklatot. Néhány önkormányzat a nyugdíjasait vagy szociális otthonok az ellátott időseket hétköznapra eső Mária-ünnepekre (aug. 15., szept. 12/15.) hozzák el zarándokolni. A pécsi egyházmegye az elsőáldozóknak és a katolikus középiskolák valamely alsóbb osztályának szervez Gyűdre tanév vége fele búcsút/ hálaadó lelki napot.

¹²⁰⁶ A fogadalmi szentmisék áttekintésekor sikerült beazonosítani egy-egy ünnepen néhányat az egyes települések saját miséiből a kegyoltárnál, amelyek pünkösdkor és néhány nagyobb Mária-ünnep reggelén óránként követték egymást a prédikációk előtt hattól kilencig. A kisboldogasszonyi német nemzetiségi búcsú miatt relictumként maradt meg a nagyárpádiak magyar nyelvű szentmiséje.

A hagyományos búcsús csoportok a délutáni litániáig tartó búcsús programot várják. Ezen csoportok száma megfogyatkozott. A szabad szombatokon érkező csoportok általában csak egy zarándokmisét végeznek a kegyhelyen, ritkán kiegészítve egy keresztúttal, de legtöbbször meg sem nézve a kegyhelyet, buszoznak tovább a következő kegyhelyre, amit még arra a napra beütemeztek. A horvát csoportok is csak a kegytemplomba jönnek. Kevés csoport marad úgy, hogy még a kegyhelyen is ebédel, egész napra meg ezen csoportok közül senki. A tematikus búcsúk legfiatalabbja, a székely búcsú zarándokcsoportjai tartanak ki leginkább a búcsúi program végéig. A szenvedélybetegek programja szintén egész napos.

A többi tematikus búcsú zarándokainak zöme csak a szentmisén, esetleg a hozzá kapcsolódó, ebéd előtti lelki programon marad csak. Utána egyéni programot szervez magának. A kísérletek, hogy a nemzetiségi, családi búcsún résztvevő csoportokat táncházzal, koncerttel, közös népdalénekléssel a kegyhelyen tartsák, többször érdektelenségbe fulladt. A tematikus búcsúkra meghívott hagyományörző, nemzetiségi, nyugdíjas vagy családi csoportok eltérő vallási kötődése nehezé teszi számukra a közös programba való bekapcsolódást.

A tematikus búcsúk között a kegytemplom titulusünnepén, Sarlós Boldogasszonykor véget érő Máriagyúdi Ifjúsági Találkozó a múlt század nyolcvanas éveiben különleges helyet foglalt el Dél-Magyarország vallási életében, kistestvérével, a Gyermekbúcsúval egyetemben.¹²⁰⁷ Negyven éve a MIT ezernyi fiatal vonzott nomád sátorozással, előadásokkal, kiscsoportos és egyéni lelki beszélgetésekkel, beat misékkal. Mára mintegy száz elkötelezett fiatalra zsugorodott a létszám, de ők jól érzik magukat a bulik és fesztiválok nyári kavalkádjából Máriagyúd csöndjébe átlépve. Mint egy lelki gyakorlatot élnek ezt meg. Bár elgondolkodtató, hogyan tudna kapcsolódni Gyúd akár Siklós, akár Harkány fesztiváljaihoz, akár a Villány felé fekvő falvak úgynevezett Ördögkatlan fesztiváljához, az ifjúsági búcsú/találkozó átalakulását valószínűleg el kell fogadni, mert sokkal nagyobb infrastruktúra és hatalmas ráfordítás volna szükséges egy olyan fesztiválszerű ifjúsági program megtartásához, amely felvehetné a versenyt az országos kínálattal. Ehhez sem gazdasági erő, sem infrastrukturális adottságok nem állnak rendelkezésre. A Gyermekbúcsú a Ministránsok búcsújával a Családok búcsújába tagozódott be az utóbbi években.¹²⁰⁸

¹²⁰⁷ Utóbbi rá egy hétre tartották Hopp Ferenc plébános idejében a hetvenes-nyolcvanas években nagy sikerrel.

¹²⁰⁸ Ld. <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/625-megszentelodunk-altala-ministransok-es-csaladok-bucsujaja> (A kutatás ideje: 2020.11.11.)

6.1.3. A ZARÁNDOKÚT

A zarándoklat hangsúlyos szakasza a kegyhelyre vezető út. A zarándoklat induljon és érkezzen haza közös imával, ahogy ezt a gyűdi imakönyv ajánlja.¹²⁰⁹ A személyesen Máriához forduló közös imádságok segítik e pillanatok átélését. Az itt használt régi imák és énekek a közös hit kifejezői. Mint ilyenek, megerősítenek az egyház hitében és szeretetközösségében. A kegyhelyre indulás és a hazaérkezés a Máriával való találkozás kitüntetett pillanata, ahogy egy családi látogatás elején/végén összeölelkezünk. Ezt közben nem tesszük, mégis ezekből az intenzív percekből megtelik az együttlét a találkozás melegségével. A hazaérkezés után hetek telnek el, míg a zarándoklás élményei, a bennünk történt változások tudatosulnak. Fontos, hogy ebben az értelmező szakaszban se hagyjuk magára a zarándokot. Zarándoktalálkozó, élménybeszámoló és mediátikus kapcsolattartás segíthetik a vallásos élmények integrálását.¹²¹⁰

A zarándokút hajdan a vigíliaböjtök hagyományából táplálkozva böjtös étkezést vont maga után. A böjt a fogyókúrák, tisztítókúrák, alkoholmentes hónap tartásának modern szokásai között ismert, ám mégsem elismert. Atomizálódó kultúránkban „A böjt választható!”-szlogennel érdemes volna újra népszerűsíteni a megtisztulás eme módját, melynek hagyományos katolikus értelmezése nyomtalanul eltűnt.¹²¹¹ Egynapos zarándoklatok esetén a nagymiséig, virrasztó lelkigyakorlaton a reggeliig, többnapos zarándoklaton a záró szentmiséig javasolható a böjtös étkezés. Mária és Jézus is böjtöltek. A lemondás, a megtisztulás az Atyaistennel való párbeszéd előmozdítója. Mária ösztönöz megjelenéseiben bennünket is, hogy nyissunk ablakot vágyaink falait böjttel átütve Isten ragyogására.¹²¹² A megszentelt áhítati formák bekapcsolnak az egyház életébe. Egy nagy család részeseivé válunk, melynek tagjai nem magukat állítják életük középpontjába. A böjt ennek eszköze: Krisztussal az Atyát szemléljük.

A zarándokutat kísérheti részben vagy egészben személyesen a kegyhely valamely lelkipásztorja, és természetesen más lelki vezető is. Virtuálisan is lehet kísérni és felkészíteni a búcsújárókat a kegyhelyre való megérkezésre, és az egyéni motivációk feltérképezésére. A gyűdi kegyhely hatvan perces Zarándok CD-je (2016) és a honlapjáról hozzáférhetővé tehető médiatára online és letölthető hanganyagokkal¹²¹³ ezt segítheti. A virtuális kísérésben törekedni kell rá, hogy helyet kapjon elmélkedés a motivációkról és a bűnbánatról, utóbbihoz kapcsolódóan egy lelki tükör, valamint a kegyhelyre érkezés gesztusainak, szimbólumainak

¹²⁰⁹ Ld. *Máriagyűdi imakönyv*, 2016, 105.186.

¹²¹⁰ Vö. GÁLL, Zs., *A zarándok Egyház és az új evangelizáció*, Budapest 2018 (kézirat gyanánt), 39.

¹²¹¹ Vö. VRIJHOF, P. H.–BOURITIUS, G. F., *Zwischen Vergangenheit und Zukunft: Volksfrömmigkeit in den Niederlanden*, 127.

¹²¹² Vö. LAIS, H., art. *Erscheinungen*, 397.

¹²¹³ Ilyen még nem készült. Vö. ellenben <https://szentkut.hu/hangtar/> (a kutatás ideje: 2020.11.06.)

magyarázata és az énektanítás. A lelki tükör letölthető, mobilbarát változatban szintén haszonnal forgatható.

A gyalogos és kisebb mértékben a buszos zarándoklás a közös énektanulás ideje is. A Máriához szóló zarándokénekek szépek és egyszerűek. Néhányat érdemes megtanulni a zarándokúton fejből.¹²¹⁴ A népi kifejezéskincs gazdagsága megéri a tanulás fáradtságát. Máriával énekelni, Máriát megénekelni, és ezáltal hozzá kötődni – ez a Mária-énekek értelme. Ezért érdemes máriás énekeket tanítani. Akár úgy, hogy éneklapokon is terjeszti ezeket a kegyhely.¹²¹⁵ A kegyhely imakönyve modernizálta az ismert énekek szövegét, hogy azok kimondják a tudatosan Krisztust imádó és Máriát tisztelő Isten népének imádságát, de az 1–2. strófában megőrizte az ismert szöveget, hogy ne lazuljon meg a kötődés az ismert énekekhez. A cél, hogy ismerjen magára bennük az is, aki most tanulja, az is, aki régtől tudja, és mindkettejük ismerje fel bennük az egyház hitét.

A sajátos ének- és imaanyag figyelmet és összeszedettséget kíván. A közös tanulás segít kiszakadni az énközpontú, otthoni világunkból, az otthoni feladatok darálójából. Mindannyian tanítványokká válunk, ami szabadabbá tesz minket. Semmi más feladatunk nincs, mint az egyház tagjaként a Főt, Krisztust imádni Mária példájára. A gesztusok, énekek, imák tudása tehát nem előfeltétel, ezeket útközben tanuljuk. Nem minden terep alkalmas ének/imatanulásra. Ezért régen is, ma is a búcsúvezetőre van bízva, hogy a búcsúsok, főként az első búcsúsok, mely énekeket, imákat képesek elsajátítani a zarándoklat néhány órája alatt, annak mely szakaszában, és ehhez mit kell nekik megtanítani háttértudásként. Ez előkészületet kíván.¹²¹⁶

6.1.4. A KEGYHELYRE ÉRKEZÉS TÍPUSAI

6.1.4.1. *Vallási turizmus*

A vallási turizmus keretében érkezett látogató jön, fogyaszt és megy. Látni, szelfizni,¹²¹⁷ venni és hazavinni akar. Amíg a zarándok alapvetően egy belső utat jár a kegy(elmi) hely felé, addig a vallásturisztikai látogató egyedi eseményt, turisztikai attrakciót és infrastruktúráisan

¹²¹⁴ Legfőljebb 2–4 éneket tanulgatva, többször elővéve, váltogatva őket.

¹²¹⁵ 2017-ben adott ki a kegyhely szentképeket, hátlapjukon a gyűdi imakönyv egy-egy ismeretlen gyűdi Mária-énekével.

¹²¹⁶ Eleinte az út előzetes bejárását is. Számolni kell esővel, sárral, széllel, amikor a közös útközbeni ima nem lehetséges. Ezért egy meditatív B-terv is kell legyen. Az 'A'-tervet a zarándokkönyv vagy általában a zarándokfüzet kíséri.

¹²¹⁷ A vallási turizmus nemcsak a vallás iránt érintőlegesen érdeklődőket szólítja meg, hanem sokszor az elkötelezett templomba járókat is. Előfordul, hogy a lelkipásztorkodás is él ezzel a nem teljesen vallásos nyelvzettel programjainak meghirdetésekor, hogy a keresztény hit átjárja a „nem vallásos rétegeit” is életünknek. (Vö. <https://szoljbeapapnak.blog.hu/>; <http://www.keresztenyelet.hu/hivd-meg-a-papodat-egy-sorre/>, <https://hazassaghete.hu/> {a kutatás ideje: 2020.12.09.}) Ilyen missziós tematikájú program volt a pécsi Jézus Szíve Plébánia szerelmi kalandtúrája 2017-ben a Házasság Hete kapcsán, amikor az egyik feladat közös selfie készítése volt a máriagyűdi bazilika előtt. A feladatot kilenc pár teljesítette. (Ft. Battonyai János akkori káplán szíves közlése, 2018. október 8.)

jól kiépített szolgáltatást keres.¹²¹⁸ Kapja meg ezt: legyen ingyenes/olcsó, vallási töltetű souvenir, de kapjon ennél többet: az elcsendesedés perceit, élményszerű lelki töltetet. Élni fog vele, ha ösztönzést kap rá. Mivel nem kialakult motivációval érkezik és máris rohan tovább, csak egy-egy impulzusra szorítkozhatunk. A számára felkínált és eladott turisztikai–spirituális élmény lehet élő orgonajáték, kegyhelyismertető vagy egy mesélő séta a kegyhelyen tanulságos történetekkel. Ezek szükséges egyházi kontrollja segítheti a spirituális tartalom megjelenését, de ne álljunk meg ennél, hanem segítsük magában mélyebbre ásni: bátorítsuk pár perc elcsendesedésre télen a templomban, jó időben a templom északi oldalán, Mária kertjében, vagy a Szent Mihály-kápolnában kegyhely énekeit lejátszva neki. Kapjon ajándékba egy kártyát, rajta egy bátorító mondattal/jól irányzott kérdéssel,¹²¹⁹ és hívjuk meg, hogy írjon a benne feljövő gondolatokról a vendégkönyvbe Jézusnak, belépve Mária műhelyébe. A lelkipásztori program ebben: hívni és küldeni: pihenjen meg Máriánál, töltődjön fel Jézusnál, vigye magával mindkettőjük Istenbe rejtett örömét.¹²²⁰

A vallási turizmus látogatói sokszor nem szervezik meg kegyhelylátogatásukat, „csak körülnéznek”. Elgondolkodtató, hogy azt, aki nem liturgikus vagy előre egyeztetett turisztikai programra érkezett, a templomban nem fogadja senki, semmi. Holott éppen neki lenne a legnagyobb szüksége a személyes törődésre. Már a templomba járóknak sincs biztos tudása arról, mit tegyenek egy kegyhelyen. Ezért azokat, aki a liturgikus időközön kívül „csak beesnek”, egy külön ekkor hozzáférhetővé tett kínálattal kísérelhetjük lelki útjukon a már említett elmélkedéssel, képekkel, szóróanyagokkal.¹²²¹ Segíteni kell a látogatót eljutni az érdeklődés (kilépek önmagamból) fázisából az Istenbe vetett bizalom (belépek az „érted vagyok”-létbe) megtapasztalásán át annak átélésére, hogy az egyház közösségének tagjává leszek (oldódik a magány), hála, öröm tölt el (istendicséret). A közös ünneplés élményét ingyenesen elvihető

¹²¹⁸ Vö. SZÉKELY, K., *Utazás hittel. A vallási turizmus jelensége*, 66–68.

¹²¹⁹ Pl. „Jézus a Te szabadságod”, „Jézusban van a bizalom tengere”, „Jézussal tette kész leszel”, „Jézusom, Te vagy az én gyógyulásom”. És „Mit hoztál magaddal?”, „Égszínkék, tűzpiros vagy hamuszürke? Melyik vagy?”, „Mit fogsz tenni?”, „Változtatsz?”.

¹²²⁰ Ennek a máriás életprogramnak része lehet az egyházi önkéntes programokba (Egyházmegyei Caritas, Máltai Szeretetszolgálat) és a Boldogasszony Imaszövetségbe való bekapcsolódás is. Hívjuk meg ezekre is a látogatót a lehetőségek QR-kódos megadásával az ajándékkártyán!

¹²²¹ Ebben a kegyhelyeken általánosnak mondható helyzetben üdítő kivétel a mariazelli bazilika, ahol kihelyezett lelkeségi írások „fogadják” a látogatót, segítve őket lelki útjukon is. Megfontolandó az Élő Kövek missziós programjának adaptációja, amelyben önkéntesek tanúságtevő beszélgetési lehetőséget kínálnak fel, hogy tovább vezessék a látogatót az esztétikaiból a spirituális élmény felé. – Vö. MOLNÁR, A. J., *Az úton lévő ember. Zarándoklás és turistaság mint az evangelizáció lehetősége. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Esztergomi Hittudományi Főiskola), Esztergom 2018, 40–41.

imalapok, a csend, a szent zene, a kegyhely esztétikai–spirituális élményei hívhatják elő.¹²²² Támpontot nyújt ehhez Mária egyszerűsége, rendezettsége, Istenre irányultsága, ami letisztulttá teszi gondolatainkat. Ennek a spirituális kísérésnek a célja, érzelemgazdag élménnyel tovább segíteni a látogatót a fogyasztásból a befogadás felé. Az esztétikai élmény és az affektív elemek alkalmazásakor érdemes Mária édesanyjai mivoltára, tapintatára utalni: ez azonnal mélyre juttathatja a közvetített spirituális üzenetet.

6.1.4.2. Osztálykirándulások vallási turizmusa

Az osztálykirándulás vallási turizmusa más szerkezetű: gyorsan jön, gyorsan fogyaszt, jól érzi magát, gyorsan megy tovább.¹²²³ Az osztály magja könnyed élményt keres, a periférián lévő tagok mélyebbet vagy semmilyen. Ha adnak rá módot, mindegyik réteggel külön foglalkozni kell. Cél lehet egy-egy imádkozó gesztus keresztény hagyományáról átadni egy figyelemfelkeltő, rövid információt a magnak, a periférián lévőknek pedig felkínálni ezen felül az elcsendesedés perceit, hátha nyitottak rá. Ebben támaszkodhatunk Mária, a fiatal lány alakjára, aki kortárs számukra, nagy döntések meghozója, nyitott az ismeretlenre. Egyetlen morzsa a hagyományból, amihez viszonyulni tud, Mária alakján keresztül hitélménnyé mélyítheti a fiatalok vallási turizmusát.¹²²⁴

6.1.4.3. Egnapos csoportos gyalogos/buszos zárandoklatok

Érdekes kísérlet a valamely búcsúra indított gyalogos zárandoklat Pécsről. A Székesegyház előtt hajnali kettőkor indítható zárandokforma előző napi szállással, kísérőautóval, a pogányi horgásztónál és Bissén mobil végével és frissítővel kivitelezhető. A lelki vezetéssel meghirdethető program belátható létszámmal biztosan jól működhet.

Ha nem zárandokünnepre érkezik a búcsús csoport, hanem szólóban van a kegyhelyen, akkor különösen szükséges a biblikus alapú, személyes kísérés, mert ilyenkor magyarázni és

¹²²² 1) Kitehető a kegytemplom bejáratánál egy-egy paraván, és rajtuk elhelyezhetők rövid írások a kegyhely üzenetéről. Esetleg imameghallgatások történetei, régi vendégkönyvek név nélküli szemelvényei segíthetik az egyház hívő közösségéhez való kapcsolódást az egyéni élethelyzetben. A kegyhelytörténet a templom bejáratánál jó, de kevés, mert spirituális töltettel nem rendelkeznek. 2) Kitehető imalapok vagy inkább meditációs lapok: nem hagyományos fohászokkal, inkább kérdésekkel, igehelyekkel. 3) Folyamatosan nyitva tartható jó időben a Szent Mihály-kápolna megpihenésre, a gyűdi búcsú énekek lejátszásával zenés elmélkedésre. 4) A Látogatóközpont üvegfa mögül, külső hangszóróval folyamatosan mehet a templom nyitvatartási idejében a kegyhely kisfilmjeinek vetítése. 5) A vendégkönyvek hozzáférhetővé tehető továbbra is a kegyoltárnál. 6) A látogatók figyelmébe ajánlható a kegyhelyet bejáró, ingyenes APP, aminek segítségével a látogató végig imádkozhatja a kegyhelyet és a templomot. – Ugyanezt a célt szolgálta egy teljesen más társadalmi közegben az 1777-ben kifüggesztett 24 ezüst mirákulumtábla vagy a XIX. században a szentélyben kitett Lista Memorandum. – Ld. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 262–263.

¹²²³ 2016. Úrnapján, míg a hívő közösség a körmenetben a második sától a negyedikig eljutott, egy gimnazista osztály „megnézte” a kegytemplomot.

¹²²⁴ Ennek formája lehet egy könnyed séta, vidám sztorizás rövid elcsendesedéssel, az osztálynak ajándékozott kegyhely-gyertya meggyújtásával az osztály szándékaiért imádkozva az Immaculata-szobornál. Utána szabad idő, büfé. A perifériának ez idő alatt felkínálható még az elcsendesedés, elmélkedés helyeinek megmutatása.

átélhetővé is kell tenni a gesztusokat és megszentelt imaformákat, hiszen nem bízhatjuk őket a búcsúi imádkozó tömeg liturgikusan rendezett hömpölygésére.

6.1.4.4. Egyéni gyalogos zarándoklatok

A kegyhelyen áthalad a Mária Út, a Magyar Zarándokútnak pedig a végpontja. Az egyéni zarándokok fogadása szállással, étellel, spirituális kíséréssel mindenképpen a kegyhely feladata. Azonban már útközben rendelkezésükre kell bocsátani egy letölthető és online is hallgatható hangtárat, amellyel kegyhely segíti őket, hogy több napos gyaloglásuk zarándokúttá váljon. Ezek a médiatartalmak részben az elkészült CD-n szerepelnek, részben összeállíthatók a Máriagyúdi imakönyv (2016) segítségével. Mindenképpen kell legyen az elmélkedések között præevangelizációs megközelítésű is figyelemfelkeltő címmel, hiszen a gyalogos zarándokutakon járók többsége nem vallásos.

6.1.4.5. Csoportos, többnapos gyalogos/buszos zarándoklatok

Bár egyelőre még nem sikerült meghonosítani a többnapos, csoportos ifjúsági gyalogos/kerékpáros zarándoklatot Máriagyúdon, az együtt töltött idő függvényében ez tudja a lehető legtöbbet felhasználni a búcsújárás hagyományaiból, hiszen ez van a legközelebb a hagyományos formákhoz. Az együtt töltött idő révén a többnapos buszos zarándoklatok is hasonlíthatnak ezekre. Ezért érdemes a lelkipásztori tervben erre részletesebben kitérni. A Bába–Máriagyúd között egy négy/öt napos ifjúsági zarándokút a tervezés fázisában van, amely kifuttatható valamelyik főbúcsúra, az utolsó nap hajnali zarándoklattal.¹²²⁵

A többnapos, csoportos gyalogos vagy kerékpáros zarándoklatok a lelki megújulás eszközei. Az elviselt fáradtság, fájdalom szembesít azzal, hogy kilépve a komfortzónámból jól bevált biztonságaim (Wifi, telefon, kényelem) nem nyújtanak biztonságot. Minden erőmet össze kell szednem, hogy továbbmenjek; nincs erőm elterelő hadműveletekre; nincs menekülés a szórakozásba és önkényeztetésbe; mennem kell tovább, és határim ott vannak a sarkamban. Ám éppen ezért tudok szembenézni a félelmeimmel, amik elől máskor elfutok. Rádöbbenek, hogy „van élet a Holdon”, biztonsági zónámon kívül is létezhetek, épp ott, ahonnan eddig elmenekültem. Mindez megnyit egy eddig nem ismert szabadságra, és elkezdek érdeklődni mások iránt. A zarándoklatokon barátságok szövődnek. Szempillantás alatt az egyház közösségében, az elesettek szolgálatában találok magam – magam is elesettként –, és megízlelem a kiszolgáltatott, hívő biztonságot Mária, az Úr szolgálóleánya példájára, aki segít

¹²²⁵ A négynapos út útvonalát Baumgärtner Norbert állította össze két változatban. Egyetemisták tervezték a kipróbálását 2019-ben, de elmaradt. A program 5 gyalogos szakaszra bontva továbbfejlesztendő, és integrálandó a képzett zarándokvezető tanárok segítségével bejárt, 7 napos Zarándoktábor programba, mely részletesen kidolgozott szakmai, lelki anyaggal, sok játékokkal kimondottan a középiskolásokat, felső tagozatosokat célozza meg a Magyarországi Szerzeteselöljárók Konferenciájának Irodája szervezésében. Vö. <https://zarandoktabor.hu/> (a kutatás ideje: 2020. 11. 11.)

fölfedezni, hogy Isten erre teremtett engem.¹²²⁶ Adjunk biblikus értelmezési keretet ennek az egzisztenciális élménynek Mária és József útjáról vagy Jézus tanító útjairól elmélkedve, melyeken Mária követte Fiát. Mária az összegyűlő, imádkozó egyház közösségében a kapocs a jézusi közösség és a mi közösségben megélt, imádságos élményünk között.

Figyelni kell arra, hogy a résztvevők saját élményvilágához – virtuális kapcsolattartás és tájékozódás – illeszkedjen a közösen elsajátított zarándok-hagyomány. Ezért érdemes modern rítusokat is bevonni a zarándoklás értelmezésébe a mindennapok vallásosságából,¹²²⁷ ám ezeket körültekintően el kell helyezni az egyház értelmezési horizontján, hogy a résztvevők úgy kapcsolódjanak hozzájuk, hogy ezek a rítusok megnyissák őket egymás és a gondoskodó Isten felé.¹²²⁸

Hagyományosan hangsúlyos eleme volt a búcsújárásnak a búcsúsok kegyhelyhez közeledése és kegyhelyre érkezése. Érdemes újra megteremteni a kegyhelyre való ünnepélyes bevonulás előtti összerendeződés lehetőségét. Mária nőiessége, méltósága és közvetlen egyszerűsége éles kontrasztban van a vizespalackokkal, mobiltelefonnal és túrafelszereléssel érkező, elcsigázott zarándokokkal. A gyalogos zarándok hagyományosan három-négy könnyű nyári ruhát vitt magával, a körmeneti zászlókat, szobrokat, hangszereket szekereztek.¹²²⁹ Érdemes tanulni a régi fortélyból. A kegyhelynek legyen gondja az általa szervezett gyalogos zarándoklatokon az ünneplő ruha szállítására a szentmiséhez. Ha nem is a teljes mosdást, de önmagunk rendbe szedését, felfrissítését¹²³⁰ lehetővé kell tenni már az ünnepi bevonulás előtt. Itt kell elővenni a zászlót, a szobrokat, amelyeknek hordozása identitást őrző elem. A templom utcájába befordulva ma is vivő ereje van annak, ha keresztaljba rendeződnek a búcsúsok, és a proszenciában a pap vagy a búcsúvezető vezetésével eléneklik, elimádkozzák a kegyhelyre érkezés ősi imáit és énekeit, miután útközben ezeket megtanulták.

A kegyhellyel találkozás méltóságának visszaadása döntő lehet a Máriával való találkozás megtapasztalásának mélységére is. A körmenetbe rendeződés, a közös énekkel és

¹²²⁶ Vö. PONISCH, G., „Vessel-Rituality” – Cselekmény és élmény a jelenkori zarándoklaton, 201–203; GÁLL, Zs., *A zarándok Egyház és az új evangelizáció*, 38.

¹²²⁷ Vö. MODEHN, Ch., *Isten Choluteca, Sao Felix, Solentiname községben és még sok más helyen. Példák egy megújult népi katolicizmusra*, 20–21.

¹²²⁸ Modern rítusok lehetnek: közösségi profilunk vagy a beállított értesítések megtekintése, szelfizés, Messenger-használat – ezek vallásos értelmezését a zarándokvezetőnek segítenie kell. Modern vallásos rítusok lehetnek: Mária/Katolikus Rádió rendszeresen hallgatott műsora, vagy vallásos alkalmazások: lelkitükör, zsolozsma, napi evangélium imádkozása. Ezek nyilvánvalóan vallásos elemei életünknek, de a vallásosságunkban betöltött szerepükre a zarándokúton reflektálhatunk. Ez segít, hogy ezek bekapcsoljanak az egyház élő közösségébe.

¹²²⁹ Vö. ROSNER, Zs., *A katolikus zarándok-hagyomány*, 507.

¹²³⁰ Pécs–Harkány aszfaltút felől érkezve a buszfordulónál a Községi Ház mosdóit használva, Bisse felől a református templomnál lajtos kocsival, Siklós felől az Epres út végén szintén lajtos kocsival segítve lehet megteremteni a rövid tisztálkodás feltételeit. Buszos zarándoklatnál is érdemes volna a lenti buszfordulónál kiszállni, és körmenetben megérkezni.

imádsággal a kegyhelyre érkezés a zárandoklás csúcspontját jelenti. Ez valójában a pünkösdi emeleti terembe érkezés, ahol Máriával imádkozik az egyház.¹²³¹ Ez összeszedettséget, erőfeszítést és összpontosítást kíván. A kegyhelyre érkezés rítusai a hit megélésének rítusai. Az együtt-lélegzés Isten népével kézzelfogható ebben a cselekvéssorban; nélküle kitépott fullánkú méhecske a zárandoklás. Érdemes ezt újra a figyelem középpontjába helyezni. Erre infrastruktúrát, szervezést, energiát kell szálni.

A többnapos ifjúsági gyalogos zárandoklatok alkalmával a megérkezés rítusába ma is beilleszthető a magunk rendbehozásának és a csoport proszencióba rendeződésének fázisába a búcsúkeresztapa illetve búcsúkeresztanya választásának és a búcsúkeresztágnak a szokása. Azt választja az első búcsús, aki őt a zárandoklás világába bevezette; ez felelősséget vállal érte a zárandokút után is. Figyelni kell azonban arra, hogy a szokás ne legyen összetéveszthető a kereszttség formájával; inkább kapcsolódjon az út porának lemosásához a Szentháromság Egy Istennek a nevében.¹²³²

6.1.4.6. A tömeges, egynapos, gyalogos zárandoklat

A kegyhelyre érkezés különleges formája a májusban tartott, egyházmegyei gyalogos zárandoklat, amely a katolikus iskolák számára előírt részvétel nyomán részben ifjúsági zárandoklat is két-három ezer fővel. A hatalmas infrastruktúra¹²³³ olajozott mozgatója az évek során kialakult az egyházmegye szervezésében és felszerelésével és főként pécsi önkéntesek bevonásával. A jelenlegi formában azonban kevésbé táplálkozik a búcsújárás hagyományából. A többesres tömeg egyetlen lelki vezető és néhány énekes vezetésével gyalogol.¹²³⁴ A folyamatos elmélkedés, ének az ingyenes zárandokfüzetből követhető, és megpróbál a világegyház aktuális imacéljaihoz kapcsolódni. Ez a forma a résztvevők nagy részét nem ragadja meg. Úgy tűnik, a sokféle motiváció felfedezésére kevésbé alkalmas az egységes lelki vezetés.

¹²³¹ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Dominum et vivificantem* enciklika, in AAS 78 (1986), 809–900, 30. pont; II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Mater*, 27. pont

¹²³² Lehet éppen ezért ünnepélyessé tenni a zárandokút pólójának/ kitűzőjének/ keresztjének átadásával.

¹²³³ Mobil vécék, palackos víz és az önkéntes orvosokból szervezett orvosi ellátás, valamint mentő biztosítása, a hangosítás hordozása cserkészekkel és más iskolai önkéntesekkel magas színvonalon működik évek óta az egyházmegye gondos szervezésének és az áldozatos önkénteseknek köszönhetően. Környezettudatos és hagyományhű elem volna az indulási ponton árusított *gyűdi kulacs* és *gyűdi imakönyv*, mint a zárandoklás speciális segítő elemei, feltéve, hogy ezek használatát beépítik a zárandoklatba. A kulacshoz tartozna a műanyag flakonok helyett a lajtos kocsik alkalmazása, valamint, hogy a kegyhelyre érkezés után elmondják, hogy a benne hazavitt gyűdi vizet hazaérve az otthoniakkal együtt a közös esti imádságkor meg lehet inni, vagy vele arcot mosni, mielőtt megöleljük egymást este hálaadásként. Ha kevesebb egyszer használatos imafüzet készül, és helyette az imakönyvet preferálják, az szintén környezetkímélő megoldás, és jól használható, amennyiben énekszámait rajta vannak az imakönyvet nem vásárlóknak osztott ingyenes zárandokfüzetben is, hogy a bemondott számok alapján mindkettőben követhető legyen a közös imádság útközben és a kegyhelyre érve.

¹²³⁴ A rádióval összekötött, önkéntes fiatalok által vitt hangszórók hangosak, mindenki menekül a közelükből, messzebről pedig már nem kivehető tisztán a hangzó anyag.

A tömeg mozgatása nehéz, ugyanakkor a gyaloglásnak dinamikája van. Világos kereteket meghatározva lehet váltogatni a privát és közös felhasználású időt az út során. A folyamatos ének/elmélkedés/ima/kis csönd helyett a zárándoklat nyitó imádsága után tudatosítható az örömről az útjáról jelenlétén. Teret lehet engedni az örömteli találkozásnak és a kötetlen beszélgetésnek. Vezetett egyéni imádság keretében örvendezhetünk a reggelben a táj szépsége felett egy-egy evangéliumi szakasz segítségével. Később „van ideje” a napon való poros aszalódásnak, küszködésnek is. Megosztható ilyenkor Krisztussal a bennem a fáradsággal növekvő magányom terhe, amely kifejezi kudarcaimat, gyengeségeimet és bűneimet. Az út utolsó harmada a megváltó Krisztusé, és mindhárom szakasz Máriáé, aki Krisztushoz vezet minket. Az sem baj, ha van olyan szakasz, amikor fényképeznek, telefonoznak a zárándoklók: ma ez is az életünk része. Ezek mind a privát időhöz tartoznak a zárándoklásban.

Ugyanígy vannak közös idők is. Többször meg lehet hívni a zárándokokat, hogy Mária-kegyhelyre zárándokolva Mária alakja köré rendeződjenek a gondolataik. Legyen többször rövid elmélkedés Máriáról, aki tudott gyalogolni és közben imádkozni; énekelni, de nevetni, beszélgetni is, ahogy tesszük ezt mi magunk is a zárándoklás privát idejében. És ő is tudott izzadni nedvesített ronggyal törülgetve homlokát, megigazítva csapzott hajtincseit. Merjünk útközben Máriával énekelni, legyen rövid elmélkedés a zárándoklás céljáról, amely közös Máriával és az egyházzal is. A zárándoklás ugyanis egy fizikai, szellemi, spirituális cselekvés, amelynek egyedül megtett út esetén is közösségi dimenziója van. Nem magamért élek, nem magamért zárándokolok, ahogy Mária sem. A közösségben megtett út természetesen közösségi élmény is. Ott kell legyen benne Mária és körülötte az egyház öröme, küszködése, szenvedése, amelyen keresztül csatlakozhatunk Krisztus, a Fő megváltói tettébe.¹²³⁵ A zárándokút csatlakozás a megváltáshoz. Ezekben az elmélkedésekben a résztvevő tizenévesek és felnőttek élethelyzeteiből kell kiindulni.

A csomópontokra, megállókra időzített közös ima és ének kiemelt jelentőségű az út során, a zárándokvezetőnek elő kell készítenie ezekre a rábízottakat, hogy az út során begyakorolt énekekkel és imákkal a megálló pontokra közös imádsággal begyalogoljanak. Ha lehet, a frissítő pontok az érintett faluk templománál legyenek.¹²³⁶ Főként akkor, ha előre lehet beszélni, hogy fogadják a zárándokokat a faluban. A zárándokok és az érintett közösség találkozásának mintája Mária látogatása Erzsébetnél, melynek célja a hasonlót a hasonlónak, a

¹²³⁵ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 188.

¹²³⁶ A mostani protokoll szerint indulás a FEMA-parkolótól, megálló Szalánta Közösségi Ház és Tenkes Csárda. Ezek a megállók áthelyezhetők Szalánta-Németi plébániatemplomhoz és szabadidőparkba, valamint a túronyi Árpád-kori református templom előtti térre, de ez plusz 3 km kitérő és némi szintkülönbség. Ennek bevállalása csak a falvak lakosságának aktív bekapcsolódása esetén megfontolandó.

rendkívülit a rendkívülinek elmondani. A falusiak a zarándokokat bekísérik a templomig. Az útba ejtett templom és közösségének megtisztelése kölcsönös Krisztushoz tartozásunk elismerése, isten-képmásiaságunk méltóságának megnyilvánulása: a zarándokban tudatosul, hogy küldetésben jár, a befogadók településük, létük kegyhelyre és Istenre irányultságát tapasztalják meg. A közös liturgikus cselekvés (ének, alapimák, párvers, könyörgés) a közös hit megnyilvánulása. A bevonódás, részessé válás a közös imádságban, énekekben, vonulásban, a szakrális táj csomópontjainak érintése erősíti a közös imatapasztalást az érzék és értelem összekapcsolásával. Az ismert Mária-énekek közös éneklése kölcsönös bizalom-megerősítés, és új erő Mária követésére Szent Fia kísérésében.

Személyesebb volna a tömeges zarándoklatot szakaszolni, és szakaszonként a spirituális irányítást külön hangosítással, képzett zarándokvezetőkre bízni.¹²³⁷ Bár az infrastruktúra felől alapos áttekintést és többletmunkát kíván, de érdemes volna átgondolni, hogyan lehet a középiskolásokat több útvonalon,¹²³⁸ iskolánként vagy osztályonként külön gyalogoltatni, számukra kialakított lelki vezetéssel, melynek célja volna, hogy a diákok a zarándokúton lelkileg bejárando útról, valamint a kegyhelyre érkezés jelentéséről halljanak, azt magukra alkalmazzák, és az úton egy-két gyűdi búcsús éneket is megtanuljanak.¹²³⁹ A külön kísért diákcsoportokat a Szentkútnál, illetve a református templomnál egy-egy nagyobb csoportba összeváruva közösen lehetne megérkeztetni a kegyhelyre, így a diákok a meghitt, kiscsoportos zarándoklatot és a közösen megtett zárószakaszt is átélhetnék a kegyhelyre való közös bevonulás élményével.

Ha technikailag mégis jobbnak bizonyulna egy kézben tartani a vezetést, akkor is ezt a színesebb, jól átgondolt, előre megszerkesztett spirituális dinamikát kell követni. Mindenképpen feladata a zarándokvezetőnek az útvonal pontos ismerete, az egyes szakaszokhoz szükséges időtartam beosztása privát és közös szakaszokra, megtervezve, hogy az ismeretterjesztés, az elmélkedés, az éneklés, énektanulás, közös ima, egyéni ima, lelkiismeretvizsgálat, csend, a küzdelem az elemekkel vagy éppen a kötetlen beszélgetés mettől

¹²³⁷ Régen a fúvószenekarok segítették a nagyobb létszámú búcsús csoportok közös éneklését, imádságát. Ezt ma a hangosítástechnika, az online és offline anyagok használata jelentheti. A zarándokvezetőket lelki napon akár fél évvel korábban fel lehet készíteni ezek használatára. Vö. BÁLINT, S., – BARNA GÁBOR, *Búcsújáró magyarok*, 187–188.

¹²³⁸ A Magyar Zarándokút és a Mária Út által használt gyalogúton a pogányi tóhoz és Bissére lehet levinni mobil WC-t és vizet, de közben ez nem lehetséges a földutak miatt, ha felázott a talaj. Kozármislenyből azonban két hasonló távú útvonal is van, az egyik Egerág, Szökéd, Kistótfalu, a másik Egerág, Kisherend, Vókány jelent megállót. Nyilván az időeltolással való indítás is opció.

¹²³⁹ Diákoknak megfogalmazott elmélkedési pontok, nekik való feladatok és játékok, tempó és időbeosztás teljesen másfajta zarándokvezetői felkészültséget igényel. Ötleteket lehet meríteni táborvezetői gyakorlatból, cserkészetből, a szentjánosbogár-táborokból vagy a vándortábor-programcsalád anyagaiból. Ld. <https://vandortabor.hu/> (a kutatás ideje: 2020. 11. 11.)

meddig tart.¹²⁴⁰ Az utolsó útszakaszra és az ünnepi bevonulásra mindenképpen érdemes a két-háromszáz fős szakaszokra bontást megpróbálni.¹²⁴¹

6.1.5. SPIRITUALITÁS A KEGYHELYEN

Egymás mellett élnek tehát a kegyhelyre érkezés különböző modelljei, amelyek a hagyományos, vasárnapi búcsúi sokadalom létrejöttét, vagy szombati csoportos zárándoklatok érkezését eredményezik. A zárándokcsoportok és a vasárnapi sokadalom lelkipásztori ellátásához a kegyhely papságának ismernie kell a vallásos önkifejezés keresztény formakincsét, de a mindennapok vallásosságának kifejezésmódjait is. Ezek együtt teszik ki a hitkifejezés teljes palettáját, amelyre a kegyhelynek válaszolnia kell. A meghitt, bensőséges kapcsolat Máriával az emberközeli, ugyanakkor krisztusközpontú lelkipásztori attitűdnek a legnagyobb támogatója.

A zárándokút rítusa a kegytemplomba való bevonulással befejeződik, és átadja helyét a kegyhely búcsúi programjába való bekapcsolódásnak, és az egyéni imádságnak. Ha az út során gondoztuk a hazuról hozott egyéni motivációkat, akkor a kegyhelyre érkezve tudatosítani érdemes, hogy motivációinkkal még dolgunk van a búcsú lelki programjai során, és szakítani kell időt az egyéni imádságra, amikor ki-ki tovább dolgozik magán. Sikeres ösztönzés erre az egyházmegyei zárándoklat kérés/hálaadás kártyája, amelyet a zárándoklat elején megkapnak a zárándokok, és ezt a szentmise elejéig van idejük megírni, hogy aztán a többiekével együtt a szentmisén az oltárra helyezzék. Az egyéni imában segítünk az angyal szavain el-elgondolkodó Mária, aki finom egyensúlyban tartja benső csöndjét és másoknak szétosztott életét.¹²⁴²

A búcsú zsongása bár tömegélmény, de nem tömegrendezvény. A búcsú programja mindig párhuzamos. Még ha ma már nincs is egyidejű liturgiavégzés nagyon helyesen, a gyóntatás, lelki beszélgetés, egyéni ima mindig alternatívája a liturgiák és imaórák tömegselekvésének. A búcsú ettől személyes és mélyre ható, és másként működik, mint egy vallásos tömegrendezvény.¹²⁴³ A szinte folyamatosan zajló közös imádság hordozza az egyéni imát, amely viszont hordozza az imádkozó egyház hitét, és mentes marad az egyénieskedéstől a közös imába való ki- és bekapcsolódás állandóan felkínált lehetősége által. A kettő együtt a közös hit megvallásává válik.¹²⁴⁴

¹²⁴⁰ Adott, bejártott útszakaszhoz ez előre megtervezhető és átadható a zárándokvezetőknek pontos forgatókönyv formájában.

¹²⁴¹ Még akkor is, ha tömeges érkezésnél a felfrissülés és a búcsús menetbe rendeződés a faluközpontban nem volna lehetséges.

¹²⁴² Vö. KOVÁCS, Z., *"Íme az Úr szolgálóleánya"*, 33.

¹²⁴³ Nagyszabású karizmatikus rendezvényeken hasonló módon, párhuzamosan zajlik több ponton a közbenjáró ima, míg a közösség egésze is hálaadó imába merül. Ilyenkor azonban nem egyéni ima és közösen végzett liturgia, hanem a közbenjárók, a közbenjárást kérők interakciója és a közösség imája zajlik párhuzamosan.

¹²⁴⁴ Vö. GERWING, M., *Sensus fidei und consensus fidelium. Bemerkungen zum Glaubenssinn der Gläubigen in der Theologie des Mittelalters*, 207.

6.1.5.1. *A virrasztás*

Az egynapossá zsugorodott búcsú programjából kiesett a virrasztás, lévén mindenki egy nap alatt járja meg a búcsút. A mai szállásigények és -költségek mellett valóban meggondolandó, hogy milyen szolgáltatásért fizetünk. Mégis, a rendelkezésre álló zárandokszállás-kapacitásra építve, a virrasztás gazdag lelki hagyománya külön meghirdetett lelkigyakorlatként ma is átadható. Ajánlható azoknak, akiknek sok a kérdésük és sok a mondanivalójuk. A program megtartása virrasztó (ifjúsági/felnőtt) közösség bevonásával lehetséges, hogy legyen kihez kapcsolódni a jelentkezőknek.¹²⁴⁵ A virrasztó lelkigyakorlat első felét szűk órás programblokkok adják: ráhangolódás, vigíliaszentmise, gyertyás körmenet, beszélgetés–ismerkedés böjtös agapéval, keresztút, éjféli szentmise. Az éjféli mise után a virrasztó Krisztussal maradunk. Ott sejtjük mögötte a harminchárom éven át az egyszerre hozzá közel s tőle távol levő Jézust aggódva kísérő Édesanyát.¹²⁴⁶ A sötétség, a virrasztó ima csöndje része Mária életének. Ő nem fél velünk maradni a mi sötétjeinkben, melyekkel ilyenkor szembesülünk. A virrasztó közösség tagjai órás váltásban jönnek virrasztani. A virrasztásban váltakoznak a megszentelt imaformák, a spontán egyéni ima, az ének és a csönd. Ez a váltakozás tart bennünket Krisztussal a kereszten, hogy vele szenvedjünk, és pirkadatkor vele támadjunk fel. Hajnalban közös imaórával zárunk, amit a résztvevők közös reggelije és beszámolója kerekít le. A Máriával Krisztus köré rendeződő virrasztás egyfajta keresztút, amely megmerít az egyház közös hitében.¹²⁴⁷

6.1.5.2. *A szentgyónás*

A virrasztás egy tisztulási folyamat, de a búcsújárás során magamra vállalt összes fáradtság, fájdalom, lemondás is ebbe az irányba hat, és a szentgyónásra való felkészülést célozza. A gyónás ugyanis a csúcspontja annak a belső tisztulásnak, amire vágyunk. Benne a Szabadítóhoz érkezünk, hogy szabaduljunk mindattól a tehertől, ami ránk ragadt a búcsújárást megelőző hónapokban. Megszentelt hagyományok kísérik ezt a személyes utat a zárandoklás során.¹²⁴⁸ Zárandoklásunkban nemcsak az úton levő Mária, hanem a Máriához hazatérő, úton lévő Jézus is kísér bennünket. A kegyhelyre menvén a názáreti otthonba tartunk jó és rossz élményekkel megrakottan. Az út során Jézus a társunk, vele fogalmazzuk meg, megérkezve Mária hallgatja meg a bennünk kavargó érzéseket, amelyeket végül a szentgyónásban teszünk le a tékozló fiú szavaival: „Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened” (Lk 15,21).

¹²⁴⁵ Virrasztó közösségnek 2014–2017 között cserkészörs, egyetemista imacsoport, felnőtt karizmatikus közösség jelentkezett pécsi meghirdetést követően. Számukra, és a jelentkező résztvevőknek szállást biztosítottunk.

¹²⁴⁶ Vö. DE FIORES, S., *Maria in der Geschichte von Theologie und Frömmigkeit*, 251.

¹²⁴⁷ Vö. LUCCHESI-PALLI, E., *Kreuzweg*, 627.

¹²⁴⁸ Vö. BÄUMER, R., *Die pastorale Bedeutung der Wallfahrt im Zeitalter der Katholischen Reform*, 183.

Már a zarándoklatra készülve keresem, mit hagyjak otthon, hogy észrevegyem, mit cipelek magammal, hogy azt végül a kegyhelyen hagyjam, mert a cél, hogy ne cipeljek tovább semmit. Merjek bocsánatot kérni és megbocsátani: magamnak és másoknak. Az elidegenedés, a frusztráció, a papság körül kirobbantott erkölcsi botrányok folyamatosan apasztják a gyónások számát. Krisztus személyes gondoskodását ezért még nagyobb körültekintéssel kell felkínálni a kegyhelyen. A rácsos gyóntatószék, az üvegezett gyóntatószoba, a szabadtéri misék alkalmával felkínált szabadtéri gyóntatás életvezetési dilemmák, komoly döntések meghozatala és nehéz élethelyzetek kapcsán nyújt megerősítést. Mindez segítheti a bűnbánattartás gyakorlatának elmélyülését. Segíteni, megerősíteni ott, ahol tart a gyónó.¹²⁴⁹

A kánai menyegző Máriája, a „Tegyétek meg, amit mond” utasításával imádkozik értünk, hogy bátrak legyünk, és járjuk az Úr útját időről időre megújítva elköteleződésünket. A bűnbocsánat szentségének kiszolgáltatása a kegyhely kiemelt feladata a kezdetektől. A Krisztus a Fő köré rendeződő Isten népének tagjai rendszeresen megbánják a rendetlen vágyakat, rossz döntéseket, és kiengesztelődnek Istennel, önmagukkal és az egyházzal. Ez a Krisztusra rendezett, megújuló élet erősíti a kapcsolatot a Szentlélekkel, akire lelkiismeretvizsgálatunkkor hallgatunk, és a gyóntató képviselte közösséggel, aki előtt a bűneinket letesszük, és tanácsait megfogadjuk. A gyónásban elmondottak nem tartoznak másra, csak rám és az Atyára; de a közösen végzett bűnbánati cselekedetek (böjt, lelkiismeretvizsgálat, zarándokút) után elvégzett szentgyónás, az azt követő megújulás és a közösségbe való visszafogadás öröme megerősítőként közösségi dimenziót ad, ami katartikus erejű. Ezt eleven erővel élhetjük át a búcsún, és ez egyházas lelkülettel tölt el. A tanítás figyelmes hallgatása, a szentségek vétele, Mária követése a Krisztus-utánzásban a közös hittapasztalat részesévé tesz.

6.1.5.3. A búcsú

A szentgyónás közösségi dimenzióját erősíti meg a búcsúnyerés lehetősége is, ami a kegyhelyen sokszor lehetséges.¹²⁵⁰ A szentgyónást követően a krisztushívő a gyóntatótól elégtételt kap, ami arra figyelmezteti, hogy a vezeklésre a bűnös maradandó megtéréséhez, a jó szokások kialakítása miatt mindig szükség van. Kell, hogy tudatosítsam: „ez így nem volt jól”. A vezeklés hozzáigazítja lábamat Isten útjához. A vezeklés egyik módja a búcsúnyerés. Ebben azonosulok a szentek imádkozó közösségével. Erre mindig újra szükségem van, hogy a közösség javára éljek.

¹²⁴⁹ Vö. ALSZEGHY, Z., *A gyónás*, 90–92.

¹²⁵⁰ Gyűdön a búcsú kiváltságok leginkább az egyházmegyei kegyhellyé nyilvánításhoz (1845), valamint a basilica minor rang adományozásához (2005), illetve a VII. Piusz-féle kiváltsághoz (1805) kötődnek. – Ld. *Máriagyűdi imakönyv*, 2016, 14–17.

A zarándoklás fáradalma, az önmehtagadás, a böjt és lemondás a kegyhelyen történő búcsúnyeréssel együtt egy jól megragadható folyamat a mai ember számára. Az egészségkultusz miatt ismeri párhuzamait, van rá fogalomkincse. A vezeklés e folyamatát megfelelő tanítással a mindennapok vallásosságának részévé lehet tenni. Erősítheti a visszacsatolást a kegyhelyhez az ott elsajátított keresztény formakincs otthoni használata.

Mária, az első tanítvány, a szeplőtelen Szív, különösen is érzékeny fáradozásaink iránt, amelyekkel bűneink ránk rakódó terhétől szabadulni akarunk. Állhatatosan közbenjár értünk, hogy a szentgyónás által megtisztuljunk, és a vezeklés különböző gyakorlatai által megváltozzunk, és levessük bűnös szokásainkat. A Boldogságos Szűz meg akarja osztani velünk boldogságát, mely Isten közelségéből fakad. Ezért támogat minden búcsúnyerést, mely ezen az úton előrevisz bennünket. A búcsúnyerés elhelyezése a katolikus szentségi életben a búcsú kiváltságokkal ellátott bazilikáknak és kegyhelyeknek mindenképpen feladata. Az elégtétel, a vezeklés fogalma az önmehtagadáshoz és az erények begyakorlásához keretül szolgál.¹²⁵¹ Saját lelki üdvünk, Isten imádása, mások szolgálata természetesen erősíti egymást. A közös cselekvés ezeken a területeken bekapcsol az egyház élő közösségébe, és a hit aktív megtapasztalásában részesít.

6.1.5.4. A szentmise

A szentmise a mobilitás és az elidegenedés növekedésével sokak számára az egyetlen eleme a búcsúnak, amin részt vesznek: „leruccannak” személygépkocsival egy szentmisére. A kegyhely lelkipásztorkodó papsága ne lankadjon bátorítani a krisztushívőket, hogy vegyenek részt az egész búcsún, mert amit a kegyhelyre szánnak, azt önmagukra szánják. Ám a kegyhelyen átélt szentmise önmagában is tökéletes hitélmény. A szentmisén Mária a tanítványok között ül a „padban”.¹²⁵² Összeszedettségre, szeretetteljes figyelemre hív minket, hogy szívünk minden rezdülésével a Feltámadottat vegyük körül, ahogy jelenvalóvá lesz számunkra az Oltáriszentségben. Mária gyöngéd szeretettel és derűvel vesz részt a szentmisén, mélyen megrendülve az alapítás szavainál. A szentmise a csúc és forrás, amely egybegyűjti Isten ünneplő népét (SC 10). Ugyanakkor a szentmisén különböző lelki diszpozícióban lévő emberek vesznek részt. Segítsük mindenki áhítatát, és csak akkor feddjünk szeretettel, de határozottan, ha valaki zavarja az ünneplést. Kerüljük a botrányt, óvjuk az ünnepet.

¹²⁵¹ Vö. ALSZEGHY, Z., *A gyónás*, 106–107.

¹²⁵² „Ő tegyen minket Neked szentelt örök áldozattá, hogy elnyerhessük az örökséget választottaiddal, elsősorban Isten Anyjával, a Boldogságos Szűz Máriával.” – A III. eucharisztikus ima kifejezésre juttatja a reményt, hogy a szentmise résztvevői Máriával együtt Krisztus társörököseivé lesznek. Vö. PÁL, VI., *Marialis cultus*, 10. pont

A kegyhelyre látogatók többsége már nem áldozik, mégis részt vesz az ünnepi alkalmon, és a szentmise számukra is a feltöltődés helye. Bevonódnak a szent cselekménybe. Nem nézők ők, hanem testvérek, akármennyire is idegenné vált számukra a liturgikus önkifejezés. Mégis a hatása alá kerülnek egy időre. Az Úr Krisztus Máriából vett testet, miután Mária igent mondott Rá, és befogadta őt lelkébe, méhébe. Ez a befogadás a szentáldozás ősmintája. Máriától tanuljuk hordozni őt, egyúttal rábízni magunkat. A szentáldozás a kegyelem állapotához kötött, amelyet azonban mindenkinek magának kell megítélnie, hogy nála fennáll-e. Segítsük elő, hogy annyi különböző háttérű ember a Szűzanya példájára szervesen kapcsolódjon bele az egyház ünneplésébe, ha csak lehet, részesedve az Egy Kenyérben.

6.1.5.5. A prédikáció

A búcsúi szentmisén sokfelől érkezett hívő seregletnek hirdeti meg az örömhírt a prédikátor. Ferenc pápa szerint „egy gondolat, egy érzés, egy kép legyen minden szentbeszédben”, hogy megmozgassuk a hallgató szívét, és a szívével értsen bennünket.¹²⁵³ A szónok ismerje föl, ami közel van hallgatósága mindennapjaihoz. Segítse, hogy hallgatói az evangelizáló közösség motorjaivá váljanak. Ne féljen élni beszédében a népi vallásosság formáival, hogy minél egyszerűbben, közérthetőbben jusson el az örömhír a másik ember szívéig.¹²⁵⁴ A lelkipásztor, mint édesanya, meghallgatja, tiszteli és szereti azt, akihez beszél.¹²⁵⁵ Ebben Mária, az Ige hallgatója a példaképe. A beszéd a meghallgatásból születik. A homília Isten és az ő népe dialógusa az eucharisztikus közösségben.¹²⁵⁶ A lelkipásztor a homíliában úgy hirdesse Jézust, hogy belső indíttatása alapján ki-ki folytathassa vele a párbeszédet.

6.1.5.6. A zenei szolgálat

A búcsúi szentmisén és áhítatokon sokféle zenei képzettségű búcsús vesz részt. Ma már ritka az énekelni tudó zarándokcsoport és kántor érkezése. Ezért a kegyhely kántorán múlik, hogyan tudja segíteni a különböző nyelvű/ szocializációjú közösségek zenei önkifejezését. Ebben nem elsősorban a zenei ízlés dönt, hanem az érzelmi kötődés az egyes énekekhez; neki jó érzéssel ezt a ragaszkodást kell felismernie. A zenei nevelés nem elhanyagolható a kegyhelyen, de nem elsődleges szempont. Az együtt zengett ének közös élmény; az együtt megtanult és énekelt Mária-ének közös hitélmény.

6.1.5.7. Egyéni és közösségi áhítatok

A mai áhítatok a kegyhelyen klérus által szervezett áhítatok: litániák, keresztutak, rózsafüzérek, valamint szombat esténként a szentségimádás és a vesperás. A búcsúi program

¹²⁵³ Vö. FERENC, *Evangelii gaudium*, 2014, 159. pont

¹²⁵⁴ Vö. uo. 127. pont

¹²⁵⁵ Vö. uo. 143. pont

¹²⁵⁶ Vö. uo. 137. pont

rendszeresen megvalósuló része a nagymise utáni rózsafüzér-körmenet és a délutáni lorettói litánia a búcsúk elkészítésével. A kegyhely papsága által vezetett rózsafüzér-körmenet nyugodt, séta-tempója és ritmikus lüktetése megfelel dokumentumok által javasolt, meditatív jellegű imádkozásnak, ami lehetővé teszi az Úr életének misztériumain való elmélkedést.¹²⁵⁷ Bár a kegyhely búcsúrendje csak a lorettói litániát tartalmazza, a gyűdi imakönyv több litániát is közöl magán- és csoportos áhítatokra. Mivel ezek helyi hagyományokra mennek vissza, ezek imádkozása a dokumentumok szerint is ajánlott.¹²⁵⁸ A keresztút lágyan simul a búcsúi programrend reggeli vagy délutáni csendjébe. Ha nincs éppen közös végzése, akkor is „a szavak, a csend, az ének, a körmenet, az elmélkedés pillanatai egyensúlyban vannak [benne,] és hozzájárulnak a jámborsági gyakorlat lelki gyümölcseinek eléréséhez.”¹²⁵⁹ A Fájdalmas Anyánál, a Jubileumi Keresztnél, a Szent Mihály-kápolnánál és a Szent Ferenc-szobornál tartható áhítatok egyéni végzése a búcsúk délutánján szintén lehetséges. Miként a templom szobrainak, oltárainak köszöntése is. A kegyhely további fejlesztései egyéb közös és egyéni imádságra is ösztönözhetnek.¹²⁶⁰

A rózsafüzér-körmenet 2015-ben kiépített díszburkolatos sétánya impozáns, a kegyhely imakönyvének elmélkedései mélyek és érzelemdúsak, a rendszeres templomba járók számára igazi lelki töltődés. A kegyhelyre látogatók többsége azonban nem tud mit kezdeni ezekkel a „vallásos szövegekkel”. Elidegenedett a kifejezéskeincstől, és már nem ismeri az imavégzés módját sem. Egy gyalogos zarándokút közösen átélt fáradalmi alatt egyet s mást meg lehet ízeletetni néhányukkal, de többnyire az ő Istennel folytatott beszédükbe kell belépni ahhoz, hogy a „Krisztus igen, egyház nem” elutasításából eljussunk „az egyház kéri Krisztust értem” szemléletig. Ezen az úton bár segíthetnek az áhítatok (rózsafüzér, keresztút), de sokszor előbb szükség van egy személyes beszélgetésre, amire a közös zarándokút, a kegyhelyen való

¹²⁵⁷ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 197. pont; VI. PÁL, *Marialis cultus*, 47. pont

¹²⁵⁸ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 203. pont és 250. lj. hivatkozása.

¹²⁵⁹ Vö. uo. 135. pont

¹²⁶⁰ Ha a kegytemplom első toronyszintjén egyszer készül egy harangjáték a kegyhely vélelmezett Mária-jelenéseinek figuráival, akkor a déli harangszóhoz kapcsolódó látványosság kapcsán az Urangyala-imádság, illetve húsvéti időben a Regina caeli antifóna ünnepélyes, énekelt imádkozása a kegyhely papságának a látványosságra összegyűlő hívek egyházas lelkületének megerősítését célzó feladata lehet. Ugyanígy, ha megépül a kegyhelyen tervezett Világosság útja, illetve a Házaspárok útja, azok szintén szolgálhatják a húsvéti titok találkozásainak, illetve a keresztény házasság életszakaszainak végig elmélkedésével a „halál kultúrája” közepette az „élet kultúráját”. Ha a szentély tetőzáródásának külső fülkéjébe Szent Kozma és Damján szobrát elhelyezik, megfelelő interpretáció és személyesen gyakorolt törődés mellett ez az egyház közösségének együttérző, gondoskodó szeretetét fejezheti ki minden szenvedést, elmagányosodást, kizártságot megélt ember felé. Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 153.195–196. pont; MÖRTH, I., *Zwischen "Aberglauben" und "Ideologie"*, 90.

lelkipásztori jelenlét és megszólíthatóság ad alkalmat. A többségnek hosszú az út, mire együtt képes lélegezni az egyház megszentelt imádságaival.

Az egyéni áhítat sokszor csak egy séta a kálvárián vagy a kegyhely parkjában, vagy csendes ücsörgés a kegytemplomban. Kötött imát egyénileg mondókat a kegytemplomban rendszeresen látni. Néha még a térden csúszva szoborkerülés szokása is látható. A „csak séta” a mindennapok vallásosságához sorolható tevékenység, amely lelassít, elcsendesít. Meditációs táblák elhelyezésével ez is a keresztény elmélkedés medrébe terelhető. Segíthet a kegyhely csendjében való megnyugvásban az emeleti toronyszobákban kialakított Kincstár megtekintése. A nyilvános áhítatok tudatosan keresik Máriát, de az egyéni csendes percek, séták is megtalálják őt, aki a Szó Hallgatója egy életen át. Mária alázattal Fiához vezet.

A barokkban szentelmények, áldások, exorcizmusok garmadájával éltek a kegyhely látogatói. Ma ilyenek nincsenek. Miért? Mert a kegyhelyre látogatók többsége ma nem tudja, mi a baja. A barokk embere tudta, mi a baja, és hitte, hogy Mária segíthet rajta. Ezért voltak kérései hozzá. A szentelmények „utóda” ezért elsőként egy jól feltett kérdés¹²⁶¹ ingyenes kitett igekártyákon a mélybe nézés szándékával, majd az elcsendesedés lehetősége, végül egy személyes beszélgetés, ennek híján a vendégkönyvbe írás, egy biztatás, egy fohász Máriától¹²⁶² a kitett igekártya másik oldalán. Így lehet kísérni a mindennapok vallásosságának eszközeivel kommunikálókat. Az elidegenedés miatt segíteni kell Mária megszólításában és meghallgatásában, fantáziája bátor használatában a kegyhelyre látogatót, mert lehet, hogy ő még csak egy személytelen, felső erőben tud hinni.¹²⁶³ Merjen belekezdeni a személyesen szerető Isten Anyjával egy bizalomteljes beszélgetésbe. Az erre adott impulzus helyet kaphat a zarándokok köszöntésében és a látogatóknak elmondott kegyhelyismertetőben is. A vallási turizmus váratlanul szállingózó tömegeit online vagy a *headset*-en elérhető vezetett, szentírási alapú elmélkedéssel lehet közelebb segíteni Jézushoz és Máriához.

A személyes Krisztus-kapcsolatra nevelt, hitét gyakorló embernek szintén idegen a gondolat, hogy Mária közbenjárását, netán anyai áldását kérje. Ezek az archaikus formák a vallási elit intellektuális vallásosságába nem beilleszthetők. Láttatva ezt a szűkkeblűséget, érdemes meghívni a hitgyakorló embert megállni, letérdelni, elidőzni Mária kegyszobra előtt, és fejleszteni benne a hívő odahajolás készségét. Tanulni, kérni, gyermeki bizalommal Máriához odafordulni a sikerorientált világban szokatlan bátorságot és őszinteséget igényel. A

¹²⁶¹ Pl. Mit hoztál nekem? Mit hagysz itt magadból? Mire vársz? Mi nehezedik a szivedre?

¹²⁶² Pl. A szívembe zártalak. Köszönöm a bizalmad. Bízz, és indulj! Fogom a kezed.

¹²⁶³ Vö. KENNEY, W., *Auf der Suche nach Sinn*, 147–148.

vallási elit alázattal vállalni tudja ezt a rizikót, és a kegyhelyen járva eltanulhat egy-egy mozzanatot az egyszerű emberek által gyakorolt mindennapi vallásosságából.

6.1.6. GYŰDI HAGYOMÁNYOK

A régi hagyományok összegzésére és felújítására tett kísérletet a máriagyúdi imakönyv 2016-ban annak ellenére, hogy nem volt már hangzó hagyományuk a gyúdi vonatkozású énekeknek. A saját énekanyag újraformálásán túl az imakönyv adott egy válogatást azokból az énekekből, imákból, amelyeket a különböző búcsús kiadványok az elmúlt évtizedekben használtak. Mindeközben értékes középkori anyagokat is beemelt a népénektárból és más kiadványokból az énekkincs igényessé tételének szándékával. Az énekek megismertetésében segítene, ha megjelenne az orgonakíséret hozzá. Amíg ez el nem készül, addig az imakönyv énekkincse holt anyag, amit a kegyhelyen sem használnak. Pedig Mária megszólítása az újjáalkotott búcsúi énekekben közvetlen és meghitt. Bár még modernizált szöveggel is idegenül csengnek ezek az énekek ma használt nyelvünkhöz képest, mégis érdemes – akár egy-egy tematikus évet is szentelve nekik – visszavezetni a dél-dunántúli használatba őket az értékes zenei és teológiai tartalom okán, amely inspirálja Mária személyéhez fűződő személyes kapcsolatunkat. Kiváltképp, ha merjük használni otthon is őket egyéni és közösségi imádságaink során.

Mária megszólítása a mindennapok imádságaiban is megjelenik, ahogy ez a vendégkönyvekből kiolvasható. Hogy ezek adhatnak-e inspirációt új énekekhez, imákhoz, egyelőre nem megmondható. Ám az egyház élő hitének ezek a szövegek több helyütt autentikus kifejezői. Jól teszi a kegyhely papsága, ha figyel a vendégkönyvekre, és imádságos lélekkel fontolgatja a bennük foglaltakat.

Mária személyes megszólításában segítséget nyújthat a gyúdi hagyomány függetlenül az egyes invokációk népi vagy klerikusi eredetétől. A teológiaiilag megalapozott Mária-nevek bekötnék minket az egyházi gondolkodás vérkeringésébe, egyháziassá váló gondolkodásunk identitássá válik; gazdagodik ettől érzelmi, lelki életünk, növekszik mentális kiegyensúlyozottságunk. Mária gyönyörű, Gyűdön használt, teológiai megfogalmazású neveiből akár egy gyúdi litánia is összeállítható Máriának a népénekekben szereplő megszólításaival egybeszőve. A kegyhely kiadványaiban azonban célszerű egyszerű és rendszeresen használt néven nevezni a Gyúdi Máriát, hogy követhető legyen a kegyhelyet ismerők számára.

6.1.6.1. *Kegyhely és falu*

Jelenleg az „Egymás közti borverseny” az egyetlen, egész Máriagyűdöt érintő program, amelynek a plébánia ad otthont mintegy harminc éve. Lehetne más közös program is a falu

mobilizálható részének a kegyhely közreműködésével.¹²⁶⁴ Ebben a református presbiterekkel és a siklói lelkéssel időnként meg lehetne próbálni a kapcsolatfelvételt.¹²⁶⁵ Mivel a falu Siklós része, és a siklói plébániával közös programokra már sor került,¹²⁶⁶ felvetődik Siklós Városával való rendszeres programegyeztetés szükségessége a két plébánia részéről. Erre is volt már precedens. A siklói körmenetek felújítása évi egy alkalommal a siklói, (harkányi,) máriagyúdi templomközösségek, továbbá Siklós Városa, a Siklói Vár és a Máriagyúdi Kegyhely közös rendezésében identitásképző erővé válhatna a szervező templomközösségek és az egész a város számára a közös múltra építve nagyszabású vallásturisztikai attrakciót kialakítva.¹²⁶⁷

Mária szeretetteljes közelségét minden bizonnyal megélik a református családok is a faluban. Ha ugyanazt a közvetlenséget tapasztalják meg tőlünk is,¹²⁶⁸ mint Máriától, erősödhet a baráti kapcsolat közöttünk. Az ökumenének jó hivatkozási pontja a református és ortodox gyúdi templomhasználat. Ma is látogatják a templomot ezekből a felekezetekből, még ha nem is közösségileg. A reformátusokkal a közös Ige-olvasás, az ortodoxokkal esetleg egy közös Mária-köszöntő¹²⁶⁹ teret adhatna újból közös lelki élmények megtapasztalásának, hiszen a hívő hitérzék a közös krisztuskövetés minden aspektusában megnyilvánul.

A Szentkút, a védett búcsús fasorok, a Gyúdi forrás és maga a búcsútér a kegyhely területén kívül őrzi a gyúdi búcsújárás ikonikus emlékeit. Ezek ápolása, turisztikai táblákkal ellátása részben megtörtént. Tovább lépés volna, ha a Gyúdi-forrásnál és a faluközpontban a templom utcájának¹²⁷⁰ elágazásánál egy-egy Mária-kápolna épülhetne a harmadik, vélt Mária-jelenés illetve a búcsúsok kereszteljba rendeződésének a helyén. A faluközponttól a kegytemplomhoz, a búcsútértől a Szentkúthoz tematikus utat lehet kialakítani kísérő táblákkal a katolikus szakrális táj gazdagítására.¹²⁷¹

¹²⁶⁴ A gyúdi leányvásár föllevenítése, hagyományörzőkkel, közös imádsággal, a felekezetekkel, a városrésszel közösen szervezett utcabállal.

¹²⁶⁵ Voltak rá próbálkozások az elmúlt évtizedekben, egyelőre az óvatos távolságtartás jellemzi a kapcsolatot.

¹²⁶⁶ Passiójáték, egyházközségi bál.

¹²⁶⁷ Vö. „A zarándoklatokon, körmeneteken és lelkigyakorlatokon nagyobb létszámban résztvevő hívek közös imáikkal, énekeikkel fordulnak Istenhez,... amely által egymást... erősítik a hitben és a szeretetben.” – A Pécsi Egyházmegye Pasztorális Terve 2017–2020, 95. (http://pecs.egyhazmegye.hu/downloads_2017/pasztoralis/A-Pecsi-Egyhazmegye-pasztoralis-terve_2017-2020.pdf a kutatás ideje: 2021. 01. 17.)

¹²⁶⁸ 1989-ben a pécsi regionális Taizé-i Találkozón gyúdi reformátusok is szállásoltak el lengyel fiatalokat, akikkel aztán évekig leveleztek. Magam plébánosként csöngettem föl minden egyes házat, és a hívő reformátusok tisztelettel és szeretettel fogadtak 2014-ben.

¹²⁶⁹ Első lépésként egy szerb nyelvű imádság került ki a Mária-kápolnába, emlékezve a szerb templomhasználatra és Mária-tiszteletre Gyúdön.

¹²⁷⁰ Járó Péter utca – átnevezése Mária utcának indokolt lenne.

¹²⁷¹ Előbbi táblákon búcsús archív fotók egy-egy igehellyel, utóbbin a szentvíz szimbolikája kaphatna helyet.

6.1.6.2. A szoborkerülés

Ma a gyűdi búcsúk záró litániája után közösségileg végezzük a kegyszobortól és a kegyhely papságától való személyes elbúcsúzás megható pillanataként a szoborkerülést, mely a gyakorolt szokások között normaadó jellegűvé vált. A litánia – a kegytárgyak megáldása – a szoborkerülés szertartássora segít átélni a közös elbúcsúzást az ünnep lezárásaként, magát a szoborkerülést pedig megtartja a keresztény értelmezési horizonton. A szoborkerülés így ma is élő és éltető szokás, érzelmi töltete mindenki számára átélhető. A szoborkerülés során, amint kisgyermek az édesanyjához fut, úgy megyünk Máriához, és megérintve a kerülőfolyosó falait, mintegy átöleljük a lábát. A templom- és oltárkerüléskor gyakorolt érintőzés a gyermeki cirógatáshoz hasonlít, és kifejezi a gyermeki ragaszkodást Anyánkhoz, Máriához. A szimbolikus cselekvés által képes a benne hívő kommunikálni és találkozni az isteni világgal, magával Istennel.¹²⁷²

6.1.6.3. Gyertyázás

A kegyhelyen visszaszoruló félben lévő szokás a gyertya-adományozás. A gyertya az elektromos világítás bevezetése előtt és a méhviasz paraffinnal történő helyettesítését megelőzően hatalmas érték volt. Ma a gyertya a kultuszban, családi rítusokban használt, kis értékű, érzelmi töltetű ajándék „értem ég”/ „helyettem a kegyhelyen marad”-értelemmel. Ezt a szimbolikáját is egyre kevesebben tudják már. Ezt is szóvá kell tenni, hogy ne vesszen el ez a tudás. Az oltáron a gyertya égetését meg is kell őrizni éppen ezért. A kegyhelyen történő adományozás Máriával való párbeszéddé kell váljon, egy élő kapcsolattá. Krisztus szentségi jelenlétéhez, Mária közbenjáró jelenlétéhez a gyertya helyettesítő jelenlétén keresztül kapcsolódik az adományozó. A jelenlét tudatosítása, magammal vitele a „lelkemben” a kegyhelyen töltött idő élményét tovább ható, élő istenkapcsolattá fejleszti.

6.1.6.4. Szentmisemondatás

A kegyhelyen maradásnak ismét csak kiveszőfélben lévő formája a szentmisemondatás. Már kevesen mondatnak szentmisét az elhunytjaikért a kegyhelyen. Nem érzékelhető számukra a szentmise vonatkozása az egyetlen keresztáldozathoz, amelyen keresztül az életet kaptuk. Lehet azonban, hogy az egészségért, élőkért, családért mondatott szentmisét még „érti” a ma embere. A vendégkönyvek kérései alapján meg lehet fogalmazni egy aktuálisan érthető meghívást a szentmisemondatásra, amivel megszólíthatók a ma búcsúsai.¹²⁷³ Ebben a Máriához fűződő szeretetteljes viszony összeköthető a kegyhelyen mondatott szentmise bensőségességével. Akinek van ilyen vagy ehhez hasonló tapasztalata Szűz Máriával, annak

¹²⁷² Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 82. pont

¹²⁷³ A déli bejáratnál „ott maradt” üvegezett, rámás képként függő felhívás, hogy szentmisemondatás a sekrestyében íratható, már inkább a kincstár kiállítóterébe való.

„mond valamit” a Mária jelenlétében mondatott szentmise.¹²⁷⁴ A kegyhely a hívek sokaságával az élő egyháznak, a küzdő és a diadalmas egyháznak is a megjelenítője. Az itt mondott szentmise nem több, nem jobb, de kifejező. Kapcsolódik az imaélményekhez, sajátához, másokéhoz, amelyek a kegyhelyet megszentelt helyé tették. Ugyanazt az egyetlen szentmisét mutatják be itt is, amely azonban elevenen kapcsolódik az élők, valamint a szentek és üdvözültek imádságaihoz.

6.1.6.5. Gyógyulás

A gyógyulás vágya régen is, ma is sok zarándokot hozott a kegyhelyre. Ők tanúsíthatják, hogy Mária egyszerűsége, Istenre hagyatkozása kisimít bennünket. Mária egész lénye Istenről beszél, Istenre irányul. Máriára figyelni, és így reflektálni saját magunkra gyógyító számunkra. Mi mindig valamit keresünk, valamire vágyunk. Ez a nyugtalan keresés Szent Ágostont Krisztushoz vitte,¹²⁷⁵ sokan azonban a babonánál kötnek ki keresésükben. A XIX. század első felében a barokk Mária-tisztelet egyes gyógyulást, tisztulást kiesdő elemei kikerültek a klérus kontrolltevékenysége alól, ám ezeket a szokásokat ugyanaz a réteg gyakorolta a Szentkútnál, mint amelyik a katolikus vallásgyakorlásban is részt vett. Ezért lépett fel az egyházi vezetés ezen szokások ellen babonának kikiáltva őket. Ma a vallásukat még gyakorló réteg személyes kapcsolatot ápol papjaival, áhítata nincs kitéve a keresztény vallási tartalom elhomályosulásának. A testi-lelki egészséget a világ mágikus befolyásolása révén megszerezni kívánó, ezoterikus gyakorlatokat végző rétegtől a vallásgyakorlók köre teljesen elkülönül. Figyelni kell viszont arra, hogy ne találkozzanak a kegyhelyen gyógyító kövekből készült ékszerek, kereszték ezoterikus kegytárgyaival, amelyeket nemcsak a kegyhelyet látogató, nem keresztény, ezoterikus energiákat kereső vásárolják, hanem a templomba járók is. Lelkipásztori okból ezeket ki kell szorítani a kegyhely területéről.¹²⁷⁶ Legyenek helyettük gyógyteák, lekvárok, „kolostor-termékek” és egészséges helyi termékek.¹²⁷⁷ A hívő ember Szent Ágostonnal tart, és az őt személyesen szerető, életben tartó Istennél horgonyoz le. Minden

¹²⁷⁴ „A Boldogságos Szűz közel van Krisztushoz és az egyházhoz, elválaszthatatlan mindkettőtől. Ezért egyesül velük abban, ami a liturgia lényegét képezi: az üdvösség szentségi ünneplésében Isten dicsőségére és az ember megszentelésére... [Mária] ott van minden oltárnál, ahol Krisztus szenvedésének és feltámadásának emlékezetét ünneplik, mert jelen volt [a megváltás eseményénél] egész lényével ragaszkodva az Atya tervéhez és Krisztus halálának üdvtörténeti tétéhez.” II. JÁNOS PÁL, *Regina Caeli* beszéd (1984.02.12), 2-3. pont lásd https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1984/documents/hf_jp-ii_ang_19840212.html (a kutatás ideje: 2021.03.30).

¹²⁷⁵ „Fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.” – AUGUSTINUS, *Confessiones* 1.1.

¹²⁷⁶ És egyébként az egyházmegyei turisztikai cég összes árusító helyéről is.

¹²⁷⁷ A ferencesek Gyűdön a megélhetésükért gazdálkodtak, ma a plébánia telkén érdemes volna gyógynövény-kertet létesíteni az új telepítésű gyümölcsös mellett, és ezek termését a máriagyűdi kertészettel megállapodva helyi termelésű „kolostori terméként” a zarándokok, turisták számára kínálni. A vallási turizmus részét képezhetné a kert megtekintése is.

adományt az ő kezéből vár és kér.¹²⁷⁸ Az egyház azért dicséri Istent szüntelenül, hogy összeszedetten megmaradjon gyógyító jelenlétében. Ezáltal gyógyul töredezettségünk, egységbe kerülünk önmagunkkal, egymással és a világgal. A bűnbocsánat szentsége, a betegek kenete Isten felszabadító cselekvése megsebzett emberségünkkel. Kolostor-patika Gyűdön ugyan nem volt a ferencesek idejében sem, de a gyűdi korszó, gyűdi víz kialakult hagyománya a gyógyulás igényéről szól. Érdemes ezért ezek árusítását felújítani nyakba szíjazható kulacsként, bögreként, javasolva megmerítésüket akár a Szent Pál kútjánál, akár a Szentkútnál. Ez a jámbor hagyomány is összeköt bennünket otthonunkban a kegyhelyen minket fogadó Máriával.

6.1.6.6. Vendégekönyvek, hálatáblák

A kegyhelyen maradás másik, ma is divó formája a hálatáblák adományozása és a vendégekönyvekbe írás. A márványtáblákat ki kell tenni ezért, és a füzeteket is folyamatosan pótolni kell. Ezek egyéni fogadalmak, könyörgések teljesüléséért adnak hálát, némelykor csodás megtapasztalásokat őriznek, és ha cselekvő alanyaik különböző mértékben is kötődnek Isten népe nyilvános istentiszteletéhez, a kegyhelyen gyakorolt vallási szokások nyelvezetét értik és beszélnek. Mária a mi édesanyánk, akihez bizalommal fordulhatunk saját egészségünkért, egzisztenciánkért, valamint családtagjaink jólétéért aggódva. A könyörgőkönyvek bejegyzéseinek nyelvezetéből következtetni lehet, hogy a megnyilatkozó hitét tudatosan gyakorló keresztény-e vagy életét archaikus vallási elemekből építő, nem gyakorló keresztény, esetleg nem vallásos ember. Mindegyikükkel történhetnek hiteles csodás megtapasztalások; akkor is, ha kapcsolódásuk az egyház közösségéhez különböző mélységű.

6.1.6.7. A szentvíz

Függetlenül attól, hogy van-e XVIII. századi gyökere a szentvízhez kötődő gyűdi szokásoknak, a gyűdi korszóban a Szentkút vizének/ Szent Pál kútja vizének hazavitele és a búcsúkeresztység Szentkútnál gyakorolt szokásának felújítása megfontolandó. A víz szimbolikája ugyanis olyan gazdag, hogy ezek a szokások ma is képesek megerősíteni a kegyhelyre érkezés és egyáltalán a gyalogos zarándoklás bűnbánati jellegét. A szentvízben való megmosdásnak, az avval való lefröcskölésnek, azaz a többnapos ifjúsági zarándoklatoknál említett búcsúkeresztységnek a szenteltvízzel való keresztvetésnek a keresztességünkre emlékeztető, bűnbánati karakterét kell magán viselje az út porának lemosásához kapcsolódva. Nem maradhat el azonban a lelkipásztori kontroll, ezekről a szokásokról a kegyhely kommunikációjában rendszeresen beszélni kell autentikus teológiai tartalmat adva nekik, hogy

¹²⁷⁸ Szeretnénk találkozni az Atyával és kérni tőle bizalommal, mert „mennyivel inkább ad jót a ti mennyei Atyátok azoknak, akik kérnek tőle.” (Mt 7,11)

ne kezdjenek önálló életbe, esetleg ezoterikus jelentéstartományba tévedve. Mária, Sion leánya, az első tanítvány tanít bennünket Jézushoz menni, feltöltődni az ő tisztító–tápláló jelenlétével. A víz a megtisztulás és szomjoltás csodálatos anyaga bűnbánati karakterével a szentségi gyónáshoz vezet bennünket. A víz-szimbolika segít ráérezni a szentségi élet mély, életadó erejére, ezáltal az egyházzal együtt lüktető élet üde ritmusára.

A Gyüdi-forráshoz kötődő látomás 1689-ből egyelőre egy kiaknázatlan hagyományelem. A gyönyörű hajadon a többi kútra járó asszonyhoz hasonlóan lejár a kúthoz, és utána hazamegy, azaz fölmege a templomhoz, mert ő ott lakik Jézusnál. Lehajol vizet meríteni, és azt Jézusnak viszi, ahogy a vizet merítő samariai asszony is teszi. Mondhatjuk, hogy Mária az, aki az Élő Vizet kéri Jézustól, miközben táplálja, gondozza és felneveli (vö. Jn 4,10). Anya és tanítvány egyszerre. A kegyhelyre zarándokolva, Máriát követve, szolgálatkészen, egyúttal a befogadás lelkületével fordulunk Jézushoz. Mária hív Jézushoz, aki az Élő Víz a Titokzatos Test, az egyház számára, aki megleti őt a legkisebbek szolgálatában.

6.1.6.8. *Kegy tárgyak a Szentírás szavaival*

Az apró kegytárgyak, gyertyák és víz megáldása a búcsúsok egy részének még biztosságot adó viszonyítási pont és segítség az otthoni hétköznapiakban. Az áldás mindig legyen személyes, törődéssel teli a papság részéről. A búcsúfőnöknek egyrészt törekedni kell a minél gazdagabb lelki tartalomra, másrészt arra, hogy a hétköznapi életvitelben minél több ponton megerősítse a vallásos viszonyulást. Isten népe tagja vagyok, a megszentelt szokások, a szentségi élet elsajátítható, függetlenül korábbi életgyakorlatomtól. A kegyhelyen begyakorolt imádságok életformaszerű fölvtételével „beöltözöm” Isten népe gondolkodásmódjába, „ráérezek” a vallásos jelenségek összefüggéseire, így az, ami a kegyhelyen megragadott egy különleges élmény nyomán, az bevezet az egyház „hétköznapi” életébe.¹²⁷⁹ Lelkipásztori tapasztalat, hogy ötven éves kor után néhányan ráéreznek a hagyományos vallási formák (rózsafüzér, szentségimádás, elsöpéntek) egyikére-másikára. Ez a kitolódó lázadó, serdülő magatartás kései levetésével magyarázható.¹²⁸⁰

A kegyhelyre való visszatérésben a már említett „Visszavárunk!”-jellegű üzenetek segítenek. A kegyhely média-megjelenései és közösségi médiában kifejtett aktivitása ösztönözhet a visszatérésre. Azok a kegytárgyak,¹²⁸¹ amelyeket ott jártamkor vásároltam, ébren tarthatják bennem a kegyhelyen átélteket, és ez szintén vonz a kegyhelyre újra. Ehhez arra van

¹²⁷⁹ Vö. NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A „sensus fidei” az egyház életében*, 89–91. pont

¹²⁸⁰ Nagy Norbert pap, mentálhigiénés szakember szíves közlése (2020. 11. 02.). Vö. DEBRECENYI, K. I.–TÓTH, M., *Életesemények. A pásztori lélektan és a filozófia tükrében, Mentálhigiénés Kultúra V*, Semmelweis Egyetem TF, Budapest 2014, 113.

¹²⁸¹ Szentkép, gyertya, dísz tárgy, telefontok, hűtőmágnés, stb.

szükség, hogy Mária ábrázolása ezeknél a kegytárgyaknál nem ragadjon bele a ma már giccsnek érzett klisékbe. Legyen az ábrázolás kedves, szép, szelíd, hétköznapi és meghitt. Szükség van otthonainkban, közintézményeinkben emberközeli, természetes Mária-ábrázolásokra. A Gyúdi Mária szobrának ábrázolása szintén terjesztendő viszonyítási ponttá válhat újra a kegyhelyre látogatók hétköznapijaiban. A tokos Mária modern változata, tűzzománc ábrázolások, értékes és olcsóbb megjelenítések egyaránt kellenek, mert Mária kísérni akar mindenkit életútján. Ugyanakkor mindezen formákhoz társulnia kell elgondolkodtató szavaknak, mondatoknak. Ezekben az *Igét* engedjük „szóhoz jutni”. Nem elegendőek tehát a hagyományos „Gyúdi emlék”-típusú feliratok ezeken a tárgyakon, mert akkor „nincs, aki megmagyarázza” a szimbólumok értelmét (vö. ApCsel 8,31). Szentírásközpontú üzenetre van szükség. A kegytárgy fel kell idézze az „elindult bennem valami” belső folyamatát. A „Mária, megérintettél”, „Jézusom, sziklák gördültek le rólam”, „Szűzanyám, végre föllélegezhettem!” és biblikus megfelelőik: „Meggzabadít minket... és ezután is meggzabadít” (2Kor 1,10), „Uram, megsegítesz és megvigasztalsz engem.” (Zsolt 86,17) lehetnek alkalmasak kegytárgyak feliratainak a bennem végbement folyamat – az én bezártságából az én–Mária/én–Isten relációjába kerülök – érzékeltetésére.

Azokban is, akik a kegyhelyen jártak, és ott vallásos élményt éltek át, a fogyasztói társadalom ingerdömpingje felülírja a kegyhelyhez kötődő tapasztalatot, és törlődik a kegyhelyhez kapcsolódás útja bennünk. Hasonló ez ahhoz, ahogy egy lelki gyakorlaton megtapasztalt imaélmény mélysége, intenzitása hazatérve nem elérhető többé. Kivéve, ha egzisztenciát érintő kötődés alakult ki bennünk a kiváltó élményhez. Érdemes ezért a kegyhelyen töltött időben a lelki élmények elmélyítését és tudatosítását ösztönözni, mert így a kegytárgy nem silányul souvenirré, hanem visszacsatol a kegyhelyhez, az pedig a mindennapok vallásosságában biztonságot adó viszonyítási ponttá válik számomra.

6.1.7. MÁRIÁS ÉLETSTÍLUS

A Máriával kialakított személyes kapcsolat gördülékennyé tudja tenni a mindennapos döntési folyamatokat, mert Mária jelenléte egyszerűsíti, zökkenőmentessé teszi a dolgokhoz, emberi kapcsolatokhoz való viszonyunkat. A máriás spiritualitás elsajátítása, melyben Krisztushoz Mária segítségével egyre hasonlóbba válunk, ma is egyszerűbbé, természetesebbé teszi életünket, amelynek velejárója a természetfelettire való ráhagyatkozás. Ez kiválthatja próbatételeimben az otthoni fogadalomtételt is a bizalom aktusaként. Az isteni erőmegnyilvánulásra bízhatom saját elégtelenségemet és kiszolgáltatottságomat. A hangsúly a saját kín és szükségről áthelyeződik Isten dicséretére és Krisztusnak, a Szabadítónak

megvallására.¹²⁸² Ez tesz nyitottá Isten felé egészen akár a csodálatos erőmegnyilvánulás befogadásáig, valamint a kegyhelyre való visszatérésig és az Istennek és Máriának mondott hálaadásig. Ez egyenértékű megfelelője az újkori fogadalomtételeknek és -teljesítéseknek, még ha formális fogadalomtétel nem is történik.

A kegyhelyen való hálaadaskor a Máriába vetett bizalom kinyilvánításának hit-aktusa lehet nagyon egyszerű biztonságkeresés kifejezője, de lehet egy cizellált, mély Krisztustapasztalatra építő hit manifesztálódása is. A kegyhelyen elhangzó kérés hasonlóképpen sokszor nagyon egyszerű óhajokat rögzít, de előfordulnak mély, hitre építő kérések is. Mindegyiket ugyanazzal a tisztelettel kell kezelni. A „hol már ember nem segíthet” kilátástalansága Máriához fordít ellehetetlenült helyzetünkben, Mária pedig bevon minket az ő Jézusának világába, ahol minden szenvedés, félelem, küzdelem szeretetté válik. Lefegyverezve győzünk vele. A kérésre és a hálaadás alapját képező, bizalmi odafordulásra ez egyaránt igaz. Szükséges hozzá az egyéni szükséghelyzet Jézus elé tárása és a hit közösségi megtapasztalása. A hívő ember az egyház közösségében, a minket mindhalálig szerető Krisztusra való ráhagyatkozásban, Mária bátorításával hitelesen képes rábízni életét Istenre.¹²⁸³

Értékes próbálkozás a pécsi egyházmegyében a vallásgyakorló réteg mobilizálására létrehozott Boldogasszony Imaszövetség, mely a székesfehérvári egyházmegye imádságos közösségének célkitűzéseit másolja, és a szombathelyi egyházmegye hasonló kezdeményezése után született meg.¹²⁸⁴ Bármennyire szép kíváncsi a napi ima, heti szentségimádás/szentírásolvasás, havi lemondás/böjt, rendszeres plébániai szolgálat és évi részvétel az egyik egyházmegyei gyalogos zarándoklaton, valószínűsíthető, hogy töredezett világunkban egy szűk, agyonpasztorált, az egyházi életben otthonosan mozgó, elkötelezett, egyházi szempontból olvasott réteg számára nyitott csak ez a szerveződés. Megfontolandó volna heti egy kíváncsi meghatározni, egyáltalán jóval kevesebb követelményt állítani. Az a tény, hogy saját honlapot készített az Imaszövetségnek az egyházmegye, azt sejteti, hogy széleskörű felhasználást várt, ehhez azonban sokkal egyszerűbb követelmények megfogalmazására van szükség.

¹²⁸² Vö. SERRA, A. M., *Maria a Cana e presso la croce*, 126.

¹²⁸³ Vö. uo. 73–75.

¹²⁸⁴ Ld. <https://www.szfvar.katolikus.hu/proima>, <https://www.martinus.hu/brenner-janos-imaszovetseg/7277/a-brenner-janos-imaszovetsegrol>, <https://imaszovetseg.pecsiegyhazmegye.hu/>, <https://www.youtube.com/watch?v=k8Yp-DHzI3w> (a kutatás ideje: 2020. 11. 11.)

Befejezés

A fent vázolt lelkipásztori terv alapján megállapítható, hogy a máriagyűdi kegyhelyen tapasztalható jelenségeknek van Krisztus köré rendeződő és Mária példájából erőt merítő olvasata. A népi vallásosságot vizsgáló kutatások fényében kitűnt, hogy a kegyhelyen tetten érhetőek mind a vallásgyakorló, mind a nem vallásgyakorló társadalmi csoportok vallási megnyilvánulásai. A mindennapok vallásossága a népi vallásosság örököséként ugyanis ma is vonzódik a kegyhelyhez. A Mária-tisztelet megszentelt imaformái és a Szent Szűz alakjának középpontba állítása a legkülönbözőbb háttérű krisztushívőknek segít vallásosságuk kifejezésében. A kegyhely történelmi adottságai és turisztikai vonzereje egyaránt megragadható a hit horizontján, és a hívő közösség ünneplésébe bevont, nem vallásgyakorló tömegek is azonosulni tudnak az élő hitélménnyel, megtapasztalva a hívő hitérvék működését lelkükben.

A máriás lelkiség a kegyhely vonzaskörzetében egyre szűkülő létszámú, templomi imacsoportokban él tovább. Velük karöltve a kegyhely papságának feladata a Mária-ájtatosságok példaértékű, mély hittel és benső ragaszkodással való végzése. A rózsafüzér, a litániák, a Fájdalmas Anya-kultusz és hozzá kapcsolódóan a keresztút, valamint az egyéb áhítatok a megszentelt imák, énekek, csend és körmenet kiegyensúlyozott váltakozására épülnek. A kegyhely papságának könnyű ezeket az áhítatokat „a hitben egybegyűlt és Isten Szavára figyelő imádkozó összejövettelé” formálni,¹²⁸⁵ hiszen ezek az áhítatok egyszerűek, ugyanakkor teológiai mélységeik vannak.¹²⁸⁶

Sokkal nagyobb kreativitást igényel a kegyhelyen a mindennapok vallásosságának keresztény újraértelmezése. Hasonlít ez a munka ahhoz, ahogy egy új köztéren, mielőtt járdát aszfaltoznának, megfigyelik, hol járnak át az emberek. Ugyanígy a kegyhelyen sétáló, a padokon elücsörgő párok, családok, baráti csoportok szokásai azok a mindennapi rítusok – séta, megpihenés, szemlélés, elcsendesedés – amelyekben felsejlenek az emberi szívet ma mozgató motivációk. Ezen egyszerű gesztusok, valamint a hálatáblák, vendégkönyvek szövegei tárják fel a kegyhelyhez fordulás motivációit, amelyekre válaszol a Krisztus-misztérium. Motiváció és a krisztusi válasz – ezt az összefüggést kell felmutatni a látogatók számára a kegyhely imádságaival, felirataival, szóróanyagaival. Mária ebben is segít, hiszen maga is ilyen egyszerűen fejezte ki magát, maga is a békés, csendes percekből merített erőt teljesen rábízva magát Istenre.¹²⁸⁷

¹²⁸⁵ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 3. pont

¹²⁸⁶ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Rosarium Virginis Mariæ*, 39. pont

¹²⁸⁷ Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, 12. pont; VI. PÁL, *Marialis cultus*, 29. és 37. pont

A kegyhelyen folyó, a közösségi médiában meghirdetett, okkult tevékenységek vitorlájából is kifogja a szelet a kegyhely papsága, ha az általános emberi igényeknek segít krisztusi értelmezést adni, és meghívja az egyház imádkozó közösségébe az alkalmilag bekapcsolódókat. A vallását nem gyakorló kegyhelylátogatók minél nagyobb hányadával tud foglalkozni a kegyhelyen tevékenykedő papság, annál kisebb lesz a sarlatánok által megtéveszthető kör, akiket Mária és Jézus nevével, személyével visszaélő nyereszkedők állítólagos gyógyításokkal, energia-szeánszokkal megtévesztenek.

Minthogy a kegyhely turisztikai desztinációk felhőjében helyezkedik el, egyfajta előretolt hídfőállásként értelmezhető az egyház lelkipásztori stratégiájában. Küldetése, hogy hiteles, „első” találkozások jöjjenek létre az élő egyházzal. Ezért elsőrendű feladat, hogy a hívő közösség hitgyakorlata a kegyhelyen rendszeresen megnyilvánuljon, és ehhez a kegyhely csöndjébe betérő látogató is kapcsolódhasson. E kettős cél azonban túlmutat az egyetlen klerikus által elvégezhető munkamennyiségen. Nem kívánható a kegyhely plébánosától, hogy a búcsúra érkezőket fogadja, és közben kísérje a búcsúra (gyalog) igyekvőket. Nem kívánható, hogy a búcsú programját végig vigye úgy, hogy előtte éjszaka virrasztó lelkipraktort tartott, és az sem, hogy a búcsú program végeztével „elérhető” legyen a búcsú délutánján a kegyhelyre betérőknek. A kegyhely lelkipásztori munkája a maga teljes spektrumában mindenképpen több lelkipásztor szoros együttműködése révén végezhető.

Az élő egyház tagja azért zarándokol Máriagyűdre, hogy Máriával találkozzon. Ez nem egy idejétmúlt vallási szokás, hanem életünk Krisztusra hangolása Mária példáján fellelkesülve. Mária követése otthon, a zarándokúton, a kegyhelyen, majd ismét hazatérve segít a hívő embernek az életét mozgató motivációk felismerésében és átímadkozásában. Amikor Máriával átbeszéljük a bennünk kavargó érzéseket, gondolatokat, megtapasztaljuk, hogy ő „anyánk a kegyelem rendjében” (LG 61), megért minket, és segít rendezni a bennünk lévő rendezetlenséget. Közbenjárása részesedés Krisztus egyedüli közvetítésében, ahogy az Úr szolgálóleányaként Krisztus elé viszi, és eközben bennünk helyre rakja szívünk vágyait Krisztus közvetítő voltának első engedelmes elfogadjaként példát adva, hogyan tudunk belesimulni az Atya akaratába a Krisztusnak kimondott szándékainkkal.¹²⁸⁸

A kegyhely ünnepi rendjének méltóságteljes sodrása érzéseinket Máriához emeli, gondtalanná tesz, és ha összeszedettek maradunk, akkor ráirányítja a figyelmünket a bennünk zajló folyamatokra. Ha hívő lélekkel rábízzuk magunkat ezen a lelki úton Máriára, a valóságos Isten és

¹²⁸⁸ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Mater*, 38–39. pont

valóságos ember Jézus Krisztus Édesanyjára, akkor megtanít arra, hogy teljes nyitottsággal táruljon ki lelkünk „Krisztus személye, minden tevékenysége és egész küldetése előtt”.¹²⁸⁹

A Mária-tisztelet és a népi vallásosság már nem élő hagyományainak újragondolása és a gyakorlatba való visszaépítése is joggal része a kegyhely lelkipásztori tervének. Az erre adott javaslatok célja a hagyomány értelmezése és inspiráló felhasználása az érdeklődés felkeltésétől a személyes istentapasztalat befogadásán át az egyház közösségében megvalósuló istendicséretig. Ha a kegyhelyre érkezőt olyan komplex élménybe kapcsoljuk be, ahol Máriával Isten igéjének hallgatójává válhat,¹²⁹⁰ életére reflektálva felismeri, hogy a hit észszerű, megtapasztalja az imádkozó közösség magával ragadó erejét, akkor megerősödhet a Szentírás olvasásában, megnyílik a szentségi életre és a Tanítóhivatal figyelmes hallgatására, és megtapasztalja magában a *sensus fidei fidelis* működését. Ebben sokat segíthetnek a megszentelt imaformák, hagyományok, amennyiben a zárandokok ezt közösen újratanulják, miközben imádkozó közösségként megtapasztalják Máriával a Krisztus körül megvalósuló szeretetközösség erejét. Ezáltal egy Krisztusra figyelő, egyházas lelkületű Mária-tisztelet valósul meg a kegyhelyen. Szükség van a személyesség érdekében arra, hogy a liturgikus közösség élményét kibontsuk, és személyes, érzelmekkel átszőtt kommunikációból bensőségeítsük a búcsúi mise utáni imaórákban, személyes elmélkedésben.

A lelkipásztori munka nem elégedhet meg ugyanakkor az elmúlt évtizedek lelkipásztori tevékenységének folytatásával, hanem törekednie kell egyre inkább a Szentháromságos Egy Isten személyeivel relációba hozni a kegyhelyen gyakorolt vallásosságot. A kegyhely legnagyobb búcsúi időszaka pünkösdi tájékára esik. Ennek pneumatológiai vonatkozása még mindig hatalmas tartalékokat rejt magában. Mária a Szentlélek örök hajléka, és a szeplőtelenül fogantatott és szüzen fogant Istenanya titokzatos kapcsolata a Szentlélekkel egy elővételezett pünkösdi esemény, amely erőt adott Máriának az ismeretlen, a váratlan felfedezéséhez és elfogadásához. Másik szembeötlő példa a Fájdalmas Anya szeptemberi megünneplése, amely szorosan kötődik a megváltás misztériumához, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepéhez. A mindennapok vallásossága vágyik a golgotai magány feloldására. Ebben a kereszten történt felmagasztaltatást átélő, majd halott Fiát ölében tartó Fájdalmas Anya segít.¹²⁹¹ A kegyhely Szent Kereszt ereklyéje is bevonható ennek az ünnepnek a liturgiájába.

A teológiai értelmezési horizont helyenkénti pontosítása és a kegyhelyre érkezőknek a javasolt, sokrétű és átgondolt lelkipásztori gondozása mindenképpen feladata a kegyhely

¹²⁸⁹ Vö. uo. 39. pont

¹²⁹⁰ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 17. pont

¹²⁹¹ Vö. VI. PÁL, *Marialis cultus*, 26–27.37. pont

papságának. A fentiek mentén újraértelmezett hagyományok alapján, szakemberek bevonásával lehet megtervezni a kegyhely üzeneteit, amelyre a kegyhely kommunikációját és önértelmezését építeni lehet. Ennek magját a kegyhely mottója képezi, ami jól megragadja Mária nemzedékek óta itt megtapasztalt, anyai segítségével a sajátosat, az egyedit.¹²⁹² A kegyhelyen elvégzendő munka azonban a pécsi egyházmegye és a magyar katolikus egyház evangelizációs tevékenységén belül is meg kell találni a helyét.

Kitekintés

A máriagyüdi kegyhely 2008-ban basilica minor rangot kapott. 2013-ban nagy ünnepélyességgel ünnepelte meg a 300 éves kegyszobrot. 2015-ben nagyszabású építkezés keretében megújították a kegytemplom környezetét. Vajon ez mire elég?

Az ország turisztikai célú kegyhely- és kolostor-felújításai nemcsak a hagyományok megerősítésére és az infrastruktúra megújítására összpontosítottak, hanem olyan turisztikai kínálat összeállítására, ami biztosítja a kegyhely/kolostor egyediségét a turisztikai piacon, építve a történelmi–kulturális örökségre, a humán erőforrásokra és a környező turisztikai desztinációkra.¹²⁹³ Nem véletlen keresi a Szigetvár melletti Turbék kegyhelytörténete kitekintésében a kegyhely jövőjét a szigetvári vár, Szulejmán megtalált sírja, valamint a Duna-Dráva Nemzetipark közelségében, illetve a Segítő Szűz Mária-kegykép mondanivalójának aktualizálásában.¹²⁹⁴

A kegyhelyet ért fejlesztések során ilyen tudatos tervezés a kegyhely jövőképéről nem körvonalazódott. A pécsi egyházmegye 2016-ban megfogalmazott pasztorális terve egy közösségeiben megújuló, tudatosan misszionáló és szolgáló egyházat képzelt el. A hangsúly a tevékeny, elkötelezett keresztények evangelizáló csoportjainak létrehozásán volt. Ezt a máriagyüdi és bátai kegyhelyre vezetett zarándoklatok, ott tartott lelkigyakorlatok segítették a terv szerint.¹²⁹⁵ A kegyhelyet és a volt ferences székházat a pécsi egyházmegye valóban használja némely lelki programja helyszínéül, de a kegyhely több is lehetne, mint befogadó színház. Ráadásul a kegyhely nem csak az elkötelezett katolikus kisebbséget éri el. A lelkipásztori terv célja minél többeket misszionálni és bevonni ebbe az elkötelezett katolikus kisebbségbe, de a terv nem számol azzal, hogy a potenciális megszólítottak (nagyobb) részének

¹²⁹² Lehet ez a mottó a „derű Asszonya”, a „gyógyító Édesanya”, a „megnyugvás Asszonya”, stb. A vendégkönyvek olvasása és az eredetlegenda újraolvasása alapján, médiaszakember segítségével javasolt a mottó megalkotása.

¹²⁹³ Ld. <http://turizmus.szentkut.hu/>; <https://pannonhalmifoapatsag.hu/turizmus/>; <http://www.latogato.com/>; <http://www.tihanyiapatsag.hu/Latogatoink.html>; <http://mariapocskegyhely.eu/kegytemplom/> (a kutatás ideje 2020. 11. 11.)

¹²⁹⁴ Vö. MOHAY, R., *A turbéki kegytemplom lehetséges jövője*, in *Szűz Mária segítségével. A turbéki Mária-kegyhely története* (szerk. Varga Sz.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2016, 79–85, 80.83.

¹²⁹⁵ Ld. A Pécsi Egyházmegye Pasztorális Terve 2017–2020, 70–71.95. http://pecs.egyhazmegye.hu/downloads_2017/pasztoralis/A-Pecsi-Egyhazmegye-pasztoralis-terve_2017-2020.pdf (a kutatás ideje 2021. 01. 11.)

nem ez az útja, és az ő pasztorációjukban a kegyhely – ahol szívesen megfordulnak – kiemelt szerepet játszhatna.

Csak az egyházmegye katolikus iskoláiban felállított, stilizált gyűdi kegyszobor-másolatok és az egyházmegye által létrehozott Boldogasszony Imaszövetség szólnak Máriagyűd spirituális szerepének aktualizálásáról. Az Imaszövetség önértelmezésének változása ugyanakkor ennek a szerepnek a relativizálásáról is tanúskodik.¹²⁹⁶ Az egyházmegye vezetésének figyelme már 2015-től inkább a 600 éves, török korban elpusztult és a két világháború között újjáépült bátai Szent Vérégyhely fejlesztése felé fordult. A mai Magyarország egyetlen eucharisztikus kegyhelye, amely a 2021-re tervezett Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészületeihez Máriagyűdnél természeténél fogva jobban illeszkedik, Pécsről egyházmegyei kegyhely-rangot (2015), Nyitráról Szent Véréklyét (2017), európai uniós forrásból teljes felújítást és zarándokházat (2018), Rómából pedig basilica minor rangot (2020) kapott.¹²⁹⁷

Akár az országos példákat, akár az egyházmegye kegyhelyeit vizsgáljuk, egy kegyhely sajátos küldetésének megfogalmazása okvetlenül szükséges. Máriagyűd esetében jelen dolgozat ehhez is hozzájárulhat. E sajátos küldetés birtokában az egymás közelében fekvő kegyhelyek segíthetik egymást hagyományaik életben tartásában és megújításában, sőt a látogatószám növelésében is. Meghirdethetnek közös programokat, kiegészíthetik egymást programkínálatukkal egy közös ars poetica mentén. Máriagyűdöt gazdag és jól tovább vihető hagyománykincse mindenképpen vezető szerepre predesztinálja ebben az együttműködésben akár Bátával, akár más, kisebb kegyhelyekkel.

A kegyhelyek együttműködése mögött azonban vonzáskörzet-képző humán erőforrásként, szellemi–gazdasági potenciálként a Pécsi Egyházmegyének kell állnia. Gyűd történelme során a Szent László királyról, majd Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences rendtartomány is ott állt a kegyhely mögött, és annak szerepet, igen komoly szerepet szánt lelkipásztori céljai megvalósításában. Bízunk kell abban, hogy ez a stratégiai döntés megszületik az egyházmegyében, és meg hozza a vezetés a kegyhely lelkipásztori ellátásához, megfelelő plébániai háttérhez és az országos kegyhely-hálózatba való bekapcsolódásához szükséges döntéseket, így a megvalósult turisztikai beruházások és spirituális megújulási törekvések elérik céljukat, és a máriagyűdi kegyhely „harmincszoros, hatvanszoros, százszoros termést hoz” (Mk 4,20).

¹²⁹⁶ Az Imaszövetség 2020. tavaszi népszerűsítő videójából kiderül, hogy a célok között egyenrangú a bátai kegyhellyel azonosított eucharisztikus és a máriagyűdi kegyhellyel azonosított máriás karaktere a szövetségnek. – Ld. <https://www.youtube.com/watch?v=k8Yp-DHzI3w> (a kutatás ideje: 2020. 11. 11.)

¹²⁹⁷ Vö. [SÜMEGI, J.], *600 éves a bátai Szent Vérégyhely*, Római Katolikus Plébánia, Bata 2015; az egyházmegyei kegyhely-rang megadása szóban történt 2015-ben (Sümei József szíves közlése); <http://www.szentver-bata.hu/kegyhely/szent-ver-ereklye>, <https://magyarepitok.hu/mi-epul/2018/08/megujul-a-15-szazadi-csodakegyhely-batan>, <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/3976-basilica-minor-rangot-kapott-a-batai-szent-ver-kegytemplom-a-vii-egyhazmegyei-batai-zarandoklaton-video-2> (a kutatás ideje: 2020. 11. 11.)

Fazit

Máriagyúd (Mariajud/Jud) ist ein Marienwallfahrtsort südlich von Pécs (Fünfkirchen) am Tenkes-Berghang gegenüber der Siklóser Burg. Jud besaß im 14. Jahrhundert bereits eine Pfarrkirche, derer Schutzpatronen die Heiligen Ärzte, Cosmas und Damian waren. Nach örtlicher Legende bewahrte die Kirchenmauer einen Rundbogen von der früheren Kapelle. Im Jahr 1689 hatten ungarische Katholiken und Protestanten Visionen und erscheinungsmäßige Erfahrungen, in denen die Heilige Gottesmutter Maria ihre Kirche zurückforderte. Der Siklóser Guardian, der Franziskaner P. Elzear Pavich, nahm mit der Unterstützung des kaiserlichen General Gabriel Vecchi von Szigetvár die Kirche in Besitz, benedizierte es, und feierte da die heilige Messe. Im Jahr 1698 brachten die Franziskaner eine Gnadenstatue von Koprivnica nach Gyúd, die später nach Osijek kam. Statt dieser wurde zwischen 1714-1721 eine andere Statue aufgestellt. Während der Pestseuche 1738 strömten fortwährend die Pilger nach Gyúd, so wurde das Gyúder Heiligtum der Gottesmutter Maria Gnadenort.

Von da an spielte Gyúd eine wichtige Rolle im Leben der Donauschwaben aus der Batschka und aus den Gemeinden der Donau entlang, im Leben der slawonischen Kroaten, und der Ungarn von der Siklóser Umgebung. In ihrer Hilflosigkeit, Verzweiflung und Ratlosigkeit hing ihr Herz an Gyúd, unabhängig davon, ob sie bäuerliche, bürgerliche oder adlige Herkunft hatten. Nach Gyúd pilgern und dort der Gottesmutter Dank sagen wurde ein grundlegendes Schema, das die Knitterfalten des Lebens glattstrich.

Im 19. Jahrhundert hat die aufgeklärte sinngemäße Religiosität diese am Gnadenort gepflegten religiösen Ausdrucksformen mehr und mehr abgerundet. Die barocken Förmlichkeitsformen wurden teilweise außerhalb des Gnadenortes folklorisiert weitergepflegt. Die aus den Napoleonischen Kriegen zurückgekehrten Männer, die von der kirchenfeindlichen Reformzeit berührten Bürger, später die durch die Industrialisierung entstandene Arbeiterklasse wurden säkularisiert, sie fallen von der religiös geprägten und vom magischen Denken stark beeinflussten Weltanschauung ab. Sie fanden nicht mehr den Zusammenhang zwischen ihrem Leben und dem damals ausgeübten religiösen Verhalten. Die bäuerlichen Menschenmassen, das landstädtische Bürgertum und die sich aus dem Ackerbau unterhaltenen adeligen Mittel- und Kleingrundbesitzer identifizierten sich ohne Weiteres mit den religiösen Ausdrucksformen ihrer Zeit, die die Kirche bestimmte. Es half ihnen den ersehnten Frieden und die Harmonie zu erreichen, die durch die ökonomischgesellschaftlichen Änderungen verursacht würden. Diese neuen Bruchlinien waren durch die nationalen Konflikte des geteilten Habsburgerreiches ernststen Herausforderungen ausgesetzt.

Das Zerfallen der Monarchie nach dem Ersten Weltkrieg zerriss Gyúd vom größten Teil ihres Einzugsgebietes, welche selbständige religiöse Entwicklung entfaltete. Dadurch wurde die in ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts den Gnadenort betreuende kapistranische Franziskanerprovinz zur Handlung angeregt. Das Ziel war, dass Gyúd nach dem Friedensdiktat des Ersten Weltkrieges das spirituelle Zentrum des verstümmelten Ungarn wurde. Bis 1950 wurde Gyúd in der franziskanischen Rhetorik – basiert auf das intensive katholische Vereinsleben und Medien – das Symbol der tausendjährigen ungarischen Marien-Verehrung. Wenn das totalitäre kommunistische Regime diesen Fortgang nicht unterbrochen hätte, wäre Gyúd in den 50`ger Jahren als „ungarische Lourdes“, in eine ungarische katholische Nationalgnadenstätte ernannt und auf dem Rang „basilica minor“ erhoben worden. Stattdessen kam die Verschleppung der Franziskaner, die hermetisch abgesperrte jugoslawische Grenzzone, dann das langsame aber nie vollendete Nachlassen des Terrors, dannach die Wende und die Jahrtausendwende mit tiefgehenden gesellschaftlichen Änderungen. Bei diesem Wandel gaben die Franziskaner Mariajud auf, wählten lieber das Emporbringen des von Budapest besser erreichbaren Gnadenortes Mátraverebély-Szentkút. Das stufte Jud endgültig unter den kleinen regionalen Gnadenorten ein, deren Zukunft in der pastoralen Planung der ihn umschließenden Diözese gefunden werden muss. Dieser Prozess ist in den letzten Jahren liegengeblieben, weil die Aufmerksamkeit der Diözesanführung eher an die Neubelebung der Heilig-Blut-Gnadenstätte in Bába gerichtet wurde. Mariajud, wo traditionell „das Herz der Diözese Fünfkirchen“pocht, scheint seinen Platz nicht gefunden zu haben.

Mariajud hat aber nicht nur Vergangenheit, sondern auch eine bedeutungsvolle Gegenwart und enormes Potential für die Zukunft. In Jud geschahen viele Glaubenserfahrungen auf der Ebene des Einzelnen als auch der Gemeinden. Das durchglüht die Jahrhunderte alte Mauer. Tatsächliche Kraft strahlt davon aus. Mariajud ist ein wahrer Gnadenort. Die dort verbrachte Zeit ist eine Tankstelle für Leib und Seele. Das zu erfahren braucht man jede einzelne Behauptung der Franziskaner von der Entstehung des Wallfahrtsortes „Jud“ nicht mehr akzeptieren. Es ist nicht mehr nötig zu beweisen, dass im Mittelalter, sogar während der karolingischen Epoche die Marien-Verehrung in Jud gedieh. Ebenfalls ist nicht nötig zu beweisen, dass während der Türkenzeit Katholiken, sogar Protestanten und Orthodoxen nach Mariajud pilgerten. Ähnlich steht es mit dem Nachweis des angeblichen Zusammenhangs zwischen dem Juder Heiligwasser und dem Harkanyer Heilwasser. Statt fragwürdige Feststellungen genügt es heute aufzuzeigen, dass viele Seelen und Leiber seit Jahrhunderten in Jud geheilt wurden.

Das Entschlüsseln der Ursprungslegende, die Übersetzung und Gegenüberstellung der Mirakelvarianten und die Analyse des Schrifttums des Gnadenortes zeigen uns eine vitale Glaubenspraxis, der in der Vergangenheit auf die erfahrenen Grenzsituationen von Ängsten, Unbestimmtheiten und Bangen Antwort geben könnte. Die Gnadenkirche mit ausgestellten Votivaltären, später Danktafeln, bringen starke Aussage über die zu erfahrene übernatürliche Hilfe. Es berührte die in die Kirche einkehrenden Besucher von jedweder gesellschaftlichen Stellung.

Im 21. Jahrhundert löst die sich beschleunigende Globalisierung die Verbindungen der örtlichen Gemeinden auf. Das politische Gegengewicht des freien Arbeitskräfte-marktes und Riesenunternehmen erzeugenden übergroßen Kapitalkonzentrationen bildet nicht mehr den politischen Eigenwille der selbstständigen Nationalstaaten, sondern den Konsens politisch-wirtschaftlicher Bündnisse von Gruppen der Länder in einer Region. In diesen Bündnissen wirken gleichzeitig verschiedene Identitäten zusammen. Auch die christliche Religion zeigt sich nur als ein Produkt auf dem pluralen Religionsmarkt. Ob diese Botschaft durchsetzt, hängt von Gesetzmäßigkeiten des Marktes ab.

Die starke Ausstrahlung der Umgebung der Gnadenstätte ist eine typische Botschaft, obwohl zurzeit in Mariajud diese Botschaft nicht artikuliert ist. Im Gegenteil der entleerenden städtischen und dörflichen Pfarrkirchen, wohin die Leute nicht umsonst einkehren, und wo sich die sakramentale Pastoralarbeit auf die Betreuung der religiösen Eliten einschränkt. Der Gnadenort ist von Menschen mit verschiedener Herkunft gut besucht. Viele üben religiöse Praktiken hier aus, obwohl nicht auf der von dem aufgeklärten Katholizismus gereinigten religiösen Sprache. Eher ist es nur ein Selfie mit der Gottesmutter oder ein wohl oder fehlerhaft gemachtes Kreuzzeichen.

Das Beobachten der am Gnadenort ausgeübten Religiosität hilft das „religiöse“ Benehmen der heutigen „unreligiösen“ Menschenmassen zu verstehen, welches für die in rationaler Religiosität aufgewachsenen und die traditionellen religiösen Formen mit Hingabe ausübenden Christen fremdartig und unakzeptabel scheint. Die katholische Restauration im 19. Jahrhundert rehabilitierte mehrere von der Aufklärung kritisierten religiösen Ausdrucksformen, u. a. die Wallfahrten. Damals erreichten die Wallfahrten wieder die Menschenmassen, wenn auch nicht bei jeder Gesellschaftsschicht mit großer Beliebtheit. Die kirchlichen Eliten halten diese religiösen Formen stets unter Kontrolle, um den Glaubensinhalt authentisch zu bewahren. Der Kreis der Teilnehmenden ist aber seitdem verhängnisvoll geschmolzen. Damit sich dieser Kreis wieder erweitern lässt, soll die Sinngebung dieser Ausdrucksformen ausgedehnt werden. Dazu braucht man Verständnis für

die nicht Kirchgänger, die nicht allein zu der christlichen Religion, sondern für Vieles nur oberflächliche Beziehungen pflegen. Auch für sie erkennbare Botschaften sollen in den im 19. Jahrhundert schon einmal umgestalteten Andachten gesetzt werden. Solche guten Nachrichten dursten nämlich nicht nur die in der religiösen Sprache bewanderten Kirchgänger, von denen manche sogar persönliche Christusbeziehungen in sich pflegen, sondern auch die nicht Kirchgänger, die ihren christlichen Glauben eher gelegentlich ausdrücken wollen.

Pilgern bedeutet zum Beispiel mit dem Symbol „sich auf dem Weg machen“ auch für die nicht Kirchgänger nachvollziehbare Botschaft: ich bin auf dem Weg in meinem Leben, auf dem Weg mit Christus. Auch sie verstehen, was es bedeutet: „ich lasse es hinter mir“, „ich lege es ab“, „ich entgelte es“. Aber Begriffe, wie Bußpraxis, Bekehrung, Gewissensforschung und heilige Beichte sind für sie fremd geworden. Wenn die Bedeutungen der ausgeübten Handlungen am Gnadenort nicht auf einer einfacheren Sprache erörtert werden, werden diese Menschenmassen aus dem Brauch ausgeschlossen, weil die sonst auch für sie verständliche und hilfreiche Handlung des Wallfahrtswesens nur in einer für praktizierende Christen nachvollziehbaren Deutung zugänglich sind. Das gilt für jedes am Gnadenort praktizierte geistliche Element.

Die Religiosität der Mehrheit der Gesellschaft wird gelegentlich ausgeübt. Der grundsätzlich religiöse Charakter der regelmäßigen Gewohnheiten wäre nur mit der Ausstattung der Häuser und benutzten virtuellen Räume mit religiösen Symbolen ausweisbar. Der gelegentliche Besuch des Gnadenortes an einem Ferientag ist nach wie vor eine religiöse Handlung, obwohl heute öfters gesagt wird: „wir sind nach Jud um zu spazieren gekommen“. Es bietet sich dabei die Aufgabe mit den einfachen Erklärungen der geübten Andachten auch die Besucher in diesen Handlungen einzubeziehen. Außerdem sollen durch die Devotionalien neu gefasste religiöse Symbole in das eigene Heime gebracht werden. Ebenso sollen durch die virtual emittierten Botschaften der Gnadenstätte die religiösen Symbole ins virtuelle Umfeld der Besucher einfließen lassen.

Dazu muss man eine komplexe religiöse Botschaft in die heutige Gedankenweise umsetzen. Es fängt an bei der Identifizierung der verschiedenen menschlichen Motivationen in den Erscheinungen des Gnadenortes an. Die Botschaft soll an jeder online und offline Oberfläche der Kommunikation der Gnadenstätte erscheinen. Der Besucher soll mit dieser Botschaft „nach Hause begleitet“ und im Bannkreis des Wallfahrtsortes erhalten werden. Es ist aufschlussreich in Mirakelbüchern diesen Fortgang vor 250 Jahren zu sehen. Damals wirkten auf die obengenannte Weise die jährlich zurückkehrenden Wallfahrtsgebräuche, die von der Gnadenstätte heimgebrachten Bilder, Gebets- und Liedblätter und die Ermahnung der

Franziskaner von verschiedenen Klostersgemeinschaften, die in Gyúd erreichbare Gnade durch Maria, Mutter der Barmherzigkeit, zu erleben.

Die nicht Kirchgänger im Kirchenleben des Gnadenortes zu integrieren ist unmöglich, wenn die Kirchgänger kein stetiges religiöses Leben da ausüben. Mit der Auflösung der ein bestimmtes religiöses Verhalten vermachenden Pfarr- und Dorfgemeinden ist das Auftauchen der Kirchenbesucher in dem Gnadenort auch nicht selbstverständlich. Die Tradition der Gnadenstätte ist eine Schatztruhe in der Neugestaltung der Verbindung zu Mariajud, besonders wenn wir die Motivationen der Besucher kennen, und so eine passende Antwort darauf geben.

Die Wallfahrtsprogramme für Pfarrpilgergruppen in verschiedenen Längen hat bestimmt eine Zukunft. Die Hauptwallfahrten mit Festpredigten, Läden, Programmen ebenso. Die für die katholischen Schulen, Familien, Ministranten, Jugendlichen und verschiedenen Minderheiten veranstalteten Wallfahrten mit erzielten Programmen, aber tiefer in die Tradition eingebunden, haben auch Sinn. Ähnlich steht es mit den spirituellen Exerzitien, die einen wichtigen Bestandteil des Jahresprogrammes bilden. Davon fehlt zurzeit die Thematisierung des Wallfahrtswesens. Wertvolle Erneuerung war von der Diözese vor Jahren das Neuaufleben der Pécsér Fußwallfahrt, welche aber auch manche Änderungen brauchen würde, damit die Teilnehmer besser in die Fußstapfen der ehemaligen Pilger treten können.

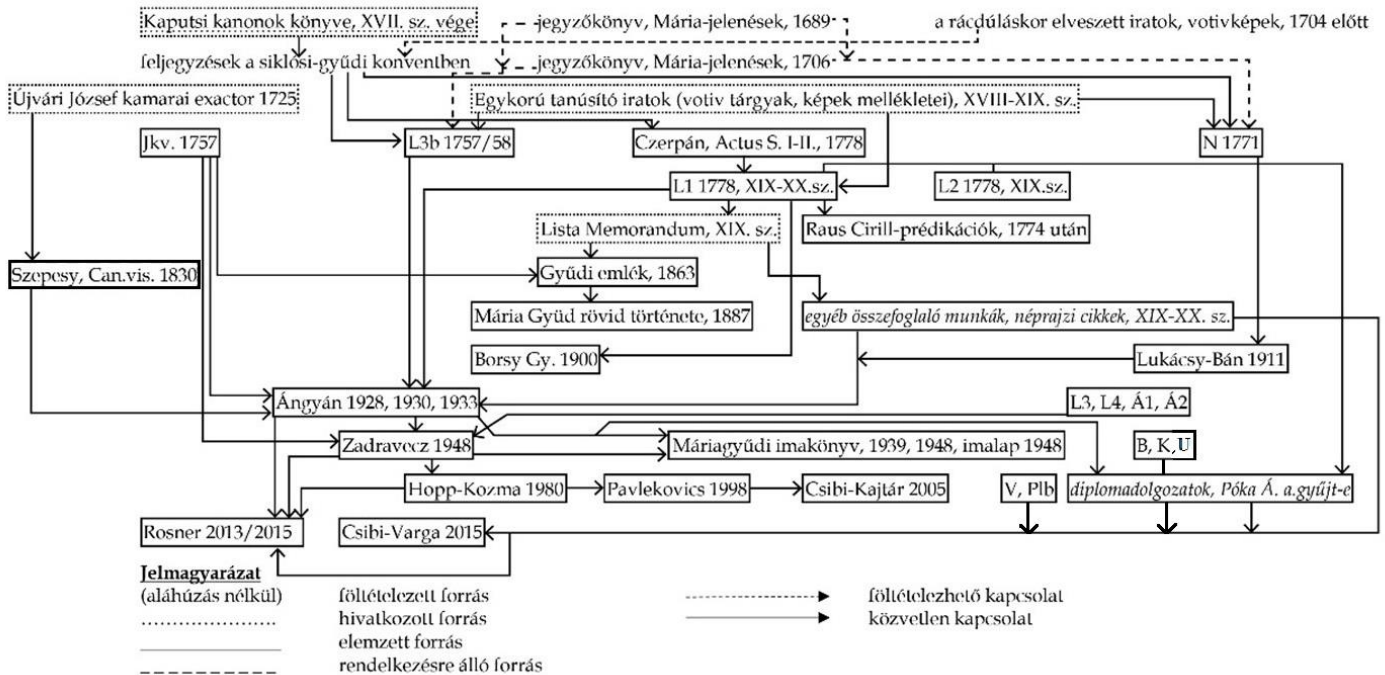
Nicht nur die religiösen Ausdrucksformen sollen am Gnadenort erneuert werden, sondern auch das dort vermittelte Marienbild. Die Pfingstwallfahrt ist die größte in Gyúd. Dabei soll vertieft werden, dass wir Maria, welche mit den Aposteln zusammen betende und in ihrem Herzen an Christus hängende Braut des Heiligen Geistes, preisen. Ebenso soll in traditionellem Bild der Schmerzhaften Mutter, die sich mit all unseren Leiden identifizierte und in ihrem von Schmerzen blutenden Herzen mit uns schmachtete, das Horizont der österlichen Hoffnung des erhöhten Kreuzes betont.

Die Gnadenstätte soll ihre ausgezeichnete Lage unter Destinationen des Wein- und Medizintourismus, Kultur- und Freizeitaktivitäten, am Rande zweier fast zusammengewachsener Kleinstädte ebenso ausnutzen. Die potentiellen Partner lassen sich finden, mit denen die Gnadenstätte über das ganze Jahr besucht werden könne.

Letztendlich funktioniert der Gnadenort als eine Pfarramt. Zurzeit kommt die Kirchgemeinde des Gnadenortes aus drei benachbarten Pfarreien zusammen. Durch die Zusammenfügung dieser drei Pfarreien könnte die Pfarreinheit zustande kommen, welche das ursprüngliche Gebiet der ehemaligen Siklóser und Gyúder Franziskanerkloster wieder aus pastoraler Hinsicht als Einheit betrachte, und im Dienst des Gnadenortes und der Diözese stelle.

Melléklet 1.

A gyüdi források és kegyhelytörténeti kiadványok leszármazási stemmája

Rövidítés	A forrás/kiadvány leírása (és címe)
Újváry József kamarai exactor 1725	Újváry József siklósi harmincados adószedő 1725. január 6-án kelt kamarai összeírása a siklósi uradalomról. ¹²⁹⁸
Jkv. 1757	a kegyhely eredetéről 1757-ben felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv ¹²⁹⁹
L3b 1757/58	1757-ben írt, latin nyelvű kegyhely-történet és mirákulum-gyűjtemény 1910-ben készült másolata. ¹³⁰⁰
N 1771	1771 után írt, német nyelvű kegyhely-történet és mirákulumos könyv (Zu grösserer Ehr und Glory Gottes und der alleseeligsten Jungfrau Maria zu weiterer Beförderung des Lobs wahre historische Beschreibung von den Anfang, Fortgang und wunderthaten so wohl der Kirchen als Statuen der jungfraulichen Mutter unter dem Ehren Titul Maria Heimbsuchung in dem Dorf Gyüd. [S. n. l. a., post 1771.] ¹³⁰¹)
Czerpán, Actus S. I-II., 1778	a siklósi historia domus 1778-ban szerkesztett első két kötete. ¹³⁰² A többi siklósi historia domus Gyüddel kapcsolatos, elszórt adatait egyedül P. Ángyán Aurél ismerte, de nemigen használta.
L1 1778, XIX-XX. sz.	1778-ban írt latin nyelvű kegyhely-történet és mirákulum-gyűjtemény, később tovább írva. A gyüdi székház történetének 1. kötete (Epitome Originis, et Progressus Loci Hujus Gratosi Mariano-Gyüdensis Sub Titulo Mariæ Visitantis. Nec Non Gratiarum, ac Beneficiorum, Quæ Fideles Interventu Magnæ Matris Hic Impetrarunt.) ¹³⁰³
L2 1778, XIX. sz.	1778-ban összeállított kéziratgyűjtemény, a templom jótevőinek, gyarapodásának, fogadalmi ajándékainak felsorolásával, valamint a konvertiták és aposztaták anyakönyvi adataival, később tovább írva. A gyüdi székház történetének 2. kötete ¹³⁰⁴

¹²⁹⁸ AT-OeStA/FHKA HS 1098, 668v (eredeti, pecsétellátott irat) ill. MNL OL E 156 - a. - Fasc. 056. - No. 044 (szó szerinti másolat).

¹²⁹⁹ Pl. Magyar Ferences Levéltár (MFL), VI.17 (Máriagyüd), Fasc. 1. Régi Levéltár II/7.

¹³⁰⁰ MFL, VI.17, I/b 13. Liber memoriarum. Tomus III/b. Bibliotheca Mariana Judensis. (Rukopis).

¹³⁰¹ Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár (PEK TGyO Kt.), Ms 218.

¹³⁰² PEL.III.115.10-11, CZERPÁN I., Actus Siklosiensis I-II. [Siklós 1778]

¹³⁰³ MFL, VI.17, I/b 5. Liber memoriarum. Tomus I.

¹³⁰⁴ MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862.

Raus Cirill-prédikációk, 1774 után	Raus Cirill Gyűdön írt szentbeszédeit halála után szerkesztették kötetbe. Máriás beszédei (<i>Különös beszédek a B. Szűz Mariáról</i>) tartalmaznak gyűdi vonatkozásokat. ¹³⁰⁵
Szepesy, Can.vis. 1830	Báró Szepesy Ignác megyéspüspök 1830. aug. 11–12-én vizitálta Gyűdöt. ¹³⁰⁶ A többi vizitáció Gyűddel kapcsolatos adataira a kegyhelyiratokban nem hivatkoznak.
egyéb összefoglaló munkák...	Jordánszky Elek, Balogh Ágost munkái, ¹³⁰⁷ valamint a hivatkozott szakirodalom
L3	a gyűdi székház történetének 3. kötete ¹³⁰⁸
L4	a gyűdi székház történetének 4. kötete ¹³⁰⁹
Á1	Ángyán Aurél adatgyűjtésének 1. kötete ¹³¹⁰
Á2	Ángyán Aurél adatgyűjtésének 2. kötete ¹³¹¹
Zdravec 1948	kegyhelyismertető füzet (A máriagyűdi kegyhely rövid története. 1148–1948) és annak bővebb, kéziratos változata oldalszám nélkül ¹³¹²
V	a kegytemplomban kihelyezett vendégekönyvek ¹³¹³
Plb	plébánosként rögzített beszámolók 2012–2017 között ¹³¹⁴
B	Bálint Sándor hagyatékának cédulaállománya ¹³¹⁵
K	Rudolf Kriss néprajzi gyűjtése ¹³¹⁶
diplomadolgozatok, Póka Á. a.gyűjt-e	Konkoly Lilla két diplomamunkája, Póka Ágnes anyaggyűjtése ¹³¹⁷
U	útleírás a világhálón ¹³¹⁸
Gyűdi Emlék, 1863	20 oldalas kegyhelytörténet és rendtartás rövid imarésszel (Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára) ¹³¹⁹
Mária Gyűd rövid története, 1887	imalap rövid kegyhelyismertetővel bevezetve (Mária-Gyűd rövid története, egy ima és két ének. Budán, 1887, Nyomatott Bagó Márton és fiánál) ¹³²⁰
Borsy Gy. 1900	Borsy György kegyhelytörténete ¹³²¹

¹³⁰⁵ PEK TGyO Kt. Ms 417, RAUS, C., *Különös beszédek a B. Szűz Mariáról*

¹³⁰⁶ PEL.I.1.a.1. 837/1830. Vö. MFL, VI.17 I./7. Liber Memoriarum Thomus II., 1862., 82.

¹³⁰⁷ JORDÁNSZKY, E., *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten Jungfrau Mutter Gottes Maria, welche im Königreiche Ungarn... öffentlich verehrt werden*, Pozsony 1836; BALOGH, Á. F., *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum historico-pragmatice adumbravit I–II.*, Érseki Nyomda, Eger 1872.

¹³⁰⁸ MFL, VI.17, I/b 2. Liber memoriarum. Tomus III^a ab anno 1900 [–1933].

¹³⁰⁹ MFL, VI.17, Liber memoriarum. Tomus IV. ab anno 1934 [–1950].

¹³¹⁰ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely és a Szent Ferenc-rendi residentia néhány történelmi adatainak kéziratos feljegyzése.

¹³¹¹ MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely és residentia „Historia domus” adatgyűjteményének másodpéldánya. Második könyv [1879–1934]

¹³¹² MFL, VI.17, [ZADRAVECZ I.], A máriagyűdi kegyhely rövid története. 1148–1948, Máriagyűdi Ferences Kolostor kiadása, [Máriagyűd, 1948] és MFL, XI. Personalia, Zdravec István

¹³¹³ Máriagyűdi Plébánia irattára

¹³¹⁴ [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv. Évszázadok csodái a máriagyűdi kegyhelyen*, Máriagyűd 2017, 214–220.

¹³¹⁵ Móra Ferenc Múzeum, Szeged, Gyűjtemények (MFM), Bálint Sándor-hagyaték

¹³¹⁶ KRIS, R., *Die Schwäbische Türkei*, Forschung zur Volkskunde 30, Düsseldorf, 1937.

¹³¹⁷ KONKOLY, L., „*Ne hagyj el Gyűdnek Csillaga*”: *A Máriagyűdi Kegyhely búcsúi és a zarándoklatok motivációi. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék), Pécs 2008 (Máriagyűdi Plébánia irattára); KONKOLY, L., *A máriagyűdi kegyhely búcsújárásának története, különös tekintettel 1921–50 között. Diplomamunka. Kézirat gyanánt* (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkortörténeti Tanszék), Pécs 2008 (Máriagyűdi Plébánia irattára); PÓKA, Á., *A máriagyűdi kegyhely története. Kézirat gyanánt*, Budapest 2015 (Máriagyűdi Plébánia irattára).

¹³¹⁸ http://ekpafat-kistarogato.gportal.hu/portal/ekpafat-kistarogato/upload/513529_1468160750_00940.pdf, (A kutatás ideje: 2021. 02. 17.)

¹³¹⁹ Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjtemény (BEMGY), Gyűdi Emlék. A gyűdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára, Pécs, 1863.

¹³²⁰ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.134-84./004, „Mária-Gyűd rövid története, egy ima és két ének. Budán, 1887, Nyomatott Bagó Márton és fiánál”.

¹³²¹ BORSY GY., Mária-Gyűd története. Méltóságos Hetey Sámuel pécsi püspök úr által 1900. évi szept. hó 7-én Mária-Gyűdre vezetett jubileumi monstre zarándoklat emlékére, Lyceumi Könyvnyomda, [1900] (Borsy Judit magántulajdona).

Lukácsy–Bán 1911	Lukácsy István kegyhelyismertető füzeté ima- és énekfüggelékkel. ¹³²²
Ángyán 1928	A honfoglaló pogány magyarok megtérítése a keresztény hitre és a gyüdi kegyhely eredete ¹³²³
Ángyán 1930	A gyüdi kegyhely a történelmi események forgatagában ¹³²⁴
Ángyán 1933	Gyüd vidéke és a siklósi vár eredete történelmi megvilágításban. A honfoglalást megelőző korszaktól a XVII.-ik századig ¹³²⁵
Máriagyüdi imakönyv és imalap	a máriagyüdi zarándokok ima- és énekeskönyvei és imalapja kegyhelytörténeti bevezetőkkel, 1939, 1948 ¹³²⁶
Hopp–Kozma 1985	kegyhelyismertető füzet a legrészletesebb kegyhelyleírással ¹³²⁷
Pavlekovics 1998	igényes háromnyelvű kegyhelyismertető képes füzet (Máriagyüd) ¹³²⁸
Csibi–Kajtár 2005	Máriagyüdi imafüzet rövid kegyhelybemutatóval ¹³²⁹
Rosner 2013/2015	kegyhelytörténeti ismertető ¹³³⁰
Csibi–Varga 2015	kegyhelytörténeti ismertető ¹³³¹

¹³²² MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./001, [P. BÁN Bonifác,] LUKÁCSY István [szerk.], *Mária-Gyüd bucsujárárhely*, Bp. SZIT 1911.

¹³²³ ÁNGYÁN, A., *A honfoglaló pogány magyarok megtérítése a keresztény hitre és a gyüdi kegyhely eredete*, Dunántúl, Pécs [1928].

¹³²⁴ ÁNGYÁN, A., *A gyüdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, Mária-Gyüdi Szentferencendi Zárda, [Gyüd] 1930.

¹³²⁵ ÁNGYÁN, A., *Gyüd vidéke és a siklósi vár eredete történelmi megvilágításban. A honfoglalást megelőző korszaktól a XVII.-ik századig*, Simontornya 1933.

¹³²⁶ *A máriagyüdi zarándokok ima- és énekeskönyve*, Máriagyüdi Ferences Kolostor, 1939; *Jubileumi áhitat Máriagyüdön*, Kiadja a máriagyüdi ferences kolostor, 1948 (Máriagyüdi Plébánia irattára); MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 24/B. 184-84/004, *Máriagyüdi Boldogasszony, a „Szomorúak vigasztalója”*, Máriagyüd, [1948]

¹³²⁷ [HOPP, F. – KOZMA, K.], *A máriagyüdi kegyhely történetéből*, [1985] (Máriagyüdi Plébánia irattára)

¹³²⁸ *Máriagyüd* [szerk. PAVLEKOVICS, F.], Pécs [1998] (Máriagyüdi Plébánia irattára)

¹³²⁹ [CSIBI, I. – KAJTÁR, E.], *Máriagyüdi imafüzet*, [2005] (Máriagyüdi Plébánia irattára)

¹³³⁰ ROSNER, Zs., *Máriagyüdi Bazilika*, Máriagyüd, 2013 és 2015² (Máriagyüdi Plébánia irattára)

¹³³¹ CSIBI, N. – VARGA, SZ., „*Máriát dicsérni hívek jöjjetek*”, Pécs, 2015 (Máriagyüdi Plébánia irattára)

Melléklet 2.

discretus= tanácsos, historicus= krónikás, aggregatus (discretus)= rangidős (tanácsos)

Discretus, historicus, aggregatus, a gyűdi székházban		1741–1784 között
Barich Tádé (†1775)	<i>discretus</i>	1772–1773; 1774–1775
Borsos Zsigmond (†1788)	<i>discretus</i>	1782–1783
Csesztregi Konrád (†1791)	<i>discretus Conventualis</i>	1770–1771
Csesztregi Konrád (†1791)	<i>discretus</i>	1771–1772
Geller Maxim (†1785)	<i>discretus Residentiæ</i>	1768–1769
Geller Maxim (†1785)	<i>discretus Conventualis</i>	1769–1770
Geller Maxim (†1785)	<i>discretus</i>	1771–1785
Geller Maxim (†1785)	<i>historicus</i>	1777–1785
Geller Maxim (†1785)	<i>aggregatus</i>	1768–1769, 1776 ¹³³² –1785
Halász Erázmus (†1792)	<i>historicus</i>	1778–1779
Halász Erázmus (†1792)	<i>discretus Residentiæ</i>	1778–1779
Halász Erázmus (†1792)	<i>discretus</i>	1782–1784
Herber Hermann (†1782)	<i>discretus</i>	1780–1782
Koscsalik Kanut (†1770)	<i>discretus</i>	1769–1770
Koszmács Honorátus (†1852)	<i>discretus</i>	1846–1848
Kovachevich Euszták (†1775)	<i>discretus Conventualis</i>	1770–1771
Kovachevich Euszták (†1775)	<i>discretus</i>	1771–1772; 1773–1775
Kovachevich Euszták (†1775)	<i>aggregatus</i>	1767–1769; 1773– 1776(5) ¹³³³
		1775–1776; 1782–1783;
Kozári Demeter (†1794)	<i>discretus</i>	1784–1785
Lamina Vendel (†1873)	<i>discretus</i>	1848–1849
Paukovich János Baptist (†1790)	<i>discretus Residentiæ</i>	1768–1769
Paukovich János Baptist (†1790)	<i>discretus</i>	1784–1785 ¹³³⁴
Paukovich János Baptist (†1790)	<i>aggregatus</i>	1784–1785
Schwartz Lajos (†1806)	<i>discretus</i>	1783–1784
Szigetvári Adrián (†1786)	<i>discretus</i>	1776–1778
Takó Ernő (†1792)	<i>discretus</i>	1773–1774
Takó Ernő (†1792)	<i>discretus Residentiæ</i>	1779–1780
Zombori Bonaventúra (†1782)	<i>discretus</i>	1772–1773

¹³³² 1776-ban nem szerepel címei felsorolásánál ugyan, de a titkároknál a vikáriuson kívül a „Pater Aggregatus”-t említi, amely cím ebben az évben egy név mellett sincs ott, de a későbbi évek alapján ide vélelmezhető.

¹³³³ Az 1775/1776-s tabulában még szerepel, de még 1775-ben meghalt.

¹³³⁴ Kaizer 1770-t ad meg, de a máriagyűdi nekrológium alapján ez elírás. – MFL, VI.17, Necrologium provinciae Sancti Ladislai regis 1655–1944, 292.

Melléklet 3.

	Gyüdi áhítatirodalmi ponyvák:
1	Gebett zu dem wunderthätigen Bildniß unserer Lieben Frauen zu Gyüd in Ungarn, nebst Siklos, Engel, Fünfkirchen 1794. ¹³³⁵
2	Andächtiges Lied in der Ankunft vor dem Marianischen Gnaden-Thron zu Gyüd nebst Siklós, Druck. Engel, Fünfkirchen 1795. ¹³³⁶
3	Beurlaubungs-Lieder von dem Marianischen Gnadenthron zu Gyüd nächst Siklós. [Az egyik legkorábbi, egy évszám nélküli XVIII. század végi/XIX. század eleji német elköszönő ének] ¹³³⁷
4	Mária gyüdi zárandok az az rövid oktatás. Hogy t. i. mit kellessék a keresztény Katolikus Embernek valami helyrül e Sz. Helyre meg indulván mondani béléptekor, ki menet, s végre a Szerentsés megtéréskor oda haza a Templomban érdemessen végezni, e mellet, mint Kellessék az utón utfélen talált Szűz Anyánk, s az fölfeszített Krisztus képeit Köszönteni, stb. ... Pétsset Engel Christina Bötüivel. 1801. ¹³³⁸
5	Szép hajdani régi Mária Gyügyi. énekek ELSŐ: Serkeny fel óh bünös Vétkek' álmából etc. MÁSODIK Bútsút vszek tóled szép liliom szál etc. HARMADIK Üdvöz-légy Mária Gyügyi Aszszonynak. etc. NEGYEDIK A magyar Salve Regina etc. Szegeden, Grün Orbánnál Nót[a]: Üdvöz légy Mária szép liliom 'sa't. ¹³³⁹
6	[...] Alapos Ének csodatévó képnek eredetéről. Dani Júlia turi lakos, Pécs. [A sérült címlap Gyüd képét használja, de az énekből nem derül ki, melyik kegyképről szól.] ¹³⁴⁰
7	Ének a gyüdi szűz Máriához, Dani Juliánna turi lakos ¹³⁴¹
8	Gebeth zu dem wunderthätigen Bildniß unserer lieben frau zu Gyüd in Ungarn nächst Siklós. Druck und Verlag von M. Bago in Ofen. 1860. [Ném.] 225 x 180. / [Továbbá ugyanaz az a gyüdi imalap más képpel évszám nélkül, de már Budapest szignóval, 1873 után. Mindkettő nyomtatva] Bagó Márton és fiánál Budapesten ¹³⁴²
9	Abschieds-Gebet von dem Marianischen Gnadenthron zu Gyüd. Druck von Martin Bagó & Sohn in Ofen, 1887. [Német elköszönő imalap évszám nélkül és 1887-ből, Bagó Márton és Fia nyomdájából.] ¹³⁴³
10	Mária énekek – Gyüdi Ferencz Rendi Zárda, Siklós [XIX. sz.]. [Lourdes-i éneket közreadó kiadvány, a kiadó a ferences kolostor.] ¹³⁴⁴
11	Legújabb szent énekek a mária-gyüdi szűz Máriához és a hatéves kis árvaleány panasza. Összeírta: Pethő Mihály és társa Szabó József. Nyomatott Taizs József könyvnyomdájában Pécsset. Beköszöntő ének. Második ének. A hatéves kis árvaleány panasza a szűz Máriához és a földi emberekhez. A kis árvalány története! Negyedik új ének az 1897. évbéli Isteni csapásról. Elbúcsúzó ének. Dallama: Felvirradt felettünk. Mária, Mária. ¹³⁴⁵
12	STREICHER, J., <i>Wallfahrtsbüchlein zum frommen Gebrauche bei der heiligen Wallfahrt von Német-Bóly nach Maria-Gyüd</i> , Josef Taizs, Pécs 1904. ¹³⁴⁶

¹³³⁵ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Ld. *Magyarország Bibliographiája 1712–1860 VII. (Pótlások)*. Petrik Géza *Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez*, in *Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*, OSZK, Budapest 1989, lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Petrik-magyar-konyveszet-17121920-2/> (a kutatás ideje: 2021. 02. 17.)

¹³³⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Ld. *Magyarország Bibliographiája 1712–1860 V. (Pótlások)*. Petrik Géza *Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez*, in *Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*, OSZK, Budapest 1989, lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Petrik-magyar-konyveszet-17121920-2/> (a kutatás ideje: 2021. 02. 17.)

¹³³⁷ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 89/B 434-84/B/054

¹³³⁸ P. Ángyán Aurél közli 1930-as könyve függelékében, mai példánya nem ismeretes. Ld. ÁNGYÁN, A., *A gyüdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, [Gyüd] 1930, 108–118.

¹³³⁹ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 90/B 435-84/A/003

¹³⁴⁰ Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Tára, Bálint Sándor ponyvagyűjteménye, 18d

¹³⁴¹ BEMGY, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény

¹³⁴² MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./002 és 19.B.147-84./004

¹³⁴³ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 89/B. 434-84/B/032 és 24/B. 184-84/002

¹³⁴⁴ Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Tára, Bálint Sándor ponyvagyűjteménye, 219.

¹³⁴⁵ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 89/B. 434-84/B/050

¹³⁴⁶ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: B 197-84.

13	Legújabb Mária énekek, Németh Lajos, Zrínyi könyvnyomda, Szigetvár [első ének gyűdi beköszöntő ének] ¹³⁴⁷
14	<i>A máriagyűdi zarándokok énekes könyve</i> (szerk. KELEMEN A. – OBERTEN O.), Pécs, 1921. ¹³⁴⁸
15	<i>A máriagyűdi zarándokok ima- és énekeskönyve</i> , Máriagyűdi Ferences Kolostor, 1939 ¹³⁴⁹ .
16	1948-as jubileumi imalap a Fájdalmas Anyánál ¹³⁵⁰
17	Máriagyűd +1148 – 1948 + Máriagyűd. ÜNNEPI ESZTENDŐ MÁRIAGYŰDI ORSZÁGOS MÁRIA NAPOK ÜNNEPI RENDJE 1948. évi június hó 5-én és 6-án. Nyomatott Taizs József könyvnyomdájában Pécs. ¹³⁵¹
18	Kilenced a Máriagyűdi Vigasztaló Anyához, 1948 ¹³⁵²
19	Szentkeresztúti ájtatosság, amint Jeruzsálemben végzik, 1948. ¹³⁵³
20	<i>Jubileumi áhítat Máriagyűdön</i> , Kiadja a máriagyűdi ferences kolostor, 1948 ¹³⁵⁴ [rövid kegyhelytörténet is].
21	[CSIBI, I. – KAJTÁR, E.], <i>Máriagyűdi imafüzet</i> , [2005] [Új és régi imádságok, rövid kegyhelybemutatóval.] ¹³⁵⁵
22	Háromszázéves a Máriagyűdi Kegyszobor, [Pécsi Egyházmegye, Pécs 2012]
23	<i>Máriagyűdi imakönyv. A máriagyűdi búcsúsok imádságos és énekes könyve</i> (szerk. ROSNER, ZS.), Máriagyűdi Római Katolikus Plébánia, 2016. ¹³⁵⁶
24	Zarándokok imafüzet. A máriagyűdi és bátai gyalogos zarándoklatra, Pécsi Egyházmegye, [Pécs é.n.]. ¹³⁵⁷
25	Számos képeslap, szentkép ¹³⁵⁸

¹³⁴⁷ BEMGY, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény

¹³⁴⁸Vö. art. *Máriagyűd*, in *Magyar Katolikus Lexikon*, (szerk. DIÓS, I.) SZIT, Budapest 1993–2010. Kelemen Andor Pécs-Belvárosi plébános 1921-től, P. Oberten Odiló OFM 1925-től pécsi gárdián, valószínűleg a könyv kiadásakor is a pécsi rendház tagja.

¹³⁴⁹ 4 oldalas kegyhelytörténettel. – Ld. A Máriagyűdi Plébánia irattára

¹³⁵⁰ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./17

¹³⁵¹ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17/B. 133-84/003

¹³⁵² BEMGY, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény

¹³⁵³ Különnyomatként megjelent már 1933-ban, akkor még nem gyűdi kiadványként Zadravec István OFM Zarándok a Szentföldön c. könyvéből. Ld. BEMGY, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény

¹³⁵⁴ A Máriagyűdi Plébánia irattára

¹³⁵⁵ A Máriagyűdi Plébánia irattára

¹³⁵⁶ A Máriagyűdi Plébánia irattára

¹³⁵⁷ A jelenleg is használatos imafüzet.

¹³⁵⁸ A Máriagyűdi Plébánia irattára és MFM, Bálint Sándor-hagyaték

	Gyüdi kegyhelytörténeti ponyvák, kiadványok:
1	<i>Gyüdi Emlék. A gyüdi bucsujárók fölvilágosítására s lelki hasznára</i> , Pécs, 1863 [20 oldalas kegyhelytörténet és rendtartás rövid imarésszel]. ¹³⁵⁹
2	„ <i>Mária-Gyüd rövid története, egy ima és két ének</i> . Budán, 1887, Nyomatott Bagó Márton és fiánál” [kegyhelytörténeti imalap rövid imarésszel]. ¹³⁶⁰
3	<i>A legszebb Mária-Gyüdi ajándék. Rövid és hű története a Mária-gyüdi kegyhelynek</i> , Harangozó és Pundurovits, Siklós 1889. [16 oldalas kegyhelytörténet] ¹³⁶¹
4	BORSY, GY., <i>Mária-Gyüd története. Méltóságos Hetey Sámuel pécsi püspök úr által 1900. évi szept. hó 7-én Mária-Gyüdre vezetett jubileumi monstre zárandoklat emlékére</i> , Püsp. Lyceumi Könyvnyomda, Madarász Béla, [Pécs, 1900] [Kegyhelytörténet, a végén a millennium történéseinek leírásával, Hazánk Védasszonyához forduló imádsággal zárva]. ¹³⁶²
5	[P. BÁN, B. –] LUKÁCSY I. [szerk.], <i>Mária-Gyüd bucsujárárhely</i> , Népiratkák 279., Bp. SZIT, 1911. [Kegyhelyismertető füzet ima- és énekfüggelékkel]. ¹³⁶³
6	ÁNGYÁN, A., <i>A honfoglaló pogány magyarok megtérítése a keresztény hitre és a gyüdi kegyhely eredete</i> , Dunántúl, Pécs [1928] [Az eredetlegenda történeti megalapozása]. ¹³⁶⁴
7	ÁNGYÁN, A., <i>A gyüdi kegyhely a történelmi események forogtatásában</i> , Mária-Gyüdi Szentferencrendi Zárda, [Gyüd] 1930. [A legteljesebb Máriagyüd-monográfia]. ¹³⁶⁵
8	ÁNGYÁN, A., <i>Gyüd vidéke és a siklói vár eredete történelmi megvilágításban. A honfoglalást megelőző korszaktól a XVII-ik századig</i> , Simontornya 1933. [adalékok a kegyhelytörténethez]. ¹³⁶⁶
9	[P. ZADRAVECZ, I.], <i>A máriagyüdi kegyhely rövid története 1148–1948</i> , Kapisztrán J. Ferences Rendtartomány, 1948. [Jubileumi kegyhelytörténet, a csodára legfogékonyabb kiadvány. Függelékben közli az 1757-es jegyzőkönyv és két XVIII. századi miráculum fordítását és egy 1912-ből származó csodaleírást]. ¹³⁶⁷
10	<i>Máriagyüdi Boldogasszony, a „Szomorúak vigasztalója” áldjon meg téged és teidet jubileumi áldásával. (A kegyszoborhoz érintve)</i> Taizs-nyomda [Pécs] Á. T. 435., Máriagyüd, [1948] [Jubileumi imalap]. ¹³⁶⁸
11	[HOPP, F.– P. KOZMA, K.] <i>A máriagyüdi kegyhely történetéből</i> , [1985] [Kegyhelytörténet a legrészletesebb kegyhelyleírással]. ¹³⁶⁹
12	<i>Máriagyüd</i> [szerk. PAVLEKOVICS, F.], Pécs [1998] [Háromnyelvű képes füzet]. ¹³⁷⁰
13	Rosner, Zs., <i>Máriagyüdi Bazilika</i> , Máriagyüd, 2013 és 2015 ² [Kegyhelytörténeti kiadvány]. ¹³⁷¹
14	CSIBI, N.– VARGA, SZ., „ <i>Máriát dicsérni hívek jöjjetek</i> ”, Pécs, 2015. [Kegyhelytörténeti kiadvány a zárandoklásról]. ¹³⁷²

¹³⁵⁹ BEMGY, katalogizálatlan ponyvagyűjtemény

¹³⁶⁰ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.134-84./004

¹³⁶¹ P. Ángyán Aurél hivatkozik rá jegyzeteiben, aki szerint Jordányszky és Eszterházy alapján tévedésekkel teli füzet; mai példánya nem ismeretes. Ld. MFL, VI.17, [Ángyán, A.], A máriagyüdi kegyhely, 229.

¹³⁶² Borsy Judit magántulajdona – köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kiadványt.

¹³⁶³ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 17.B.133-84./001

¹³⁶⁴ http://archivum.ferencesek.hu/letoltes/irodalom/Angyan_Honfoglalo.magyarok.pdf (a kutatás ideje: 2021.02.08.)

¹³⁶⁵ Ld. http://archivum.ferencesek.hu/letoltes/irodalom/Angyan_Gyudi.kegyhely.pdf (A kutatás ideje: 2021.02.08.)

¹³⁶⁶ PEK TGyO, jobb folyosó, 75407

¹³⁶⁷ A Máriagyüdi Plébánia irattára

¹³⁶⁸ MFM, Bálint Sándor-hagyaték, Lsz: 24/B. 184-84/004

¹³⁶⁹ A Máriagyüdi Plébánia irattára

¹³⁷⁰ A Máriagyüdi Plébánia irattára

¹³⁷¹ A Máriagyüdi Plébánia irattára

¹³⁷² A Máriagyüdi Plébánia irattára

	Dél-dunántúli áhítatirodalmi ponyvák (Szegei Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Tára, Bálint Sándor ponyvagyűjteménye):
1	Egy új csoda-történet Slavóniában, Eszék nevű városnál, 1876 /2c
2	Legújabb énekek bármely szent helyre, Zrínyi Nyomda, Szigetvár /33a
3	Istenes énekek, Vörös István bártai lakos /33j
4	Legújabb istenes énekek, Vörös István /76c
5	Legújabb istenes énekek, Vörös István (különbözik az előzőtől) /76d
6	[Lourdes-i] Mária énekek, Bujtor Antal pécsi lakos, Bp. /115b
7	Estvéli ének, Szabadka / 220
8	Hat istenes énekek, Szabadka /221
9	Legújabb énekek, Szabadka /224
10	Négy istenes énekek, Buda, 1845 /272
11	A boldogságos szűz Máriához imádság és két Ének /273
12	Szent keresztútjárás, Pest 1854 /303 [hasonló a gyűdi imakönyv keresztútjához]
13	Három igen szép és ájtatos imádságok, Szabadka, 1861 /334
14	Szent ének a boldogságos Szűz tiszteletére, Kopcsó István bácsföldvári lakos, Buda, 1885 / 451
15	Legújabb szent énekek, Szabadka, 1899, Kiadta Kopcsó István bácsföldvári lakos /516
16	Hít, remény, szeretet – imalap a felsőiregieknek, kiadta Németh Ferenc káplán /560

	További dél-magyarországi, bácskai kiadványok (Bátaszéki Egyházművészeti Gyűjtemény):
1	Abend Lied, Wtw. J. Pfisster, Hódság
2	Dautói jelenés, Szűz Mária jelenése az ártatlanságnak és 5 új ének
3	Legújabb istenes énekek a lurdi Szent Szűz tiszteletére, Illés István dautovai lakos, Baja, 1903
4	Vier geistliche Lieder, Druck von Josef Pfisster, Hódság
5	Ein schönes Gebet von den wunderthätiger Gnaden-Bild zu Maria Dättelbach in Franken, Fünfkirchen, Stefan von Knesewitsch, k. k. priv. Buchdrucker. 1830.
6	... A szűz Máriá..., Egy igen szép ima... [gyűdi templom és kegykép képével, töredék]
7	Legújabb ének és ima minden szent helyre és a Pádúa Szent Antal tiszteletére, Bujtor Antal, Kaposvár
8	Négy szép új ének a boldogságos szűz Mária születése és neve napjára, Révésznyomda Pécssett [a kegyhely és kegyzobor képével]
9	Legújabb szent énekek Szűz Mária tiszteletére, ifj. Egyed János, Kalocsán.
10	Legújabb szent énekek Szűz Mária olvasójához, kiadója Zóka Antal toponári lakos
11	Litanei von der wunderthätigen Mutter Gottes Maria zu Radna, Ofen, 1854, M. Bagó
12	A bucsu járók ének füzére kivonat a mennyei vigasságból, kiadja Krécsi György Szabadkán
13	Mennyei vigasság, imák és énekek, Krécsi György tulajdona Szabadkán
14	A szép rózsá-füzér imádsága és két lourdesi ének, Streintz és Eschenlohr, Baja

Melléklet 4.

Melléklet 5.

A kegyhelyért felelős egyházi személyek 1686–2020 között

A gyűdi kegyhely felelős vezetője 1689–2020		
P. Pávics Elzeár (†1721) ¹³⁷³	siklósi gvárdián	1686(88)–1689
P. Kraljević Tamás (†1724) ¹³⁷⁴	siklósi gvárdián	1689–1696
P. Fabiancsics Péter (†1699)	siklósi gvárdián	1696–1697
P. Kraljević Tamás (†1724)	siklósi gvárdián	1697–1699
P. Szente Ambrus (†1726) ¹³⁷⁵	siklósi gvárdián	1699–1701
P. Horváth Domonkos (†1704)	siklósi gvárdián	1701–1704

¹³⁷³ 1687-től ismert a ladislaita tabula egy másolata a siklósi irattárában, melyet Zágrábban másoltak. Ez 1695-ben említi először Siklóst, és akkor Kraljević Tamást nevezi meg ott. Brüsztle tévesen 1698-ig írja P. Pávicsot Siklóson. Ángyán 1689-es váltást és 7 éves működést jegyez föl P. Kraljevićnek Siklósról a siklósi vizita alapján. Viszont Ángyán tévesen írja, hogy P. Kraljević azért került Gyűdre, mert P. Pávics időközben meghalt: P. Pávics 1721. nov. 26-án halt meg Ormosdon Kaizer szerint. Ld. MFL, VI.13 (Siklós) 16. Nomina religiosorum patrum et fratrum Ve. Conventus Siklosiensis et Ven. Residentiæ Mariano Judensis ab anno 1687–1848, ex archivo Provinciæ S. Ladislai Regis Hungariæ, Zagrabia asserevato, per R. P. Pancratium Kirchoffer manu propria exscritus; BRÜSZTLE, J., *Recensio universi cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis IV.*, Quinque-Ecclesiis 1880, 380; KARÁCSONYI, J., *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest 1924, IV, 306 [Starine XXII. 54.]; ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, 1930, 53; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*, 429–430. Vö. még MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 154.

¹³⁷⁴ 1686-ban szentelték pappá, és Pécsen halt meg 1724. nov. 27-én. Meghatározó egyéniség lehetett, mert az 1704-es szobor-csodában és a két 1706. évi jelenés egyikében Tamás atyát említették a tanúk az 1757/1771-es leírások szerint, holott ő akkor már nem ott szolgált. Ld. PEL.III.115.12, *Historia domus III.* (1914–1933), 41.346; MFL, VI.17, I/b 13. Liber memoriarum. Tomus III/b. Bibliotheca Mariana Judensis. (Rukopis), 31k; PEK TGyO Kt. Ms 218. Zu grösserer Ehr und Glory Gottes..., 6v-7r; MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely*, 431; MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 147.150. Vö. [ROSNER, ZS.,] *Máriagyűdi mirákulumos könyv*, 26–28.

¹³⁷⁵ Kaizer csak Szente László exprovinciálist ismeri. Lehet, hogy azonos a két személy. Ld. MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 158.

A gyűdi kegyhely felelős vezetője 1689–2020		
P. Cser László (†1712) ¹³⁷⁶	siklósi gvárdián	1704–1712
P. Radichevich Kelemen (†?) ¹³⁷⁷	siklósi gvárdián	1713–1715
P. Babos Imre (†1716)	siklósi gvárdián	1715–1716
P. Sesselyi Antal (†1716)	siklósi gvárdián	1716
P. Lukanez Paszkál (†1728)	siklósi gvárdián	1717–1718
P. Hegedecsis Ádám (†1736)	siklósi gvárdián	1718–1719
P. Lorber Timót (†1725)	siklósi gvárdián	1719–1720
P. Babich Alajos (†1751)	siklósi gvárdián	1720–1723
P. Boner Hilár (†1752)	siklósi gvárdián	1723–1724
P. Andrásy Miklós (†1729)	siklósi gvárdián	1724–1729
P. Spáth Adjut (†1725)	siklósi gvárdián	1729–1731
P. Fabsics Antal (†1751)	siklósi gvárdián	1731–1732
P. Bellanovics János Baptist (†1751)	siklósi gvárdián	1733–1736
P. Major Bernardin (†1774)	siklósi gvárdián	1736–1737
P. Fabsics Antal (†1751)	siklósi gvárdián	1737–1741
P. Fabsics Antal (†1751)	gyűdi adminisztrátor	1741–1745
P. Fabsics Antal (†1751)	gyűdi praesidens	1745–1750
P. Kancsal Adrián (†176...?) ¹³⁷⁸	gyűdi praesidens	1751–1753
P. Egyházi Márton (†1787)	gyűdi praesidens	1754–1755
P. Konczér Ádám (†1767)	gyűdi praesidens	1755–1756
P. Egyházi Márton (†1787)	gyűdi praesidens	1756–1757
P. Antal Antal (†1786)	gyűdi praesidens	1757–1758
P. Kancsal Adrián (†176...?)	gyűdi praesidens	1758–1760
P. Antal Antal (†1786)	gyűdi praesidens	1760–1762
P. Kovacevich Euszták (†1775)	gyűdi praesidens	1762–1765
P. Kerznay Bernát (†1799) ¹³⁷⁹	gyűdi praesidens	1765–1766
P. Kovacevich Euszták (†1775)	gyűdi praesidens	1766–1770
P. Szomolányi Antal (†1790)	gyűdi praesidens	1770–1771
P. Vutsak Amand (†1795)	gyűdi praesidens	1771–1772
P. Paukovich János Baptist (†1796?) ¹³⁸⁰	gyűdi praesidens	1772–1775
P. Horjács Apollinárisz (†1792)	gyűdi praesidens	1775–1777
P. Herber Hermann (†1782)	gyűdi praesidens	1777–1780
P. Kerznay Lajos (†1783)	gyűdi praesidens	1780–1783

¹³⁷⁶ Ángyán szerint 1704/1708-ban ő van Siklóson. Brüstle róla nem tud. Az 1706-s második gyűdi jelenésben viszont valóban őt említik. Ld. MFL, VI.17. P. [ÁNGYÁN, A.], A máriagyűdi kegyhely, 317–318.; ÁNGYÁN, A., *A gyűdi kegyhely a történelmi események forgatagában*, [Gyűd] 1930, 59–60; MFL, VI.17, I/b 13. Liber memoriarum. Tomus III/b. Bibliotheca Mariana Judensis. (Rukopis), 33.

¹³⁷⁷ Kaizer csak hónap/napot ad meg, az évszám hiányzik – Ld. MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 155.

¹³⁷⁸ Kaizer csak az évszám elejét adta meg. – Ld. MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 148.

¹³⁷⁹ Szentkirályi Kezznay Bernát provinciálisról beszél. Két Klimó-levél címzettje Kerznay B. praesidens {PEL.I.1.c.82 (Protocollum Litterarum (1765–1767), 128–129 (1766.02.08), 131 (1766.02.14)}, aki Gyűdről írt neki (PEL.I.1.a.1. 12/1766). (†Szigetvár 1799.05.05.) – MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 149) Lehet, hogy mind a két tisztséget betöltötte.

¹³⁸⁰ MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 153 szerint Paukovich 1770-ben meghalt, Paukovich Boldizsár viszont 1796-ban hunyt el. Kaizer keveri talán a két Paukovich nevét.

A gyűdi kegyhely felelős vezetője 1689–2020		
P. Dencsár Rajmund (†1789)	gyűdi praesidens	1783–1788
P. Rausz Cirill (†1794)	gyűdi adminisztrátor	1788–1791
P. Kiss Urbán (†1817)	gyűdi adminisztrátor	1791–1794
P. Rohonczy Rudolf (†1817) ¹³⁸¹	gyűdi adminisztrátor	1794–1798
P. Schnoder Quirin (†1808) ¹³⁸²	gyűdi adminisztrátor	1798–1803
P. Vassanits Kapisztrán (†1829) ¹³⁸³	gyűdi adminisztrátor	1803–1809
P. Tóth István (†1867)	gyűdi adminisztrátor	1809–1830
P. Szitár Tamás (†1844)	siklósi gvárdián	1830–1833
P. Juhász Márton (†1847) ¹³⁸⁴	siklósi gvárdián	1833–1840
P. Szitár Tamás (†1844)	siklósi gvárdián	1840–1844
P. Kovács Ince (†1861)	siklósi gvárdián	1844–1846
P. Mutzhart Márton (†1862) ¹³⁸⁵	gyűdi praesidens	1846–1862
P. Gregorics Honorius (†1882) ¹³⁸⁶	gyűdi praesidens	1862
P. Matkovich Landulf (†1881)	gyűdi praesidens	1862–1863
P. Horváth Ignác (†1879) ¹³⁸⁷	gyűdi praesidens	1863–1866
P. Matkovich Landulf (†1881)	gyűdi praesidens	1866–1867
P. Szépe Benjamin (†1880)	gyűdi praesidens	1867–1873
P. Matkovich Landulf (†1881)	gyűdi praesidens	1873–1877
P. Horváth Ignác (†1879)	gyűdi praesidens	1877–1879
P. Szépe Benjamin (†1880)	gyűdi praesidens	1879–1880
P. Vajda Fecundus (†1893)	gyűdi praesidens	1880–1881
P. Gregorics Gergely (†1882)	gyűdi praesidens	1881–1882
P. Rengyeo Ferenc (†1909) ¹³⁸⁸	gyűdi praesidens	1882–1884
P. Vajda Fecundus (†1893)	gyűdi praesidens	1884–1887
P. Szemányi Ágoston (†1889)	gyűdi praesidens	1887–1889
P. Dolmányos Dömötör (†1890)	gyűdi praesidens	1889–1890
P. Simon Sándor	gyűdi praesidens	1890–1892
P. Puhán Gyula (†1895)	gyűdi praesidens	1893–1895
P. Francsits Ferdinánd	gyűdi praesidens	1895–1899
P. Kimmel Kamil (†1925)	gyűdi praesidens	1899–1900
P. Rengyeo Ferenc (†1909)	gyűdi praesidens	1900–1901
P. Ángyán Aurél (†1938)	gyűdi praesidens	1901–1903
P. Kimmel Kamil (†1925)	gyűdi praesidens	1903–1913
P. Oslaj Oszvald	gyűdi praesidens	1913–1914
P. Eger Zsigmond (†1918)	gyűdi praesidens	1914–1915

¹³⁸¹ PEL.I.1.a.1. 158/1795. †Siklós, 1817.09.14. Ld. MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyttjai]*, 155.

¹³⁸² P. Hossz Manszvét (†1809) a kamarai iratokban 1799-ben (HU MNL BaML XI. 605. a. 1. 1091/1798/99), P. Göentz Gaudenz (†1820) 1800-ban az áttértek anyakönyvében szerepel adminisztrátorként (itt egyébként P. Rohonczy Rudolf is szerepel adminisztrátorként 1809-ben), a tabula ezekről nem tud. – Ld. MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862, 158.

¹³⁸³ 1809. szept. 27-én tájékoztatta a provinciális az ordináriust arról, hogy P. Vassanitsot elmozdították. Ld. PEL.I.1.a.1. 197/1809.

¹³⁸⁴ PEL.I.1.a.1. 668/1832.

¹³⁸⁵ BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 779.

¹³⁸⁶ Brüsztle szerint ő vitte a székház vezetését P. Mutzhart utolsó éveiben, és utána még 5 hónapig. Ld. BRÜSZTLE, J., *Recensio II.*, 779; PEL.I.1.a.1. 558/1862.

¹³⁸⁷ PEL.I.1.a.1. 1580/1863 és Brüsztle adata. Ángyán (MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely. Második könyv*, 51) szerint Matkovics Landulf 1865–1872-ig praesidens, de ezt csak a nekrológiájában írja.

¹³⁸⁸ Tevékenységéről Ld. MFL, VI.17, [ÁNGYÁN, A.], *A máriagyűdi kegyhely. Második könyv*, 52.

A gyúdi kegyhely felelős vezetője 1689–2020		
P. Prieszter Ágoston (†192...?)	gyúdi praesidens	1915–1916
P. Halász Jeromos	gyúdi praesidens	1916–1922
P. Feisz Angelus	gyúdi praesidens	1922–1925
P. Forintos Lőrinc	gyúdi praesidens	1925–1928
P. Bónert Ferenc Valérián	gyúdi praesidens	1928–1929
P. Martinov Fortunát	gyúdi praesidens	1929–1934
P. Hornyák Domonkos	gyúdi praesidens	1934–1939
P. Martinov Fortunát	gyúdi praesidens	1939–1942
P. Varga Vitál	gyúdi praesidens	1942–1946
P. Schneider Vencel	gyúdi praesidens	1946–1950
Hamar János	gyúdi adminisztrátor	1950
P. Soós János Ányos ¹³⁸⁹	gyúdi adminisztrátor	1950–1951
Szebényi Sándor	gyúdi adminisztrátor	1951–1953
Windheim Jakab	gyúdi plébános	1953–1975
Hopp Ferenc	gyúdi plébános	1975–1990
Pavlekovics Ferenc	gyúdi plébános	1990–1999
Erb József	gyúdi plébános	1999–2002
Csibi Imre	gyúdi plébános	2002–2011
Kürtösi Krisztián	gyúdi plébános	2011–2012
Rosner Zsolt	gyúdi plébános	2012–2017
Keresztes Andor	gyúdi plébános	2017–

¹³⁸⁹ P. Ányos, aki utoljára a pécsi konvent tagja volt, azért került Gyűdre az internálás után, mert szülei máriagyúdiek voltak, ezért neki volt igazolványa a határzónába. Ld. SOÓS, Á., *A pécsi kolostor szerzeteseinek elhurcolása és civil életem*, in „*Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?*” ferencesek a feloszlítás idején (F.H.OFM Series D 4) (szerk. Kálmán P.), Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Vác 2000, 121–130, 123.

Melléklet 6.***Kegyves alapítványok***

Év	Alapító	Alapítvány	Összeg
1761	gr. Batthyány Károly kegyúr ¹³⁹⁰	örökmécs a főoltárra	20 forint ¹³⁹¹
1782	Konrad József ¹³⁹²	évi tíz szentmise	200 forint
1821	mostari Magothai Anna ¹³⁹³	évi 12 szentmise	100 forint
1826	Werbötzy József és Török Julianna ¹³⁹⁴	évi 1 szentmise	12 forint
1831	Mikolovits József kővágószőlősi iskolamester	évi 4 szentmise	200 forint
1835	Jankovits Mihály zentai ügyvéd ¹³⁹⁵	kamata a templom szükségleteire	200 forint
1845	Csacsinovits János	évi 2 gyászmise, 12 szentmise	300 forint
1845	Lebhaft Károly-alap ¹³⁹⁶	temetői kereszt-fenntartási alapítvány	50 forint
1846	Gaál Julianna Liget földesura	évi 3 szentmise	50 forint
1846	Bach József és Zsuzsanna	évi 1 gyászmise	100 forint
1848	Barthos Lajos siklósi uradalmi ügyvéd szüleiért	évi 4 szentmise	kert
1851	szabadkai hívek ¹³⁹⁷	évi 1 énekes szentmise	50 forint
1852	Koch István	évi 3 szentmise	100 forint
1853	Zadubánszky pellérdi számvevő	Immaculata-szobor fenntartására	20 forint
1855	kupuszinai hívek ¹³⁹⁸	évi több szentmise	200 forint
1855	siklósi Adjuván Anna ¹³⁹⁹	évi 1 szentmise a jó halál k-ért	100 forint
1856	Tót Pál	szentmise	50 forint
1857	siklósi Adjuván Anna ¹⁴⁰⁰	Gyóntatódudvar fenntartására kereszt	20 forint
1863	Szalay-Lonkay Antal ¹⁴⁰¹	szentmise	24 forint
1868	Brelus János	szentmise	42 forint
1869	Lehner Károly	évi több szentmise	300 forint
1869	Pasisczk Vince	évi több szentmise	50 forint
1879	Vlassics család ¹⁴⁰²	nov 5. gyászmise V. Erzsébetért	42 forint
1879	bátai Jézus Szíve Társ. szándékára ¹⁴⁰³	08.14. 8h énekes szentmise	50 forint
1900	Hettyei Sámuel pécsi püspök ¹⁴⁰⁴	Jubileumi Kereszt fenntartására	150 forint
1902	szezsárdi hívek	évi több szentmise	200 forint

¹³⁹⁰ HU MNL OL E 151 – F 49 1761

¹³⁹¹ Mai értékre átszámolva az 1761-es 20 forint 176.000 Ft-nak felel meg. 1821-ben a 100 forint 392.800 Ft-nak. 1851-ben az 50 forint 202.400 Ft-nak. 1868-ban a 42 forint 144.560 Ft-nak. 1879-ben a 42 forint 158.840 Ft-nak. 1902-ben a 200 forint 366.800 Ft-nak, amennyiben az árakat és nem a jövedelmeket vesszük alapul. Ld. <https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/> (a kutatás ideje: 2021. 04. 04.)

¹³⁹² HU MNL OL C 0103 33v-34r

¹³⁹³ PEL.I.1.a.1. 425/1821

¹³⁹⁴ PEL.I.1.a.1. 394/1826

¹³⁹⁵ PEL.I.1.a.1. 1177, 1183, 1471/1835; 981/1839

¹³⁹⁶ siklósi polgár, a szentmártoni plébánián van az összeg letétben 6%-s kamatra. – PEL.I.1.a.1. 1747/1845

¹³⁹⁷ PEL.I.1.a.1. 1194, 1196/1851, 1030/1852

¹³⁹⁸ PEL.I.1.a.1. 1242/1855

¹³⁹⁹ PEL.I.1.a.1. 1243/1855

¹⁴⁰⁰ PEL.I.1.a.1. 127/1857

¹⁴⁰¹ PEL.I.1.a.1. 502, 503/1863

¹⁴⁰² PEL.I.1.a.1. 1939/1879

¹⁴⁰³ PEL.I.1.a.1. 2151/1879

¹⁴⁰⁴ PEL.I.1.a.1. 1728/1900

Melléklet 7.

Különleges szóközi megbízások a gyűdi székházban 1741–1883 között	
Lamprecht Dániel gyűdi német szóköz (Siklós) (†1767)	1740–1741
Bakonaki Timót gyűdi máriás szóköz (Siklós) (†1760)	1742–1745
Lackovich Anzelm illír szóköz (†1758)	1745–1746
Kancsal Adrián máriás szóköz (†1763) ¹⁴⁰⁵	1750–1754
Algaer Damasus német máriás szóköz (†1766)	1750–1752
Geller Maximus német szóköz (†1785)	1754–1755
Barich Tádé magyar szóköz (†1775)	1755–1756
Paukovich János Baptist magyar szóköz (†1790)	1756–1757
Straus Bertalan máriás szóköz (†1780)	1755–1756; 1760–1763
Payr Anaklét máriás szóköz (†1783)	1763–1764
Geller Maxim „rövid beszéd a sokadalomnak” (†1785)	1771–1772
Jusz Piusz „rövid magyar beszéd a sokadalomnak” (†1783)	1771–1772
Csesztregi Konrád rendkívüli máriás szóköz (†1791)	1772–1775
Peszlek Humilis máriás szóköz (†1785)	1775–1776
Zsigicz Ágost máriás szóköz (†1789)	1776–1778
Mittner Gerváz német szóköz (†1779)	1778–1779
Horváth Demeter magyar szóköz (†1787)	1778–1781
Zeitz Frigyes német szóköz (†1799)	1779–1780
Pfeiffer Máté német szóköz (†1782)	1780–1782
Halász Erazmusz magyar szóköz (†1792)	1781–1782
Szigetvári Adrián illír máriás szóköz (†1786)	1781–1783
Vassanits Kapisztrán magyar máriás szóköz (†1829)	1782–1783
Kisfaludy Anasztáz magyar máriás szóköz (†1791)	1783–1784
Baranszky Szilveszter illír máriás szóköz (†1806)	1783–1784
Reichert Izidor német máriás szóköz (†1825)	1783–1785
Propatics Marián illír máriás szóköz (†1787)	1784–1785
Vincze Konstantin magyar szóköz (†1800)	1784–1785
Mutzhart Márton magyar szóköz (†1862)	1846–1848
Szinkovics Dalmácus német szóköz (†1858)	1846–1849
Novák Apollinárisz illír szóköz (†1861)	1846–1847
Milársky Agapét illír szóköz (†1890)	1847–1849
Lamina Vendel magyar szóköz (†1873)	1848–1849
Márton Lukács (Pécs?) (†1873)	1844–1851 ¹⁴⁰⁶
Gregorics Honor (†1882) (Siklós) gyűdi német szóköz	1860–1861; 1873–1874
Berdin János Nepomuk (†1880? ¹⁴⁰⁷) (Siklós) gyűdi német szóköz	1877–1878
Zabavnik Alajos (Siklós) gyűdi német szóköz	1879–1880
Nith Norbert (Siklós) gyűdi szóköz	1881–1883

¹⁴⁰⁵ A Kaizer-gyűjtemény gépelési hibáját a gyűdi nekrológium alapján kiegészítettem. Ld. MFL, VI.17, Necrologium provinciae Sancti Ladislai regis 1655–1944, 364.

¹⁴⁰⁶ P. Márton Lukács az 1848-ig rendelkezésre álló tabulák szerint nem volt a gyűdi rezidencia tagja és a siklói kolostoré sem, ahol 1858 után sem élt. Talán a pécsi rendház tagjaként tartott Gyűdön beszédeket 1844-től, 1849–1851 között pedig akár a rezidencia tagjaként is, de ezek csak feltételezések. A prédikációs gyűjtemény fedlapja alapján datáltak máriás beszédei, melyek minden bizonnyal Gyűdhöz kötődnek, hiszen a gyűdi zárdának ajándékozta őket a szerző 1861-ben. P. Márton 1873-ban Nagykanizsán hunyt el.

¹⁴⁰⁷ Kaizer 1800-at ad meg halálozási évnek, de ez lehet 1880 esetleg. Vö. MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapisztrán, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunyjtjai]*, 142.

Melléklet 8.

Szerzetes-kántorok a gyüdi kegyhelyen 1741–1788 (1906) között	
Horváth Pál kántor és orgonista (†1760)	1741–1759 k. megszakításokkal
Geller Maxim kántor és orgonista (†1785)	1754–1755; 1770–1785
Cséby Apollinár kántor (†1787)	1762
Hollensteiner Placid orgonista (†1762)	1762
Auker Kajetán kántor és orgonista (†1806)	1762–1763; 1764–1765
Payr Anaklét kántor és orgonista (†1783)	1763–1764
Herbert Herman kántor (†1782)	1764–1765
Christ Mihály kántor (†1768)	1764–1768
Jahl Miksa kántor és orgonista (†1796)	1765–1767
Vassanich Kapisztrán kántor és orgonista (†1829)	1767–1769
Gludovác Alajos kántor (†1773)	1767–1768
Schwab Zsigmond kántor és orgonista (†1793)	1769–1770
Zombori Bonaventúra kántor és orgonista (†1782) ¹⁴⁰⁸	1760/61; 1763/64; (1768–)1775
Peszlek Humilis orgonista (†1785)	1775–1776
Bodó Castus kántor (†1817)	1777–1778
Kosch Joachim kántor (†1789)	1778–1779
Kopfer Tóbiás kántor és orgonista (†1799)	1779–1781
Vassanich Kapisztrán kántor és orgonista (†1829)	1781–1783
Dencsár Rajmund orgonista (†1789)	1783–1788
Fr. Kovacsics Vince terciárius orgonista	1905–1906
Civil kántorok a gyüdi kegyhelyen 1807–2020 között	
Stumpf Mihály	1807–1815
Halász Lőrinc	1815–1817
Metz György	1817–1846 ¹⁴⁰⁹
Tobell/Lintzhab?	1846–1849
Metz József	1849–(1884–1899)
Saághy Ferenc	(1899–)1910–1916
Szalay Sándor	1940/50-es évek
Doloróza nővér	1960-es évek?
Sátay József	1970-es évek?
Polgár Péter	1981–1985, 1990–
Utschalott László	1985–1990

¹⁴⁰⁸ 1774. augusztus 2-án P. Szomorj Bonaventúra vett kelyhet Gyüdön. Kaizer így nem ismeri. Viszont 1771-ben P. Zombory Bonaventúra részt vett a kálvária alapkövetésén. Ld. MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862, 79 és MFL, XII.4. Kaizer-gyűjtemény, *A Kapistrania, Szalvatoriana, Ladislaita és Bulgarita provinciák [elhunytjai]*, 160. Az 1732-es halálozási dátuma elírás, a gyüdi nekrológium alapján a hó, nap jó, az év: 1782. Ld. MFL, VI.17, Necrologium provinciae Sancti Ladislai regis 1655–1944, 209.

¹⁴⁰⁹ 1816. május 16-án Metz György *ludimagister* egy áttérésnél tanú. Az 1830-as vizita szerint ekkor Siklóson van. 1817-be kezd Gyüdön. 1846-ban elbocsátják. – Ld. MFL, VI.17, I/b 7. Liber memoriarum. Tomus II. 1862, 160; PEL.I.1.a.1. 837/1830, 8v; PEL.I.1.a.1. 1612/1846.

Melléklet 9.
Beurlaubungs-Lieder
vor dem
Marianischem Gnadenthron
zu Gyüd, nächst Siklós in Ungarn.

Das Erste:

O Maria, jetzt ist's Zeit, u.

Das Zweite:

Maria, du Himmelskönigin! u.

Das Dritte:

Liebste Seel, was thust anfangen, u.

Das Erste

1. O Maria, jetzt ist's Zeit,
Das man von einander scheid't;
Fort, fort, laß uns gehen fort,
Adieu du Gnade[n]ort.
2. Schau Maria, Mutter mein,
Laß mich dir empfohlen sein,
Ach' es muß geschieden sein,
Von dir und dein' Kindelein.
3. O Du gnadenreiches Bild,
O Maria, Mutter mild,
O wie hart scheid' ich von dir,
O wie gerne blieb ich hier.
4. Ach du herzig's Jesulein!
Muß es so geschieden sein,
Valet mit der Mutter dein,
Gute Nacht Maria rein.
5. Liebe Mutter, liebes Kind,
Niemand glaubt, was ich empfind'
Für Betrübniß und Bedruß,
Weil ich von euch scheiden muß.
6. Es kann doch nicht anders sein,
Als es muß geschieden sein,
Scheiden ist ein traur'ges Wort,
Wir scheiden von Maria fort,
Allhier an diesem Gnadenort.
7. Das Scheiden ist ein schmerzlich's Wort
Wenns heißt: wir reis'n von Maria fort;
Ei behüt dich Gott zu tausendmal,
Maria-Gyüd schöner Gnadensaal;
O Schönste Mutter Jesu!

Das Zweite

1. Maria, du Himmelskönigin!
Du Braut des heiligen Geist;
Du bist Trost und Helferin,
Du bist das Allermeist.
2. Von Gott hast du das hochste lob [sic!]
Im Himmel und auf Erden,
Denn weil das Lob Maria rein',
Soll schön gehalten werden.
3. Du bist ein' Jungfrau keusch und rein,
Ohn' Erbsünd bist geboren,
Die Engel loben und preisen dich
Vom Himmel auserkoren.
4. Gott hat dir so viel Gnad gegeben,
Er kann's dir nicht versagen,
Weil dich die Eng'l mit Leib und Seel'
Im Himmel hab'n getragen.
5. Wann mich der Tod geholet hat,
Und Rechenschaft muß geben,
Für jede Sünd und Missethat,
Von jeder Stund um Leben.
6. So bitt ich dich, o Maria rein,
Erhalte mich nur das,
Das ich auf meiner Pilgerreis'
Bekomm' ein'n guten Paß.
7. Damit wir auf dem schmalen Weg,
Nicht aufgehalten werden,
Daß stets ich dich lobpreisen kann
Im Himmle und auf Erden.
8. Du bist ein Helf'rin in der Noth,
O edle Jungfrau rein,
Wenn ich werd ringen mit dem Tod,
Laß mich dein eigen sein.

Das Dritte

1. Liebste Seel, was thust anfangen,
Bei Maria-Gyüd allhier?
Wenn du reisen mußt von dannen,
Heißt: nur fort! Hilft nichts dafür.
[Refr.] Vielleicht seh' ich dich das Letztemal,
Maria-Gyüd mit deinem Sohn.
2. Ach, es kann unmöglich g'schen,
das ich reisen soll von dir,
Mir die Augen übergehen,
Hab vermeint zu bleiben hier.
[Refr.] Vielleicht seh' ich u.
3. Jetzt hör ich Maria sprechen,
Geht nur fort ihr Kinder mein,
Sollt ihr nicht mein Herz zerbrechen,
Urlaub muß genommen sein.
[Refr.] Vielleicht seh' ich u.
4. Eine Bitt' thu noch anhören,
Allerschönste Jungfrau rein,
Ob ich öfter darf einkehren,
Bei dir o Maria mein.
[Refr.] Vielleicht seh' ich u.
5. Ach wir woll'n von Grund des Herzens
Lieber bleiben gar bei dir
Als ich soll von heil'gen Herzen,
Schmerzlich Urlaub nehmen hier.
[Refr.] Vielleicht seh' ich u.
6. Jetzt Maria du erlauben,
Daß ich dich auch küssen kann,
Und mit mein'n betrübteten Augen
Seh' dein' allerliebsten Sohn,
[Refr.] Vielleicht seh' ich u.
7. Jetzt hör ich das letzte Zeichen,
Mutter Jesu, b'hüt dich Gott,
Muß mit Schmerzen von dir weichen,
Und mit Meinen gehen fort.
[Refr.] Vielleicht seh' ich u.

Nro. 16.

Szép hajdani régi

Mária Gyógyi.¹⁴¹⁰

Énekek

Első:

Serkeny fel óh bűnös Vétkek' álmából etc.

Második:

Bútsút vszek tőled szép liliom szál etc.

Harmadik:

Üdvöz-légy Mária Gyógyi Aszszonynak etc.

Negyedik:

A magyar Salve Regina etc.

Szegeden, Grün Orbánnál

1410 A hosszú 'ü'/'ő' hosszú ékezeteként két pontot használ közte egy vesszővel következetesen.

Az Első.

Nót[a]: Üdvöz légy Mária szép lilium 'sa't.

- [1.] Serkenj fel óh bűnös vétkek álmából kelj-fel immár kérlek, bűnök ágyából.
Mária Gyűgyi virághoz, siess Pátrónánkhhoz.
2. Hadd-el e' világi múlandóságot keress Máriánál irgalmasságot, Mária etc.
3. Ne higgy hízelkedő Világi jóknak: mert fulángja vagyon mint a' kígyónak,
Mária etc.
4. Nyisd-fel szemeidet tekints egekre, és Mária Gyűgyi Szűznek képére, Mária
etc.
5. Hogy ha üdvösséget kívánsz lelkednek; és megbotsátását sok vétkeidnek,
Mária etc.
6. És várja a' bűnöst mint Anyja... [fiát], ad minden híveknek audientziát,
Mária etc.
7. Nyitva vagyon annak szíve ajtaja, anyai malasztal a' bűnöst várja. Mária etc.
8. Tellyes egész világ ennek hírével, tellyes nagy hatalma drága nevével, Mária
etc.
9. Mert a' kik a' Szűzhöz szívből sietnek, vigasztalás nélkül nem mennek,
Mária etc.
10. Szűz kezébe vagyon Fiának Szíve, kinek Máriában nagy kedve, Mária etc.
11. Engedelmeskedik ő Szűz Annyának, soha meg nem veti kérését annak,
Mária etc.
12. Mária előtte a' mi szó-szólónk, bajos mi voltunkban kegyes Pártfogónk,
Mária etc.
13. Ez Mária Gyűgyben mint szép tzellában, bűnöst várja minden
szempillantásban, Mária etc.
14. Személy válogatás tőle távúl jár, ennél meg-jelenhet valaki akar, Mária etc.
15. Tsak ajtatossággal és buzgó szívvel, alázatossággal nagy szeretettel, Mária
etc.
16. Nem kerülheti-el Isten' Országát: ki híven tiszteli a' Szűz Máriát, Mária etc.
17. Foganatos annak esedezése, kedves Isten előtt az ő kérése, Mária etc.
18. Ah te hozzád szép liliumszál épülünk mindnyájan ájtatossággal, Mária etc.
19. Szent Neved illatja után sietünk: mert tsak ettől vagyon a mi életünk, Mária
etc.
20. Néked feláldozzuk utazásinkat tselekedetünket, gondolatunkat, Mária etc.
21. Légy előttünk járó fényes tsillagunk, szarándokságunkban hív kaláúzunk,
Mária etc.
22. Tarts-meg egészségben ezen útunkban, hogy részesülhessünk szent
látásodban, Mária etc.

Második

Bútsút vészek tőled szép lilium-szál, melly Mária Gyúgyben plántáltattál,
Mária Gyúgyi drága kints, kegyes szemmel reánk tekints.

Látogatásodra víg lépésekkel, jöttem Mária éneklésekkel, Mária etc.
De szomorú szívvel 's nagy bú bánattal, megyek-el te tőled szép lilium-szál,
Mária etc.

Mert öröm te veled itt múlatozni, Anyai Képedet tsókkal illetni, Mária etc.
Bóldogok Mária Gyúgyi lakosok, kik mindenkor képét ennek láttyátok, Mária
etc.

Köszönöm Mária nagy grátziádat hozzám meg-mutatott kegyes vóltodat,
Mária etc.

Itt hagyom zálogúl. az én szívemet, Fiadnak áldásúl adom lelkemet, Mária etc.
Anyai szívedben imádságomat, zárd-bé óh Szűz Anya buzgóságomat, Mária
etc.

Hitemet le-tésem mostan előtted, hogy nem távozok-el soha te tőled, Mária
etc.

Isten után téged foglak szeretni, drága sz. Nevedet híven tisztelni, Mária etc.
Válé tehát igaz híveknek Anya ki emlíit szopta Isten' Báránnya, Mária etc.
Isten hozzád szent Szűz Gyúgyi Mária, kitől született Istennek Fia, Mária etc.
Válé bűnösöknek hív pártfogója, testnek, és léleknek meg-orvoslója, Mária etc.
Add üdvösségemre ezen útazásom légyen foganatos szarándoklásom, Mária
etc.

Meg-nem szűnik nyelvem neved' ditsérni, Szent Fiaddal edgyút fel-
magasztalni, Mária etc.

Ditsősség Atyának, és ő Fiának, sz. Lélek Istennek, Szűz Máriának, Mária etc.

Harmadik

Üdvöz-légy Mária Gyógyi Asszonya hozzád járulóknak Fő-Pátrónája,
óh melly ékes vagy Mária, Mária Gyógynek tsillagja.
Vígassággal tellyes én bűnös lelkem, ha téged' Mária láthat én szemem,
óh melly ékes vagy etc.
Én szívem Mária ég szeretettel, nálad kívül éppen semmit sem kedvel,
óh melly ékes vagy etc.
Téged' óhajt lelkem, te benned bízok te szeretetteddel ő lángodozik,
óh melly ékes vagy etc.
Tsak te vagy Mária lelkem' mátkája, néked nyitva vagyon szívem' ajtaja,
óh melly ékes vagy etc.
Ajándékul néked adom szívemet; te óltalmad alá bűnös lelkemet,
óh melly ékes vagy etc.
Ah! üdvöz-légy tehát lilium-Virág, te Mária Gyógyben tündöklő Tsillag,
óh melly ékes vagy etc.
Mária Gyógyi néked mint Szűz Virágnak, Isten' malasztjával bimbózó ágnak,
óh melly ékes vagy etc.
Tzellát ada: mellyben te sok tsudákkal fénylesz, és Isten' sok malasztival,
óh melly ékes vagy etc.
Nyisd meg óh Mária szíved' ajtaját, hozzád járulóknak mutass grátziát,
óh melly ékes vagy etc.
Hogy midőn te hozzád szívből járulunk, fáradságunk után légy
nyugodalmunk,
óh melly ékes vagy etc.
Képed előtt térdre esvén könyörgünk, Országunk Asszonya érettünk
könyörögj,
óh melly ékes vagy etc.
Jelen nem lehetvén küldöm szívemet, hogy én üdvözlettel áldjam nevedet,
óh melly ékes vagy etc.
Bóldog Mária Gyógyi malasztal tellyes, melly ilyen tündöklő tsillaggal
fénylesz,
óh melly ékes vagy etc.
Mindennap szemléled Mária képét, láthatod Annyai jelen lételét,
óh melly ékes vagy etc.
Én is óh Mária tiszta lelkemmel, Szűz szívből származott szeretetemmel,
óh melly ékes vagy etc.
Hozzád folyamodom végy bé kedvedbe, lelkemet mennyei Mária Gyógybe.
Óh melly ékes vagy Mária, Mária Gyógynek tsillagja.

A magyar Salve Regina

Menny Országnak Királynéja, Irgalmasságnak Szent Anyja. Élet, édesség,
reménység, üdvöz légy szép Szűz Mária.

Évának árva fiai, számkivetett maradéki, Siralminak örökösi, Sok
nyavalyánknak hajléki.

E' Siralomnak völgyében, Kik nyavalygunk sok inségben Hozzád óhajtunk
Mennyegben, Hol vagy örök ditsőségben.

Azért Szószólónk szemedet, Fordítsd hozzánk kegyelmedet, És a' te bűnös
népedet, oltalmazd híveidet.

Óh édes Szűz irgalmadat, mutasd meg kegyes vóltodat, Holtunk után szent
Fiadat, mutasd meg bődogságodat.

V. Imádkozzál érettünk Istennek Szent Anyja,

R. Hogy méltók lehessünk a' Kristus' ígéretere.

Örök mindenható Úr Isten! ki a' ditsőséges Szűz Máriának testét és lelkét, sz.
Lélek által fel ékesítéd, hogy a' te sz. Fiadnak méltó hajléka, és lakó helye lenne,
engedd hogy a' melly Isten Anyjának emlékezetében örvendezünk kegyes
könyörgése által minden következő nyavalyáinktól, és az örök haláltól meg
őriztessünk, ugyan azon Jézus Kristus a' mi Urunk által, Amen.

Köszönetnyilvánítás

Köszönet Fejérdy András és Kovács Zoltán témavezetőknek, akik értékes meglátásaikkal, szakirodalom-javasolataikkal figyelmesen végigkísérték az elmúlt öt évben kutatásomat. Köszönet Udvardy György érsek úrnak, hogy megyésfőpásztorként ösztönzött tanulmányaim folytatására.

Köszönet a Máriagyúdi R. K. Plébánia munkatársainak és a kegyhelyen imádkozóknak, hogy megajándékoztak bizalmukkal, és rajtuk keresztül beeláthattam a kegyhely vallási életébe.

Köszönet a Magyar Ferences Levéltár, a Pécsi Egyházmegyei Levéltár, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont – Történeti Gyűjtemények Osztálya, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára levéltárosainak, hogy a kutatásban segítségemre voltak. Köszönet az egyéb levéltárak, könyvtárak, gyűjtemények munkatársainak, hogy a kutatómunkát lehetővé tették. Köszönet az Auersperg-család különengedélyéért, hogy a birtokukban lévő gyúdi szentképet dolgozatomban felhasználhattam.

Köszönet Norbert Conrads-nak a folyógót, T. Papp Zsófiának a latin szövegolvasás és -értésben nyújtott útmutatásáért. Köszönöm Gózszy Zoltán és Varga Szabolcs meglátásait egyes egyháztörténeti kérdésekben. Köszönet illeti Lantosné Imre Máriát, Barna Gábort és Frauhammer Krisztinát a népi vallásosság megismerésében nyújtott segítségért.

Köszönet Takács Gábornak a felvilágosodásról, Tamás Rolandnak a *sensus fidei* és a kegyhelyek vallásosságának kapcsolatáról folytatott beszélgetéseinkért, melyek a dolgozat formálásához sokat hoztátettek. Köszönöm Puskás Attilának, hogy az elmúlt két évtizedben mindig bátorított.

Köszönet néhai professzoromnak, Török Józsefnek, aki a XX. majd XVIII. század kutatása terén elindított. Köszönet a tübingeni *Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde* munkatársainak, akik a XVIII. századi egyháztörténeti kutatás forrás-adottságaival megismertettek. Végezetül köszönet édesapámnak, akitől történet-szemléletemet kaptam.

NYILATKOZAT

Alulírott, Rosner Zsolt, felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő szabályozás szerint idézek.

Rosner Zsolt

Magyarország, 2021. 03. 31.

Ezen nyilatkozat valótlanná teszi az összes felsőoktatási intézményből való kizárást vonja maga után.